

Bediüzzaman
Said Nursi'den
FIKHÎ TESPİTLER

PROF. DR. ŞADİ EREN

FOLİANT

Yayın No: 53

Bediüzzaman Said Nursi'den Fıkhi Tespitler

Prof. Dr. Şadi Eren

ISBN: 978-605-71640-1-8

Baskı: Haziran 2022

Genel Yayın Yönetmeni: Selahattin Arslan

Yayın Danışmanı: Ragıp Öncel

Editör: Bilal Eren

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Hüseyin Özkan

Baskı ve Cilt:

MELİSA MATBAACILIK

Maltepe Mah. Davutpaşa Çiftelavuzlar Sok. No.16/C Zeytinburnu / İSTANBUL

Matbaa Sertifika No: 45099

FOLIANT

FOLIANT BASIM YAYIN SANAYİ VE DIŞ TİCARET LTD. ŞTİ.

Güzelyurt Mah. 2113 Sok. No: 14/A Esenyurt/İSTANBUL

www.foliant.com.tr • bilgi@foliant.com.tr • 0212 420 04 05

Yayıncı Sertifika No: 40972

 /foliantyayinevi

 /foliantyayinevi

 /foliantyayinevi

© 2022 Bu eserin yayın hakları anlaşmalı olarak FOLIANT BASIM YAYIN SANAYİ VE DIŞ TİCARET LTD. ŞTİ.'ye aittir. Eleştiri ve inceleme amaçlı kısa alıntılar dışında, bu yayının hiçbir parçası önceden yayıncının izni alınmadan herhangi bir elektronik veya mekanik araçla veya başka bir yolla çoğaltılamaz, erişim sistemlerinde depolanamaz.

Bediüzzaman
Said Nursi'den
FIKHÎ TESPİTLER

PROF. DR. ŞADİ EREN

FOLİANT

Şadi Eren, 1962 Manisa / Gördes doğumlu.

1981-1986 tarihleri arasında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okudu.

1988-1992 de Diyarbakır Merkez İmam-Hatip lisesinde meslek dersleri öğretmeni olarak çalıştı.

1989-1994 yılları arasında, öğretmenlik görevi yanında Tefsir alanında "Kur'an'da Gayb Bilgisi" isimli doktora çalışması yaptı.

Kasım 1994 de Erzincan İlahiyat Meslek Yüksek Okulunda Tefsir alanında Yardımcı Doçent, Kasım 1998 de ise Doçent oldu.

2000- 2003 yıllarında Rotterdam İslam Üniversitesinde görev yaptı.

2011-2017 yılları arasında Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde iki dönem Fakülte dekanlığı yaptı.

2022 itibarıyla Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde görevine devam etmektedir.

Çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış makaleleri ve basılmış eserleri vardır.

sadieren@hotmail.com

Yayınlanmış Bazı Kitapları

-İnsan ve Eğitim

-İnsan ve Şeytan

-Ticaret Ahlakı

-Mişkatü'l- Envar (Tercüme)

-Beydâvî Tefsiri (Tercüme)

-Mesnevi Dersleri

-İ'caz Dersleri

-Kur'an Mucizesi

-İslam Medeniyeti

-Tartışılan Ayetler

-Tartışılan Yönleriyle Tasavvuf

-Kur'an Arapçası

-Hz. Hızır

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	7
ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ: BAZI FIKİH USULÜ KONULARI.....	19
1. BÖLÜM:	
DİNİ HÜKÜMLERİN TEMEL KAYNAKLARI.....	63
2. BÖLÜM:	
KÜLLİ KAİDELER.....	153
3. BÖLÜM:	
DİN VE MEZHEP.....	179
4. BÖLÜM:	
İBADÂT (İbadetler).....	219
5. BÖLÜM:	
MUÂMELÂT (Beşerî muameleler).....	263
6. BÖLÜM:	
UKÛBÂT (Ceza Hukuku).....	303
7. BÖLÜM:	
DİN VE DEVLET.....	319
8. BÖLÜM:	
ULUSLARARASI MÛNASEBETLER.....	377
9. BÖLÜM:	
MUHTELİF MESELELER.....	397
10. BÖLÜM:	
BEDİÜZZAMAN'IN FIKHÎ YÖNDEN TENKİD EDİLEN DURUMLARI.....	487
SONUÇ.....	509
BİBLİYOGRAFYA.....	515

TAKDİM

Dr. İhsan Şenocak

BEDİÜZZAMAN'IN FIKİH ATLASI

İman, fikir ve aksiyon yolunun kol başı âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri talebelik yıllarında ulûm-u İslâmiyye'yi bütün şubeleriyle tahsil etti; kudemânın menheci üzerinde yürüdü, İslam etrafında oluşturulan istifhamları, şüpheleri giderdi. Tedrisât sürecinde medreselerde okutulan “sıra kitapları” yanında başka eserleri okuyup ezberledi. Muhtemel bir tufan için insanın muhtaç olduğu her şeyi yanına alan geminin kaptanı gibi, o da iman ve ilim sarayımızı vuran tufandan önce sürgünde, zindanda yanında kütüphane olmadan reçete hükmünde eserler telif edecek bir kıvama ermek için hazırlık yaptı.

İmam-ı Azam Hazretlerine göre bir rivayeti sadırda zaptetmek, kitapta zaptetmekten daha makbuldür. Said Nursi Hazretleri de ulûm-u İslâmiyeyi satırlara derc etmedi, sadrına yükledi. Yürüyen ve yaşayan bir kütüphane oldu. Müslümanların zihinlerini karıştırmak, imanlarına şüphe çalmak adına okulda, sokakta, tiyatrodâ, pazarlarda yapılan ilhadî hezeyanlara muknî cevaplar verdi, pek mühim eserler telif etti. Fevkalade zekâsı, derin ilmi ve Allah Azze ve Celle'nin lütfuyla küfür cephesine ağır darbeler indirdi. Telif ettiği risaleler Müslümanlara istikamet tayin etti, kâfirlerin İslâm lehine kafalarını karıştırdı, önemli bir bölümünün hidayetine vesile oldu.

Bediüzzaman medreselerin kapatıldığı, ulemânın asıldığı, İslâm harflerinin yasaklandığı bir süreçte ilim ve fikir sahnesine çıktı. Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet-i Seniyye ve kudemânın eserlerini esas alarak İslam'a yol açtı. Muhatapların hastalıklarına göre reçeteler yazdı.

*

Bediüzzaman'ı öne çıkaran, büyük problemlerin çözümünde onu muvaffak kılan en temel hususiyet, ayet-i kerimeleri sorun çözen, yol açan, ubudiyet şevki veren, Hakk'a teslimiyeti aşıl原因an bir nazarla tefsir etmesiydi. Onun bu hâli, Hz. Ömer'in şu hâdisesine benziyor:

Hz. Ömer (r.a), Allah Rasûlü'nün ahiret'e irtihâl haberini duyunca, "O ölmedi. Tur'dan kavmine dönen Hz. Mûsa gibi gelecek. Kim 'vefat etti' derse başını vururum." dedi. Hz. Ömer, kendisini kuşatan hayret hâlinin tesiriyle hadiseye baktı, Onsuz bir hayatın tasavvur edilemeyeceğinin kabulüyle Efendimiz'in vefatını tevilde teselli aradı. Böyle bir atmosferde Hz. Ebû Bekir minbere çıkıp şöyle dedi: "Kim Muhammed'e ibadet ediyorsa bilsin ki Muhammed ölmüştür. Kim Allah'a kulluk ediyorsa bilsin ki O Hayy'dır, ölümsüzdür." Ardından da şu âyet-i kerimeyi okudu:

"Muhammed, ancak bir rasûldür. Ondan önce de rasûller gelip geçti. Eğer o ölür ya da öldürülürse, siz topraklarınız üzerinde gerisin geri mi döneceksiniz? Kim toprakları üzerinde gerisin geri dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri ödüllendirecektir."¹

Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in ağzından bu ayeti duyunca kendisini şöyle demekten alıkoymadı: "Ebû Bekir konuşana kadar sanki o ayeti hiç okumamıştım, duymamıştım."² Allah

¹ Âl-i İmrân, 144.

² Bkz. **Buhârî**, Hadis No: 1242- 3667.

Rasûlü'nün vefatından sonra bu ayet-i kerimeyi okumak Hz. Ömer'de hem kıvama hem de kıyama vesile oldu...

İşte Bediüzzaman, materyalizmin dört bir koldan İslâm'a saldırdığı bir zamanda Kur'ân-ı Kerim'e iltica etmenin bereketiyle şiddetli dinsiz dalgayı yarıp dağıtan risaleler telif etti.

*

Üstad'ın varlık sebebi hükmünde olan Risale-i Nûr Külliyyatı dinsizliğin damar damar bütün bir bilâd-ı İslam'ı kuşattığı bir dönemde telif edildi.

Akideye mevzu olan meseleler değişmez, lakin onun muhafızı hükmünde olan Kelâm, düşmanın silahına göre yenilenir. Çünkü akide öz, kelam muhafızdır. Şerhu'l-Mevâkif, Şerhu'l-Makâsîd gibi muhalled kitaplarda dahi yeni problemlerin cevabının olmaması, telifâtının sınırlarını genişletti.

Risale-i Nûr, medresesi elinden alınan mazlum milletin her alanda dinine saldıran küfre karşı bir meydan okuyuşuydu. Müslümanlara ilim, irfan ve şecaat aşıladi.

*

Said Nursi Hazretleri kışta gelip baharı muştulayan âlimlerdendi. Nefesleriyle buzdan dağların üzerine yürüdü. Teselisi, **“Onlar şüphesiz yardım göreceklerdir. Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir.”**³ ayet-i kerimesiydi.

*

Materyalizmin okullara hâkim olduğu, Allah'tan ve ah-laktan bahsetmenin yasaklandığı yıllarda, Bediüzzaman, **“Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünden sonra nasıl diriltiyor! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, her şeye kadirdir.”**⁴ ayetini esas alarak Haşir

³ Saffât, 37/172-173.

⁴ Rûm, 30/50.

Risalesini yazdı. Zındıklara, “Madem yoktuk, var olduk. O hâlde yoktan var eden öldükten sonra diriltmekten neden aciz olsun?” diye sordu. Dirilişi öyle muknî bir çerçevede ifade etti ki, güç sahipleri kalemlerle cevap vermekten aciz kaldı.

*

Şüphelerin yaygın hale geldiği, imanın zayıfladığı dönemde fıkıh yolu daralır, amel-i salih noktasında insanlarda zafiyet zuhur eder. Çünkü bir meselenin farz ya da mekruh olması muttaki bir Müslüman için bir mana ifade eder. İmam-ı Gazzalî lâyemut eseri “**İhya**”yı böyle bir vasatta kaleme aldı; fıkhî meseleleri hikmetleriyle anlattı. Kuruyan aşk ve vecd yolu yeniden açıldı. Tarihi süreçte Gazzalî'nin ufkunda Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, **Hüccetullâhi'l-Bâliga**, Hüseyin Cısr, **er-Risaletü'l-Hamidiyye**'de fıkıhın hikmet boyutunu öne çıkardı.

Muhalled bir kelim külliyâtı hükmünde olan Risalelerde “ulûm-u İslamiye”ye dair pek çok mevzuu hikmetleri çerçevesinde bulmak mümkündür. Bu yüzden Risale-i Nur okurken akıl, İslam'a hayran olur. Mesela Bediüzzaman hayat felsefesini “Kur'an'ı kapat, kadını aç!” terkibi üzerine bina eden zihniyetin kadın ifsadına karşı, Tesettür Risalesi'ni yazarak fıkhî bir meseleyi hikmetleriyle izah etti; İslam kadınındaki tesettür muhabbetini yeniden canlandırdı. Ümmetin kadınlarını fitratlarıyla yüzleşmeye çağırdı. Onları kaleleri hükmünde olan çarşaflarına sığınıp, kendilerini korumaya davet etti. Müslüman kadınlara, şarktan ve garbtan misaller getirerek uyanmaya, Batı'da dahi kadınların erkekler tarafından tarasut edilmekten rahatsız olduğunu söyleyerek onları büyük oyunu bozmaya çağırdı.

Müstakim bir ilim adamı olan Prof Şadi Eren Hocamızın “**Bediüzzaman Said Nursi'den Fıkhî Tespitler**” başlığıyla kaleme aldığı eseri, Müslümanları Risale-i Nur'un fıkıh-hikmet yönünü keşfetmeye davet ediyor. Bir Ramazan gecesinde

sahurdan zeval-i şemse kadar ana hatlarıyla zaman zaman da mahrem çizgileriyle -basılmadan önce- mütalaa ettiğim, birkaç mevzuda “şöyle ya da böyle olsa” dediğim mezkûr eser, Risale-i Nur’un fikhın hikmet boyutuyla da fevkalade bir hizmet ifa ettiğini ilan etmektedir. Böyle bir eseri hem ulûm-u İslamiye’ye hem de Risale-i Nur’a vakıf bir isim kaleme alabilirdi. Her iki hususta mutahassis birkaç isimden biri olan Şadi Eren Hoca bu cihetle mühim bir eser telif etti. Medrese talebelerinin Risale-i Nur’a alakasını artıracak bu çalışma, Risale-i Nur talebelerinin de belli fikhî meseleleri daha kuşatıcı anlamalarına vesile olacaktır.

“Bana ne!” demeyen, fildişi kulesine çekilip akademik zevkini tatmin yoluna gitmeyen, gençliğin selameti için İslâm’ı tebliğ noktasında her nevi musibete “Lebbeyk” diyerek meydan yerine yürüyen Bediüzzaman’ı bugün daha çok okumaya muhtacız. Ruhsatlarla değil, azimetle amel eden, başındaki sarığı cebren çıkarmak isteyen Ankara Valisi Nevzat Tandoğan’a “Bu sarık, bu başla beraber çıkar! Ben sizin eccadınızı temsil ediyorum. Başından bulasın Nevzat!” diyen Üstad’a selam olsun! Risale-i Nur’u fıkıh ve usûl zaviyesinden anlama kılavuzu hükmünde olan bu eseri telif eden hocamıza Rabbimden muvaffakiyetler niyaz ediyorum.

ÖNSÖZ

Bediüzzaman Said Nursi tarafından telif edilen Risale-i Nur Külliyyatı, ülkemizde ve dünyada geniş bir rağbete mazhar olmuş, ilgiyle ve dikkatle okunmuştur, okunmaya da devam etmektedir. Bu külliyyat, her şeyden evvel bir Tefsir ve Kalam kitabı olmakla beraber, 6000 sayfalık geniş muhtevasında diğer İslami ilimlerin meselelerini de görmek mümkündür.

Değerli bir Tasavvuf profesörümüzle risaleler üzerine konuşurken bana şöyle demişti:

“Ben şahıs olarak Nur camiası içinde biri değilim. Kendi alanım olan Tasavvuf açısından külliyyatı araştırdım, karşıma muhteşem bir tasavvuf eseri çıktı. Gördüm ki, Risale-i Nurda tasavvufun âlâsı var!”

Benzeri bir durumu, bu çalışmada ele aldığımız Fıkıh ilmi için de söyleyebiliriz: Risale-i Nur bir Fıkıh kitabı değildir, ama muhtevasında Fıkıh ilminin nice meselelerine yer verilmiş, okuyanları bu cihetle de aydınlatılmıştır.

Risaleleri okuyan biri, sıkça Fıkıh kavramlarına muhatap olacaktır. Bu da o kişiyi Fıkıh meselelerine âşinâ yapacak, böyle bir alt yapıyla o kişi Fıkıhın diğer konularını daha kolay öğrenebilecektir. Öte yandan Risalelerden öğrendiği kıymetli yorumlar, isabetli ölçüler ve küllî kaideler kendisine geniş yelpazeli bir vizyon sağlayacak, hayatın akışı içinde karşılaştığı durumlara çözümler üretebilecektir.

Bediüzzaman, Şafî mezhebindedir. Ama eserlerinde bunu öne çıkarma gayreti asla söz konusu değildir. Yeri geldikçe -başta Hanefî mezhebi olmak üzere- diğer mezheplerin

görüşlerine yer vermiş, meselelerin çözümünde onlardan da yararlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada sunulan Fikhî çözümler, “bir mezheb âliminin kendi mezhebi zaviyesinden değerlendirmeler” olmayıp, bir İslam âliminin insanımıza sunduğu reçetelerdir.

Çalışmamızda Risale-i Nur külliyyatında serpilmiş durumda olan Fikhî meseleleri, Fıkıh ilminin verileri ışığında ele aldık. Bunu yaparken yer yer mütemmim bilgiler sunduk. “Kelamdan maksat, mananın ifade edilmesidir” fehvasınca ele aldığımız meselelerin anlaşılır hale gelmesine dikkat ettik. Zaman zaman -bir vecizenin çerçevesini tablo olarak sunulması misali- çerçevelemeye gayret gösterdik. Büyük ölçüde muvaffak olduğumuzu sanıyoruz. Çalışmamızın Usul-i Fıkıhta ve Fıkıh'ta ufuk açıcı olacağını düşünüyor, efkar-ı âmmenin istifadesine ve takdirlerine sunuyoruz.

Çalışmamız, giriş ve on bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde bazı Fıkıh Usulü konuları ve kavramları ele alınmıştır.

1. Bölümde **dinî hükümlerin dört temel kaynağı** olan “Kitap, sünnet, icma ve kıyas (içtihad)”; ayrıca **dinî hükümlerin diğer kaynakları olan** “istihsan, maslahat-ı mürsele, seddü'z-zerai, örf, kavli-i sahabi ve ıstıshab” konuları değerlendirilmiştir.

2. Bölümde **külli kaidelere** yer verilmiştir.

3. Bölümde **din ve mezhep** başlığı altında mezhebin dindeki yeri ve günümüzde hayli tartışılan mezheple ilgili pek çok konuya temas edilmiştir.

4. Bölümde **ibâdât**, yani ibadetlerle ilgili meseleler işlenmiştir.

5. Bölümde **muâmelât**, yani beşerî muameleler irdelenmiştir.

6. Bölümde **ukûbât**, yani ceza hukuku konuları incelenmiştir.

7. Bölümde **din ve devlet ilişkileri** görülmeye çalışılmıştır.

8. Bölümde **uluslararası münasebetler**de bazı konulara yer verilmiştir.

9. Bölümde **muhtelif meseleler** başlığı altında günümüzde hayli revaçta olan ve zihinlerde soru olarak bulunan pek çok güncel mesele halledilmeye çalışılmıştır.

10. Bölümde **Bediüzzaman'ın fikhî yönden tenkid edilen durumları** vuzuha kavuşturulmuştur.

Bu çalışmamızda Bediüzzaman'ın **“Eski Said”** tabir ettiği dönemde yazdığı eserlerden sıkça yararlanılmıştır. Bu dönemin “İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi, Nutuk, Münazarat, Hutbe-i Şamiye, Muhakemat, Hutuvat-ı Sitte, Sünuhat, Rumuz, Şuaat, Tuluat, İşarat ve Hakikat Çekirdekleri” gibi müstakil risaleleri “Asar-ı Bediyye” olarak cem edildiği cihetle bu eserden kaynak verilmiştir.

Bir de İşaratül- İ'caz ve Mesnevi-i Nuriye'nin Arapça asılları esas alınmıştır. Her iki eserin Abdülmecid Nursi tarafından yapılan tercümesinde yaklaşık üçte biri tercüme yansımadığından, risaleleri müdakkikane okuyan kimseler de bu çalışmamızda Bediüzzaman'dan yeni manalar görebileceklerdir.

Kitap haline gelmezden önce eseri okuyarak eksiklerimizi görmemize ve çalışmanın tekâmülüne vesile olan Prof. Dr. Ömer Gündoğdu, Doç. Dr. Zeki Tan, Doç. Dr. Ferhat Kaya, Dr. Ahmet Çolak, Dr. Nihat Demirkol'a, araştırmacı yazar Ömer Sevinçgül ve araştırmacı yazar Bilal Eren'e, Sedat Kutman'a, ayrıca böyle bir çalışmaya ihtiyaç olduğu hususunda beni ikna eden ve kitabın basımını gerçekleştiren Selahaddin Aslan'a ve ismi burada yer almayan az veya çok emeği geçen herkese en kalbî teşekkürlerimi arz ediyorum.

Burada kitapla ilgili önemli bir noktaya daha işaret etmek-
te fayda görüyorum: Çalışmamız Bediüzzaman ve Risale-i
Nur çerçevesinde olduğundan, Nur Risalelerinden sıkça ikti-
baslar yapıldı. Bunlar her iki kenardan biraz içeriye alınmak
suretiyle net bir şekilde gösterildi. Altta ise, ihtiyaç duyulan
yerde önce iktibasta bulunulan kısmın muhtevası günümüz
ifadeleriyle verildi, devamında da gerekli açıklamalar yapıldı.
Bazılarının bunu “yeni bir sadeleştirme mi?” şeklinde anlama-
sı fevkalade yanlış olur. Ülkemizde Nur Risalelerini dikkatle
satır satır okuyan, kelime kelime anlamaya çalışan hayli in-
san vardır. Bu zevat bazılarının Risaleleri sadeleştirme teşeb-
büslerine gayet haklı ve yerinde bir tepki olarak karşı çıktı, o
yanlış akımın önüne geçti. Bizim burada yaptığımız, metni
anlama gayretidir. Bediüzzaman’ın kendisi de mesela **Kızıl
İcaz**’da benzeri bir çalışma yapmıştır. Bunu, Abdurrahman
Ahdarî’nin **Süllemü’l-Münevrek** isimli eserine bir haşiye ola-
rak kaleme almıştır. Benzeri bir çalışmayı da Gelenbevi’nin
Burhan’ı üzerine bir haşiye olan **Ta’likat** eserinde ortaya koy-
muştur.

2006 yılında basılan “**Risale Notları**” isimli çalışmamda
sadeleştirme hakkında kitabın girişinde şöyle yazmışım:

Risale-i Nur, kendine has, bedi’ bir üslûba sahiptir. Müel-
lifin ifadesiyle:

Risale-i Nur, ne Şarkın malumatından, ulûmundan
ve ne de Garbın felsefe ve fûnunundan gelmiş bir mal
ve onlardan iktibas edilmiş bir nur değildir. Belki se-
mavî olan Kur’ânın, Şark ve Garbın fevkindeki yük-
sek mertebe-i arşisinden iktibas edilmiştir.¹

Eser, 1927-1950 yılları arasında yazılmış olmakla bera-
ber, günümüz nesli hem bu eserdeki, hem de o devirde ya-
zılan eserlerdeki üslûb ve kelimelere yabancı bırakılmıştır.

¹ Bediüzzaman Said Nursi, **Şualar**, s. 690

Maalesef, “Dilaçar” gibiler, nesiller arasında derin uçurumlar açabilmişlerdir.

Ömer Nasuhi Bilmen’in **Büyük İslâm İlmihali** ve Hamdi Yazır’ın **Hak Dini Kur’ân Dili** isimli eserleri, Risale-i Nur’la aynı dönemde yazılmıştır. Bu iki önemli eser, yeni neslin muhatap olabilmesi için sadeleştirilmiştir. Bazıları, “Risale-i Nur da sadeleştirilsin” temayülündedir.

Bu meselede bir kaç noktaya dikkat çekmekte fayda görüyoruz.

1- Risale-i Nur, ecdadımızın diliyle aramızda tek köprü olarak kalmıştır. Hiç olmazsa bu köprüyü ortadan kaldırmamak lâzımdır.

2- Asıl hizmet, Risale-i Nurları halkın seviyesine indirmek değil, halkı Risale-i Nurların seviyesine çıkarmaktır.

3- Sadeleşmiş bir Risale-i Nur; üslubundan, letâfetinden, tesirinden çok şey kaybedecektir. Eserin orijinali “fikir komandoları” yetiştirirken, sadeleşmiş hali bunu gerçekleştiremeyecektir.

4- Bu eserlerde geçen ve şimdiki nesle yabancı gelen temel kelimeler bin kadardır. Bir aylık bir çalışmayla bunlara aşina olmak mümkündür. Bunu bırakıp kolaya yönelmek kahramanlık değildir. Unutmamak gerekir ki, “**Zorlukla beraber bir kolaylık vardır.**”²

5- İnsan, kelimelerle konuşur, kavramlarla engin bir tefekfüre ulaşır. Bu eserlerde geçen Kur’ânî istihlaları, cılız ifadelerle karşılayabilmek mümkün değildir. Yeni nesli böyle istihlaldan mahrum etmeye hakkımız yoktur.³

Şadi EREN - 2022

² İnşirah, 5

³ Şadi Eren, **Risale Notları**, Nesil Yay. İst. 2006, s. 9-11

GİRİŞ:

BAZI FIKIH USULÜ KONULARI

Dini doğru anlamak

İnsan tabiatı, ifrat ve tefrit diye ifade edilen aşırı uçlara kaymaya meyyalıdır. Dinin anlaşılmasında zaman zaman bu uçlara kaymalar yaşanmaktadır. Hâlbuki insandan istenen istikametli yolu bulabilmek ve ondan gidebilmektir. Misal olarak şu olaya bakabiliriz:

Peygamber Efendimizin nâfile ibadetlerini öğrenmek üzere sahâbeden üç kişi, Onun evine geldiler. Hanımları tarafından kendilerine Peygamberimizin ibadetleri bildirilince, bunu azımsadılar ve “Allah Rasûlü nerede, biz nerede? Onun geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmıştır” dediler. İçlerinden biri, “Ben ömrümün sonuna kadar gece boyu hep namaz kılacağım, dedi. Diğeri “Ben de hayatım boyunca gündüzleri hep oruç tutacağım” dedi. Üçüncü sahâbî de “Ben de sağ olduğum sürece kadınlardan uzak kalacak, asla evlenmeyeceğim” diye söz verdi.

Bir müddet sonra Peygamberimiz onların yanına geldi ve kendilerine şöyle dedi:

“...Sizi uyarıyorum! Allah’a yemin ederim ki, ben Allah’tan en çok korkanınız ve O’na en saygılı olanınızdır. (Nafile olarak) bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor, hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Sünnetimden yüz çeviren, benden değildir.”⁴

⁴ Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5. Ayrıca bk. Nesâî, **Sünen**, Nikâh 4.

Bediüzzaman'ın yazdığı eserlerden biri, Muhakemat'tır. Bediüzzaman, bu kitapla ulaşmak istediği hedefi **“İslâmiyette olan tarîk-ı müstakimi”** yani orta yolu göstermek olarak belirler.⁵ Allah'ın dini, elbette ifrat ve tefritten uzaktır. Ama onda olan istikameti algılamada ve uygulamada Müslümanların problemleri vardır.

İfrat ve tefrit iki aşırı uçtur. Bunların ortası olan vasat ise, istikameti ve adaleti ifade eder. Mesela haddi aşar bir şekilde çok konuşmak ifrat, konuşması gereken yerde susmak tefrit, yerinde yeterince konuşmak ise istikamettir. Keza, günde üç defa ilaç alması gereken birinin bir haftalık ilacı bir defada alması ifrat, hiç ilaç almaması tefrit, her gün üç defa alması ise vasattır.

Müslüman olmak, aşırılıklardan uzak bir şekilde orta yolda gitmeyi gerektirir. Kur'ân buna şöyle dikkat çeker:

“Böylece, sizi vasat (aşırılıklardan uzak, dengeli) bir ümmet yaptık.”⁶

Âyet, ümmet-i Muhammedin (asm) esas ve prensipler itibariyle diğer ümmetlerden daha seçkin kılındığını ifade etmektedir. Âyeti “ümmet-i Muhammed denge ümmetidir, hiçbir aşırılıkları yoktur, hep istikamet ve itidal üzeredirler” şeklinde anlamak, tarihî realiteye ve günümüzde gördüğümüz manzaraya ters düşmektedir. Çünkü 73 Fırka hadisinde nazara verildiği üzere, İslâm ümmeti içinde pek çok fırkalar çıkmış⁷ ve bunların çoğu istikametten uzak kaldığından kendilerine “fırak-ı dâlle” yani “sapmış gruplar” denilmiştir. Bu durumda âyet, ümmet-i Muhammedin (asm) esas ve prensipler itibariyle diğer ümmetlerden daha seçkin kılındığını ifade etmektedir. Bu esas ve prensipleri uygulamak veya

⁵ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 182

⁶ Bakara, 143

⁷ Tirmizi, İman, 18; İbn Mâce, Fiten, 17; Ebu Davud, Sünne, 1

uygulamamak ise, Müslümanların tercihine bırakılmıştır. Âyetten şu mesajı alabiliriz:

“Size bildirilen esas ve prensipler, sizi en seçkin ümmet yapacak bir kuvvete sahiptir. Öyle ise, dinin esaslarını iyi bilin, size anlatılan prensiplere göre hareket edin, böylece istikametsiz yolda gidin. Aşırı grupların taşkınlıklarına uymayın. Hayatınız boyunca, her iki yanı birer uçurum hükmünde olan dosdoğru yolda dosdoğru bir şekilde ilerleyin, sırat-ı müstakim üzere yaşayıp sizi cennete ulaştıracak sıradan selâmetle geçin.”

Bediüzzaman, dini anlamada ifrat canipte yer alan ve nassları yanlış anlayanları “**sadık-ı ahmak**”⁸ (ahmak dost) tabiriyle ifade eder. Bunlar, “dinde hassas, muhakeme-i akliyyede noksan kimselerdir.”⁹ Yani dindarlıklarında asla bir şüphe yoktur. Ama dini doğru anlamada problem yaşamaktadırlar. Niyetleri iyi olmakla beraber, akli muhakemeleri gelişmediğinden “kaş yapayım derken göz çıkarmakta”, fayda veriyorum zannıyla zarar verebilmektedirler.

1876’da doğan ve 1960’da vefat eden Bediüzzaman, ağırlıklı olarak 20. yüzyılın insanıdır. Zamanının ruhunu okumuş, asrının gereğini kavramış, hatta asrını aşacak şekilde düsturlar ve fikirler ortaya koyabilmiştir. Ama her Müslümanın yaşadığı çağı iyi okuduğu ve çağın gereklerini yaptığı söylenemez. Bazıları bırakın asrını aşmayı, yaşadığı asra bile gelememiştir. Bediüzzaman böyleleri hakkında “**kurûn-u vustânın** (orta çağın) **yâdigârları**”¹⁰ tabirini kullanır. Bunlar genelde âyet ve hadislerin zahirine odaklanırlar, çağın ve zamanın şartlarına göre yorum yapmaktan kaçarlar.

⁸ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 182

⁹ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 437

¹⁰ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 182

Dosdoğru olabilmek, ip üzerindeki cambazın dengeyi sağlaması gibi zordur. Bundan dolayı namazın her rekâtında okunan Fatıha Sûresinde şöyle dua etmemiz bize öğretilmiştir:

“Allahım, bizi sırat-ı müstakime (dosdoğru yola), kendisine nimet verdiklerinin yoluna ilet. Gadap edilenlerin ve yoldan sapanların gittiği yola değil.”¹¹

Ehl-i Sünnet çizgisi

Bediüzzaman, bir İslam âlimidir. Yazmış olduğu risaleler ağırlıklı olarak Tefsir ve Kelam alanında olmakla birlikte, -bu çalışmada ayrıntılarıyla görüleceği üzere- Fıkıh konularını da eserlerine serpiştirmiştir.

İslam'ı bir saraya benzetirsek, bu binanın temeli iman, odaları ibadet ve muamelat, saray bahçesini çevreleyen koruluk ise Ehl-i Sünnet çizgisidir.

Sünnet, “yol” anlamına da gelir. “Peygamber yolu” manası esas alındığında **Ehl-i sünnet** “peygamber yolundan gidenler” anlamını anlatır. **Ehl-i sünnet**, “ehl-i sünnet ve'l-cemâat” ifadesinin kısaltılmış şeklidir. Ehl-i sünnet olana kısaca “Sünnî” denir. İslam Dünyasının takriben % 80'i Sünnî Müslümandır.

Bediüzzaman, eserlerinde Ehl-i sünnet ifadesini benimseyerek ve onaylayarak kullanır. Mesela, “cehennem nerededir?” konusunu ele alırken şöyle der:

Meşhurdur: “Cehennem yer altındadır.” Fakat biz ehl-i sünnet ve cemaat kat'an ve yakinen yerini tayin edemeyiz.¹²

Keza, Ehl-i Sünnet yolunun hak olduğunu, istikametli olduğunu nazara verir:

¹¹ Fatıha, 5-7

¹² Nursi, **Muhakemat**, s. 70

Demek Ehl-i Sünnet ve Cemaatin davası, haktır.¹³

Her şeyin ifrat ve tefriti iyi değildir. İstikamet ise hadd-i vasattır ki, Ehl-i Sünnet ve Cemaat onu ihtiyar etmiş.¹⁴

Keza problemlerin çözümünde Ehl-i Sünneti adres olarak gösterir:

İşte ey ehl-i hak ve ehl-i hidayet! Şeytan-ı ins ve cinnînin mezkûr desiselerinden kurtulmak çaresi: Ehl-i Sünnet ve Cemaat olan ehl-i hak mezhebini karargâh yap ve Kur'an-ı Mu'ciz'ü'l Beyan'ın muhkemat kal'asına gir ve Sünnet-i Seniye'yi rehber yap, selâmeti bul!¹⁵

Fıkıh ilmi

Fıkıh; kelime olarak “bir şeyi idrak etmek, künhüne vakıf olmak, derinlemesine anlamak” demektir. Şu âyet, “fıkıh” kökünden türeyen “tefakkuh” kelimesiyle dinde derinlemesine bilgi sahibi olmaya teşvik eder:

“Mü'minlerin hep birden sefere çıkmaları uygun değildir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup, din konusunda tefakkuhta bulunmak (köklü bilgi sahibi olmak) ve kavimlerine döndüklerinde onları uyarmak için seferber olsun.”¹⁶

Yani İslam ümmeti içinde bir topluluk, dini derinlemesine anlamayı kendine bir vazife edinmeli ve bunu başkalarıyla da paylaşmalıdır.

Hz. Peygamber, İbn Abbas'a şöyle dua etmiştir:

“Allahım, onu dinde fakih (anlayışlı) kıl ve ona Kur'anın tevilini öğret.”¹⁷

¹³ Nursi, **Lem'alar**, s. 22

¹⁴ Nursi, **Lem'alar**, s. 25

¹⁵ Nursi, **Lem'alar**, s. 77

¹⁶ Bkz. Tevbe, 122

¹⁷ Buhâri, Vudû, 10; Müslim, Fedailü's-Sahâbe, 138

Istılahî anlamda ise Fıkıh; insan ile Allah, insan ile insan, insan ile devlet ve devletlerarası münasebetlerin İslam merkezli ele alındığı ilimdir. Bu mana, “Fıkıh, kişinin ameli meselelerde leh ve aleyhinde olanları bilmesidir” şeklinde de ifade edilir. Kişinin lehinde olanları bilmesi, haklarını bilmeyi, aleyhinde olanları bilmesi ise sorumluluklarını bilmeyi anlatır. Mecellenin birinci maddesinde Fıkıh ilmi “**Mesâil-i şer’iyye-i ameliyyeyi bilmektir**” yani “amelle ilgili dinî meseleleri bilmektir” şeklinde tarif edilir. Dinin akide / inanç yönü vardır, bunu Kelam ilmi ele alır. İnsanın amelleriyle ilgili yönünü ise Fıkıh ilmi ele almaktadır.

Günümüzde Fıkıh adıyla araştırmalar yapıldığı gibi, İslam Hukuku adıyla da bu alanda çalışmalar yapılmaktadır. **Fıkıh Usulü** ise, bunun metodunu ve altyapısını ortaya koyar. Tefsir, Hadis, Tarih gibi hemen her ilmin esasları, öncelikli olarak “Usul” adıyla ele alınır, sonraki merhalelerde ilgili ilmin konularına girilir.

Füruat

Füruat, esasa ait olmayan hükümlere denir. Bunlar, temel ve değişmez hükümlerin dışında kalan ayrıntılardır. Temel hükümler ise, bütün hak dinlerde aynıdır; değişmez, nesh olmaz. Meselâ, imanın rükünleri bütün hak dinlerde aynıdır ve bunların hepsinde ibadet vardır. İbadetin şekli, vakti, kiblenin yönü gibi füruatta ise değişiklikler olabilmektedir.

Füru’ kelimesi, usulün mukabili olarak kullanılır. Bir anlamı da “kökler” demek olan usul, bir ağacın köklerine, füru’ ise onun dallarına benzer. Aslında çoğul olan “Füru” kelimesinin çoğulu “füruat” olarak kullanılır. Mesela beş vakit namaz dinin usulündendir. Mezheplerde gördüğümüz namaz kılmada bazı farklılıklar ise füruattandır. Bu farklılık, rivayet farklılığı veya aynı rivayeti farklı yorumlamak gibi durumlardan kaynaklanmıştır. Mesela namazda teşehhüt için oturmak

dinin usulündendir ve bütün mezheplerde vardır. Ama teşehhütte bulunurken şehadet parmağının ne kadar kaldırılacağı furuattandır, mezheplere göre farklılık arz etmektedir. Hanefiler “eşhedü en la ilahe illallah” derken parmaklarını kaldırır ve indirirler. Şafiiler ise, selam verinceye kadar şehadet parmaklarını kaldırmaya devam ederler.

Fatiha Sûresinde **“Bizi sırat-ı müstakime hidayet et”**¹⁸ diye dua ederiz. Sırat-ı müstakim, “dosdoğru yolu” ifade eder. Nisa Sûresinde ise, dosdoğru yolda olanların **“Allah’ın nime-tine mazhar kıldığı nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihler”** olduğu anlatılır.¹⁹ Bu durumda, “Peygamberlerin meslekleri farklı farklı, ibadetleri ise muhteliftir. Onlara nasıl tabi olacağız?” şeklinde bir soru hatıra gelir. Bediüzzaman böyle bir soruya usul ve fûruat kavramlarını nazara vererek şöyle cevap verir:

Tâbi olmak, fûruatta değil inanç esaslarında ve hükümlerdedir. Çünkü bunlar zamanın değişmesiyle değişen fûruattan farklı olarak devamlı ve sabittirler. Nasıl ki dört mevsim ve insan ömrünün devreleri ilaçlarda ve elbiselerde etkili olur, bir vakit deva olan bir şey, başka vakitte dert getirebilir. Aynen öyle de nev-i beşerin ömür devreleri, ruhlara deva ve kalplere gıda olan hükümlerin fûruatındaki farklılığa tesir eder.²⁰

Yani, bir Müslüman önceki peygamberlerin davetine de tabi olur, onların tebliğlerinden istifade eder. Ama fûruata ait hükümler zamanın ve toplumların şartlarına göre değiştiğinden, böyle meselelerde onlara tabi olmak söz konusu olmayabilir. Mesela Yahudilerde Cumartesi çalışma yasağı vardır. Bu, onlara has fer’î hükümlerden biridir ve bizleri bağlayıcı bir hüküm değildir.

¹⁸ Fatiha, 6

¹⁹ Nisa, 69

²⁰ Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, (Arabi) Sözlük Yayınevi, İst. 1994, s. 34

Bediüzzaman, dinî meselelerin fûruatından ziyade usul meseleleriyle meşgul olmuştur. “İki Ramazan için bir kefarete kâfi midir?” yani “kişi, bilerek birden fazla orucu bozmuş ise hepsine ikişer ay oruç kefareti gerekir mi?” sorusuna cevap verdikten sonra şöyle der:

Aziz kardeşim! Fıkhu'l-ekber olan esasat-ı imaniye ile meşgul olduğumuz için, nakle ve ehl-i içtihadın medarikine ve meâhizine bakan dekaik-i mesail-i fer'iye-ye zihnim şimdilik ciddî müteveccih olamıyor. Zaten yanımda da kitaplar olmadığı gibi, vaktim de yoktur ki müracaat edeyim. Hem ulema-yı İslâm o kadar tedkikat-ı sâibe yapmışlar ki, fûruata dair tedkikat-ı amikaya ihtiyaçları kalmamış. Eğer hakikî ihtiyaç hissetseydim, böyle fûruata dair müçtehidinin derin me'hazlerine gidip, bazı beyanatta bulunacaktım. Belki de daha o nevi hakaika meşguliyet zamanları gelmemiş. Her ne ise...²¹

Bediüzzaman'ın iman esasları hakkında “en büyük fıkıh” anlamında “Fıkhu'l-ekber” demesinde İmam Azamın “**Fıkhu'l-Ekber**” isimli eserine bir telmih vardır. İmam Azam denildiğinde Fıkıh ilmi hatıra gelmekle beraber, O Kelam ilmi alanında da eser telif etmiş ve buna “Fıkhu'l-Ekber” adını vermiştir. Bediüzzaman'ın üstteki ifadelerinde başlıca şu noktalar dikkati çekmektedir:

-En büyük Fıkıh, iman esaslarıdır.

-O, asıl meşguliyet olarak mesaisini imanî konulara tahsis etmiştir.

-Zaten İslam âlimleri dinin fûruatıyla ilgili meseleleri derin araştırmalarıyla ve isabetli yorumlarıyla halletmişlerdir.

Bediüzzaman, bir başka ifadesinde kendi öncelikli alanını şöyle belirler:

²¹ Nursi, **Barla Lahikası**, s. 352

Dâhilde tarafgirâne adâvet ve münakaşalara vesile olan fûrûatı değil, belki bütün nev-i beşerin en ehemmiyetli meselesi olan erkân-ı imaniyeyi ve beşerin medar-ı saadeti ve umum İslam'ın esas ve rabita-i uhuvveti bulunan Kur'an'ın hakaik-i imaniyesini bulmak ve muhtaçlara buldurmaya hayatımı vakfettim.²²

Bediüzzaman'ın burada fûruatı nazara verirken **“Dâhilde tarafgirâne adâvet ve münakaşalara vesile olan”** demesi dikkat çekici bir durumdur. Şöyle ki: Dinin fûruatına dair meseleler mezheplerin alanıdır. Aslında farklı mezheplerin olması hem bir realite, hem de bir rahmettir. Dinin bu tür meseleleri farklı yorumlara açıktır ve herkesi tek bir görüşte birleşmeye çağırarak boşuna bir gayrettir. Ancak bir kısım mezhep mensupları kendi mezheplerini âdetâ din yerine ikame edip zaman zaman düşmanlığa kadar varan problemler çıkarmışlardır. Mezhep taassubuna bir de inat eklendiğinde, bitmeyen münakaşalar yapılmaktadır. Mesela seferilik konusu bunlardan biridir. Sefer halinde iken dört rekâtlı farz namazlar iki rekât olarak kılınmakta veya kılınabilmekte, bazı mezheplerde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazları cem edilerek beraberce kılınabilmektedir. Ancak ayrıntılara dalındığında konunun hayli teferruatı vardır.

İlahi emir ve yasaklar karşısında insanların durumu

İslam'a muhatap olan insanlar, onda bulunan emir ve yasaklar karşısında başlıca şu tavırları sergilerler:

- 1-Bilir ve yapar.
- 2-Bilir, ama yapmaz.
- 3-Bilir, ama yapamaz.
- 4-Bilir, ama tevil eder.
- 5- Bilir, ama inkâr eder.

²² Nursi, **Barla Lahikası**, s. 8

1-Bazıları “Bu bana Rabbimin fermanıdır. Ondan ne gelmişse başım gözüme üstüne” deyip Kur’ana göre yaşar. Şu âyet böylelerini anlatır:

“Aralarında hüküm vermesi için Allah ve Rasûlüne davet edildiklerinde mü’minlerin sözü ancak ‘işittik ve itaat ettik’ demeleridir.”²³

2- Bazıları bunların Allahtan geldiğini kabul eder, ama uygulamaz. Uygulamaması, genelde bir iman zafiyeti göstergesidir. Bile bile uygulamamak, insanı dinden çıkarmaz, ama fasık yapar.

3- Bazıları Kur’anın emir ve yasaklarını bilmekle beraber, içinde bulunduğu şartlar gereği uygulayamaz. Bu, keyfi olmamalı, ciddi bir mazerete dayanmalıdır. Mesela Allah’ı inkâr etmek insanı dinden çıkarır. Ama ölümle tehdit edilmek gibi bir durumda, kalben değil, diliyle inkâr sözü söyleyebilir.

4- Bazıları Kur’anın ilgili âyetini bilir, ama âyetin farklı bir tevilini esas alır. Bu tür uygulamalar daha çok nefsanî meyillerden kaynaklanır. Hâlbuki âyetlerin anlaşılmasında ekser âlimlerin değerlendirmelerini esas almak ve şaz görüşlere itibar etmemek gerekir.

5- Bazıları Kur’anın ilgili âyetini bilir, ama bile bile inkâr eder. Bu tavır, insanı dinden çıkarır. Mesela **“Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır”**²⁴ âyetinin hükmüyle faiz haramdır. Kişi, hayatında faiz alan biri olmadığı halde, “ben bu hükmü kabul etmiyorum. Artık faiz hayatın bir parçasıdır, faiz olmadan ekonomik hayat olmaz” derse küfre düşmüş olur. Çünkü Kur’an bir bütündür, bölünme kabul etmez. Hâlbuki Kur’ana inanan birisi, nefesine mağlup düşüp faizli muamelelere girse “günahkâr bir mü’min” olur.

²³ Nûr, 51

²⁴ Bakara, 275

Üstte çizilen bu çerçeve ışığında Bediüzzaman'ın bazı Alevilerle ilgili onları Müslüman görmeyenlere söylediklerine bakabiliriz:

O Aliköy'de Aleviler çok olduğunu ve bir kısmı Râfiziliğe kadar gidebilmesi nazarıyla, onların en fenası da, münafık hakikatine dâhil olmamak lâzım gelir. Çünkü münafık itikatsızdır, kalpsizdir ve vicdansızdır, Peygamber (asm) aleyhindedir. (Şimdiki bazı zındıklar gibi.) Alevî ve Şiîlerin müfritleri ise; değil Peygamber (asm) aleyhinde, belki Âl-i Beyt'in muhabbetinden, ifratkârane muhabbet besliyorlar. Münafıkların tefritlerine mukabil, bunlar ifrat ediyorlar. Hadd-i şeriattan çıktıkları vakit, münafık değil ehl-i bid'a oluyorlar, fâsık oluyorlar; zındıkaya girmiyorlar. Hazret-i Ali Radıyallahü Anh yirmi sene hürmet ettiği ve onlara şeyhülislâm mertebesinde onların hükmünü kabul ettiği Ebu Bekir, Ömer, Osman (Radıyallahü Anhüm)e ilişmeseler, Hazret-i Ali Radıyallahü Anh o üç halifeye hürmet ettiği gibi, onlar da hürmet etseler, farz namazını kılsalar yeter.²⁵

Dinin maksatları (makâsıdu's-şeria)

İnsanların yararına olan şeyleri gerçekleştirmek ve bu maslahatları korumak, insanlara bu maslahatlarla ilgili gelebilecek zararları def etmek dinin asıl maksatları kabul edilir. Bu maslahatlar, İslâm Hukuku kitaplarında "**Makâsıdu's-şeria**" başlığı altında ele alınır.²⁶ Bunların başlıcaları şunlardır:

1. Dinin korunması
2. Canın korunması
3. Aklın korunması

²⁵ Nursi, **Emirdağ Lâhikası - I**, s. 78-79

²⁶ Ebu İshak Şâtıbî, **el-Muvafakat fi Usulî's-Şeria**, Dârul-Marife, Beyrut, 2001, I, 36

4. Neslin korunması

5. Malın korunması

Bu beşine “zaruriyat-ı hams” adı verilir. Bu beş temel esas korunduğunda, toplum dinamik, huzurlu, temiz bir toplum olacaktır. İlerleyen kısımlarda ayrıntılar da gelecektir. Burada ayrıntıya girmeden, bu esaslarla alakalı bazı noktalara dikkat çekmekte yarar görüyoruz:

1. Din, insan hayatında en önemli bir esastır. Bediüzzaman şöyle der:

Din hayatın hayatı, hem nuru, hem esası.

İhya-yı din ile olur şu milletin ihyası.²⁷

Doğduğumuzda kulağımıza ezan okunur, öldüğümüzde ise camide salâmız verilir. Öyle görülüyor ki, dinin hayatın tamamını kuşatan bir yelpazesi bulunmaktadır. Din ve vicdan hürriyeti, en tabii haklardandır. İslâm beldesinde yaşayan başka din mensupları da bu hürriyete sahiptirler. Hz. Peygamber'in idaresi altında Yahudilerin de yaşaması, 1453'ten sonra İstanbul'da Hristiyan varlığının devamı, Avrupa'da Yahudilerin ancak Endülüs Emevi Devletinde rahatça yaşamaları, bu devletin 1492'de yıkılmasıyla, burada yaşayan Yahudilere Osmanlı Devleti'nin kucak açması... gibi tarihi gerçekler, bunu isbata kafidir.

2. Haksız yere bir cana kıymak, Kur'an'da sanki bütün insanları öldürmek gibi kabul edilmiştir.²⁸ Bir mü'mini kasten öldüren hakkında **“onun cezası ebedi cehennemdir. Allah ona gadap eder ve lanetler, ona büyük bir azap hazırlar”** denilmiştir.²⁹

²⁷ Nursi, **Sözler**, s. 717

²⁸ Maide, 32

²⁹ Nisa, 93

Haksız yere öldürmelerin önüne geçmek için “**kıyas**” farz kılınmıştır. “**Ey akıl sahipleri! Kıyasta sizin için hayat vardır. Olur ki, sakınasınız.**”³⁰ âyeti kıyasın hikmetini açıklar. Yani, haksız yere cana kıymaların önüne geçmek için o cinayeti işleyenlerin devlet eliyle öldürülmesi gerekir. Cana kıydığına canının gideceğini bilen insanlar, kolay kolay böyle bir suça cesaret edemeyeceklerdir.

3. Akıl, Allah’ın insana verdiği en büyük nimetlerden biridir. Bediüzzaman akılla alakalı şu değerlendirmelerde bulunur: **Akıl**,

- İnsanın en kıymetli cihazı.³¹
- Bir cevher-i nurani.³²
- Sahibini saadet-i ebediyeye müheyya eden bir mürşid-i Rabbani³³
- İlâhî, kudsî defineleri, hem kâinatın binler hazinelerini açan pırlanta gibi bir anahtardır.³⁴

Fakat içki, uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklar, insan aklını o yüksek makamdan düşürürler, hayvanlara arkadaş yaparlar. Bundan dolayı akla zarar veren bu şeyler, dinen haram kılınmıştır.

4. Temiz nesiller olmadan “temiz toplum” idealine ulaşılabilmesi mümkün değildir. Anası-babası belli olmayan nesebi belirsiz çocukların, geleceğin güçlü toplumunu oluşturabilmeleri düşünülemez. Temiz nesiller, nikâh yoluyla kurulan sıcak aile yuvalarında yetişecektir.

Neslin muhafazası için İslâmiyet bir takım esaslar getirmiştir. Bu cümleden olarak mesela,

³⁰ Bakara, 179

³¹ Nursi, **Şualar**, s. 16.

³² Nursi, **Muhakemat**, s. 15.

³³ Nursi, **Sözler**, s. 25.

³⁴ Nursi, **Şualar**, s. 16.

-Zina ve zinaya yol açan durumlar yasaklanmıştır. Zina ile ilgili âyette **“zinaya yaklaşmayın!”**³⁵ denilmesi dikkat çekici bir üsluptur. Bununla, gayet etkili bir şekilde “değil zinayı işlemek, ona sebep olacak şeyleri bile yapmayın” mesajı verilmiştir. Bu tarz üslup, bize **“günahların çekim alanı”**nı ihtar eder. Miknatisin çekim alanı olduğu gibi, günahların da bir çekim alanı vardır. Çekilme özelliği gösteren maddeler, miknatisa yaklaşıncaya çekilmekten kurtulamamaları gibi, zinaya yaklaşan süfli nefisler de belli bir noktadan sonra artık geri dönemezler. Mü'min erkek ve kadınlara harama bakmalarının yasaklanması böyle bir çekimi önleme gayesine matuftur.³⁶ Birbirine nikâh düşen erkek ve kadının baş başa kalmalarının uygun görülmemesi de aynı şekildedir.³⁷

-Tesettür emredilmiştir.³⁸

Açık-saçıklığın gayri meşru ilişkilere yol açtığı pek çok olaylarla görülmüş bir hakikattir. Aksini iddia etmek, hem insan psikolojisine, hem de sosyal realitelere sırt çevirmektir.

-Özel şartlarda çok evliliğe müsaade edilmiştir.³⁹

Bunu kabul etmeyen ve hatta tenkit eden sistemler, kendi sistemlerinde gayri meşru ilişkileri kabul etmeyi normal karşılamak zorunda kalmışlardır.

5. Malın korunması noktasında, hırsızlık yasaklanmış ve hırsızlık yapanın elinin kesilmesi gibi sert bir ceza getirilmiştir.⁴⁰ İslâm Hukukunda, haddi aşanlara, hadlerini bildirmek üzere had cezaları vardır. Bu cezalar, okşayıcı değil, caydırıcıdır. İslâm'da cezaların şiddetli oluşunu tenkit edenler, kendi sistemlerinde daha etkili alternatif çözümler üretememişlerdir.

³⁵ İsra, 32

³⁶ Bkz. Nur, 30-31

³⁷ Müslim, Hacc, 424

³⁸ Bkz. Nur, 31; Ahzab, 59

³⁹ Bkz. Nisa, 3 ve 129

⁴⁰ Maide, 38- 40

Görüldüğü gibi, makasidu's-şeria, huzurlu ve dengeli bir toplumu hedefler. Din, bu hedefe varmak için huzuru kaçırarak ve dengeyi bozacak davranışlara tolerans göstermez.

Fıkhi hükümleri uygulamada iman - amel ilişkisi

Kanunların uygulanmasıyla dinin uygulanması arasında önemli bir fark vardır. İnsanların çoğu cezadan çekindiği için kanunları uygular. Ama dinî hükümleri -dünyevi bir ceza olmadığı cihetle- vicdanından ve imanından hareketle uygular. Vergi ve zekât buna güzel bir örnektir. Devlet, verdiği hizmetlere mukabil vatandaşından vergi alır. Vergiyi alırken bunu vicdanlara bırakmaz, vergi vermeyenleri veya eksik verenleri takip edip cezalandırır. Zekât ise -günümüz şartlarında- tamamen vicdanlara bırakılmış dinî bir vecibedir. Devlet vatandaşın zekât verip vermemesini takip etmez. Bu durumda zekâtını verenler tamamen vicdanlarıyla baş başadır. Kuvvetli imana sahip bir mümin "bu Rabbimin emridir. Fakirin benim üzerimdeki hakkıdır" der, gönül rahatlığıyla zekâtını verir. Hatta ticari kazançtan kırkta bir, tarladan elde edilen mahsullerden öşür, yani onda bir şeklindeki dinin belirlediği asgari miktarları aşar, daha yüksek oranlarda vermeye çalışır.

İşte mümin kimseye, -malı sevmesine rağmen- malından bir miktarını zekât olarak verdiren güç, onun imanıdır. İman bir iddiadır, salih ameller ise bunun bir isbatıdır. Kışın geleceğine inanan kimse nasıl yazın sıcağında o soğuk günler için odun-kömür gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorsa, âhretin geleceğine inanan bir kimse de elbette orası için geçecek olan amelleri yapmaya çalışacaktır. Diyebiliriz ki, dinin emrettiği ameller, iman zemininde neşv ü nema bulacaktır. İman zayıf olduğunda ise, -çorak arazide bir şey bitmemesi veya bitenlerin de pek işe yaramaması misali- dinin ameli, yani uygulamalı boyutu zayıf ve mühmel kalacaktır.

İşte Bediüzzaman özellikle imanî konulara ağırlık vererek böyle bir zemini meydana getirmenin gayreti içindedir. O, -mesela- fikhî bir mesele olan “hangi maldan ne kadar zekât verilir” konusunu ele almaz, ama “zekât niçin verilmeli, zekât vermede nelere dikkat edilmeli” konularına eserlerinin farklı yerlerinde temas eder, okuyucularına “evet, zekât vermeliyim. Bu, hem Rabbimin emridir, hem de imkân sahibi olmamın bir gereğidir” dedirtir.⁴¹

Keza O, “namaz nasıl kılınır?” konusuna girmez, bunu Fikhî ve İlmihal kitaplarına havale eder, ama “namaz niçin kılınmalı?” sorusuna ciddi ciddi yönelir, buna cevap olarak risaleler telif eder. Mesela Sözlere isimli en hacimli çalışmasında 4. Sözde söze şöyle başlar:

Namaz, ne kadar kıymetli ve mühim, hem ne kadar ucuz ve az bir masraf ile kazanılır, hem namazsız adam ne kadar divane ve zararlı olduğunu, iki kere iki dört eder derecesinde kat'î anlamak istersen; şu temsili hikâyeciğe bak, gör...

Devamında anlattıklarıyla da muhatabına namazı sevdiren, “evet, ben Allah'ın benden istediği bu emri yerine getirmeliyim” dedirtir.⁴²

9. Sözde söze şöyle başlar:

“Ey birader! Benden, namazın şu muayyen beş vakte hikmet-i tahsisini soruyorsun. Pek çok hikmetlerinden yalnız birisine işaret ederiz”

Devamında yedi sayfa halinde “niçin günde beş defa namaz kılıyoruz?” sorusunu gayet ikna edici bir şekilde vuzuha kavuşturur.⁴³

⁴¹ Mesela bkz. Nursi, **Sözlere**, s. 409, 708, 715; **Mektubat**, s. 273-274; **Kastamonu Lahikası**, s. 199

⁴² Bkz. Nursi, **Sözlere**, s. 20-21

⁴³ Bkz. Nursi, **Sözlere**, s. 40-47

21. Sözde söze şöyle başlar:

Bir zaman sinnen, cismen, rütbeten büyük bir adam bana dedi: “Namaz iyidir. Fakat her gün her gün beşer defa kılmak çoktur. Bitmediğinden usanç veriyor.” O zâtın o sözünden hayli zaman geçtikten sonra, nefsimi dinledim. İştittim ki, aynı sözleri söylüyor ve ona baktım gördüm ki; tembellik kulağıyla şeytandan aynı derisi alıyor. O vakit anladım: O zât o sözü, bütün nüfus-u emmarenin namına söylemiş gibidir veya söylettirilmiştir. O zaman ben dahi dedim: “Madem nefsim emmaredir. Nefsini ıslah etmeyen, başkasını ıslah edemez. Öyle ise, nefsimden başlarım.” Dedim: Ey nefis! Cehl-i mürekkebin içinde, tembellik döşeginde, gaffet uykusunda söylediğin şu söze mukabil beş ikazı benden işit.

Devamındaki dört sayfada namaza karşı nefsin tembelliğini yenecek esasları ders verir.⁴⁴ Ardından yine dört sayfa halinde namaz kılanların maruz kalabildiği vesvese konusunu ele alır, bu rahatsızlığı kökünden kesecek esasları zikreder.

Öyle görülüyor ki, meselenin kayyumu imandır. İman varsa ve kuvvetliyse, amel de vardır. Bundan dolayı Bediüzzaman bütün mesaisini iman üzerinde yoğunlaştırmıştır. Kendisi bunu eserlerinin değişik yerlerinde nazara verir. Mesela şöyle der:

Ben imanın cereyanındayım. Karşımda imansızlık cereyanı var. Başka cereyanlarla alâkam yok... Bütün vaktimi ve hayatımı, hakaik-i imaniye ve Kur’aniyeye hasr ve vakfetmişim.⁴⁵

Karşımda müthiş bir yangın var. Alevleri göklere yükseliyor. İçinde evlâdım yanıyor, imanım tutuşmuş yanıyor. O yangını söndürmeğe, imanımı kurtarmaya koşuyorum.⁴⁶

⁴⁴ Bkz. Nursi, **Sözler**, s. 269-273

⁴⁵ Nursi, **Mektubat**, s. 71

⁴⁶ Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s. 629

Fıkhî hükümlerin ahlakî zemini

İnsanın fizikî yapısı için **halk**, manevi yapısı için **hulk** kelimeleri kullanılır. Ahlak, hulk kelimesinin çoğuludur. Ahlâk, hem iyi hem kötü huyları, hem fazilet hem de reziletleri ifade etmekte kullanılır. İyi huylar ve faziletli davranışlar **hüsn-i hulk**, **mehâsin-i ahlâk**, **mekârim-i ahlâk**, **ahlâk-ı hasene**, **ahlâk-ı hamîde** gibi kavramlarla ifade edilirken, kötü huylar ve fena hareketler de **sû-i hulk**, **ahlâk-ı zemîme**, **ahlâk-ı sey-yie** gibi kavramlarla karşılanır.⁴⁷

Bediüzzaman şöyle der:

Fitrat-ı insan bir mezraa hükmündedir ki, secaya-yı hasene temayülat-ı şerriye ile beraber, daneler gibi dest-i kaderle içinde ekilmiştir. Bu daneler neşv ü nema bulmak için bir suya muhtaçtır.⁴⁸

İnsanın mahiyet tarlasında hem iyilik tohumları, hem de kötülük tohumları vardır. Kötü tohumları yeşertmemek ve iyi tohumları sümbüllendirmek suretiyle insan iyi bir ahlaka sahip olur. Din, insandaki iyilik tohumlarını sulamakta ve hayattar kılmaktadır. Zaten **kötü huylardan arınmak ve iyi huylarla donanmak** ahlakın iki mühim esasıdır. Cimri değil cömert olmak, yalan değil doğru söylemek gibi davranışlar iyi ahlak olarak değerlendirilir. İnsanı bu iyiliklere sevk edecek en önemli saik, her şeyden önce dindir. Zira din, bütün kötü davranışları “**günah**”, bütün iyi davranışları da “**sevap**” olarak bildirir. İnsanın tabiatında iyi ahlakın nüveleri mevcuttur. Din, bu nüveleri yeşertir ve geliştirir. Mesela insan fitri olarak yalan söylemekten rahatsızlık duyar. Din, âyet ve hadislerle bunu takviye eder, kişiyi doğru söylemeye yönlendirir.

Beşerî terbiye sistemlerinin bu tarz bir günah ve sevap mülahazaları olmadığından, genelde kanun gücüyle kötülüklerin önüne geçmeye, mükâfatlarla iyiliklere sevk etmeye çalışırlar.

⁴⁷ Bkz. Mustafa Çağrıncı, “**Ahlak**” md. DİA, II, 1

⁴⁸ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 125

Hâlbuki din, âhirette ceza ve mükâfat sistemi ile çok daha rahat bir şekilde kötülüklerden uzaklaştırır, iyiliklere teşvikte bulunur.

Mesela, “hırsızlık fiili hem dinen, hem ahlaken kötüdür. Salt ahlak açısından bu bir “suç”tur. Dinî ahlak açısından bakıldığında o kimse insana karşı, insan ve Allah önünde daha ağır bir suç işlemiştir. Çünkü suça ilaveten “Allah’a itaatsizlik” yapılmış, “kötü”ye bir de “günah” eklenmiştir.”⁴⁹

Keza, “inanın için ‘yapmalıyım’, sadece ahlakî bir yükümlülük değil, aynı zamanda dinî bir ödev olur. Ahlak kurallarını çiğnemenin ahlak düzeyindeki adı, ‘ahlaksızlıktır.’ İnanç düzeyindeki adı ise, hem ahlaksızlık, hem de Allah’a isyandır... Ahlak doğru yolu seçmek için bize yol gösterir. Hak bir din ise, bu doğruya bütün kalbimizle sarılabilmemiz için yardımcı olur.”⁵⁰

Güzel ahlakı huy edinmiş biri, fıkhen yapmakla mükellef olduğu görevleri severek yapar. Ahlakı güzel olanın dini yaşaması da güzeldir. Bediüzzaman, İslam toplumunun ahlak toplumu olması halinde neler olacağına şöyle dikkat çeker:

Eğer biz ahlâk-ı İslâmiyenin ve hakâik-i imaniyenin kemâlâtını ef’alimizle izhar etsek, sair dinlerin tâbileri elbette cemaatlerle İslâmiyete girecekler; belki Küre-i Arz’ın bazı kıt’aları ve devletleri de İslâmiyet’e dehalet edecekler.⁵¹

Örnek bir ahlak ilkesi: Sıdk

Sıdk, yani doğruluk ahlakın en önemli esaslarından biridir. Pek çok ahlakî değer sıdk zemininde hayat bulur. Doğruluk ilkesine uymayan birinin gerçek anlamda diğer iyi ahlak fiillerini kendinde göstermesi beklenemez.

⁴⁹ Mehmet Aydın, “Eğitim Açısından Din Ve Ahlak İlişkisi”, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yay. Ankara, s. 251

⁵⁰ Aydın, **Tanrı- Ahlak İlişkisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991, s. 220

⁵¹ Nursi, **Asar-ı Bediîye**, s. 381

Bediüzzaman'a göre sıdk,

- İslâmiyetin esasıdır.

- İmanın hassasıdır, hatta iman doğruluktur ve doğruluğun başıdır.

- Bütün kemâlâtı rabteden, birbirine bağlayan doğruluktur.

- Yüksek ahlâkın hayatı odur.

- Her şeyi hakikate bağlayan kök odur.

- O, hakkın lisanda tecellisidir.

- İnsanın yükselişinin mihveridir.

- İslâm âleminin nizamıdır.

- Nev-i beşeri terakki yolunda şimşek gibi Kâbe-i kemâlata koşturan odur.

- En sıradan ve en fakir bir insanı sultanlardan daha aziz yapan odur.

- Hz. Peygamberin (asm) ashabı onunla diğer insanların fevkine çıkmıştır.

- Peygamber Efendimiz Muhammed-i Haşimî (asm) onunla beşer mertebelerinin âlây-ı illiyînine (en zirvesine) yükselmiştir.⁵²

Sıdkın mukabili kizb, yani yalandır. Bediüzzaman kizbin mahiyeti hakkında şöyle der:

Yalan,

-Küfrün esasıdır, hatta küfür yalandır ve yalanın başıdır.

-Nifak alâmetlerinin birincisidir.⁵³

-Allah'ın kudretine bir iftiradır, Rabbanî hikmete zıddır.

⁵² Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 97

⁵³ Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler. Vâ'dini yerine getirmez. Emanete hıyanet eder." (Buhari, İman, 24)

- Yüksek ahlâkı harap eden, yalandır.
- Büyük teşebbüsleri kokuşmuş, ruhsuz cesetler hâline getiren, yalandır.
- İslâm içinde zehir onunla yayılmıştır.
- Nev-i beşerin halleri onun yüzünden kargaşa içindedir.
- İnsanlık âlemini kemâlatından alıkoyan ve ilerlemekten durduran yalandır.
- Müseylime-i Kezzab gibiler onunla seviyesizliğin esfel-i safiline düşmüştür.⁵⁴
- O, maksada ulaşmaktan alıkoyan insan sırtında ağır bir yüküdür.
- O, riyanın babası, tasannuun annesidir.
- İşte bu sebeplerden dolayı, arşın fevkinden inen tel'în, tehdit ve kınamaya has kılınmıştır.⁵⁵

Belvâ-yı âmme (umumi belvâ)

Belvâ-yı âmme, Fıkıhın esaslarından biri olup, çoğu insanın uğradığı güçlük ve meşakkatler nazara alınarak bazı hükümlerde kolaylaştırmaya gidilmesini ifade eder. Bunu ifade babında “genel zaruret, halkın genel ihtiyacı” gibi sözler de kullanılır. Sokakta elbiseye sıçrayan ve sakınılması âdeta mümkün olmayan su ve çamur damlalarıyla namaz kılmanın caiz olması; doktor ve sağlık görevlilerinin tedâvî için kadın ve erkeklerin avret mahallerine bakmalarının caiz olması gibi durumlar belvây-ı âmme çerçevesinde değerlendirilir. Nitekim Bediüzzaman kendisi de dış dolgusunun cevazını nazara verirken bu esas çerçevesinde değerlendirme yapmıştır.⁵⁶

⁵⁴ **Müseylime-i Kezzab**, önce Hz. Peygambere gelip iman etmişken, daha sonra Yemende nübüvvet iddiasında bulunmuştur. Yemame harbinde öldürülmüştür.

⁵⁵ Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 97

⁵⁶ Bkz. **Barla Lahikası**, s. 276 - 277

Ancak bu esas belli kurallar çerçevesinde ele alınmazsa, su-
iistimale de müsaittir. Bediüzzaman buna şöyle dikkat çeker:

İşte şu zamanda zaruret derecesine geçen ve insanları
müptela eden bir beliyeye-i âmme suretine giren çok
umûrlar vardır ki; sù'-i ihtiyardan, gayri meşru me-
yillerden ve haram muamelelerden tevellüt ettikle-
rinden, ruhsatlı ahkâmlara medar olup, haramı helâl
etmeye medar olamazlar.⁵⁷

Yani “yanlış tercihlerde bulunmak, meşru olmayan me-
yillerden hareketle yola çıkmak, haram muameleler yapmak”
gibi sebeplerle kişi bir harama müptela olmuş ve kendini bun-
dan kurtaramıyorsa “bu bir belvadır, öyleyse bu kimseye ca-
izdir” denilemez.

Kredi kartı kullanımı buna bir misal olabilir. Kredi kartları
günümüzde alış verişin önemli bir parçası halini almışlardır.
Konunun hayli ayrıntıları olmakla beraber, borcunu vaktinde
ödeyip faize düşmeden kredi kartı kullanılması genelde caiz
görülmüştür. Bankadan alınan kredi kartlarının bankalara bü-
yük bir finansman desteği sağladığı göz ardı edilmemelidir. Bu
durumda, banka yerine faizsiz finans kurumları tercih edilme-
lidir. Bununla beraber, kredi kartı kullanmayı alışkanlık haline
getirmemek lazımdır. İşte kredi kartıyla sorumsuzca alışveriş
yapan biri, ayağını yorganına göre uzatmadığı cihetle ister iste-
mez açık verecek, bu açığı kapamak için de faiz ödemeye mec-
bur kalacaktır. Bu durumda bu kimsenin faizli muamelelerine
“bu bir belvadır, öyleyse caizdir” hükmü verilemez.

Taabbüdîlik

Dinin bir kısım hükümlerinin hikmeti bizler tarafından
da bilinirken, bir kısım hükümlerinin hikmeti bilinmez.
Bunlar tamamıyla Allah'ın emir ve yasaklarına bakar. Bu tür-
den olan hükümlere “taabbüdü” denilir. Bediüzzaman buna
şöyle temas eder:

⁵⁷ Nursi, **Sözler**, s. 483

Mesail-i şeriattan bir kısmına “taabbüdü” denilir; aklın muhakemesine bağlı değildir; emrolduğu için yapılır. İleti, emirdir. Bir kısmına “Makulü'l-mana” tabir edilir. Yani: Bir hikmet ve bir maslahatı var ki, o hükmün teşriine müreccih olmuş; fakat sebep ve illet değil. Çünkü hakikî illet, emir ve nehy-i İlahîdir. Şeairin taabbüdü kısmı; hikmet ve maslahat onu tağyir edemez, taabbüdülik ciheti tereccüh ediyor, ona ilişilmez. Yüz bin maslahat gelse onu tağyir edemez. Öyle de: “Şeairin faidesi, yalnız malûm mesalihtir” denilmez ve öyle bilmek hatadır. Belki o maslahatlar ise, çok hikmetlerinden bir faidesi olabilir. Meselâ biri dese: “Ezanın hikmeti, Müslümanları namaza çağırmaktır; şu halde bir tüfenk atmak kâfidir.” Hâlbuki o divane bilmez ki, binler maslahat-ı ezaniye içinde o bir maslahattır. Tüfenk sesi, o maslahatı verse; acaba nev'-i beşer namına yahut o şehir ahalişi namına hilkat-ı kâinatın netice-i uzması ve nev'-i beşerin netice-i hilkatı olan ilân-ı tevhid ve rububiyet-i İlahiyeye karşı izhar-ı ubudiyete vasıta olan ezanın yerini nasıl tutacak?⁵⁸

Taabbüdü meseleler aklın muhakemesine bağlı değildir, emredildiği için yapılır. Mesela farz namazların iki, üç ve dört rekâtlı oluşunun bizler tarafından bilinen bir sebebi veya hikmeti yoktur. “Böyle emredilmiş, bundan dolayı böyle kılıyoruz” deriz. Dinin bir kısım meseleleri ise aklen de anlaşılır, hikmetleri bilinir. Mesela içkinin neden haram kılındığını aklen de anlarız. Çünkü içki akli devre dışı bırakmakta, insanı nice kötülöklere sevketmektedir.

Üstte metinde geçen **şair**, “alâmetler” demektir. Mesela namaz, oruç, hac, kurban, minare, ezan... İslam'ın alâmetlerindedir. Şeairin de taabbüdü yönü bulunmaktadır. Bunların bir kısmının bazı hikmetlerini ve maslahatlarını bilsek de, maslahatı esas alarak bunlarda değişiklik cihetine gitmez asla uygun olmaz. Çünkü İslam'da hükümler hikmetlere

⁵⁸ Nursi, **Mektubat**, s. 397

değil, illetlere bağlıdır. Bazı şeylerin helal, bazı şeylerin haram olmasında esas olan Allah'ın emridir. O emreder, helal olur; yasaklar, haram olur. Mesela “Niçin ezan okunuyor?” diye hikmetini araştırdığımızda, cevap olarak “Müslümanlar bununla namaza çağrılır” diyebiliriz. Ama bu hikmetten yola çıkarak “Öyleyse her ezan vakti tüfek atarak da bunu sağlayabiliriz” dememiz uygun olmaz. Çünkü ezanın bunun dışında “insan dünyası namına yahut o şehir ahalişi namına âleme tevhibi ilan etmek, Allah'ın rububiyetine mukabil ubudiyet izharına vasıta olmak...” gibi daha nice gayeleri bulunmaktadır.

Bediüzzaman'ın dinin taabbüdî cihetine yaptığı vurgu, tek parti döneminin “dinde reform adıyla dini kuşa çevirme” faaliyetlerinin önünü kesmeye matuftur. O dönemde dinin şearine sistemli bir saldırı olmuş, her ne kadar ezanın Türkçe okutulması gibi bazı uygulamalar cebren gerçekleştirilmişse de bunlar Müslümanların maşeri vicdanında makes bulmamış, din -büyük ölçüde- nasıl gelmişse o şekliyle muhafaza edilebilmiştir.

Delalet ve kısımları

Delalet; delil olmak, alamet olmak anlamında kullanılır. Mesela, dumanı gördüğümüzde hemen ateşe intikal ederiz. Çünkü “ateş olmayan yerden duman çıkmaz.” Bu durumda duman, ateşe delalet eder.

Delalet konusu hayli geniştir ve hayli ayrıntıları vardır. Bediüzzaman, bir Fıkıh Usulü kitabı tarzında bunları anlatmış değildir, ama yer yer bu kavramlara dikkat çekmiş ve eserlerinde uygulamalı olarak bunları kullanmıştır. Mesela Muhakemat isimli eserinde bunlardan bazılarını şöyle dikkat çeker:

...Dâll bi'l-ibare”nin maksudu ve “dâll bi'l-işare”nin medlûlü ve “dâll bi'l-fehvâ”nın mefhum-u kıyasîsi ve “dâll bi'l-iktizâ”nın mana-yı zarurîsi ve daha başka mefâhim, umumen bu silsilenin birer tabakasından in'ikad eder ve şu madenden çıkar...⁵⁹

⁵⁹ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 245

“Dâll bi'l-ibare”, ibarenin delaletidir. Kişi bununla asıl maksadını anlatır.

“Dâll bi'l-işare”, işaretin delaletidir. Kişi bununla asıl maksadı dışında bazı manalara işaret eder. Mesela “kâmil insanları severim” dediğinde, olgun insanları sevmesini ifade etmenin dışında Kâmil isimli bir arkadaşına da işaret edebilir.

“Dâll bi'l-fehva”, fehvanın delaletidir. Kişi bununla kıyasa yol açacak şekilde manayı ifade eder. Mesela Kur’anda yaşlı anne-baba hakkında “**Sakın onlara öf bile deme.**” buyrulur.⁶⁰ Onlara “**öf**” demek bile yasak olunca, diğer eziyetlerin men edildiği evleviyetle anlaşılır.

“Dâll bi'l-iktizâ” ibarenin iktizasının delaletidir. Kişi bununla ibareden çıkan zarurî bir manayı da ifade etmiş olur. Mesela “Dün Ankara’da falanı gördüm” diyen birinin dün Ankara’da bulunduğu sabit olur.

Yorum farklılıklarının alanı

Din, esas olarak Kitaba ve sünnete dayanır. Müslümanlar tarih boyu bu iki kaynaktan feyiz almış, bunlardan istifadeyle dini yaşamaya çalışmışlardır. Ancak bu ikisinin yorumunda hemen her zaman farklı değerlendirmeler olabilmıştır. Bediüzzaman, yorumun alanını “**Ben ve kıyamet bu iki parmak gibiyiz**”⁶¹ hadisi üzerinden şöyle açıklar:

Kelâm-ı vâhidde ahkâm-ı müteaddide olabilir. Bir sadef, çok cevahiri tazammun edebilir. Zevil’elbabca mukarrerdir: Kaziye-i vâhide, müteaddit kazayâyı tazammun eder. O kaziyelerin her biri ayrı birer maddeden çıktığı gibi, ayrı ayrı birer semere de verir. Biri birinden fark etmeyen haktan bîgane kalır. Meselâ, hadîste denilmiş: **أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَيْتَيْنِ** Yani: Ben ve kıyamet bu iki parmak gibiyiz. Mabeynimizde tavassut

⁶⁰ İsra, 23

⁶¹ Buhârî, Talâk25, Rikak, 39; Müslim, Fiten 132; Tirmizî, Fiten 39.

edecek peygamber yoktur. Veya hadîsin muradı ne ise haktır. Şimdi bu hadîs üç kaziyeyi mutazammındır:

Birincisi: “Bu kelâm, peygamberin kelâmıdır.”

Bu kaziyeye ise, tevatürün -eğer olsa- neticesidir.

İkincisi: “Kelâmın mana-yı muradı hak ve sadıktır.”

Bu kaziyeye ise, mu'cizelerden tevellüt eden burhanın neticesidir.

Bu ikisinde ittifak etmek gerektir. Fakat birincisini inkâr eden, mükâbir, kâzib olur. İkincisini inkâr eden adam dalalete gider, zulmete düşer.

Üçüncü kaziyeye: “Bu kelâmı murat budur ve bu safede olan cevher budur; ben gösteriyorum.”

Bu kaziyeye ise teşehhi ile değil, içtihadın neticesidir. Zaten müçtehit olan başka müçtehidin taklidine mükellef değildir. Bu üçüncü kaziyede ihtilafat feveran ederler. Kal u kıl buna şahittir. Bunu inkâr eden adam eğer içtihat ile olsa, ne mükâbirdir ve ne küfre gider. Zira âmm, bir hâssın intifasıyla müntefi değildir.⁶²

Bu hadislerle ilgili üç hüküm karşımıza çıkmaktadır:

1- “Bu, peygamberin kelâmıdır.”

Bu, hadisin senediyle alakalı olup bunu ortaya koyabilmek için sahih bir şekilde kaynaklarda yer aldığını göstermek gerekir. Bazı hadisler senet itibarıyla zayıftır, bazıları ise mevzu yani uydurmadır. Bu durumda hadisin yorumuna girmeden sıhhatini netleştirmek gerekir. Hadisin senet itibarıyla zayıf olması, -haşa- uydurma olduğu anlamına gelmez, nazar-ı itibara alınır ve dini hükümlerde kullanılır.

2- “Bu kelâmıdan kastedilen mana ne ise, haktır ve doğrudur.”

⁶² Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 207-208

Hadisle ilgili yorum yapanlar en azından şunu söyleyebilir: Hz. Peygamber bununla neyi murat etmişse, amenna ve saddakna, başımız üzerinde yeri vardır.

Bu iki hükümde ittifak etmek lazımdır. Çünkü sahih senetle nakledilen bir hadisi reddeden onu yalanlamış olur. Hadisten murat olan manayı inkâr eden ise yoldan çıkar, zulmete düşer.

3- “Bu kelâmdan murat budur, bu sadefte olan cevher budur, ben gösteriyorum” deyip yorum yapmak.

İşte ihtilafların alanı burasıdır. Bu kısımda farklı yorumlar yapılabilir. İşin ehli olan müçtehitler “ben bu hadisi şöyle anlıyorum” diyerek görüşlerini bildirirler. “*Zaten müçtehit olan başka müçtehidin taklidine mükellef değildir.*” Herkesin bu yorumlarda ittifak etmesi şart değildir. Çünkü bir sadef, çok cevherleri tazammun edebilir. Mesele, farklı yorumlara açık olabilir.

Bediüzzaman, meselenin Kur’ana bakan yönüne de şöyle dikkat çeker:

Bu üç kazıyye hadiste cereyanı gibi, âyette de cereyan eder; zira umumîdir. Fakat kazıyye-i ülâda bir fark-ı dakik vardır. Ve bundan başka, bir kelâmda çok ahkâm-ı zımniye bulunur. Fakat hususîdir. Her biri ayrı bir asıl, ayrı bir semeresi olabilir.⁶³

Her hangi bir âyetle alakalı olarak da,

1- “Bu, Allah’ın âyetidir.”

2-“Ayetten murat olan mana haktır.”

3-“Ayetten murat şudur” şeklinde üç ayrı hüküm bulunur.

Fakat ilk hükümde ince bir fark vardır. Âyetin sübutunda mutlaka kat’iyet vardır. Ama hadislerin sübutunda aynı kat’ilik söz konusu değildir.

⁶³ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 208

Bediüzzaman, bir başka eserinde konuyu biraz daha açarak şöyle der:

Eğer bu mana **muhkem** veya **müfesser** ise, buna vakıf olduktan sonra inanmak vaciptir, inkâr etmek ise küfürdür.

Eğer başka manaya ihtimali olan **zâhir** veya **nass** ise, keyfi olmamak şartıyla başka bir te'vile binaen o manayı kabul etmemek küfür değildir.

Mütevâtir hadis de âyetin benzeridir, ancak hadisle ilgili olarak ilk hükmün inkârı meselesinde farklılığa dikkat etmek gerekir.⁶⁴

Muhkem, manası gayet net, te'vile müsait olmayan âyetleri ifade eder. **Müfesser** ise Kur'ân'ın başka yerinde açıklanmak sûretiyle manası açık hâle gelenler için kullanılır. Böyle âyetlerin manalarını reddetmek insanı küfre götürür.

Zâhir, sözlükte “açık, âşikâr” anlamına gelir. Zâhir olan bir kelâmın sırf işitilmekle kendisiyle kastedilen mana açık bir şekilde anlaşılır. Ancak te'vil, tahsis ve nesih ihtimaline de kapalı değildir.

Mesela birisi “**Dilediğinizi yapın**”⁶⁵ âyetini delil getirerek “Allah Kur'anda müşriklere böyle diyor. Öyleyse istediğimizi yapalım, nasılsa bize karışılmayacak” diyebilir. Zahirde böyle anlaşılmaya müsait olmakla beraber, âyet o anlamda değildir. Âyette “Dilediğinizi yapın bakalım! Elbette yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz!” anlamında bir tehdit söz konusudur.⁶⁶

Öte yandan birisi “**Yoksa Allah'tan başka bir kısım şefa-atçiler mi edindiler?**”⁶⁷ ayeti gibi zahirde şefaati reddeden bir âyeti delil getirerek “şefaati yoktur” diyebilir. Buna da cevap

⁶⁴ Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 74

⁶⁵ Fussilet, 40

⁶⁶ Beydavi, II, 354

⁶⁷ Zümer, 43

olarak ilgili âyetin müşrikler hakkında olduğu ifade edilir. Yani burada bir tahsis vardır, putların şefaati reddedilmektedir.

Nass ise, bağlamından anlaşılan bir karîne yardımıyla zâ-hire nisbetle daha fazla açıklık taşır. Konunun hayli ayrıntıları olduğundan burada bu kadarla yetinebiliriz.

Mütevâtir hadis, sübutu tevatür ile sabit olan hadistir. **Te- vatür**, “yalan üzerinde ittifakları imkânsız olan bir cemaatin bir haber üzerinde ittifakları” demektir. Mütevâtir hadis, özetle şöyle tarif edilir: Aklın yalan üzere birleşmelerini mümkün görmediği raviler topluluğunun, kendileri gibi bir topluluktan işterek veya görerek alıp naklettiği haber veya hadislerdir.

İşte, Kur’an âyetlerine yönelen ve yorum yapan kimseler, birinci ve ikinci hükümlerde mutlaka ittifak etmeleri gerekir. Çünkü Kur’anda var olan bir âyetin varlığını veya bundan Allah’ın muradını inkâr eden birisi, Müslüman olamaz. İşin ehli olan zatlar üçüncü kısımda farklı yorumlar yapabilirler. Tefsir ve Fıkıh kitapları bunun neredeyse sayısız örnekleriyle doludur. Ancak bu, -Bediüzzaman’ın dikkat çektiği gibi- teşehhi ile değil, içtihatla olmalıdır.

Bu yorumları yapanlar, yorum yapabilecek bir alt yapıya sahip değillerse dine hıyanet etmiş ve manayı katletmiş olurlar. Günümüzde Kur’anı yüzüne okumasını bile doğru dürüst bilmeyen nice kimselerin âdeta bir müçtehit edasıyla yorum yapmaları, din adına bir cinayettir.

Hadisin mütevâtir olup olmamasına misal olarak Hazreti İsa’nın ahir zamanda nüzulü ele alınabilir.

Hazreti İsa’nın ahir zamanda tekrar gelişi, hadislerde kıyamet alametlerinden biri olarak bildirilir.⁶⁸ Âyetlerde ise bu konuda bir netlik olmayıp, ancak bazı işaretler söz konusudur.

⁶⁸ İbn Mâce, Fiten, 33; Müslüm, Fiten, 23. İlgili hadisler için ayrıca bkz. Buhârî, Büyü’, 102, Mezalim, 31, Enbiya, 49-50; Müslim, İman, 71, 155, 242; Ebu Davud, Melahim, 14; Tirmizi, Fiten, 54

Farklı yorumlara açık olması sebebiyle, ilgili âyetlerin Hazreti İsa'nın nüzulüne delaleti katiyetten düşer, ancak bir kanaat bildirebilir.

Bu durumda Hazreti İsa'nın nüzulüne inanmak, akideye dâhil değildir. İlgili âyetler ve hadisler te'vile açık olduğundan “ben Hazreti İsa'nın ahir zamanda bedenlen tekrar nüzulüne inanmıyorum” diyen birisi tekfir olunamaz. Zira bu tür bir ifade, âyet veya hadisi inkâr olmayıp, onların muhtemel bir te'vilini reddetmektir. Aynı âyet ve hadislerin başka yorumları da vardır.

Bunlar gibi müteşabih âyetlerde nihai söz Cenab-ı Hakk'ındır. **“O gün sırlar ortaya çıkacak”**⁶⁹ âyetinin hükmüyle, sırlar kıyamet günü bildirilecek, **“Allah kıyamet gününü, ihtilafa düştüğünüz şeyleri size açıklayacak”** âyetinin manası görülecektir.⁷⁰

Bediüzzaman'ın üstte bu konuda dikkat çektiği bir başka husus ise “bir kelâmda pek çok zımnî hükümler bulunabilmesidir.” Kelâmın manaya delaletleri farklı mertebelerde olur. Eğer açıktan bir delalet varsa, buna **“sarih mana”** denilir. Eğer manaya delaleti açıktan olmamakla beraber, kelâm bunu tazammun ediyorsa, buna da **“zımnî mana”** denilir. **Zımnî mana**, bir lafzın (kelâmın) kastedilen mananın bir cüz'üne delaletidir. “O bir insandır” dediğimizde “yani düşünür” manası vardır. Çünkü insan olmak, düşünmeyi tazammun eder. Dolayısıyla, düşünme melekesini kullanmadığını gördüğümüz birisine “sen insan değil misin?” desek, “insan olduğuna göre, düşünmen lazım” manasını kastederiz.

Her meselede kat'i delil gerekir mi?

Kur'an-ı Kerim, nakil yoluyla gelmiş olmakla beraber akla çok büyük bir yer verir. Pek çok Kur'an âyeti akli kullanmaya

⁶⁹ Târık, 9

⁷⁰ Hacc, 69

teşvik eder.⁷¹ Ayrıca, delilli konuşulmasını ister. Mesela şöyle der:

“De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, haydi delilinizi getirin.”⁷²

Bir iddiada bulunan kimsenin iddiasıyla alakalı delil getirmesi beklenir, yoksa söyledikleri mücerret bir iddiadan ibaret kalır.

Genel çerçeve bu olmakla beraber, dinde ele alınan her meselenin kat’i delil gerektirdiği söylenemez. Bediüzzaman buna şöyle temas eder:

Mesail-i İslâmiyenin tabakatı vardır. Biri burhan-ı kat’î istese, diğeri bir zann-ı galibî ile iktifa eder. Başkası yalnız bir kabul-ü teslimî ve reddetmemek ister.⁷³

Yani İslâmi meselelerin tabakaları vardır. Kiminde kat’i delil gerekir, kiminde bir kanaat oluşması kâfidir. Bazısında ise yalnız “böyle olabilir” denilip reddedilmemesi yeter.

Mesela “oruç ibadeti farzdır” dediğimizde âyetten ve hadisten bunun delilini sunmamız gerekir. Ama kurban kesme ile ilgili âyet ve hadisten kat’i delil getirilemediğinden farz derecesinde olmamış, Hanefîlerde vacip, Şafiîlerde sünnet olarak kabul edilmiştir.

Mefhum-u muhalif

Mefhum-u muhalif, bir sözün ters anlamıdır. Mesela “Allah çalışanı sever” dediğimizde “çalışmayı ise sevmez” manasına bir işaret vardır. İslam âlimleri Kur’anın yorumunda yer yer mefhum-u muhalif kullanmışlardır. Ama bunu hemen her yerde ve her zaman kullanmak isabetli görülmemiştir. Mesela cehennem ehlinin durumunu anlatan şu âyete bakalım:

⁷¹ Mesela bkz. En’am, 50

⁷² Bakara, 111; Enbiya, 24; Neml, 64; Kasas, 75;

⁷³ Bkz. Nursi, **Sözler**, s. 341

“Orada devirler boyu kalacaklardır.”⁷⁴

Âyet metnindeki **“ahkab”** ifadesi “hukub” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime seksen veya yetmiş bin sene gibi devirleri ifade eder. Bu manadan hareketle, kâfirlerin gün gelip Cehennemden çıkacakları söylenemez. Çünkü bu devirler ardı ardına devam edebilir, bir dönem bittiğinde başka biri onu takip eder. Başka âyetlerde kâfirlerin Cehennemde daimî kalacakları nazara verildiğinden, **“orada devirler boyu kalacaklar”** ifadesinin mefhum-u muhalifi olarak “devirler bittiğinde azap da bitecek” denilemez.⁷⁵

Firavun ve kavminin helakini anlatan âyetin devamında şöyle bildirilir:

“Gök ve yer onların ardından ağlamadı.”⁷⁶

Bediüzzaman, âyetin yorumunda hem sarih (açık) mana-yı, hem de mefhum-u muhalifi kullanarak şöyle der:

Şu âyet, mefhum-u muvafık ile şöyle ferman ediyor: “Ehl-i dalaletin ölmesiyle, semavat ve zemin, onların üstünde ağlamıyorlar.”

Ve mefhum-u muhalif ile delalet ediyor ki: “Ehl-i imanın dünyadan gitmesiyle, semavat ve zemin, onların üstünde ağlıyor.”

Yani: Ehl-i dalalet, madem semavat ve arzın vazifelerini inkâr ediyor. Manalarını bilmiyor. Onların kıymetlerini ıskat ediyor. Sâni'lerini tanımıyor. Onlara karşı bir hakaret, bir adavet ettiğinden elbette semavat ve zemin, onlara ağlamak değil, belki onlara nefrin eder, onların gebermesiyle memnun olurlar.

Ve mefhum-u muhalif ile der: “Semavat ve arz, ehl-i imanın ölmesiyle ağlarlar.” Zira ehl-i iman ise

⁷⁴ Nebe, 23

⁷⁵ Bkz. Kadı Beydavi, **Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil**, Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II, 562

⁷⁶ Duhan, 29

(çünkü) semavat ve arzın vazifelerini bilir. Hakikî hakikatlerini tasdik ediyor. Ve onların ifade ettikleri manaları iman ile anlıyor. “Ne kadar güzel yapılmışlar, ne kadar güzel hizmet ediyorlar.” diyor. Ve onlara lâıyk kıymeti veriyor ve ihtiram ediyor. Cenab-ı Hak hesabına onlara ve onlar âyine oldukları esmaya muhabbet ediyor. İşte bu sır içindir ki, semavat ve zemin, ağlar gibi ehl-i imanın zevaline mahzun oluyorlar.⁷⁷

Kur’anın en kısa sûrelerinden biri Asr Sûresidir. Bu sûrede insanın zararda olduğu ifade edilir. Zararda olmayanların ise “iman eden, salih amel işleyen, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler” olduğu anlatılır.⁷⁸ Bediüzzaman, bu sûreyle ilgili bir yorumunda meselenin mefhum-u muhalifine de dikkat çekerek şöyle der:

... O hasaretlerden bâhusus manevî hasaretlerden kurtulmanın çare-i yegânesi, iman ve a’mal-i sâliha olduğu gibi ve mefhum-u muhalifiyle, o hasaretin de sebab-i yegânesi küfrü küfran, şükürsüzlük yani imansızlık, fısık u sefahet olduğunu gösterdi.⁷⁹

İman ve salih amel zararda olmayı engellediğine göre, bunların zıddı olan küfür ve küfran, fısık ve sefahet zararda olmanın sebepleridir.

Mutlak - mukayyed

İtlak, kelime manasıyla “salıverme, serbest bırakma” demektir. Bu kökten gelen **mutlak**, belirli olmayan bir ferdi veya fertleri gösteren ve herhangi bir sıfatla kayıtlanmış olmayan lafızdır. **Mukayyed** ise, herhangi bir sıfatla kayıtlanmış olan lafızdır. Mesela, “bir meyve istiyorum” dediğimizde, bu ifade mutlaktır, hemen her meyve bunun şümulüne girer.

⁷⁷ Nursi, **Sözler**, s. 638. Ayrıca bkz. **Lem’alar**, s. 86.

⁷⁸ Bkz. Asr, 1-3

⁷⁹ Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 204

Ama “kırmızı bir elma istiyorum” dediğimizde bunu hem elma olmakla, hem de renginin kırmızı olmasıyla kayıtlamış oluruz.

Bediüzzaman, bir hadisle ilgili sorulan soruya cevap verirken, ilgili hadisin mutlak ifadesinin belli bir kayıtla anlaşılması gerektiğine dikkat çeker. Şöyle ki:

Sual: Sen bu zamanın hâdisâtına, fitne-i âhir zaman diyorsun. Hâlbuki hadiste varit olmuş ki: “Âhir zamanda Allah Allah denilmeyecek, sonra kıyamet kopacak.”⁸⁰

El-cevap: Evvela: Fitne-i âhir zamanın müddeti uzundur; biz bir faslındayız.

Sâniyen: Yerde Allah Allah denilmeyecektir murat; Allah'a iman kalkacak demek değildir. Belki Allah'ın namını değiştirecekler demektir. Nasıl ki yerde Allah Allah denilmezse kıyamet-i kübrâ kopacak. Bir memlekette de Allah Allah denilmezse bir nevi kıyamet kopmasına işarettir.⁸¹

Bediüzzaman, cevabına dipnot olarak “Ümmetimden bir taife kıyamet gününe kadar galibâne hak üzere olacaktır”⁸² hadisini ilave eder ve bu hadisin diğer hadisi takyit ettiğini söyler.

Âmm - hâss

Âmm, genel demektir. Kapsamına giren bütün fertleri herhangi bir ayırım ve özel anlatım olmaksızın içine alır. **Hâss** ise özel demektir. Terim olarak tek bir vaz‘ ile bir tek manaya veya sınırlı sayıdaki fertlere delâlet etmek üzere konulmuş lafzı ifade eder. “Herkes gelsin” dediğimizde âmm, “Ahmet

⁸⁰ Bkz. Müslim, İman, 66

⁸¹ Nursi, **Sikke-i Tasdik-i Gaybî**, s. 164

⁸² Buharî, İ'tisam: 10; Müslim, İman: 247, İmâre: 170, 173, 174; Ebu Davud, Fiten: 1

gelsin” dediğimizde hâss (hususî - özel) bir ifadede bulunmuş oluruz.

Âmm bir ifade, bazı karinelerle tahsis edilir. Meselâ haccın insanlara farz olduğunu bildiren şu âyete bakalım:

“Ona bir yol bulabilenin Beyt’i haccetmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”⁸³

Âyetteki “insanlar” lafzı âmm bir kelime olarak çocuk, deli, fakir... gibi haccedemeyecek durumda olanları da aslında içine alır. Ama bununla sadece mükellef olan kimselerin kastedildiği hususunda bir ihtilâf yoktur.

Bediüzzaman, bu kavramları yer yer eserlerinde kullanır. Mesela şöyle der:

Âmm, bir hâssın intifasıyla müntefi değildir.⁸⁴

Mesela, “İnsan zarardadır” dediğimizde cins olarak bir değerlendirme vardır. Bundan, “genelde insanlar zarardadır” manası anlaşılır. Yoksa her insanın mutlaka zararda olması gerekmez. Dolayısıyla “falan da insan, ama zararda değil” gerekçesiyle üstteki hükme itiraz edilemez. Veya “meyve yedim” dedikten sonra, faraza elma yemediğimiz anlaşılrsa, yalan söylemiş olmayız. Çünkü bu sözümüzün doğru olması için herhangi bir meyve yemiş olmamız yeterlidir.

Bediüzzaman’ın bu konuda nazara verdiği esaslardan biri de şudur:

Âmm, hâssa delâlât-ı selâsenin hiçbirisiyle delâlet etmez.⁸⁵

Herhangi bir söz, durum veya hareket, belli bir anlam veya hükme üç şekilde delalet eder.

⁸³ Âl-i İmrân 97

⁸⁴ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 208

⁸⁵ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 195

1- Delalet-i mutabıkıye: Bir lafzın (kelâmın) kastedilen mananın tamamına delaleti.

İnsan lafzının “hayvan-ı natık”a delaleti gibi.⁸⁶ Çünkü “düşünen bir canlı” olmak insanın en ayırt edici hassasıdır. Bu, “birebir” delalettir. Üçgen lafzının üç kenarla çevrilmiş şekle delâlet etmesi de böyle bir delalettir.

2- Delalet-i tazammuniye: Bir lafzın (kelâmın) kastedilen mananın bir cüz'üne delaleti.

“O bir insandır” dediğimizde “yani düşünür” manası vardır. Çünkü insan olmak, düşünmeyi tazammun eder.

3- Delalet-i iltizamîye: Bir lafzın (kelâmın) kastedilen mananın lazımına delaleti.

Tavan lafzının duvara, insan lafzının yazı yazma sanatına kabiliyetli kişiye delâlet etmesi gibi. Yazı yazmasını bilmeyen birisine “sen insan değil misin?” dediğimizde böyle bir delalet söz konusudur.

Bu üç delaleti, “birebir delalet, bir kısmına delalet ve çağrışım yoluyla delalet” şeklinde nitelendirmek de mümkündür.⁸⁷

Genel bir ifadenin özel bir şeye üç delalet türünün hiç biriyle delalet etmemesini şöyle anlayabiliriz: Meselâ, Cenab-ı Hak, Hazreti Âdem ve Havva'ya cennette bir ağacın meyvesini yasaklar.⁸⁸ Ağaç, âmm (genel) bir ifadedir, dolayısıyla bu ifadeden yola çıkarak yasak ağacın hangisi olduğunu bilemeyiz. Çünkü ağaç ifadesi incir ve elma gibi ağaç türlerinden hiçbirini bire bir göstermez, tazammun etmez, gerektirmez. Dolayısıyla bu yasak ağacın hangisi olduğunu ancak sahih bir rivayetle bilebiliriz. Şayet bu konuda sahih bir rivayet yoksa tevakkuf eder, herhangi bir hüküm bildirmeyiz.

⁸⁶ “Hayvan-ı natık”, aslında “konuşan canlı” demektir. Ama konuşmak düşünmekle olduğundan bunu “düşünen canlı” şeklinde tercüme etmek daha isabetli görülmektedir.

⁸⁷ Bkz. M. Naci Bolay, **Farabi ve İbn-i Sina'da Kavram Anlayışı**, MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s.68

⁸⁸ Bakara, 35

Nesh

Fıkıhın önemli konularından biri nesh meselesidir. **Nesh**, dinde yer alan şer'î bir hükmün, sonra gelen şer'î bir hükümler kaldırılmasıdır. Anayasa ve yasaların zaman zaman değişikliklere maruz kaldığı bilinen bir gerçektir. Bunu görmek için Cumhuriyet dönemi hukuk tarihimize bakmak yeterlidir. Benzeri bir şekilde İlahi hükümlerin muamelat kısmında günün şartlarına göre bazı değişiklikler olmuştur.

Bediüzzaman, neshin hikmetini beyan sadedinde şöyle der:

Kur'ân usûl ve akaidde muaddil ve mükemmildir,⁸⁹ bütün önceki kitapların güzelliklerini ve eski şeriatlerin usûllerini içine almıştır. Ancak, zamanın ve mekânın değişmesinin tesiriyle değişen fûruatta müessistir, (yeni hükümler getirmiştir). Nasıl ki dört mevsimde ilaçlar ve elbiseler, insanın ömür tabakalarında talim ve terbiye tarzı değişir, onun gibi hikmet ve maslahat, nev-i beşerin ömür mertebelerinde fer'i hükümlerin değişmesini iktiza eder. Bir zamanda maslahat olan, insan nev'inin çocukluk devrinde deva olan nice fer'i hüküm vardır ki, başka zamanda maslahat olmaz, insanlığın gençlik devrinde deva sayılmaz. Bu sır içindir ki, Kur'ân bazı fer'i hükümleri neshetti, yani bu fûruatın vakitlerinin bittiğini, başkalarının vaktinin geldiğini beyan etti.⁹⁰

Nesihle ilgili bir Kur'an âyeti şöyle bildirir:

“Herhangi bir âyeti nesheder veya onu unutturursak (ya da ertelersek), daha hayırlısını veya mislini getiririz.”⁹¹

⁸⁹ Kur'ân'ın muaddil ve mükemmil olması, önceki semavî kitaplarda yer alan temel esasları tadil etmesi ve tamamlamasıdır.

⁹⁰ Nursi, *İşaratü'l-İ'caz*, s. 59

⁹¹ Bakara, 106

Getirilen yeni âyet insanlara fayda ve sevapta ya daha hayırlı olur veya sevapta misli olur. Mevsimlere göre gıda ve elbisenin değişmesi misali, farklı devir ve yerlere göre de dinin furuata dair bazı hükümleri değişebilir.

Bu meselede şu esaslara dikkat çekmek isteriz:

- Nesh, hem eski şeriatlerde, hem de İslam'da caiz ve vakidir.

- Kur'an-ı Kerim, kendisinden önceki kitapları neshetmiştir. Yani -tabir caizse- Allah değişen toplum durumlarına göre mesajını güncellemiştir. Mesela Yahudilere Cumartesi çalışma yasağı vardır, ama bu hüküm Hristiyanlıkta ve İslam'da bulunmamaktadır.

-Nesh, akaid meselelerinde değil, muamelatta geçerlidir. Mesela tevhid ve haşir gibi konularda nesh olmaz, Yahudilere getirilen Cumartesi yasağı gibi muamelatta olur.

-Kur'anın kendi içindeki hükümlerde nesh olup olmadığı hayli tartışmalı bir konudur. Mesela Mekke döneminde savaşa izin verilmezken Medine döneminde izin verilmiş, hatta emredilmiştir. Buna "nesh" diyenler olduğu gibi, "tahsis" diyenler de olmuştur.

Nesihle ilgili değerlendirilen bir başka âyet ise şöyledir:

"Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit bırakır."⁹²

Yani Allah, neshini uygun gördüğü hükmü siler, hikmetinin iktiza ettiğini sabit bırakır.

Devirlere ve toplumlara göre şeriatler değişebilir. Toplumların her biri farklı özelliklerde olduğundan onlara yönelik muamelat hükümlerinin farklılık arzemesi son derece normal bir durumdur.

⁹² Ra'd, 39

Bu gibi değişiklikler “**nesh**” kavramı ile ifade edilirken, önceki hükmü kaldırana “**nâsîh**”, hükmü kaldırılana da “**mensûh**” denilir.

Meselâ Hz. Peygamber, önce kabir ziyaretini yasaklamış-ken daha sonra “Size kabir ziyaretini yasaklamıştım, şimdi artık onları ziyaret ediniz” hadisi ile buna izin vermiştir.⁹³

Bunun hikmeti şudur: Önceleri kabir ziyaretine izin verilse, sahabiler müşrik kabirlerini ziyaret etmiş olacaktı. Zamanla Müslümanlardan da vefat edenler olunca yasak kaldırıldı, kabir ziyaretine izin verildi.

Bediüzzaman, eserlerinde doğrudan nesh başlığı altında bir konu ele almamış, ama yeri geldiğinde bu kavramı kullanmıştır. Mesela İslam şeriatının neshedilmeyen bir şeriat olduğunu beyan sadedinde Hz. Peygamberden bahsederken şöyle der:

Hem o delil-i sadık ve musaddak, madem umum enbiyanın fevkinde binler mu’cizat ve **neshedilmeyen** bir şeriat ve umum cinn ü inse şamil bir davet sahibi olduğundan, elbette umum enbiyanın reisidir.⁹⁴

Yani peygamberliğinin nice delilleri olan Hz. Peygamber, Allah’ın varlığının sadık bir delilidir. O, bütün peygamberlerin fevkinde binler mucizelerin sahibidir. Onun getirdiği şeriat, -kendisinden sonra bir başka şeriat gelmeyeceği cihetle- neshedilmeyen bir şeriattır. Onun daveti bütün cinleri ve insanları içine alır. Bütün bu sebeplerle O, umum peygamberlerin reisidir.

Bediüzzaman, Tevrat, İncil ve Zebur gibi semavi kitaplarda Hz. Peygambere işaretler olduğunu misallerle anlatırken şöyle der:

⁹³ Müslim, Cenâiz, 106; Nesâi, Cenâiz, 100

⁹⁴ Nursi, **Mektubat**, s. 192

Evet, madem o kitaplar semavîdirler ve madem o kitap sahipleri enbiyadılar; elbette ve herhalde onların dinlerini **nesheden** ve kâinatın şeklini değiştiren ve yerin yarısını getirdiği bir nur ile ışıklandıran bir zattan bahsetmeleri, zarurî ve kat'îdir.⁹⁵

Burada, Hz. Peygamberin önceki şeriatları neshetmesi nazara verilmektedir.

Bediüzzaman, 20. yüzyılın başlarında Doğu'daki aşiretler arasında seyahat ederken, şeyhlerin kendi aralarındaki inat, gıybet ve taraftarlığı kaldırıp birbirlerine muhabbet etmeleri gerektiğini söyler. Muhatapları kendisine şöyle bir soru yöneltilir: “Nasıl birbiriyle ittihat ve ittifak edecekler? Hâlbuki bazıları bazılarını münkirdir. Onların düsturlarındandır ki: Münkir ile muhabbet, belki ünsiyet dahi haramdır. İnkâr meselesi mühimdir?”

Bediüzzaman, bu suale cevap olarak önce şu âyet ve hadis nazara verir:

“Mü'minler ancak kardeşler.”⁹⁶

“Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olamaz.”⁹⁷

Sonra da şöyle der:

Acaba şu sıdk ve kizb mabeyninde mütereddit olan inkâr meselesi, nasıl oldu şu iki esas-ı azîm ve metine nâsîh olabildi? İnkâr meselesi doğru olsun; Allah'ın kelâmı değil ki, mensuh olmasın. İşte zaman onu nesheder. Zararı faidesine galebesi, fetva verir. Mensuh ile amel caiz değildir.⁹⁸

⁹⁵ Nursi, **Mektubat**, s. 162

⁹⁶ Hucurat, 10

⁹⁷ Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 59

⁹⁸ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 363

Kur'an böyle derken ve Hz. Peygamber böyle buyururken onların "Münkir ile muhabbet, belki ünsiyet dahi haramdır" demelerinin ne anlamı olur? Onların bu sözü, dinin bu konudaki bu büyük ve sağlam esasını nasıl neshedebilir? Faraza bu şeyhlerin birbirlerini inkârda haklı gerekçeleri de olsa, bu düsturları mensuttur, zaman böyle bir uygulamanın yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü zararı faydasından daha çoktur. Böyle mensuh bir esasa amel etmek ise caiz değildir.

Yine aynı seyahatte "Neden eskiden beri devam eden nice âdetimizi tahkir ediyorsun?" sualine yine nesh kavramı kullanarak cevap verir:

Şu zaman, bazı ihtiyarlanmış âdâtın mevtime ve neshine hükmediyor. Mazarratlarının menfaatlarına olan tereccuhu, i'damına fetva veriyor.⁹⁹

Her zamanın bir hükmü vardır. Zamanın akışı içinde gece gündüz ve mevsimlerin değişmesi misali, ihtiyarlanmış olan bir kısım âdetlerin de ölmesi ve yürürlükten kaldırılması gayet normaldir. Bu âdetlerin kaldırılmasının, mecazi ifadeyle idam edilmelerinin gerekçesi ise, zararlarının faydalarına üstün gelmesidir.

Nesih konusunda Hz. İsa'nın hayatında net uygulamalar vardır. Şöyle ki:

Hz. İsa'nın bir lakabı "mesih" tir. Mesih'in bir anlamı, "izale eden, ortadan kaldıran" demektir.¹⁰⁰ Nitekim O, Hz. Musa'nın şeriatında yer alan Cumartesi yasağı gibi bazı hükümleri kaldırmış, yerine yeni hükümler getirmiştir. Kendisi -Kur'anda anlatıldığı üzere- şöyle demektedir:

⁹⁹ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 355-356

¹⁰⁰ Râğıb İsfehani, "M-S-H" md. **Müfredât fi Ğaribi'l- Kur'an**, Kahraman Yay. İst. 1986.s. 470

“...ve size (geçmişte) haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için geldim.”¹⁰¹

Nitekim Hz. İsa İncil’de şöyle der:

“Göze göz, dişe diş’ dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin.”¹⁰²

“Göze göz, dişe diş” hükmü, Yahudilere yönelik İlahi bir hüküm iken¹⁰³ Hz. İsa bunun yerine üstteki hükmü getirmiştir.

Bediüzzaman’ın, Hz. İsa’ya Mesih denilmesini izah ederken şarap gibi bazı müstehiyatı helal kılmasını nazara vermesi de nesih çerçevesinde değerlendirilecek bir durumdur. İlgili kısımda şöyle demektedir:

...Nasıl ki emr-i İlahî ile İsa Aleyhisselâm, şeriat-ı Museviyede bir kısım ağır tekâlifi kaldırıp şarab gibi bazı müstehiyatı helâl etmiş...¹⁰⁴

Burada akla ister istemez şöyle bir soru gelmektedir: Şarabın akli izale eden bir özelliği olduğu ortada iken, bir peygamber bunu nasıl helal kılabilir?

Bunu biraz araştırdığımızda karşımıza çıkan tablo şöyledir:

İncil’de alkol alma hususunda hayli yerler vardır.¹⁰⁵ Ancak o, içinde alkol olan herhangi bir içecek içmesini yasaklamaz. Hatta bir yerde “Neşeyle şarabını iç” denilmektedir.¹⁰⁶

Bununla beraber, sarhoş olacak şekilde içmek İncil’e göre de caiz değildir. Mesela İncil’de şöyle geçer:

¹⁰¹ Âl-i İmran, 50

¹⁰² İncil, Matta, 5: 38-39

¹⁰³ Bkz. Tevrat, Çıkış: 21. Onlar hakkında bu hükmün verildiği Kur’anda Maide Sûresi 45. âyette teyid edilmektedir.

¹⁰⁴ Nursi, **Şualar**, s. 593

¹⁰⁵ Mesela bkz. İncil, Levililer 10:9; Çölde Sayım 6:3; Yasa’nın Tekrarı 29:6; Hâkimler 13:4, 7, 14; Süleyman’ın Özdeyişleri 20:1; 31:4; Yeşaya 5:11, 22; 24:9; 28:7; 29:9; 56:12

¹⁰⁶ İncil, Vaiz 9:7

“Şarapla sarhoş olmayın, bu sizi sefahate götürür. Bunun yerine Ruh’la dolun: Birbirinize mezmurlar, ilahiler, ruhsal ezgiler söyleyin; yürekte Rab’be ezgiler, mezmurlar okuyun. Durmadan, her şey için Rabbimiz İsa Mesih’in adıyla Baba Tanrı’ya şükredin.”¹⁰⁷

Keza İncil, sarhoşluğu ve etkilerini kınar.¹⁰⁸ Muhataplarına bedenlerini hiçbir şeyin “tutsağı” etmemelerini bildirir.¹⁰⁹

Öyle anlaşılıyor ki, mevcut İncillere göre şarap yasaklanmamış, ama sarhoş olmak yasaklanmıştır. Kanaatimizce, o günün şarabıyla bugünün alkollü içkilerini tamamen aynı kategoride görmemek gerekir. Çünkü şarap, pek çok çeşitleri bulunan alkollü içkiler grubundan sadece bir tanesidir.

Hakikat - mecaz

Hakikat, lafzın va’zedildiği anlamda, **mecaz** ise bundan farklı bir anlamda kullanılmasıdır.¹¹⁰ Mesela, “bülbul” kelimesini kuş için kullandığımızda “hakikat”, güzel sesli biri hakkında kullandığımızda “mecaz”dır. Keza, “hayvanat bahçesinde bir aslan gördüm” dediğimizde “aslan” kelimesini hakikat olarak; “hamamda bir aslan gördüm” dediğimizde ise “yiğit kişi” anlamında mecaz olarak kullanmış oluruz. Hemen her dilin mecazi anlatımları vardır. Kur’an’da da pek çok mecaz örneği görmek mümkündür. Mesela, “**Allah’ın iki eli de açıktır**”¹¹¹ âyeti, Allah’ın sonsuz cömertliğini bildirir. Yoksa Cenab-ı Hak, bizim bildiğimiz tarzda elden münezzehdir. Bediüzzaman şöyle der:

¹⁰⁷ İncil, Efesliler 5: 18-20

¹⁰⁸ İncil, Süleyman’ın Özdeyişleri 23: 29-35

¹⁰⁹ İncil, 1 Korintliler 6: 12; 2 Petrus 2:19

¹¹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmaniye**, İst. 1310 h. s. 26-27; Ali Nihat Tarlan, **Edebi Sanatlara Dair**, İnkılap Kitabevi İst. 1993, s. 11

¹¹¹ Maide, 64.

Mana-yı hakikînin bir sikkesi olmak gerektir. O sikkayı teşhis eden, makâsıd-ı şeriatın muvâzenesinden hâsıl olan hüsn-ü mücerreddir. Mecazın cevazı ise, belâgatın şerâiti tahtında olmak gerektir. Yoksa mecazı hakikat ve hakikati mecaz suretiyle görmek, göstermek, cehlin istibdadına kuvvet vermektir.¹¹²

Dinle alakalı bir kelâmdan muradın hakikat mi yoksa mecaz mı olduğu zaman zaman tartışmalı olabilmektedir. “Bu kelâmdan murat, zahiri manasıdır” diyebilmemiz için elimizde geçerli gerekçe olmalıdır. Bunu belirleyen de, dinin gönderiliş gayesini iyi kavrayabilmekten meydana gelen soyut güzelliştir.

Kelâmdan muradın mecaz olduğunu anlayabilmek, belâgatı iyi bilmekle mümkündür. Yoksa mecazı hakikat ve hakikati mecaz şeklinde görmek ve göstermek, cehaletin hükmetmesine kuvvet vermek anlamına gelir.

Mecazın hakikat zannedilmesi sıkça görülebilen bir durumdur. Bediüzzaman, bunu çocukluğunda annesiyle yaşadığı bir olayla anlatır. Ay tutulduğunda bunun ne olduğunu sorar. Annesi “Yılan Ay’ı yutmuş” diyerek cevap verir. “Neden daha görünüyor?” diye sorunca ise annesi şöyle der: “Semanın yılanı yarı şeffaftır.”¹¹³

Burada, mecazî bir durum vardır. Olayın geometrik çizimleri yapıldığında yılanın bir cismi yutmasına benzer bir görüntü meydana geldiğinden, böyle bir benzetme yapılmıştır. Gerçekte olan ise dünyanın ay ile güneşin arasına girmesidir.

¹¹²Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 193

¹¹³Bkz. Nursi, **Lem’alar**, s. 91

1. BÖLÜM: DİNÎ HÜKÜMLERİN TEMEL KAYNAKLARI

Dinin kaynakları

İslam Dininin dört temel kaynağı vardır:

- 1-Kitab
- 2-Sünnet
- 3-İcma'
- 4-Kıyas

Bediüzzaman, bu dördünü “anasır-ı erbaa-i İslâmiye”¹¹⁴ yani İslam’ın dört temel unsuru olarak değerlendirir. Yani azot, karbon, oksijen ve hidrojenin dört temel unsur olarak her yerde bulunması misali, bu dört esas da dinî meselelerin içinde mutlaka yerini alır.

Bu dört temel kaynak önce “Kitab ve Sünnet” olarak ikiye irca edilir. Çünkü icma ve kıyas bu ikisine bağlıdır ve tabidir. Bu ikisi içinde de işin merkezinde Kur’an vardır. Çünkü sünnet Kur’an’ın bir yorumu ve uygulamasıdır.

Bir de bu dördü dışında başlıca şu kaynaklar vardır:

- 1-İstihsan
- 2-Maslahat-ı Mürsele
- 3- Seddü’z - zerai
- 4- Örf
- 5- Kavl-i Sahabi
- 6- Istıshab

Bunların tamamıyla ilgili sırasıyla gerekli açıklamalar yapılacaktır.

¹¹⁴Nursi, **Asar-ı Bediîye**, s. 233

1-KİTAB

Kitab'tan murat Kur'andır. Kur'an; insanlığa son evrensel mesaj olarak Allah'ın kelâmıdır. Bediüzzaman, Kur'anın mahiyet ve muhtevasıyla alakalı pek çok değerlendirmelerde bulunur. Şöyle ki: **Kur'ân,**

- Ezel ve ebed sultanı olan Cenabı Hakk'ın on sekiz bin âleme bakan, teveccüh eden ferman-ı âlişanı¹¹⁵
- Umum ins ve cinnin umum tabakalarına karşı konuşan bir hutbe-i ezeliye¹¹⁶ (ezeli bir hutbe)
- Bahr-i hakaik (hakikatler denizi)
- Mu'cize-i kübra (en büyük mu'cize)¹¹⁷
- Menba-ı envar (Nurlar kaynağı)¹¹⁸
- En âlâ mürşid
- En mukaddes üstad
- Mürşid-i hakiki¹¹⁹
- Coşkun bir deniz
- Feyyaz (feyiz saçan) bir güneş¹²⁰
- Ehl-i şuura imam
- Cin ve inse mürşit
- Ehl-i kemale rehber
- Ehl-i hakikate muallim¹²¹
- Kulûbe (kalplere) kût ve gıda
- Ukûle (akıllara) kuvvet ve ğına

¹¹⁵Nursi, **Mektubat**, s. 402.

¹¹⁶Nursi, **Lem'alar**, s. 64.

¹¹⁷Nursi, **Sözler**, s. 57.

¹¹⁸Nursi, **Sözler**, s. 286.

¹¹⁹Nursi, **Mektubat**, s. 356.

¹²⁰Nursi, **Mesnevi**, (Ter. Şadi Eren), Selsebil Yay. İst. 2014, s. 365.

¹²¹Nursi, **Mektubat**, s. 311.

- Ruha ma ve ziya
- Nüfusa (nefislere) deva ve şifadır.¹²²
- Kâinat semasında daim parlayan ve hiçbir vakit gurub etmeyen âlem-i hakikatin şemsu's- şümusu (hakikat âleminin güneşler güneşi)¹²³
- Bütün mukaddes ve hakikatli kitapların hülasatü'l-hülasası¹²⁴
- Zemin kafasının aklı ve kuvve-i müfekkiresi
- Arşı ferş ile bağlamış bir zincir, bir hablullah¹²⁵
- Eczahane-i kübra-yı İlähiye¹²⁶ yani Allah'ın büyük bir eczahanesidir.

Bunun neticesi olarak, Kur'an'da

- Her derde deva
- Her zulmete ziya
- Her ye'se rica bulunur.¹²⁷

Kur'an,

- Menba-ı hakaik (hakikatler pınarı)¹²⁸
- Her dakikada yüz milyondan ziyade insanların vird-i zebanı (dillerinin virdi)¹²⁹
- İslâmiyet âlem-i mânevîsinin güneşi, temeli, hendesesi
- Âlem-i insaniyetin mürebbsi (İnsanlık âleminin terbiyecisi)
- İslâmiyetin ma ve ziyası

¹²² Nursi, **Sözler**, s. 351.

¹²³ Nursi, **Sözler**, s. 480.

¹²⁴ Nursi, **Şualar**, s. 56.

¹²⁵ Nursi, **Şualar**, s. 376.

¹²⁶ Nursi, **Şualar**, s. 703.

¹²⁷ Nursi, **Lem'alar**, s. 216.

¹²⁸ Nursi, **Sözler**, s. 118.

¹²⁹ Nursi, **Mektubat**, s. 307.

- İnsaniyeti saadete sevkeden hakiki mürşidi ve hâdi'si (İnsanlığı mutluluğa sevkeden gerçek mürşid ve yol göstericisi)
- İnsaniyete şeriat, dua, hikmet, ubudiyet, emir ve dâvet, zikir ve fikir kitabı
- Bütün insanın bütün hacat-ı mânevîyesine (mânevî ihtiyaçlarına) merci' olacak çok kitapları tazammun eden tek, cami' bir kitab-ı mukaddestir.¹³⁰
- Bir maide-i semaviye, yani semavi bir sofradır.¹³¹ Binler farklı tabakada olan fikirler, akıllar, kalpler ve ruhlar, o sofradan gıdalarını buluyorlar, hazlarını alıyorlar.

Kur'ân-ı Kerimin mahiyetiyle ilgili bu mütalaalardan sonra, şimdi de Kur'ânla ilgili bazı meseleleri görmeye çalışalım:

Kur'ânın lafızları,

- Her biri cevahir-i hidayetin birer sadefi
- Hakaik-ı imaniyenin birer menbai
- Esasat-ı İslâmiyenin birer ma'dendir.¹³²

Yani, Kur'ânın lafızları birer sadef gibidir. İnci misal hidayet cevherleri, o lafızlarda gizlenmiştir. O lafızlar bir pınar gibidir; iman hakikatleri o pınardan nebean eder. O lafızlar bir madendir; İslam'ın esasları o lafızlar madeninden çıkar.

Kur'ân'ın kelimeleri,

- Latîf mânâların definelerine birer anahtardır.¹³³

¹³⁰ Nursi, **Sözler**, s. 339-340.

¹³¹ Nursi, **Sözler**, s. 363.

¹³² Nursi, **Sözler**, s. 403.

¹³³ Nursi, **Sözler**, s. 350.

Ayetler,

- Kenz-i âzam-ı kitabullahda birer sandukça-i cevahir¹³⁴
(Allah'ın kitabı büyük bir hazine. Her bir âyet, bir mücevhher sandığı)
 - Birer hazine-i kemalâtın anahtarı
 - Birer define-i ilmin miftahıdır.¹³⁵
- (Ayetler kemalât hazinelerine ve ilim definelerine birer anahtardır).

Kur'anın tarihsel veya evrensel oluşu

Kur'an, son İlahi mesajdır. Belli bir kavme değil bütün insanlara gönderilmiştir. Belli bir zamana değil bütün zamanlara hitap etmektedir. Bediüzzaman şöyle der:

Kur'anın düsturları, kanunları, ezelden geldiğinden ebede gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölüme mahkûm değildir. Daima gençtir, kuvvetlidir.¹³⁶

Bediüzzaman, Kur'anın bütün insanlara ve bütün zamanlara gelmesini, onun şebabeti / gençliği olarak görür ve şöyle der:

Her asırda taze nâzil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Evet, Kur'an, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakat-ı beşeriyeye birden hitap ettiği için öyle daimî bir şebabeti bulunmak lâzımdır. Hem de, öyle görülmüş ve görünüyor. Hatta efkârca muhtelif ve istidatça mütebayın asırlardan her asra göre güya o asra mahsus gibi bakar, baktırır ve ders verir. Beşerin âsâr ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor, değişiyor, tebdil ediliyor. Fakat

¹³⁴ Nursi, **Sözler**, s. 286.

¹³⁵ Nursi, **Sözler**, s. 246.

¹³⁶ Nursi, **Sözler**, s. 408

Kur'anın hükümleri ve kanunları, o kadar sabit ve rasihdir ki, asırlar geçtikçe daha ziyade kuvvetini gösteriyor.¹³⁷

Bazıları Kur'anın 14 asır öncesinin kitabı olduğunu söyleyerek günümüz meselelerinde referans olamayacağını zanneder. Aynı kimseler nedense günümüz Avrupa hukuk sisteminin esasları itibarıyla milattan önceki Roma Hukukuna dayanmasını gayet normal karşılar.

Hâlbuki işin özü şudur: Yasalar başlıca iki şekildedir. Anayasa ve diğer kanunlar. Anayasanın maddeleri çok olmaz; ama o, genel esasları ve çerçeveyi belirler. Diğer yasalar ise, anayasaya ters düşmemek zorundadır.

İşte, İslam Hukukunda Kur'anın ve hadislerin bir kısım esasları anayasa hükmündedir. Bu esaslar çerçevesinde kıyamete kadar meydana gelecek tüm olaylara çözüm üretmek mümkündür. Âlimler içtihatlarıyla her yeni meseleye çözüm üretebilirler. Dolayısıyla İslam Hukuku bir kısım donmuş kanunlar manzumesi değildir, bütün yeni durumlara ve meselelere çözüm üretebilecek bir hareketliliğe ve dinamizme sahiptir.

Kur'an, metin olarak tarihsel, mesaj olarak ise evrenseldir.

Tarihsel olması, belli bir zaman ve belli bir coğrafyada inmesidir.

Evrensel olması ise zaman ve mekân kayıtlarının fevkinde bütün insanlara gönderilmesidir. Kur'anı sadece tarihsel bir metin olarak ele alanlar, ondaki muamelat ile ilgili hükümlerin geldiği dönemle sınırlı olduğunu, sonraki dönemlerde ise şartlar değiştiğinden bu hükümlerin de değişebileceğini söylerler. Bu görüşü esas alanlara göre, -mesela- Kur'anda kadına

¹³⁷ Nursi, **Sözler**, s. 407

erkeğin yarısı kadar miras verilmişken, günümüz şartlarında eşit olarak paylaşılabilir.

Kur'anın ilk muhatapları Arap kavmidir, bundan dolayı Arapça olarak nazil olmuştur. Deve, onların en iyi bildikleri hayvanlardan biri olduğundan âyette şöyle denilmiştir:

“Şimdi, deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmış!”¹³⁸

Öte yandan dikkat çekecek şekilde o devirde yaşanan olaylara yer verilmiştir. Mesela, Enfal Sûresi, yetmiş beş âyetiyle Bedir Savaşını anlatır.

Âl-i İmran Sûresinde, yüz yirmi birinci âyetten itibaren altmış âyet Uhud Savaşından bahseder.

Ahzab Sûresinde dokuzuncu âyetten itibaren on dokuz âyet Hendek Savaşını tasvîr eder.

Yirmi dokuz âyetten müteşekkil Fetih Sûresi, Hudeybiye Barışı münasebetiyle inmiştir.

Tevbe Sûresinde otuz sekizinci âyetten sure sonuna kadar doksan bir âyet, Tebük Seferiyle alakalıdır.

Bütün bunlar Kur'anın metin olarak tarihsel olduğunu gösterir. Ama onun tarihsel olması mesajının evrensel olmasına engel değildir. Çünkü o bir kavme değil bütün milletlere, bir devre değil bütün zamanlara gönderilmiştir.

Hz. Peygamber, kendisine diğer peygamberlere verilmeyen bazı özellikler verildiğine dikkat çekerken birisini de şöyle bildirir:

“Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilirdi, ben ise bütün beşeriyete gönderildim.”¹³⁹

Araplar her ne kadar Kur'anın ilk muhatapları ise de, tek muhatabı değillerdir. Güneş on dört asır evvelinde dünyayı aydınlatıyordu, bu gün yine aydınlatıyor, yarın da aydınlatmaya

¹³⁸ Gaşiye, 17

¹³⁹ Müslim, Mesacid, 3.

devam edecek. Benzeri bir durum Kur'an güneşi için geçerlidir.

Onun evrenselliğinde şu gibi noktalar öne çıkmaktadır:

1-) O dayanağı itibarıyla evrenseldir, çünkü âlemlerin Rabbinin kelimidir.

2-) O, hitabında evrenseldir. İlk muhatapları Arap olmakla beraber "ey Araplar" diye hitap etmez, "ey insanlar!", "ey iman edenler!" şeklinde umuma hitap eder.¹⁴⁰

3-) O, fıtrata hitap ettiği için evrenseldir. Fıtrat ise bütün zamanlarda aynı özellikler gösterir. Mesela yalanı yasaklar.¹⁴¹ Bu yasak, bütün zamanlarda geçerli olan bir yasaktır. Çünkü yalan, her devirde kötüdür.

4-) O, meseleleri çözmesinde evrenseldir. Mesela ilk nazil olduğunda ırkçılık problemini çözmüş, günümüzde de aynı esaslarla çözmeye devam etmektedir.¹⁴²

5-) O, nasslar dışında akli ve içtihadı devreye sokmasıyla evrenseldir. Çünkü âyet ve hadisler sınırlı, olaylar ise âdetâ sınırsızdır. Bu sınırsız olaylara **Kur'anî bir akılla**, yani onun esaslarından yola çıkan aydınlanmış bir akılla çözüm üretmek mümkündür. Mesela Kur'anın nassıyla hamr (sarhoşluk veren şeyler) haramdır.¹⁴³ Günümüzde bira ve benzeri bütün sarhoşluk verici şeyler, bu haramlık çerçevesinde değerlendirilir.

Kıssalardan dini hükümler

Kur'anda doğrudan helali ve haramı bildiren âyetler olduğu gibi, dolaylı yoldan helali ve haramı bildiren âyetler

¹⁴⁰ Mesela bkz. Bakara 22, 104, 153, 168, 172, 178, 183, 208, 254, 264, Nisa 1, 133, A'raf 158, Hacc 1, Yunus 57, 104, 108, Hucurat 1, 2, 6, 10, 11, 12, 13...

¹⁴¹ Hacc, 31

¹⁴² Misal olarak Hucurat 10 ve 13. âyetlere bakılabilir.

¹⁴³ Maide, 90

de vardır. Kıssaları bu bağlamda değerlendirebiliriz. Cenab-ı Hak Hz. Yusuf ve kardeşlerinin kıssasını anlattığı Yusuf Sûresinde buna şöyle dikkat çeker:

“Gerçekten de onların kıssalarında akıl sahipleri için bir ibret vardır.”¹⁴⁴

Bediüzzaman'ın Lem'alar isimli eserindeki Birinci Lem'a ve İkinci Lem'a kısımları bu konuda bize güzel bir model durumundadır. Bediüzzaman, Birinci Lem'ada Hz. Yunusun kıssasını, İkinci Lem'ada ise Hz. Eyyub'un kıssasını değerlendirir.¹⁴⁵ Bu değerlendirmelerinde bizlerle Hz. Yunus ve Hz. Eyyub arasında benzerlikler kurar, bizleri o kıssaların öznesi yapar ve nice ibretler almamıza yardımcı olur.

İşte, binlerce yıllık insanlık tarihi, bize geçmişimizi gösteren ve geleceğimize ışık tutan bir aynadır. O aynada geçmişimizi görür ibret alır, bundan yola çıkarak geleceğimize hazırlanırız.

Kur'an'ın yaklaşık üçte biri kıssalardan meydana gelir. Bunların da büyük bir kısmı peygamber kıssalarıdır. Peygamberler insanlık ağacının en mükemmel meyveleridir. Kur'an'ı anlayarak okuyan kimse, onların kıssalarında büyük mesajlar olduğunu görür ve bunları kendi hayatında uygulamaya çalışır.

Mesela hasbel beşer bir hata veya günah işlediğinde, atası Hz. Âdemi model alır, tevbe ve istiğfarla Rabbine yönelir.¹⁴⁶

Hayatın zorluklarına karşı Hz. Eyyub'un sabrını model alır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Yusuf, 111

¹⁴⁵ Bkz. Nursi, **Lem'alar**, s. 5-13

¹⁴⁶ Bkz. A'raf, 23

¹⁴⁷ Bkz. Sad, 44

Saltanata mazhar olduğunda Hz. Süleyman gibi hareket eder, nimetlere mukabil **“Bu, Rabbimin lütfundandır.”** der.¹⁴⁸

Sebeplerin bittiği noktada Allahtan ümidini kesmez, balığın karnında dua eden Hz. Yunusu modelleyip Yüce Rabbine iltica eder.¹⁴⁹

Hz. Yusuf misali iffet ve takvayı esas alır, günaha girmek veya zindana atılmak şıklarından biriyle karşılaşınca zindanı tercih eder. Girmiş olduğu zindanı bir medreseye çevirir.¹⁵⁰ Keza, Onun kıssasından şunu anlar: Mısır'a aziz olmanın yolu, Kenan'da kuyuya atılmaktan geçer.

Hz. Zülkarneyn misali dünyanın doğusuna batısına gidip oralarda adaleti tesis etmeye, mazlum insanları zalimlerin baskısından kurtarmaya gayret eder.¹⁵¹ Dinin emretmiş olduğu “emr-i bil maruf ve nehy-i anil münkeri” hayatın geniş dairelerinde uygulamaya çalışır.

Not: Günümüzde din adına konuşanların bazıları “gayri Müslim bir devlette devlet işinde çalışılmaz” derler. Ülkemizi de -şeriatla yönetilmediği gerekçesiyle- daru'l-harb kabul ederler. Devlette memur olarak çalışmanın, hele hele hâkim, savcı, kaymakam, vali gibi görevlerde bulunmanın asla caiz olmadığını söylerler. Böyle bir fetva, dinin istikametli görüşünü yansıtmadığı gibi, Müslümanların maslahatına da uygun değildir. Bunların bu ifrat fikirlerinin cevabı Yusuf kıssasında vardır. Şöyle ki:

Hz. Yusuf bir iftira yüzünden yedi yıl kadar zindanda kalır. Sonra o zamanki Mısır hükümdarının rüyasını tabiri sebebiyle zindandan kurtulur, hükümdarın görev verme teklifi

¹⁴⁸ Bkz. Neml, 40

¹⁴⁹ Bkz. Enbiya, 87

¹⁵⁰ Bkz. Yusuf, 33

¹⁵¹ Bkz. Kehf, 86-97

üzerine **“Beni, arzın hazinelerine yetkili kıl”** der.¹⁵² Hâlbuki aynı sûrede belirtildiği üzere, o zamanki Mısır hükümdarı Allah’ın dinine bağlı biri değildir.¹⁵³

Bu kıssayı iyi bilen biri, İngiltere ve Fransa gibi gayri Müslim bir idare altında da çalışılabileceğini rahatlıkla bilir, Hz. Yusuf misali yetkisini en güzel bir şekilde kullanmaya çalışır. Dürüstlüğü ve ahlakıyla etrafına örnek olur, İslam’ı en güzel bir şekilde temsil etmeye çalışır.

Halkının ise % 90 küsuru Müslüman olan Türkiye Cumhuriyeti, dinsiz bir devlet değildir. Devlet yapılanmasında Diyanet İşleri Başkanlığının da olması bunu gayet net bir şekilde gösterir. Ayrıca Kur’an Kursları, İmam-Hatib Okulları ve İlahiyat Fakültelerinin varlığı ve dinamikliği de bunun bir göstergesidir.

¹⁵² Bkz. Yusuf, 55

¹⁵³ Bkz. Yusuf, 76

2- SÜNNET

Dinin ikinci kaynağı sünnettir. Kelime olarak sünnet, “izlenen yol, örnek alınan uygulama” gibi anlamlara gelir. İstilah olarak ise Hz. Peygamberin gittiği ve beyan ettiği yolu ifade eder.

Günümüzde Müslümanlar arasında öne çıkan konulardan biri, sünnetin delil olup olmaması meselesidir. Kur'an-ı Kerimde şu âyet ve benzerleri varken bunu tartışma konusu yapmak, akl-ı selimle bağdaşır bir durum değildir:

“Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, -Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız- onu Allah ve Rasûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”¹⁵⁴

Âyette emredilen durum, Müslümanlar arasında tartışmalı bir konu olduğunda bunu Allah ve Rasûlüne arz etmektir. Allaha arz etmek, Onun kitabı olan Kur'ana arz etmektir. Peygambere arz ise, hayatta iken doğrudan kendisinedir, vefatından sonra ise Onun sünnetine ve hadislerinedir.¹⁵⁵ Mesela kabir azabının olup olmadığı zaman zaman tartışılır. Bunu önce Kur'ana arzederiz. Kur'anda bazı âyetler bize kabir azabının olduğuna dair işaretler verir.¹⁵⁶ Ama bu âyetler başka türlü yorumla açık da olabilir. Bu durumda hadislere bakar ve onlarda çok net bir şekilde kabir hayatının ayrıntılarını görürüz.¹⁵⁷

Kur'an-ı Kerimde pek çok âyette peygambere itaat emredilir. Mesela:

“De ki: Allah'a ve Peygamber'e itaat edin!”¹⁵⁸

¹⁵⁴ Nisa, 59

¹⁵⁵ Beydavi, I, 220-221

¹⁵⁶ Mesela bkz. En'âm, 93, Tevbe, 101, Secde, 21, Mü'min, 45-46, Tür, 47

¹⁵⁷ Mesela bkz. Buhâri, *Cenaiz*, 87, Ezan, 149; Müslim, *Küsûf*, 8, *Cenâiz*, 85, *Cennet*, 73; Tirmizî, *Cenaiz*, 70, *Kıyamet*, 26; Nesâî, *Cenaiz*, 114; Ebu Davud, *Salât*, 155

¹⁵⁸ Âl-i İmran, 32

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulü’l-emre de.”¹⁵⁹

Şu âyet de Peygambere itaat çerçevesinde değerlendirilir:

“Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size neyi yasakladıysa ondan sakının.”¹⁶⁰

Âyet, Beni Nadir Yahudilerinden elde edilen ganimetle ilgili yaşanan olaylara bir cevap olarak inmiştir. Her ne kadar bağlam itibarıyla ganimetlerle alakalı olup “Peygamber ganimet olarak size ne verdiyse onu alın, vermediğinden de uzak kalın” manasını ifade etse de, genelleme ile “size dinle alakalı ne getirmişse alın, yasakladıklarından da uzak kalın” manasını da bildirir.

Hadisin dindeki yeri

Bediüzzaman, hadis hakkında **“Müfessir-i Kur’ân”**¹⁶¹ der. Yani Hz. Peygamberin sözleri ve uygulamaları, Kur’anı tefsir eder, açıklar.

Bediüzzaman, hadisın kıymetini ifade babında ise şöyle der:

Hadis, maden-i hayat ve mülhim-i hakikattir.¹⁶²

Yani hadis bize hayat verir, gerçekleri ilham eder.

Hazreti Peygamber kendisine Kur’ân’la beraber onun bir mislinin de verildiğini bildirir.¹⁶³ Kur’ân’ı şerheden O’nun sözleri, bu ifadesinin bir isbatıdır. O, Kur’an’da mücmel veya müphem olarak geçen nice meseleye açıklık kazandırmıştır. Mesela, Cenab-ı Hak pek çok âyette secdeyi emreder.¹⁶⁴

¹⁵⁹Nisa, 59

¹⁶⁰Haşır, 7

¹⁶¹Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 191

¹⁶²Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 189

¹⁶³Ebu Davud, Sünnet, 6, İmare 33; Tirmizi, İlim 10

¹⁶⁴Bakara, 43; Nisa, 77; Nur, 56...

Fakat “secde nasıl yapılır, secdede neler söylenir?” şeklinde ayrıntılara girmez. Hz. Peygamber, bu gibi noktalara açıklık getirmiştir. Keza Hadis kitaplarındaki “salât bölümlerinde” namazla ilgili âyetlerin uzun uzun açıklaması yer almıştır.

Peygamberin beşerî yönü

Hz. Peygamberin, birbirinden farklılık arz eden iki yönü vardır:

1-Beşerî yönü

2-Risalet yönü

Bediüzzaman şöyle der:

“Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm hem beşerdir, beşeriyet itibariyle beşer gibi muamele eder. Hem Rasûldür, risalet itibariyle Cenab-ı Hakk'ın tercümanıdır, elçisidir.”¹⁶⁵

Hz. Peygamber beşeriyet yönüyle bizim gibi bir insandır. O da yer, içer, sıcaktan soğuktan etkilenir. Yarın ne olacak, ilerde neler meydana gelecek, bilemez. Nitekim bir düğün esnasında bazılarının “İçimizde yarın ne olacağını bilen bir peygamber var” şeklinde şiir okumalarına Hz. Peygamber müdahale etmiş, öyle dememelerini istemiştir.¹⁶⁶

Şu âyeti bu bağlamda değerlendirebiliriz:

“Bana ve size ne yapılacağını bilemem.”¹⁶⁷

O, bir insan olması hasebiyle ilerde kimin başına ne geleceğini, kimin nelerle karşılaşacağını bilemez. Ama risalet yönüyle Allaha gelen özel bilgiye muhataptır, Onun bildirdiği ölçüde bilgiye sahip olur.

¹⁶⁵Nursi, **Mektubat**, s. 93

¹⁶⁶Buhârî, Meğazî, 12; Tirmizî, Nikâh, 6

¹⁶⁷Ahkaf, 9

Hz. Peygamberin tebliğ ve tebyin vazifesi

Tebliğ ve tebyin, Hz. Peygamberin en önemli iki görevidir. Bunlardan birincisi kendisine gelen vahyi insanlara ulaştırmasını, ikincisi ise bunu insanlara açıklamasını ifade eder. Şu âyet, Onun tebliğ görevini anlatır:

“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et.”¹⁶⁸

Peygamber için “kavmim bana muhalefet eder, onların hoşlanmayacağı şeyleri en azından şimdilik söylemeyeyim” gibi telakki asla söz konusu olamaz. Onun en birinci görevi, vahyin hakikatlerini insanlara ulaştırmaktır ve bunu da bi-hakkın yapmıştır.

Hiz. Aişe, üstteki âyeti nazara vererek şöyle der:

“Kim ‘Muhammed Allah’ın kitabından bir şey gizledi’ derse Allah’a en büyük bir iftira atmış olur.”¹⁶⁹

Şu âyet ise Onun tebyin görevini anlatır:

“Sana da Zikri (Kur’anı) indirdik ki, insanlara indirilene açıklayasın.”¹⁷⁰

Kur’anda meseleler genelde ana hatlarıyla geçer, Hz. Peygamber ise bunların ayrıntılarını anlatır ve kendi uygulamasıyla da nasıl yapılacağını gösterir. Mesela Kur’anda **“Namazı kılın ve zekâtı verin”** âyeti vardır.¹⁷¹ Ama namazın nasıl kılınacağı, hangi vakitlerde kaç rekât olarak eda edileceği, rükûda secde neler okunacağı gibi ayrıntılar; öte yandan hangi maldan ne kadar zekât verileceği gibi durumlar Hz. Peygamberin açıklamaları ve uygulamalarıyla gösterilmiştir.

¹⁶⁸Maide, 67

¹⁶⁹Buhârî, Tefsir 53: 1

¹⁷⁰Nahl, 44

¹⁷¹Nur, 56

Nitekim O, bu yönünü şöyle ifade eder: **“Ben ancak bir muallim olarak gönderildim.”**¹⁷² Onun hadis kitaplarında yer alan dinle alakalı sözleri, açıklamaları ve uygulamaları, muallimliğinin muhteşem delilleridir.

Hz. Peygamberin hüküm koyma yetkisi

Bir defasında Peygamber Efendimiz bir ipek kumaşı sol eline, bir parça altını da sağ eline aldı. Sonra bunları elleriyle yukarı kaldırdı, orada bulunanlara gösterdi ve şöyle buyurdu:

“Şu iki şey ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helâldir.”¹⁷³

Günümüzde bazıları “Kur’an bize yeter” diyerek dinin ikinci kaynağı olan Hz. Peygamberin sünnetini itibarsızlaştırma gayreti içindedir. Hz. Peygamber **“erike hadisi”** adıyla meşhur olan bir rivayette mucizane bir şekilde böylelerinin çıkacağını haber vermiş ve şöyle demiştir:

“Haberiniz olsun ki bana Kitab ve bir de Onun misli verilmiştir. Biliniz ki karnı tok bir adamın koltuğuna yaslanıp oturarak şöyle diyeceği zaman yakındır: ‘Bu Kur’an’a uyun! Onda helâl bulduklarınızı helâl, haram bulduklarınızı da haram addedin.’ Haberiniz olsun ki, ehlî merkep eti, yırtıcı kuşların eti size helâl değildir.”¹⁷⁴

Kur’anda yenilmesi yasak olan etlere baktığımızda şu âyeti görürüz:

“O (Allah), size ancak şunları haram kıldı: Meyte (boğazlanmadan ölen hayvan), kan, domuz eti, bir de (putlara kurban etmek gibi) Allah’tan başkası adına kesilen hayvanlar.”¹⁷⁵

¹⁷²İbn Mace, Mukaddime 17

¹⁷³Bkz. İbn Mâce, Libas, 19.

¹⁷⁴Ebu Davud, Sünnet, 6. Ayrıca bkz. Tirmizî, İlm, 60, İbn Mâce, Mukaddime 2

¹⁷⁵Bakara, 173

Hız. Peygamber, burada bildirilenler dışında katır, merkep, köpek gibi hayvanlarla; kartal, atmaca, şahin ve doğan gibi yırtıcı kuşların etlerinin haram olduğunu da bildirmiştir.¹⁷⁶

Ona verilen hüküm koyma yetkisini şu iki âyette görebiliriz:

“O Peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten men eder; temiz-hoş şeyleri helâl, pis-çirkin şeyleri haram kılar...”¹⁷⁷

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve âhîret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini din edinmeyenlerle, zelil olarak kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”¹⁷⁸

Dikkat edilirse, birinci âyette Hız. Peygamberin helâl ve haram kılma ciheti nazara verilmiştir. İkinci âyette ise bu iki cihetten haram kılma özelliği ifade edilmiştir. Yani Allah’ın haram kılması gibi, peygamberin de haram kılması söz konusudur. Bu, vahye dayalı olarak ifa edeceği görevleri arasındadır.

Hız. Peygamber, Allah’ın verdiği bu yetkiyle mesela eşek etinin haram olduğunu beyan etmiştir.¹⁷⁹ Yoksa Müslümanlar âyette böyle bir yasak olmadığından onun etini yemekte bir beis görmeyebilirlerdi!

Vahy-i gayri metlûv

Hız. Peygambere Kur’an dışında vahiy gelip gelmediği tartışmalı bir konudur. Ekser âlimler, Ona Kur’an vahyi dışında da vahiy geldiğini söylerler. Bediüzzaman şöyle der:

¹⁷⁶ Bkz. Buhârî, Zebâih, 28; Müslim, Sayd, 15-16; Ebu Davud, Et’ime, 32; Tirmizi, Sayd, 9

¹⁷⁷ Araf, 157

¹⁷⁸ Tevbe, 29

¹⁷⁹ Bkz. Buhârî, Zebâih, 28; Müslim, Sayd, 15-16; Ebu Davud, Et’ime, 32

Vahiy iki kısımdır:

Biri: Vahy-i sarîhîdir ki, Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm onda sırf bir tercümandır, mübelliğdir, müdahalesi yoktur. Kur'an ve bazı ehadîs-i kudsiye gibi...

İkinci Kısım: Vahy-i zımnîdir. Şu kısmın mücmel ve hülâsası, vahye ve ilhama istinat eder; fakat tafsilâtı ve tasviratı, Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm'a aittir. O vahiyden gelen mücmel hâdiseyi tafsil ve tasvirde, Zât-ı Ahmediye Aleyhissalâtu Vesselâm bazan yine ilhama ya vahye istinad edip beyan eder veyahut kendi ferasetiyle beyan eder. Ve kendi içtihadıyla yaptığı tafsilât ve tasviratı, ya vazife-i risalet noktasında ulvî kuvve-i kudsiye ile beyan eder veyahut örf ve âdet ve efkâr-ı âmme seviyesine göre, beşeriyeti noktasında beyan eder.¹⁸⁰

Şu âyet-i kerime, bir cihetten konumuzla alakalıdır:

“Nitekim kendi içinizden bir peygamber gönderdik. O size âyetlerimizi okuyor ve nefislerinizi arıtıyor. Ayrıca size Kitabı ve hikmeti öğretiyor.”¹⁸¹

Âyetin son kısmında Hz. Peygamberin insanlara Kitabı ve hikmeti öğretmesi nazara verilmiştir. Buradaki Kitaptan murat Kur'an, hikmetten murat ise genelde Onun sünneti olarak açıklanmıştır.¹⁸²

Kur'ana “vahy-i metlûv” yani “tilavet olunan, namazda okunan vahiy” denilir. Ama Hz. Peygambere gelen vahiy bununla sınırlı değildir, bunun dışında bir de “vahy-i gayri metlûv” vardır. Yani “tilavet olunmayan, namazda okunmayan

¹⁸⁰Nursi, **Mektubat**, s. 93

¹⁸¹Bakara, 151

¹⁸²Mesela bkz. Ebu'l- Fida İsmail İbn Kesir, **Tefsîru'l- Kur'ani'l-Azîm**, Daru'l- Marife, Beyrut 1982. I, 196; Muhammed Ali Sâbunî, **Safvetu't-Tefasir**, Ensar Yay. İst. 1987, I, 106

vahiy.” Bu vahiy bir nevi ilhamdır, bununla da kendisine nice bilgiler verilmiş, nice sırlar öğretilmiştir.

Örnek olarak şu âyete bakabiliriz:

“Hurma ağaçlarından herhangi birini kesmeniz veya olduğu gibi bırakmanız hep Allah’ın izniyledir ve bu, fasıkları rezil etmesi içindir.”¹⁸³

Hız. Peygamber, kendisine hıyanet eden Beni Nadir Yahudilerini kuşatır, bu sırada savaş stratejisi açısından bazı ağaçları kestirir. Yahudiler, “Ya Muhammed, yeryüzünde fesattan nehyederdin. Nasıl oluyor da hurma ağaçlarını kestiriyor ve yaktırıyorsun ?” derler.¹⁸⁴

Âyet, bu konudaki dedikodulara bir cevap niteliğinde gelmiştir. Kur’anın hiçbir yerinde “böyle bir durumda ağaçları kesebilirsin” diye bir hüküm olmadığına göre, bu uygulamanın sarih olmayan bir vahye dayandığı aşikârdır. Zira âyette bu uygulamanın “Allah’ın izniyle” olduğu vurgulanmaktadır.

Hız. Peygamberin her sözü vahiy mi?

Meseleleri dengeli değerlendirebilmek çok büyük bir öneme sahiptir. Değerlendirmede ifrat veya tefritte bulunanlar, sapar ve saptırırlar. Mesela dinî konularda konuşup yazanların bazıları Hız. Peygamberi sadece vahyin tebliğcisi olarak görür, kendileri dinî konularda ahkâm keserken nedense Peygamberin sözlerine müracaat etmezler, Onun “bir beşer olması” noktasında takılıp kalırlar. Bazıları ise şu âyete dayanarak Hız. Peygamberin her sözünü vahiy olarak görmek isterler:

“O, hevâdan konuşmaz. O, ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”¹⁸⁵

¹⁸³ Haşr, 5

¹⁸⁴ Beydâvî, II, 480

¹⁸⁵ Necm, 3-4

Âyette nazara verilen durum Kur'anla alakalıdır. Yani, Onun Kur'an olarak söylediği şeyler kendinden değildir. Kendi sözlerini "bunlar Allah'ın kalamıdır" şeklinde takdim etmez.

Bu âyete dayanarak Onun her sözünü vahiy zannetmek, Onun beşeriyet yönünü göz ardı etmek olur. Hâlbuki O, Kur'anın da vurgu yaptığı gibi bir insandır, içimizden biridir.¹⁸⁶ Böyle olunca, mesela yolda giderken bir sahabiyle sohbet etmesini, ona "nasılsın?" demesini vahiy olarak görmek, dini esaslarda ciddi sıkıntılara sebebiyet verir. Ömer Nasuhi Bilmen, meseleyi şöyle netleştirir:

"Nebiy-i zişanın dini hükümlere ait olan bütün sözleri, birer vahy-i İlahi neticesidir."¹⁸⁷

Bediüzzaman, Hz. Peygamberin beşer olma cihetiyle ilgili şu değerlendirmelerde bulunur:

...Cenab-ı Hak onu beşer suretinde göndermiş, tâ insanın ahval-i içtimaiyelerinde ve dünyevî, uhrevî saadetlerini kazandıracak a'mal ve harekâtlarında rehber olsun ve imam olsun... Eğer ef'alinde beşeriyetten çıkıp hârikulâde olsaydı, bizzat imam olamazdı; ef'aliyle, ahvaliyle, etvarıyla ders veremezdi.¹⁸⁸

Öte yandan Kur'andaki ifade tarzıyla Hz. Peygamberin sözleri üslûp olarak birbirinden farklıdır. Bediüzzaman, "**Hadîs der âyete: Sana yetişmek muhal!**" başlığıyla buna şöyle temas eder:

Hadîs ile âyeti müvazene edersen, bilbedahe görürsün:

Beşerin en belîği, vahyin de mübellîği, o dahi balığ olmaz belâgat-ı âyete.

¹⁸⁶Mesela bkz. İsrâ 93, Kehf 110, Cuma 2

¹⁸⁷Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuku İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yay. İstanbul, I, 133

¹⁸⁸Nursi, **Mektubat**, s. 92

O da ona benzemez. Demek ki: Lisan-ı Ahmedî'den gelen her bir kelâm, her dem onun olamaz.¹⁸⁹

Kur'an'da yer verilen şu durum ve benzerleri Onun be-seriyet yönüyle alakalıdır: Hz. Peygamber Tebuk Seferi için seferberlik ilan etmişti. Bazı münafıklar bahaneler uydurarak izin istediler, O da kendilerine izin verdi. Allah, şöyle diyerek uyarıda bulundu:

“Allah seni affetsin. Niye onlara izin verdin?”¹⁹⁰

Âyette Hz. Peygamberin izin vermesinin kendi görüşü ol-duğuna delil vardır. Yoksa “Allah seni affetsin” şeklinde bir uyarı gelmezdi. Benzeri bir durum, Bedir esirlerinden alınan fidye ve âmâ sahabî Abdullah İbn Ümmi Mektum'la ilgili ge-len âyetlerde de açık bir şekilde görülmektedir.¹⁹¹

Sünnetin dereceleri

Kur'an-ı Kerim **“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin.”**¹⁹² gibi âyetlerle Hz. Peygambere itaati emreder, ama bu her meselede Onun gibi hareket etmemiz anlamına gelmez. Mesela O yirmi beş yaşında ev-lenmiştir, evlenmiş olduğu eşi Hz. Hatice kırk yaşında dul bir hanımdır. Buradan hareketle “bir erkek yirmi beş yaşında evlenmeli, eşi de kırk yaşında dul bir hanım olmalı” şeklinde bir çıkarım yapılamaz.

Hurmaların aşılması olayı konunun örneklerinden bi-ridir. Şöyle ki:

Hz. Peygamber hurmaları aşıl原因 bir topluluğa uğradı. Onlara “bunu yapmasanız da olur” buyurdu. Ama o yıl iyi bir verim alınamadı. Hz. Peygamber bir zaman sonra onlara

¹⁸⁹Nursi, **Sözler**, s. 732

¹⁹⁰Tevbe, 43

¹⁹¹Bkz. Enfal, 68 ve Abese, 1-10

¹⁹²Muhammed, 33

tekrar uğradı ve hurmalarının durumunu sordu. Onlar da “Şöyle buyurmuştunuz, biz de öyle yaptık ve sonuç bu oldu” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah “Siz dünyanın işini daha iyi bilirsiniz.” dedi.”¹⁹³

Burada “Hz. Peygamberin her hali bizim için bağlayıcı mı?” sorusu hatıra gelebilir. Bunu cevaplandırmak için sünnetin mertebelerini iyi bilmek gerekir. Bediüzzaman bunu şöyle nazara verir:

Sünnet-i Seniyenin meratibi var. Bir kısmı vaciptir, terkedilmez. O kısım, Şeriat-ı Garrâda tafsilâtıyla beyan edilmiş. Onlar muhkemattır, hiçbir cihette tebeddül etmez. Bir kısmı da, nevaflı nev’indedir. Nevaflı kısım da, iki kısımdır. Bir kısım, ibadete tabi Sünnet-i Seniye kısımlarıdır. Onlar dahi şeriat kitaplarında beyan edilmiş. Onların tağyiri bid’attır. Diğer kısım, “âdâb” tabir ediliyor ki Siyer-i Seniye kitaplarında zikredilmiş. Onlara muhalefete, bid’a denilmez. Fakat âdâb-ı Nebevîye bir nevi muhalefettir ve onların nurundan ve o hakikî edebden istifade etmemektir. Bu kısım ise (örf ve âdât), muamelât-ı fitriyede Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm’ın tevatürle malûm olan harekâtına ittiba etmektir. Meselâ söylemek âdâbını gösteren ve yemek ve içmek ve yatmak gibi hâlâtın âdâbının düsturlarını beyan eden ve muâşerete taalluk eden çok Sünnet-i Seniyeler var. Bu nevi Sünnetlere “âdâb” tabir edilir. Fakat o âdâba ittiba eden, âdâtını ibadete çevirir, o âdâbdan mühim bir feyz alır.¹⁹⁴

Öyle görülüyor ki, Hz. Peygamberin sünnet-i seniyyesinden -günde beş vakit namaz gibi- mutlaka yapmamız gerekenler vardır, bir de -sünnet namazlar gibi- farz derecesinde olmayan uygulamalar vardır. Keza Hz. Peygamberin yeme, içme, konuşma, yatma gibi günlük hayattaki durumları vardır.

¹⁹³Müslim, Fedail, 141

¹⁹⁴Nursi, **Lem’alar**, s. 53

Cenab-ı Hak, Hz. Peygamberi bizlere rol model olarak sunar:

“Andolsun ki, Allah Rasûlünde sizin için güzel bir örnek vardır.”¹⁹⁵

Hz. Peygamberin yaşadığı devre **“asr-ı saadet”** denir. O nurlu asır, İslam’ın model asrı olarak diğer asırlara bir hüsn-i misaldir. Günümüz şartlarında o asrı bire bir yaşamak meselesi zaman zaman tartışılmaktadır. Kanaatimizce her devrin kendine göre şartları vardır, her meselede bire bir modelleme yapmaya çalışmak uygulamada bazı sıkıntılar getirebilir.

Sözelimi yemeği yerde yemek ve çatal kaşık kullanmamak o günkü toplumun bir örfüdür. Din ise bize “besmeleyle başlamak, önünden yemek, sonunda elhamdülillah demek” gibi esaslar getirmiştir. Bundan dolayı o asırdan neleri nasıl alacağımıza dikkat etmek gerekir. Mesela Hazreti Peygamber ata, deveye binmiştir. Bundan hareketle günümüzde de mutlaka at ve deveye binmek lüzumunu çıkarmak ve otomobil, tren gibi vasıtaları bid’at saymak, öz varken kabuğa yönelmek olur.

Burada “Öz mü, kabuk mu?” meselesine dikkat etmek gerekir. Şöyle ki:

Cevizin kabuğu olur, bir de kabuğun içinde özü vardır. İslamiyet’in meseleleri içinde işin özü ve esası olanlar olduğu gibi, aynı meselenin kabuğu da söz konusudur. Bediüzzaman şöyle der:

Lübbü bulmayan, kışır ile meşgul olur. Hakikati tanımayan hayalâta sapar. Sırat-ı müstakimi göremeyen, ifrat ve tefrite düşer. Muvazenesiz ve mizansız olan çok aldanır, aldatır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Ahzab, 21

¹⁹⁶ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 208

Yani özü bulmayan kabuk ile oyalanır. Hakikati tanımayan hayallere sapar. İstikametli yolu göremeyen ifrat ve tefrite düşer. Dengesiz ve ölçüsüz olan, çok aldanır, aldatır.

Sünnet-i seniyyeye ittiba

Sünnet-i seniyye, Hz. Peygamberin hallerinden, sözlerinden, tavırlarından, hatta sükûtundan ortaya çıkan bir hayat modelidir. **Sünnet** kelimesi Hz. Peygamberin gittiği yolu, **seniyye** kelimesi ise gidilen bu yolun parlaklığını ve mükemmelliğini ifade eder.

Bediüzzamana göre **sünnet-i seniyye**:

- Saadet-i dareynin temel taşı (hem dünya, hem âhiret mutluluğunun temel taşı)

- Kemalâtın ma'deni ve menbaı¹⁹⁷

- İktida edilecek en güzel numuneler

- Takip edilecek en sağlam rehberler

- Düstur ittihaz edilecek en muhkem kanunlar

- Nev-i beşere (insanlığa) birer model¹⁹⁸

- Emraz-ı ruhaniye, aklıye ve kalbiyede, hususan emraz-ı içtimaiyede gayet nafi birer devadır.¹⁹⁹

Yani Rasûlullahın hal ve tavırları, örnek yaşantısı; ruhî, akî ve kalbî hastalıklarda, özellikle toplumsal rahatsızlıklarda gayet faydalı birer ilaçtır.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygambere tabi olmakla alakalı şöyle der:

“(Ey Peygamber!) De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”²⁰⁰

¹⁹⁷Nursi, **Lem'alar**, s. 54.

¹⁹⁸Nursi, **Lem'alar**, s. 57.

¹⁹⁹Nursi, **Lem'alar**, s. 53.

²⁰⁰Âl-i İmran, 31

Öyle anlaşılıyor ki, Rasûlullah'ın sünnet-i seniyyesine tabi olmak her Müslümanın görevidir. Bediüzzamana göre sünnete ittiba,

- En büyük bir maksad-ı insani

- En mühim bir vazife-i beşeriyedir²⁰¹ yani insanlar için en büyük bir maksat ve en mühim bir görevdir.

Bazı hadis rivayetlerine eleştirel bakış

İslam Dini, müntesiplerini tahkik ehli olmaya sevkeder. Mesela şu âyete bakalım:

“Ey iman edenler! Bir fasık size bir haber getirirse, doğruluğunu araştırın.”²⁰²

Tefsir ve Hadis kitapları sahih bir şekilde bize nakledilen rivayetlerle doludur. Ama bunlarda -az da olsa- akl-ı selimle değerlendirildiğinde kabul edemeyeceğimiz rivayetler de bulunur. Taberi, İbn Kesir, Süyûti gibi pek çok müfessir, tefsir ettikleri âyetle ilgili neler rivayet edilmişse kitaplarına almakta bir beis görmemişlerdir. Muhtemelen böyle yapmaları, o konuda öteden beri gelen rivayet kültürünü korumaya yönelikti. Yaptıkları, “Bununla ilgili şu rivayet de var” şeklinde gelecek nesillere bu mirası nakletme gayreti idi. Fakat bu, bütün rivayetleri aynen kabul ettikleri anlamına gelmez. Zira rivayetler arasında birbiriyle çelişen ifadeler de bulunmaktadır. Dolayısıyla, “falan müfessir bunu tefsirine aldığına göre, bu mana doğrudur” şeklinde bir genelleme yanılıcı olacaktır.

Misal olarak şu rivayete bakalım:

“İnsanoğlunun iki vadi dolusu malı olsa, bir üçüncüsünü ister. Onun karnını topraktan başka bir şey doyurmaz.”²⁰³

²⁰¹Nursi, **Lem'alar**, s. 56.

²⁰²Hucurat, 6

²⁰³Buhârî, Rikak, 10; Müslim, Zekât, 117

Bu rivayetlerde İbn Abbas'ın, "Bu ifade Kur'an'dan mı değil mi, bilemiyorum" ve Ubeyy Bin Kâb'ın "Tekasür Sûresi ininceye kadar biz bunu Kur'an'dan sayardık" sözlerine de yer verilir. Zerkani, bunun Ebu Musa Eş'ariden "Kur'andan bir âyet olarak" nakledildiğini anlatır.

Bu rivayeti değerlendirmede şu noktalara dikkat çekmek isteriz:

-Bu rivayet, hikmetli bir kelimedir ve güzel bir manadır. Ama her hikmetli kelamın ve güzel mananın âyet olması gerekmez.

-Muhtemelen Hz. Peygamberin bu sözü bazılarınca âyet olarak telakki edilmiştir.

-Ümmetin icmayla, Allah'ın vahiy ile indirdiği Kur'an şu an elimizde olandan ibarettir. Bu konuda böylesi şaz görüşlere itibar edilmez.

-Rivayetleri hiçbir eleştiri süzgecinden geçirmeden toptan kabul etmek mahzurlu olduğu gibi, zayıf rivayetleri gerekçe göstererek toptan reddetmek de daha ziyade mahzurludur.

Bediüzzaman'ın aşağıdaki ifadeleri, hadislerin sıhhatini bilmenin ve ona göre değerlendirmenin önemini gayet net olarak ortaya koymaktadır:

Tergîb veya terhib için avâm-perestâne terviç ve teşvikle bazı ehâdis-i mevzuayı İbn-i Abbas gibi zatlara isnad etmek, büyük bir cehalettir. Evet, hak müstağ-nîdir. Hakikat ise, zengindir. Tenvir-i kulûba ziyaları kâfidir. Müfessir-i Kur'ân olan ehâdis-i sahiha bize kifayet eder. Ve mantığın mizaniyla tartılmış olan tevârih-i sahihaya kanaat ederiz."²⁰⁴

Dindenmiş gibi gösterilip aslında dinden olmayan rivayetler, din düşmanları tarafından dini bozmak için uydurulur.

²⁰⁴Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 191

Ama dine taraftar bazı saf gönüllü insanlar da uydurma rivayetlerde bulunabilmişlerdir. Bediüzzaman üstteki metinde bunlardan iki tanesine dikkat çeker: Terğib ve terhib.

Terğib, rağbet uyandırmak; **terhib** ise korkutmak anlamına gelir. Bazı saf gönüllü kimseler, insanların salih amellerde gevşekliğini görünce abartılı rivayetlerle terğib etmişler, kötü amellerden sakındırmak için de bunların cezasını çok çok abartarak terhibde bulunmuşlardır. Hâlbuki hak ve hakikatin böyle şeylere ihtiyacı yoktur. Hiçbir ilave yapılmadan, bunların kendi ışıkları kalpleri aydınlatmaya yeterlidir.

Peygamber Efendimiz veda haccında yüz yirmi bin sahabeye ve bütün insanlığa veda hutbesini irad ettiğinde, Cenab-ı Hak şu âyeti indirdi:

“Bugün dininizi kemale erdirdim. Size olan nimetimi tamamladım ve din olarak size İslâm’ı seçtim.”²⁰⁵

Bir şey kemalini bulduktan sonra, ona yapılacak eklemeler veya çıkarmalar o kemale zarar verir.

Bediüzzaman’ın **“Müfessir-i Kur’ân olan ehadîs-i sahiha bize kifayet eder”** demesi de gayet manidardır. Yani sahih hadisler, Kur’ân’ı anlamamız noktasında bize yeter. Kur’ân’ın uydurma rivayetlerle açıklanması hem doğru değildir, hem de buna bir ihtiyaç yoktur.

²⁰⁵ Maide, 3

3-İCMA

İcma, Hz. Peygamberin vefatından sonraki zamanlarda müçtehitlerin şer'î bir hükümde ittifak etmeleridir. Sarih icma ve sükûtî icma olmak üzere ikiye ayrılır.

Sarih icma, aynı meselede müçtehitlerin aynı hükmü ifade etmeleridir. Mesela namazın farz olduğu ve günde beş vakit olduğunda icma vardır. Şia'nın "beş vakit namazın cem edilerek üç vakitte kılınabileceğini" söylemesi icma'a aykırı değildir. Çünkü onlar da zımnî olarak beş vakit olduğunu kabul etmektedir. Ama kurban kesmenin vacip oluşunda icma yoktur. Çünkü Hanefî mezhebine göre kurban vacip kabul edilirken, Şafî mezhebinde sünnettir.

Sükûtî icma ise, bazı müçtehitler bir mesele hakkında hüküm beyan ettikten sonra diğerlerinin sessiz kalmaları durumudur. Bediüzzaman, sükût ile olan kabulü şöyle anlatır:

Yani, sükût ile kabul gösterilmiş. Meselâ: Bir cemaat içinde bir adam, o cemaatin nazarı altında bir hâdiseyi haber verse, cemaat onu tekzip etmezse, sükût ile mukabele etse, kabul etmiş gibi olur. Hususan haber verdiği hâdisede cemaat onunla alâkadar olsa, hem tenkide müheyya ve hatayı kabul etmez ve yalanı çok çirkin görür bir cemaat olsa, elbette onun sükûtu o hâdisenin vukuuna kuvvetli delalet eder.²⁰⁶

İcma ile ilgili kavramlardan biri, "**icma-yı ümmet**" kavramıdır. Bu kavram, ümmetin ittifak ettiği meseleler için kullanılır. Hz. Peygamber "**ümmetimin dalalet üzere ittifak etmez**" buyurur.²⁰⁷ Bu beyan, en azından ümmetin ekseriyetinin istikametli bir şekilde devam edeceğini bildirir. Her ne kadar İslam ümmeti içinde uç fırkalara savrulmalar yaşansa da, asıl ana omurga dalaletten uzak kalabilmiştir.

²⁰⁶Nursi, **Mektubat**, s. 94

²⁰⁷İbn Mâce, Fiten, 8; Ebu Davud, Fiten, 1

Müçtehitlerin icma ile kabul ettikleri meseleler çok da değildir. Bu durumda “**cumhur**” ve “**cumhur-u ulema**” kavramları öne çıkar. Cumhur, ekseriyet; cumhur-u ulema ise, âlimlerin ekserisi demektir. Dolayısıyla herhangi bir meselede icma olmasa bile en azından cumhurun ne dediğine bakılması gerekir. Bediüzzaman şöyle der:

İcma ile cumhurdur, sikke-i şer’i görür.

Bir fikre davet etmek; zann-ı kabul-ü cumhur, şart-ı evvel oluyor.

Yoksa davet bid’attır, reddedilir.

Ağzına tıklır, onda daha çıkamaz...²⁰⁸

Yani bir meselede icma veya cumhurun görüşü esastır. Bunlardan biri olduğunda “bu meselede dinin hükmü budur” denilir. Yeni bir şey söylendiğinde en azından ekser âlimlerin o konuda ne dediklerine bakılır. Eğer bu yeni görüşü cumhur tasvip etmiyorsa, o görüşe itibar edilmez.

Bediüzzaman, bir başka eserinde şöyle der:

Her müstait çendan içtihat edebilir. Lâkin içtihadı o vakit düsturu’l-amel olur ki, bir nevi icma’ veya cumhurun tasdikine iktiran eder.²⁰⁹

Yani, içtihadın şartlarını taşıyan herkes içtihat yapabilir. Ama içtihadının isabetli sayılması bir nevi icma’a mazhar olmasıyla veya en azından ekser âlimlerin “evet, böyledir, böyle olması gerekir” demesiyle gerçekleşir.

²⁰⁸Nursi, **Sözler**, s. 704

²⁰⁹Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 156

4-KIYAS (içtihad)

Nasslar (âyetler ve hadisler) sınırlı, hadiseler ise âdetta sınırsızdır. Sınırlı nasslarla sınırsız olaylara çözüm üretmek kıyas yoluyla gerçekleşir. Mesela Kur'anın nassıyla hamr (sarhoşluk veren şeyler) haramdır. İlgili âyet bunu şöyle bildirir:

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Ondan (o pislikten) kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”²¹⁰

Hz. Peygamber de şöyle der:

“Çoğu sarhoş eden nesnenin azı da haramdır.”²¹¹

“Sarhoş eden her şey hamırdır ve sarhoş eden her şey haramdır.”²¹²

Bu nasslar çerçevesinde günümüzdeki bira ve benzeri sarhoşluk verici içeceklerin, ayrıca afyon ve esrar gibi bütün uyuşturucuların haram olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bize bunlarla ilgili hüküm verebilmeyi sağlayan, kıyas yani içtihad müessesesidir.

İçtihad nedir?

İçtihad, kelime olarak herhangi bir fiil için olanca gayreti sarfetmek anlamına gelir. Terim olarak ise, hüküm verme durumundaki kişinin Kitap ve Sünnetten hareketle, meselenin hükmünü kıyas yoluyla ortaya koymasısıdır.

Buna misal olarak domatesin hükmünü verebiliriz. Domatesin helal veya haram olduğu Kur'anda yer almaz. Hz. Peygamber zamanında bilinen sebzelerden olmadığı cihetle hadislerde de yer almaz. Dünyada bilinmesi ve yaygınlaşması Kristof Kolomb'un 1492 tarihinde Amerika'yı keşfi

²¹⁰Maide, 90

²¹¹Ebû Dâvud, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe, 3

²¹²Müslim, Eşribe, 73-75; Tirmizî, Eşribe, 1-2

sonrasında gerçekleşmiştir. 1550 yıllarında Avrupa'ya taşınmış ve zamanla dünyanın hemen her yerinde bilinen ve yenilen bir sebze haline gelmiştir. Bu durumda helal veya haram olduğu kıyas yoluyla bilinecektir.

Kur'an-ı Kerim **“De ki: Size tayyibat helâl kılındı.”** der.²¹³

Tayyibattan murat, selim fitratın çirkin görmediği ve tiksinimediği şeylerdir. Bu ifadenin mefhum-u muhalifinden “habis şeylerin” haram kılındığı anlaşılır. Haram olduğu hakkında bir hüküm veya kıyas olmayanlar, tayyibattan sayılır. Buna göre domates de tayyibattan sayılır, dolayısıyla haram değil, helaldir.

Zaten İslam Hukukunun temel esaslarından biri **“Eşyada aslolan ibahadır”** hükmüdür.²¹⁴ Yani yasaklanmamış şeyler mubah ve helâl kabul edilir. Bu, **“O (Allah), yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı”**²¹⁵ gibi âyetlerden çıkarılan bir hükümdür.

İçtihadın alanı

İçtihadın alanı, hakkında nass bulunmayan durumlardır. Mecellede bu şöyle ifade edilir. **“Mevridi'n-nassda içtihada mesağ yoktur.”**²¹⁶ Yani, hakkında sarih âyet veya hadis bulunan bir meselede içtihat söz konusu olamaz. Hatta böyle bir durumda meşveret bile yapılmaz. Bediüzzaman'ın kitaplarında yer almayan (gayri münteşir) bir mektubunda, talebelerinden Nuh Bey hacca gitmekle ilgili kendisine sual ettiğinde şöyle der:

²¹³Maide, 4

²¹⁴Bilmen, I, 298

²¹⁵Bakara, 29

²¹⁶Mecelle, 14. madde

Niyet ettiğiniz ziyaret-i Beytullah ise; **وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ**
اَلْبَيْتِ مَنِ اسْتِطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا meşverete ihtiyaç bırakmı-
yor. Mümkün ve kolay ise gidebilirsin.²¹⁷

Âyette, **“Ona bir yol bulabilenin Beyt’i hacetmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”**²¹⁸ denilmektedir. Allah hacetmeyi insanlara farz kılmışken bunu meşveret etmenin bir anlamı olmaz.

Bediüzzaman, içtihadın alanıyla ilgili şöyle der:

İçtihadın şartını haiz olan her müstaid, ediyor nefsi için nass olmayanda içtihad.

Ona lâzım, gayre ilzam edemez...²¹⁹

Yani yapılacak içtihad, hakkında nass bulunmayan meseleler içindir. Mesela, Ramazan ayında oruç Kur’anın nasıyla sabit bir emir iken,²²⁰ “bu orucu on güne indirelim” veya “oruç ayını Eylül olarak sabitleyelim” şeklinde bir içtihad yapılamaz. Bu tür içtihad yapanlar, çok büyük bir hata işlemiş olur. Nitekim İblis, **“Âdeme secde edin”** nassı varken,²²¹ **“ben ondan daha hayırlıyım”**²²² diyerek yanlış bir kıyas yapmış, İlahi huzurdan kovulmuştur.

Rey ekolünün en güçlü temsilcilerinden İmam Azam, “hadis sahih olduğunda benim mezhebim odur” diyerek, reyin nerede kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.²²³

²¹⁷ Abdülkadir Badıllı, **Mufassal Tarihçe-i Hayat**, Sebata Yay. İst. II, 867

²¹⁸ Âl-i İmran, 97

²¹⁹ Nursi, **Sözler**, s. 704

²²⁰ Bakara, 183-185

²²¹ Hicr, 29

²²² Araf, 12

²²³ İbn Abidin, **Reddü'l- Muhtar ale'd- Dürri'l - Muhtar**, Daru İhyai't- Türa-si'l- Arabi, ts. I, 46

Kur'anın içtihadında açık oluşu

Kur'anın ifadelerinde bütün zamanlara bakan muhteşem bir genişlik vardır. Kur'anı iyi bilen her bir müçtehid, kendi meselesine bakan yönüyle âyeti ele alır, istinbatta bulunur. Bu bağlamda -mesela- şu âyete bakabiliriz:

“Onlar (düşmanlarınızı) için gücünüzün yettiğince kuvvet hazırlayın.”²²⁴

Hız. Peygamber, âyetteki “kuvvet” ifadesini, **“kuvvet atmak”** şeklinde açıklar ve bunu üç defa tekrarlamak suretiyle vurgular.²²⁵ Şüphesiz bu açıklama, kuvvetin büyük ölçüde atmaya dayanması noktasındandır. Bu, Rasûlullah devrinde ok, mızrak, mancınıkla atmak şeklinde idi. Fatih Sultan Mehmet, âyeti kendi devrinin şartları içinde “şahi topları atmak” şeklinde anladı ve uyguladı, Ortaçağı kapayıp Yeniçağı açtı. Günümüzde ise âyet bomba atmak, füze atmak şeklinde yorumlanabilir. Çünkü bugünün savaşlarında da daha iyi atan savaşı kazanmaktadır.

Öte yandan Hız. Peygamberin “kuvvet atmak” yorumu âyetin bir cihetle açıklaması olarak görülebilir, çünkü kuvvet sadece atmaktan ibaret değildir. Yani O, âyetin pek çok yönlerinden en dikkat çeken bir yönünü söyleyerek açıklamıştır. Bu açıklama tahsis için olmayıp temsil içindir. Âyetin açıklaması bağlamında şunlar gibi açıklamalar yapmak mümkündür:

- Bilgi kuvvettir.
- Ekonomik güç kuvvettir.
- Medyaya sahip olmak kuvvettir.
- İyi yetiştirilmiş elemanlar kuvvettir...

²²⁴Enfal, 60

²²⁵Ebu Davud, Cihad, 23; İbn Mâce, Cihad, 19

Elhasıl: Âyet, lafız olarak bütün bunları ve hatta daha ötesini içine alacak bir terkipte bizlere mesajını sunmuştur. Bu manalardan birini kabul, diğerlerinin reddini gerektirmez.

Kur'anda Cennet ehlinin mükâfatını beyan sadedinde şöyle bildirilir:

“Onlara orada ne isterlerse var...”²²⁶

Belağatta “Mef’ulün terki tamim ifade eder” denilir. “Neler gördüm neler” dediğimizde gördüğümüz şeylerin söylenmeyişi, cümleye her türlü görülebilecek şeyi içinde barındırma özelliği kazandırır.

Benzeri bir şekilde, bu âyette istedikleri şeylerin hafzedilmiş olması, o Cennette istedikleri her şeyi elde edeceklerini anlatır. Dolayısıyla, âyetin üslubu, “Cennette acaba şu da var mı?” şeklinde hatıra gelebilecek bütün sorulara cevap niteliğindedir.

Keza, Kur'anın pek çok âyetinde **“onlar salih amel işlerler”** denilir.²²⁷ Salih amel olarak devamında bir şey denilmemişse, her türlü salih amele muhtemel bir durum ifade edilmiş olur. Bediüzzaman, Kur'anın salih amelleri mutlak bırakmasının bazı inceliklerini ve misallerini şöyle anlatır:

Kur'ân **salihati** mutlak, mübhem bırakıyor. Çünkü ahlâk ve faziletler, hüsn ve hayr çoğu nisbîdirler. Nev'den nev'e geçtikçe değişir. Sınıftan sınıfa nâzil oldukça ayrılır. Mahalden mahalle tebdil-i mekân ettikçe başkalaşır. Cihet muhtelif olsa, muhtelif olur. Ferdden cemaate, şahıstan millete çıktıkça mahiyeti değişir.

Meselâ: Cesaret, sehavet erkekte gayret, hamiyet, muavenete sebeptir. Kadında nüşûze, vekahete, zevc hakkına tecavüze sebep olabilir.

²²⁶Bkz. Nahl, 31; Furkan, 16; Zümer, 34; Şûra, 22; Kaf, 35

²²⁷Mesela bkz. Bakara, 25...

Meselâ: Zaîfin kavîye karşı izzet-i nefsi, kavîde tekebbür olur. Kavînin zaîfe karşı tevazuu, zaifte tezellül olur.

Meselâ: Bir ulû'l-emr, makamındaki ciddiyeti vakar, mahviyeti zillettir. Hanesinde ciddiyeti kibir, mahviyeti tevazudur.

Meselâ: Tertib-i mukaddematta tefviz, tembelliktir. Terettüb-ü neticede tevekküldür. Semere-i sa'yine, kısmetine rıza kanaattir; meyl-i sa'yi kuvvetlendirir. Mevcuda iktifa, dûnhimmetlidir.

Meselâ: Ferd mütekellim-i vahde olsa müsamahası, fedakârlığı amel-i salihdir. Mütekellim-i maal-gayr olsa hıyanet olur.

Meselâ: Bir şahıs kendi namına hazm-ı nefis eder, tefahur edemez; millet namına tefahur eder, hazm-ı nefis edemez. Her birinde birer misal gördün, istinbat et.

Mademki Kur'ân bütün tabakata, bütün âsârda, kâffe-i ahvalde şâmil bir hitab-ı ezeldir. Hem nisbî hüsn, hayr çoktur. Salihattaki itlakı, beliğâne bir îcaz-ı mutnebdir. Beyanda sükûtu, geniş bir sözdür.²²⁸

Bu manaları şöyle açabiliriz:

Ahlak ve faziletlerin, hayır ve güzelliklerin bir kısmı zati-dür, yani zatında güzeldir. Mesela namaz kılmak zatında güzel olan salih bir ameldir. Kim namaz kılsa salih bir amel işlemiş olur. Ama faraza “cesaret güzel bir ahlaktır” dediğimizde, en azından bazı durumlarda cesaret güzel ahlak olmayabilir. Dolayısıyla, ahlak ve faziletlerin, hayır ve güzelliklerin çoğu zati olmaktan ziyade nisbi olabilmekte, bunlar türden türe, sınıftan sınıfa, durumdan duruma farklı hüküm alabilmektedir. Cesaret ve cömertlik erkekte güzel bir özelliktir. Bu özellikleri taşıyan bir erkek gayretli ve hamiyetli olur, ayrıca başkalarına da yardım eder. Ama aynı özellikler kadında olsa, mesela

²²⁸Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 139

kadın gece yarılarında ıssız mahallelerde tek başına dolaşacak kadar cesur, kocasının eve getirdiklerini ona hiç sormadan komşulara dağıtacak kadar cömert olsa, bunlar onda iyi birer özellik sayılmaz. Geçimsizliğe, yüzüzlüğe, kocasının hakkına tecavüz etmeye yol açar.

Zayıf kimsenin kuvvetli kimseye karşı onurlu duruşu gayet güzel ve yerindedir. Ancak kuvvetli kimse zayıf kimseye karşı aynı tavrı takınsa büyüklenme olur. Ona yakışan, zayıfa karşı tevazu sahibi olmaktır. Ama zayıf kişi onun karşısında tevazu gösterse, tezellül sayılır.

Bir idarecinin makamında ciddiyet içinde olması vakardır ve gereklidir. Mahviyet göstermesi ise zillettir. Ama aynı ciddiyeti evinde göstermesi kibir olur, mahviyet göstermesi ise gayet yerinde bir tevazudur.

Sebeplere hiç teşebbüs etmeden işi Allaha bırakmak, tembelliktir. Ama sebeplere müracaat ettikten sonra neticeyi Allaha bırakmak tevekküldür. Çalışıp kısmetine rıza göstermek kanaattir. Böyle bir kanaat çalışma meylini kuvvetlendirir. Var olanla yetinmek ise, gayretsizliktir.

Kişinin kendi ferdi kazancından ve servetinden başkalarına vermesi, haklı olduğu durumlarda bile hakkından fedakârlıkta bulunması salih bir ameldir. Ama ortaklarına ait bir maldan verse veya ortak oldukları bir haktan vazgeçse hıyanet olur.

Bir şahıs kendisi söz konusu olduğunda kusurları şahsına alır, gururlanamaz. Milleti ilgilendiren meselelerde ise gururla bahseder, “estağfurullah, biz neyiz ki” diyemez.

İçtihadın zanniliği

Kur'an-ı Kerim, gerçek ilmin Allah katında olduğunu bildirir: **“De ki: İlim ancak Allah katındadır.”**²²⁹

²²⁹Mülk, 26

Keza, insan ilminin az ve sınırlı olduğuna dikkat çeker: **“Size ilimden ancak çok az şey verildi.”**²³⁰

Bunu bilen İslam âlimleri, kendi ulaştıkları sonuçlarla ilgili ihtiyatlı ifadeler kullanmışlardır. Bunu ihsas ettirecek şekilde eserlerinde sıkça “Allahu a’lem bis-savab” yani “doğrusunu en iyi Allah bilir” derler. Bediüzzaman da eserlerinde sıkça bu tabire yer verir.²³¹

Bir müçtehid, kendi ulaştığı sonucun ve verdiği hükmün zanna dayalı olduğunun idraki içindedir.

Bazı fukaha, bu konuda şunu söylemişlerdir: “Bizim bu reyimiz /görüşümüz doğrudur, fakat hataya ihtimali vardır. Başkalarının reyi ise hatadır, doğruya ihtimali vardır.”²³²

Bu ifade, son derece ince bir bakış açısını yansıtmaktadır. Şöyle ki: Müçtehit bütün gayretini kullanıp doğruya ulaşmaya çalışır. Vardığı nihai sonuca göre amel etmek ve sorulduğunda ona göre cevap vermek durumundadır. Fakat kendi ulaştığı sonucu gerçeğin ta kendisi olarak görmek uygun değildir. Zira nefsü’l-emirdeki gerçek daha farklı olabilir.

Bütün bunlar gösterir ki, mezhep dindedir, fakat din değildir. Müçtehidin içtihadı her zaman hakka isabet etmeyebilir. Bu noktada Hz. Ömer’in şu uyarısı unutulmamalıdır:

“Yol, Allah ve Rasûlünün gösterdiği yoldur. Hatalı bir içtihadı ümmete bir yol haline getirmeyin!”²³³

İçtihadî alanın oranı

İslamî meselelerde Kur’anın bir alanı, sünnetin bir alanı, mezheplerin de bir alanı vardır. Mesela Kur’an şöyle bildirir:

²³⁰ İsra, 85

²³¹ Misal olarak bkz. Şualar, s. 583, 584, 585, 586, 589,

²³² Muhammed Ebu Zehra, **Tarihu’l-Mezahibi’l-İslamiye**, Daru’l-Fikri’l-Arabi, I, 18

²³³ İbn Kayyim Cevziye, **İlamu’l-Muvakkiin an Rabbi’l-Âlemin**, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1991, I, 43

“...Namaz, mü'minlere belli vakitlerde farz kılınmıştır.”²³⁴

Sünnetin alanı, bu belli vakitlerin neler olduğunu beyan etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber bunu gayet net bir şekilde “beş vakit” şeklinde açıklamış ve bu vakitlerin neler olduğunu beyan etmiştir.²³⁵

Mezheplerin alanı ise bu vakitlerin netleştirilmesi gibi hususlardadır. Mesela Şafîilerde akşam ile yatsı arasında bir saat kâfi görülürken, Hanefîlerde bu durum mevsim şartlarına göre bir buçuk saate kadar çıkabilmektedir.

Dinin asıl alanı, doğrudan Kur'an ve hadislerle sabit olan kısımdır. İctihadî alan ise ona nisbetle daha dar bir alandır. Bediüzzaman buna şöyle temas eder:

İctihadî, hilafî, fer'î olan mesail; yüzde ancak on olur.²³⁶

İctihadî olan meseleler, Bediüzzaman'ın da dikkat çektiği gibi “hilafî ve fer'îdir” yani tartışmaların, ihtilafların olduğu bir alandır ve dinin usûlüne ait değil, fûruatına aittir. Oran itibarıyla da dinin yüzde onluk bir kısmına tekabül eder. Böyle olunca asıl ağırlığı yüzde onluk bu kısma değil, yüzde doksanlık kısma vermek gerekir. Bu dengeyi tutturamamak, İslam ümmetini dinî hükümleri uygulamada gevşekliğe ve ihmale sevketmiştir. Bediüzzaman buna şöyle vurgu yapar:

Ümmet-i İslâmiyenin ahkâm-ı diniyede gösterdiği teseyyüb ve ihmalin bence en mühim sebebi şudur: Erkân ve ahkâm-ı zaruriye ki, -yüzde doksandır- biz-zât Kur'anın ve Kur'anın tefsiri mahiyetinde olan sünnetin malıdır. İctihadî olan mesail-i hilafîye ise, yüzde on nisbetindedir. Kıymetçe mesail-i hilafîye

²³⁴ Nisa, 103

²³⁵ Mesela bkz. Buhârî, Salat, 76, Enbiya, 5; Müslim, İman, 263; Dârimî, Zekât, I

²³⁶ Nursi, **Sözler**, s. 704

ile erkân ve ahkâm-ı zaruriye arasında azîm tefavüt vardır. Mesele-i içtihadîye altın ise, öteki birer elmas sütundur. Acaba doksan elmas sütunu, on altının himayesine vermek, mezcedip tâbi kılmak caiz midir?²³⁷

Her şeye kameti nisbetinde kıymet vermek gerekir. İslam'ın % 90'ını meydana getiren erkânı, âyetler ve hadislerle sabit olan hükümleri, birer elmas sütun gibidir. %10'unu meydana getiren içtihadî meseleler ise birer altın gibidir. Elbette altın da kıymetlidir, ama elmas derecesinde de değildir. Müslümanların içtihadî konulara ağırlık vermeleri, dinin hükümlerinde gevşeklik göstermelerine ve uygulamada ihmalcî davranmalarına sebebiyet vermiştir.

Yeri geldiğinde içtihat edebilmek

İçtihad yapmak, yerine göre farz-ı ayn, yerine göre farz-ı kifaye olur. Mesela ormanda gezen biri, namaz vakti geldiğinde çevrede soracak birilerini bulamamışsa kibleyle alakalı içtihadta bulunur. Güneşin durumu, ağaçların kuzey kısımlarının yosunlu olması gibi karinelere hareketle kibleyi belirler. Elinden gelen gayreti gösterdikten sonra, tamamen ters istikamete bile yönelse namazı makbuldür.

Dinin genel meselelerinde içtihadta bulunmak ise, konunun uzmanları olan müçtehidlerin görevidir. Onlar farz-ı kifaye olarak ümmet adına içtihadlar yaparlar.

Hz. Peygamber dönemindeki şu olay, dinde içtihadın durumunu gayet güzel olarak yansıtmaktadır:

Hz. Peygamber Muaz Bin Cebel'i Yemen'e görevli olarak gönderirken aralarında şöyle bir konuşma geçer:

-Onlara ne ile hükmedeceksin?

²³⁷ Nursi, **Asar-ı Bediye**, s. 151

-Kur'an'la.

-Ya Kur'anda bulamazsan?

-Rasulünün sünnetiyle.

-Ya sünnette de bulamazsan?

-O zaman kendi reyimle içtihat ederim.

Bu cevap üzerine Hz. Peygamber “Rasulünün elçisini muvaffak eden Allaha hamdolsun” der.²³⁸

Bu olayda görüldüğü gibi, bir meselenin hükmü araştırılırken önce Kur'ana bakılacak, onda açık bir hüküm bulunmazsa Hz. Peygamberin sözlerine müracaat edilecek, orada da doğrudan bir hüküm bulunmadığında içtihat yapılacaktır.

Bu olaya bakarken, hayalen on dört asır evveline gidip meseleyi o günün ortamında görmek ve değerlendirmek gerekir. Muaz Bin Cebel Yemene gittiğinde başlangıç itibarıyla dini bilen tek kişidir. Oradaki insanların meselelerini hallederken öncelikli olarak elbette Allah'ın kitabına bakacak, ona göre hüküm verecektir. Ama orada her meselenin çözümünü bulamayacağından zaman zaman da hadislerle göre hüküm verecektir. Hadislerde de her mesele yer almadığından ister istemez içtihad yapmak durumunda kalacaktır.

İçtihadta teşehhiden uzaklık

Teşehhi, bir delile dayanmadan kendi sığ anlayışını esas almak, yanlışını doğru sanmaktır. Âlim olana yaraşan, kendi zihninde var olanı Kur'an'danmış gibi göstermek değil, Kur'an'da var olanı izhar etmektir. Bediüzzaman'ın Darul-Hikmet-i İslamiyeden mesai arkadaşı ve Hak Dini Kur'an Dili isimli meşhur tefsirin müellifi Elmalılı Hamdi Yazır, teşehhi ile ilgili şöyle der:

²³⁸Tirmizi, **Sünen**, Ahkâm, 3

“Garaz, hırs, teşehhi kalb ve aklı sislendirir, basiret gözünü şaşu yapar. Ya hiç göstermez veya çatal gösterir. Bunun için ilm-i dinde teşehhiden tecerrüd şart-ı âzamdır.”²³⁹ Yani, dini meselelerde hüküm verirken keyfilikten, te-kellüflü yorumlardan uzak kalmak, en büyük bir şarttır, âlim olmanın “olmazsa olmaz”larındanır.

Nasslarda var olanı göstermekle, kendi fikrini sanki bir nass gibi göstermek birbirinden çok farklıdır. Bediüzzaman, bu konuyu şöyle bir olayı misal vererek ele alır:

Bir adamın ismi Alo imiş; bal hırsızlıyordu. Ona denildi: “Hırsızlığın tebeyyün edecektir.” O da aldatmak için bir boş petekte yabancı arıları doldurup balı başka yerden hırsızlar, küvarda saklıyor idi. Biri sual etseydi, derdi: “Bu, bal mühendisi olan arılarımın sanatıdır.” Sonra da arılarıyla konuştuğu vakit, müşterek bir lisan ile **فِظُ فِظُ رَوْه هِنَكِيفِينَ رَمِنُ** (Vız vız jive hingivîn jimin) derdi. Yani, “Tanin sizden, bal benden...”

Ey teşehhi ve hevesle te’vil edici efendi! Bu teşbih ile teselli etme. Zira bu teşbih, temsildir. Senin manan bal değil, zehirdir. O elfaz arılar değil, belki kalp ve vicdana ervah-ı hakâiki vahyeden o kitab-ı kâmilin kelimâtı, melâike gibidirler.²⁴⁰

İçtihad ve uzmanlık

İçtihad, Fıkıh ilminde hayli derinleşmeyi ve uzmanlaşmayı gerektiren bir keyfiyet arzeder. Bediüzzaman, uzmanlığın esas olması konusunda şöyle der:

...Her bir hâcette, o sanatta mütehasıs olana müracaat olmak gerektir.²⁴¹

²³⁹ Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, I, 88

²⁴⁰ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 189

²⁴¹ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 194

Bir fennin veya bir san'atın medar-ı münakaşa olmuş bir mes'elesinde, o fennin ve o san'atın haricindeki adamlar ne kadar büyük ve âlim ve san'atkâr da olsalar, sözleri onda geçmez, hükümleri hüccet olmaz; o fennin icma-ı ulemasına dâhil sayılmazlar. Meselâ; büyük bir mühendisin, bir hastalığın keşfinden ve tedavisinde bir küçük tabip kadar hükmü geçmez.²⁴²

Günümüzde fen veya felsefede söz sahibi bir kısım kimselerin, -hızlarını alamayıp- içtihadî alanlarla ilgili hükümler vermeye çalışmaları tam bir faciadır. Hâlbuki uzmanlıkları riayet, günümüzün genel kabul görmüş esaslarındandır. Bediüzzaman, -biraz da ironik bir şekilde- bu tür garabetlere şöyle dikkat çeker:

Evet, bir hasta, tıbbî hendeseye kıyas ederek, tabibe bedelen mühendise müracaat edip gösterdiği ilâcî istimal ederse, akrabasına tâziye vermeye davet ve kendisi için kabristan-ı fenanın hastanesine nakl-i mekân etmek için bir raporu istemek demektir.²⁴³

Bir hastanın tıbbî mühendisliğe kıyas ederek, doktor yerine mühendise müracaat etmesi fevkalade yanlış bir durumdur. “Bu kimse mühendislikte otorite ise tıpta da otoritedir” şeklinde yapılacak bir kıyas, isabetli olmaktan son derece uzaktır. Hatta doktor yerine mühendise gitmek ne kadar abes ise, -her ikisi de doktor olmasına rağmen- göz rahatsızlığından dolayı KBB uzmanına gitmek de aynı şekilde abestir.

Bediüzzaman, dinî ilimler noktasında da şöyle ince bir noktaya dikkat çeker:

Fakih olmayan, velev ki Usûlü'l-i Fıkıhta müçtehid olsa, icmâ-ı fukahada muteber değildir. Zira o, onlara nisbeten âmîdir.²⁴⁴

²⁴²Nursi, **Şualar**, s. 102

²⁴³Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 186

²⁴⁴Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 193

Değil Fıkha uzak alanlardan kimselerin içtihadta bulunmaları, içtihadta en yakın olabilecek Fıkıh Usûlünde müçtehid olan birinin bile içtihadta bulunması doğru değildir. İçtihadta bulunsa bile, Fukahanın icmaında onun görüşü nazara alınmaz.

Mehmed Kırkinci hocamız bir sohbetinde şöyle demişti:

“Ben şu iki alanın cahilini hiç görmedim: Siyaset ve din! Adam muhtarlık seçimini bile kazanamamıştır, hatta kendi evini bile idareden acizdir, ama bakarsın ülke siyasetiyle ilgili konularda bir uzman edasıyla değerlendirmeler yapar, ‘ben olsam şu meseleyi şöyle çözerim’ gibi cümleler kurar. Öte yandan yedi âyeti olan bir Fatıha Sûresini okusa en az yedi yanlışı çıkar, ama bakarsın tartışmalı dinî konularda ‘bence şöyle olmalı’ kabilinden iddialı şeyler söyler.”

“Dinde ‘bence’ var mıdır?” sorusu, önümüzde önemli bir soru olarak durmaktadır. İmam Azam, İmam Şafî gibi müçtehid imamlar “bana göre böyledir, ben böyle anlıyorum” diyebilirler ve demeye de hakları vardır. Ama Kur’anı düzgün okuyamayan, hadisleri bilmeyen birinin “bana göre şu dini meselede hüküm şöyle olmalıdır” deme hakkı yoktur olmamalıdır. Ortada bir hasta olduğunda, tıp eğitimi almış kimseler onun durumuyla alakalı görüş beyan ederler. Dinî meselelerde de işin uzmanı olan din âlimleri kanaatlerini anlatırlar.

İçtihadın arziliği ve semaviliği

İslam fıkhi, menşeinde semavî, fûruatında beşerîdir. Yani Kur’anda ve hadislerde yer almayan yeni meselelere çözüm üretirken, bunlara dayalı olarak cevaplar aranır. Ama bu sonuca varan kişi, bir beşer olması cihetiyle, içtihadın beşerî yönü de bulunmaktadır. “Beşer şaşar” sözünde de görüldüğü üzere, insan içtihadta bulunurken haddi zatında yanılma riski de

söz konusudur. Bazıları sadece bu cihete bakıp müçtehidlerin ulaştığı sonuçları tamamen beşerî görme temayülündedir. Bu tarz bakışta, içtihadın semavî esaslara dayandığını göz ardı etmek söz konusudur.

Bediüzzaman, yapılan içtihadların arzî veya semavî olmasına dikkat çeker. İçtihadın arzî olması, hevese dayalı yanlış kıyaslar ve isabetsiz akıl yürütmelerle yanlış sonuçlara varılmasını; semavî olması ise samimi bir niyetle ve doğru metotlarla Allah'ın razı olacağı doğru sonuçlara varılmasını ifade eder. Bediüzzaman, bu kavramları ve muhtevalarını şöyle nazara verir:

Hâlbuki şeriat semaviyedir ve içtihadat-ı şer'iyeye dahi, onun ahkâm-ı mestûresini izhar ettiğinden semaviyedirler...

...Hâlbuki şu zamanın ehl-i içtihadı, o zaruratı ahkâm-ı şer'iyeye medar yaptıklarından, içtihadları arziyedir, hevesidir, felsefidir, semavî olamaz, şer'i değil.²⁴⁵

Bediüzzaman'ın üstte tenkit ettiği durum, “zaruretler haramı helal eder” kaidesini suiistimal edenler hakkındadır. Bunlar, “zaruret” kaidesinden yola çıkarak -faize fetva vermek misali- dinen asla caiz olmayacak meselelere “yapabilirsin” diye fetva veren kimselerdir. Hâlbuki zaruretlerin haramı helal kılması dar bir alandadır. Bu alanı genişletmek, yapılan içtihadı hevese dayalı, felsefi ve arzî bir hale getirmektedir. Bu tür içtihadlarda metot olarak isabetsizlik söz konusudur.

İçtihadın semavî olması, Kur'anî ve nebevî esaslara dayalı bir şekilde samimi bir niyetle yapılmasıdır. Bunu şöyle bir misalle anlayabiliriz:

Hz. Peygamber şöyle bildirir: “Sarhoş eden her şey hamdır / içkidir ve sarhoş eden her şey haramdır.”²⁴⁶

²⁴⁵Nursi, **Sözler**, s. 482 ve 483

²⁴⁶Müslim, Eşribe, 73-75; Tirmizî, Eşribe, 1-2

Bu hadisten hareketle, bira gibi günümüzün sarhoşluk veren maddelerinin haram olduğuna şöyle bir mantık kurgusu ile ulaşabiliriz:

-Her sarhoşluk veren şey haramdır.

-Bira sarhoşluk vericidir.

-O hâlde bira haramdır.

Dikkat edilirse, biranın haramlığı aslında “Her sarhoşluk veren şey haramdır” hükmünde zaten bulunmaktadır. Yapılan bu akıl yürütme, bu genel hüküm içinde yer alan “bira haramdır” hükmünü ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda Bediüzzaman’ın şu uyarısı son derece büyük bir öneme haizdir:

Müçtehidlerin kitapları, vesile gibi, cam gibi Kur’anı göstermeli, yoksa gölge, vekil olmamalı... Mesela, bir adam İbn Hacer’in kitabına baktığında Kur’anın ne dediğini öğrenmek maksadıyla bakmalı. Yoksa İbn Hacer’in ne dediğini anlamak maksadıyla değil.²⁴⁷

Hz. Peygamberin içtihat yönü

Hz. Peygamberin hem risalet yönü hem de beşeriyet yönü vardır. Bediüzzaman bunu şöyle ifade eder:

Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm hem beşerdir, beşeriyet itibariyle beşer gibi muamele eder; hem Rasûldür, risalet itibariyle Cenab-ı Hakk’ın tercümanıdır, elçisidir.²⁴⁸

Risalet yönüyle “**O kendi hevâsından konuşmaz. (Size okuduğu Kur’an), ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.**” âyetinin mazharıdır.²⁴⁹ Beşeriyet yönüyle ise, içtihatla mükelleftir. Mesela Bedir esirlerine ne yapılacağı hususunda vahiy

²⁴⁷Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 151

²⁴⁸Nursi, **Mektubat**, s. 93

²⁴⁹Necm, 3-4

gelmeyince Hz. Peygamber fidye karşılığı onları serbest bırakmak içtihadında bulunmuş, daha sonra gelen vahiy O'nun içtihadını iptal etmemekle beraber şu hükmü bildirmiştir:

“Bir peygamber için yeryüzünde hükümler olmadıkça esirleri bulunması doğru değildir. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz. Hâlbuki Allah, âhireti diliyor, Allah Azîz'dir, Hakîmdir. Şayet Allah'tan (ezelde verilmiş) bir hüküm olmasaydı aldığınız şeyler sebebiyle size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.”²⁵⁰

Bu örnekte görüldüğü gibi, peygamber içtihadında isabet etmezse İlahi vahiyyle düzeltilmektedir. Başkaları için ise böyle bir teminat söz konusu değildir.

Bediüzzaman, vahyi “**sarih ve zımnî vahiy**” olmak üzere iki kısımda ele alır. Mesela Kur'anın vahyedilmesi sarih vahiydir. Bunda Hz. Peygamberin hiçbir müdahalesi yoktur, Ona düşen gelen vahyi tebliğ etmektir. Zımnî vahiyde ise, bildirilenlerin tafsilatı ve tasviratı, Hz. Peygambere aittir. O, bunu tafsil ve tasvir ederken, ya ilhama veya vahye dayanıp beyan eder veyahut kendi ferasetiyle beyan eder. Kendi feraseti ve içtihadıyla yaptığı tafsil ve tasvirde ise, ya ulvî kuvve-i kudsiye ile beyan eder veyahut örf, âdet ve efkâr-ı âmme seviyesine göre beşeriyeti noktasında beyan eder.²⁵¹

Sahabeden içtihad örnekleri

Sahabe, Hz. Peygamber devrinde Onu görerek iman edenlere verilen isimdir. Usta ne derece mahirse çırağını da ona göre yetiştirir. Öğretmen ne derece seviyeliyse, öğrencisini de seviyeli kılar. Onun gibi, en büyük peygamberin muhatabı olan sahabiler, elbette diğer insanlara göre daha seçkin ve artı meziyetlerle dopdolu hale gelmişlerdir. Bediüzzaman,

²⁵⁰ Enfal, 67-68

²⁵¹ Bkz. Nursi, **Mektubat**, s. 93

“**Bazılara bir an, bir senedir**” başlığı altında buna şöyle dikkat çeker:

Fıtratların bir kısmı birdenbire parlıyor.
Bir kısmı tedricîdir, şey'en şey'en kalkıyor.
Tabiat-ı insanî ikisine de benziyor.
Şeraite bakıyor; ona göre değişir.
Bazan tedricî gider, bazan dahi oluyor,
Barut gibi zulmanî, birdenbire fışkırıyor, nuranî bir nar olur.
Bazı olur bir nazar, fahmi elmas ediyor.
Bazı olur bir temas, taşı iksir ediyor.
Bir nazar-ı peygamber, birdenbire kalbeder;
Bir bedevi-i cahil, bir ârif-i münevver.
Eğer mizan istersen: İslâm'dan evvel Ömer, İslâm'dan sonra Ömer...
Birbiriyle kıyası: Bir çekirdek, bir şecer...
Def'aten verdi semer,
O nazar-ı Ahmedî, o himmet-i Peygamber...
Ceziretü'l-Arab'da, fahmolmuş fıtratları
Kalbetti elmaslara... birdenbire serâser..
Barut gibi ahlâkı parlattırdı, oldular birer nur-u münevver.²⁵²

Şüphesiz sahabilerin hepsi aynı idrak ve ilim seviyesinde değillerdi. İçlerinde avamdan kimseler olduğu gibi, İbn Mesud ve İbn Ömer gibi ilimde temayüz edenler de vardı. Kimi fetva soruyor, kimi fetva veriyordu.

Asr-ı saadetten bir kaç içtihat örneğine şöyle bakabiliriz:

1-Sefere çıkan iki sahabi, namaz vakti geldiğinde su bula-mayınca teyemmümlerle namazlarını kılarlar. Sonra vakit içinde su bulurlar. Biri namazı iade eder, yeniden kılar. Diğeri ise önceki kıldığını yeterli görür. Dönüşte durumlarını Rasûlullah'a

²⁵²Nursî, **Sözler**, s. 710-711

sorular. Hz. Peygamber iade etmeyene “sünnete isabet ettin”, diğetine de “sana iki defa ecir var” cevabını verir.²⁵³

2-Hz. Ömer halifeliğı esnasında bir gün hutbede şöyle der: “Kadınların mehrinde aşırıya kaçmayın. Şayet fazla mehir vermek dünyada bir ikram veya Allah katında bir takva olsaydı, en fazla mehri Rasûlullah verirdi. Hâlbuki hanımları veya kızları için on iki okkadan fazla mehir vermemiştir.”

O esnada kadınlar mahfilinden bir kadın sesi yükselir: “Ey Ömer! Allah bize veriyor, sen ise mahrum bırakıyorsun. Allah, **“Eğer bir zevceyi bırakıp ta başka bir zevce almak isterseniz, evvelkine yüklerle mehir vermiş de olsanız o verdiğinizden bir şey almayınız...”** demiyor mu?”²⁵⁴

Bu müdellel söz üzerine Hz. Ömer “kadın isabet etti, Ömer yanıldı” der, mehir miktarında serbest olduklarını söyler.²⁵⁵

İçtihat kapısı kapalı mı?

Bediüzzaman, İçtihad Risalesinin başında şöyle der:

İçtihad kapısı açıktır. Fakat şu zamanda oraya girmeye “altı mani” vardır.²⁵⁶

Bazı risale okuyucuları, bu cümleden hareketle “Bediüzzaman içtihad kapısını kapatmıştır” gibi bir hükme varırlar. Bu, sathi bir nazarla verilen ve gerçeğı yansıtmayan bir hükümdür. Şöyle ki:

-Bediüzzaman, açık bir ifadeyle “İçtihad kapısı açıktır” derken, Onun bu cümlesini tam tersine çevirmek ciddi bir anlama hatasıdır.

²⁵³İbn Kayyim, I, 106

²⁵⁴Nisa, 20

²⁵⁵Ebu Abdullah Kurtubi, **el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, V, 66

²⁵⁶Nursi, **Sözler**, s. 480

-Bediüzzaman, bu çalışmada da numuneleri görüldüğü üzere, -az da olsa- bazı meselelerde içtihad yapmıştır. Kapalı olsaydı, böyle bir şey yapmaz, sadece eskileri naklederdi.

-Âyet ve hadisler sınırlı, meydana gelen olaylar ise âdetâ sınırsız olduğundan kıyamete kadar içtihad ihtiyacı olacaktır. Mesela organ nakli, tüp bebek, sigorta, sanal ticaret, borsa, bitcoin, kredi kartı ve kasko gibi durumlar günümüzün meseleleridir. Âyet ve hadislerde doğrudan bunlarla alakalı hükümler yoktur. Bu durumda, bu meseleleri araştıran İslam âlimleri, elbette hem âyet ve hadislerden, hem de benzeri meselelere verilen fetvalardan hareketle, bunların hükümlerinin ne olduğunu ortaya koyacaklardır.

-Bediüzzaman'ın İçtihad Risalesinde nazara verdiği hususları günümüzün yeni meseleleriyle ilgili değil, geçmişte halledilmiş fikhî meselelerle alakalı olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü zaten halledilmiş meseleleri yeniden halletmeye kalkmak, her şeyden önce vakit kaybıdır. Bu, **“Amerika’ı yeniden keşfetmek”** deyiminde anlatılan duruma girer. Bir de bütün meselelerde içtihad yapmak, eski zamana göre daha zordur. Çünkü ahir zamanın manen kurak ikliminde eski zamanın manen bereketli ikliminde yetişen büyük müçtehitler ve otorite mezhep imamları yetişmez.

İçtihad farklılıkları

İçtihad kelimesi günümüz hukukunda da kullanılan kelimelerden biridir. Birbirine benzer durumlarda hâkimler birbirinden farklı kararlar alabilirler. Bu, “hâkimin içtihad yetkisi” olarak değerlendirilir. Bediüzzaman şöyle der:

Müçtehid olan başka müçtehidin taklidine mükellef değildir.²⁵⁷

²⁵⁷ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 207

Mecellenin kaidelerinden biri de şudur: **“İçtihad ile içtihad nakz olunmaz.”**²⁵⁸ Yani bir içtihat diğer içtihadı geçersiz kılmaz. Dolayısıyla bir müçtehit kendi görüşünü mutlak doğru olarak görüp “diğer görüşler batıldır!” diyemez. İmam Şarani'nin ifadesiyle “Müçtehit, müçtehidini inkâr etmez.”²⁵⁹ Mesela, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer, İmam Azamın talebesi olmakla beraber, onun taklitçisi değillerdi. Her biri içtihatlarında hür ve müstakildi. Hanefî mezhebinde pek çok meselede bu imamların zaman zaman farklı içtihatları vardır. İmam Azama olan hürmetleri, reylerini izhar etmelerine engel olmamıştır.

İmam Azam, yaptığı içtihatlar hakkında şöyle demektedir:

“Bu, ulaştığımız en güzel neticedir. Daha güzelini bulan ona tabi olsun.”²⁶⁰

Herkesi bir tek içtihatla toplamak hem mümkün değildir, hem buna ihtiyaç ta yoktur. Farklı içtihatlar hayata bir renklilik katmakta, ayrıca uygulama alanında farklı alternatifler sunmaktadır.

Nâ'râ-yı merdâne!

Şöhret sebebiyle bazıları âdetâ insanüstü bir konumda göründüğünden, sonradan gelenler onları aşmaya cesaret edemezler. “Söylenmesi gereken her şeyi onlar söyledi, bize söyleyecek yeni bir şey kalmadı. Bize düşen görev, onların dediklerini anlamak ve uygulamaktır” şeklinde kanaatlere sahip olurlar. Gerçi insanın kendini küçük görmesi iyi bir haslettir, ama bu “bizden adam olmaz, biz bir şey yapamayız” manasında olursa, insanı çekingen yapar, teşebbüs ve hamle gücünü kırar. Hâlbuki ilim binasında öncekiler temelleri atmışlar ve

²⁵⁸ Mecelle, 16. madde

²⁵⁹ Abdülvehhab Şarani, **Mizanu'l-Kübra**, Mustafa El-Bani Matb. 1. baskı. Kahire, 1940, I, 24

²⁶⁰ Ebu Zehra, II, 79

birkaç kat çıkmışlardır. Sonradan gelenlerin bu binayı daha da yükseltmeleri ve daha güzel bir şekle sokmaları gerekir. Hakikat noktasında öncekiler sonrakilere söylenecek çok şey bırakmışlardır. Mesela Bediüzzaman “öncekiler tefsirde her şeyi söylemiş” diye düşünseydi, Risale-i Nur Külliyyatı gibi bir tefsir harikasını yazmaya cesaret edemezdi.

İmam Azam şöyle der:

“Önce Allah’ın kitabına bakarım. Onda bulamazsam, Allah Rasûlünün sünnetiyle amel ederim. Allah’ın kitabında ve Rasûlünün sünnetinde bulamazsam sahabenin görüşüne bakarım, onlardan bazısının görüşünü alır, bazısının da almam. Ama sahabe görüşünü bırakıp başkasının görüşüne de gitmem... Tabiiine gelince, onlar içtihadta bulundular, ben de içtihadta bulunurum. Neticede **onlar da adam, biz de adamız.**”²⁶¹

Bu manayı anlamak, kişiyi özgüvene kavuşturur, onu “öncekiler kim, biz kim? Biz onların ayağının tozu olamayız” şeklindeki çekingen tavırlardan kurtarır.

Kanaatimizce şu nokta çok önemlidir: “**Onlar da adam, biz de adamız**” ifadesi, önceki büyük ve kâmil zatları küçük görmek anlamında kullanılmamalıdır. Zaten İmam Azam da o anlamda kullanmamıştır.

Bediüzzaman, bir makalesinde bu sözü nakledip bu ifadeyi “**erkekçesine bir na’ra**” olarak nitelendirir:

Amma hubb-u din ve i’lâ-yı kelimetullah herkese farz-ı ayn olduğundan, herkes kendini mükellef bildiğinden **هُمْ رِجَالٌ نَحْنُ رِجَالٌ** na’ra-yı merdanesiyle teşmir-i sak ederek, zincir-i atâleti kırmak ve perde-i sefâleti yırtmakla meydan-ı terakkiye atılacaktır.²⁶²

²⁶¹ Ahmed Şerebasi, **el-Eimmetü'l-Erbaa**, Daru'l-Ceyl, Beyrut, s. 28-29

²⁶² Nursî, **Asar-ı Bediyye**, s. 526

Yani, dini sevmek ve Allah'ın dinini her tarafa yaymak herkesin yapması gereken bir farz olduğundan, herkes kendini sorumlu bilecek, “Onlar da adam, biz de adamız” şeklinde erkekçesine bir na'ra ile paçaları sıvayarak tembellik zincirini kırmakla ve sefalet perdesini yırtmakla terakki meydanına atılacaktır.

Kur'an-ı Kerim önceki milletlerden anlattıktan sonra iki defa şöyle bildirir:

“Onlar bir ümmetti, geldi geçti. Onların yaptıkları kendilerine, sizin de yaptıklarınız kendinizdir. Siz onların yaptıklarından suale çekilecek değilsiniz.”²⁶³

Dolayısıyla, her devrin insanının Kur'anı ve hadisleri anlamada bir payı vardır. En azından, “**bilginin güncellenmesi**” noktasında ciddi çalışmaların yapılması “olmazsa olmaz” bir zarurettir. Zira Fıkıh kitaplarında yer alan meselelerin bir kısmı günümüz insanının problemleri arasında yer almadığı gibi, günümüz insanının problemlerinin bir kısmı da önceki kitaplarda bulunmamaktadır. Ayrıca, günümüz şartları ve imkânları geçmişin şartlarından ve imkânlarından çok çok farklıdır.

Müçtehid

Müçtehid, içtihadda bulunan kimsedir. Hz. Peygamber, içtihadda bulunan kimsenin durumunu şöyle anlatır:

“Hâkim (müçtehit) isabet ettiğinde iki sevap vardır. Hata ettiğinde ise, bir sevap.”²⁶⁴

Bediüzzaman, üstteki hadise atfen şöyle der:

²⁶³Bakara, 134 ve 141

²⁶⁴Buhari, İ'tisam, 21

Çünkü içtihad eden hakkı bulsa, iki sevap var. Bulmazsa, bir nevi ibadet olan içtihad sevabı olarak bir sevap alır.²⁶⁵

Müçtehidî petrol mühendisine benzetebiliriz. Petrol mühendisi, yapılan sondajda isabet ederse maaşına ilaveten prim de alır. Gösterdiği yerden petrol çıkmama durumunda ise, sadece maaşını alır.

Kur'anın şu âyeti içtihadla ilgilidir:

“Onlara, emniyet veya korkuyla ilgili haber geldiğinde bunu hemen yaydılar. Hâlbuki onu, Peygamber’e ve aralarındaki ulu’l-emr olanlara (söz ve tedbir sahibi yetkililere) bildirselerdi, elbette onlar istinbat ederler, yapılması gerekeni bilirlerdi.”²⁶⁶

Müçtehit, istinbatta bulunur, yani nass'lerden hüküm çıkarır. İstinbat kelimesinin türediği **nabt**, kuyu kazılırken ilk çıkan suyun adıdır. **İstinbat**, kelime anlamıyla “yeraltında gizli olan su, petrol veya maden gibi şeyleri çıkarmak” demektir. İstilah olarak ise, “âyet ve hadislerdeki gizli hükümleri ve derin manaları ortaya çıkarmak” anlamında kullanılır. Müçtehit, yerin altından su çıkarmaya çalışan kişiye benzetilmiştir. Kuyu ustaları bazı emarelerle “şu toprağın altında su vardır” diyebildikleri gibi, müçtehit imamlar da âyet ve hadislerin yorumunda başkalarının göremediğini görür, sezemediğini sezerler.

Ayetin sebab-i nüzulü

Müslümanlar Medine'ye hicret edince, kısmen emniyete kavuşmakla beraber, bütünüyle emniyette değillerdi. Her an Mekkelilerin saldırma ihtimali vardı. Halk arasında zaman zaman “geldiler, geliyorlar” şeklinde dedikodular

²⁶⁵Nursi, **Mektubat**, s. 53

²⁶⁶Nisa, 83

yayılmaktaydı.²⁶⁷ Üstteki âyet, böyle durumlarda yapılması gerekeni ders vermektedir.

Hamdi Yazır, âyetten şu istinbatlarda bulunur:

1-Olayların hükümleri içinde doğrudan nass ile malum olmayıp, istinbat ile bilinecek olanlar da vardır.

2-İstinbat ta bir delildir.

3-İstinbata ehil olmayan avamın, olayların hükmünde ehl-i ilme müracaatı ve taklidi vaciptir.

4-Rasulullah da istinbat ile mükelleftir.²⁶⁸

Müçtehitte aranan şartlar

Ortada bir hasta olduğunda, tıp eğitimi almış kimselerin onun durumuyla alakalı görüş beyan etmeleri gibi, dinî meselelerde de işin uzmanı olan din âlimleri kanaatlerini anlatırlar. Müçtehid, “eğer bu konuda nass gelseydi bu şekilde gelirdi” şuuru içinde ve hastasıyla ilgilenen bir doktor hassasiyetinde içtihad yapmaya çalışmalıdır.

Bediüzzaman, Kur’ân’ı tefsir edecek zâтта şu üç özelliğin olması gerektiğini söyler:

-Âlî bir dehâ,

-Nâfız bir içtihad,

-Kâmil bir velâyet.²⁶⁹

Aynı özellikler, içtihad için de geçerli olan durumlardır. Nasıl ki fen bilimlerinde Bîrûnî ve Nicola Tesla gibi sıra dışı dehaya sahip kimseler çıkmış ve bunların ulaştıkları sonuçlardan diğer insanlar fayda görmüşlerdir. Onun gibi, içtihad alanında da İmam Azam ve İmam Şafî gibi âli dehâyaya sahip âlimler çıkmış, bunların fetvalarından diğer insanlar istifade etmişlerdir.

²⁶⁷ Bkz. Beydâvî, I, 227

²⁶⁸ Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, II, 1403-1404

²⁶⁹ Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 20

Herkesin içtihat seviyesini yakalayabilmesi realitede mümkün değildir. Çünkü içtihat için bir takım şartlar ve özellikler gerekmektedir. Bunların en önemlileri şunlardır:

1-) Arapçayı iyi bilmek.

Kur'an ve hadisler Arapçadır. İyi Arapça bilmeyen birisinin kelamın zahirini mücmelini, hakikatini mecazını, âmmını hassını, muhkemini müteşabihini, mutlakını mukayyedini, nassını fehvasını... bilebilmesi mümkün değildir. Kur'an ve hadisleri Türkçe mealinden okuyarak da elbette iyi bir seviye elde etmek mümkündür; ama bu, kişiyi asla müçtehid derecesine yükseltmez.

2-) Kur'anı iyi bilmek.

Kur'an, dinin esasıdır, kaynağıdır. İçtihat için sadece âyetlerin bilinmesi yeterli olmayıp, âyetlerin sebep-i nüzullerini, nasihini mensuhunu... da bilmek icap eder. Bazan bir âyetten yola çıkmak insanı yanıltabileceğinden Kur'anın tamamına iyi bir derecede vakıf olmak gerekir. Kur'an, baştan sona bütünlük arzeder. Âyetin bir kısmını alıp diğer kısmını görmezden gelmek insanı yanlış sonuçlara götürür. Mesela âyette **“Yazıklar olsun o namaz kılanlara”** denilir. Devamında ise **“Onlar namazlarını ciddiye almazlar”** denilerek hükmün genel olmadığı gösterilir.²⁷⁰

Keza âyette **“Namaza yaklaşmayın”** denilir. Ama devamında yani **“içkili iken”** kaydı vardır.²⁷¹ Bediüzzaman, buna atıfta bulunduğu kısımda şu değerlendirmeyi yapar:

...Kelime-i vâhide hükmünde olan Kelâmullah'ın bir kısım âyâtı, sair ihvanının hakikat ve cevherlerine kârine ve rehnüma ve komşularının kalplerindeki sırlara delil ve tercüman oluyorlar.²⁷²

²⁷⁰Maun, 4

²⁷¹Nisa, 43

²⁷²Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 185

Bediüzzaman, üstteki metinde kelimullah olan Kur'anın tamamının **“kelime-i vahide”** hükmünde olduğunu söyler. Bu ifade, onun bütünlüğünü anlatmaktadır. Kur'ân'ı yorumlayacak zatların, bir bütün olarak ona bakmaları ve ona göre yorumlamaları icap eder. Yoksa bir veya birkaç âyetten hüküm çıkarmaya kalkışanlar yanlış sonuçlara varabilirler, sapar ve saptırırlar. Ehl-i bida fırkaları, genelde bu noktada yanlışlardır.

3-) Sünneti iyi bilmek.

Hz. Peygamber Kur'anın ilk müfessiridir. Onun sözlerini bilmeden Kur'anı iyi anlayabilmek mümkün değildir. Ayrıca hadislerin metnine ilave olarak onların rivayet yollarını, ravilerin durumlarını da bilmek gerekir.

4-) İcma yerlerini bilmek.

İcma, herhangi bir meselede, İslam ümmetinin ittifak halinde olmasıdır. Bunları bilmeyen biri, bazı fetvalarında icma'ya muhalefet etmekle karşı karşıya kalabilir.

5-) Kıyas

Müçtehid, diğer müçtehidlerin fetvalarını bildiğinde kendi vardığı sonucu onlarla karşılaştırır, böylece daha sağlıklı bir şekilde sonuçlara ulaşır.

6-) “Makasıdu’ş-Şeria” denilen dinin temel maksatlarını bilmek.

7-) Dinin zaruriyatını bilmek ve bunlardan taviz vermemek

Dinin zaruriyatı, dinin öncelikleri ve onun “olmazsa olmazları”dır.

Zarûrât-ı dîniyye terim olarak “dinden oldukları sübût ve delâlet açısından kesin bir delille belirlenmiş hususlar” şeklinde tanımlanabilir.²⁷³

²⁷³Mahmut Çınar, “Zarûrât-ı Dîniyye” md. DİA, XL, 138

İmâm-ı Rabbânî, dinin zaruriyatını üç gruba ayırır.

1 - Tevhid, nübüvvet ve âhret gibi inanılması zorunlu olan esaslar.

2 - Namaz, zekât, oruç, hac gibi farziyeti kesin olan ibadetler.

3 - Zina, içki, kumar gibi haramlığı sabit olan hususlar.²⁷⁴

Dinin zaruriyatı kesinlik arzettiğinden bunların varlığı içtihadta konu teşkil etmez.²⁷⁵

Bediüzzaman, bu zamanda içtihad kapısından girmeye bazı manileri sayarken dinin zaruriyatına dikkat çeker ve şu değerlendirmeyi yapar:

Dinin zaruriyatı ki, içtihad onlara giremez. Çünkü kat'î ve muayyendirler. Hem o zaruriyat, kût ve gıda hükmündedirler. Şu zamanda terke uğruyorlar ve tezelzülde dirler ve bütün himmet ve gayreti, onların ikamesine ve ihyasına sarfetmek lâzım gelir...²⁷⁶

Bediüzzaman'a göre dinin zaruriyatı, tevil kabul etmez. Bunlar dinin "muhkemat" denilen düsturlarıdır, hiç bir cihette tebdile açık değildir. Onları tebdil eden, başını dinden çıkarır ve hadiste bildirilen "okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar"²⁷⁷ kaidesine dâhil olur.²⁷⁸

8-) Selef-i salihinin (önceki büyük âlimlerin) içtihadlarını göz ardı etmemek

İçtihad yapabilmenin çevre ve ortama bakan yönü de vardır. Hz. Peygamberin methetmiş olduğu ilk üç asır, içtihad yapabilmeye daha uygun bir zemindi. O günün Müslümanları nassların ruhuna çok daha kolay ve çok daha derinlemesine

²⁷⁴Nursi, **Mektubat**, III, 22

²⁷⁵Hayreddin Karaman, **İslam Hukukunda İçtihad**, Ankara 1985, s. 216

²⁷⁶Nursi, **Sözler**, s. 480

²⁷⁷İbn Hanbel, III, 159

²⁷⁸Nursi, **Mektubat**, s. 435

nüfuz edebilecek bir ortamdaydı. Dolayısıyla, günümüz insanına nisbetle içtihad yapabilmeye çok daha yakın idiler. Bediüzzaman, buna şöyle dikkat çeker:

İşte o zamanda zihinler, kalpler, ruhlar, bütün kuvvetleriyle, yerler ve gökler Rabbinin marziyatını anlamağa müteveccih olduğundan, içtimaiyat-ı beşeriyenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvalleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadı bulunsa, onun kalbi ve fitratı, şuursuz olarak her şeyden bir ders-i marifet alır. O zamanda cereyan eden ahval ve vukuat ve muhaverattan taallüm ediyordu. Güya her bir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fitrat ve istidadına, içtihadı bir istidad-ı ihzarî telkin ediyordu. Hattâ o derece şu fitrî ders tenvir ediyordu ki; yakın idi ki, kesbsiz içtihadı kabiliyeti ola, ateşsiz nurlana... İşte şu tarzda fitrî bir ders alan bir müstaid, içtihadı çalışmağa başladığı vakit, kibrit hükmüne geçen istidadı, “nurun alâ nur” sırrına mazhar olur; çabuk ve az zamanda müçtehid olurdu.²⁷⁹

Kibrit ile yaş odun yanma noktasında elbette bir olmaz. Kibritle hafif bir temas tutuşması için yeter. Ama yaş odunun tutuşması için çok özel bir gayret gerekir. İşte, İslam'ın o ilk devirlerinde ortam içtihadı müsait idi, bu yüzden de kabiliyetler âdeta birer kibrit halindeydi. Ama günümüzün şartları içinde o aynı kabiliyetler günahlarla ve malayani şeylerle hayli ıslanmış, âdeta yaş odun halini almıştır. Dolayısıyla günümüzde yapılacak içtihadlarda selef-i salihinin içtihadları mutlaka nazara alınmalı, müstağni davranılmamalıdır.

9-) Görüşüne sağlam gerekçeler bulmak

İçtihadı bulan kimse, ulaştığı sonuçların delillerini gösterebilmelidir. Yoksa iddia düzeyinde kalan delilsiz bir

²⁷⁹Nursi, **Sözler**, s. 481

dava, başkalarınınca nazara alınmadığı gibi, dinen de muteber değildir. Bediüzzaman şöyle der:

Biz ehl-i haliz, namzed-i istikbaliz. Tasvir ve tezyin-i müddeâ, zihnimizi işba' etmiyor. Burhan isteriz.²⁸⁰

Yani biz bu zamanın insanıyız, istikbale de adayız. İddiaları tasvir etmek ve süslemek zihnimizi doyurmaz. Kat'i delil isteriz.

10-) Sağlıklı bir anlayış.

Sağlıklı bir anlayış, ilahî bir mevhibedir. Bediüzzaman buna şöyle dikkat çeker:

...Hakaik-i imaniye ve esasat-ı Kur'aniye, resmî bir şekilde ve ücret mukabilinde dünya muameleatı suretine sokulmaz. Belki bir mevhibe-i İlahiye olan o esrar, hâlis bir niyet ile ve dünyadan ve huzuzat-ı nefsaniyeden tecerrüt etmek vesilesiyle o feyizler gelebilir.²⁸¹

Bediüzzaman, burada Kur'anın sırlarına mazhar olmanın İlahi bir mevhibe olduğunu söylemekte ve bunun için de şu üç esasa dikkat çekmektedir:

- 1-Halis bir niyete sahip olmak
- 2-Dünyaya gönül bağlamamak
- 3-Nefsani hazlardan sıyrılmak.

Müçtehidin hüküm koymada durumu

Kur'an-ı Kerim, **“Allah'ı bırakıp hahamlarını ve rahiplerini rabler edindiler.”**²⁸² âyetiyle ehl-i Kitabın kendi âlim ve ruhbanlarını Rab edindiklerini bildirir. Hristiyanlıktan

²⁸⁰Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 199

²⁸¹Nursi, **Mektubat**, s. 70

²⁸²Tevbe, 31

İslâm'a geçen Adiy Bin Hatem, "Ya Rasûlullah, biz onları Rab edinmiyorduk" deyince Rasûlullah, şu açıklamayı yapar:

"Onlar, Allah'ın helâl kıldığını haram, haram kıldığını helâl yapıyor, siz de onlara uyuyordunuz. İşte bu, onları Rab edinmektir."²⁸³

Yoksa Hamdi Yazırın da dikkat çektiği gibi, herhangi birini Rab edinmek için illa ona "Rab" namını vermek şart değildir.²⁸⁴ Mesela bağışlama ve cennete alma yetkisi sadece Allah'ındır. Ama Hristiyanlarda Papa ve onun vekili olan papazlar âdeta bu yetkiyi gasbetmişler, rahatlıkla kullanır olmuşlardır.

Hakkında doğrudan bir âyet veya bir hadis olmayan meselelerde müçtehitlerin "şu helâldir" veya "bu haramdır" demeleri -haşa- kendilerini bir rab görme olayı değildir. Çünkü olaylar sınırsız, nasslar ise sınırlı olduğundan böyle durumlarda meselenin hükmünü vermek de bir vazifedir.

Bediüzzaman, "**Müstaid, müçtehid olabilir; müşerri' olamaz**" başlığıyla yazdığı bir kısımda konuyla alakalı şöyle der:

İçtihadın şartını haiz olan her müstait,
Ediyor nefsi için nass olmayanda içtihad.
Ona lâzım, gayre ilzam edemez.
Ümmeti davetle teşri' edemez.
Fehmi, şeriattan olur; lâkin şeriat olamaz.
Müçtehid olabilir, fakat müşerri' olamaz.²⁸⁵

Yani içtihadın şartlarını taşıyan biri, âyet ve hadisin olmadığı meselelerde "ben böyle anlıyorum ve böyle uygulayacağım" der, içtihatta bulunur. Ama "herkes böyle anlasın

²⁸³ Fahreddin Râzi, **Mefatihü'l-Gayb** (Tefsir-i Kebir), Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, XVI, 37

²⁸⁴ Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, IV, 2512

²⁸⁵ Nursi, **Sözler**, s. 704

ve böyle uygulasin” diyerek kendini kanun koyucu konuma getiremez. Ulaşmış olduğu sonuç şeriatandır, ama şeriatın kendisi olamaz.

Müçtehit imamların bazı içtihatları

Bediüzzaman, fikhî mezheplerin ihtilafında ana sebep olarak şuna dikkat çeker:

Mezahibin ihtilafı ise, sahib-i şeriatın gösterdiği nazârî düsturların tarz-ı tefehhümünden ileri gelmiştir.²⁸⁶

Yani, bazı âyet ve hadislerin yorumundaki farklılık, fikhî mezhepleri ortaya çıkarmıştır. Mesela, bir baba çocuklarına “benim için fasulye, pilav ve bir de içecek bir şey getirin” dese, işin ayrıntılarında farklılıklar söz konusudur. Mesela fasulye yaş veya kuru olabileceği gibi, pilav da pirinç veya bulgur olabilir. Hele “içecek bir şey” ifadesi daha ziyade yoruma açıktır. Bu ifadeden hareketle su, ayran, limonata gibi herhangi bir içecek getirilebilir. İşte bunun gibi, yoruma açık âyet ve hadislerin anlaşılmasında müçtehitlerin anlayış farklılığı mezhep farklılıklarına sebep olmuştur.

Şu misalle konuyu daha net anlayabiliriz: Abdestle ilgili âyette “**başınıza meshedin**”²⁸⁷ hükmü de yer alır. Müçtehidler bunu farklı şekillerde yorumlamışlardır. İmam Şafiî, mesh manasını tahakkuk ettirecek en az miktarla vücubun eda edileceğini söyler. İmam Malik, başın tamamının meshedilmesi görüşündedir. İmam Azam ise, başın dörtte birinin meshedilmesi içtihadında bulunur. Âyetin ifadesi, bu tür farklı yorumlara müsaittir.²⁸⁸

²⁸⁶Nursi, **Mektubat**, s. 435

²⁸⁷Maide, 6

²⁸⁸Abdullah Bin Muhammed Mevsilî, **İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar**, Çağrı Yay. İst. 1980, I, 7

Keza, abdesti anlatan âyette belirtilen fiillerin atif vaviyla gelmesi farklı iki anlayışa sebep olmuştur. İmam Şafî, bu fiillerin atfedilmesinden tertibin vücubunu anlamış, yani abdest fiillerinin sırasıyla yapılması gerektiğini söylemiş, diğer mezhep imamları ise tertibi sünnet veya müstehap olarak görmüşlerdir.²⁸⁹

Dini hükümlerin dereceleri

Dini hükümlerin her biri aynı derecede değildir. Bediüzzaman buna şöyle dikkat çeker:

Nasıl elmas, altın, gümüş, rasas, hadîd ilh... her birinin birer kıymet ve hâsiyet-i mahsusası vardır ve mütehaliftir. Öyle de: Dinin makasadı, kıymet ve edillece mütefavittir... Şeriatın herbir hükmünde Şâri'in bir sikke-i itibarı vardır, o sikkeyi okumak lâzımdır.²⁹⁰

Yani elmas, altın, gümüş, kurşun, demir gibi madenlerin her birinin farklı birer kıymeti ve özel hasiyeti olması gibi, dinin maksatları da kıymet ve deliller yönünden farklı farklıdır. Dinin her bir hükmünde kanun koyucu olan Allah'ın itibar ettiği bir sikke vardır. O sikkeyi okumak lâzımdır.

Devletin bastığı paralarda nasıl ki farklı farklı değerler olur. Hepsini aynı kâğıttan veya madenden yapılmakla beraber, üzerine hangi değer basılmışsa ona göre itibar edilir. On lira yazan bir paraya “bu yüz liradır” veya “bu bir liradır” deme hakkımız olmaz. Onun gibi Allah bir mesele hakkında “haram” demişse bizim onu helal yapma veya mekruh sayma yetkimiz yoktur. Veya mekruh olan bir şey için “haramdır” dememiz söz konusu olamaz.

²⁸⁹ Muhammed İbn Rüşd, **Bidayetu'l-Müçtehid Nihayetu'l-Muktesid**, Daru Marife, Beyrut, 1988, I, 17

²⁹⁰ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 197

Selefin içtihatları günümüz meselelerini çözmeye yeter mi?

Bediüzzaman, İctihad Risalesinde şöyle der:

“...İslâmiyet’in nazariyat kısmında ve selefin içti-hadat-ı safiyane ve hâlisanesiyle, bütün zamanların hacatına dar gelmeyen efkârları olduğu halde, onları bırakıp heveskârane yeni içtihadlar yapmak, bid’akâ-rane bir hıyanettir.”²⁹¹

Selef, özellikle İslam’ın ilk dönemlerindeki seçkin âlimlere verilen bir isimdir. Selef-i salihin şeklinde de ifade edilir. Bediüzzaman, üstteki ifadesinde onların safiyane ve halisane bir şekilde bütün zamanların ihtiyaçlarına dar gelmeyen fikirleri olduğunu söylemektedir. Mesela İmam Azam, farazi durumlar hakkında da içtihat yapmıştır. “Niçin böyle yapıyorsunuz?” diye sorulduğunda ise şöyle cevap vermiştir: “Bela gelmeden ona hazırlanıyoruz.”²⁹²

“Genellemeler genelde yanlıştır” denilir. Yani genel ifadeleri belli kayıtlarla anlamak gerekir, yoksa yanlış anlamlar meydana gelir. Mesela “herkes beni tanı” cümlesi aslında “pek çok kişi beni tanı, ben bilinmeyen biri değilim” anlamında kullanılır. Yoksa cümlenin zahirine göre dünyadaki sekiz milyar insanın hepsinin o kişiyi tanınması gerekir. Böyle biri ise dünyada yoktur.

Bir metnin mantuku ile mefhumu her zaman aynı manayı ifade etmeyebilir. Bunun örneklerinden biri, pek çok âyette geçen “Küllü şey: Her şey” ifadesidir. Mesela şu âyete bakalım: “**Her şeyi yarattı ve O, her şeyi bilendir.**”²⁹³

Âyette “**Her şeyi yarattı**” denildikten sonra “**O, her bir şeyi bilendir**” denildi. Burada “**her şey**” ifadesinin tekrarı,

²⁹¹Nursi, **Sözler**, s. 480

²⁹²Bkz. Saffet Köse, **İslam Hukukuna Giriş**, Hikmetevi Yay. İst. 2020, s. 177

²⁹³En’am, 101

Allah'ın ilminin yarattıklarıyla sınırlı olmadığını nazara vermek içindir. Zira yaratılanlar sınırlı, Allah'ın ilminde olanlar ise sınırsızdır. Dolayısıyla buradaki **“her şey”** ifadesinin bir istisnası yoktur, Allah'ın bilgisi dışında bir şey tasavvur edilemez. Onun ilmi yaratılanları kuşattığı gibi, farazi durumları da kuşatır. Mesela bu insan bir dev formatında da yaratılabilirdi, Allah bunu da bilir. Ama iradesiyle şu gördüğümüz ölçülerde yaratmayı tercih etmiştir.

“Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir”²⁹⁴ âyetindeki “her şey” ifadesi her şeyi içine almaz. İlahi kudret muhale, yani olmayacak şeye taalluk etmez.

Kur'an, Hz. Süleyman'ın şöyle demesini nakleder: **“...Ve bize her şeyden verildi.”**²⁹⁵ Bu, Onun kendine verilen İlahi nimetler karşısında söylediği bir sözdür. Bundan murat “falan her şeyi biliyor” cümlesinde olduğu gibi, verilen şeylerin çokluğudur. Yoksa zahirine bakıp da “istisnasız her şey verildi” şeklinde anlamak yanlış olur.

Konunun bir örneğini de Hüdhüd isimli kuşun Hz. Süleyman'a getirmiş olduğu Sebe halkıyla alakalı şu istihbarî bilgide görebiliriz: **“Ben, onlara (Sebe halkına) hükümdarlık eden bir kadın gördüm. Kendisine her şeyden verilmiş.”**²⁹⁶

Âyette bahsi geçen kadın, onların melikesi olan Belki's'tir. Kendisine bir hükümdarın ihtiyaç duyduğu her şey verilmiştir.

Dolayısıyla Bediüzzaman'ın üstteki cümlesini “selef zaten bütün meseleleri halletmişler, bundan dolayı yeni bir içtihad yapılamaz!” şeklinde anlamak, yanlış bir değerlendirme olur. Nitekim -bu çalışmada örnekleri görüleceği üzere- Bediüzzaman'ın kendisi de bazı içtihatlarda bulunmuştur.

²⁹⁴Bakara, 20

²⁹⁵Neml, 16

²⁹⁶Neml, 23

İçtihatlardaki fevzaya / kargaşaya çözüm

İçtihad yapanların bir kısmı hakka isabet edemeyebilirler, hatta hatalı içtihad da bulunabilirler. Bir örnekle buna bakmaya çalışalım:

İbn Ömer anlatıyor: Nikâhım altında bir kadın vardı ve onu seviyordum da. Babam Ömer ise, onu sevmiyordu. Bana, “onu boşa” dedi. Ben kabul etmedim ve boşamadım. Babam Hz. Peygamber’e gelerek durumu arzetti. Rasûlullah bana, “onu boşa” dedi. Ben de boşadım.²⁹⁷

Bazıları bu hadisten yola çıkarak “demek ki baba oğluna ‘hanımını boşa’ derse boşaması gerekir. Hele anne ‘hanımını boşa’ derse hiç itiraz etmemesi gerekir. Çünkü anne hakkı baba hakkından daha fazladır” diyebilirler. Böyle bir hüküm, çok acele verilmiş sathi bir değerlendirme olur. Çünkü:

-Burada anlatılan olay, küllî hükme medar olamaz, olayı kendi sınırları içinde değerlendirmek gerekir.

-Bu olayda baba, Hz. Ömer gibi adalet timsali bir kimse-dir. Dolayısıyla böyle bir babanın “hanımını boşa” demesi göz ardı edilemez. Ayrıca, Hz. Peygamber de Hz. Ömer’in isteğini teyit etmiş, boşama sırf babanın talebiyle gerçekleşmemiştir.

-Sarhoş bir baba, dindar oğluna dindar geliniyle alakalı olarak “hanımını boşa” derse, babanın keyfine göre hareket edilmez. Çünkü Allaha isyan olan yerde, -velev anne-baba da olsa- kula itaat edilmez.

-Böyle durumlar sebebiyle, anne veya baba oğullarına “hanımını boşa” dediklerinde, oğullarının illa boşamak zorunda olmadığı anlaşılır.

Not: Bu olayda olduğu gibi, insanın içine sinmeyen bazı yorumlar görüldüğünde yorumu yapan zata hüsn-i zanda bulunarak kabul etmek yerine, başka kaynaklardan da konu araştırılmalı, işin ehli olan kimselere sorulmalıdır. Halkımız

²⁹⁷Ebu Dâvud, Edeb: 129, Tirmizî, Talâk: 13

arasında sıkça kullanılan “beşer şaşar” düsturunu göz ardı etmemek gerekir. Dinde samimi, ama yorumda kifayetsiz bazı kimselerin yanılacakları, görüşlerinin isabetli olmayabileceği şıkkını unutmamak lazımdır.

Bediüzzaman, kendi devrindeki içtihatlarda görülebilen kargaşa ve yanlış değerlendirmelerin önemli bir sebebinin otorite boşluğu olduğuna dikkat çeker, çözüm yolunu da şöyle gösterir:

Hatta diyebiliriz, şimdiki za'f-ı diyanet ve şair-i İslâmiyetteki lâkaydlık ve içtihadattaki fevza, Meşihat'ın za'fından ve sönük olmasından meydan almıştır. Fakat böyle bir şûraya istinat eden bir Şeyhülislâm'ın sözü, en büyük bir dâhiyi de ya içtihadından vazgeçirir, ya o içtihadı ona münhasır bırakır.²⁹⁸

Her ne kadar yetkileri ve konumları itibarıyla Osmanlıdaki Şeyhülislamla günümüz Türkiye'sindeki Diyanet İşleri Başkanı arasında hayli farklar olsa da, üstte nazara verilen çözüm önerisini değerlendirmenin ve uygulamanın günümüz şartlarında Diyanet İşleri Başkanlığına düştüğünü söyleyebiliriz. Osmanlıda Meşihat Dairesi devletin ve milletin din işlerinin en üst temsilcisi idi. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı fetva işlerini takip eden Din İşleri Yüksek Kuruluyla ve en ücre köylere kadar yayılmış teşkilatlanmasıyla aynı hizmeti ifa etmeye çalışmaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulu, sahasında uzman kişilerden meydana gelmiş seçkin bir heyettir. Böyle bir heyet, günümüzün tartışmalı meselelerinde nasları yanlış yorumlamanın önüne geçebilecek, ortak akılla ulaştıkları sonuçları kamuoyuyla paylaşarak İslam'ın doğru bir şekilde anlaşılmasına vesile olabilecek güç ve kuvvettedir. Bediüzzaman'ın dikkat çektiği husus, böyle bir heyetin potansiyel gücüdür. Bu potansiyel iyi kullanılsa, uç fikirler söyleyen kimselerin sözü o derece etkili olmayacak, ya içtihatlarından vazgeçecekler, ya da en azından o uç fikirleri yayılmayacak, kendilerinde kalacaktır.

²⁹⁸Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 155

DİNÎ HÜKÜMLERİN DİĞER KAYNAKLARI

Kitab, sünnet, icma ve kıyas dışında dinî hükümlerin başka kaynakları da vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

- İstihsan
- Maslahat-ı Mürsele
- Seddü'z-zerai
- Örf
- Kavl-i Sahabi
- İstishab

1-İstihsan

İstihsan, “bir şeyi iyi ve güzel bulmak” manasına gelir. Müçtehidin bir ilk hatıra gelen çözümden vazgeçip hukukun amacına daha uygun bulduğu başka bir hüküm vermesidir. Mesela normal şartlarda kişi kendi malında dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Ama bu kimsenin kendi arsasına dilediği gibi bina yapması uygun değildir, ancak belediyenin belirlediği çerçevede bina yapabilir.

Hz. Peygamber genel bir kural olarak “madumun satışı” yasaklamıştır.²⁹⁹ Ancak Medineliler gelecek yıllara ait bahçe ürünlerini **selem akdi** adıyla peşin para karşılığı bir iki yıllık bir teslim vadesiyle satıyorlardı. Hz. Peygamber bunu görünce bu satış türünü tamamen yasaklamamış, “Selem yoluyla satış yapan bunu belirli ölçüye, belirli tartıya göre ve belirli süre tayin ederek yapsın” demiştir.³⁰⁰ Onun bu uygulamasında, olumsuzlukları en aza indirici bir düzenleme görülmektedir.

Günümüzde de -belli şartlar altında- elde olmayan bir şeyin satışı ihtiyaca binaen caiz görülmüştür. Pek çok ticari

²⁹⁹ Buhârî, Büyû‘, 55; Ebu Davud, Büyü’, 70

³⁰⁰ Ebû Dâvûd, Büyû‘, 57; Nesâî, Büyû‘, 63

muamelede önce peşin olarak bedel alınmakta, ardından mal gönderilmektedir.

Hız. Peygamberin bu şekilde şartlara göre bazı meselelerde esnek uygulaması, müminlerin önünü açmış, bazı meselelerde alternatif çözümler üretilmesine vesile olmuştur.

Mesela Kur'anın mushaf haline getirilmesi -vahiy devam ettiği cihetle- Hız. Peygamber zamanında gerçekleşmemişti. Onun vefatından sonra Hız. Ömer, artık bunun zamanının geldiğini ilk halife Hız. Ebubekir'e anlattı. Hız. Ebubekir'in "Peygamberin yapmadığını biz nasıl yaparız?" demesine mukabil "Bu, vallahi hayırlı bir iştir" diyerek Onu ikna etti.³⁰¹

İstihsan bağlamında "**Mü'minlerin yolu**" kavramına da temas etmekte yarar görüyoruz. Konuya esas teşkil eden ilgili âyette şöyle bildirilir:

"Kim kendisine doğru yol açıkça belli olduktan sonra Peygamber'e karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başkasına uyarırsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız."³⁰²

Dikkat edilirse, âyette peygambere karşı çıkmak yasaklandığı gibi, "**mü'minlerin yolundan başkasına uymak**" da uygun görülmemiştir. Nitekim Hız. Peygamber "**Müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir**" buyurur.³⁰³

Ancak, istihsan uygulaması belli ölçüler çerçevesinde yapılmazsa suiistimale de açıktır. Hanefiler bu esası kullanırlarken, Şafîiler bunun keyfilîğe neden olacağı gerekçesiyle hayli mesafelidirler. İmam Şafîinin "istihsanda bulunan, keyfi hüküm koymuştur" dediği nakledilir.³⁰⁴

³⁰¹ Buhârî, Fedâ'ilü'l-Şur'ân, 3

³⁰² Nisa, 115

³⁰³ İbn Hanbel, I, 379

³⁰⁴ Abdülkerim Zeydan, Veciz, Mektebetü'l-İslami, İst. 1979, s. 308

Bediüzzaman'ın Eskişehir hapsinde beraber bulunduğu dava arkadaşlarına anlattığı şu durum, fiilî bir istihsan örneği olarak görülebilir:

Eski harb-i umumîde Rusya'nın şimalinde doksan zabitimiz ile beraber bir uzun koğuştta esir olarak bulunuyorduk. O zâtların bana karşı haddimden çok ziyade teveccühleri bulunmasından, nasihatle gü-rültülere meydan vermezdim. Fakat birden asabiyet ve sıkıntıdan gelen bir titizlik, şiddetli münakaşalara sebebiyet vermeye başladı. Ben de üç-dört adama dedim: "Siz nerede gürlütü işitseniz, gidiniz haksıza yardım ediniz." Onlar dahi öyle yaptılar, zararlı münakaşalar kalktı. Benden sordular: "Neden bu haksız tedbiri yaptın?" Dedim: "Haklı adam, insafli olur; bir dirhem hakkını, istirahat-ı umumînin yüz dirhem menfaatine feda eder. Haksız ise ekseriyetle enaniyetli olur, feda etmez, gürlütü çoğalır."³⁰⁵

Bediüzzaman'ın normal ölçüler çerçevesinde "haklıya yardım edin" demesi beklenirdi. Ama münakaşaları bitirmek için beklenenin tersine "Siz nerede gürlütü işitseniz, gidiniz haksıza yardım ediniz" demiş ve bunun uygulanmasıyla problemi halletmiştir.

2-Maslahat-ı mürsele

Hükümlerin konuluş gayesi, insanların maslahatlarını sağlamak, yani onlara faydalı olanları celbedip zararlı olanları ise defetmektir.³⁰⁶

Maslahatlar üçe ayrılır:

1-Maslahat-ı mutebera (muteber olan maslahat)

Mesela kısas hükmü muteber bir maslahattır. Bununla canlar korunur, asayiş muhafaza edilir.

³⁰⁵Nursi, **Şualar**, s. 321

³⁰⁶Şâtîbî, I, 177

2-**Maslahat-ı merdude** (muteber olmayan, reddedilen maslahat)

Kopya çekmek ve yalan söylemek gibi fiiller her ne kadar yapana geçici yararlar sağlayabilse de, meşru yolla olmadığından dinin reddettiği maslahatlardır.

3-**Maslahat-ı mürsele** (muteber olduğu veya olmadığı net olmayan maslahat)

Devletin vatandaştan vergi alması, olağanüstü günlerde bu vergiyi artırması, savaşta karşı tarafın savaş atlarını öldürmek, zararlı kimseleri sürgüne göndermek, devletin stokçuluk yapanların mallarını zorla normal fiyattan satışa çıkarması gibi durumlar birer maslahat-ı mürseledir.³⁰⁷

Günümüzde gayri menkullerle ilgili tapu işlemleri, evlenenlere evlilik cüzdanının verilmesi gibi durumlar dinin insanları serbest bıraktığı maslahatlardır. İnsanlar böyle yapılmasında maslahat olduğunu görmekte ve bu konularda yapılan işlemleri gönül rahatlığıyla karşılamaktadır.

Bediüzzaman, maslahat-ı mürsele kavramını Rum ve Ermeni gibi gayri Müslimlerin askere alınıp alınmaması meselesinde kullanır. Bunda maslahat olduğunu, dolayısıyla onların da askere alınması gerektiğini söyler:

İşte onların asker olması, zarurete yakın bir maslahat-ı mürseledir. Mesalih-i mürsele ise, İmam Mâlik mezhebinde bir illet-i şer'îye olabilir.³⁰⁸

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, gayri Müslimlerin askere alınmasını "zaruri bir maslahat" olarak görür. Gerçi diğer mezheplerde de -her ne kadar bu isimle olmasa bile- maslahat-ı mürsele uygulaması olsa da, bu esas en net bir şekilde Malikî mezhebinde uygulanmaktadır.³⁰⁹

³⁰⁷ Bkz. Zeydan, **Veciz**, s. 319-320

³⁰⁸ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 342

³⁰⁹ Bkz. Zeydan, **Veciz**, s. 313

3-Seddü'z-zeroi

Hasta olmamak, tedavi olmaktan daha önemlidir. Bu bağlamda İslâm Hukukunda **seddü'z-zeroi** kavramı karşımıza çıkar. Bu, mefsetlere yol açan vesilelerin yasaklanması demektir. Mesela şu âyete bakalım:

“Onların (o müşriklerin) Allah yerine taptıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak bilgisizce Allah'a sövler.”³¹⁰

Âyet, müsbet hareketin en güzel numunelerinden biridir. Karanlığa küfretmektense bir mum yakmak daha hayırlıdır. Müşriklerle cedelleşmektense, İslam'ın güzelliğini yaşamak ve fiilen göstermek daha etkilidir. Âyette hitap Hz. Peygamber'e değil, müminlere yöneltilmiştir. Çünkü Onun ahlakında böyle bir tavır zaten yoktur.

Dinin yasakladığı büyük günahlardan biri zinadır. Zina, doğan çocukların nesebini belirsiz yapar ve nice fitnelere kapı açar. Kur'an bu çirkin fiili şöyle yasaklar:

“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o pek çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”³¹¹

Âyette “işlemeyin” yerine “yaklaşmayın” denilmesinde “değil onu yapmak, niyetlenmekten ve yol açabilecek hâllerden dahi uzak durun” mesajı vardır.

İslam Dini zinayı yasakladığı gibi, zinaya götüren şeyleri de yasaklar. Mesela:

-Açık saçık kıyafet caiz değildir.

-Yabancı kadın ve erkeğin baş başa kalması uygun değildir.³¹² Çünkü harama düşebilirler. Gerçi baş başa kalmak mutlaka harama düşmek demek değildir, ama o yol açıktır.

³¹⁰En'am, 108

³¹¹İsra, 32

³¹²Buhari, Nikâh, 111

Yine bu çerçevede

-Erkek ve kadının birbiriyle tokalaşmaları,³¹³

-Kadının yabancı erkekle cilveli konuşması,³¹⁴

-Kadının ağır kokular sürünerek dışarı çıkması,³¹⁵

-Kadının dikkatleri kendine celbedecek tarzda ayakkabılarıyla ses çıkararak yürümesi... gibi mefsedete yol açabilecek durumlar dinen uygun görülmemiştir.³¹⁶

İslam Dini bunlar gibi esaslarla fitne kapılarını kapatır, harama giden yollara sed çeker.

Nur Risalelerinde doğrudan seddü'z-zeroai kavramı kullanılarak anlatılan bir konu yoktur. Ama bir kısım muhtevaların bu çerçevede ele alındığını söyleyebiliriz.

Mesela Bediüzzaman'ın şu ifadelerini seddü'z-zeroai bağlamında değerlendirebiliriz:

Aziz, sıddık kardeşlerim!

Sakın sakın münakaşa etmeyiniz, casus kulaklar istifade ederler. Haklı olsa, haksız olsa bu halimizde münakaşa eden haksızdır. Bir dirhem hakkı varsa, münakaşa ile bin dirhem bizlere zararı dokunabilir.³¹⁷

Mektup, Bediüzzaman'ın ve bazı talebelerinin Afyon Hapishanesi hayatından bir görünüm sunmaktadır. Çok zor şartlar altındadırlar. Böyle hallerde insanlar daha asabi olur ve birbirlerinin gönüllerini daha kolay kırabilirler. Dolayısıyla böyle bir ortamda haksız bir şekilde tartışmak zaten uygun değildir. Ama haklı da olsa tartışmak yine uygun değildir.

³¹³Hız. Âişe'nin ifade ettiği üzere, Hz. Peygamberin eli yabancı bir kadın eline değmemiştir. Buharî, Ahkâm, 49; İbni Mâce, Cihad: 43

³¹⁴Ahzab, 32

³¹⁵Tirmizî, Edeb, 35; Ebu Davud, Tereccül, 7

³¹⁶Bkz. Nur, 31

³¹⁷Nursi, **Şualar**, s. 321

Çünkü o şartlarda tartışmak kimseye fayda vermediği gibi, çok büyük zararlara da yol açabilecektir.

4-Örf

Örf; toplum hayatında yerleşmiş bulunan ve uzun süreden beri uygulanması sebebiyle hukuken bağlayıcı sayılan yazılı olmayan hukuk kurallarıdır. Örf kelimesi Kur'an ve sünnette daha çok "marûf" şeklinde geçer. **Marûf**, aklın ve dinin güzel gördüğü şey demektir. Bu kelime Kur'an'da 39 yerde geçmektedir. Mesela boşanmış kadının nafakası örfe göre belirlenir.³¹⁸ Fakir olan kişi, uhdesinde bulunan yetime hizmeti esnasında onun malından örfe göre yiyebilir. Âyette şöyle buyrulur:

“(Veli veya vasilerden) **zengin olan, yetimin malını yemekten kaçınınsın. Yoksul olan da, örfe göre yesin.**”³¹⁹

Mecelle'nin 45. maddesi “**Örf ile tayin, nass ile tayin gibidir**” der.

Sihhat yönünden örf, sahih ve fasit olmak üzere ikiye ayrılır:

Sahihi örf, Kitap ve sünnete uygun olan veya en azından bu kaynaklara aykırı olmayan örfdür. Hatta bazen “efdal olanı terk” kabilinden olan uygulamalar da bu çerçevede kabul edilir. Mesela elde olmayan şeyin satışı bazı hadis rivayetlerinde uygun görülmemiştir.³²⁰ Ancak, sahabe döneminden bu yana insanların bu yola başvurmaları sonucunda genel bir örf oluşmuş ve bu nedenle de âlimlerin çoğu bunu caiz görmüşlerdir. Günümüzde kooperatifler aracılığıyla yapılan evler de bu çerçevede değerlendirilebilir. Henüz ev ortada olmamakla beraber, yıllara yayılmış şekilde yapılacağı kabul edilerek ör-

³¹⁸ Bkz. Bakara, 233; Talâk, 7

³¹⁹ Nisâ, 6

³²⁰ Bkz. Ebu Davud, , **Sünen**, Büyü', 68; Tirmizî, Büyü', 19; Nesâî, , **Sünen**, Büyü', 60

fen caiz sayılır. Ama bu gibi “henüz mevcut olmayan şeyin satışı” meselesinde zaman zaman bazılarının suiistimalinden kaynaklanan mağduriyetler yaşandığı da gözler önündedir.

Fâsit örf ise, âyet veya hadise aykırı olup geçerli sayılmayan örfür. Bazı yörelerimizde düğünlerin içkili yapılması örf haline gelmiştir. Ama içki dinen haram olmasından, bu örf muteber sayılmaz. Buna uyanlar Allah nezdinde sorumludurlar, “ne yapalım, örfümüz böyle” diyemezler. Keza, kirve uygulamasında iki tarafın kız ve erkek çocukları sanki kardeş kabul edilmekte, birbirleriyle evlenmeleri örfen uygun bulunmamaktadır. Hâlbuki bu fasit bir örfür. O durumda olanların evlenmelerine dinen bir engel yoktur.

İslam Dini, cahiliye kültürüne sahip Arap toplumunda onların örf ve âdetleriyle ilgili üç farklı uygulama yapmıştır:

1-İlga (lağvetmek, yürürlükten kaldırmak)

2-İbka (aynen devam ettirmek, yürürlükte bırakmak)

3-İslah (düzeltmek, bazı değişikliklerle makul bir seviyede uygulamak)

Mesela İslam öncesi Arap toplumunda evlatlığı aynen evlat kabul etmek, üvey anne ile evlenebilmek, iki kız kardeşi bir nikâh altında toplamak, faiz alıp vermek, kan davası gütmek gibi uygulamalar vardı, İslam bunları lağvetmiştir.

Misafirperverlik ve Kâbe hizmetleri gibi uygulamaları aynen devam ettirmiştir.

Mehir, talak, zihar, kısas gibi uygulamalarda bazı değişikliklere giderek suiistimallerin önüne geçmiştir.³²¹

Osmanlı hukuk sisteminde şer’î hukukun yanında “**örfî hukuk**” adıyla padişahların emir ve fermanlarından oluşan hukuk kuralları manzumesi bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti, dinin devlete bıraktığı alanda çalışmalar yaparak

³²¹ Bkz. Köse, s. 77

“**Kanunnameler**” neşretmiş, bunlarla toplumun işleyişini tanzime çalışmıştır. Bunlar daha çok ceza ve vergi konuları etrafında yoğunlaşmaktadır. İslam Hukukunda had ve kısas cezaları bellidir, bunlarla ilgili İslam Devletine çok da bir alan bırakılmamıştır. Ama **tazir cezaları** hâkimin yetkisi dâhilinde olduğundan, kanunnamelerde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Peygamber Efendimizin Hz. Zeynep’le evliliği, yanlış bir örf uygulamasının fiilen kaldırılmasıdır. Şöyle ki:

Hz. Zeynep, Hz. Peygamberin halasının kızıydı. Hz. Peygamber, Onu azatlı kölesi Zeyd Bin Harise ile evlendirmek istedi. Hz. Zeynep, böyle bir evliliği istememekle beraber, Hz. Peygamberin isteğini reddetmemek için kabul etti. Ancak bir süre sonra imtizaçsızlık sebebiyle evlilik sona erdi. Hz. Peygamber ilâhî irade doğrultusunda Hz. Zeynep’le evlendi. Böyle bir evlilik o günün örfüne uygun olmadığından bazılarınin hatırına “oğlunun hanımıyla evlendi” gibi vesveseler geldi, hatta bazı münafıklar bu minvalde ileri geri konuşmalar yaptı. Bunun üzerine Ahzab Sûresinin 36-40. âyetleri nazil oldu.³²²

Bediüzzaman, kendisine “Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâm’ın Zeyneb’i tezevvücünü eski zaman münafıkları gibi yeni zamanın ehl-i dalaleti dahi medar-ı tenkid buluyorlar, nefsanî, şehevanî telakki ediyorlar” diye sorulması üzerine konuyla ilgili müstakil bir mektup neşretmiştir. Bu mektupta nazara verdiği esaslardan biri, meselenin örf bakan durumudur. Şöyle ki:

Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm’ın hizmetkârı veya “oğlum” hitabına mazhar olan Zeyd (ra), rivayet-i sahiha ile itirafına binaen, izzetli zevcesini kendine manen küfüv bulmadığı için tatlik etmiş. Yani:

³²²Beydâvi, III, 55-56

Hazret-i Zeyneb, başka yüksek bir ahlâkta yaratılmış ve bir Peygambere zevce olacak fıtratta olduğunu, Zeyd ferasetle hissetmiş ve kendisini ona zevce olacak fıtratta kendine küfüv bulmadığından, manevî imtizaşsızlığa sebebiyet verdiği için tatlik etmiştir. Allah'ın emriyle Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm almış; yani زَوْجَانَاكَ'nın işaretiyle, o nikâh bir akd-i semavî olduğuna delaletiyle, hârikulâde ve **örf** ve muamelat-ı zahiriye fevkinde, sırf kaderin hükmüyledir ki Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm, o hükm-ü kadere inkıyad göstermiştir ve mecbur olmuştur. Nefis arzusuyla değildir.³²³

Verilen cevaptaki Arabi ibare, konuyla ilgili gelen âyetlerden birinden bir parça olup “(Ey Peygamber) **Biz onu** (Zeyneb'i) **sana eş kıldık**” anlamındadır.³²⁴ Böyle bir evlilik -Bediüzzaman'ın da dikkat çektiği gibi- o günün örfüne aykırıdır. Cenab-ı Hak böyle fasit bir örfü, peygamberin manevi oğlu Zeyd'in boşadığı hanımıyla peygamberi evlendirerek ortadan kaldırmıştır.

Bediüzzaman, “Bir şeyden her şeyi yapmak ve her şeyi bir tek şey yapmak her şeyin Hâlıkına has bir iştir” der ve devamında şu açıklamayı yapar:

Buradaki külliyet nisbî ve örfidir. “Bir şeyden her şeyi yapmak”taki murat, bütün dünyanın mevcudatını bir şeyden yapmak ve icad etmek değildir. Belki ondaki murat; bir şeyden yani bir katre sudan, bir insanın, bir hayvanın her şeyini, her eczasını, her bir cihazatını halkediyor ve bir şey olan topraktan nebatat ve hayvanatın her bir şeylerini ondan halkeder demektir. Hem “her şeyi bir tek şey yapmak” cümlesindeki külliyet mukayyedir, nisbîdir. Yani insanın

³²³Nursi, **Mektubat**, s. 28

³²⁴Ahzab, 37

yediği her nev' taamdan, o insanda basit bir cild ve bir kan ve bir et ve hâkeza...³²⁵

Görüldüğü gibi, burada “her şey” ifadesi örfe göre kullanılmıştır. Örfe göre ise bu ifade zaman zaman “çok şey” anlamında kullanılır. Mesela çok bilgili biri hakkında “adam her şeyi biliyor” dediğimizde, örfen bu “adam çok şey biliyor” demektir. Dolayısıyla bu şahsın herhangi bir meseleyi bilmediğini görünce “hani bu adam her şeyi biliyordu, bize yalan söylediniz” deme hakkımız olamaz.

Bediüzzaman “Sahabe-i Kiram Hazeratına ‘Radıyallahü Anh’ denildiğine binaen, başkalara da bu manada söylemek muvafık mıdır?” sorusuna şöyle cevap verir:

Evet, denilir. Çünkü Rasûl-i Ekrem’in bir şiarı olan Aleyhissalâtü Vesselâm kelâmı gibi Radıyallahü Anh terkibi, Sahabeye mahsus bir şiar değil, belki Sahabe gibi veraset-i nübüvvet denilen velayet-i kübrada bulunan ve makam-ı rızaya yetişen Eimme-i Erbaa, Şah-ı Geylanî, İmam-ı Rabbanî, İmam-ı Gazalî gibi zâtlara denilmeli. Fakat örf-ü ulemada Sahabeye, Radıyallahü Anh; Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîne, Rahimehullah; onlardan sonrakilere, Gaferehullah; ve evliyaya, Kuddise Sırruhu denilir.³²⁶

Bediüzzaman bu soruya ulema örfüne dikkat çekerek cevap vermiştir. Radıyallahü Anh, “Allah ondan razı olsun” anlamında güzel bir duadır. Sahabe hakkında bunu kullandığımız gibi, mana itibarıyla düşündüğümüzde başkalarına da bunu söylememizde bir beis yoktur. Ancak bu âlimlerin örfünde kullanılmamakta, bunun yerine Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîne **Rahimehullah**: Allah ona rahmet etsin; onlardan sonrakilere, **Gaferehullah**: Allah onu bağışlasın ve evliyaya, **Kuddise Sırruhu**: Sırrı (engin iç dünyası) tertemiz olsun” denilir.

³²⁵Nursi, **Barla Lahikası**, s. 339

³²⁶Nursi, **Mektubat**, s. 279-280

Bediüzzaman, “Madem Hristiyan dininde böyle bir inkılap oldu; bidayette inkılapçılara mürted denildi, sonra Hristiyan olarak yine kabul edildi. Öyle ise, İslâmiyette de böyle dinî bir inkılab olabilir?” şeklindeki bir soruya cevap verirken, Hristiyanlıkta görülen örfî kanunları da nazara verir. Şöyle ki:

... Din-i İsevî'de yalnız esasat-ı diniye Hazret-i İsa Aleyhisselâmdan alındı. Hayat-ı içtimaiyeye ve fûruat-ı şer'iyeye dair ekser ahkâmlar, Havariyyun ve sair rüesa-yı ruhaniye tarafından teşkil edildi. Kısım-ı a'zamı, kütüb-ü sâbika-i mukaddeseden alındı. Hazret-i İsa Aleyhisselâm, dünyaca hâkim ve sultan olmadığından ve kavanin-i umumiye-i içtimaiyeye merci' olmadığından; esasat-ı diniyesi, hariçten bir libas giydirilmiş gibi, şeriat-ı Hristiyanıye namına **örfî kanunlar**, medenî düsturlar alınmış, başka bir suret verilmiş. Bu suret tebdil edilse, o libas değiştirilse, yine Hazret-i İsa Aleyhisselâmın esas dini bâki kalabilir. Hazret-i İsa Aleyhisselâmı inkâr ve tekzib çıkmaz. Hâlbuki din ve şeriat-ı İslâmiyenin sahibi olan Fahr-i Âlem Aleyhissalâtü Vesselâm iki cihanın sultanı, şark ve garb ve Endülüs ve Hind, birer taht-ı saltanatı olduğundan; Din-i İslâm'ın esasatını bizzât kendisi gösterdiği gibi, o dinin teferruatını ve sair ahkâmını, hattâ en cüz'î âdâbını dahi bizzât o getiriyor, o haber veriyor, o emir veriyor. Demek fûruat-ı İslâmiye, değişmeye kabil bir libas hükmünde değil ki; onlar tebdil edilse, esas-ı din bâki kalabilsin. Belki esas-ı dine bir cesedir, lâakal bir cildir. Onunla imtizaç ve iltiham etmiş; kabil-i tefrik değildir. Onları tebdil etmek, doğrudan doğruya sahib-i şeriatı inkâr ve tekzib etmek çıkar.³²⁷

Hazret-i İsa, dünyaca hâkim ve sultan olmamıştır. Dolayısıyla, toplum hayatıyla ilgili kanunlara merci' olmadığı cihetle Hristiyanlıkta dinin esasları kendisinden değil, daha

³²⁷Nursi, **Mektubat**, s. 435

çok önceki semavi kitaplardan, Havarilerden ve ruhban sınıfından alınmıştır. Böylece örfî kanunlar ve medenî düsturlar, Hristiyanlık şeriatına dıştan bir elbise gibi giydirilmiştir. Bu elbisenin değişmesi Hristiyanlığın değişmesi demek değildir. İslam'da ise Hz. Peygamber İslâm Dininin esaslarını bizzat kendisi göstermiş, keza dinin teferruatını ve diğer hükümlerini, hatta en cüz'î âdâbını dahi bizzat getirmiş, haber vermiş, emretmiştir. Bu sebeple bütün bu fûruat değiştirilebilir bir elbise gibi değil, dinin esasına bir ceset ve en azından bir cild olmuştur. Böyle olunca onları değiştirmek, doğrudan doğruya şeriat sahibini inkâr ve yalanlamak hükmündedir.

Âdet

Örf ve âdet, birbirine yakın kavramlardır. **Örf**, duruma göre kanun ve ahlak yerine geçebilen, fakat gerçekte kanun olmayan davranış kalıbı iken; **âdet**, bir topluluğun yapmaya ve uymaya alışageldiği ve topluluk tarafından yapılması gerekli görünen davranış kalıbını ifade eder. Örf, âdete göre daha güçlü, âdet ise, örf'e göre daha yumuşaktır.

Mecellenin 36. maddesinde geçen "**âdet muhakkemdir**" kaidesini bu bağlamda hatırlayabiliriz. Yani, ihtiyaç halinde âdetin hakemliğine müracaat edilir. Belli şartlarda, hemen her toplumun âdetleri, hükümleri belirlemede etkili olabilmektedir.

Âdet konusunda -trafik işaretleri örneğinde görebileceğimiz gibi- evrensel âdetlerden bile söz etmek mümkündür. Bunlar dinî değillerdir, ama din tarafından ret de edilmezler.

Hemen her yörenin kendine göre âdetleri olabilir. Bediüzzaman, kendi memleketinden şöyle bir örnek verir:

Memleketimizde medrese talebelerinden birisi bir kitabı bitirse veya başlasa, bir tatlı veya yemek meftuhane veya mahtumane diye vermek âdettir.³²⁸

³²⁸Nursi, **Emirdağ Lahikası - I**, s. 179

Bunlardan **mefthane** tatlısı veya yemeği kitaba başlandı-
ğında, **mahtumane** ise kitap bitirildiğinde verilmektedir. Bu
tür âdetlerde İslam'ın bunu emredip emretmemesine bakıl-
maz, yasaklamamış olması yeterli görülür.

Bediüzzaman, eserlerinde **âdet** kavramını hayli kullanır,
bir kısım İslamî meseleleri bu kavram çerçevesinde halleder.
Mesela:

Arefe gününde bin İhlas-ı Şerif okumak

Arefe günü, kurban bayramının bir gün öncesidir. Adını, ha-
cıların o günde Arafat'ta vakfeye durmalarından alır. Bediüzza-
man, kendi yöresinden arefeyle ilgili şöyle bir uygulamayı anlatır:

Bizim memlekette eskide arefe gününde bin İhlas-ı
Şerif okurduk. Ben şimdi bir gün evvel beşyüz ve
arefede dahi beşyüz okuyabilirim. Kendine güvenen,
birden okuyabilir.³²⁹

Böyle bir uygulama, ne farzdır, ne de sünnettir, ama güzel
bir yöresel âdettir. Bazılarının bu tür âdetleri “bid’at” olarak
görmeleri aşırı bir tepkidir. Kişi, kendisi böyle bir uygulama
yapmayabilir. Ama yapanlara din adına engel olmaya çalışması,
lüzumsuz bir gayrettir. Çünkü dinde her sonradan çıkan şey
bid’at değil, dine ters olarak sonradan çıkan şeyler bid’attir.

Cemaat âdeti

Bediüzzaman'a bazı meselelerin uygulamasıyla alakalı
“hangisi daha efdaldır?” diye sorulur. Cevaben şöyle der:

...Fakat bence böyle efdaliyet mes'elesinde, kabul-ü
âmmeyi ihsan eden **âdet-i cemaat** medar-ı tercihtir.
Âdet-i İslâmiye nasıl gelmiş, o daha efdaldır.³³⁰

İnsanlar, genelde alıştıkları tarz şeyler yapmaya yatkın-
dırlar. Öyle ki yeni bir uygulamayla karşılaştıklarında “Ne

³²⁹Nursi, **Şualar**, s. 299

³³⁰Nursi, **Barla Lahikası**, s. 251

o? Eski köye yeni âdet mi getiriyorsun?” derler. Dolayısıyla umumun kabulünü ihsas eden cemaatin âdeti ve İslamî âdet nasıl gelmiş ise uygulamayı öyle yapmak daha faziletlidir.

Âdetin ibadet olması

Bediüzzaman'ın âdet konusunda âdeta devrim niteliğinde bir tesbiti, insanın mubah amellerinin iyi bir niyetle ibadet olabilmesidir. Bu, o derece bir öneme sahiptir ki, kişi bunu uyguladığında, rutin olarak yapmış olduğu amelleriyle daima sevap kazanabilecektir.

Bediüzzaman “Niyet gibi, tarz-ı nazar dahi âdeti ibadete çevirir” başlığı altında şöyle der:

Şu noktaya dikkat et; nasıl olur niyetle mubah âdât,
ibadat...

Öyle tarz-ı nazarla fûnun-u ekvan, olur maarif-i
İlahî...³³¹

Hz. Peygamberin bildirdiği gibi “Ameller niyetlere göredir.”³³² İnsan, -mesela- her gün mesaisine gider gelir. Bu gidiş gelişlerde “Allahım, beni dinine hizmetkâr kıl, başkalarına yardımcı olmayı nasip et” diye niyetlense, sadece gidip gelenlere göre çok büyük bir sevabı elde eder. Öte yandan Astro-nomi, Biyoloji, Fizik, Kimya gibi ilimleri okurken bunlarda anlatılanlara İlahi sanat olarak baksa, hayatın en büyük gayelerinden biri olan marifetullahı ulaşıır.

Bediüzzaman âdetin ibadet olmasının bir başka sırrını şöyle nazara verir:

...Sünnet-i Seniye ittibâ kendine âdet eden,
âdâtını ibadete çevirir, bütün ömrünü semeredar ve
sevabdar yapabilir.³³³

³³¹Nursi, **Sözler**, s. 723

³³²Buhârî, Bed'ül-vahy, 1, Müslim, İmâre, 155

³³³Nursi, **Lem'alar**, s. 50

Sünnet-i Seniye, Hz. Peygamberin örnek hayatıdır. O, Kur'anî ifadeyle “**usve-i hasene**”dir,³³⁴ yani model insandır, rol modeldir, en güzel örnektir. Bir Müslüman -mesela- yerken ve içerken Hz. Peygamberin nasıl yiyip içtiğini tezekkür etse ve o esaslar çerçevesinde yiyip içse, normal şartlarda sıradan ve rutin olan bu fiillerinden sevap kazanır. Bediüzzaman şu hatırlatmada bulunur:

Az bir ömürde hadsiz bir amel-i uhrevî istersen ve herbir dakika-i ömrünü bir ömür kadar faydeli görmek istersen ve **âdetini** ibadete ve gâfletini huzura kalbetmeyi seversen, Sünnet-i Seniye'ye ittiba et.³³⁵

Not: Sünnet-i seniye'yi yemek-içmek gibi dar bir alana sıkıştırmamak gerekir. Hz. Peygamberin ibadet hayatı, zahidliği, cihadı, ihlası, gayreti... gibi bütün fiilleri ve hareketleri sünnet-i seniye'ye dâhildir.

5-Kavl-i Sahabi

Dinin referans alınan kaynaklarından biri; sahabilerin sözleri, amelleri, bir mesele hakkındaki görüşleridir. **Sahabe**, Hz. Peygamberle hayatta iken beraber olma şerefine nail olmuş, Onun sohbetiyle yetişmiş kimselerdir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle sahabiler,

-Enbiyadan sonra nev-i beşer içinde en mümtaz kişilerdir.³³⁶

-Daire-i nübüvvetin hademeleri (peygamberlik dairesinin hizmetkârları)

-Ve o güneşin yıldızlarıdır.³³⁷

- Ekseriyet-i mutlaka itibariyle hakka âşık, sıdka müştak, adalete hahişgerdirler.

³³⁴ Ahzab, 21

³³⁵ Nursi, **Sözler**, s. 362

³³⁶ Nursi, **Lem'alar**, s. 30.

³³⁷ Nursi, **Sözler**, s. 460.

- Ulvi hissiyat taşırlar, her türlü ahlâk güzelliğine perestîş ederler.

- Doğruluğa ve hakka -özellikle de şer'i hükümlerin riva-yetinde ve tebliğinde- ellerinden geldiği kadar talip, muvafık ve âşıktırlar.³³⁸

Sahabenin mümtaz hale gelmesinin arka planı

Bunun pek çok yönleri olabilir. Mesela:

1-Sahabe, nübüvvet güneşinin sohbet ziyasıyla nurlanmış-tır.³³⁹ Genelde müşîdin kemali kendisinden ders alanlara da yansır. Elbette Hz. Peygamber gibi en büyük bir peygambere muhatap olmak, çok büyük bir mazhariyettir. Bediüzzaman bunu "Sohbette insibağ ve in'ikas vardır" diyerek açıklar.³⁴⁰ Yani sohbe muhatap olanlar, o sohbetin manevi rengiyle boyalanır-lar ve sohbet edenin halleriyle hâllenirler. Devamında Bediüz-zaman Hz. Peygamberin kudsî sohbetinin etkisini şöyle anlatır:

Sohbet-i Nebeviye ne derece bir iksir-i nurani oldu-ğu bununla anlaşılır ki: Bir bedevi adam, kızını sağ olarak defnedecek derecede bir kasavet-i vahşiyane de bulunduğ u halde, gelip bir saat sohbet-i Nebeviyeye müşerref olur, daha karıncaya ayağını basamaz dere-cede bir şefkat-i rahîmaneyi kesbederdi. Hem cahil, vahşi bir adam, bir gün sohbet-i Nebeviyeye mazhar olur; sonra Çin ve Hind gibi memleketlere giderdi, o mütemeddin kavimlere muallim-i hakaik ve rehber-i kemalât olurdu.³⁴¹

2- Sahabe, İslam Dininin hakikatlerine ilk muhatap olma-nın avantajına sahiptir. Bediüzzaman bunu şöyle açıklar:

Kur'an-ı Hakîm'in envârıyla hâsıl olan o inkılab-ı azîm-i içtimaîde, ezdad birbirinden çıkıp ayrılırken;

³³⁸Nursi, **Sözler**, s. 484

³³⁹Bkz. Nursi, **Sözler**, s. 484

³⁴⁰Nursi, **Sözler**, s. 489

³⁴¹Nursi, **Sözler**, s. 489

şerler bütün tevabiiyle, zulümatıyla ve teferruatıyla ve hayır ve kemalât bütün envârıyla ve netaiciyle karşı karşıya gelip, bir vaziyette ve müheyyic bir zamanda, her zikir ve tesbih, bütün manasının tabakatını turfanda ve taravetli ve taze ve genç bir surette ifade ettiği gibi; o inkılab-ı azîmin tarrakası altında olan insanların bütün hissiyatını, letaif-i maneviyesini uyandırmış; hattâ vehim ve hayal ve sır gibi duygular hüşyar ve müteyakkız bir surette o zikir, o tesbihlerdeki müteaddit manaları kendi zevklerine göre alır, emer. İşte şu hikmete binaen bütün hissiyatları uyanık ve letaifleri hüşyar olan sahabeler, envâr-ı imaniye ve tesbihiyeyi câmi' olan kelimat-ı mübarekeyi dedikleri vakit, kelimenin bütün manasıyla söyler ve bütün letaifiyle hisse alırlardı.³⁴²

Kur'anın nazil olduğu ortamda, toplumda büyük bir inkılap yaşanmıştır. Zıtlar birbirinden ayrılmış, bir yanda İslam öncesi cahiliye döneminin karanlığı, öte yanda İslam inkılabının aydınlığı gayet net olarak görülmüştür. İnsanlar problemlerle karşılaşmakta ve bu problemlerini Hz. Peygambere sormaktadırlar. O ise bu konuda gelecek hükmü semadan beklemektedir. Böyle bir hengâmede bütün nazarlar semadan gelecek vahye yönelmektedir. Hal böyle olunca, sahabeler gelen vahyi öğrendiklerinde tam bir iştiha ile ona yönelmekte, vahyin öğretilerini turfanda bir meyve misali iştiyakla ve muhabbetle karşılamaktadır. Bu hal onların ta vehim, hayal ve sır gibi duygularına kadar sirayet etmiş, bütün hissiyatları uyanık ve bütün latifeleri hüşyar olarak hakikatlere muhatap olmuşlardır.

3-Buldukları ortam, dini anlamayı ve yaşamayı beslemektedir. Bediüzzaman buna şöyle temas eder:

³⁴²Nursi, **Sözler**, s. 491

“Nasıl ki çarşıda mevsimlere göre, birer meta mergup oluyor. Vakit be-vakit birer mal revaç buluyor. Öyle de, âlem meşherinde, içtimaiyat-ı insaniye ve medeniyet-i beşeriye çarşısında, her asırda birer meta’ mergup olup revaç buluyor. Sûkunda yani çarşısında teşhir ediliyor, rağbetler ona celboluyor, nazarlar ona teveccüh ediyor, fikirler ona müncezip oluyor. Meselâ: Şu zamanda siyaset metayı ve hayat-ı dünyeviye- nin temini ve felsefenin revaçları gibi... Ve selef-i sâ- lihîn asrında ve o zaman çarşısında en mergub meta, Hâlık-ı Semavat ve Arz’ın marziyatlarını ve bizden arzularını, kelâmından istinbat etmek ve nur-u nü- büvvet ve Kur’an ile kapatılmayacak derecede açılan âhiret âlemindeki saadet-i ebediyeyi kazandırmak ve- sailini elde etmek idi.

İşte o zamanda zihinler, kalpler, ruhlar, bütün kuv- vetleriyle, yerler ve gökler Rabbinin marziyatını an- lamağa müteveccih olduğundan, içtimaiyat-ı beşeri- yenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvalleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her ki- min güzelce bir istidadı bulunsa, onun kalbi ve fit- ratı, şuursuz olarak her şeyden bir ders-i marifet alır. O zamanda cereyan eden ahval ve vukuat ve muha- verattan taallüm ediyordu. Güya her bir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fitrat ve istidadına, içtihadı bir istidad-ı ihzarî telkin ediyordu. Hatta o derece şu fitrî ders tenvir ediyordu ki; yakın idi ki, kesbsiz içtihadı kabiliyeti ola, ateşsiz nurlana...”³⁴³

Her zamanın çarşısında bir mal öne çıkar, rağbetler ona yö- nelir. Mesela günümüzde siyaset, ekonomi ve futbol konuları öne çıkmıştır. Bunlara ilgi duyan kimseler çok özel bir gayret sarfetmesler bile farkına varmadan bunları ayrıntılarıyla bi- lir hale gelmektedir. Bunun dini anlama ve yaşama versiyonu Hz. Peygamber zamanında yaşanmış, peygambere muhatap

³⁴³Nursi, **Sözler**, s. 481

olan insanlar -hemen her yerde dini konuları konuşulması ve nazarların semanın haberlerine yönelmesi gibi sebeplerle- din konusunda ileri derecede bir bilgiye ve idrake ulaşmışlardır.

Sahabe, yanılmaz mıdır?

İslam Dininde peygamberler dışında hiç kimsenin masumiyeti, yanılmazlığı söz konusu değildir. Hatta peygamberlerin bile **“zelle”** tabir edilen “içtihadında hakka tam isabet edememek” durumu söz konusudur. Fakat onların diğer insanlardan farkı şudur: Böyle bir durumda vahiy gelir, asıl yapılması gerekeni bildirir.

Sahabiler peygamberlerden sonra insanlık âleminde en seçkin kimselerdir. Ama bu onları “hata yapmaz, yanılmaz” bir konuma da getirmez. Mesela, Tevbe suresinde anlatıldığı ve hadis kitaplarında da uzun uzun açıklandığı gibi, Hz. Peygamberin katıldığı Tebük Seferine sahabilerden bazıları katılabilecekleri halde katılmamışlardır. Kur’an, Tebük seferiyle ilgili bir âyetinde şöyle bildirir:

“Medine ahalisine ve çevrelerindeki bedevilere, Rasûlullah’tan geride kalmaları ve O’nun katlandığı zorluklara katlanmamaları yaraşmaz...”³⁴⁴

Yani, kendi canlarını Peygamberden ziyade sevmeleri, Peygamberin kendini sakınmadığı şeylerden kendilerini sakınmak istemeleri yakışmaz. Çektiği zahmetlerde, katlandığı meşakkatlerde, karşı karşıya geldiği zorluklarda hep O’nunla beraber bulunmaları, maiyyetinde yürümeleri iktiza eder.

Sefere katılma imkânı olduğu halde, katılmayan mü’minlerden bir grup, sonra çok pişman olurlar. Rasûlullah’ın Medine’ye döneceği günlerde, kendilerini mescidin direklerine bağlarlar. Rasûlullah, âdeti olduğu üzere önce mescide uğrar, orada iki rekât namaz kılar. Direklere bağlı bu kişileri

³⁴⁴Tevbe, 120

görünce, bunların durumunu sorar. “Rasulullah çözmedikçe, biz ipimizi çözmeyeceğiz” dedikleri anlatılır. Rasûlullah, “bu konuda bana vahiy gelmezse, vallahi ben onları çözmeyeceğim” der. Şu âyetler nazil olunca onları serbest bırakır:

“Diğerleri günahlarını itiraf ettiler. Bunlar, bazan salih amel işleyen, bazan da kötü ameli olan kimselerdir. Ola ki Allah onların tevbelerini kabul eder. Şüphesiz Allah Ğafur’dur, Rahimdir (bağışlar, merhamet eder).”³⁴⁵

Seferden geri kalanlardan üç tanesi ise, kendilerini direğe bağlamazlar, ama ciddi bir pişmanlık içindedirler. Bunlar, Ka’b Bin Malik, Mürare Bin Rebi’ ve Hilal Bin Ümeyyedir. Ka’b Bin Malik, hayatının bu mühim olayını uzun uzun anlatır.³⁴⁶

Kendisi Akabe’de biat edenlerdendir. Tebük seferine katılmak için de şartları son derece müsaittir. Fakat işi ağırdan alır. “Orduya yetişirim” diye düşünürken, bir türlü yola çıkamaz. Geride kalan münafıklar veya katılamayacak durumda olanlarla bulunmak, kendisine çok ağır gelir. Rasûlullah döndüğünde, kusurunu itiraf eder. Rasûlullah O’na ve O’nun durumunda olan diğer iki kişiye evlerine gitmelerini, Allah’ın bu konudaki hükmünü beklemelerini söyler. Bu bekleyiş elli gün sürer. Bu elli gün, onlara sanki elli yıl gibi gelmiştir. Kur’an, onların halini şöyle anlatır:

“Geride kalanlardan o üç kişiyi de Allah affetti. Arz, bütün genişliğiyle beraber onlara dar geliyordu. Ruhları bunalmıştı. Allah’tan başka bir sığınak olmadığını anlamışlardı. Sonra Allah, onların tevbesini kabul etti. Şüphesiz Allah, Tevvas-Rahimdir (tevbeleri kabul eder, merhametle muamele eder).”³⁴⁷

³⁴⁵ Tevbe,102

³⁴⁶ Bkz. Buhari, Megazi, 79

³⁴⁷ Tevbe, 118

Seferine katılmadıkları için son derece pişman olan ve kendilerini direğe bağlayanların ve devamında kıssaları anlatılan üç sahabenin halleri bize gösteriyor ki, sahabe de bazen nefsi-ne mağlup olabilir, hasbe'l-beşer günaha girebilir.

Bediüzzaman, sahabede kusur olabilmesine Fetih Süresi'nin son âyetini açıklarken şöyle temas eder:

Sahabeyi tavsifat-ı mühimme ile sena ederken, en büyük bir mükâfatın va'di, makamca lâzım geldiği halde, مَغْفِرَةً kelimesiyle işaret ediyor ki: İstikbalde Sahabeler içinde fitneler vasıtasıyla mühim kusurlar olacak. Çünkü mağfiret, kusurun vukuuna delalet eder. Ve o zamanda Sahabeler nazarında en mühim matlup ve en yüksek ihsan, “mağfiret” olacak ve en büyük mükâfat ise; afv ile, mücazat etmemektir.³⁴⁸

İlgili âyetin başında Cenab-ı Hak sahabileri methetmektedir. Ama âyetin sonunda onlara “mağfiret” yani bağışlanma vaadi yapmaktadır. Bu da onlarda bazı kusurlar olabilmesinin bir delilidir.

Sahabenin kusuru olabilmesinden hareketle şunu söyleyebiliriz: Peygamber Efendimizin “**ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uysanız hidayete erersiniz**”³⁴⁹ hadisini belli kayıtlarla anlamak gerekir. Mesela, üstte nazara verilen olayda kıssası anlatılan üç sahabe, seferden geri kalmakta örnek alınmaz. Ama sonrasında sergiledikleri “murdane tavır, pişmanlık, günahattan tam bir azimle dönüş” gibi halleri, Kur'an âyetlerinde kendisine yer verilecek kıymette ve ehemmiyettedir.

6-Istishab

Istishab, kelime olarak “devam ve beraberlik” demektir. Fıkıhta “bir şeyin bulunduğu hâl üzere devamı” anlamında kullanılır.

³⁴⁸Nursi, **Lem'alar**, s. 32-33

³⁴⁹ Aclûnî, I, 132

Bediüzzaman, münaflıkların **“Yeryüzünde fesat çıkarmayın”** denildiğinde **“Biz ancak ıslah edicileriz”** diyerek cevap vermelerini değerlendirirken bu kurala da dikkat çeker. Şöyle ki:

Onların “İslah ederiz” şeklinde fiil olarak değil de “muslihun” şeklinde isim olarak bunu söylemeleri, “salah bizim sabit, daimi sıfatımızdır. Dolayısıyla bizim bu hâlimiz, ıstıshab yoluyla ıslahın ta kendisidir.” diye düşünmelerine bir işarettir.³⁵⁰

Eşyada asıl olan ibahadır (mubahlıktır)

Eşyada asıl olan ibahadır,³⁵¹ yani mubah ve helal oluşturmaktır. Haram olanlar ayrıca bildirilmiştir. Bediüzzaman bunu **“O (Allah), yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı”**³⁵² âyetini tefsir ederken şöyle ele alır:

لَكُمْ **“Sizin için “** ifadesindeki ل (lâm), eşyada aslın mubahlık olduğuna bir işarettir.

- Arızî olarak bazı şeylerin haram kılınması ise,
- Ya korumak içindir; başkasının malı gibi.
- Veya hürmeti içindir; insanoğlunun eti gibi.
- Veya zararı içindir; zehir gibi.
- Veya tiksindirici olmasındandır; başkasının balgamı gibi.
- Veya necislik sebebiyledir; ölü eti gibi.³⁵³

“Beraet-i zimmet asıldır”³⁵⁴ kaidesi de ıstıshabla ilgilidir. Buna “aslî beraet ilkesi” ve “masumiyet karinesi” de denir. Yani aksi ispat edilinceye kadar bir insanın borçsuzluğu ve suçsuzluğu esastır. Nitekim Hz. Peygamber **“İddia edenin**

³⁵⁰Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 100

³⁵¹Bilmen, I, 298

³⁵²Bakara, 29

³⁵³Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 229

³⁵⁴Mecelle, 8. madde

delil getirmesi, inkâr edenin de yemin etmesi gerekir” buyurmuştur.³⁵⁵ Bu mana Mecellede şöyle yer alır: **“Beyyine müddei için ve yemin münkir üzerinedir.”**³⁵⁶

Öte yandan **“Şek ile yakın zail olmaz”** ve **“Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır”** şeklindeki Mecelle kaideleri de ıstıshabla alakalıdır.³⁵⁷

Bediüzzaman'ın mahkeme müdafaaları büyük ölçüde ıstıshab kaidesi çerçevesinde olmuştur. Mesela Eskişehir mahkemesinde şöyle der:

Evvelâ; imkânât başkadır, vukuat başkadır. Her bir fert, çok adamları öldürebilmesi mümkündür. Bu imkân-ı katil cihetiyle mahkemeye verilir mi? Her bir kibrit, bir haneyi yakması mümkündür. Bu yangın imkânıyla kibritler imha edilir mi?³⁵⁸

Bediüzzaman, burada **“Beraet-i zimmet asıldır”** esasıyla savunmasını yapmıştır. Yani ortada bir suç delili yok iken sadece ve sadece bir vehimle potansiyel suçlu olarak muamele yapmak, hukukla bağdaşır bir durum değildir. Alttaki şu ifadelerinde de bu manayı teyid etmektedir:

Hâlbuki mahkeme safahatında hiçbir emare bulamadılar ki, muannit bir müddeiumumî (savcı), mecbur olup vukuat yerinde imkânâtı istimal ederek mükerren iddianamesinde “yapabilir” demiş ve “yapmış” dememiş. Yapabilir nerede? Yapmış nerede? Hatta mahkemede Said ona demiş: “Herkes bir katli yapabilir, bu iddianız ile herkesi ve sizi mahkemeye vermek lâzım geliyor...”³⁵⁹

³⁵⁵Buhari, Rehin, 6; Tirmizi, Ahkâm, 12, İbn Mace, Ahkâm, 7

³⁵⁶Mecelle, 76. madde

³⁵⁷Mecelle, 4 ve 5. maddeler

³⁵⁸Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s. 218

³⁵⁹Nursi, **Emirdağ Lâhikası -I**, s. 10

2. BÖLÜM: KÜLLİ KAİDELER

Çözüm kaynağı: Külli kaideler

İslam Hukukunun en önemli çözüm kaynaklarından biri külli kaidelerdir. Külli kaideler, Fizik ve Matematik gibi ilimlerdeki formüllere benzer. Formüller iyi bilinirse, problemler ne kadar çok da olsa, çözmek çok da zor olmaz.

1868-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye** veya kısaca **Mecelle** adıyla İslam Hukukunun temel esaslarını maddeleştirir, külli kaideler şeklinde ifade eder. Külli kaideler, “sınırlı nasslarla sınırsız olayların” çözümlenebilmesinin en önemli bir sırrıdır. Külli kaideler, genelde âyet ve hadislerden çıkarılmıştır.

Her ne kadar daha evvelinde de ulemanın eserlerinde külli kaidelere dikkat çekilmiş ve yer verilmişse de, Mecelle daha ileri bir adım olmuştur.

Misal olarak “**Zaruretler, haramı helal kılar**” kaidesine bakabiliriz:

Normal zamanların hükümleriyle, zaruret hallerinin hükümleri aynı değildir. Mesela kişi hayatı bir tehlike zamanında, normal şartlarda yenilmesi haram olan domuz etinden yiyebilir. Kur’anda şöyle bildirilir:

“O (Allah), size ancak şunları haram kıldı: Meyte, kan, domuz eti, bir de Allah’tan başkası adına kesilen hayvanlar. Ama kim mecbur olur da, talip olmadan ve zaruret ölçüsünü aşmadan yerse, ona günah yoktur.”³⁶⁰

³⁶⁰ Bakara, 173

Meyte, boğazlanmadan ölen hayvandır. Bunun yenilmesi haramdır. Ancak balık ve çekirge bundan müstesna kılınmıştır. Bu âyetten ve emsalinden hareketle şu külli hüküm çıkarılmıştır: **“Zaruretler memnu’ olan şeyleri mubah kılar (Zaruretler, haramı helal kılar).”**³⁶¹ Haram kılındığı bildirilen bu dört şey, ızdırar halinde yenilebilir. Ancak ızdırar halinde âyetin **“bâği ve âdi”** olmamak kısmının bildirdiği üzere, doğrudan bunları talep etmemek ve haddi aşmamak lazımdır. Buradan da şu külli hüküm çıkarılmıştır: **“Zaruretler kendi miktarınca takdir olunur.”**³⁶² Mesela -Bediüzzaman’ın ifadesiyle-

Muztar adam, murdar etten tok oluncaya kadar yiye-
mez. Belki, ölmeyecek kadar yiyebilir.³⁶³

Öyle anlaşılıyor ki, neyin zaruret olduğu ve neyin de zaruret olmadığı çok iyi bilinmesi, ayrıca zaruret miktarının çok iyi takdir edilmesi gerekir. Yoksa insan “zaruret var” diyerek pek çok günahlara da girebilir. Mesela bir insan “başka yerde iş bulamadım, ancak şarap fabrikasında iş bulabildim. Sevmiyorum, ama mecburen burada çalışıyorum” diyemez. Dinî hassasiyeti olan birinin dinin haram kıldığı bir müessesede çalışması tasvip edilemez.

Bediüzzaman’ın 1920’li yılların başlarıyla ilgili şu değerlendirmeleri, zaruret meselesinin makro siyasetin de gündeminde olduğunu göstermektedir:

Kırk sene evvel bir başkumandan beni bir parça dünyaya alıştırmak için bazı kumandanları, hatta hocaları benim yanıma gönderdi. Onlar dediler: “Biz şimdi mecburuz. إِنَّ الضَّرُورَاتِ تُبَيِّحُ الْمُحْظَرَاتِ kaidesiyle Avrupa’nın bazı usûllerini, medeniyetin icaplarını taklide mecburuz.” Ben de dedim: “Çok

³⁶¹ Mecelle, 21. madde

³⁶² Mecelle, 22. madde

³⁶³ Nursi, **Lem’alar**, s. 142

aldanmışsınız. Zaruret sù'-i ihtiyardan gelse kat'iyen doğru değildir, haramı helâl etmez. Sù'-i ihtiyardan gelmezse, yani zaruret haram yoluyla olmamış ise, zararı yok. Meselâ, bir adam sù'-i ihtiyarı ile haram bir tarzda kendini sarhoş etse ve sarhoşlukla bir cinayet yapsa; hüküm aleyhine cari olur, mazur sayılmaz, ceza görür. Çünkü sù'-i ihtiyarı ile bu zaruret meydana gelmiştir. Fakat bir meczup çocuk cezbe halinde birisini vursa mazurdur, ceza görmez. Çünkü ihtiyarı dâhilinde değildir.” İşte, ben o kumandana ve hocalara dedim: Ekmek yemek, yaşamak gibi zarurî ihtiyaçlar haricinde başka hangi zaruret var? Sù'-i ihtiyardan, gayri meşru meyillerden ve haram muamelelerden tevellüt eden hareketler, haramı helâl etmeye medar olamazlar. Sinema, tiyatro, dans gibi şeylerde tiryaki olmuş ise, mutlak zaruret olmadığı ve sù'-i ihtiyardan geldiği için, haramı helâl etmeye sebep olamaz. Kanun-u beşerî de bu noktaları nazara almış ki; ihtiyar haricinde zaruret-i kat'iyeye ile, sù'-i ihtiyardan neş'et eden hükümleri ayırmıştır. Kanun-u İlahîde ise, daha esaslı ve muhkem bir şekilde bu esaslar tefrik edilmiş.³⁶⁴

“Zaruretlar, haramı helal kılar” gibi ifadeler “külli kaideler” çerçevesinde değerlendirilir. Ancak buradaki “külli” ifadesi yanlış da anlaşılabilir. Bazıları, hiçbir sınır ve kayıt olmadan hemen her durumda bu kaideyi kullanabileceğini zannedebilir. Bediüzzaman, bu cihetten olsa gerek şu açıklamaları yapar:

İşte şu kaide ise, külli değil. Zaruret eğer haram yoluyla olmamış ise, haramı helâl etmeye sebebiyet verir. Yoksa sù'-i ihtiyarıyla, gayri meşru sebeplerle zaruret olmuş ise, haramı helâl edemez, ruhsatlı ahkâmlara medar olamaz, özürlü teşkil edemez. Meselâ:

³⁶⁴Nursi, **Emirdağ Lahikası-II**, s. 242

Bir adam sû'-i ihtiyarıyla, haram bir tarzda kendini sarhoş etse; tasarrufatı, ulema-i Şeriatça aleyhinde caridir, mazur sayılmaz. Tatlik else, talakı vaki olur. Bir cinayet etse, ceza görür. Fakat sû'-i ihtiyarıyla olmazsa, talak vaki' olmaz, ceza da görmez. Hem meselâ, bir içki müptelası zaruret derecesinde müptela olsa da, diyemez ki: "Zarurettir, bana helâldir."³⁶⁵

Evet, hayat-ı dünyeviyenin muhafazası için zaruret derecesinde olmak şartıyla, bazı umûr-u uhreviyeye muvakkaten tercih edilmesine ruhsat-ı şer'îye var. Fakat yalnız bir ihtiyaca binaen, helâkete sebebiyet vermeyen bir zarara göre tercih edilmez, ruhsat yoktur. Hâlbuki bu asır, o damar-ı insanîyi o derece şırınga etmiş ki; küçük bir ihtiyaç ve âdi bir zarar-ı dünyevî yüzünden elmas gibi umûr-u diniyeyi terkederek.³⁶⁶

Not: Kendi iradesiyle içki içerek sarhoş olan kimsenin fiillerinin hükmüyle alakalı olarak Zahirî mezhebi, bir rivayette Ahmed Bin Hanbel ve Hanefî âlimlerden Tahavî farklı değerlendirmede bulunurlar, böyle birinin fiillerinin hukukî neticesi olmadığını söylerler. Ancak -konunun ayrıntılarında bazı görüş ayrılıkları olsa da-, Hanefîler, Şafîîler ve Malikîler, böyle birinin fiillerinin hukukî sonuçları olacağını ifade ederler.³⁶⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, meseleyi şöyle değerlendirir:

Mubah yol ile olan sarhoşluk, tasarrufatın sıhhatine mani olur. Sekran (sarhoş) hakkında cezayı müstelzim olmaz. Mesela bir ilaç veya bir bal yemekten veya bir ikraha mebni şarab içmekten neş'et eden bir sarhoşluk; mubah bir tarik ile vücuda gelmiş olur. Bu sarhoşluk, baygınlık hükmündedir. Böyle bir sarhoşun alış verişi, talak ve itak (boşama ve köle azat etme) gibi tasarrufatı, uyuyan veya baygın bulunan bir

³⁶⁵Nursi, **Sözler**, s. 482-483

³⁶⁶Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 105

³⁶⁷Bkz. Köse, s. 106

şahsın tasarrufları gibi hükümsüzdür. Böyle bir sekirden dolayı hadd-i şürb de lazım gelmez. Çünkü bu, bir neşve maksadıyla amden irtikab edilmiş değildir.³⁶⁸

Din kolaylıktır

İslam Dini, kolaylıklar dinidir. Yüce Allah şöyle bildirir:

“Allah sizin için kolaylık ister, zorluk dilemez.”³⁶⁹

Bu ve emsali âyetlerden, ayrıca Hz. Peygamberin **“Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız”**³⁷⁰ gibi hadislerinden hareketle **“Din kolaylıktır”** denilmiştir. Ama -tıpkı zaruretler konusunda olduğu gibi- bunun sınırlarını iyi çizmek gerekir. Yoksa bazıları bunu dini sulandırmakta kullanabilmektedir. Bediüzzaman, dinin kolaylığı konusuna vesvese konusunu işlerken temas eder ve şöyle der:

Dinde hârec yoktur. **لَا حَرَجَ فِي الدِّينِ** Madem dört mezhep haktır. Madem istiğfara müncer olan derk-i kusur ise, gurura müncer olan hüsn-ü amelini rü’yetine -böyle vesveseli adama- müreccahtır. Yani böyle vesveseli adam, amelini güzel görüp gurura düşmek-tense, amelini kusurlu görse, istiğfar etse, daha evlâdır. Madem böyledir, sen vesveseyi at. Şeytana de ki: Şu hal, bir harecdir. Hakikat-ı hale muttali olmak güçtür. Dindeki yüsre münafidir.

الدِّينُ يُسْرًا لَا حَرَجَ فِي الدِّينِ esasına muhaliftir. Elbette böyle amelim bir mezheb-i hakka muvafık gelir. O bana kâfidir. Hem lâakal ben aczimi itiraf ederek ibadeti lâyıık-ı veçhile eda edemediğimden istiğfar ve tazarru’ ile merhamet-i İlahiyeye dehalet edip, kusurum affolunmak, kusurlu amelim kabul olunmak için mütezellilane bir niyaza vesiledir.³⁷¹

³⁶⁸ Bilmen, I, 234-235

³⁶⁹ Bakara, 185

³⁷⁰ Buhâri, İlim 11, Edeb 80, Cihâd 164; Müslim, Cihâd 6-7

³⁷¹ Nursi, **Sözler**, s. 277

“Dinde harem / zorluk yoktur” ifadesi şu âyetten çıkarılmış bir düsturdur: “(Allah) **dinde sizin için bir zorluk kılma-
dı.**”³⁷²

Dinde zorluk olmayışı; zaruret hâlinde bazı şeylerin helal kılınması, tevbe kapısının açık olması, Allah hakkı olan ibadetlerde kefarete ruhsat verilmesi, kul haklarında diyetlere yer verilmesi gibi durumlardır. Bediüzzaman'ın vesveseli kimseye “Madem dört mezhep haklıdır” demesi, kendi mezhebine göre çıkış olmayan bir durumda başka mezheplerden de istifade edilmesi yönüyledir. Vesveseli kişi, vesveseler içinde kıvranmaktansa, mezheplerden birinde bir çözüm bulduğunda ona yönelebilecek ve bu şekilde rahatlayacaktır.

Elden geldiğince...

Din, insanları fiillerinde serbest bırakır, onların kendi tercihleriyle iyiye, güzele, faydalı olana yönelmelerini ister. Bazıları ise “ya hep, ya hiç” diyerek yola çıkar. Böyleleri, zaman zaman başarılı olabilseler de daha çok başarısızlığa mahkûm olurlar. Bediüzzaman, manevi hastalıklarımızdan biri olan ümitsizliğe reçete sunarken şu düstura da dikkat çeker:

Bir şey bütünüyle elde edilmezse tamamen de terk edilmez.³⁷³

Mesela bir Müslüman oruç tutuyor ama namaz kılmıyorsa, bu kimseye “öyleyse orucu da bırak!” denmez. Böyle demek, onu dinden uzaklaştırmak olur. Hâlbuki oruca devam ettiğinde gün gelecek namaz da kılabilecektir.

Bu düsturun Kur'anî bir teyidini “**Gücünüz yettiği nisbette Allah'tan korkun...**”³⁷⁴ âyetinde görebiliriz. İdeal olan elbette “**Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece kor-**

³⁷²Hacc, 78

³⁷³Bkz. Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 391; ayrıca bkz. Aclûnî, II, 196

³⁷⁴Teğabun, 16

kun”³⁷⁵ âyetinin hükmünü esas almaktır. Ama herkes bunu yapamayacağından pek çok kişi birinci âyete göre yaşayacak, bu da bütün bütün yoldan çıkmasının önünü alacaktır.

Zamanın değişmesiyle bazı hükümler değişir

Bediüzzaman “**her zamanın bir hükmü var**” der.³⁷⁶ Dolayısıyla fikhî konularda her zaman bir kısım farklılıklar olması kaçınılmazdır. Bediüzzaman, tarih boyu insan âleminde görülebileceğimiz bu farklılıklarla alakalı şu değerlendirmeyi yapar:

Asırlara göre şeriatlar değişir. Belki bir asırda, kavimlere göre ayrı ayrı şeriatlar, peygamberler gelebilir ve gelmiştir. Hâtemü'l-Enbiya'dan sonra şeriat-ı kübrası, her asırda, her kavme kâfi geldiğinden, muhtelif şeriatlara ihtiyaç kalmamıştır. Fakat teferruatta bir derece ayrı ayrı mezheplere ihtiyaç kalmıştır. Evet, nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler değişir, mizaçlara göre ilâçlar tebeddül eder. Öyle de, asırlara göre şeriatlar değişir, milletlerin istidadına göre ahkâm tahavvül eder. Çünkü ahkâm-ı şer'iyenin teferruat kısmı, ahval-i beşeriyeye bakar. Ona göre gelir, ilâç olur. Enbiya-yı salife zamanında, tabakat-ı beşeriyeye birbirinden çok uzak ve seciyeleri hem bir derece kaba, hem şiddetli ve efkârca ibtidaî ve bedeviyete yakın olduğundan, o zamandaki şeriatlar, onların haline muvafık bir tarzda ayrı ayrı gelmiştir. Hatta bir kıt'ada bir asırda, ayrı ayrı peygamberler ve şeriatlar bulunmuş. Sonra âhırzaman Peygamberinin gelmesiyle, insanlar güya ibtidaî derecesinden, idadiye derecesine terakki ettiğinden, çok inkılabat ve ihtilalat ile akvam-ı beşeriyeye birtek ders alacak, birtek muallimi dinleyecek, birtek şeriatla amel edecek vaziyete geldiğinden, ayrı ayrı şeriata ihtiyaç kalmamıştır, ayrı

³⁷⁵ Âl-i İmran, 102

³⁷⁶ Nursi, **Lem'alar**, s. 13

ayrı muallime de lüzum görülmemiştir. Fakat tamamen bir seviyeye gelmediğinden ve bir tarz-ı hayat-ı içtimaiye de giymediğinden, mezhepler taaddüt etmiştir.³⁷⁷

Fıkıh ilmi canlı bir organizmaya benzer, her devirde yenilenmesi gerekir. İslam Dininde bütün zamanlarda esas olan “değişmezler” olduğu gibi, zamanın şartlarına göre farklılık arzeden “değişebilenler” de vardır. Mesela, namazın beş vakit olması, orucun Ramazan ayında tutulması gibi “dinin zaruriyatı”, bütün devirlerde aynıdır, değişmez. Fakat erkeğin başının açık olması, kıyafetindeki bazı ayrıntılar gibi dinin furuatından olan meseleler zamandan zamana değişebilir, farklılık gösterebilir. Şöyle ki:

Bazı eski fıkıh kitaplarımızda “**erkeğin başının açık olması, fasıklık alâmetidir**” denilir. Bu fetvayı değerlendirirken, söylenmiş olduğu zamanın şartları nazara alınmalıdır. Yoksa bu fetvayı aynıyla günümüze taşımak bir takım sıkıntılara yol açar. Meseleye şu cihetlerden bakmak ve ona göre değerlendirmek gerekir:

1-Her şeyden önce, İslam Dininde “erkeğin başının örtülü olmasıyla ilgili” bir hüküm yoktur. Ancak Peygamber Efendimiz ve ashabının, günümüzde Araplarda gördüğümüz şekliyle, başlarını da örten bir kıyafetleri vardı. Bu ise, dinden değil, iklimle dayalı olarak örften gelen bir durumdu. Dinde örfün de yeri olmakla beraber, örfün zamana ve mekâna göre değişebildiği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

2-Üstteki fetvanın verildiği Osmanlı döneminde, Osmanlı toplumu sarıklı bir toplumdur. Toplumun hemen her kesiminde, kişinin sosyal statüsünü gösterecek şekilde başını örten bir nesne bulunmaktaydı. O zamanın şartlarında başındaki sarığı çıkarıp başı açık dolaşan biri, toplum tarafından

³⁷⁷Nursi, **Sözler**, s. 485

kınanır ve yadırganırdı. Ama aynı şeyleri günümüz toplumu için söylemek mümkün değildir. En dindar olan bir erkekle, dinde en lakayt olan bir başkası arasında, başını örtmek noktasında bir fark bulunmamaktadır.

3-Peygamber Efendimiz, eliyle kalbine işaret edip şöyle buyurur: **“Takva buradadır! Takva buradadır! Takva buradadır!”**³⁷⁸ Bu nebevî ölçüyü göz ardı edip takvayı tümüyle şekilde aramak çoğu kere bizi yanıltabilir.

4-Mecelle'nin 39. maddesinde yer alan **“Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz”** gerçeğini unutmamak gerekir. Yani, zamanın değişmesiyle, bazı fer'i hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz. Nitekim İslam'ın Mekke dönemiyle Medine dönemi arasında bazı hükümler farklılık arzemiştir. Mesela:

-Mekke döneminde müşriklerle savaşa izin verilmezken, Medine döneminde izin verilmiştir.

-Mekke döneminde içki haram kılınmazken, Medine'de kademeli bir şekilde yasaklanmıştır.

-Mekke döneminde kadınların kıyafetiyle alakalı hükümler bildirilmemişken, Medine döneminde gerekli hükümler nazil olmuştur.

“Kim ölü bir arazi ihyâ ederse, o arazi onundur”³⁷⁹ hadisi de konumuza bir misal olabilir. Bu hadisin gereğiyle tarih boyu amel edilmiştir. Nüfusun çok da yoğun olmadığı dönemlerde bununla amel etmek faydalı da olmuştur. Ancak günümüz şartlarında insan nüfusu hayli arttığından, ölü araziler için bu hükmü vermek devlete ait bir yetkidir. Yoksa belli bir otorite bunu kontrol etmediğinde kargaşa çıkar, her tarafta arazi kavgaları meydana gelir. Hz. Peygamberin bu sözü devlet başkanı sıfatıyla söylediğini de göz ardı etmemek gerekir.

³⁷⁸Müslim, Birr, 32

³⁷⁹Ebü Dâvûd, Hırac, 37; Tirmizî, Ahkâm, 38

Vacibin kendisine mütevakkıf olduğu şey de vaciptir

Dinin bir takım emirleri ve yasakları vardır. Bir de bunlarla alakalı durumlar vardır. Bu konuda hüküm şöyledir:

Vacibin kendisine mütevakkıf olduğu şey de vaciptir,
harama yol açan şey de haram olur.³⁸⁰

Mesela, Allah yolunda cihad farz olduğu gibi, bununla ilgili gerekli alt yapıyı kurmak da farzdır. Zira “Bir şey sabit olursa levazımıyla sabittir.”³⁸¹ Öte yandan, zina haram kılındığı gibi, -seddü’z-zerai konusunda açıklandığı üzere- zinaya yol açan durumlar da haram kılınmıştır.

Ehven-i şer

Ehven-i şer, diğerlerine kıyasla zarar ve fenalık bakımından daha hafif olan kötülük demektir. Kişi, aslında ikisi de hoş olmayan bir durumla karşılaştığında bunlardan daha hafif olanını seçer. Mecelle’de bu “**Ehvenü’ş-şerreyn ihtiyar olunur**” şeklinde ifade edilmiştir.³⁸² Yani “İki şerden daha ehven olan tercih edilir.” Bu külli kaidenin Kur’anî arka planını şu âyette görebiliriz:

“Fitne, öldürmeden beterdir.”³⁸³

Âyet, Müslümanların Mekke’de maruz kaldığı çetin durumlarla ilgilidir. Burada fitne, dini yaşamaktan dolayı eza ve cefaya maruz kalmak, işkenceye tabi tutulmak gibi halleri ifade etmektedir.

Hamdi Yazır, âyetin açıklamasında şöyle der: “Ölümden daha ağır ne vardır?” dememek gerekir. Zira ölümü temenni ettiren hal, ölümden daha ağırdır.³⁸⁴

³⁸⁰ Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 217

³⁸¹ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 240

³⁸² Mecelle, 29 madde.

³⁸³ Bakara, 191

³⁸⁴ Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, II, 695

Ehven-i şerrin hayli örnekleri vardır. Mesela:

-Yangında yangın mahalline yakın evlerin yıkılması, yangının büyümesini önleyecekse tereddütsüz bu yola gidilir.

-Batmaya yüz tutan geminin bir kısım yükleri denize atılır.

-Açlıktan ölme tehlikesi geçiren biri, hayatını devam ettirebilmek için domuz gibi haram bir etten ölmeyecek kadar yiyebilir ve yemelidir de. Gerçi bunda bir şer vardır, ama daha büyük şer olan ölüme nispetle ehvendir.

- Büyük bir hayır için az bir şer kabul edilir. **“Şerr-i kalil gelmesin diye hayr-ı kesiri terk etmek şerr-i kesir olur”**³⁸⁵ düsturu da bu çerçevede değerlendirilebilir. Bediüzzaman bunu şöyle ele alır:

Hayr-ı kesîr için, şerr-i kalil kabul edilir. Eğer şerr-i kalil olmamak için, hayr-ı kesîri intac eden bir şer terkedilse; o vakit şerr-i kesîr irtikâb edilmiş olur. Meselâ: Cihada asker sevketmekte elbette bazı cüz’î ve maddî ve bedenî zarar ve şer olur. Fakat o cihadda hayr-ı kesîr var ki, İslâm küffarın istilasından kurtulur. Eğer o şerr-i kalil için cihad terkedilse, o vakit hayr-ı kesîr gittikten sonra şerr-i kesîr gelir. O ayn-ı zulümdür. Hem meselâ: Kangren olmuş ve kesilmesi lâzım gelen bir parmağın kesilmesi hayırdır, iyidir; hâlbuki zahiren bir şerdir. Parmak kesilmezse, el kesilir; şerr-i kesîr olur.

Yani büyük bir hayrı elde etmek için az bir şer kabul edilir. Eğer az bir şer olmasın diye, büyük bir hayrı netice veren bir şer terkedilse; o vakit büyük bir şer işlenmiş olur. Mesela, savaşa asker sevk edildiğinde ölmek ve yaralanmak gibi durumlar da kaçınılmazdır. Ama bununla İslam diyarı kâfirlerin işgalinden kurtulur. Eğer “ölen ve yaralanan olmasın” gerekçesiyle cepheye asker gönderilmese ülke işgal edilir, daha

³⁸⁵ Beydâvî, I, 50

büyük bir şer meydana gelir. Keza, kangren olmuş ve kesilmesi lâzım gelen bir parmağın kesilmesi hayırdır, iyidir. Çünkü “Parmak gitmesin” denilirse el gidecektir.

Bediüzzaman, resmi görevle ifa edilecek dine hizmetin de ehven-i şer boyutu olduğuna, zamanın Diyanet İşleri Başkanı olan Ahmed Hamdi Akseki'ye yazdığı mektupta şöyle dikkat çeker:

Bir hâdise-i ruhiyemi size beyan ediyorum: Çok zaman evvel zâtınız ve sizin mesleğinizdeki hocaların zarurete binaen ruhsata tâbî' ve azimet-i şer'iyeyi bırakan fikirler, benim fikrime muvafık gelmiyordu. Ben hem onlara, hem sana hiddet ederdim. “Neden azimeti terkedip ruhsata tâbî' oluyorlar?” diye Risale-i Nur'u doğrudan doğruya sizlere göndermezdim. Fakat üç-dört sene evvel yine şiddetli, kalbime sizi tenkidkârane bir teessüf geldi. Birden ihtar edildi ki: “Bu senin eski medrese arkadaşların olan başta Ahmed Hamdi gibi zâtlar, dehşetli ve şiddetli bir tahribata karşı “ehvenü-ş-şer” düsturuyla mümkün olduğu kadar bir derece bir kısım vazife-i ilmiyeyi, mukaddesatın muhafazasına sarfedip, tehlikeyi dörtten bire indirmeleri, onların mecburiyetle bazı noksanlarına ve kusurlarına inşaallah keffaret olur” diye kalbime şiddetli ihtar edildi. Ben dahi sizleri ve sizin gibilerini, o vakitten beri yine eski medrese kardeşlerim ve ders arkadaşlarım diye hakikî uhuvvet nazarıyla bakmağa başladım.³⁸⁶

Resmi görev yapan kimse, özellikle de Diyanet İşleri Başkanlığı gibi yüksek bir makamda ise, bütünüyle siyasi makamdan bağımsız hareket edemez. Bundan dolayıdır ki, İmam Azam, kendisine yapılan üst düzey makam tekliflerini reddetmiş, müstakil hareket etmeyi tercih etmiştir. Ama talebesi Ebu

³⁸⁶Nursi, **Emirdağ Lahikası- II**, s. 10

Yusuf kâdılık teklifini kabul etmiş, o makamdan dine hizmet etmeye çalışmıştır. Üstteki mektupta bir nevi İmam Azam'la Ebu Yusuf'un durumunu görürüz. Bediüzzaman siyaset üstü olmayı tercih ederken, Ahmed Hamdi Akseki gibi bazı âlim zatlar resmi görev olarak hizmet etmeye çalışmışlardır. Bediüzzaman başlangıçta bunu bir taviz olarak görmekte ve kabulle nememektedir. Ama daha sonra bu zatların da ehven-i şer düsturuyla mevcut şartlar içinde hizmet ettiklerini görür, onlara daha müsamaha ile bakar, kendilerine duacı olur.

Def-i mefâsid

Hayat, fayda veren veya zarar veren durumlarla doludur. Bir insan elbette daima fayda veren durumlara ulaşmak ister. Ama hayatın realiteleri buna müsait değildir. Çünkü hayatta zarar veren durumlar da vardır. İnsan, faydayı elde etmek veya zararı def etmek gibi iki şık arasında kaldığında zararı def etmeyi öncelik olarak seçmelidir. İslam Hukukunda bu durum külli bir kaide olarak şöyle ifade edilir:

“Def-i mefâsid celb-i menâfiden evlâdır.”³⁸⁷

Mesela, ormanda hazine kazanan biri o esnada vahşi hayvanlar saldırsa önce onların saldırısından kurtulmaya çalışır, sonrasında hazineyi kazmaya devam eder.

Bediüzzaman, başta “Bu mektup gayet ehemmiyetlidir” hatırlatması yaparak bu düsturu şu şekilde ele alır:

Aziz, sıddık kardeşlerim!

Bugünlerde Kur'an-ı Hakîm'in nazarında imandan sonra en ziyade esas tutulan takva ve amel-i sâlih esaslarını düşündüm. **Takva**, menhiyattan ve günahlardan içtinab etmek ve **amel-i sâlih**, emir dairesinde hareket ve hayrat kazanmaktır. Her zaman def'-i şer, celb-i nef'a racih olmakla beraber; bu tahribat ve

³⁸⁷ Mecelle, 30. madde

sefahet ve cazibedar hevesat zamanında bu takva olan def'-i mefasid ve terk-i kebair üssü'l-esas olup, büyük bir rüchaniyet kesbetmiş.

Bu zamanda tahribat ve menfi cereyan dehşetlendiği için, takva bu tahribata karşı en büyük esastır. Farzlarını yapan, kebireleri işlemeyen, kurtulur. Böyle ke-bair-i azîme içinde amel-i sâlihın ihlasla muvaffakiyeti pek azdır. Hem az bir amel-i sâlih, bu ağır şerait içinde çok hükmündedir.

Hem takva içinde bir nevi amel-i sâlih var. Çünkü bir haramın terki vaciptir. Bir vacibi işlemek, çok sünnetlere mukabil sevabı var. Takva, böyle zamanlarda, binler günahın tehacümünde bir tek içtinap, az bir amelle, yüzer günah terkinde, yüzer vacip işlenmiş oluyor. Bu ehemmiyetli nokta niyetiyle, takva nâmıyla ve gûnahtan kaçınmak kasdıyla, menfi ibadetten gelen ehemmiyetli a'mal-i sâlihadr.³⁸⁸

Bediüzzaman, burada dinin iki önemli esası olan takva ve salih amelî “şerri defetmek, faydalı olanı celbetmeye tercih edilir” külli kaidesini esas alarak değerlendirmektedir. Takva, Allah'ın yasak kıldıklarından sakınmak, salih amel ise Onun emirleri dairesinde hareket etmek ve hayrat kazanmaktır. Günahların hemen her tarafı istila ettiği günümüz şartlarında takva çok daha öncelikli hale gelmiştir. Gözü haramdan sakınmak takva, o gözü Kur'an ve benzeri kitapları okumaya yönlendirmek ise salih ameldir. Günümüz Müslümanı önce gözünü haramdan korumalı, sonra da o gözü faydalı kitapları okumak gibi amellerde kullanmalıdır.

Zarara bilerek razı olana merhamet edilmez

Yasak bir şeyi bilmeden yapmak -her zaman değilse bile- bazı durumlarda kurtarıcı olabilir. Kişi “bilmiyordum, şayet

³⁸⁸Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 148

bilseydim yapmazdım” dediğinde, kendisine “tamam, bu defa sana bir ceza yok, ama bundan sonra yapma” denilebilir. Ancak bu kişi bile bile ve tekrar be-tekrar aynı hatayı yapıyorsa artık kendisine müsamaha ile bakılmaz, cezası neyse verilir. Ebu Azze isimli şairin durumu buna tipik bir misaldir. Kendisi Bedir esirlerinden olup maddî imkânı olmadığından, “Müslümanların aleyhinde bulunmamak” şartıyla bedel alınmadan saliverilmiştir. Ancak Uhud Savaşı’nın hemen peşinde yapılan “Hamrau’l-Esed” seferinde tekrar ele geçirilir. Affedilmesi için yalvarır. Rasûlullah, “mü’min aynı delikten iki defa sokulmaz”,³⁸⁹ “Muhammed’i iki defa aldattım dedirtmem” diyerek Ebu Azze’yi ölümle cezalandırır.³⁹⁰

Bediüzzaman, “Zarara bilerek razı olana merhamet edilmez” manasını zaman zaman eserlerinde kullanmıştır. Mesela bu düstura şöyle dikkat çeker:

Usûl-i şeriatın kaide-i mühimmesindedir:

الرَّاضِي بِالضَّرْرِ لَا يُنْظَرُ لَهُ Yani: “Zarara bilerek razı olana şefkat edip lehinde bakılmaz.”³⁹¹

Aşağıdaki kısımda ise, bu düsturun bir uygulaması ifade edilmektedir:

Ehl-i dalalet, muvakkat hayata karşı mücadele ediyorlar. Bizler, ölüme karşı nur-u Kur’an ile cidaldehyiz. Onların en büyük mes’eleleri -muvakkat olduğu için-, bizim mes’elemizin en küçüğüne -bekaya baktığı için- mukabil gelmiyor. Madem onlar divanelikleriyle bizim muazzam mes’elelerimize tenezzül edip karışmıyorlar; biz, neden kudsî vazifemizin zararına onların küçük mes’elelerini merakla takip ediyoruz.

Bu âyet لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ve usûl-i İslâmiyenin ehemmiyetli bir düsturu olan الرَّاضِي بِالضَّرْرِ لَا يُنْظَرُ لَهُ Yani “Başkasının dalaleti sizin hidayetinize

³⁸⁹ Buhârî, Edeb, 83; Müslim Zühd, 63; İbn Mâce, Fiten, 13

³⁹⁰ İbn Hişam, III, 110

³⁹¹ Nursi, **Mektubat**, s. 362

zarar etmez.”³⁹² Sizler lüzumsuz onların dalaletleriyle meşgul olmazsanız.

Düsturun manası, “Zarara kendi razı olanın lehinde bakılmaz. Ona şefkat edip acınmaz.”

Madem bu âyet ve bu düstur bizi, zarara bilerek razı olanlara acımdan men’ediyor; biz de bütün kuvvetimiz ve merakımızla vaktimizi kudsî vazifeye hasretmeliyiz. Onun haricindekileri malayani bilip, vaktimizi zayı’ etmemeliyiz. Çünkü elimizde nur var; topuz yoktur. Biz tecavüz edemeyiz. Bize tecavüz edilse, nur gösteririz. Vaziyetimiz bir nevi nuranî müdafaadır.³⁹³

Bir Müslüman, küfür ve dalalet yolunda giden, pervasızca günahlara dalanları gördükçe fitrî olarak rahatsızlık duyar, onların haline acır. Nitekim Hz. Peygamber inatçı Mekke müşriklerinin yalanlamaları, kendisi ve Kur’an hakkında ileri geri konuşmaları karşısında fevkalade rahatsızlık duyuyordu. Cenab-ı Hak şunlar gibi âyetlerle kendisini teselli etti, onlara aldırmadan tebliğ devam etmesini bildirdi:

“Kim de inkâr ederse, artık onun küfrü seni üzmesin.”³⁹⁴

“O halde (Ey Peygamber), onların sözü seni üzmesin.”³⁹⁵

“Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendini yiyip bitireceksin!”³⁹⁶

Suçun şahsiliği

Hristiyanlar, Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın yasak ağaçtan yemeleri sebebiyle dünyaya gelen bütün insanların günahkâr doğduklarını kabul ederler. Buna **“zenb-i aslî”** yani **“aslî**

³⁹²Maide, 105

³⁹³Nursi, **Emirdağ Lahikası-I**, s. 43-44

³⁹⁴Lokman, 23

³⁹⁵Yasin, 76

³⁹⁶Şuara, 3

günah” denilmektedir. Kilisede bebekler için yaptıkları vaftiz töreni, onu bu günahdan temizlemeye yöneliktir. Yine onlara göre Hz. İsa’nın çarmıhta asılması, insanları bu günahdan kurtarmak için Allah’ın özel bir lütfudur.

Buna mukabil Kur’an “suçun şahsiliği esasını” getirir ve beş ayrı âyetinde şöyle bildirir:

“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.”³⁹⁷

Aslında Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın yasak ağaçtan yemeleri olayı, bizim günahkâr olmamızı gerektirmez, günah potansiyelli varlıklar olduğumuzu gösterir. Onların günahı onlara, bizim günahımız bizedir. Halkımız âyetten mülhem olarak bu manayı şöyle ifade ederler: Her koyun kendi bacağında asılır.

Bazıları Hz. Aişe’ye gelirler, Ebu Hüreyre’nin **“Veled-i zina, üç şerlinin en şerlisidir”** şeklinde bir hadis rivayet ettiğini söylerler. Hz. Aişe şöyle der:

“Allah Ebu Hüreyre’ye rahmet etsin. **“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez”** âyetini bilmez mi? Peygamberin o sözü, kendisi hakkında ileri geri konuşan belli bir münafık hakkındadır. Rasûlullah onun kim olduğunu sordu, ‘veled-i zinadır.’ dediler. O zaman işte böyle buyurdu.”³⁹⁸

Hadiste geçen “üç şerli” ifadesi, zina mahsulü olan çocuk ve onun dünyaya gelmesine vesile olan anne-babasını ifade eder. Hadisin sadece **“Veled-i zina, üç şerlinin en şerlisidir”** kısmını bilen biri, zina yoluyla dünyaya gelen çocuğu şerli bir varlık olarak kabul eder. Hâlbuki Hz. Aişe validemiz, bunun belli bir şahıs hakkında olduğunu nazara vererek meseleyi açıklığa kavuşturmuştur.

³⁹⁷ En’âm 164, İsrâ 15, Fâtır 18, Zümer 7, Necm 38.

³⁹⁸ Bkz. İbn Hanbel, II, 311; VI, 109

Hiz. Peygamber şöyle buyurur: “Her çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.”³⁹⁹

İslam'da veled-i zinanın bile masum kabul edilmesi, bu meselede dikkat çekici bir durumdur. Hiz. Peygamber şöyle bildirir: “Veled-i zinaya anne ve babasının günahından bir şey yoktur.”⁴⁰⁰

Bediüzzaman, Lahika mektuplarında sıkça **“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.”**⁴⁰¹ âyetine atıfta bulunur. Mesela kendisine “Neden ne dâhilde, ne hariçte bulunan cereyanlara ve bilhassa siyasetli cemaatlere hiçbir alâka peyda etmiyorsun? Ve Risale-i Nur ve şakirtlerini mümkün olduğu kadar o cereyanlara temastan men' ediyorsun. Hâlbuki eğer temas etsen ve alâkadar olsan, birden binler adam Risale-i Nur dairesine girip parlak hakikatlerini neşredeceklerdi; hem bu kadar sebepsiz sıkıntılara hedef olmayacaktın?” diye sorulan soruya verdiği cevapta şöyle der:

...İçtinabımızın çok sebeplerinden bir sebebi de; Risale-i Nur'un dört esasından birisi olan “şefkat etmek”, zulüm ve zarar etmemektir. Çünkü **وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى** Yani “Birisinin hatasıyla, başkası veya akrabası hatakâr olmaz; cezaya müstehak olmaz” olan düstur-u irade-i İlahiyeye karşı, bu zamanda **لَنْ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ** sırrıyla şedid bir zulüm ile mukabele eder. Tarafgirlik hissiyle, bir caninin hatasıyla, değil yalnız akrabasına, belki taraftarlarına dahi adavet eder. Elinden gelse zulmeder. Elinde hüküm varsa, bir adamın hatasıyla bir köye bomba atar. Hâlbuki bir masumun hakkı, yüz canı için feda edilmez; onların yüzünden ona zulmedilmez.

³⁹⁹Buhârî, Cenâiz 92; Ebu Davud, Sünne 17; Tirmizî, Kader 5.

⁴⁰⁰Muhammed Abdurrauf Münâvi, **Feyzu'l-Kadir**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, V, 372

⁴⁰¹En'âm 164, İsrâ 15, Fâtır 18, Zümer 7, Necm 38.

Şimdiki vaziyet, yüz masumu birkaç canı için zararlara sokar. Meselâ, hatalı bir adama müteallik, bîçare ihtiyar vâlide ve pederi ve masum çoluk-çocukları ezmek, perişan etmek, tarafgirane adavet etmek, şefkatin esasına zıttır. Müslümanlar içinde tarafgirane cereyanlar yüzünden, böyle masumlar zulümden kurtulamıyorlar. Hususan ihtilale sebebiyet veren vaziyetler, bütün bütün zulmü dağıtır, genişletir.⁴⁰²

Suçun şahsiliğini bildiren âyeti göz ardı etmek, insanları çok büyük zulümlere sevk etmiş, **“Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür”**⁴⁰³ âyetinin manasına muhatap kılmıştır. Bir köyden bir canı çıkmış ise o köyü toptan cezalandırmak, bir aileden bir fert hata etmişse yedi sülalesine zarar vermek gibi durumlar gaddar siyasetin zalimane uygulamaları olmuştur. Mesela İngilizler Hindistan’ı idare ettikleri bir asırlık zaman diliminde bu tür uygulamalarla ciddi bir sindirme politikası takip etmişlerdir. Bediüzzaman, onların iki esasını şöyle anlatır:

- “Askerimize bir köyden bir tüfenk atılsa, çoluk çocuğu ile imha edilecektir.”
- “Bir cemaatte bir adam, cephe zararına bize hıyanet etse, çoluk çocuğu ile imha edilecektir.”⁴⁰⁴

Bu sömürgeci zihniyet, “suçun şahsiliği” prensibini göz ardı etmiş, kendi zalim kanunlarına boyun eğmek istemeyen biri yüzünden binlerce kişiye zarar vermekten çekinmemiştir.

İşte bir köyde bir hain bulunsa, o köyü masumlarıyla imha etmek veya bir cemaatte bir âsi bulunsa, o cemaati çoluk çocuğuyla ifna etmek veya Ayasofya gibi milyarlarca değer mukaddes bir binaya, kanun-u zalimanesine serfuru etmeyen birisi tahassun etse, o

⁴⁰²Nursi, **Emirdağ Lahikası - I**, s. 38-39

⁴⁰³İbrahim, 34

⁴⁰⁴Nursi, **Âsar-ı Bediyye**, s. 147

binayı harap etmek gibi, en dehşetli vahşetlere şu medeniyet fetva veriyor.⁴⁰⁵

Bediüzzaman'ın üstte kullandığı **“kanun-u zalimane”** ifadesi gerçekten dikkat çekicidir. Bir şeyin kanunda yer alması, onun uygulanmasına bir meşruiyet kazandırmayabilir. Söz gelimi, diktatör bir idarenin “ne yapalım, kanun böyle” deme lüksü olamaz. “Despotluğun resmi uygulaması” hükmünde olan keyfi kanunlar, evrensel hukuka aykırıdır. Böyle kanunların her ne kadar “kitapta” yeri olsa da, vicdanlarda yeri yoktur.

Nasslar zahirine göredir

Dini metinlere (âyet ve hadislere) nass denilir. Usül kitaplarımızda **“nasslar zahirine göredir”** hükmü yer alır. Mesela **“namazı kılın ve zekâtı verin”**⁴⁰⁶ âyeti, muhataplarından bu iki eylemi yapmalarını ister. Ancak -birazdan ayrıntılarda görüleceği üzere- nasslar bazan zahirine göre değerlendirilemez. Çünkü tevili gerektiren durumlar olabilir. Ancak İslam dünyasında bu meselede ifrat ve tefrit olarak hem Zahirilik hem de Batınilik çıkmıştır.

Bediüzzaman, Zahirilik ve onun mukabili olan Bâtınilik hakkında şöyle der:

Evet, her şeyi zahire hamlettire ettire nihayet Zahiyyun meslek-i müteassifesini tevlid etmek şânında olan meylüt-tefrit ne derecede muzır ise; öyle de her şeye mecaz nazarıyla baktıra baktıra nihayette Bâtıniyyunun mezheb-i bâtılasını intac etmek şe'ninde olan hubb-u ifrat dahi çok derece daha muzırdır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵Nursi, **Âsar-ı Bediyye**, s. 151

⁴⁰⁶Nisa, 77

⁴⁰⁷Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 193

İfrat ve tefrit iki aşırı uçtur. Bediüzzaman'a göre Zahirilik mezhebi nassları değerlendirmede tefrit uçta kalmış, mecazî ve işarî manaları ihmal etmiştir. Buna mukabil Bâtınilik mezhebi hep mecazdan yola çıkarak nassların zahir manalarını reddetmiştir. Bâtınilik, Zahirilik mezhebine göre daha aşırı bir uç olduğu cihetle İslam Dünyasına daha zararlı olmuştur.

Bâtıniler, nassları desteksiz ve mesnetsiz bir şekilde te'vil cihetine giderler. Mesela onlara göre

- oruç**, sır saklamak;
- hac**, büyüklerini ziyaret etmek;
- cennet**, dünya lezzetlerinden yararlanmak;
- cehennem**, dinin emirlerini yapmak ve o emirlerin ağırlığı altına girmek;

-**İsrafil**, kalplere ilim üfleyip onları dirilten âlim;

-**Cebrail**, faal akıldır.⁴⁰⁸

Keza,

- cünüplük**, sırrı ifşa etmek;
- gusül**, sırrı ifşa edenin ahdini yenilemesi;
- taharet**, tabi oldukları imamın görüşleri dışında her türlü inançtan uzak kalmak;

-**teyemmüm**, dai imamı görünceye kadar onun vekiliyle idare etmek;

-**Kâbe**, peygamberdir.⁴⁰⁹

“**Nasslar zahirine göredir**” meselesini değerlendirmede şu durum göz ardı edilmemelidir: “Genellemelerin genelde istisnaları da olur”, elbette bunun da istisnaları olacaktır. Bu durumda bu ifade, “**nasslar genelde zahirine göredir**”

⁴⁰⁸ Takıyyüddin İbn Teymiye, **et-Tefsiru'l-Kebir**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988. II, 47-48

⁴⁰⁹ Abdülazim Zerkanî, **Menahilu'l-İrfan**, Mısır, 1360 h, II, 75

manası taşır. Yoksa bir kısım nassları anlamada ciddi problemlerle karşılaşmak kaçınılmaz olur. Mesela:

Nasslarda yer alan emir, normal şartlarda vücut ifade eder. Ancak, nasslar her zaman zahirine göre değerlendirilmez. Bu bağlamda emir de her zaman vücut ifade etmez. Mesela şu âyete bakalım:

“İhramdan çıktığınızda avlanın.”⁴¹⁰

Âyet, hac ve umre bittikten sonraki durumla alakalıdır. Bu âyetteki emir ibaha bildirir. Yani, “avlanabilirsiniz” demektir. Yoksa hac ve umre için ihrama giren her insanın ihramdan çıkınca avlanması gerekirdi. Hâlbuki avlanmak normal şartlarda mubah bir fiildi. Hac ve umre münasebetiyle arızî bir yasaklık konuldu. Hac ve umre bittiğinde ise eski hüküm aynen geçerli oldu.

Meşru bir hedefe meşru yoldan varmak

Bir Müslüman önüne meşru hedefler koyar ve meşru yollardan bu hedeflere ulaşmaya çalışır. Yoksa meşru bir hedefe gayri meşru yollardan varmaya çalışmak dinen caiz değildir. Bediüzzaman **“Gayri meşru tarîk, zıdd-ı maksuda gider”** başlıklı değerlendirmesinde buna şöyle dikkat çeker:

أَلْقَاتِلُ لَا يَرْتُ bir düstur-u azîmdir: “Gayri meşru tarîk ile bir maksada giden zât, galiben maksudunun zıddıyla görür mücazat.”⁴¹¹

Üstteki Arabi metin “katil mirasçı olamaz”⁴¹² anlamında bir hadis-i şeriftir. Yani bir kimse mirasına bir an önce konmak niyetiyle varisi bulunduğu kimseyi öldürse, mirastan mahrum bırakılır.

⁴¹⁰Maide, 2

⁴¹¹Nursi, **Sözler**, s. 709-710

⁴¹²Ebü Dâvûd, Diyât, 20; Tirmizî, Ferâiz, 17; İbn Mâce, Ferâiz, 8

Benzeri durumlarda da buna benzer bir mahrumiyet söz konusudur. Mesela “İslam’a hizmet edelim, bunun için de zengin olalım” diye meşru bir hedefe uyuşturucu ticareti yaparak varılmaz, kumar yoluyla ulaşılmaz...

Muhakkak maslahat

İnsanın mahiyetinde yer alan kuvvelerden bir tanesi, vehimdir. Vehim, ademe vücut rengi vermek, yani olmayan bir şeyi var gibi kabul etmektir. İhtiyata vesile olması cihetiyle vehim faydalı bir şey olmakla beraber, şayet insanı müsbet fiillerden alıkoyacak boyuta gelmişse zarar verir. Sözgelimi hemen her seyahatimizde kaza yapma riski de vardır. Ama bundan dolayı yola çıkmamak bir mahrumiyet olur. Bu noktada Bediüzzaman şunu nazara verir:

Muhakkak maslahat, mevhum mazarrata feda edilmez.⁴¹³

Vehimlerle hareket eden kişi, kolay kolay net bir karar veremez. Hâlbuki hayatın tamamı risklerle doludur. Risk almayan ilerleyemez. Kaplumbağa bile, ilerlemek için boynunu dışarı çıkarmak zorundadır. Dağın zirvesine varmak için yola koyulmak gerekir. Gerçi, tırmanırken düşme riski de vardır. Ama bu riski göze alamayanlar zirveye ulaşamazlar, dağın eteklerinde gezinmeye mahkûm olurlar.

Sebeb olan yapmış gibidir

İnsan, başkalarına etki edebilen ve başkalarından da etkilenen bir tabiata sahiptir. Bediüzzaman bunu **السَّبَبُ كَالْفَاعِلِ** “Sebeb olan yapmış gibidir” düsturu şeklinde eserlerinde zaman zaman nazara verir.⁴¹⁴ Bu düsturun arka planı şu hadis olabilir kanaatindeyiz:

⁴¹³Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 156

⁴¹⁴Mesela bkz. Nursi, **Sözler**, s. 579; **Mektubat**, s. 97, 214; **Lem’alar**, s. 224; **Şualar**, s. 621; **Barla Lahikası**, s. 342...

“Hayra vesile olan, onu yapan gibidir.”⁴¹⁵

Hız. Peygamber bunu şöyle açıklar:

“Kim bir kimseyi hidayete çağırırsa, kendisine uyanların sevaplarının bir misli ona verilir. Bu, diğerlerinin sevaplarından bir şey eksiltmez. Kim de dalalete çağırırsa kendisine uyanların günahlarının bir misli ona verilir. Bu, diğerlerinin günahlarından bir şey eksiltmez.”⁴¹⁶

Bu hadislerin de arka planında şu âyet ve emsali bulunmaktadır:

“Kim güzel bir şefaatte bulunursa (iyi bir işe aracı olursa), ona o işin sevabından bir nasip vardır. Kim de kötü bir şefaatte bulunursa (kötü bir işe aracı olursa), ona da o kötülükten bir pay vardır.”⁴¹⁷

Kişi, bir Müslüman kardeşinin hakkını gözetmek veya ondan bir zararı def etmek veya ona bir menfaati celbetmek için aracı ve referans olabilir. Müslüman kardeşine dua etmek de buna dâhildir.

Âyette nazara verilen kötü şefaât, haram kılınan şeylere aracı olmaktır. Bunu yapan kimse, vesile olduğu şeyi kendi yapmış gibi vebal altında kalır.

Bediüzzaman, **“Sebeup olan yapmış gibidir”** düsturunun özellikle ahir zamana bakan bir cihetini radyo misaliyle açıklar:

Âhîrzamanda bir şahsın hatiat ve günahlarının gayet dehşetli bir yekûn teşkil ettiğine dair rivayetler vardır. Eskide “acaba âdi bir adam, binler adam kadar günah işleyebilir mi ve o âhîrzamanda bildiğimiz günahlardan başka hangi günahlardır ki kâinatın heyet-i mecmuasına dokunur, kıyametin kopmasına ve

⁴¹⁵Tirmizî, İlm, 14

⁴¹⁶Müslim, İlim, 16

⁴¹⁷Nisa, 85

dünyaları başlarına harap olmasına sebebiyet verir” diye düşünürdüm. Şimdi bu zamanda müteaddit esbabını gördük.

Ezcümle müteaddit vücuhundan radyomla anlaşıldı ki: O bir tek adam bir tek kelime ile bir milyon kebairi birden işler ve milyonlarla insanı dinlettirmekle günaha sokar. Evet, küre-i havanın yüzbinler kelimeleri birden söyleyen ve bir dili olan radyo unsuru, nev’-i beşere öyle bir nimet-i İlahiyedir ki, küre-i havayı bütün zerratıyla şükür ve hamd ü sena ile doldurmak lâzım gelirken, dalaletten tevellüt eden sefahet-i beşeriye, o azîm nimeti şükrün aksine istimal ettiğinden elbette tokat yiyecek. Nasıl ki havarik-ı medeniyet namı altındaki ihsanat-ı İlahiyeyi, bu mimsiz, gaddar medeniyet hüsn-ü istimal ile şükrünü eda edemeyerek tahribata sarfedip küfran-ı nimet ettiği için öyle bir tokat yedi ki, bütün bütün saadet-i hayatiyeyi kaybetti. Ve en medenî tasavvur ettiği insanları, en bedevi ve vahşi derekesinden daha aşağıya indirdi. Cehenneme gitmeden evvel, Cehennem azabını tattırıyor.

Evet, radyonun küllî nimetiyet ciheti, küllî bir şükür iktiza eder. Ve o küllî şükür de, Hâlık-ı Arz ve Semavat’ın kelâm-ı ezelisinin şimdiki bütün muhataplarına birden yetiştirmek için, küllî yüzbin dilli semavî bir hâfız hükmünde, her vakit kâinata Kur’an’ı okumalıdır. Tâ o nimetin küllî şükrünü eda ve o nimeti idame etsin.⁴¹⁸

Radyoda Kur’an okumak veya onun manalarını anlatmak gibi hayırlı bir iş yapıldığında, aynı anda milyonlarca insan bunu dinlemekte, istifade etmekte ve sebep olana sevap kazandırmaktadır. Ama aynı radyoda küfür ve küfran, sefahet

⁴¹⁸Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 71

ve rezalet programları da yapılabilmektedir. Buna vesile olan kimse, aynı anda milyonlarca insanı günaha sokmakta ve yanlış yönlendirmektedir. Böyle olunca aynı anda milyonlarca kişinin vebalini almaktadır. Radyo için yapılan bu değerlendirmeler, daha sonra çıkan televizyon ve internet için de aynen geçerlidir.

3. BÖLÜM:

DİN VE MEZHEP

Mezhep realitesi

Mezhep, “gidilen yol” demektir. Dinî anlamda ise “zamanla aynı din içinde meydana gelen görüş farklılıklarını” ifade eder. Bu görüş farklılıkları itikadî olabildiği gibi, fikhî olabilir. Mesela İslam dünyasında Maturidilik ve Eş’arilik itikadî birer mezheptir, Hanefilik ve Şafîlik ise fikhî birer mezheptir.

Hristiyanlıkta Katolik, Ortadox, Protestan gibi farklı mezhepler vardır. Bunlar kendi aralarında “ciddî” denilebilecek farklılıklara sahiptirler. İslam dininde bu boyutta mezheplere bölünmek olmamakla birlikte, başlıca “Ehl-i sünnet ve cemaat” ve “Şia” şeklinde bir ayırım söz konusudur. Bunların da kendi içinde farklı mezhepleri bulunmaktadır.

Hz. Peygamber bir hadislerinde Yahudilerin yetmiş bir fırkaya, Hristiyanların yetmiş iki fırkaya ayrıldıklarını, kendi ümmetinin de yetmiş üç fırkaya ayrılacağını haber verir. Bu fırkalardan sadece birinin kurtulacağını söyler. Kendisine ümmet içindeki bu fırkanın kimler olduğu sorulduğunda ise, **“Benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu yolda olanlar”** cevabını verir.⁴¹⁹

73 fırkadan her biri kendini **“fırka-i naciye”** yani kurtulan fırka olarak kabul eder. Bediüzzaman, bunu **“fırka-i naciye-i kâmile”** tabiriyle ifade eder.⁴²⁰ Yani bu fırkalardan kâmil manada kurtulan bir tanesidir, diğerleri az veya çok haktan inhiraf etmişlerdir.

⁴¹⁹Bkz. Ebu Davud, Sünnet, 1; Tirmizî, İman,18; İbn Mace, Fiten, 17

⁴²⁰Nursi, **Mektubat**, s. 106

Bir gün Hz. Peygamber yere bir çizgi çizer, “işte bu doğru yol” der. Sonra bu çizginin sağına soluna eğri çizgiler çizer. “Bunlar da başka yollar... Bunlardan her biri üzerinde o yola çağırان bir şeytan vardır” buyurur ve şu âyeti okur:⁴²¹

“İşte bu benim dosdoğru yolumdur, ona uyun. Başka yollara uymayın ki, sizi O'nun (Allah'ın) yolundan ayırmasın...”⁴²²

Malumdur ki iki nokta arasında en kısa mesafe, doğrudur. Bunun dışında yer alan eğriler, az veya çok doğrudan inhiraf etmişlerdir. 73 fırkayı meydana getiren ekoller, ya ifrat veya tefrit ucunda yer almışlardır. İstikametli yorum ise ehl-i sünnetin olmuştur.

Kur'anın bir kısım âyetleri ve Hz. Peygamberin bir kısım hadisleri fikhî hükümlerden bahseder. Bunların farklı yorumları “mezhepler” şeklinde kendini gösterir. Bu mezhepler, kurucularının adıyla bilinen fikhî medreseler (ekoller)dir. İmam Azam, İmam Şafî, İmam Malik ve Ahmed Bin Hanbel en meşhur mezhep imamlarıdır. Bu imamlar, hakkında sarih nass (açık hüküm) bulunmayan meselelerde içtihat yapmışlar, hüküm vermişlerdir. Bunların dışında başka müçtehitler de vardır.

Aynı meselede farklı hükümler

Dinin içtihadî konularında aynı meselede birbirinden farklı hükümler karşımıza çıkar. Bu farklılık, verilen hükmün ilgili şahsın durumuna uygun olmasından kaynaklanmaktadır. Bediüzzaman, aynı meselede şahısların durumuna göre farklı fetvalar verilmesi meselesinde şöyle der:

İki mizaca göre mesail-i fer'ide hakikat sabit değil,
izafî ve mürekkeb...⁴²³

⁴²¹ İbn Kesir, III, 360; Kurtubi, VII, 90

⁴²² En'am, 153

⁴²³ Nursi, **Sözler**, s. 719

Yani dinin usulüne ait olmayan fûruata dair olan meselelerde, verilecek hüküm sabit bir hakikat olmayıp, izafi ve mürekkeptir. Mesela aynı hastalıktan muzdarip iki hastaya uygulanacak tıbbî tedavi, her iki hastanın durumuna göre farklılık arzeder. Sözelimi aspirin gibi bir ilaç, şartları uygun birisine verilirken, mide kanaması geçirmiş birine verilmez.

Benzeri bir şekilde, mesela musiki âletleri eşliğinde İlahi dinlemek, normal şartlar altında mubahtır. Ama bir insan “ben musiki âletleriyle İlahi söylendiğinde bir feyiz alamıyorum, hatta bende şehvi duygular harekete geçiyor” diyorsa bu kimsenin bu tür ilahileri dinlemesi caiz değildir.

Bediüzzaman, bu konuyu daha mufassal bir şekilde şöyle ele alır:

“Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve on iki mezhebin muhtelif ahkâmları hak olabilir?

El-cevab: Bir su, beş muhtelif mizaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır; şöyle ki:

Birisine, hastalığının mizacına göre su ilâçtır, tıbben vâciptir.

Diğer birisine, hastalığı için zehir gibi muzırdır; tıbben ona haramdır.

Diğer birisine, az zarar verir; tıbben ona mekruhtur.

Diğer birisine, zararsız menfaat verir; tıbben ona sünnettir.

Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattir; âfiyetle içsin, tıbben ona mubahtır.

İşte hak burada taaddüt etti. Beşi de haktır. Sen diyebilir misin ki: Su yalnız ilâçtır, yalnız vaciptir, başka hükmü yoktur.”⁴²⁴

Bunu, “Mantık ilmini öğrenmenin hükmü nedir?” sorusuna uygulayabiliriz. Şöyle ki:

⁴²⁴Nursi, **Sözler**, s. 485-486

Mantık ilmi, doğru düşünmenin kurallarını öğretir. Günümüz şartlarında artık bu genel kabul gören bir durumdur. Ancak İmam Gazali'ye gelinceye kadar İslami medreselerde bu ilim okutulmuyordu. Gazali, bu ilmin medreselere girmesine vesile oldu. Bediüzzaman, Mantık ilmine dair yazdığı Kızıl İcaz isimli eserde, bu ilmin öğrenilmesini şöyle değerlendirebilir:

Mantık öğrenmenin hükmü kişilere göre farklılık arz eder:

Bazıları için Mantık ilmini öğrenmek menduptur, çünkü mantık ilimleri tamamlayıcıdır.

Bazıları için Mantık ilmini öğrenmek mekruhtur, çünkü akılları karıştırır.

Bazıları için Mantık ilmini öğrenmek mubahtır, çünkü bir ilmi bilmek bilmemekten hayırlıdır.

Bazıları için Mantık ilmini bilmek farz-ı kifayedir, çünkü mantık akaidi techiz eder.

Bazıları için Mantık ilmini öğrenmek haramdır, çünkü gerekli bir altyapıya sahip değildir.⁴²⁵

Tıp ilminde **“Hastalık yok, hasta vardır!”** prensibiyle hareket edilir. Yani her hasta kendi şartları içerisinde değerlendirilir. Benzeri bir durum fıkhî meselelerde geçerlidir. Sözel evlilik için sabit bir hüküm yoktur, muhatapların durumuna göre değişen fetvalar vardır. Şöyle ki:

Normal şartlar altında evlilik sünnet-i müekkededir.

Evlenme imkânı olan, evlenmeme durumunda da harama düşmesinden korkulan kimseye evlilik farzdır.

Evliliğin gerektirdiği şartları taşımayan, bedenen veya ruhen evliliğe engel durumu olan kimseye evlilik haramdır.

⁴²⁵Nursi, **Kızıl İcaz**, Evkaf matbaası, İstanbul, h. 1339, s. 11

“Evlense de olur, şimdilik evlenmese de olur” şeklindeki bir kimseye evlilik mubahtır.

Evliliğe durumu müsait olmayan, ama zor da olsa bu yükün altından kalkabilecek kimseye ise evlilik, mekruhtur.

Farklı mezheplerin rahmet oluşu

İslam Dini mensuplarının zamanla farklı mezheplere bölünmesi, pek çok kişi tarafından zor anlaşılır bir meseledir. Zira Kuran’ın pek çok âyeti Müslümanları ihtilaftan, ayrılıktan menetmiştir. Mesela şu âyetlere bakalım:

“(Ey iman edenler) **Hepiniz toptan Allah’ın ipine sarılın ve ayrılığa düşmeyin...**”⁴²⁶

“**Mü’minler ancak kardeşlerler...**”⁴²⁷

“**Dinlerini ayrı ayrı fırkalara bölüp de, parçalanana gelince: Senin onlarla hiçbir alakan yoktur...**”⁴²⁸

“**Dinlerini ayrı ayrı fırkalara bölen ve gruplar haline gelip, her bir grup kendilerinde olanla öğünen müşrikler gibi olmayın.**”⁴²⁹

“**Dini doğru tutun ve onda tefrikaya düşmeyin !**”⁴³⁰

“(Ey iman edenler!) **Kendilerine apaçık beyanat geldikten sonra, bölünen ve ihtilafa düşenler gibi olmayın.**”⁴³¹

Bu âyetlerde yasaklanan ihtilaf ve ayrılık, dinin fûruatıyla değil usulüyle ilgilidir. Mesela namaz için abdest dinin esasından, abdestte tertibe riayet dinin fûruatından bir meseledir.

⁴²⁶ Âl- i İmran, 103

⁴²⁷ Hucurat, 10

⁴²⁸ En’am, 159

⁴²⁹ Rum, 31-32

⁴³⁰ Şûra, 13

⁴³¹ Âl-i İmran, 105

“**Ümmetimin ihtilafı rahmettir**”⁴³² hadisi fıkhî ihtilaflar noktasında değerlendirilmiştir.⁴³³ Her ne kadar bunun hadisi olmadığını iddia eden ve “şayet ihtilaf rahmetse, ittifakın bir azap olması gerekir” diyenler olmuşsa da, İslam âlimleri genelde üstteki hadisi sahih bir mananın tercümanı olarak kabul etmişlerdir.

Dinde ihtilaf üç kısımdır:

1-Allahın varlığında ve birliğinde ihtilaf. Bu ihtilaf, küfürdür.

2-Allahın sıfatları ve meşietinde ihtilaf. Bunlarda ihtilaf, bid'attır.

3-Muhtelif vecihlere ihtimalli olan furuatta ihtilaf. Bu ise ümmete bir rahmettir. Hadisten murat da budur.⁴³⁴

Fıkhî ihtilaflar aslında değil, fûru'dadır. Bu ise bir tahyir ve tevsi'dir.⁴³⁵ Keza, bir tahfiftir. Yani bir genişlik, bir hafifliktir. Mükellef kişi, bu farklı fetvalardan biriyle amel edebilir.

Allah dileseydi Kitabını te'vile ve yorumu ihtiyaç kalmayacak bir şekilde indirirdi. Fakat o zaman imtihan olmaz ve insanların dereceleri ortaya çıkmazdı. Kimin basiretli kimin aciz, kimin âlim kimin cahil olduğu bilinmezdi.

Hayreddin Karaman fıkhî farklılıkların iki faydasına dikkat çeker:

1-Bunlar sayesinde İslam Hukuku bir kurum ve müessese olarak gelişmiş, zenginleşmiştir.

⁴³²Muhammed Aclûnî, **Keşfu'l-Hafa**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1351 h. I, 64-66

⁴³³Abdülvehhab Şarani, **Mizanu'l-Kübra**, Mustafa El- Bani Matb. 1. baskı. Kahire, 1940, I, 7 ve 25; İbn Abidin, I, 46-47

⁴³⁴Aclûnî, I, 65. Hattabi'nin “Fi Ğaribi'l-Hadis” eserinden naklen

⁴³⁵Ebu Muhammed Yemeni, **Akaidu seles ve's-Sebine fırka**, Tahkik: Muhammed Abdullah Zerban el-Ğamidi, Mektebetu'l- Ulüm ve'l-Hikem, Medine, 1414 h. II, 793-794

2-Devlet ve ferdin karşısında tek yol ve tek çözüm yerine -duruma göre alınıp uygulanabilecek- alternatifler oluşmuştur.⁴³⁶

Mesela, “karşı cinsin tenine değince abdestin bozulması” şeklindeki İmam Şafînin içtihiadı, günümüz şartlarında hac ibadeti esnasında sıkıntıya sebebiyet verir. Zira tavafın abdestli olarak yapılması lazımdır. Milyonlarca insanın toplandığı o kalabalıkta bu içtihiadı hükmün uygulanması âdeta imkânsız olduğundan, Şafî mezhebi mensupları diğer mezhepleri takliden tavaf yapmaktadırlar.

Şafî mezhebi, “**velinin izni olmadan nikâh olmaz**”⁴³⁷ hadisinden hareketle, velinin izni olmayan durumlarda sadece kızın rızasıyla gerçekleşen nikâhı geçerli saymaz. Gerçi velinin izni olmadan gerçekleşen bir nikâh, evliliğin bütün tarafları açısından sıkıntılı bir durumdur. Ama özel durumlar yönünden bakıldığında, hayatın acı bir gerçeğidir ve Hanefî mezhebinde caizdir. İşte, Şafî mezhebi mensubu iki genç, ailelerini ikna edememeleri durumunda, Hanefî mezhebindeki bu ruhsattan istifade edebilirler.

Not: Dar bir alan ve özel bir durum için nazara verilen bu fetva, kız kaçırmaya bir izin ve anne babaya danışmadan evlenme fetvası olarak algılanmamalıdır. Esas olan, anne babanın izniyle evliliğin gerçekleşmesidir. Hiçbir anne baba, evladının kendi keyfine göre bir oldu bittiyle evlenmesini istemez. Kur’an’da Allaha itaatten hemen sonra anne babaya iyiliğin emredilmesi, hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.⁴³⁸

⁴³⁶Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, Nesil Yay. 1988, II, 686 ve 716

⁴³⁷Dârimî, Nikâh, 11

⁴³⁸Bkz. İsrâ, 23

Keza, bir mezhebe göre boşanmayı gerektiren bir durumda, karı- koca isterlerse bir başka mezhebin içtihadına göre evliliklerini devam ettirebilirler.

Bediüzzaman, içtihadî konuların değerlendirmesinde şöyle bir tavsiyede bulunur:

...Mizan-ı Şarânî mizanıyla, şeriat mizanlarını bu suretle muvazene edebilirsen et.⁴³⁹

İmam Şarâni, **Mizan** isimli eserinde mezhep imamlarının farklı içtihatlarını ruhsat ve azimet açısından değerlendirir. Dine muhatap olan insanlar bedenlen ve imanen ya güçlü veya zayıftırlar. Din, güçlü olanlara azimet, zayıf olanlara ise ruhsatla hükmeder. Mesela, ezanın abdestli okunmasıyla ilgili rivayet azimet, abdestsiz okunabileceği şeklindeki rivayet ise ruhsatı bildirir.⁴⁴⁰ Şarâni'nin Mizan'ıyla tarttığımızda, mezhepler arasındaki ihtilafların şekilde bir ihtilaf olduğu görülecektir.

Ömer Bin Abdülaziz, sahâbenin ihtilafı hakkında şöyle der: "Hz. Peygamberin ashâbı ihtilaf etmeselerdi bu beni sevindirmezdi. Çünkü onlar ihtilaf etmeseler ruhsat olmazdı."⁴⁴¹

Abbâsî halifesi Harun Reşid, İmam Malik'e "Senin kitaplarını yazdıralım, âlem-i İslâm'ın her tarafına dağıtalım. Ümmeti bunlara sevkedelim" teklifinde bulunur. İmam Malik şu cevabı verir: "Ya emire'l-mü'minin, ulemanın ihtilafı Allah-tan bu ümmete rahmettir. Her biri kendi nazarında sahîh olana tabî olur. Hepsî hidayet üzeredir ve hepsî Allah'ın rızasını ister."⁴⁴²

⁴³⁹Nursi, **Sözler**, s. 486

⁴⁴⁰Şarâni, I, 84

⁴⁴¹İbn Abidin, I, 47

⁴⁴²Şarâni, I, 41

Demek ki, İslam'da papa misali “dinin yanılmaz tek temsilcisi” olarak kabul edilen biri söz konusu değildir. İslam bünyesindeki farklı mezheplerin görünümü böyle iken, bir kısım insanlar bu farklılığı tenkit etmek cihetine gitmişlerdir. Hâlbuki insanlık âlemine baksalar her din ve sistemde zamanla farklı yorumların ortaya çıktığını göreceklerdir. Üstelik bu farklılıklar, genelde çok keskin hatlarla kendini hissettirmektedir. Mesela, Hıristiyanlıktaki mezhepler âdeta farklı birer din haline gelmiştir. Sosyalizmin yorumu Çin’de ve Rusya’da aynı değildir. Laiklik kavramı bizde ve Avrupâda çok farklı şekillerde yorumlanmakta ve uygulanmaktadır.

İhtilaf gerçeği

Önceki kısımlarda gördüğümüz bütün bu durumlar, ihtilafın beşeri bir zaruret olduğunu ortaya koyar. Yani, ihtilaf insanın tabiatında vardır ve bu tabiat insana hükmedecektir.

Kuran-ı Kerim İlahi dinlerdeki farklı görünümleri nazara verir. Mesela şu âyete bakalım:

“(Ey Peygamber) Sana da bihakkın önceki Kitapları tasdik eden ve onlar üzerine müheymin olan (onları teyit ve tashih eden) Kitabı indirdik. Artık onların arasında Allah’ın indirdiğiyle hükmet ve hak sana geldikten sonra onların hevâlarına uyma! Biz sizin her birinize bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı. Lakin Allah verdikleriyle sizi deniyor. O halde hayırlı işlerde birbirinizle yarışınız. Hepinizin dönüşü Allah’adır. O, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyleri size tek tek haber verecektir.”⁴⁴³

Allah’ın her ümmete farklı bir şeriat göndermesi, tevhid gibi itikadi konularda değil, fikhî ihtilaflar şeklinde açıklanmıştır.

⁴⁴³Maide, 48

Hız. İsa, -Kur'anın haber verdiği üzere-, kavmine şöyle der:

“...Benden önceki Tevrat'ı tasdik edici ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere geldim...”⁴⁴⁴

Görülüyor ki, her peygamber önceki peygamberleri yalanlamak için değil, tasdik için gönderilmiştir. Fakat mevsimlere göre insanların gıda ve elbiselerinin değışmesi gibi, devirlere göre fikhî hükümlerde farklılık olabilmektedir. İşte Hz. İsa, Hz. Musa'nın şeriatına nisbetle daha hafif hükümler ihtiva eden bir dinle gönderilmiştir.

“Yaptıkları zulüm ve Allah yolundan insanları çevirmeleri sebebiyle, o Yahudilere daha önce helal kılınmış bazı temiz şeyleri haram kıldık”⁴⁴⁵ âyeti, Cumartesi çalışma yasağı gibi Yahudilere yönelik bazı arızı haramların varlığını bildirir. Hz. İsa'nın gönderilmesiyle bu arızı haramlar kaldırılmıştır.

Ulema arasındaki ihtilaflar

Bediüzzaman, Osmanlı döneminde yazdığı eserlerinden birinde günümüzü de ilgilendiren şöyle bir soru ve cevaba yer verir:

Âlem-i İslam'ın ulemasının ortalarındaki müthiş ihtilafata ne dersin? Re'yin nedir?

Cevab: Ben âlem-i İslâmiyete gayri muntazam veya intizamı bozulmuş bir meclis-i meb'usan ve encümen-i şûra nazarıyla bakıyorum. Şeriattan işitiyoruz ki; “Re'y-i cumhur budur, fetva bunun üzerinedir.” İşte şu, bu meclisteki re'y ekseriyetin naziresidir. Re'y-i cumhurdan maada olan akval, eğer hakikat ve mağzdan hâli ve boş olmazsa istidadatın re'yelerine bırakılır. Ta her bir istidat terbiyesine münasip gördüğünü intihap etsin. Lâkin burada iki nokta-i mühimme vardır:

⁴⁴⁴ Âl-i İmran, 50

⁴⁴⁵ Nisa, 160

Birincisi: Şu istidadın meyelanı ile intihap olunan ve bir derece hakikati tazammun eden ve ekalliyette kalan kavil, nefsü'l-emirde mukayyed ve o istidad ile mahsus olduğu halde, sahibi ihmal edip mutlak bıraktı. Etbai iltizam edip tamim etti. Mukallidi taassub edip, o kavlin hıfzı için muhaliflerin hedmine çalıştılar. Şu noktadan müsademe, müşağabe, cerh ve red, o derece meydan aldı ki, ayakları altından çıkan toz ve ağızlarından feveran eden duman ve lisanlarından püsküren berkler, şimşekli ve bâzan rahmetli bir bulut, şems-i İslâmiyetin tecellisine bir hicap teşkil etmiştir. Lâkin ziya-yı şemsten tefeyyüz etmesine istidad bahşeden rahmetli bulut derecesinde kalmadı. Yağmuru vermediği gibi, ziyayı dahi men'etmektedir.

İkincisi: Ekalliyette kalan kavil, eğer içindeki hakikat ve mağz, onu intihap eden istidatlardaki heves ve heva ve mevrus âyineye ve mizacına galebe çalmazsa, o kavil bir hatar-ı azîmde kalır. Zirâ istidad onunla insibağ edip onun muktezasına inkılap etmek lâzım iken; o, onu kendisine çevirir ve telkîh eder, kendi emrine musahhar eder. İşte şu noktada hüda hevaya tahavvül ve mezhep mizaçtan teşerrüb eder. Arı su içer bal akıtır, yılan su içer zehir döker.⁴⁴⁶

Onun bu cevabında şu gibi noktalar öne çıkmaktadır:

- İslam âlimleri bir millet meclisinin veya bir şûra heyetinin azaları gibidirler. Böyle yerlerde herkes kendi fikrini ve ulaştığı kanaati ifade eder ve etmelidir. Ancak nasıl ki millet meclisinin veya şûra heyetinin kararları çoğunluğa göre alınır, âlimlerin vardığı sonuçlarda da öyle yapılmalı, çoğunluğa göre hareket etmelidir. Buna “**re'y-i cumhur:** çoğunluğun görüşü” denilir.

⁴⁴⁶Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 365

- Re'y-i cumhurun görüşü dışındaki görüşler de -bütün bütün uçuk ve mesnetsiz değillerse- yeri geldiğinde özel şartlarda bir uygulama alanı bulabilir. Mesela cumhura göre sefer dışında günlük hayatta namazlar cem edilemez. Ancak bazı rivayetlere dayanarak günlük hayatta da cem yapılabileceği görüşünde olanlar da vardır. Azınlıkta kalan bu görüş, özel şartlarda uygulanabilir. Mesela ameliyata girecek olan bir doktor, şayet ameliyatı uzun sürecekse -faraza- öğle ile ikinci namazlarını cem edebilir. Böylece namazını kazaya bırakmaktansa ekalliyette olan bir görüşe göre vaktinde eda etmiş olur. Ancak böyle bir uygulama mücbir bir sebep olmadan yapılmamalı ve de alışkanlık haline getirilmemelidir.

Bediüzzaman, üstte nakledilen ifadelerinde bu tür azınlıkta kalan görüşlerde şöyle bir tehlikeye dikkat çeker: Böyle görüşlere tabi olanlar bunu son derece gerekli görüp genelleme cihetine gidebilirler. Meseleyi her iki yönüyle bilmeyen ve bir taklit ile uygun görenler başka görüşleri tümüyle inkâr edebilirler. Böyle olunca farklı görüşler arasında çok ciddi tartışmalar, gürültüler yaşanabilir.

Bediüzzaman'ın bu münasebetle dikkat çektiği bir başka tehlike, azınlıkta kalan görüşü savunanların, kendi mizaç ve meşreplerine göre delil getirebilmeleridir. Bunu, "*Arı su içer bal akıtır, yılan su içer zehir döker*" vecizesiyle de taçlandırır. Yani iki taraf da aynı malzemeyi kullanmaktadır. Ama biri bal akıtırken diğeri zehir dökmektedir. Bununla ilgili açıklama "**Mezheb görüşlerinde mizacın etkisi**" başlığı altında ele alınmıştır, oraya bakılabilir.

İhtilaf çeşitleri

Fıkıh kitaplarında hemen her meseleyle ilgili pek çok farklı yorumlara yer verilir. Bunlar genelde şekli bir ihtilaf olmakla beraber, zaman zaman bu sınırı aşan yorumlar olduğu da görülmektedir. Bu ihtilaf lar iki şekildedir:

1- Tenevvü ihtilafı

2- Tezad ihtilafı.

Tenevvü ihtilafı, aynı meselenin farklı farklı yönlerini nazara vermek, çeşitli zaviyelerden değerlendirmesini yapmaktır. **Tezad ihtilafı** ise, birbirinden çok farklı, hatta zıd olacak şekilde ele almaktır.

Tenevvü ihtilafına misal olarak şu olaya bakabiliriz:

Beni Kurayza Yahudileri Rasûlullah'la olan anlaşmalarını önce Bedir'de bozarlar; anlaşmaya aykırı olarak Bedir'de müşriklere silah yardımı yaparlar. Savaş sonrası, hatalarını itiraf edip anlaşmayı yenilerler. Fakat yerlerinde rahat durmazlar. Hendek Savaşı'nda Müslümanlar çok zor anlar yaşadığında, "fırsat bu fırsattır" deyip, Müslümanları arkadan vurmaya kalkarlar.⁴⁴⁷ Şu âyet, onlar ve benzerlerine yapılacak muameleyi bildirir:

"Onları savaşta yakalarsan, onlara uygulayacağın ağır ceza ile diğerlerini (arkalarındakileri) dağıt. Olur ki ibret alırlar."⁴⁴⁸

Hendek Savaşı sonrası Hz. Peygamber ahabına hedef olarak Yahudilerin Beni Kurayza yurdunu gösterir. "İkindiyi Beni Kurayzada kılacağız" der. Sefer esnasında ikindi vakti gelince bazı sahabiler Rasûlullahın ifadesini sür'atten kinaye olarak görüp namazlarını vaktinde eda ederler. Diğerleri ise nassın zahirine göre hareket ederler, ikindiye terk ederler. Hz. Peygamber her iki tarafın yaptığını da ikrar eder, onlardan hiçbirini ayıplamaz.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Râzî, XV, 82

⁴⁴⁸ Enfal, 57

⁴⁴⁹ İbn Kesir, VI, 397-398

İbn Kayyim el-Cevziye, bu olayda Beni Kurayza yurduna varmadan ikindiye kılmayanları ehl-i zahirin, kılanları da ehl-i kıyasın selefi olarak değerlendirir.⁴⁵⁰

Zahiri Mezhebinin en kuvvetli imamı İbn Hazm ise, her iki tarafın da haklı olmasına kanaat getirmez ve şöyle der:

“Biz orada olsaydık, velev gece yarısında da olsa, ikindi namazını Hz. Peygamberle beraber kılardık.”⁴⁵¹

Kur'an'ın yorumunda tezat ihtilafları sayıca çok fazla değildir. Bu tür ihtilafın örnekleri, daha çok Batınî ekollerde görülmektedir. Mesela “salât” kelimesi Kur'an âyetlerinde genelde “namaz” manasında kullanılır. Ama aynı kelime dua anlamına da gelmesinden hareketle Batınîler namaz kılmakta, ilgili âyetleri dua bağlamında değerlendirmektedir.

İhtilaf ahlakı

Herkesi tek bir görüş etrafında toplamaya çalışmak ve mezhepleri ortadan kaldırmaya gayret etmek beşeri realiteye ve insan tabiatına zıttır. Bunun yerine “ihtilaf ahlakı” diyebileceğimiz esaslara riayet edilse, taraflar birbirlerini inkârdan kurtulurlar, mevcut halleriyle kabullenirler. Bunun esaslardan biri, **ihtilafa düşmemektir**. Bediüzzaman, ehl-i imanı bir ve beraber olmaya davet ederken bunu şöyle nazara verir:

...Yüzer âyât ve ehadîs-i Nebeviyenin şiddetle emrettikleri uhuvvet, muhabbet ve teavünü yapıp; bütün hissiyatınızla ehl-i dünyadan daha şiddetli bir surette meslektaşlarınızla ve dindaşlarınızla ittifak ediniz. Yani, ihtilafa düşmeyiniz.⁴⁵²

Öyle görülüyor ki, ihtilafa düşmemek de bir ittifaktır.

⁴⁵⁰İbn Kayyim, I, 156.

⁴⁵¹İbn Hazm, **el-İhkâm fî Usulî'l-Ahkâm**, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, II, 70

⁴⁵²Nursi, **Lem'alar**, s. 155

Bediüzzaman, bunun dışında da “ihtilaf ahlakı” çerçevesinde çok kıymetli esaslara dikkat çeker. Mesela Münazara ilminde hakperestlik ve insaf düsturu olan şu esası öne çıkarır:

Eğer bir mes’elenin münazarasında kendi sözünün haklı çıktığına taraftar olup ve kendi haklı çıktığına sevinse ve hasmının haksız ve yanlış olduğuna memnun olsa, insafsızdır.⁴⁵³

Kişi, ihtilafı konuları tartışırken hakka ulaşmayı esas almalı ve hakkı karşı tarafta görse gönül rahatlığıyla almalıdır. Yoksa kendi görüşünün haklı çıktığını görüp sevinmek, hasmının haksız ve yanlış olduğuna memnun olmak insaf ile bağdaşmaz.

Bediüzzaman’ın şu veciz ifadeleri “ihtilaf ahlakı”nın en önemli esasıdır:

Sen, mesleğini ve efkârını hak bildiğin vakit; “Mesleğim haktır veya daha güzeldir” demeye hakkın var. Fakat “hak yalnız benim mesleğimdir” demeye hakkın yoktur.⁴⁵⁴

Benzeri bir ifadeyle kişi kendi mezhebi hakkında “Mezhebim haktır veya daha güzeldir” diyebilir. Fakat “hak yalnız benim mezhebimdir, güzel sadece benimkidir” diyemez.

Dinî hükümlerde ruhsat ve azimet

İslam Fıkhının önemli konularından biri, ruhsat ve azimet konusudur. Bediüzzaman şöyle der:

Lâübaliler ruhsatlarla okşanılmaz; azimetlerle şiddetle ikaz edilir.⁴⁵⁵

Azîmet ve ruhsat birbirine mukabil olarak kullanılan iki kavramdır. Bir cihetten **azimet** “ârızî hallere bağlı olmaksızın

⁴⁵³Nursi, **Lem’alar**, s. 158

⁴⁵⁴Nursi, **Mektubat**, s. 265

⁴⁵⁵Nursi, **Mektubat**, s. 477

başta konan aslî hükümlere verilen addır.” Yani dinde herhangi bir meselenin hükmü verilmişse buna azîmet denir. **Ruhsat** ise, arızî bazı durumlar sebebiyle bu hükmün hafifletilmiş şeklidir. Mesela oruç tutmak normal şartlarda bütün mükelleflere farz olan aslî bir hüküm olması bakımından bir azîmettir. Hasta ve yolculara, karşılaştıkları güçlük sebebiyle oruç tutmama kolaylığının tanınmış olması ise bir ruhsattır. Bazı fıkıh âlimleri, karşılığında ruhsat bulunsun veya bulunmasın bütün aslî hükümlere azîmet derken, bazıları da yalnız karşılığında ruhsat bulunan hükümlere bu adı vermektedirler.⁴⁵⁶

Ruhsat, “şer’an geçerli mazeretlere binaen normal durumlara ait aslî hükmün (azîmet) gereğine uymamayı meşrû hale getiren, kolaylaştırma esasına dayalı geçici hüküm” şeklinde de tarif edilir. Meselâ normal şartlarda şarap içmek haram iken susuzluktan ölme tehlikesinin bulunduğu durumlarda buna müsaade edilmiştir.⁴⁵⁷

Ruhsat ve azîmet konusu, “fetva - takva” ikilisiyle de ifade edilir. Kişi, başkalarının sorusuna cevap olarak işin fetva ve ruhsat yönünü nazara verir, ama kendi şahsi hayatında azîmet ve takvayı esas alması uygun düşer. Meselenin bu yönüyle ilgili Bediüzzaman şöyle der:

Risale-i Nur gerçi umuma teşmil suretiyle değil; fakat her halde hakikat-ı İslâmiyenin içinde cereyan edip gelen esas-ı velayet ve esas-ı takva ve esas-ı azîmet ve esasat-ı Sünnet-i Seniye gibi ince fakat ehemmiyetli esasları muhafaza etmek, bir vazife-i asliyesidir. Sevki zaruretle, hâdisatın fetvalarıyla onlar terkedilmez.⁴⁵⁸

Bu bağlamda Hz. Musa’ya verilen şu talimatı hatırlayabiliriz:

⁴⁵⁶Mustafa Baktır, “**Azîmet**” md. DİA, IV, 330

⁴⁵⁷Bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, “**Ruhsat**” md. DİA, XXXV, 207

⁴⁵⁸Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 76-77

“Kavmine emret, onlar da en güzelini alsınlar.”⁴⁵⁹

“**En güzelini alsınlar**” ifadesinde, en efdal olanı yapmaya bir teşvik vardır. Fetva ve ruhsat ile amel caizdir, ama takva ve azimet çok daha önemlidir ve önceliklidir.

Mezheplerin çıkma sebepleri

Fikhî mezheplerin ortaya çıkmasında pek çok sebep zikredilebilir ve zikredilmiştir. Ama işin esasını Bediüzzaman şöyle nazara verir:

Mezahibin ihtilafı ise Sahib-i şeriatın gösterdiği nazarı düsturların tarz-ı tefehhümünden ileri gelmiştir.”⁴⁶⁰

Sahib-i şeriat Allah'tır. Bu, kitaplarımızda “Şâri-i Hakiki” şeklinde de ifade edilir. Şâri, “kanun koyan, hüküm veren” anlamındadır. Hz. Peygambere de mecazen “Şâri” denilir. Çünkü O da Allah'ın verdiği yetkiyle hüküm koyabilmekte, “şu helaldir, bu haramdır” diyebilmektedir. İşte, Allah ve Rasûlünün bildirdiklerinin önemli bir kısmı amelidir, yani nasıl bildirilmişse o şekilde uygulanmalıdır. Az bir kısmı ise nazari-dir, yani teoriktir, farklı şekillerde anlaşılmaya müsaittir. İşte, mezheplerin alanı tam da burasıdır. Mesela, namazın farz olması ve beş vakit olmasında mezheplerin ihtilafı yoktur. Ama namazın kılınışında şekle bakan bazı farklılıklar veya namaz vakitlerinin net olarak belirlenmesinde bazı ihtilaflar olabilmektedir.

Misal olarak, teyemmümle ilgili âyette geçen “**...veya kadınlara dokunmuş da su bulamamışsanız, temiz bir toprakla teyemmüm edin**”⁴⁶¹ ifadesine bakabiliriz. Âyet, farklı iki şekilde anlaşılmıştır. İmam Azam, âyetteki “**kadınlara do-**

⁴⁵⁹Araf, 145

⁴⁶⁰Nursi, **Mektubat**, s. 435

⁴⁶¹Nisa, 43 ve Maide, 6

kunmak” ifadesinin cinsel ilişkiden kinaye olduğunu söyler. İmam Şafî ise, ibareyi zahire hamledip, elle dokunmak olarak değerlendirir. İmam Şafî, “lafız, hakikat ve mecaz arasında ortada olursa ve mecaza delil yoksa hakikate hamledilir” esasını nazara alır. İmam Azam ise, “bir lafzın mecaz kullanımı çok olduğunda hakikatten ziyade mecaza delalet eder” esastan yola çıkar.⁴⁶²

Buna göre, yabancı bir kadına el değmesi, Hanefî mezhebinde abdesti bozmazken, Şafî mezhebinde bozmaktadır. Bediüzzaman, İctihad Risalesinde buna şöyle yer verir:

... Madem şeriat, tabiatın tecavüzatına sed çekmekle onu tādil edip nefsi emmareyi terbiye eder. Elbette ekser etbai köylü ve nim-bedeve ve amelelikle meşgul olan Şafî Mezhebi'ne göre “Kadına temas ile abdest bozulur, az bir necaset zarar verir.” Ekseriyet itibariyle hayat-ı içtimaiyeye giren, nim-medenî şeklini alan insanlar, ittiba ettikleri mezheb-i Hanefiye göre “Mess-i nisvan abdesti bozmaz, bir dirhem kadar necasete fetva var.”

İşte bir amele ile bir efendiyi nazara alacağız. Amele, tarz-ı maişet itibariyle ecnebi kadınlarla ihtilata, temasa ve bir ocak yanında oturmaya ve mülevves şeylerin içine karışmaya müptela olduğundan; san'at ve maişet itibariyle, tabiat ve nefsi emmaresi meydanı boş bulup tecavüz edebilir. Onun için, şeriat onların hakkında, o tecavüzata sed çekmek için, “Abdest bozulur, temas etme; namazını ibtal eder, bulaşma” manevî kulağında bir sadâ-yı semavî çınlattırır. Amma o efendi, namuslu olmak şartıyla âdât-ı içtimaiyesi itibariyle, ahlâk-ı umumiye namına, ecnebi kadınlara temasa müptela değil, mülevves şeylerle nezafet-i medeniye namına kendini o kadar bulaştırmaz. Onun için şeriat, mezheb-i Hanefî namıyla ona şiddet ve

⁴⁶²İbn Rüşd, I, 37-38

azimet göstermemiş; ruhsat tarafını gösterip, hafif-
leştirmiştir. “Elin dokunmuş ise, abdestin bozulmaz;
hicab edip, kalabalık içinde su ile istinca etmemenin
zararı yoktur. Bir dirhem kadar fetva vardır.” der, onu
vesveseden kurtarır.

Bediüzzaman, meselenin hikmet boyutunu Şafî mezhe-
binden olanlarla Hanefî mezhebinden olanların içinde bulun-
dukları çevre itibarıyla ele almıştır. Şafî mezhebinden olanlar,
ekseriyet itibarıyla -o günün şartlarında- köy hayatı yaşamak-
tadır. Erkek ve kadının ellerinin birbirlerine değmesi gibi
durumlar iki tarafı da tahrik edebilmektedir. Böyle olunca o
şartlardaki insanlara kadına el değmesi, abdesti bozan durum-
lardan biri olarak değerlendirilmiştir. Hanefî mezhebinden
olanlar, ekseriyet itibarıyla o günün şartlarında şehir hayatı
yaşamaktadır. Erkek ve kadının ellerinin birbirlerine değmesi
gibi durumlardan hem kaçınmak zordur, hem de böyle bir
durum o derece mefsedete sebebiyet vermemektedir. Böyle
olunca o şartlardaki insanlara kadına el değmesi, abdesti bo-
zan durumlardan biri olarak görülmemiştir. Bediüzzaman’a
göre, Şafî mezhebinin bu hükmü azimet, Hanefî mezhebinin
hükmü ise bir ruhsattır.

Bediüzzaman’ın üstteki ifadelerinde nazara verdiği diğer
husus, istinca konusunda her iki mezhepte görülen farklılık-
tır. **İstinca**, tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra dışkı ve idrar
kalıntısını su vb. şeylerle temizlemeyi anlatır. Şafî mezhebi bu
meselede azimetini esas almış, müntesiplerine bu konuda titiz
olmalarını bildirmiştir. Hanefî mezhebi ise bu meselede ruhsat-
tı esas almış, müntesiplerine bu konuda genişlik göstermiştir.

Dört mezheb ve on iki mezheb

İslam dünyasının yaklaşık % 80’i Sünni Müslümandır.
Ana omurgayı meydana getiren bu camiaya “ehl-i sünnet
ve’l-cemaat” denir. Bu Sünni camia, fikhî mezhepler itibarıyla

başlıca “mezahib-i erbaa” denilen dört mezhepten meydana gelir. Bunlar “Hanefî, Şafiî, Malikî ve Hanbelî” mezhepleri- dir. Ancak İslam Tarihinin seyri içinde başka mezhepler de vardır. Bunlar toplamda on iki mezhep olarak değerlendirilir.

Bediüzzaman, eserlerinde yeri geldikçe dört mezhep tabiri- ni kullandığı gibi, bazan da on iki mezhepten de söz eder. Mesela:

...Mademki dört mezheb haktır; öyle ise, istiğfara müncer olan derk-i kusur, gurura incirar eden rü'yet-i hüsn-ü amele müreccahtır.⁴⁶³

Burada dört mezhebin nazara verilmesi, insanın amel- leri- nde bazan kendi mezhebine göre uygulama yapamadığında “eyvah, ben mahvoldum!” dememesi içindir. Çünkü bir mez- hebe göre ameli isabetli sayılmadığında, -eğer bir çıkış yolu varsa- başka mezhebe göre amel edilebilmektedir.

Adalet namazında kıbleniz dört mezheb olsun. Tâ ki, namaz sahih ola. Zira hakaik-i meşrutiyetin sara- haten ve zımnem ve iznen dört mezhebden istihracı mümkün olduğunu dava ettim.⁴⁶⁴

Bediüzzaman, burada yöneticilere seslenmektedir. 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesi akabinde meşrutiyetin (başta padişah olmakla beraber, kanunları çıkaran parlamenter bir sistemin varlığının) şeriate uygun olup olmadığı dinî mah- fillerde hayli tartışılmıştır. Bediüzzaman, temel esaslar itibarıyla meşrutiyetin dine uygun olduğu kanaatinde- dir. Ancak bir kısım meselelerde bir mezhep esas alındığında bir daralma olmakta, iş çıkmaza girebilmektedir. Böyle durumlarda diğer mezheplerin görüşüne müracaat edilmeli ve bir çıkış yolu bulunmalıdır.

⁴⁶³Sözler, s. 277

⁴⁶⁴Nursi, **Divan-ı Harb-i Örfi**, s. 17

Acaba Şeriatla on iki mezhep; hususan Hanefî, Mâlikî, Şafîî, Hanbelî mezheplerinde ve yetmişe yakın ilm-i kelâm ve usûlî'd-din dairesindeki allâmelerin fırkalarında ne kadar ayrı ayrı kanaatler ve fikirler kitaplara yazılmış bilirsiniz. Hâlbuki bu zaman kadar, hiç bir zaman, din âlimlerinin ittifakına ve münakaşa etmemesine muhtaç olmamış. Şimdilik teferruattaki ihtilafı bırakmağa ve medar-ı münakaşa etmemeğe mecburuz.⁴⁶⁵

Bediüzzaman burada mezhepler arasında çok farklı görüşler olduğuna dikkat çekmekte, önceki on iki mezhebi nazara verip, devamında da yaşayan mezhepler olarak dört mezhebin farklı içtihatlarda bulunduğuna dikkat çekmektedir. Ama bu ihtilafarla beraber, ehl-i ilim zatlar günümüzün şartları gereği teferruattaki ayrılıkları bırakmalı ve aralarında bunları tartışma konusu yapmamalıdır. Çünkü onlar bu tartışmaları yaparken Amerika, İngiltere ve Fransa gibi devletler İslam Dünyasına saldırmakta ve sömürge haline getirmeye çalışmaktadır.

Bediüzzaman, İctihad Risalesinde şöyle bir soruya da yer verir:

Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve on iki mezhebin muhtelif ahkâmları hak olabilir?⁴⁶⁶

Burada dört ve on iki mezhebe dikkat çekilmesi, “bütün bu mezhepler haktır” hükmüne gelen bir soru sebebiyledir. Gerçekten de böyle bir soru nice insanın zihnini meşgul etmektedir. Pek çok kimse “aynı Allaha inanıyoruz, aynı kitabı (Kur’anı) okuyoruz, aynı peygamberin ümmetiyiz, aynı kibleye yöneliyoruz. Durum böyle iken bu mezhepler nereden çıktı?” demektedir.

⁴⁶⁵ **Sualar**, s. 402-403

⁴⁶⁶ **Sözler**, s. 485

Bediüzzaman bu soruyu aynı suyun beş muhtelif mizaçlı hastalara göre beş hüküm almasını nazara vererek cevaplandırır. Susuzluktan ölme derecesine gelen birine su farz iken, ameliyattan yeni çıkan birine su haramdır. Su içse az zarar verecek birine mekruhtur. Zararsız menfaat verme durumunda sünnettir. Zarar da menfaat de vermeme durumunda ise mubahtır.⁴⁶⁷

Benzeri bir durum fikhî hükümlerde söz konusudur.

Mezheb görüşlerinde mizacın etkisi

Fikhî meselelerde cumhurun (âlimlerin ekserisinin) görüşü esastır. Bununla beraber hemen her devirde cumhurun görüşü dışında görüşler de olmuş, bir kısım insanlar böyle görüşlere tabi olmuşlardır.

... İşte şu noktadan hüda hevâya tahavvül ve mezheb mizaçtan teşerrüb eder. Arı su içer bal akıtır, yılan su içer zehir döker.⁴⁶⁸

Yani, aynı su arıda ve yılanda farklı sonuçlara yol açmaktadır. Biri içtiği su ile bal akıtırken, diğeri içtiği su ile zehir dökmektedir. Buna misal olarak şu âyete ve yorumuna bakabiliriz:

“Hüküm ancak Allah’ındır.”⁴⁶⁹

Sert bir tabiata sahip olan Hariciler, bu âyeti kendi görüşlerine delil olarak alırlar ve o zamanda meydana gelen Sıffin Savaşı sonrasında hakeme gidilmesi teklifini Hz. Ali'nin kabulünü -haşa- Onun küfrüne delil olarak kullanırlar. Hâlbuki hükmün ancak Allah'ın olması, insanlar arasında meydana gelen meselelerde ara bulucu olarak hakem kullanılmasına engel değildir. Nitekim Allah, karı-koca arasındaki

⁴⁶⁷ Bkz. Nursi, **Sözler**, s. 485-486

⁴⁶⁸ Nursi, **Asar-ı Bediye**, s. 117-118

⁴⁶⁹ En'am, 57; Yusuf, 40, 67

geçimsizlikte hakem tayinini istemiştir.⁴⁷⁰ Keza, ihramlı iken avlanan hakkında yine hakem tayin etmiştir.⁴⁷¹

Dolayısıyla üstteki âyeti “gerçek anlamda hüküm koyucu ancak Allah’tır” şeklinde anlamak, arının su içip bal yapması misalidir. Ama bu âyeti Hz. Ali gibi bir İslam kahramanının -haşa- küfrüne delil olarak kullanmak, yılanın su içip zehir dökmesi gibidir.

Mezhebî görüşün hayata yansımaları

Mezhepler, bir cihetten de müntesiplerinin hayat felsefelerini şekillendirir. Bediüzzaman, meselenin bu yönüne, Şafî mezhebinden olan muhataplarına seslenirken şöyle temas eder:

Hatta diyebilirim ki: Başkalarının süküti medreselerine nisbeten sizin gürültülü olan medreseleriniz bir meclis-i meb’usan-ı ilmiyeyi gösteriyor. Ve imam arkasında kıraat-ı Fatiha ile semavî ve ruhanî vızılıtlarınız, mezheben ve medreseten ve kavmiyeten mahiyetinizdeki istidad-ı meşrutiyet sırrına kaderin bir imâ ve nişanı vardır. وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى nın başka unvanı olan teşebbüs-ü şahsiyeye müşevvik var.⁴⁷²

Doğuda klasik Arapça eğitimi veren medreseler günümüzde de aynen üstte tasvir edildiği şekilde hayli gürültüli. Bir kısım eğitim sistemlerinde öğretmen dersini anlatır, öğrenciler de dinlerler. Ama doğuda medrese eğitimi alan talebeler sesli bir şekilde derslerine çalışırlar, dersi kendi aralarında ciddi bir şekilde müzakere ederler. Bu, böyle medreselere bir nevi meselelerin çeşitli cihetlerden ele alındığı millet meclisi görünümü vermektedir. Üstte nazara verilen âyet, “**İnsan**

⁴⁷⁰“Eğer karı-koca arasının açılmasından korkarsanız, erkeğin ve kadının ailelerinden birer hakem gönderin” âyetine işaretir. Nisa, 35.

⁴⁷¹Maide, 95

⁴⁷²Nursi, *Asar-ı Bediye*, s. 452

için ancak çalıştığı vardır” der.⁴⁷³ Bediüzzaman, Şafîilerin imam ardında Fatiha okumalarını “şahsi teşebbüs” özelliğine bir unvan olarak görür. Şahsi teşebbüs ise, bir insanın hayatındaki artı değerlerden biridir. Böyle biri başkasından destek ile ayakta durmaya çalışmak yerine, kendi gayretiyle ayakta kalmaya çalışır, büyük başarılarla namzet hale gelir.

Kendi mezhebini beğenmek

Hz. Âdemden beri insanlar fırka fırkadır. Her bir fırkanın bir türlü mezhebi ve bir türlü meşrebi vardır... **“Her grup kendilerinde olanla sevinmektedir”**⁴⁷⁴ âyetinin bildirdiği gibi, hepsi kendi mesleğini beğenmekte ve onu başkalarının gittiği yola tercih etmektedir.⁴⁷⁵

Kişinin mezhep veya meşrep taassubu, dinin yorumunda mühim bir etkidir. Dinde var olanı anlamakla, anladığı şeyi dinden sanmak birbirinden çok farklı şeylerdir. Güzel bir saraya tutulan aynalar, sarayı kendi renk ve şekillerine göre yansıtırlar. Kırmızı aynalarda görüntü kırmızı, eğri aynalarda görüntü eğri olacaktır. Onun gibi, dine yönelen insanların zihin aynalarında dinin meselelerinin yansımaları, o kişilerin meslek ve meşreplerine göre olmaktadır. Zihin aynalarını renksiz ve düz yapabilenler, bunları gerçekte olduğu gibi anlayabilirler. Yoksa az veya çok inhıraftan kurtulamazlar.

Zerkani, şöyle der:

“Her insanın mizacı, söz ve eserlerine yansır... Mesela, sünnet birinin tefsirinde ehl-i sünnetin nurları parlar. Mu'tezilî birinin ifadelerinden i'tizal kokuları gelir. Şii birinin te'villerinden teşeyyu rüzgârları hissedilir.”⁴⁷⁶

⁴⁷³ Necm, 39

⁴⁷⁴ Mü'minun, 53 ve Rum 32

⁴⁷⁵ Katib Çelebi, **Mizanu'l-Hak fi İhtiyari'l-Ehak**, Marifet Yay. İst. 1990, s. 198

⁴⁷⁶ Zerkani, **Menahilu'l-İrfan**, II, 96

“Her insan aklından razıdır” denilir. Öyle görülüyor ki, her insan kendi mezhep ve meşrebinden de razıdır.

Büyük müçtehitlere karşı eşitlik dava etmek

Günümüzde dinî konularda konuşanlardan bazıları sahabileri ve İmam Azam gibi mezhep imamlarını küçük, kendilerini ise büyük büyük görerek “onlar insan biz de insanız, üstelik de ilim adamıyız. Niye onları taklit edelim ki?” derler. Bu konuda sorulan bir soruya Bediüzzaman şöyle cevap verir:

...(Böyle diyenler) gayet müthiş mağrur insanlardır ki, mezhepsizliklerini müçtehidîn-i izama müsavat davası altında neşretmek istiyorlar ve dinsizliklerini, sahabeye karşı müsavat davası altında icra etmek istiyorlar. Çünkü evvelen: O ehl-i dalalet sefahete girmiş, sefahette tiryaki olmuş; sefahete mani’ olan tekâlif-i Şer’iyyeyi yapamıyor. Kendine bir bahane bulmak için der ki: “Şu mesail, içtihadıyedirler. O mesailde mezhepler birbirine muhalif gidiyor. Hem onlar da bizim gibi insanlardır, hata edebilirler. Öyle ise biz de onlar gibi içtihad ederiz, istediğimiz gibi ibadetimizi yaparız. Onlara tabi olmaya ne mecburiyetimiz var?” İşte bu bedbahtlar, bu desise-i şeytaniye ile, başlarını mezahibin zincirinden çıkarıyorlar.⁴⁷⁷

Öyle anlaşılıyor ki onların bu fikirlerinin arka planında mezhepsizlik vardır. Bunlar, genelde dinin emirlerini uygulamada problemleri olan kimselerdir. Kendi keyiflerine göre yaşayabilmek için kendi kafalarına göre içtihad yapmak istemektedirler.

Bediüzzamanın “**Mezahibin** (mezheplerin) **zinciri**” ifadesi de hayli dikkat çekicidir. Buradaki zinciri, ayağa vurulmuş bir pranga gibi hürriyete engel bir zincir olarak değil de, karlı ve buzlu havalarda arabayı kaymaktan kurtaran lastik

⁴⁷⁷Nursi, **Sözler**, s. 496

zinciri gibi görmek gerekir. Çünkü bu kimseler mezhepleri fazlalık görmekte, ama ahir zamanın kaygan zemininde kayıp gitmektedir.

Mezhepler birer din mi?

Bediüzzaman şöyle der:

İçtihadın şartını haiz olan her müstaid,
Ediyor nefsi için, nass olmayanda içtihad.
Ona lâzım, gayre ilzam edemez.
Ümmeti davetle teşri' edemez.
Fehmi, şeriattan olur; lâkin şariat olamaz.
Müçtehid olabilir, fakat müşerri' olamaz.⁴⁷⁸

Mezhepler müstakil bir şariat olmadığı gibi, İslam dışında da değildir. İslam Şeriatı mezheplerden daha büyük ve daha geniştir. Mezhepler dinden olmakla beraber dinin kendisi demek olmadığından, mezhepten çıkan dinden çıkmış olamaz. Dolayısıyla, mesela Şafii olan birinin görevli olarak gittiği köyde kendisi dışında herkesin Hanefi mezhebinden olması gibi bir durumda, ihtiyaca binaen Hanefi mezhebine geçiş yapabilir. Bu -haşa- dinden çıkmak veya dinini değiştirmek değildir.

Bunu bilmek, insanı, “mezhep = din” yanılgısından kurtarır. Çünkü mezhep dindedir, ama doğrudan dinin kendisi değildir. Dinin dairesi, mezhebin dairesinden daha geniştir.

Hangi mezheb daha efdal?

İmam Şarani, mezhepleri aynı pınardan dağılan su arklarına benzetir ve hükme varır:

“Hiçbir fıkhî mezhep diğerinden daha evla değildir.”⁴⁷⁹

⁴⁷⁸Nursi, **Sözler**, s. 704

⁴⁷⁹Şarani, I, 21

Hız. Musa'nın asasını taşa vurmasıyla taştan on iki göze olarak su akması olayı, işari olarak bu manaya bakmaktadır kanaatindeyiz.⁴⁸⁰ Beni İsrail on iki kabile halindedir ve on iki farklı yerden su çıkmasıyla her kabile kendine ayrılan bölümden suyunu almıştır. İçtikleri yerler ayrı olmakla beraber, aslında hepsi aynı sudan içmektedirler.

Hemen her mezhepte, meslekte ve cemaatte kaliteli insanlar olduğu gibi, problemliler de olabilmektedir. Bu durumda efdaliyeti mezhepte, meslekte, cemaatte değil, takvada aramak gerekir. Kur'an, bu konuda şöyle bildirir:

“Şüphesiz Allah katında en değerliniz, en ziyade takva sahibi olanınızdır.”⁴⁸¹

Bediüzzaman, âyetin manasına işareten şöyle der:

...En ekrem, en müttakidir.⁴⁸²

Mezheb taassubu

“**Taassup**, bir kimsenin kendi inancından ve kendince hakikat kabul ettiği görüş ve kanaatten başka olan inanç- görüş ve kanaatlere ve bunları taşıyanlara karşı düşmanlık beslemesi ve onları boğup susturmaya kalkışmasıdır.”⁴⁸³

Bediüzzaman, dimağda ilim mertebelerinin muhtelif olduğunu, bunların birbiriyle karıştırıldığını söyler ve itikaddan salabetin, iltizamdan taassubun meydana geldiğini nazara verir.⁴⁸⁴ Yani bir kimse itikat boyutunda bir meseleyi kabul ettiğinde salâbet, “böyle olması gerekir” şeklinde bir gereklilikle kabul ettiğinde taassup meydana gelmektedir. Bunlardan birincisini iki kere ikinin dört ettiğini kabul etmek, diğerini

⁴⁸⁰ Bkz. Bakara, 60

⁴⁸¹ Hucurat, 13

⁴⁸² Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 515

⁴⁸³ Ali Fuad Başgil, **Din ve Laiklik**, Yağmur Yay. İst. 1977, s. 153

⁴⁸⁴ Nursi, **Sözler**, s. 706

ise sonucun dörtten farklı olduğunu söylemekte ısrar etmek olarak görebiliriz. Bu durumda doğrudan ısrarcı olmak **salâbet**, yanlışta ısrarcı olmak ise **taassup** olarak değerlendirilebilir.

Bediüzzaman şöyle der:

Evet, İslamiyet'in şe'ni metanet, sebat, iltizam-ı hak olan salâbet-i diniyedir. Yoksa cehilden, adem-i muhakmeden neş'et eden taassub değildir.⁴⁸⁵

Burada din adına gösterilecek salâbetin üç esası olarak “metanet, sebat ve hakkı benimsemek” nazara verilirken; taassubun iki esası olarak da cehalet ve iyi muhakeme edememek özelliklerine dikkat çekilmiştir.

Bediüzzaman, bazılarının “**Dinde hassas, muhakeme-i akliyede noksan**”⁴⁸⁶ olduklarına dikkat çeker. Böyle kimse-ler, din adına yanlışta ısrarcı olurlar, yani bir taassup içinde bulunurlar.

Bediüzzaman gerçeğin açığa çıkmasına mani olan durum-ları sayarken, iltizam ve taraftarlığın yanında taassubu da na-zara verir.⁴⁸⁷ Yani taassupla meseleleri değerlendirenler gerçe-ğe ulaşamazlar.

Ona göre, taassuba düşmenin sebeplerinden biri dinî ilim-leri öğrenip fen bilimlerini ihmal etmektir.⁴⁸⁸

Taassup, bir nevi fanatizmdir. Fanatik kişi, kendisinin ha-kikatin tek temsilcisi ve vasıtası olduğuna inanır. Fanatizmi karakterize eden en önemli özellik, “müsamahasızlıktır.”⁴⁸⁹ “Taassup, taklitten neş'et eder.”⁴⁹⁰ Günümüzde, özellikle siya-sette ve futbolda taassubun en ileri boyutlarını görmek müm-

⁴⁸⁵Nursî, **Asar-ı Bediyye**, s. 437

⁴⁸⁶Nursî, **Asar-ı Bediyye**, s. 437

⁴⁸⁷Nursî, **Asar-ı Bediyye**, s. 199

⁴⁸⁸Nursî, **Asar-ı Bediyye**, s. 369

⁴⁸⁹Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993, s. 193

⁴⁹⁰Ebu Zehra, I, 7

kündür. “Siyasi taassup, şahsın hayat ve cemiyet hakkında kendi görüşlerini mutlak surette hak ve başkalarınınkini batıl telakki etmesinden ileri gelen cahilane bir düşmanlıktır.”⁴⁹¹

Mezhep taassubu, hemen her inanç sisteminde görülebilen durumlardandır. Hristiyan dünyada yüzyıllar boyu devam eden mezhep savaşları bunun tipik bir örneğidir. Taassubun temel sebebi, kişinin içinde bulunduğu mezhebi tek doğru olarak görmesidir. Hâlbuki dinin fûruata dair hükümlerinde yorum farklılıkları ve bunlara bağlı olarak da uygulama farklılıkları olabilmektedir.

Bediüzzaman, mezhep taassubunun aslında fertlerin mizacının temayülüne bırakılmış meselelerde tamime yol açtığını ifade eder.⁴⁹² Mesela Kur’an-ı Kerim sefer halinde oruç tutmamaya ruhsat tanır ve şöyle der:

“İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan ise, tutamadığı günler sayısınca (Ramazan’dan sonraki) diğer günlerde tutar.”⁴⁹³

Bazı mezhepler buradaki ibareyi “seferde oruç tutmak caiz değildir” şeklinde anlamakta ve tutanları da sanki günah işlemişler gibi tenkit etmektedirler. Hâlbuki ehl-i sünnet bunu bir ruhsat olarak değerlendirmekte ve isteyenin tutabileceğini, isteyenin de tutmayabileceğini söylemektedir. Nitekim Hz. Peygamber zamanında seferde bazılarının oruç tutarken bazılarının da tutmadığı hadis kaynaklarında açıkça görülebilir.⁴⁹⁴

Bu durumda bazı mezheplerin “seferde oruç tutmak caiz değildir” demeleri dinin müsamaha ölçülerini göz ardı etmek

⁴⁹¹ Başgil, s. 160

⁴⁹² Bkz. Nursi, **Sözler**, s. 719

⁴⁹³ Bakara, 184

⁴⁹⁴ Mesela bkz. Buhari, Cihâd: 71 ve Savm: 33, 37; Müslim, Sıyâm: 98, 100, 103; Nesâî, Savm: 52; Muvatta, Sıyâm: 24; Tirmizî, Savm: 19; Ebu Dâvud, Savm: 42

hükümündedir. Bunun yerine “seferde oruç tutmak, kişinin içinde bulunduğu durumlara göre değişir. Hafif bir yolculukta kişi isterse orucunu tutabilir. Ama zor bir yolculukta oruç tutmama ruhsatını kullanması çok daha isabetli olur” demek, daha yerinde bir hükümdür.

“Bir mezhebe bağlı olmak” ayrı, “mezhepçilik yapmak” ayrı durumlardır. Birincisi gayet normal bir durumken, ikincisi fanatikliğe girer. İnsanlar, genelde “parti, takım” gibi taraftar oldukları şeylere taassupla bağlanırlar. Mezhep taassubunu da bu kategoride değerlendirebiliriz. Hâlbuki genelde, Hanefî olan biri çevresi Hanefî olduğundan, Şafîî olan biri de aynı şekilde çevresi Şafîî olduğundan dolayı bu mezheplerde yer almışlardır.

Cenab-ı Hak insanların kendi fikir ve görüşleriyle mutmain olmalarını, bunları yeterli görüp başka fikir ve görüşlere iltifat etmemelerini şöyle nazara verir:

“(İnsanlar, din) işlerini kendi aralarında parça ettiler. Her grup kendilerinde olanla sevinmektedir.”⁴⁹⁵

Hemen her dinde farklı mezhepler ve o mezhepler içinde farklı meşrepler çıkmıştır. Kişi, nasıl bir mezhep ve meşrep ortamında yetişmişse, dini ona göre algılar ve yorumlar. Mezhep ve meşrep, o kişi için bir gözlük gibidir. Siyah bir gözlükle bakan her şeyi siyah görür, yeşil bir gözlükle bakan ise her şeyi yeşil görür.

Din, kendi mensuplarının körü körüne bir taassup içinde olmalarını istemez. İslam'da esas olan taklit değil, tahkiktir. Dolayısıyla Hanefî veya Şafîî olmayı bir ayrıcalık görmek uygun değildir. Herkes kendi mensup olduğu mezhebe bağlı olarak dinini yaşamalı, ama başka hak mezhepleri tenkit cihtine gitmemelidir. Hz. Peygamber “hoşgörülü, toleranslı bir dinle gönderildiğini” söyler.⁴⁹⁶ Onun ümmetine düşen görev, bu hoşgörüyü birbirlerine göstermeleridir.

⁴⁹⁵ Mü'minun, 53

⁴⁹⁶ Buhari, İman, 29

Her mezhepten kolayımıza geleni almak

Farklı mezheplerden hükümler alıp uygulamaya “**telfik**” denilir. Müçtehit olan biri, mezheplerdeki farklılıkları bilir ve bunlardan gerektiğinde istifade edebilir. Fakat avamdan birisinin kendi keyfine göre her mezhepten kolayına geleni alması uygun olmaz. Söz gelimi, abdest hususunda bir yeri kanarsa İmam Şafii’yi, kadına dokunmakla abdestin bozulmayacağı hükmünde Ebu Hanife’yi taklit etmek, bir nevi devekuşu mantığıdır. Bediüzzaman devekuşu ile alakalı şöyle bir temsil zikreder:

Deve kuşuna demişler: “Kanatların var, uç!” O da kanatlarını kısıp, “ben deveyim” demiş, uçmamış...
Sonra ona demişler: “Madem deveyim diyorsun, yük götür!” O zaman kanatlarını açivermiş, “Ben kuşum” demiş, yükün zahmetinden kurtulmuş.⁴⁹⁷

Esas olan, insanın belli bir mezhebi esas alarak dini yaşamasıdır. Diğer mezheplerdeki hükümlerden istifade etmek, ciddi ihtiyaç anında olmalıdır.

Mezhepçilik fitnesi

Mezhep, bir realitedir. Farklı mezheplere bölünmüş olmak, Müslümanların parça parça olmaları anlamına gelmez. Ama mezhepçilik, yani kendi mezhebini öne çıkarmak ve diğerlerini inkâr edip batıl olarak görmek, çok ciddi bir problemdir. Bediüzzaman şiirimsi bir dille telif ettiği Lemaat isimli eserinde bu ve benzeri problemlerin çözümünü şöyle anlatır:

Ey Âlem-i İslâmi! Hayatın ittihatı.
Ger ittihat istersen düsturun bu olmalı:
“Hüve’l-Hakk” yerine “Hüve Hakk” olmalı.
“Hüve’l-Hasen” yerine “Hüve Ahsen” olmalı...
Her Müslim kendi meslek, mezhebine demeli:

⁴⁹⁷Nursi, **Lem’alar**, s. 79

“İşte bu haktır, başkasına ilişmem.

Başkaları güzelse, benim en güzelidir.”

Dememeli: “Budur hak, başkaları battaldır.”

Ya “Yalnız benimkidir güzeli; başkaları yanlışır, hem çirkindir.”

Zihniyet-i inhisar, hubb-u nefisten geliyor.

Sonra maraz oluyor, niza ondan çıkıyor.

Dert ile dermanlar taaddüdü hak olur, hak da taaddüt eder.

Hacat ve ağdıyenin tenevvüü hak olur, hak da tenevvü eder.

İstidad, terbiyeler, tekessürü hak olur, hak da tekessür eder.

Bir madde-i vâhide, hem zehir ve hem panzehir.

İki mizaca göre mesail-i fer’ide hakikat sabit değil, izafi ve mürekkeb.

Mükellefin mizaçlar ona bir hisse verip, ona göre ederek tahakkuk ve terekküp.

Her mezhebin sahibi mühmel mutlak hükmeder.

Mezhebinin hududu tayinini bırakır temayül-ü mizaca.

Taassub-u mezhebî tamime sebep olur.

Tamimin iltizamı sebep olur nizaa...⁴⁹⁸

Burada çözüm, her Müslümanın kendi meslek ve mezhebine “Bu haktır, başkasına ilişmem. Başkaları güzelse, benimki en güzelidir” demesiyle gerçekleşecektir. Yoksa “Hak olan budur, başkaları batıldır. Güzel olan yalnız benimkidir, başkaları çirkindir” dediğinde problem çıkacaktır. Öte yandan, aynı madde birine panzehir olurken bir başkası için zehir olabilir. Mesela tatlı, güzel bir yiyecektir, ama şeker hastası için âdeta zehirdir.

⁴⁹⁸Nursi, **Sözler**, s. 718

Bediüzzaman'a göre "**tekkelcilik zihniyeti**" kendini beğenmekten gelir, sonra bu maraz halini alır, başkalarıyla çekişmelere ve tartışmalara yol açar. Hâlbuki

- Herhangi bir hastalığın dermanı ve buna uygulanacak tedavi şahısların durumuna göre değişebilir. Aynı hastalık bile olsa, mesela bir gence uygulanacak tedavi ile bir yaşlıya uygulanacak tedavi aynı olamaz.

-Gıdaların hükmü mevsimlere göre farklılık arzeder. Portakal kışın gayet revaçta iken yazın sıcağında hiç de rağbet edilmez.

-Uygulanacak eğitim metodu muhatap şahsın kabiliyetine göre değişir. Mesela zeki öğrenciye bir defa anlatmak yetebilir, ama daha az zeki olanlara defalarca anlatmak gerekir.

-İki farklı mizaca göre dinin fûruatından olan meselelerde farklı hükümler verilebilir. Mesela evlilik birine farz iken, sözgelimi şizofren birine haram olur.

İşte bütün bu durumlar, dinin fûruatında tek fetvayla meseleyi halletmek yerine, duruma ve şahıslara göre farklı fetvalar olması gerektiğini bize gösterir.

Mezhepsizlik fitnesi

Mezhepçilik bir problem olduğu gibi, mezhepsizlik de başka bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Bazıları, "Hz. Peygamber zamanında mezhep mi vardı? Ben mezhebe değil, doğrudan Kur'ana bağlıyım" gibi şeklen parlak cümlelerle kendini "mezhepler üstü bir konuma!" çıkarmakta, hatta sahabileri bile nazara almamaktadır.

Bediüzzaman, mezhepsizliği bir problem olarak görür. "Büyük müçtehitlere kendini denk görmek neden ileri geliyor?" sorusuna cevap verirken şöyle der:

...Diğer kısım ise gayet müdhiş mağrur insanlardır ki; mezhepsizliklerini, müçtehidin-i izama müsavat

davası altında neşretmek istiyorlar ve dinsizliklerini, sahabeye karşı müsavat davası altında icra etmek istiyorlar. Çünkü evvelen: O ehl-i dalalet sefahete girmiş, sefahette tiryaki olmuş; sefahete mani' olan tekâlîf-i Şer'iyeyi yapamıyor. Kendine bir bahane bulmak için der ki: “Şu mesail, içtihadıyedirler. O mesailde, mezhepler birbirine muhalif gidiyor. Hem onlar da bizim gibi insanlardır, hata edebilirler. Öyle ise biz de onlar gibi içtihad ederiz, istediğimiz gibi ibadetimizi yaparız. Onlara tabi olmaya ne mecburiyetimiz var?”⁴⁹⁹

Mezhepleri reddeden bu kimselerde şu özellikler öne çıkmaktadır:

- Aşırı bir gurur, kendini beğenmişlik.
- Sefahetle, günahlarla iç içe bir hayat.
- Füruata dair meselelerde içtihat farklılıklarının dinde yerini bilmemek.
- İlk devir müçtehitlerini sıradan şahıslar olarak görmek.
- Onların hata edebileceği ihtimalinden hareketle “hata etmişlerdir” sonucuna varmak.

Hâlbuki İslam Dini gururu değil tevazuu emreder. Günahları çok net bir şekilde yasaklar, görünür görünmez, gizli aşikâr her türlü günahı sakındırır. Dinin füruat kısmında farklı fetvalara imkân tanır. Öte yandan ilk devir müçtehitleri sıradan şahıslar olmayıp ilim ve ameli, fazilet ve takvayı cem etmiş kâmil insanlardır. Onların yaşadıkları devir asr-ı saadete daha yakın olmasıyla dini daha iyi anlama ve değerlendirme imkânına sahiptirler. Onların hata edebileceği ihtimalinden hareketle “hata etmişlerdir” sonucuna varmak çok büyük bir hatadır. Bu, “Yarın deprem olabilir” cümlesinden hareketle “yarın deprem olacaktır” hükmüne varmak gibi yanlış bir çıkarımdır.

⁴⁹⁹Nursi, **Sözler**, s. 496

Not: Dinde esas olan, hemen her Müslümanın bu dini ayrıntılarıyla bilmesidir. Ama bu realitede böyle olmamıştır. Çünkü gerek Kur'anı derinlemesine anlamak, gerekse Kur'anın birinci dereceden tefsiri durumunda olan hadisleri bilmek ve değerlendirebilmek ciddi bir meşguliyet ve ileri derecede bir kapasite ister. Bundan dolayı insanlar Hz. Peygamber zamanında Ona bağlı olarak dini yaşadıkları gibi, sonraki devirlerde de kendi bulunduğu çevrede öne çıkan âlimlerin fetvalarına ve uygulamalarına göre dini yaşamışlardır. Mezhepler buradan çıkmıştır. Bir mezhebe göre yaşamak, hazır bir arabaya binmek gibi hayatı kolaylaştırır. “Hayır, ben başkasının arabasına binmem” diyen biri, ya kendisi bir araba yapacaktır, ya da gideceği yere yaya olarak gitmeye mahkûm olacaktır!

Din ve taklid

Taklit, delil olmaksızın bir sözü kabul etmektir.⁵⁰⁰ Başkasını taklit edene “**mukallit**” denir. Genelde büyüklerin hal ve hareketleri taklit edilir. İyi yolda olanları taklit, iyi bir haslettir. Kötü yolda gidenleri taklit ise, büyük bir felakettir. Bu tür taklit, mühim bir şahsiyet zaafıdır ve gerçeğe ulaşmaya büyük bir engeldir.

Kur'an-ı Kerim, körü körüne taklidi şiddetle reddeder. Mesela, şu âyete bakalım:

“Onlara ‘Allah'ın indirdiğine uyun’ denildiğinde, ‘hayır, biz atalarımızı ne üzere bulduksa ona uyarız’ dediler. Ya ataları bir şeye akıl erdiremez ve doğruyu seçemez kimselerse, yine mi onlara uyacaklar?”⁵⁰¹

Bediüzzaman körü körüne taklid hususunda şöyle der:

Körü körüne taklid dahi, çok defa maskaralık olur.⁵⁰²

⁵⁰⁰ Zeydan, **Veciz**, s. 347

⁵⁰¹ Bakara, 170

⁵⁰² Nursi, **Mektubat**, s. 324

Mezhepsizliği esas alanların önemli bir dayanağı, taklidin dinen hoş karşılanmamasıdır. Hâlbuki taklidin dinen hoş karşılanmayanı olduğu gibi, hoş karşılanana, hatta emredileni vardır. Âmâlar görenlerin rehberliğinde yol alırlar. Hastalar, terkiğini bilmese de, doktorun verdiği ilacı kullanırlar.

Taklidin dinen kınanmış olduğunu söyleyip mezhepleri reddedenlerin unuttukları veya nazara almadıkları önemli bir nokta, insanların ekserisinin avam olduklarını göz ardı etmeleridir. Bediüzzaman şöyle der:

Nev-i insanın yüzde sekseni ehl-i tahkik değildir ki, hakikate nüfuz etsin ve hakikati hakikat tanıyıp kabul etsin. Belki surete, hüsn-ü zanna binaen, makbul ve mutemet insanlardan işittikleri mesaili takliden kabul ederler.”⁵⁰³

Beydavi, şöyle der: “İçtihada gücü yeten için taklit yasaktır. Ancak peygamberler ve müçtehitlere uymak, taklit değil, Allah'ın indirdiğine tabi olmaktır.”⁵⁰⁴

Bu konuda Kurtubî de şöyle der: “Küfür ve masiyette ataları taklit batıldır. Hak'ta taklit ise, dinin asıllarından bir asıldır.”⁵⁰⁵

Nitekim Allah, önceki peygamberlerden bahsederken Hz. Peygamber'e şöyle der:

“İşte onlar Allah'ın yol gösterdiği kişilerdir. Sen de onların gittiği yola tabi ol!”⁵⁰⁶

Bediüzzaman'ın şu ifadelerinde taklit müsbet manada kullanılmıştır:

Velayet yolları içinde en güzeli, en müstakimi, en parlağı, en zengini; Sünnet-i Seniyye ittiba'dır. Yani: A'mal ve harekâtında Sünnet-i Seniyyeyi düşünüp ona

⁵⁰³Nursi, **Mektubat**, s. 370

⁵⁰⁴Beydâvî, I, 100

⁵⁰⁵Kurtubî, II, 142

⁵⁰⁶En'am, 90

tabi olmak ve taklit etmek ve muamelât ve ef'alinde ahkâm-ı şer'iyeyi düşünüp rehber ittihaz etmektir.⁵⁰⁷

Âdât-ı seniyesi ve harekât-ı müstahsenesi ise hikmeten, maslahaten, hayat-ı şahsiye ve nev'îye ve içtimaiye itibarıyla onu taklid ve ittiba etmek, gayet müstahsendir.⁵⁰⁸

Burada medar-ı bahs olan ve tavsiye edilen taklid, Hz. Peygamberin hayatındaki uygulamaları kişinin kendi hayatında göstermeye çalışmasıdır. Çünkü O, rehber insandır, bütün insanlara bir rol modelidir. Onun hayatında hemen herkes ve her toplum için en güzel uygulama örnekleri vardır.

Bediüzzaman Afyon hapisanesinde kendisiyle birlikte hapiste bulunan talebelerine şöyle der:

Madem kardeşiz, beni bu sabırda taklit etmenizi sizden rica ederim.⁵⁰⁹

Hapishane şartlarında insan elbette daralır, bunalır. Böyle bir ortamda herkes Bediüzzaman kadar sabırlı olmayabilir.

Bediüzzaman, dindar eşi taklid etmek gerektiğine dikkat çekerek şöyle der:

Ne mutlu o kocaya ki; kadınının diyanetine bakıp taklit eder, refikasını hayat-ı ebediyede kaybetmemek için mütedeyyin olur.⁵¹⁰

Burada medar-ı bahs olan taklit, dinde ihmalî olan bir erkeğin, dindar olan hanımını taklit etmesidir. Böyle bir taklit, elbette ve elbette güzel ve yerinde bir harekettir.

Esas olan, taklit değil, tahkiktir. Her bir Müslüman, taklitten tahkike yükselmeyi bir esas bilmeli, ama ekser insanların avam olduğunu, bu sebeple de takliden dini yaşadığını asla unutmamalı!

⁵⁰⁷Nursi, **Mektubat**, s. 450

⁵⁰⁸Nursi, **Lemalar**, s. 59

⁵⁰⁹Nursi, **Şualar**, s. 321

⁵¹⁰Nursi, **Lemalar**, s. 197

Başka mezhebi taklid

Bir mezhebin hükmüne delilini bilerek uymaya **ittiba**, delilini bilmeden takibe ise **taklid** denir.⁵¹¹ Bir Müslüman, normal şartlar altında kendi mezhebine göre dini yaşar. Mezhep, bir nevi paket programa benzer, dini uygulamada hayli kolaylıklar sağlar. Ancak kişi zaman zaman kendi mezhebinin dışında bir mezhepten de yararlanmak durumunda kalabilir. Ulema bunu son derece makul bir durum olarak değerlendirmişlerdir.

Bediüzzaman'ın namazla ilgili bir uygulaması, talebeleri tarafından şöyle nakledilir:

“...Şafî Mezhebinde olduğu için namazda Fatıha'yı kendisi işitecek derecede okuması lâzım gelirken, hastalık sebebiyle sesi çıkmadığından, Mezheb-i Hanefî'yi takliden namazlarını eda ediyor.”⁵¹²

İslam Dini, sefer halinde bazı kolaylıklar tanır. Mesela Hanefî mezhebi dışındaki bütün mezheplere göre kişi sefer halinde iken cem yapabilir. Yani öğle ile ikindiye **cem'-i takdim** olarak öğle vaktinde veya **cem'-i tehir** olarak ikindi vaktinde; akşam ile yatsıya da cem'-i takdim olarak akşam vaktinde veya cem'-i tehir olarak yatsı vaktinde kılabilir. Hanefî olan biri de seferde başka mezhepleri takliden namazlarını cem edebilir. Gerçi Hanefî mezhebinde cem olayı hac esnasında sadece Arafat ve Müzdelifede yapılır. Ama ihtiyaç halinde diğer mezhepleri esas alarak bunu uygulamasında dinen bir beis görülmemektedir.⁵¹³

Bunu bilen bir Hanefî, seferiliğin şartlarından dolayı namazı vaktinde kılamamak gibi bir durumda kalmaktansa, cumhurun yani ekser âlimlerin içtihadını esas alarak adı

⁵¹¹Köse, s. 208

⁵¹²Nursi, **Emirdağ Lahikası-II**, s. 229

⁵¹³Bkz. Köse, s. 207

geçen namazları cem edebilir. Bunu yaptığıında, ne mezhebinden çıkmış olur, ne de başka mezhebe girmiş sayılır. Yine kendi mezhebindedir, sadece ihtiyaç olan bir durumda başka mezheplerdeki bir genişlikten yararlanmıştı. Bu, devamlı aynı marketten ihtiyaçlarını karşılayan birinin, günün birinde ihtiyacı olan malı kendi marketinde bulamayıp komşu marketten satın almasına benzer.

Müçtehidler mi, yoksa kutublar mı daha efdal?

Bediüzzaman, “Büyük müçtehidler mi, yoksa hak tarikatların şahları, aktabları mı daha efdaldir?” şeklinde bir soruya şöyle cevap verir:

Umum müçtehidîn değil; belki Ebu Hanife, Mâlik, Şafiî, Ahmed İbn-i Hanbel; şahların, aktabların fevkindedirler. Fakat hususî faziletlerde Şah-ı Geylanî gibi bazı hârîka kutuplar, bir cihette daha parlak makama sahiptirler. Fakat küllî fazilet imamlarıdır. Hem tarikat şahlarının bir kısmı, müçtehidlerdendir; onun için umum müçtehidîn, aktabdan daha efdaldir denilmez. Fakat Eimme-i Erbaa, Sahabeden ve Mehdî'den sonra en efdallerdir denilir.⁵¹⁴

Bediüzzaman'ın bu değerlendirmesine göre, dört büyük mezhebin imamları olan zatların, genel anlamda ve küllî fazilet noktasında şahların ve kutupların üstünde makamları vardır. Fakat Abdülkadir Geylani gibi bazı harika kutuplar, hususî faziletleri sebebiyle bir cihette daha parlak makama sahiptirler.

⁵¹⁴Nursi, **Mektubat**, s. 280

4. BÖLÜM: İBADÂT (İbadetler)

İbadet

İbadet, abd kökünden gelir. Abd, kul-köle gibi anlamlar taşır. Kölenin efendisinin talimatlarıyla hareket etmesi misali, “ben Allah’ın kuluyum” diyen biri de Onun talimatlarına göre hareket ettiğini ve edeceğini bildirmiş olur.

Bediüzzaman, ibadeti “Allah’ın emirlerini yapmak ve yasaklarından kaçınmak” şeklinde tarif eder.⁵¹⁵ İbadetin iki farklı görünümü vardır: Takva ve salih amel. Takva, Allah’ın yasak kıldıklarından sakınmak, salih amel ise Onun emirleri dairesinde hareket etmek ve hayrat kazanmaktır.⁵¹⁶

Fıkhın ibadetlerle ilgili kısmı hemen herkesi ilgilendirdiğinden **İlmihal kitaplarında** çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

İbadetlerin illeti ve hikmeti

Dinin hükümlerinin bir hikmet yönü, bir de illet yönü vardır. Hükümler hikmetlere değil, illetlere tabidir. **İllet**, hükümün kendisine dayandığı açık, objektif ve hükme münasip vasıftır. **Hikmet** ise, ilgili hükmün faydasıdır. Mesela namaz, insana bedenen de bazı faydalar sağlar; oruç, perhiz görevi görür. Ama namazı ibadet kasdı olmaksızın bedene fayda versin diye kılmak ve orucu perhiz niyetiyle tutmak, bunları ibadet olmaktan çıkarır.

⁵¹⁵Bkz. Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 147

⁵¹⁶Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 148

Bediüzzaman bu konuya şöyle temas eder:

Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise; tercihe sebeptir, icaba icada medar değildir. İlet ise, vücuduna medardır. Meselâ: Seferde namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyenin illeti seferdir, hikmeti ise meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz. İşte şu hakikatin aksine olarak, şu zamanın nazarı ise, maslahat ve hikmeti illet yerine ikame edip ona göre hükmediyor. Elbette böyle içtihadat arziyedir, semavî değildir.⁵¹⁷

Seferde bir kolaylık olarak dört rekâtlı farz namazlar iki rekât olarak kılınabilir. Bunun illeti sefer, hikmeti ise meşakkattir. Eğer namazın kısaltılması meşakkat hikmetine bağlı olsaydı o zaman “meşakkat olduğunda namaz iki rekât kılınabilir” şeklinde bir genelleme ortaya çıkardı. Hâlbuki meşakkat olmasa bile seferde namaz kısaltılabilir, meşakkat çok olsa bile başka durumlarda namaz kısaltılamaz.

Bediüzzaman'a göre, şu zamanda içtihat yapmaya heveslenenler illetten ziyade hikmet ve maslahatı esas almakta ve ona göre hükümler vermektedir. Bu ise yapılan içtihadı semavi olmaktan çıkarıp arzî yapmaktadır. Mesela Allah domuz etini yemeyi haram kılmıştır.⁵¹⁸ Bir Müslüman açısından bu yasağın illeti Allah'ın onu haram kılmış olmasıdır. Bunun haram kılınmasını hikmeti ise, domuz vücudunda bulunan ve insan sağlığına zararlı olan trişinlerin varlığı olabilir. Bir takım müdahalelerle bu trişinleri ortadan kaldırsak veya zararsız hale getirsek, domuz eti haram olmaktan çıkacak mı? İletisi esas aldığımızda böyle bir fetva verilemez. Ama hikmeti esas alan

⁵¹⁷Nursi, **Sözler**, s. 482

⁵¹⁸Mesela bkz. Bakara, 173

içtihat heveslileri böyle bir fetva verebilirler. Ancak bu fetva asla dinin özünü ve semaviliğini yansıtmaz, tamamen beşerî ve arzî bir yorum olur.

Bediüzzaman'ın aşağıdaki ifadeleri de hükmün hikmeti ve hükmün illeti konusunda önemli tesbitlerdir:

...Saadet-i uhreviye gibi saadet-i dünyeviye dahi medar olan hakaik-i diniyenin fevaid-i dünyeviyesi, yalnız müreccih (tercih edici) ve teşvik edici derecesinde olabilir. Eğer illet derecesine çıksa ve o amel-i hayrın yapmasına sebep o faide olsa, o ameli iptal eder; lâakall ihlası kırılır, sevabı kaçır.⁵¹⁹

İbadet ve duanın sebebi ve neticesi, emir ve rıza-i İlahîdir; faidesi, uhrevîdir. Eğer namazdan, ibadetten dünyevî maksatlar niyet edilse, yalnız onlar için yapılsa, o namaz battal olur.⁵²⁰

Ubudiyet, emr-i İlahîye ve rıza-yı İlahîye bakar. Ubudiyetin dâisi emr-i İlahî ve neticesi rıza-yı Hak'tır. Semeratu ve fevaidi, uhreviyedir. Fakat ille-i gaiye olmamak, hem kasden istenilmemek şartıyla, dünyaya ait faydeler ve kendi kendine terettüp eden ve istenilmeyerek verilen semereler, ubudiyete münafî olmaz. Belki zaîfler için müşevvik ve müreccih hükmüne geçerler. Eğer o dünyaya ait faydeler ve menfaatlar; o ubudiyete, o virde veya o zikre illet veya illetin bir cüz'ü olsa; o ubudiyeti kısmen ibtal eder. Belki o hasiyetli virdi akîm bırakır, netice vermez.

Allaha O emrettiği için ibadet edilir ve bu ibadetle Onun rızasına erişmek ümit edilir. İbadetin meyveleri âhirette alınır. Ancak asıl gaye yapmamak şartıyla dünyaya ait faydalar ve kendi kendine terettüp eden ve istenilmeyerek verilen neticeler, ibadete aykırı değildir. Mesela oruç tutan birinin "kulluk görevimi

⁵¹⁹Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 110

⁵²⁰Nursi, **Emirdağ Lahikası-I**, s.32

yerine getirirken, bu arada perhiz de yapmış olurum, fazla kollarımı da veririm” demesi, o ibadeti boşa çıkarmak değildir.

Bismillahın hayatımızdaki yeri

Besmele, her hayırlı işin başıdır. Hz. Peygamber şöyle bildirir: “**Besmeleyle başlanmayan her iş ebterdir** (bereketsizdir, noksandır).”⁵²¹

Bediüzzaman, **Sözler** isimli eserine “Bismillah her hayrın başıdır. Biz dahi başta ona başlarız”⁵²² diyerek besmeleyi anlatmakla başlar. Ardından bismelenin binler sırlarından altı sırrını anlatır. Böylece hemen her Müslümanın hemen her gün kullandığı ve kullanacağı besmele hakkında bir farkındalık meydana getirir.

Bediüzzaman’ın yorumunda, her varlık “bismillah” demektedir. Buradan şöyle bir sonuca varır:

...Madem her şey manen “Bismillah” der. Allah namına Allah’ın nimetlerini getirip bizlere veriyorlar. Biz dahi “Bismillah” demeliyiz. Allah namına veremeliyiz. Allah namına almamız. Öyle ise, Allah namına vermeyen gafil insanlardan almamamız...⁵²³

Şu ifadeleri ise, üstteki mananın bir nevi mufassal şeklidir:

Esbab-ı zahiriye eliyle gelen nimetleri, o esbab hesabına almamak gerektir. Eğer o sebep ihtiyar sahibi değilse -meselâ hayvan ve ağaç gibi- doğrudan doğruya o nimeti Cenab-ı Hak hesabına verir. Madem o, lisan-ı hal ile Bismillah der, sana verir. Sen de Allah hesabına olarak Bismillah de, al. Eğer o sebep ihtiyar sahibi ise; o Bismillah demeli, sonra ondan al, yoksa alma. Çünkü **وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ** âyetinin mana-yı sarihinden başka bir mana-yı işaretî

⁵²¹Ebû Dâvud, Edeb: 21

⁵²²Nursi, **Sözler**, s. 5

⁵²³Nursi, **Sözler**, s. 7

şudur ki: “Mün'im-i Hakikî'yi hatıra getirmeyen ve onun namıyla verilmeyen nimeti yemeyiniz!” demektir. O halde hem veren Bismillah demeli, hem alan Bismillah demeli. Eğer o Bismillah demiyor fakat sen de almaya muhtaç isen; sen Bismillah de, onun başı üstünde rahmet-i İlahiyenin elini gör, şükür ile öp, ondan al. Yani nimetten in'ama bak, in'amdan Mün'im-i Hakikî'yi düşün. Bu düşünmek bir şükürdür. Sonra o zahirî vasıtaya istersen dua et. Çünkü o nimet onun eliyle size gönderildi.⁵²⁴

Allah şu âlemde sebeplerle icraatta bulunur, nimetlerini de sebeplerle verir. Mesela arının eliyle bal, ağacın dalıyla meyve gönderir. Bu sebepler hal diliyle “bismillah” diyerek bu nimetleri Allah namına takdim ederler. Bu durumda insan da “bismillah” diyerek almalı, sebeplerin maverasında İlahi rahmet elini görebilmelidir. Bundan dolayıdır ki, Allah'ın yenilmesini yasakladığı şeylerden biri, besmele çekmeden kesilen hayvan etidir. Âyet bunu şöyle bildirir:

“Üzerine Allah adı anılmayanlardan yemeyin.”⁵²⁵

Bediüzzaman, âyetin açık manasının yanında, şöyle bir işari manası olduğuna dikkat çeker: “Mün'im-i Hakikî'yi hatıra getirmeyen ve onun namıyla verilmeyen nimeti yemeyiniz!” Mün'im-i Hakikî, nimetlerin gerçek sahibi olan Allah'tır. Ağacın dalıyla gönderilen nimeti o ağacın bize ikramı olduğunu zannetmek bir gaffet olduğu gibi, bir insanın eliyle gönderilen nimeti tümüyle o insandan bilmek de bir gaffettir.

İbadette niyet

Hz. Peygamber şöyle bildirir: **“Ameller niyetlere göredir. Kişi için ancak niyet ettiği vardır.”⁵²⁶**

⁵²⁴Nursi, **Lem'alar**, s. 133

⁵²⁵En'am, 121

⁵²⁶Buhârî, Bed'ül-vahy, 1, Müslim, İmâre, 155

Onun bu hadisinden hareketle Mecellede şöyle denilmiştir: **“Bir işten maksat ne ise, hüküm ona göredir.”**⁵²⁷

Mesela hastasını ameliyat eden bir doktorun müdahalesi sonrası hasta hayatını kaybedebilir. Ama bu doktorun katil olduğu anlamına gelmez, çünkü niyeti bu değildir. Ancak, -faraza- o kişinin ölmesini niyet ederek yanlış tedavi uygulasa elbette katil olur.

Bediüzzaman'ın en ziyade vurgu yaptığı konulardan biri niyettir. Kırk yıllık ömür seferinde ve otuz yıllık tahsil seyrinde dört kelime ve dört kelâm öğrendiğini söyler. Bu kelimelerden biri, niyettir.⁵²⁸ Niyet hakkında şöyle der:

Niyet, toprak misal âdetleri ve kum misal hareketleri kendisindeki hasiyetle ibadet cevherine çeviren acîb bir iksirdir.

Keza o, ölü hâllerin kendisiyle hayat bulduğu ve canlı ibadetlere dönüştüğü nafız bir ruhtur.

Keza onda seyyiatı hasenata çeviren bir hasiyet vardır. Demek niyet bir ruhtur. Onun ruhu da ihlâstır. Öyleyse ihlâs olmadan halâs olmaz.

Bu hasiyettendir ki, niyet ile az bir zamanda pek çok amel mümkün olur.

İşte bu hasiyetin himmetiyle, şu kısa ömürde yapılan ameller ile cennet satın alınabilir.⁵²⁹

Bediüzzaman, niyeti toprak misal âdetleri ve kum misal hareketleri ibadet cevherine çeviren acîb bir iksir olarak görür. Toprağı mücevhere çeviren bir iksir olsa, sahibini ne kadar zengin edeceği aşikârdır. İşte niyet böyle bir iksirdir. Bu iksir sayesinde insanın toprak misal sıradan işleri ibadet cevherine dönüşmektedir. Mesela bir Matematik öğretmeni sadece Matematik öğrettiğinde dünyevi bir iş yapmış olur. Ama bunu

⁵²⁷Mecelle, 2. madde

⁵²⁸Nursi, **Mesnevi**, s. 95

⁵²⁹Nursi, **Mesnevi**, s. 164

“ben geleceğin neslini yetiştiriyorum. Bu ilmi öğrenenler teknolojide bunu kullanacaklar. Bu sayede Müslümanlar çok daha güçlü hale gelecekler” dediğinde Kur’an öğreten biri gibi sevap kazanacaktır. Öte yandan Kur’an öğreten biri sadece maaş elde etmek için bunu yapıyorsa, sadece maaşını alır, Allahtan bir sevaba nail olamaz.

Dinî eğitim ve hafızlık gibi durumlarda niyet

Kişi, Kur’an öğretir ama sevap kazanmayabilir. Bunun sırrı, bunun hangi niyetle yapıldığına bağlıdır. Mesela sadece maaş için verilen bir Kur’an dersi maaşa ilave olarak sevap kazandırmaz. Dolayısıyla, din eğitiminin içinde olanların niyetlerini tashih etmeleri, ihlası ve Allah’ın dinine hizmeti esas almaları büyük bir önem arz etmektedir. Bediüzzaman, hafızlık eğitimi alanlara bu bağlamda şu noktaları hatırlatır:

Kur’anı okumanın faidesi, yalnız hâfız olmak ve dünyada onunla bir makam kazanmak, bir maaş almak değil; belki her bir harfi hiç olmazsa on hayrından ta yüze, ta binlere kadar Cennet meyvelerini, âhiret faidelerini vermesini düşünüp ve ebedî hayatın rahatını ve saadetini temin etmek niyetiyle okumak lâzımdır.

Evet, mekteplerde, dünya maişeti, ya rütbeleri için fenleri ders okumak, bu kısacık dünyevî hayatta derecesi, faidesi bir ise; ebedî hayatta Kur’an ve Kur’anın kudsî kelimelerini ve nurlu ve imanî manalarını öğrenmek, binler derece daha kıymetlidir. Onlar şişe hükmünde, bunlar elmas hükmündedir.⁵³⁰

Kalbin fiilleri

İnsanda en önemli bir merkez, kalptir. Bedenin fiilleri olduğu gibi, kalbin de iman etmek veya inkâr etmek, sevmek veya nefret etmek gibi fiilleri vardır. Niyet de kalbin fiilleri çerçevesinde

⁵³⁰ Emirdağ Lahikası-I, s. 238

değerlendirilebilecek bir konudur. Mesela münafık bedeniyle ve diliyle Müslüman görülür. Dili “La ilahe illallah” demekte ve bedeni mescide gidip gelmektedir. Ama onun kalbinde problem vardır, kalbi “La ilahe illallah”ı tasdik etmemekte, mescide gidip gelmekten de hoşlanmamaktadır. Öte yandan niyetler, ihlas, takva gibi durumlar da kalbin fiilleriyle alakalıdır.

Kalp, bu fiillerin bazısından sorumludur, bazılarında ise muaf sayılır. Muaf olduğu şeyler, kalbe gelen vesveseler veya kalbinden geçen bazı günahlardır. Mesela kişi, içinden hırsızlık yapmayı tasarlasa, fiilen hırsızlık yapmadığı sürece hırsız sayılmaz. Ama ideal olan, hayalen bile olsa böyle kötülüklerle yaklaşmamaktır.

Kalbin sorumlu olduğu fiilleriyle ilgili misal olarak şu âyetlere bakalım:

“...Bununla beraber hata ile yaptığınız yeminlerde üzerinize bir günah yoktur. Fakat kalplerinizin kastedtiğinde vardır.”⁵³¹

“Şahitliğinizi inkâr edip gizlemeyin, onu kim inkâr ederse mutlaka onun kalbi vebalindedir.”⁵³²

“(O münafıkların) kalpleri iman etmedi.”

Bu meyanda Hz. Peygamberin şu meşhur hadisini hatırlayabiliriz:

“Ameller niyete göredir. Herkese ancak niyetinin karşılığı vardır. Kim Allah ve Rasûlü için hicret ederse, hicreti Allah ve Rasûlünedir. Kim de erişeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadından dolayı hicret ederse, onun hicreti de hicretine sebep olan şeydir.”⁵³³

Yaptığımız bütün ameller, kalbimizden geçen niyete göre hüküm alır. Mesela bir insan iyi niyetle bir iş yapsa, ama

⁵³¹ Ahzab, 5

⁵³² Bakara, 283

⁵³³ Müslim, İmâre, 155; Buhârî, Bed’ül-vahy, 1

sonuç kötü olsa, niyetine göre sevap alır. Öte yandan kötü niyetle bir iş yapsa, ama sonuç iyi olsa, günahkâr olur.

Kalbin fiilleri konusunda şu âyet gayet manidardır:

“Zulmedenlere en küçük bir meyil bile göstermeyin, yoksa ateş size de dokunur.”⁵³⁴

Bediüzzaman'ın şu ifadesi, üstteki âyetin veciz bir yorumu olarak görülebilir:

...Küfre rıza, küfür olduğu gibi, zulme razı olmak dahi zulümdür.⁵³⁵

İnsan, iman ve küfür (inanmak ve inkâr etmek), sevmek ve nefret etmek, bir şeye razı olmak veya olmamak gibi kalbe ait fiillerden sorumludur. Benzeri bir şekilde, üstteki âyetin çerçevesinde değerlendirilebilecek “küfre razı olmak, zulme razı olmak” fiillerinden de sorumludur. Kişi, durduğu yerde bu türden çok günahlara girebilir. Partisinin yanlışlarına rıza gözüyle bakan fanatik bir partili, savaşlarda yapılan zulümleri evinde TV den seyrederken “oh ne iyi olmuş” diyen biri aynen o yanlışlara ve o zulümlere ortak olur, günaha girer.

Bediüzzaman'ın nazara verdiği şu olay, kalbin hal ve tavır-
larının ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar:

Medar-ı dikkat bir vakıa: Bir zaman bir hâkim, bir hırsızın elini kestiği vakit eser-i hiddet gösterdiği için, ona dikkat eden âdil âmiri onu o vazifeden azletmiş. Çünkü şeriat namına, kanun-u İlahî hesabına kesse idi, nefsi ona acıyacak idi ve kalbi hiddet etmeyip, fakat merhamet de etmeyecek bir tarzda kesecekti. Demek nefesine o hükümden bir hisse çıkardığı için, adaletle iş görmemiştir.⁵³⁶

⁵³⁴Hûd, 113

⁵³⁵Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 150

⁵³⁶**Mektubat**, s. 269

İbadetlerin izharı

Zekât ve sadaka vermek, farzlar dışında nafîle namazlar da kılmak gibi durumlarda bunların açıktan yapılması veya başkalarının da göreceği şekilde yapılması gibi alternatifler olabilmektedir. Sadakayla ilgili Kur'an şöyle bildirir:

“Sadakaları açıktan verirsiniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirsiniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”⁵³⁷

Âyet sadaka vermenin her iki şekilde de olabileceğini ifade etmektedir. Nafîle sadakalarda gizliden vermek daha iyidir. Ayrıca, serveti bilinmeyen birinin de gizliden vermesi daha efdaldır. Ancak serveti bilinen kimse sadakayı açıktan verirse, töhmetten kurtulması açısından daha uygun olur.

Bediüzzaman, hapishanede biraz sesli bir şekilde vird okurken yaşadığı enfüsî bir durumu şöyle anlatır:

Bu gece evrad ile meşgul olurken nöbetçiler ve başkalar işitiyorlardı. Kalbime geldi ki: “Acaba bu izhar, sevabını noksan etmiyor mu?” diye telaş ettim. Hücetü'l-İslâm İmam Gazalî'nin meşhur bir sözü hatıra geldi. O demiş: “Bazan izhar, çok defa ihfadan daha ziyade efdal olur.” Yani aşikâre yapmakta başkalar ya istifade veya taklid etmek veya gafletten uyanmak veya dalalette ve sefahette muannid ise, karşısında şair-i İslâmiye nev'inde izhar etmek, izzet-i diniyeyi göstermek gibi çok cihetle, hususan bu zamanda ve ihlas dersini tam alanlarda değil riya, belki (gizliden tasannu karışmamak şartıyla) çok ziyade sevaplı olabilir diye bir teselli buldum.⁵³⁸

Bediüzzaman'ın bulunduğu ortam itibarıyla, açıktan okunan bir virdde şöyle menfaatler olabilecektir:

⁵³⁷Bakara, 271

⁵³⁸Nursi, **Şualar**, s. 304

-Başkalar da istifade edebilir.

-Onlar da taklid ile yapmak isteyebilir.

-Dinlediği vird, “ben niye Rabbimi zikretmiyorum” diye düşünmesine yol açıp gaffletten uyandırabilir.

-Dalalet ve sefahet yolunda inat edenlere karşı ise, İslam’ın bir kısım şairlerini izhar etmek ve dinin izzetini göstermek gerçekleşir.

Bediüzzaman, ibadetlerin açıktan yapılması ile ilgili şu noktalara da dikkat çeker:

Farz ve vaciplerde ve şair-i İslâmiyede ve Sünnet-i Seniyenin ittibaında ve haramların terkinde riya giremez. İzharı riya olamaz. Meğer gayet za’f-ı imanla beraber, fitraten riyakâr ola. Belki şair-i İslâmiyeye temas eden ibadetlerin izharları, ihfasından çok derece daha sevaplı olduğunu, Hücetü’l-İslâm İmam Gazali (ra) gibi zâtlar beyan ediyorlar. Sair nevafilin ihfası çok sevaplı olduğu halde; şaire temas eden, hususan böyle bid’alar zamanında ittiba-ı Sünnetin şerafetini gösteren ve böyle büyük kebair içinde haramların terkindeki takvayı izhar etmek, değil riya, belki ihfasından pek çok derece daha sevaplı ve hâlistir.

...Evet, bir imam imamet vazifesinde tesbihatları izhar eder, isma’ eder; hiç bir cihetle riya olamaz. Fakat vazife haricinde, o tesbihatları aşikâre halklara işittirmeye riya girebildiği için, gizlisi daha sevaplıdır.⁵³⁹

Bir kimsenin bizzat gösteriş için yapması dışında, normal şartlar altında farz ve vaciplerin yapılmasında, İslam’ın alamenti olan şairi yerine getirmede, sünnet-i seniyenin ittibaında ve haramların terkinde riya giremez, bunları açıktan yapmak riya olamaz. Kişinin teheccüd namazı gibi nafîle bir ibadeti gizliden yapması ihlâsa daha uygundur. Ama kurban kesmek gibi dinin bir şearini açıktan yapması çok daha münasıptır.

⁵³⁹Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 184-185

NAMAZ

Namaz, kalbin gıdası ve ruhun âb-ı hayatıdır.⁵⁴⁰ Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Namaz, dinin direğidir.”⁵⁴¹

Bir çadır için direk ne ise, din için namaz odur. Kur'an-da 70 civarında âyette namazdan bahis vardır. Keza, yüzlerce âyet rükû', secde gibi namazın rükünleri ile alakalıdır. İnsan kâinatın bir fihristi, namaz ibadetlerin bir fihristi, Fatiha suresi de Kur'anın bir fihristidir. İnsan her namazda bütün varlık âlemi namına onların temsilcisi olarak kâinatın ibadetini âlemlerin Rabbine arz edebilir. Bu kâinatın çarkları insanın namaz kılması için dönmektedir. Her varlık kendine ait vazifeyi yaparken, insanın da namaz kılmasıyla kâinat kıvamını bulur, yaratılış ağacı en güzel meyvelerini verir.

Bediüzzaman şöyle der:

“Kâinatta en yüksek hakikat imandır. İmandan sonra namazdır...”⁵⁴²

Her bir varlık, kendisine tevdi edilen görevleri eda etmek suretiyle bir nevi namaz kılar. Bu zaviyeden baktığımızda kâinat büyük bir cami⁵⁴³ ve muazzam bir mesciddir.⁵⁴⁴ Bütün varlıklar büyük bir namazda, cemaatle, her biri kendine mahsus bir ibadet yapmakta ve hal dili ile namaz kılmaktadır.

Namaz ve sair farzlar için mükellefiyet yaşı

Bir Müslüman, namaz kılmakla mükellef olduğu gibi, “Namaz kılan nesiller” yetiştirmekle de mükelleftir. Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

⁵⁴⁰Nursi, **Sözler**, s. 251.

⁵⁴¹Aclûni, II,31

⁵⁴²Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s. 143

⁵⁴³Nursi, **Şualar**, s. 613.

⁵⁴⁴Nursi, **Sözler**, s. 29.

“Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerini yeryüzünde iktidar mevkiine getirirsek namazı ikame ederler, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülüğengül olurlar.”⁵⁴⁵

Kendilerine imkân ve yetki lutfedilen gerçek müminler, toplumun dini değerleri yaşayan bir kitle haline gelmesi için gayret gösterirler, dindar nesiller yetiştirmeye çalışırlar.

Cenab-ı Hak Peygamber Efendimize ve Onun şahsında bütün ümmetine şöyle bildirir:

“Ehline namaz kılmalarını emret, kendin de ona sabırla devam et.”⁵⁴⁶

Kur’an-ı Kerim Hz. İsmail’i methederken **“O, ehline namazı ve zekâtı emrederdi”** der.⁵⁴⁷

Bu konuda nebevi ölçü, “çocuklar yedi yaşına geldiğinde onlara namazı emretmek; on yaşına geldiklerinde namaz kılmazlarsa tedipte bulunmaktır.”⁵⁴⁸

Bediüzzaman buna şöyle temas eder:

...Şer’an yedi yaşına gelen bir çocuğa namaz gibi farzlara peder ve valideleri onları alıştırmak için, teşvikkârane emretmek ve on yaşına girse şiddetle namaz kıldırmak ve alıştırmak şeriatta var.⁵⁴⁹

Şüphesiz yedi yaşındaki, hatta on yaşındaki çocuk henüz mükellef değildir. Mükellef olmak bülüğ ile başlar ve bülüğ yaşı on beşe kadar çıkabilir. Ama “ağaç yaş iken eğilir!” Çocuk, anne-babası tarafından yedi yaşlarında iken hafiften namaz kılmaya alıştırılır. On yaşına geldiğinde ise daha ciddi boyutta namaz kılması için gayret gösterilir. Yerinde yapılacak

⁵⁴⁵Hacc, 41

⁵⁴⁶Taha, 132

⁵⁴⁷Meryem, 55

⁵⁴⁸Ebû Davud, Salât, 26

⁵⁴⁹Nursi, **Emirdağ Lahikası-II**, s. 66

bir uyarı ve cezanın çocuğun eğitiminde önemli bir etkiye sahip olduğu işin ehli olanlara malumdur.

Namazda okuduklarımızı düşünmek

Namazda okuduklarımız Arapça ibarelerdir. Bunların manalarını düşünerek kılınan namaz, manayı bilmeden kılınan namaza göre elbette daha kalitelidir. Bediüzzaman bu noktada şu hatırlatmayı yapar:

Teşehhüd ve Fatiha kelimelerinin geniş ve yüksek manaları kasdî değil, belki dolayısıyla meşguliyet ve huzura bir nevi gâflet veren tafsilâtı değil, belki mücmel ve kısa manaları gâfleti dağıtır, ubudiyeti ve münacatı parlatır görüyorum. Namazın ve Fatiha ve teşehhüdün pek yüksek kıymetlerini tam gösterir. İkinci Kısımın âhîrinde “kasden meşgul olmamak”-tan murat ise: O manaların tafsilâtıyla bizzât iştigal, bazan namazı unutturur, huzura belki dokunur. Yoksa dolayısıyla ve muhtasar bir tarzda büyük faydelerini hissediyorum.⁵⁵⁰

Burada nazara verilen durum, mücmel ve muhtasar bir şekilde manaları düşünmektir. Yoksa namazı unutturacak bir şekilde manayı hatırlamaya çalışmak, namazın huzuruna zarar verir.

Namazlarda istikbal-i kible

Emirdağlı Ali Hoca, Bediüzzaman'a şöyle bir soru sorar: “Küre-i Arz'ın kürevî olduğuna dair bir âyet var mı ve hangi surededir? Müstevî veya kürevî olduğunda tereddüdüm vardır. Her hükûmetin bulunduğu arazi deniz ortasındadır. Bu denizlerin etrafını muhafazakâr neler var? Lütfen beyanını rica eder, ellerinizden öperim.”

⁵⁵⁰Nursi, **Şualar**, s. 619

Bediüzzaman şu cevabı verir:

Risale-i Nur bu çeşit mesaili halletmiş. Küreviyet-i Arz ulema-i İslam'ca kabul edilmiş, dine muhalefeti yok. Âyetteki satıh demesi, kürevî olmadığına delalet etmiyor. Müçtehitlerce “istikbal-i kible” namazda şart olması ve şart ise bütün erkânda bulunması sırrıyla, secde ve rükûda istikbal-i kible lâzım geliyor. Bu ise yerin, zeminin küreviyeti ile ve şer'an kible Kâ'be-i Mükerreme'nin üstü ta arşa kadar ve altı ferşe kadar bir amud-u nuranî olması, küreviyetle istikbal erkânda bulunabilir.⁵⁵¹

Dünyanın düz veya yuvarlak olması eskiden beri merak edilen bir konudur. Bediüzzaman'a göre, dünyanın yuvarlaklığı İslam âlimlerince kabul görmüş bir meseledir. Mesela 1209'da vefat eden büyük müfessir Fahreddin Razi, tefsirinde dünyanın yuvarlaklığından söz eder.⁵⁵² Dünyayı yuvarlak kabul etmenin dine ters bir yönü bulunmamaktadır. Âyette “**Arza (yere) bakmıyorlar mı nasıl satıh yapılmış**”⁵⁵³ denilmesi dünyanın yuvarlak olmadığına delalet etmez. Çünkü dünya çok büyüktür, bu büyüklük içinde ovalar gibi nice düz yerler bulunmaktadır.

Bediüzzaman, dünyanın yuvarlaklığına Fıkhî bir mesele olan “istikbal-i kible” ile delil getirir. Şöyle ki: Kibleye yönelmek namazın şartlarından. Şart olan bir şey ise, -bütün namaz boyunca abdestli olma zorunluluğu gibi- namazın bütün rükünlerinde olması icap eder. Böyle olunca secde ve rükûda da kibleye yönelmek lâzım geliyor. Bu ise ancak dünyanın yuvarlak olmasıyla gerçekleşir. Çünkü şer'an kible, Kâbe-i Mükerreme'nin üstü ta arşa kadar ve altı ferşe kadar nuranî bir

⁵⁵¹Nursi, **Şualar**, s. 507. Ayrıca bkz. **Muhakemat**, s. 57

⁵⁵²Razi, II, 104. Ayrıca, mesela Naziat suresi 31. âyetin açıklamasında da aynı konuya temas eder.

⁵⁵³Gaşiye, 20

direk kabul edilir. O zaman kişi rükû ve secdede iken de kıbleye yönelmiş olur. Dünya şayet düz olsaydı sadece ayakta ve tahiyata oturulduğunda kıbleye yönelmek gerçekleşecekti.

Demek ki kible, yerin merkezine ve semaya doğru giden bir çizgi ya da nurani bir sütun gibidir. Dünyanın neresinde olursak olalım, bu ister yerin merkezi olsun ister gökyüzü olsun, Kâbe ve kible daima karşımızda olacaktır. Faraza mağma tabakasında bir menzil yapılsa orada da Kâbe'nin iz düşümü olan kible vardır. Ya da uzaya bir istasyon kurulsa, orada da kiblenin bir karşılığı olacaktır.

Teşehhüd

Bediüzzaman, teşehhüdde okunan ve Hz. Peygamberin miracına dayanan kelimelerin manalarını eserlerinin değişik yerlerinde nazara verir. Böylece, görünüşte bir oturuş olan teşehhüde muhteşem bir derinlik katar. Teşehhüdde okunan ifadeler Hz. Peygamberin miracıyla alakalıdır. Şöyle ki:

Hz. Peygamber bütün varlıkların bütün tahiiyelerini, mübarekatını, salavatlarını ve tayyibatını onların bir temsilcisi olarak miraçta Allaha takdim eder. Allahu Teâla, “Ey peygamber! Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi sana olsun” der. Hz. Peygamber bu selamı hem kendi adına, hem de bütün salih kimseler adına alarak “Allah'ın selamı bize ve bütün salihlere olsun” diye mukabelede bulunur. O sohbetinde hissedar olan Hz. Cebrail de Allah'ın emriyle “Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Rasûluhu” diyerek şehadette bulunur.

Bediüzzaman, “Teşehhüdün mübarek kelimesi, Mi'rac gecesinde Cenab-ı Hak ile Rasûlünün bir mükâlemeleri olduğu halde, namazda okunmasının hikmeti nedir?” şeklindeki bir soruya şöyle cevap verir:

Her mü'minin namazı, onun bir nevi Mi'racı hük-
mündedir ve o huzura lââyık olan kelimeler ise, Mi'ra-
c-ı Ekber-i Muhammed (Aleyhissalâtu Vesselâm)da
söylenen sözlerdir. Onları zikretmekle, o kudsî soh-
bet tahattur edilir. O tahatturla o mübarek kelime-
lerin manaları cüz'iyetten külliyete çıkar ve o kudsî
ve ihatalı manalar tasavvur edilir veya edilebilir. Ve
o tasavvur ile kıymeti ve nuru teâli edip genişlenir.⁵⁵⁴

Burada şuna da temas etmekte yarar görüyoruz: Teşeh-
hüdde şehadet parmağının ne zaman nasıl kaldırılacağına
ait farklı içtihatlar vardır. Bunları da bilmek elbette güzeldir.
Ama tahiyat okurken Hz. Peygamberin miracını düşünmek,
Onun bütün mahlûkatın ibadetlerini onların bir temsilcisi
olarak Allaha takdim etmesi gibi, kendi de benzeri bir şekilde
yapmaya çalışmak elbette çok daha güzeldir. Bu yapılabildi-
ğinde **“namaz mü'minin miracıdır”**⁵⁵⁵ manası çok daha net
bir şekilde gerçekleşecektir.

Teheccüd namazı

Teheccüd namazı, yatsı namazından sonra bir müddet
uyuyup, sonra kalkarak sabah namazı vakti girmeden kılınan
nâfile namazdır. Şu âyet, teheccüdü Hz. Peygambere farz bir
ibadet olarak emreder:

**“Gecenin bir kısmında da senin için ilave (bir ibadet
olarak) teheccüd yap.”**⁵⁵⁶

Teheccüd, bir gece ibadetidir. Gece ibadetine **“gece kıya-
mı”** da denilir. Kur'anın başka yerlerinde de gece kıyamına
vurgu yapılmaktadır. Mesela:

⁵⁵⁴Nursi, **Şualar**, s. 92-93

⁵⁵⁵Bkz. Münâvî, I, 497; Razi, I, 226

⁵⁵⁶İsra, 79

“Şüphesiz Rabbin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını ve üçte birini kıyamla geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor.”⁵⁵⁷

Bediüzzaman'ın talebelerinden Re'fet Bey, kendisine **“Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı zamanında O'nu tesbih et”**⁵⁵⁸ âyeti hakkında soru sorar. Bediüzzaman cevaben şunları nazara verir:

...Madem Kur'an bir hutbe-i ezeliyedir, nev'-i beşerin umum tabakatıyla ve ehl-i ibadetin bütün taifeleleriyle konuşur; elbette onlara göre müteaddit manaları ve küllî manasının çok mertebeleri bulunacak. Bazı müfessirler, yalnız en umumî veya en sarih veya vâcib veya bir sünnet-i müekkedeyi ifade eden manayı tercih eder. Meselâ bu âyette وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ dan ehemmiyetli bir sünnet olan iki rek'at teheccüd namazını ve إِذْبَارَ النَّجْمِ dan, bir sünnet-i müekkede olan sabah fecir sünnetini zikretmiş. Yoksa evvelki mananın daha çok efradı var.⁵⁵⁹

Âyetin ilk kısmı bir kısım müfessirler tarafından teheccüd namazına, ikinci kısmı ise sabah namazının iki rekât sünnetine işaret olarak da değerlendirilmiştir. Ama -Bediüzzaman'ın da nazara verdiği üzere- âyetin manası küllidir, bunlar da o küllî mananın fertlerinden biridir.

Bediüzzaman teheccüdle alakalı şöyle der:

...Ve gecede teheccüd ise, kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu bilir, ikaz eder...⁵⁶⁰

⁵⁵⁷Müzzemmil, 20

⁵⁵⁸Tür, 49

⁵⁵⁹Nursi, **Şualar**, S. 298.

⁵⁶⁰Nursi, **Sözler**, s. 42

Gece insanların uykuda olduğu vakitte kalkıp iki rekât namaz kılmak, insanın kabrini ve ruhunun gönderildiği berzah âlemini aydınlatan bir ışıktır.

Teheccüd, Hz. Peygambere farz, ümmete ise sünnettir. Bediüzzaman bu sünneti hayatı boyunca hassasiyetle uygulamıştır. Talebeleri, kendisinin Barla yıllarını anlatırken bunu şöyle nazara verirler:

Gecelerde, sabaha kadar câlib-i dikkat bir hal-i hâşîâne ile ubudiyette bulunurlar. Yaz ve kış bu âdetleri tahallüf etmez. Teheccüd ve münâcat ve evradlarını asla terk etmezler. Hattâ bir Ramazan-ı Şerifte pek şiddetli hastalıkta, altı gün birşey yemeden savm-ı visal içinde ubudiyetteki mücahedelerini terk etmediler. Komşuları her zaman derler ki: “Biz, sizin Üstadınızın sekiz sene yaz ve kış geceleri, aynı vakitlerde sabaha kadar hazin ve muhrik sadasiyle münâcat seslerini dinler ve böyle fasılasız devamlı mücahedesine hayretler içinde kalırdık.”⁵⁶¹

Namaz tesbihatının ehemmiyeti

Namazdan sonra 33'er defa “Sübhanallah, Elhamdülillah ve Allahu Ekber” demek namazın mütemmim bir cüzü gibidir. Bunlar, Hz. Peygamberin sünnetine dayanır.⁵⁶² Bediüzzaman, bir mektubunda meseleyi şöyle değerlendirir:

Kardeşlerimizden birisinin namaz tesbihatında tekâsül göstermesine binaen dedim:

Namazdan sonraki tesbihatlar, tarîkat-ı Muhammediye'dir (asm) ve velayet-i Ahmediye'nin (asm) bir evradıdır. O noktadan ehemmiyeti büyüktür.

Sonra, bu kelimenin hakikati böyle inkişaf etti: Nasıl ki risalete inkılap eden velayet-i Ahmediye (asm)

⁵⁶¹ Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s. 327

⁵⁶² Müslim, Mesâcid, 146; Ebû Dâvûd, Vitir, 24

bütün velayetlerin fevkindedir; öyle de, o velayetin tarikatı ve o velayet-i kübranın evrad-ı mahsusası olan namazın akabindeki tesbihat, o derece sair tarikatların ve evradların fevkindedir.

Bu sır dahi şöyle inkişaf etti ki: Nasıl zikir dairesinde bir mecliste veyahut hatme-i Nakşiyede bir mescidde birbiriyle alâkadar heyet-i mecmuada nuranî bir vaziyet hissediliyor. Kalbi hüşyar bir zât, namazdan sonra “Sübhanallah Sübhanallah” deyip tesbihi çekerken, o daire-i zikrin reisi olan Zât-ı Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâm'ın müvacehesinde, yüz milyon tesbih edenler, tesbih elinde çektiklerini manen hisseder; o azamet ve ulviyetle “Sübhanallah Sübhanallah” der.

Sonra o serzâkirin emr-i manevîsiyle ona ittibaen “Elhamdülillah Elhamdülillah” dediği vakit, o halka-i zikrin ve o çok geniş dairesi bulunan hatme-i Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâm'ın dairesinde yüz milyon müridlerin “Elhamdülillah Elhamdülillah”larından tezahür eden azametli bir hamdi düşünüp içinde “Elhamdülillah” ile iştirak eder ve hâkeza... “Allahü Ekber Allahü Ekber” ve duadan sonra “Lâ ilahe illallah Lâ ilahe illallah” otuz üç defa o tarikat-ı Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâm'ın halka-i zikrinde ve hatme-i kübrasında o sâbık mana ile o ihvan-ı tarikatı nazara alıp, o halkanın serzâkiri olan Zât-ı Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâm'a müteveccih olup **أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَ أَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ** der, diye anladım ve hissettim ve hayalen gördüm.

Demek tesbihat-ı salâtiyenin çok ehemmiyeti var.⁵⁶³

Bediüzzaman'ın bu tesbihata **tarikat-ı Muhammediye** demesi dikkat çekici bir durumdur. Tarikat denildiğinde ilk hatıra gelen uygulama, zikirdir. İşte bu zikrin de esası Kur'ana ve Hz. Peygamberin uygulamalarına dayanmaktadır.

⁵⁶³Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 103

Üstteki anlatımda tarikattaki bir zikir halkasının tasviri vardır. Böyle bir halkada merkezde bir ser-zakir olur, etrafında da ona bağlı kimseler onun komutları ile zikirlerini çekerler. İşte Hz. Peygamber İslam Dünyası çapında bir zikir halkasının ser-zakiridir. Namaz sonrası tesbihatını yapan bütün mü'minler ise Onun zikir halkasının müdavimleridir. Onun komutlarıyla otuz üçer defa “Sübhanallah, elhamdülillah, Allahu Ekber” diyerek zikirlerini çekerler. “Milyon salât ve selam sana olsun ey Allah'ın Rasûlü!” diyerek Ona biatlarını takdim ederler.

Namazı cemaatle kılmak

Bir Müslüman isterse namazlarını tek başına da kılabilir, ama efdal olan cemaatle kılmaktır. Peygamber Efendimiz şöyle der:

“Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir.”⁵⁶⁴

Başka bir rivayette ise cemaatle kılınan namazın yirmi beş kat faziletli olduğu nakledilir: “Bir kimsenin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve işyerinde tek başına kıldığı namazdan yirmi beş kat daha fazladır. Kişi abdestini güzelce alsa ve sonra namaz kılmak için mescide gitse, attığı her adım sebebiyle derecesi yükseltilir, bir hatası da silinir. Namazını kıldıktan sonra abdestini bozmadan namaz kıldığı yerde kaldığı müddetçe, melekler ona ‘Allahım! Ona rahmetinle muamele et’ diyerek dua etmeye devam ederler. O kimse namazı beklediği sürece sanki namazda gibidir.”⁵⁶⁵

Cemaatle kılınan namazın, münferit kılınan namazdan yirmi beş veya yirmi yedi kat daha fazla sevap kazandırması, Müslümanlara cemaat ruhu kazandırmaya yöneliktir.

⁵⁶⁴ Buhârî, Ezân, 30

⁵⁶⁵ Buhârî, Ezân, 30; Müslim, Mesâcid, 272

“Cemaat rahmettir, ayrılık azaptır”⁵⁶⁶ ve “Allah’ın eli, cemaatledir”⁵⁶⁷ gibi hadislerin de dikkat çektiği gibi, cemaat halinde olmak mühim bir olaydır; rahmete, berekete, İlâhî te’yide mazhar olmaya vesiledir.

Bediüzzaman, tek parti döneminde hayli mahkeme ve medrese-i Yusufiye görmüş, hapiste olmadığı zamanlarda da sürgün hayatı yaşamıştır. Kendisi, sürgünde olduğu Barla yıllarına ait bir ızdırabını şöyle dile getirir:

...Ramazanda mescide gidemedim. Bazan yalnız namazımı kıldım. Cemaatle kılınan namazın yirmibeş sevabından ve hayrından mahrum kaldım.⁵⁶⁸

Gıyaben cenaze namazı

Bir Müslüman vefat ettiğinde cemaat halinde onun cenaze namazı kılınır, kendisi için dua edilir, Allahtan rahmet ve mağfiret istenir. Acaba uzakta vefat eden bir kimsenin gıyabî olarak cenaze namazı kılınabilir mi? Bu meselede esas olan, cenazenin hazır bulunmasıdır. Ama hazır olmayan cenaze için de namaz kılınabilir. Nitekim Hz. Peygamber Habeş Kralı Necâşî'nin vefatını haber vermiş, sonra da onun cenaze namazını sahabenin önüne geçerek kıldırmıştır.⁵⁶⁹

Bediüzzaman, Hz. Peygamberin mucizelerini anlattığı Mucizat-ı Ahmediye risalesinde buna şöyle temas eder:

...(Rasûl-i Ekrem) -nakl-i sahih-i kat’î ile- imana gelen Habeş Meliki olan Necaşî, Hicretin yedinci senesinde vefat ettiği gün ashabına haber vermiş, hattâ cenaze namazını kılmış. Bir hafta sonra cevap geldi ki, aynı günde vefat etmiş.⁵⁷⁰

⁵⁶⁶Bkz. İbn Hanbel, IV, 145

⁵⁶⁷Tirmizî, Fiten, 7

⁵⁶⁸Nursi, **Mektubat**, s. 65

⁵⁶⁹Buhârî, Cenâiz, 55; Müslim, Cenâiz, 63

⁵⁷⁰Nursi, **Mektubat**, s. 104

Münafığın cenaze namazı

Hemen her devirde kendini Müslüman gibi gösterip gerçekte Müslüman olmayanlar hep bulunmuştur. Peygamber Efendimizin Medine hayatının ilk dönemlerinde Medine’de azımsanmayacak şekilde münafıklar da olduğu hem Kur’an âyetlerinden, hem hadis-i şeriflerden, hem de siyer kitaplarından anlaşılmaktadır. İlgili bir Kur’an âyeti, onların cenaze namazı ile ilgili olarak Hz. Peygambere şöyle bildirir:

“Onlardan ölen biri için asla salâtte bulunma (namazını kılma) ve kabri başında da durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Rasûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”

Âyet, münafıkların reisi İbn Selül’ün ölümüyle ilgili inmiştir. Hz. Peygamber, Müslüman olan oğlunun talebi üzerine onun cenaze namazını kıldırması.

Bazıları çevrelerinde vefat etmiş bazı kişileri münafık kabul ederek ve bu âyete dayanarak onların cenazelerinde bulunmak istemezler. Bediüzzaman, bu hassas konuda şu ince noktaya temas eder:

“Münafık öldükten sonra namazı kılınmaz” mealindeki âyet, o zamandaki ihbar-ı İlahî ile bilinen kat’î münafıklar demektir. Yoksa zan ile, şüphe ile, münafık deyip namaz kılmamak olmaz. Madem “Lâ ilahe illallah” der, ehl-i kıbledir. Sarih küfür söylemese ve yahut tövbe etse, namazı kılınabilir.⁵⁷¹

Su-i zanla bir kimseye münafık nazarıyla bakıp sadece bir şüpheden dolayı namazını kılmamak uygun düşmez. Öte yandan, gerçekte münafık olan birinin cenaze namazını münafık olduğunu bilmeden kıldığımızda, biz kıldığımız namazın sevabını alırız. Onun ruhu ise, gerçekte münafık olduğu cihetle bundan istifade edemez.

⁵⁷¹Nursi, **Emirdağ Lahikası-I**, s. 78-79

Ankara ve İstanbul gibi büyük bir şehirde namaz sonrasında tanımadığımız birinin cenaze namazı kılınacağı zaman “acaba münafık mıdır?” diye şüpheye düşmek uygun olmaz. Normal şartlar altında, İslam diyarında cenazesi camiye getirilen biri Müslüman kabul edilir ve cenaze namazı kılınır.

Seferilikte namaz

Seferilikte namaz meselesi, hayli ayrıntıları olan bir konudur. Bu konuda mezhepler arasında farklı değerlendirmeler vardır. Hanefilere göre seferi olan birisinin dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılması gerekir. Şafiîlerde ise iki rekât da kılınabilir, dört rekât da kılınabilir. Bir de namazları cem durumu vardır. Hanefî mezhebi dışında bütün mezheplerde seferilikte “**cemu't-takdim ve cemu't-tehir**” yapılabilir. Yani öğle ile ikinci namazı, akşam ile de yatsı namazı bir defada birleştirilerek kılınabilir.

Bediüzzaman, eserlerinde yer yer seferiliğe de temas etmiştir. Ama bu, “şu mezhepte şöyle, bu mezhepte böyle...” türünden bir anlatım değildir. “Şu mezhebin görüşü daha doğrudur” şeklinde bir değerlendirme de yoktur. Mesela ilgili kısımlardan birinde şöyleler:

Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise; tercihe sebeptir, îcaba icada medar değildir. İllet ise, vücuduna medardır. Meselâ: Seferde namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyenin illeti seferdir, hikmeti ise meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz.⁵⁷²

Bediüzzaman'ın burada seferde namazı kısaltmakla alakalı “**ruhsat-ı şer'iyeye**” demesi önemli bir ayrıntıdır. Buna göre

⁵⁷²Nursi, **Sözler**, s. 482

değerlendirildiğinde dört rekâtlı namazı iki rekât olarak kılmak bir ruhsattır, yani seferde meşakkat de olduğu cihetle bir kolaylık gösterilmiştir. Kişi bunu esas aldığında bu ruhsattan istifade etmiş olur. Ama bulunduğu şartlar müsaitse, -Hanefî mezhebi dışındaki bütün mezheplere göre- dört rekât olarak da kılabilir. Hanefî mezhebi mensubu biri dört rekât kılsa, namazı makbuldür, ama mezhebin ölçüleri çerçevesinde iki rekât kılması esastır.

...Ruhsat-ı şer'îye olan kasr-ı namaz ve takdim te'hîr, vesait-i nakliye bir kararda olmadığı için onlara bina edilmez. (Haşiye)⁵⁷³ Belki kaide-i şer'îye olan kasr-ı namaz, sabit olan mesafeye bina edilebilir.

Eğer denilse ki: Tayyare ile ve şimendiferle bir saatte giden zahmet çekmiyor ki, ruhsata müstehak olsun.

El-cevab: Tayyare ve şimendiferde abdest alıp vaktinde namazını kılmak, yayan serbest gidenlerden daha ziyade müşkilât bulunduğu için, ruhsata sebebiyet verir.⁵⁷⁴

Burada da seferiliğin önemli kıstaslarından biri olarak mesafeye dikkat çekilmiştir. Bunun da mezhepler arasında hayli farklı yorumları vardır. Aynı mesafeye yürüyerek gitmekle araba veya uçakla gitmek elbette aynı değildir. Bediüzzaman buna dikkat çekerek belli bir mesafenin esas olması gerektiğini söylemektedir. Buna itiraz olarak "Uçak ile ve trenle bir saatte giden zahmet çekmiyor ki, ruhsata müstehak olsun?" denilmesine ise şöyle cevap vermektedir: Bunlarda abdest alıp vaktinde namazını kılmak, yayan serbest gidenlerden daha zor olduğu için, ruhsata sebebiyet verir.

⁵⁷³Haşiye: Usûl-i şeriatta takarrur ettiği vechile, mazbut ve miktarı muayyen olmayan bir şey, hükümlere illet ve medar olamaz. Çünkü miktarı bir had altına alınmadığından sû'-i istimale uğrar. (Müellif)

⁵⁷⁴Nursi, **Barla Lahikası**, s. 383

Korku namazı (Salât-ı havf)

Korku namazı, ölüme sürüklenme ihtimali kuvvetli olan düşman saldırısı, yangın, sel felaketi, fırtına gibi ciddi tehlikeler karşısında bulunan bir cemaatin, farz bir namazı imam riyasetinde nöbetle eda etmesidir. Nisa suresi 101 ve 102. âyetleri bunu anlatmaktadır.

Bediüzzaman, I. Dünya Savaşında Doğu cephesinde Ruslara ve Ermenilere karşı savaşmış, savaş esnasında avcı hattında, düşmanın top gülleleri arasında Kur'an-ı Hakîm'in tek bir âyetinin, tek bir harfinin, tek bir nüktesini tercih ederek, o güller içinde Habib kâtibine "Defteri çıkar!" diyerek at üstünde Kur'andan bazı nükteleri yazdırmıştır. Kendisine "Bu acib ihlası nereden ders almışsın?" sorulduğunda "İki noktadan" der ve onlardan birini şöyle ifade eder:

Âlem-i İslâmiyetin en acib harbi olan Bedir Harbi'nde namaz vaktinde cemaatten hissesiz kalmamak için, düşmanın hücumu ile beraber mücahitlerin yarısı silâhını bırakıp cemaat hayrına şerik olmak, iki rek'at sonra onlar da hissedar olsun diye Fahr-i Âlem Aleyhissalâtü Vesselâm bir hadîs-i şerifiyle emretmiş olmasındır. Madem harbde bu ruhsat var. Ve madem cemaat hayrı da sünnet olduğu halde, o sünnete riayet etmek en büyük bir hâdis-i dünyeviyeye tercih edilmiş. Üstad-ı Mutlak'ın böyle bir işaretinden bir nüktecik alarak, biz de ruh u canımızla ittiba' ediyoruz.⁵⁷⁵

Not: Korku namazı, şartlar namazı kılmaya müsait olduğunda bu şekilde eda edilir. Ama şartlar uygun olmadığında uygun bir zamana tehir edilir. Hendek savaşında bu fiilen yaşanmıştır. Müttefik düşman ordusu (ahzab) Medine'ye geldiğinde, hendekle karşılaştılar. Karşı taraf, daha önce hiç

⁵⁷⁵Nursi, **Emirdağ Lahikası-II**, s. 246

görmedikleri bu savunma taktiği karşısında şaşırıp kaldılar. Bir ay boyunca şiddetli bir kuşatma uyguladılar. Mü'minler, çok zor günler yaşadılar. Hatta namaz kılmaya fırsat bulamadıkları zamanlar bile oldu.⁵⁷⁶

Kutuplarda namaz ve oruç

Gerçi kutuplarda yaşayan bir Müslüman topluluk yoktur. Ama “altı ay gece, altı ay gündüz yaşanan kutuplarda namaz ve oruç nasıl olacağı” eskiden beri medar-ı bahs olmuştur. Bediüzzaman buna şöyle temas eder:

Şeriatta vardır: Bir vakitte beş vaktin namazı kılınır. Hem de bir kavim vardır, yatsı namazlarının vakti bazı vakitte yoktur. Hem de bir kavim vardır: Güneş çok günlerde gurub ve çok gecelerde tulû' etmez; nasıl oruç tutacaklar?

Emin ol, İmam Şafî mes'ele-i ûlâyı şarktan ve garbdan geçen dairenin müdevveriyetiyle tasvir edecektir. İkinci ve üçüncü mes'eleyi dahi, cenubdan şimale mümted olan dairenin mukavvesiyetiyle tatbik edecektir. Burhan-ı akli gibi cevap verecektir.⁵⁷⁷

Burada şu meseleler karşımıza çıkmaktadır:

1-Bir vakitte beş vakit namazın kılınması.

2-Bazı yerlerde yatsı namazının vakti girmemesi.

3-Bazı yerlerde güneşin günlerce batmaması ve günlerce doğmaması. Buralarda yaşayanlar nasıl oruç tutacaklar?

Bir vakitte beş vakit namaz olması dünyanın yuvarlak olmasıyla mümkündür. Çünkü mesela bir yerde güneş batar, oradakiler akşam namazı kılar. Aynı anda başka yerde fecir vakti gelir, oradakiler sabah namazına kalkar.

⁵⁷⁶Buhari, Megazi, 29

⁵⁷⁷Nursi, **Muhakemat**, s. 57

Öte yandan, yazın bir kısmında kutba yakın yerlerde yatsı namazı vakti tam girmemektedir. Kutuplarda ise, güneş günlerce doğmaz ve batmaz, hatta tam kutup bölgesinde altı ay gece ve altı ay gündüz hali yaşanır. Bu durumlar da dünyanın yuvarlaklığıyla alakalıdır. Dünya yuvarlak olduğu için kutuplarda böyle farklı durumlar görülmektedir. Düz olsaydı bu durumlar söz konusu olmayacaktı.

Ülkeler arasındaki zaman farkını önlemek amacıyla saat dilimleri oluşturulmuştur. Bu saat dilimleri oluşturulurken meridyenler dediğimiz güneyden kuzeye uzanan farazi yay şeklindeki hatlar esas alınmıştır.

İşte “cenubdan şimale mümted olan dairenin mukavvesiyetiyle” demekle farazi olup güneyden kuzeye eğik bir yay gibi uzanan meridyenler esas alınarak güneşin batmadığı ve çoğu zaman doğmadığı beldeye en yakın olan ve beş vakit namazların vakitleri tam olarak gerçekleşen beldenin vakitlerine göre bir uygulama gerçekleştirilir. Bu durumda -güneş görülse bile- o vakitlerde akşam ve yatsı gibi namazları eda ederler, aylar süren uzun gecelerde öğle ve ikindilerini kırlarlar. Oruçlarını da yine bu takdire göre tutarlar.

Vesvese

Şeytanın işlerinden biri, insanların kalplerine vesvese vermektir. Özellikle hassas bir tabiata sahip olanlarda şeytan bu damarı hayli işletir. Özellikle abdest, gusül abdesti ve namaz konusunda hayli vesveseler veririr. Öyle ki bu hale müptela olan biri defalarca abdest alır, tekrar be-tekrar namazını iade eder. Bazıları da artık baş edemeyip namazı bırakır. Bediüzzaman, Sözlere isimli kitabınının 21. Söz kısmınının **Birinci Makamında** günde beş defa namaz kılmayı ağır bulan nefislere ikna edici değerlendirmeler yapar, sonra **İkinci Makamında** ise beş sayfa halinde vesvese konularını ele alır. Mesela şöyle der:

...Sen namaz kıldın veya abdest aldın. Hâlbuki namazını ve abdestini fesada verecek bir sebep, nefsü'l-emirde varmış. Lâkin sen ona hiç muttali olmadın. Senin namazın ve abdestin hem sahihtir, hem hasendir...⁵⁷⁸

Bir talebesine yazdığı mektubunda ise, vesvese olarak kalbe gelen yansımaların bir tehlikesi olmadığını şöyle ifade eder:

Sabri kardeş! Sabırlı ol, ehemmiyetsiz ve zararsız olan vehmî ve asabî hastalığına ehemmiyet verme. Şifaya dua edilmekle beraber; zararsız, hatarsızdır. Çünkü eğer hatarat, seyyie ise; nasıl ki âyinede temessül eden pislik, pis değil ve âyinedeki yılan sureti ısırılmaz ve ateşin timsali yakmaz. Öyle de, kalbin ve hayalin âyinelerinde rızasız, ihtiyarsız gelen pis ve çirkin ve küfrî hatıralar zarar vermezler. Çünkü İlm-i Usûl'de tasavvur-u küfür, küfür değil ve tahayyül-ü şetm, şetm olmaz.⁵⁷⁹

Verilen misaller son derece ikna edicidir. Aynaya yansıyan pislik, pis değildir, aynadaki yılan sureti ısırılmaz ve ateşin timsali yakmaz. Onun gibi insanın kalp ve hayal aynasına iradesi ve rızası dışında bazı pis ve çirkin manalar gelse, bunların o kimseye bir zararı yoktur. Çünkü kalbi böyle bir şeyden hoşlanmamaktadır. Küfrü tasavvur etmek küfür değildir, fena şeyleri hayal etmek onları onaylamak anlamına gelmez. Bu durumda bunların şeytanî bir ilka olduğu anlaşılır. Kişi bu risaleyi iyi anladığında, bunların sadece bir vesvese olduğunu bilir, bunların kendi kalbinin sözleri olmadığını anlar ve böylece vesvese rahatsızlığından kurtulur.

⁵⁷⁸Nursi, **Sözler**, s. 277

⁵⁷⁹Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 8

ZEKÂT

İslam'ın erkânından biri, zekâttır. Namaz dinin direği olduğu gibi, zekât dahi İslâm'ın bir köprüsüdür.⁵⁸⁰ Toplumdaki zengin ve fakir insanlar arasındaki uçurum, bu köprü ile aşılır. Zekât olarak malının kırkta birini veren zengin, bununla malını temizlemiş olur. Muhtaç durumda olan kimseler, yardımlarını gördükleri zengin zümreye kin ve düşmanlık hisleri yerine, hürmet ve muhabbet duyguları beslerler, onlara duacı olurlar.

Bediüzzaman zekâtın farz ve faizin haram kılınmasını beraberce ele alırken şu kıymettar değerlendirmelerde bulunur:

Evet, zekâtın farz ve faizin haram kılınmasında büyük bir hikmet, âli bir maslahat ve geniş bir rahmet vardır. Çünkü şayet âlem sayfasına tarihi bir nazarla baksan ve beşer cemiyetinin kötü hâllerine dikkat etsen, bütün ihtilal ve fesatların üssü'l-esasını ve toplumdaki bütün rezil ahlâkın kaynağını sadece iki kelime görürsün:

Birinci kelime: “Ben tok olduktan sonra başkası açlıktan ölsün, bana ne!”

İkinci kelime: “Sen çalış ben yiyeyim. Sen yorul, ben rahat edeyim.”

İşte gaddar, doymaz, şeni' olan birinci kelime, insanlık âlemini zelzeleye verdi, neredeyse harap etti. Bunun kökünü kesecek, ancak zekâttır.

Zalim, hırslı, çirkin olan ikinci kelime, insanlığın ilerleyişine zarar verdi, neredeyse herc ü merc ateşine yuvarlanmaya doğru götürdü. Bunu kökünden halledecek, bu derde deva olacak, ancak faizin haram kılınmasıdır. Bunu dikkatle teemmül et!

⁵⁸⁰ Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî Beyhakî, **Şuabu'l-İman**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, III, 20; Acluni, II, 31

Bil ki: Heyet-i içtimaiyenin intizamının şartı, insan sınıfları arasında bir boşluk kalmaması, havas tabakasıyla avam tabakasının birbirinden uzaklaşmaması, zenginlerle fakirler arasında bağın kopmamasıdır. Hâlbuki vücub-u zekât ve hurmet-i ribanın (zekâtın farz ve faizin yasak oluşunun) ihmalıyla, bu tabakalar arasında mesafé artmış, havas tabakası avam tabakasından aralarında bir bağ kalmayacak şekilde uzaklaşmıştır. Bunun sonucu olarak aşağı tabakadan yukarı tabakaya hürmet, itaat ve sevmek yerine ihtilal sadaları, haset sayhaları, kin ve nefret bağırıtları yükselmektedir.

Yukarı tabakadan aşağı tabakaya ise, merhamet, ihsan ve taltif yerine zulüm ve tahakküm ateşi ve gök gürleri gibi tahkir sadaları gelmektedir. Bundan dolayı, tevazu ve şefkat sebebi olması gereken havassın meziyeti, -maatteessüf- tekebbür ve gurura sebep olmuştur. Fükaranın aczi ve avamın fakrı kendilerine merhamet ve ihsanı celbetmesi gerekirken, esaret ve sefaletlerine sebep olmuştur.

Eğer buna şahit istersen, işte sana medeni(!) dünyanın hâlindeki fesat ve rezalet! Sana onda çok şahitler vardır.

Tabakalar arasında sulhu gerçekleştirecek ve onları birbirine yaklaştıracak çare, ancak ve ancak İslâm'ın erkânından bir rükün olan zekâtı, heyet-i içtimaiyenin tedvirinde yüksek ve geniş bir düstur yapmaktır.⁵⁸¹

İslâm, zekât sistemiyle zenginler ve fakirler arasında meydana gelebilecek olumsuzlukları bertaraf eder, dengeli bir toplum meydana getirir. Bu sistemde zenginler, “ben tok olduktan sonra, başkası açlıktan ölse bana ne!” demezler. Fakirler, “kahrolsun zenginler” diye beddua yapmazlar, onların

⁵⁸¹ Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 54-55

servetine göz dikmezler. Böyle bir toplum, ihtilallerden, karışalardan, sosyal çalkantılardan uzak bir **huzur toplumu** olur.

"Onların mallarında İsteyen ve de (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır"⁵⁸² âyetinin bildirdiği gibi, zekât miktarı olan mal, gerçekte fakirin hakkıdır. Bu noktadan, zengin olanların zekât verirken minnet etmeye hakları yoktur.

Zekât müessesesinin iyi işlediği dönemlerde, zekât verilecek fakirin kalmaması, bu sistemin ne derece başarılı olduğunu gösteren mühim bir göstergedir.

Zekât ve sadakanın kabul şartları

Zekât ve sadakaların kabul şartları, Fıkıh ve ilmihal kitaplarında beyan edilmektedir. Şu âyet, bunların başlıcalarını şöyle ifade eder:

“Onlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.”⁵⁸³

Bediüzzaman, bu âyetin açıklamasında bunlara şöyle dikkat çeker:

Sadakanın layıkı vecihle yapılabilmesi için bazı şartlar vardır:

- Sadaka verirken israf etmemek... Yoksa kendi muhtaç hâle gelir, verdiğiinden dolayı kendini kınamaya başlar.
- Şundan alıp buna vermek şeklinde değil de, kendi malından vermek.
- Minnet edip bir beklenti içine girmemek.
- “Verince fakir olacağım” diye korkmamak.

⁵⁸²Mearic, 24

⁵⁸³Bakara, 3

- Sadece maldan tasaddukta bulunmamak, ilmen, fikren ve fiilen de sadaka vermek.

- Alan kişinin bunu sefahette kullanmayı nafakasında ve zarurî ihtiyaçlarında kullanması.

İşte bu nükteleri fehimplere ihsanda bulunmak, bu şartları hissettirmek için Kur'an "onlar tasaddukta bulunurlar" veya "onlar zekât verirler" demek yerine, "**Onlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.**" demeyi tercih etti.

مِنْ in tercihi israfın reddine işaret vardır. Çünkü bu ifade, baziyet bildirir.⁵⁸⁴

وَمِمَّا nın öne alınması kendi malından vermeye dikkat çeker.

رَزَقْنَا "Rızık olarak verdik"

Bu ifade, minneti kesmeye işaret eder. Yani, "veren Allah'tır, sen sadece vasıtasın."

Rızık verenin Allah olduğunun hatırlatılması, "Arşın sahibi azaltır diye korkma." manasına bir işaretler.⁵⁸⁵

Neyi infak edeceklerinin belirtilmemesi, sadakanın ilim ve fikir gibi çeşitli şekillerde olabilmesine bakar.

يُنْفِقُونَ "İnfak ederler"

Bu kelime "nafaka" kökünden gelmesi itibariyle, sadakayı alan kimsenin bunu nafakasında ve zarurî ihtiyaçlarında kullanmasına işaret eder.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴Yani, onlar bütün mallarını vermezler, mallarından verirler.

⁵⁸⁵Rivayete göre Peygamber Efendimiz Bilal-i Habeşi'nin yanına varır. Bilal'in yanında bir miktar hurma vardır. Peygamberimiz "Ya Bilal, bu ne?" diye sorar. Bilal, "bunu Size ikram için saklıyordum" deyince Peygamberimiz şöyle der: "Bunun sana cehennem ateşinde bir duman olmasından korkmuyor musun? Ey Bilal, infak et, arşın sahibi azaltır diye korkma!" Celaleddin Sü-yûti, **Camîu's-Sağîr**, Daru'l-Fikr, Beyrut. Hadis No: 1508

⁵⁸⁶Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 53-54. Ayrıca bkz. **Sözler**, s. 371

İhsanlar zekât namına olmalı

Toplum hayatında zengin kimseler olduğu gibi, fakir kimseler de vardır. Bu, hem o kişilerin şahsi imtihanları, hem de birbirleriyle imtihanlarıdır. Zengin olmanın şükürü sadece “el-hamdülillah, maddi durumum iyi” demekle ifa edilmiş olmaz. En azından zekât miktarı mal, zengine ait değildir, onun malları içinde fakirin hakkıdır. Zengin, fakirin hakkı olan bu miktarı gönül rahatlığıyla vermeli, hatta bununla da yetinmeyip tasaddukta da bulunmalıdır.

Dünyanın hemen her yerinde hangi dine mensup olursa olsun cömert insanlar da vardır. Hatta ateistlerden bile en azından vicdanın harekete geçmesiyle başkalarına yardım etme durumları rahatlıkla görülebilir. Bediüzzaman, daha evvel ele aldığımız “niyet” konusunun da bir misali olabilecek şekilde yapılan ihsanların zekât niyetiyle olması gerektiğine dikkat çeker ve şöyle der:

İhsanlar zekât namına olmazsa, üç zararı var. Bazan da faidesiz gider. Çünkü

-Allah namına vermediğin için, manen minnet ediyorsun; biçare fakiri minnet esareti altında bırakıyorsun.

-Hem makbul olan duasından mahrum kalıyorsun.

-Hem hakikaten Cenab-ı Hakk'ın malını ibadına vermek için bir tevziat memuru olduğun halde, kendini sahib-i mal zannedip bir küfran-ı nimet ediyorsun.

Eğer zekât namına versen; Cenab-ı Hak namına verdiğin için bir sevap kazanıyorsun, bir şükran-ı nimet gösteriyorsun. O muhtaç adam dahi sana tabasbus etmeğe mecbur olmadığı için, izzet-i nefsi kırılmaz ve duası senin hakkında makbul olur. Evet, zekât kadar, belki daha ziyade nafile ve ihsan yahut sair suretlerde verip riya ve şöhrat gibi, minnet ve tezlil gibi zararları kazanmak nerede? Zekât namına o iyilikleri yapıp,

hem farzı eda etmek, hem sevabı, hem ihlası, hem makbul bir duayı kazanmak nerede?⁵⁸⁷

Öyle görülüyor ki Allah adına vermek ve kendini bir tevziat yani dağıtım memuru olarak görmek lazımdır. Yoksa kişi kendini asıl mal sahibi zannedecek, verdiği kişiye de minnette bulunabilecektir.

Ribâ (Faiz)

Tarih boyu toplumların problemlerinden biri, faizdir. Faiz, borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla almaktır. **“Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır”**⁵⁸⁸ âyetinin hükmünce, faiz haramdır.

Faiz, insanları bencil, egoist yapar.

Faiz, maliyetleri artırır, ekonomiyi çökertir.

Faiz, zengini daha zengin, fakiri ise daha fakir yapar.

Bediüzzaman şöyle der:

Bütün ihtilalat-ı beşeriyenin madeni, bir kelime olduğu gibi bütün ahlâk-ı seyiyenin menbaı dahi, bir kelimedir.

Birinci kelime: “Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne!”

İkinci kelime: “Sen çalış, ben yiyeyim.”⁵⁸⁹

“Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne!” zihniyeti, insan âleminde kargaşaların kaynağı olmuştur. Sorumsuz ve duyarsız zenginler, fakirlerin kin ve hasetle kendilerine bakmalarına, isyan hareketlerine sebep olmuşlardır. Kur’an bunu zekât ve sadaka sistemiyle tedavi eder. “Sen çalış, ben yiyeyim” zihniyeti ise, bencilik ve sadistlik gibi her türlü kötü ahlakı

⁵⁸⁷Nursi, **Mektubat**, s. 274

⁵⁸⁸Bakara, 275

⁵⁸⁹Nursi, **Sözler**, s. 408-409

beslemiştir. Kur'an bunu, faizi haram kılarak ve buna bedel ödünç vermeye teşvik ederek tedavi eder. Bediüzzaman'ın ifadesiyle:

Evet, âyet-i Kur'aniye âlem kapısında durup ribâyaya yasaktır der. “Kavga kapısını kapamak için banka kapısını kapayınız” diyerek insanlara ferman eder. Şakirtlerine “Girmeyiniz” emreder.⁵⁹⁰

Kapitalist Batı Dünyası faizi helal, hatta ekonomide bir esas kabul ettikleri halde kendi ülkelerinde faiz oranlarını düşük tutabilmeleri, İslam Dünyası faizi haram kabul ettikleri halde kendi ülkelerinde faiz oranlarını nedense bir türlü düşürememeleri doğrusu şaşılacak bir durumdur. Sanki İslam Dünyasında “biz bu faizi düşüremeyiz” gibi “öğrenilmiş” veya “öğretilmiş” bir çaresizlik vardır. Hâlbuki -mesela- Japonya sıfır faizi yakalayabilmiş bir ülkedir. Onlar bunu başarmışsa, elbette biz de başarabiliriz ve başarmalıyız. Çünkü faizsiz sistem, ekonominin istikrar bulmuş halidir ve başkalarının sırtından geçinen bencil ve sefih gürhunun kaynaklarının kurutulması demektir.

ORUÇ

Bediüzzaman'ın yazdığı 130 risaleden bir tanesi, Mektubat içinde 28. Mektup'ta yer alan Ramazan Risalesidir. Kendisi bu risalede derinlemesine orucun sırlarını ve hikmetlerini anlatır.

İslam'ın şeaîrinden olan oruç, kötülöklere karşı bir kalkandır.⁵⁹¹ Bir ay boyunca riyazet vasıtasıyla, nefis söz dinlemesini öğrenir, isyandan, tuğyandan vazgeçer. Ayrıca, oruç ile açlığı yaşayan zenginler, aç insanların halini daha iyi anlarlar.

Zengin Müslümanlar, Ramazan ayı boyunca iftarlar vererek fakirlerin gönlünü hoş ederler. Zenginlerden ikram gören

⁵⁹⁰Nursi, **Sözler**, s. 409

⁵⁹¹Ebu Davud, Savm, 25

fakirler, onlara düşman değil, duacı olurlar. Böylece toplumda sosyal bir denge tesis edilir.

İnsanların en cömerdi olan Hz. Peygamberin, Ramazan'da daha çok ikramda, ihsanda bulunması olayından hareketle, zengin Müslümanlar zekâtlarını özellikle Ramazanda vermeye gayret ederler. Ayrıca, bu ayda daha çok sadaka verirler.

İşte bütün bunlar, bu mübarek ayın sosyal dengelerin tesis edildiği mübarek bir ay olmasına sebebiyet vermiştir.

Orucun ekmeli

Oruç, şeklen bakıldığında sabahtan akşama kadar bir şey yiyip içmemektir, ama derununa bakıldığında onda nice hikmetler ve maslahatlar vardır. Ancak bunlara ulaşabilmenin yolu, orucun hakkını vermekten geçer. Bediüzzaman buna şöyle temas eder:

Orucun ekmeli ise: Mide gibi bütün duyguları; gözü, kulağı, kalbi, hayali, fikri gibi cihazat-ı insaniyeye dahi bir nevi oruç tutturaktır. Yani: Muharremattan, malayaniyattan çekmek ve her birisine mahsus ubudiyete sevkettir. Meselâ: Dilini yalandan, giybetten ve galiz tabirlerden ayırmakla ona oruç tutturmak ve o lisanı, tilavet-i Kur'an ve zikir ve tesbih ve salavat ve istiğfar gibi şeylerle meşgul etmek... Meselâ: Gözünü nâmahreme bakmaktan ve kulağını fena şeyleri işitmekten men'edip, gözünü ibrete ve kulağını hak söz ve Kur'an dinlemeğe sarfetmek gibi sair cihazata da bir nevi oruç tutturaktır. Zaten mide en büyük bir fabrika olduğu için, oruç ile ona tâtil-i eşgal ettirilse, başka küçük tezgâhlar kolayca ona ittiba ettirilebilir.⁵⁹²

Öyle görülüyor ki orucun en kolay kısmı mideye oruç tutturaktır. Zor olanı ise, göz, kulak, kalp, hayal, fikir gibi

⁵⁹²Nursi, **Mektubat**, s. 402-403

insanın diğer cihazlarına da bir nevi oruç tutturmaaktır. Yani onları haramlardan ve malayani şeylerden uzak tutmak, ayrıca her birini kendine has ibadetine sevkettir.

Ramazan hilali

Hemen her yıl Ramazan ayının ilk günlerinde “bugün Ramazan mı değil mi?” tartışmaları yaşanır. Bunun arka planı, Ramazan orucuna kameri takvime göre başlanmasıdır. Hz. Peygamber zamanında şimdiki gibi Astronomi imkânları olmadığından çıplak gözle hilalin yani yeni ayın görülmesi esastı. Günümüzde ise gelişen Astronomi sayesinde yıllar sonrasında hangi gün ay ve güneş tutulacağı rahatlıkla tesbit edilebildiği gibi, Ramazan ayının başlangıcı ve bitimi de rahatlıkla tesbit edilebilmektedir. **“Güneş ve ay bir hesap ile dir”**⁵⁹³ âyeti bu uygulamayı teyit eder.

Bediüzzaman, Ramazan orucunu takvime göre tutmuştur. Gerçi eserlerinde bununla alakalı bir bilgi yer almamaktadır. Ama yakın talebeleri hatıralarında bunu gayet net bir şekilde ifade etmişlerdir. Mesela en önde gelen talebelerinden Bayram Yüksel bunu şöyle anlatır:

“Üstadımız Türkiye'nin takvimine göre amel ederdi. Yeni yazı takvimden hatt-ı Kur'âniye çevirttirir, onu başucuna asıtırırdı. Şimdi olduğu gibi o zaman da Ramazan'da bazen bir gün evvel oruç tutanlar, bayram edenler olurdu. Üstadımıza söyledik. O hiç ehemmiyet vermezdi. Hatta bir gün Tahirî Ağabey, 'Bugün Arabistan'da bayram' dediğinde Üstad, takvimi göstererek; 'Kardeşim ben Türkiye'ye göre amel ediyorum' diye cevap verdi. Bilâhare bir dersinde, 'Ben de öyle yaparsam, fitneye vesile olur' demişti.”⁵⁹⁴

⁵⁹³Rahman, 5

⁵⁹⁴<https://www.risalehaber.com/said-nursi-orucunu-o-takvime-gore-tutardi-302128h.htm>

Oruç kefareti

Bediüzzaman'a "Bir kimse Ramazan ayında birden fazla olacak şekilde bilerek orucunu bozsa, bir kefaret kâfi midir?" diye sorulur. Bu soruya şöyle cevap verir:

"Aziz, sıddık, müdakkik kardeşim!

Sorduğun suale en kolay ve ruhsatlı cevap senin cevabındır. Mülteka Şerhi Damad ve Merakı-ı Felah ikisi demişler: İki Ramazan için bir kefaret kâfidir. Müteaddit vakıalara bir kefaret kifayet eder. Çünkü tedahül vardır. Ve هُوَ الصَّحِيحُ demişler. Hakikat nokta-i nazarında bu meselede azimet var, ruhsat var. Azimet hali, kuvveti müsait ise, her Ramazan için ayrı bir kefaret var. Fakat ruhsat ciheti, tedahül sırrına binaen müteaddit Ramazan için bir kefaret farz, ayrı ayrı kefaret müstehab derecesinde kalır. Bu kefarette mana-yı ukubetle mana-yı ibadet ikisi dahi münderic olduğu için, hem kerhen icbar edilmeyecek, hem tedahül eder."⁵⁹⁵

Bediüzzaman Fıkıh kitaplarından naklen, böyle bir durumda bir kefaretin yeteceğini söylemekte ve ilave olarak da meselenin azimet ve ruhsat olmak üzere iki ayrı yönüne dikkat çekmektedir. Azimet noktasından bakıldığında, sıhhati müsait olan kimsenin her bozulan oruca iki ay kefaret tutması gerekir. Ama ruhsat cihetini esas alırsa hepsine bir kefaret yeter.

Bediüzzaman'ın cevabında kullandığı **tedahül** kavramı, iç içe geçmeyi ifade eder. Şöyle ki: Allah haklarında tedâhül cereyan eder. Bir kimse defalarca hırsızlık yaptıktan sonra yakalansa, tek ceza yeterlidir. Çünkü cezadan maksat caydırmak, yıldırma ve korkutmaktır; bu da gerçekleşmiş olur.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵Nursi, **Barla Lahikası**, s. 350-351

⁵⁹⁶Bkz. Şemsü'l-eimme Muhammed Serahsî, **Mebûsât**, Matbaatü's-Saade, IX, 185; Ebu Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, **Bedâiyü's-Sanâyi'**, Beyrut

HAC

Hac, “**bir yol bulanlara, Beyt’i (Kâbe’yi) haccetmeleri, Allah’ın insanlar üzerinde hakkıdır**”⁵⁹⁷ âyetinin hükmüyle, imkânı olan Müslümanlara farz olan bir ibadettir.

Kelime-i şehadet kalbî, namaz bedenî, zekât malî bir ibadet olduğu gibi, hac dahi hem bedenî hem malî özellikler taşır.

Hac, Müslümanların yıllık kongreleri gibidir. Dünyanın her tarafından insanlar, hac mevsiminde akın akın Kâbe’ye koşarlar. Rengi ayrı, dili ayrı bu insanlar, aynı inanç, aynı heyecanla Kâbe’de Allah’a ibadet ederler. Aynı “lebbeyk” sözleriyle Allaha teslimiyetlerini ifade ederler, “la şerike lek” derken beraberce İslâm’ın tevhid inancını haykırırlar. Pek çok din ve felsefi ekolün bir türlü halledemediği ırkçılık illetinin İslâm’da tedavi edildiği hac’da daha iyi anlaşılır. Rengârenk insanlar, aynı sade kıyafetler içinde, yan yana ibadet ederler. İslâm’ın evrenselliği hac’da daha bariz bir şekilde görülür.

Hac, kul ile Allah arasında muazzam bir irtibat vesilesi olması yanında, ekonomik, siyasi, kültürel... pek çok etkinliklere de uygun bir zemin meydana getirir. İslâm ülkeleri, mamullerini hac’da pazarlayabilir, problemlerini beraberce tartışabilir, birbirlerinin güzel yönlerinden istifade edebilirler.

Günümüzde haccın bu boyutunun ihmali neticesi olarak pek çok Müslüman haccı mücerret bir ibadet olarak görmekte ve İslâm âlemi haccın küllî neticelerinden mahrum kalmaktadır. Hatta denilebilir ki, haccı Müslümanlardan ziyade gayri Müslimler beklemektedir. Zira İslâm ülkeleri kendi aralarında kuvvetli ekonomik bağlar kuramadıklarından, hacda başka ülkelerin malları pazarlanmakta ve kârı onlar kazanmaktadır.

1328, VII, 55 vd.; Vehbe Zühaylı, **Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh**, 2. baskı, Dımaşk 1985, IV, 13-14.

⁵⁹⁷ Âl-i İmran, 97

Bediüzzaman, hacla ilgili müstakil bir eser yazmamakla birlikte, eserlerinde yer yer hacca temas etmiştir. Mesela kendisine I. Dünya savaşında mağlup sayılmamızla alakalı şöyle bir soru yöneltilir:

“Musibet cinayetin neticesi, mükâfatın mukaddemesidir. Hangi fiiliniz ile kadere fetva verdirdiniz ki, şu musibetle hükmetti. Musibet-i âmme, ekseriyetin hatasına terettüb eder.”

Bediüzzaman şöyle cevap verir:

Mukaddemesi, üç mühim erkân-ı İslâmiyedeki ihmalimizdir: Salât, savm, zekât. Zira yirmi dört saatten yalnız bir saati, beş namaz için Hâlık Teâlâ bizden istedi. Tembellik ettik. Beş sene yirmi dört saat talim, meşakkat, tahrik ile bir nevi namaz kıldırdı. Hem senede yalnız bir ay oruç için nefsimizden istedi. Nefsimize acıdık. Kefareten beş sene oruç tutturdu. On’dan, kırktan yalnız biri, ihsan ettiği maldan zekât istedi. Buhl ettik, zulmettik. O da bizden müterakim zekâtı aldı.⁵⁹⁸

Yani İslam’ın rükünlerinden olan namaz, oruç ve zekâta ihmalimiz böyle bir musibete kader cihetiyle fetva verdirmiştir. Namazda ihmalimiz olunca beş sene cepheye her gün talim, meşakkat, tahrik ile bir nevi namaz kıldırdı. Orucu tutmayınca kefaret olarak beş sene oruç tutturdu. Kendi verdiği malın tarla mahsullerinde oşr olarak onda birini, ticari gelirden ise kırkta birini zekât olarak istedi. Biz cimrilik edip verince O da bizden birikmiş zekâtı kat kat aldı.

Bediüzzaman, daha sonra meselenin hacca bakan cihetine yönelir ve şöyle der:

Rüya hacda sükût etti. Çünkü hacın ve ondaki hikmetin ihmalı, musibeti değil, gazap ve kahrı celbetti. Cezası da keffâretü’z-zünub değil, kessaretü’z-zünub

⁵⁹⁸Nursi, **Asar-ı Bediye**, s. 161

oldu. Haccın bahusus tearüfle tevhid-i efkârı, tea-vünle teşrik-i mesaîyi tazammun eden içindeki siya-set-i âliye-i İslâmiye ve maslahat-ı vâsia-i içtimaiye-nin ihmaldir ki, düşmana milyonlarla İslâmı, İslâm aleyhinde istihdama zemin ihzar etti.

İşte Hind, düşman zannederek, hâlbuki pederini öldürmüş, başında oturmuş bağırıyor.

İşte Tatar, Kafkas, öldürülmesine yardım ettiği şahıs bîçare vâlideleri olduğunu “Ba'de harabi'l-Basra” anlıyor. Ayakucunda ağlıyorlar.

İşte Arab, yanlışlıkla kahraman kardeşini öldürüp, hayretinden ağlamayı da bilmiyor.

İşte Afrika, biraderini tanımayarak öldürdü, şimdi vaveylâ ediyor.

İşte âlem-i İslâm, bayraktar oğlunu gafletle bilme-yerek öldürmesine yardım etti, vâlide gibi saçlarını çekip âh u fizar ediyor.

Milyonlarla ehl-i İslâm, hayr-ı mahz olan sefer-i hacca şedd-i rahl etmek yerine, şerr-i mahz olan düşman bayrağı altında dünyada uzun seyahatler ettirildi.⁵⁹⁹

Bediüzzaman üstteki değerlendirmelerinde haccın iki büyük hikmetine temas eder:

1- Müslümanların birbirlerini tanıyıp fikir birliği yapmaları.

2-Birbirlerine yardım edip ortak çalışmaları.

Haccın ihmali, Müslümanların I. Dünya Savaşında birbirleriyle karşı karşıya gelmeleri gibi vahim bir sonucu meydana getirmiştir. Haccı ve ondaki hikmetleri ihmal etmek, musibeti değil, gazab ve kahrı celbetmiştir. Bunun cezası da günahlara kefaret olması değil, günahların (Müslümanların içinde buldukları zor durumların) daha da ileri boyuta

⁵⁹⁹Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 165-166

varmasını netice vermiştir. Mesela Hind Müslümanları “Osmanlı tehlikede, sizi onlara yardıma götürüyoruz” denilerek gemilerle Çanakkale’ye getirilmiş, Osmanlıya karşı savaştırılmıştır... Müslümanlar tümüyle hayır olan hac yolculuğu yapmak varken, bunu ve haccın gerektirdiği hikmetleri ihmal etmiş, ceza olarak tümüyle şer olan “düşman bayrağı altında dünyada uzun seyahatlere” maruz kalmışlardır.

Bu yorumlar, üzerinde uzun uzun düşünmeyi gerektirecek mesajlarla doludur. Çünkü yüz yıl evveline göre İslam Dünyası olarak daha iyi durumda olsak bile, haccın hikmetlerinden olan “Müslümanlar olarak birbirimizi tanıyıp fikir birliği yapmak ve birbirimize yardım edip ortak çalışmak” gibi hikmetleri tam anladığımız ve gereğini yaptığımız söylemez. Mesela en kalabalık İslam ülkesi olan Endonezya ülkemiz insanının gündeminde hemen hemen hiç yok gibidir. Hâlbuki karşılıklı gidip gelmeler, ekonomik ilişkiler, kültürel etkinlikler, sportif faaliyetler gibi çalışmalarla birbirimizi daha iyi tanımak ve birbirimize ciddi destek olmak hem mümkün, hem de gereklidir.

5. BÖLÜM: MUÂMELÂT (Beşerî muameleler)

AİLE KONULARI

İnsan, sosyal bir varlık

İnsan, tabiatı gereği sosyal bir varlıktır. Hemen her insanın hayli kalabalık bir ihtiyaç listesi vardır. Tek başına bu ihtiyaçlarını karşılayamadığından, âdeta sosyal bir sözleşme ile iş bölümü gerçekleşir, insanlar farklı alanlara yönelir. Böylece herkes toplum içerisinde ihtiyaçlarını karşılama imkânı bulur.

Bediüzzaman insanın bu sosyal yönüne şöyle dikkat çeker:

...İnsanın fitratı medenîdir. Ebna-i cinsini mülaha-zaya mecburdur. Hayat-ı içtimaiye ile hayat-ı şahsiye-si devam edebilir. Meselâ: Bir ekmeği yese kaç ellere muhtaç ve ona mukabil o elleri manen öptüğünü ve giydiği libasla kaç fabrikayla alâkadar olduğunu kıyas ediniz. Hayvan gibi bir postla yaşayamadığından ebna-i cinsiyle fitraten alâkadar olduğundan ve onlara manevî bir fiyat vermeğe mecbur bulunduğundan fitratıyla medeniyetperverdir.⁶⁰⁰

Ancak insanın tabiatında bencillik, öfke gibi kötüye kullarıma da müsait nice duygular olduğundan toplum hayatının işleyişi içerisinde pek çok sıkıntılar meydana gelir. Devlet, toplum hayatının düzgün işlemesi için kurulmuş bir sistemdir. Bünyesinde, toplumun daha iyi bir noktaya gelmesi ve

⁶⁰⁰ Nursi, *Asar-ı Bediyye*, s. 398

tekâmül etmesi için yasama, yürütme ve yargı gibi yapılanmalar bulunur.

İslam Dini, Allah'ın insanlara bildirdiği kurallar ve esaslar manzumesi olarak hayatın hemen her alanıyla alakalı hükümler ihtiva eder. Bu hükümler, öncelikli olarak fertlere bakmakla beraber; doğrudan veya dolaylı olarak aileye, topluma ve devlete de bakmaktadır.

Aile devleti

Erkek ve kadın, birbirini tamamlayacak özellikte yaratılmışlardır. Kur'an'ın bildirdiğine göre, ilk insan Hz. Âdem'dir.⁶⁰¹ Hz. Havva'nın yaratılmasıyla Hz. Âdem'in yalnızlıktan kurtulması gibi, erkek ve kadın arasında benzeri bir beraberlik söz konusudur. Cenab-ı Hak, bunu şöyle bildirir:

“Onun âyetlerinden biri de kendileriyle sükûnet bulmanız için kendi cinsinizden eşler yaratması, aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesidir...”⁶⁰²

Bediüzzaman aile hakkında şöyle der:

İnsanın, hususan Müslümanın tahassüngâhı ve bir nevi cenneti ve küçük bir dünyası, aile hayatıdır.⁶⁰³

Aile, toplumun temeli ve çekirdeğidir. Vücut, hücrelerden teşekkül ettiği gibi, toplum da ailelerden meydana gelir. Aile, şu hayatta insanlık için bir merkez, bir zemberek durumundadır. Zembereğin hareketi saatin çarklarına yansıdığı gibi, ailedeki iyi veya kötü durumlar, topluma yansır.

Aile, toplumun en küçük sosyal örgütüdür ve aynı zamanda bir eğitim kurumudur. Aile hayatı, günlük hayatın gerilimlerinden sıyrılmaya ortamıdır. Neslin devamı da, aileye sağlanır.

⁶⁰¹ Bkz. Bakara, 30-31

⁶⁰² Rum, 21

⁶⁰³ Nursi, **Lem'alar**, s. 201

Model ev (Hane-i saadet)

Hız. Peygamber'in hem ferdî hayatı, hem de aile hayatı, diğler Müslümanlar için bir modeldir. Siyer kitaplarında Peygamberimizin evinden **“hane-i saadet”**, O'nun yaşadığı asırdan **“asr-ı saadet”** olarak bahsedilir. Yani O'nun evi bir mutluluk yuvası, yaşadığı asır ise, bir mutluluk asrı olmuştur. Öyleyse, evler O'nun evine benzemeli, asırlar O'nun yaşadığı asrı model almalıdır.

Kur'an âyetlerinde Hız. Peygamberin hane halkına yönelik şu İllâhî hitaba bakalım:

“Ey Peygamber hanımları! Siz diğler kadınlar gibi değılsiniz. Eğer takva sahibi olmak istiyorsanız, yumuşak kelâmda bulunup da, kalbinde bir maraz olanı heveslendirmeyin. Maruf söz söyleyin. Evlerinizde oturun ve ilk cahiliyye dönemi gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah ve Rasûlüne itaat edin. Ey peygamber ailesi (Ehl-i beyt)! Allah sizden ancak günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti yâd edin. Şüphesiz Allah Latif'tir, Habir'dir.”⁶⁰⁴

Bu hitapta, başka hanelerin de bu tarz olmasına zımnî bir teşvik vardır. Bu âyetlerde hane-i saadetin aynı zamanda bir medrese, bir okul olduğu görölmektedir. Hız. Peygamberin evinde Allah'ın Kitab'ı okunmakta, hikmetli şeyler konuşulmaktadır. Peygamberimizin zevcelerinden Hız. Aişe'nin en çok hadis rivayet eden **“müksirundan”** biri olması, hane-i saadet hakkında bize muhteşem bir ufuk açar.

Peygamber hanımlarına yönelik olan âyetteki **“Evlerinizde oturun”** hükmü, kadınlar hakkında genel bir durum kabul edilebilir mi? Buna en azından **“ana hatlarıyla evet”** demek

⁶⁰⁴ Ahzab, 32-34

mümkündür. Kadın, elbette çarşıda pazarda alışverişini yapabilir, hatta uygun şartlar altında çalışabilir. Ancak erkeğin ve kadının görevleri yönünden baktığımızda şunu söyleyebiliriz: Erkekte asıl olan evin harici işleridir. Kadında asıl olan ise evin dâhili işleridir.

Erkek

Erkek, evin reisidir. **“Erkekler, kadınlara kavvamdırlar (koruyup kollayıcılarıdır).”**⁶⁰⁵ âyetinde bu manaya dikkat çekilmiştir. İdareciler nasıl raiyyetin işlerini görürlerse, erkekler de aile hayatında kadınlara nisbetle daha geniş yetkilere ve daha büyük sorumluluklara sahiptir.

Erkeğin evin reisi olması, daha önce medeni hukukta yer alırken, bu ibare 1 Ocak 2002 den itibaren yürürlükten kaldırılmıştır. Bunda dünya çapında hayli etkin olan ve ülkemizi de etkileyen **feminizm** cereyanları etkili olduğu gibi, kadının iş hayatında eskiye nisbeten çok daha aktif olması da etkili olmuştur.

Her hâl ü kârda erkek ve kadın aile hayatında müşterektirler. Evlilik tek başına iktidar değil, bir koalisyon sistemidir. Bu koalisyonda her birinin kendi yaratılışına uygun vazifeleri bulunmaktadır. Erkek, dinen “mehir” denilen ve örfte göre miktarı değişebilen bir meblağı kadına vermesi gerekir. Ayrıca evin geçimini ve masraflarını sağlamakla da yükümlüdür. Bundan dolayı dünyanın hemen her yerinde kadına nisbetle erkek evin dış işlerini ve ekonomisini yüklenmiş, kadın da daha çok iç işlerini ve gelecek neslin yetişmesini üstlenmiştir.

Kadın

Kadın, tabiatı itibariyle erkekten farklıdır. Mesela, erkekte tedbir daha hâkimken, kadında hissiyat galiptir. Erkek, dış yönelik iken, kadın içe yöneliktir. Bunun neticesi olarak,

⁶⁰⁵Nisa, 34

erkek dışışlerine bakar, kadın da -Bediüzzaman'ın ifadesiyle- **“müdüür-ü dâhilîdir”**⁶⁰⁶ içişlerine nezaret eder. Şüphesiz böyle bir tabiat ve görev farklılığı, aile açısından rahmettir. Çünkü her ikisi de aynı tabiata sahip olsalardı birbirlerinin eksişğini tamamlamaları söz konusu olmayacaktı. Meseleye bu açıdan baktığımızda “kadın mı üstün, yoksa erkek mi?” tartışmasına hiç de lüzum kalmayacaktır. Zira her ikisinin üstünlük sahaları farklıdır. Mesela, kadınlar Bediüzzaman'ın ifadesiyle **“şefkat kahramanlarıdır.”**⁶⁰⁷ Erkeğin bu noktada kadına yetişmesi hayli zordur. Keza, çocuklarla ilgilenme noktasında, kadın daha sabırlı ve daha başarılıdır.

Anne olarak kadın, çocuklarının ilk ve en tesirli öğretmeni-
dir.⁶⁰⁸ Gelecek nesil, genelde annelerin terbiyesiyle şekillenir. Çünkü ekseriyetle kadın evde çocuklarıyla beraberdir. Erkek ise dışarıda işiyle meşguldür. Pek çok erkek yorgun-argın evine döndüğünde çocuklarının eğitimine fazla vakit ayıramaz.

Bediüzzaman kadının aile ve toplum içindeki durumuyla ilgili **“Kadınlar yuvalarından çıkıp beşeri yoldan çıkarmış, yuvalarına dönmeli”** başlığı altında şöyle der:

Mimsiz medeniyet, taife-i nisayı yuvalardan uçurmuş,
Hürmetleri de kırmış, mebzul metayı yapmış.
Şer'-i İslâm onları rahmeten davet eder eski yuvalarına.
Hürmetleri orada, rahatları evlerde, hayat-ı ailede.
Temizlik zînetleri, haşmetleri hüsn-ü hulk, lütf u cemali, ismet.
Hüsn-ü kemali, şefkat; eğlencesi, evlâdı.
Bunca esbab-ı ifsad, demir-sebat kararı lâzımdır tâ dayansın...⁶⁰⁹

⁶⁰⁶Nursi, **Lem'alar**, s. 198

⁶⁰⁷Nursi, **Lem'alar**, s. 199

⁶⁰⁸Bkz. Nursi, **Lem'alar**, s. 192.

⁶⁰⁹Nursi, **Sözler**, s. 727

Bediüzzaman, medeniyeti insanlığın ortak bir malı olarak görür.⁶¹⁰ Ancak medeniyet görünümü altında zulümler yapılmasını, sefahete dalınmasını tasvip etmez. Medeniyetin bu yönünden “**mimsiz medeniyet**” diyerek bahseder. Medeniyet kelimesinin Arapça yazılışı mim harfiyle başlar, bu harf kaldırıldığında geriye “deniyet” kalır. İşte mimsiz medeniyet feminizm gibi akımlarla kadınlar taifesini evlerden çıkarmış, onların hürmetlerini kırmış, fuhuş gibi sektörlerde kullanarak âdeta alınır satılır bir meta haline getirmiştir. İslam Dini-üstte nazara verildiği üzere- Hz. Peygamberin hanımlarının şahsında “**Evlerinizde oturun**” gibi hükümlerle onları yuvalarına davet etmektedir. Kadının gerçek hürmeti ve rahatı evinde, aile hayatındadır. Kadının zineti temizliği, ihtişamı güzel ahlakı, letafeti masumiyetidir. Güzellüğünün kemali şefkattir. En büyük eğlencesi ise evladıyla meşguliyettir. Ancak dünyada onları bozmaya yönelik bu kadar cereyanlar içinde dayanabilmeleri için demir gibi bir sebat gerekmektedir.

Bediüzzaman'ın “Kadınlar yuvalarından çıkıp beşeri yoldan çıkarmış, yuvalarına dönmeli” ifadesi bazıları tarafından abartılı bulunabilir. Buradaki “kadınlar” ifadesi, bağlamından anlaşılacağı üzere her kadını içine alan bir ifade değildir. Bir öğretmen “öğrenciler çalışmıyor” dediğinde “her öğrenci çalışmıyor” manası anlaşılmaz. Bediüzzaman'ın bu çağrısı onları fitrat ayarlarına davet etmektir, yoksa bir tahkir değildir.

Evlilik

Bediüzzaman, kendisi evlenmemiş olmakla beraber evliliğe teşvik etmiştir. “**Evlenmeli**” başlığı altında şöyle der:

Bekârlık, bikârların kârıdır.

Bâkire, iki sülüs kadın, bir sülüs erkektir.

Bekâr, iki sülüs erkek, bir sülüs çocuktur.

İzdivac, tasfiye tehzib eder.⁶¹¹

⁶¹⁰Bkz. Nursi, **Sözler**, s. 714-715

⁶¹¹ Nursi, **Asar-ı Bediye**, s. 112

Bekârlık pek de kârlı bir durum değildir. Evlenmemiş kadın üçte iki oranında kadındır. Üçte biri ise, erkektir. Kadın, hayatın akışı içinde bazen erkek gibi olmak zorunda kalır. İhtiyaç halinde kendi işini kendi görür, erkek gibi kendini savunur. Evlenmemiş kadınların bu yönlerinin evlenmiş kadınlara göre daha bariz hale geldiği gözlemlenir. Evlendiğinde ise, “maîşetini düşünmek, kendini savunmak zorunda kalmak, bir iş yerinde çalışmak” gibi hallerden sıyrıldığından erkeksi yönü pasifleşir, tam bir kadın olur.

Evlenmemiş erkek üçte iki oranında erkektir. Kalan üçte biri ise çocuktur, yani çocuk gibidir. Mesela çocuk maîşetini pek de düşünmez, üzerine pek de sorumluluk almaz. Oyun ve eğlenceye hayli düşkündür. Stratejik kararlar alamaz, ciddi manada gelecek planlaması yapamaz. Erkek evlendikten sonra bu eksiklerini tamamlar, kelimenin tam anlamıyla artık “adam” olur. Artık bir aile yuvası, bu yuvada eşi ve çocukları vardır. Oyun eğlence devri bitmiş, maîşeti için çalışmak zamanı gelmiştir. Evin reisi ve direği olarak sorumluluk sahibidir. Her gün bir kısım kararlar almak, problemlere çözüm üretmek zorundadır.

Böylece evlilikle her iki taraf eksiklerini tamamlar, daha dengeli ve daha mutedil bir hale gelir. Kadın, anne olmak ve mesuliyet yüklenmekle tam bir kadın olurken, erkek de evlilik sayesinde çocuksu özelliklerden kurtulur.

Evlenmekte küfüv / denklik

Evlenmekte kadın ve erkeğin birbirine denk olmaları, uyumlu yaşayabilmelerinin önemli bir esasıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Kadın dört hasleti için nikâhlanır: Malı, nesebi, güzelliği ve dini için. Sen dindarı seç, huzuru bul.”⁶¹²

⁶¹² Buhârî, Nikâh 15; Müslim, Rada 53; Ebu Davud, Nikâh, 2; Nesâî, Nikâh, 13

Bediüzzaman, buna şöyle temas eder:

Şer'an koca, kariya küfüv olmalı, yani birbirine münasip olmalı. Bu küfüv ve denk olmak, en mühimi diyanet noktasındadır.⁶¹³

Taaddüd-i zevcat (Poligami)

Taaddüd-i zevcat, erkeğin birden fazla eşi olmasını ifade eder. Meselenin Kur'anî dayanağı şu âyetle ifade edilmiştir:

"...Hoşunuza giden kadınlardan iki, üç ve dördüyle evlenin (evlenebilirsiniz). **Eğer adaleti gözetememekten korkarsanız, o zaman bir tane ile evlenin.**"⁶¹⁴

Seyyid Hüseyin Nasr, Batının İslam'a saldırılarında önceliği şöyle anlatır: "İslam'a saldırmak isteyen hemen her Batılı, ilk önce İslam toplumunda kadının rolüne hücum eder."⁶¹⁵

Batı menşeli filmlere de yansıdığı ve Batı Dünyasını bilenlerce malum olduğu üzere, Batıda her ne kadar kanunen tek evlilik esas ise de, ilişkilerinde bu sınırdan durabilen az kişi vardır. Evlilik dışı ilişkiler, Batı dünyasının bilinen gerçeklerinden biridir. Bunun sonucu olarak Batı'da boşanma İslam Âlemine göre çok ileri oranlardadır. İslamiyet'te ise, erkeğe dörde kadar evlenebilme ruhsatı verilmiştir.

Çok eşlilik belli kayıtlarla sınırlıdır. Bir nevi "özel bir mazeret iznidir."⁶¹⁶

İlgili âyet eşler arasında adaleti şart koşar ve adaleti icra edememekten korkan bir erkeğin bir zevce ile yetinmesini kesin

⁶¹³Nursi, **Lem'alar**, s. 197

⁶¹⁴Nisa, 3

⁶¹⁵Seyyid Hüseyin Nasr, **Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi**, (A Young Muslim's Guide to the Modern World) Ter: Şahabeddin Yalçın, İz Yayıncılık İst. 2003, s. 287

⁶¹⁶Beyza Bilgin, **İslam'da Kadının Rolü, Türkiye'de Kadın**, Konrad Adenauer Vakfı Ankara, 2001, s. 31

bir şekilde emreder.⁶¹⁷ Dolayısıyla âyet, “dört tane kadınla evlenin” anlamında olmayıp, birden fazla evliliği gerektiren durumlar için bir çözüm niteliğindedir. Nitekim Almanya II. Dünya Savaşında pek çok erkek nüfusunu kaybettiğinden, savaşı takip eden yıllarda hem dul kadınların himayesi, hem de nesillerinin daha hızlı çoğalması için resmen olmasa da gayri resmi olarak çok evliliğe müsamaha göstermek zorunda kalmıştır. Kadının çocuğu olmaması gibi durumlar da çok evliliğin çözüm olabileceği özel hallerdendir. İşte, bunlar gibi gerekçelerle, İslamiyet’te erkeğin çok eşliliğine izin verilmiştir. Bununla beraber, İslam toplumlarında yaygın olan, tek eşliktir.

Bediüzzaman, bu konuda şu değerlendirmeyi yapar: İslâmiyet’in ahkâmı iki kısımdır:

Birisi: Şeriat ona müessistir, bu ise hüsn-ü hakikî ve hayr-ı mahzûd.

İkincisi: Şeriat, muaddildir. Yani gayet vahşi ve gaddar bir suretten çıkarıp, ehvenü’ş-şer ve muaddel ve tabiat-ı beşere tatbiki mümkün ve tamamen hüsn-ü hakikîye geçebilmek için zaman ve zeminden alınmış bir surete ifrâğ etmiştir. Çünkü birden tabiat-ı beşerde umumen hükümferma olan bir emri birden ref’ etmek, bir tabiat-ı beşeri birden kalbetmek iktiza eder. Binaenaleyh şeriat vâzı-ı esaret değildir, belki en vahşi suretten böyle tamamen hürriyete yol açacak ve geçebilecek surete indirmiştir, ta’dil etmiştir.

Hem de dörde kadar taaddüd-ü zevcat tabiata, akla, hikmete muvafık olmakla beraber şeriat bir taneden dörde çıkarmamış, belki sekiz-dokuzdan dörde indirmiştir. Bahusus taaddüde öyle şerait koymuştur ki; ona müraat etmekle hiçbir mazarrata müeddi olmaz.

⁶¹⁷ Corci Zeydan, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, Ter: Nejdet Gök, İletişim Yay. İst. 2015, II, 667

Bazı noktada şer olsa da ehvenü's-şerdir. ehvenü's-şer ise bir adalet-i izafiyedir. Heyhat! Âlemin her halinde hayr-ı mahz olamaz.⁶¹⁸

Bediüzzaman'a göre İslam'ın hükümleri iki kısımdır. Bir kısmı, doğrudan koyduğu hükümlerdir. Mesela ırkçılık ve kabilecilik anlayışını kaldırmış, bunlar yerine **“Mü'minler ancak kardeşler.”**⁶¹⁹ diyerek “din kardeşliği” manasını tesis etmiştir. Bunlar tamamen güzel ve tümüyle hayırdır. Diğer kısmı ise, önceden var olan bir hükmü tadil etmesi, yani vahşi ve gaddar bir suretten çıkarıp daha makul ve uygulanabilir hale getirmesi şeklindeki hükümlerdir. Bunlar ehven-i şer kabildendir ve hakiki güzel olana geçebilmek için bir basamak gibidir. İnsanların hayatında uygulamada var olan bir hükmü birden kaldırmak çok da kolay değildir. İşte erkeğin birden fazla eşi olabilmesi bu türden bir durumdur. İslam Dini doğrudan böyle bir hüküm getirmemiş, uygulamada zaten var olan bu durumu daha makul bir seviyeye çekmiştir. Ayrıca İslam Dini bir taneden dörde çıkarmamış, sekiz-dokuzdan dörde indirmiştir. Bunun da olabilmesi için bir kısım şartlara riayet edilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Bediüzzaman, taaddüd-i zevcatın bir başka yönüne şöyle dikkat çeker:

...Medeniyet, taaddüd-ü ezvacı kabul etmiyor. Kur'anın o hükmünü kendine muhalif, hikmet ve maslahat-ı beşeriyeye münafî telakki eder. Evet, eğer izdivaçtaki hikmet, yalnız kaza-yı şehvet olsa, taaddüt bilakis olmalı. Hâlbuki hatta bütün hayvanatın şehadetiyle ve izdivaç eden nebatatın tasdiğiyle sabittir ki; izdivacın hikmeti ve gayesi, tenasüldür. Kaza-yı şehvet lezzeti ise, o vazifeyi gördürmek için rahmet tarafından verilen bir ücret-i cüz'iyedir.

⁶¹⁸Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 366

⁶¹⁹Hucurat, 10

Madem hikmeten, hakikaten, izdivaç nesil içindir, nev'in bekası içindir. Elbette, bir senede yalnız bir defa tevellüde kabil ve ayın yalnız yarısında kabil-i telakkuh olan ve elli senede ye'se düşen bir kadın, ekseri vakitte tâ yüz seneye kadar kabil-i telkih bir erkeğe kâfi gelmediğinden, medeniyet pek çok fahişhaneleri kabul etmeye mecburdur.⁶²⁰

Günümüz Batı medeniyetinin sefih kısmında Bediüzzaman'ın üstte nazara verdiği durumu net bir şekilde görebiliriz. Hatta o tarz hayatı kendine hayat tarzı seçmiş kendi içimizdeki hayranlarında da görebiliriz. Böyleleri İslam'da belli şartlarda cevaz verilmiş olan taaddüd-i zevcatı insafsızca tenkit ederler. Ama kendi şahsi hayatlarında dört değıl belki de kırk kadınla beraberlikten geri durmazlar.

Harama nazar

Kadın ve erkek birbirine meyilli olarak yaratılmışlardır. Kadında güzelliklerini gösterme, erkekte ise güzelliğe meftuniyet vardır. Bu durum, erkek ve kadının şu dünyadaki imtihanlarının önemli bir parçasıdır. İnsanı yaratan Allah, hem erkeklere hem de kadınlara gözlerini harama bakmaktan, ırzlarını ise gayri meşru beraberlikten korumalarını emrederek şöyle der:

“Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır...”

Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar...”⁶²¹

Cinsellik imtihanında en önemli unsurlardan biri gözlere sahip çıkılması ve onların korunmasıdır. Özellikle günümüzde

⁶²⁰Nursi, **Sözler**, s. 409

⁶²¹Nur, 30-31

gözleri korumak çok daha zorlaşmıştır. Çünkü tarihin hiçbir döneminde olmadığı şekliyle göze bakan günahlar çok yaygındır, her taraf haram manzaralarla, muzır neşriyatla doludur. Aslında hayırlı işlere de kullanılabilen gazeteler, televizyonlar, dergiler, internet... bunun en büyük müsebbibidir.

Âyet-i kerimede namusların korunması emredilmekte ve bunun bir öncüsü olarak da gözün korunmasına dikkat çekilmektedir. Çünkü göz bu işlerde en önemli azadır. İnsan, önce harama bakar ardından meyleder. Gözüne sahip çıkmayan biri, büyük ölçüde iffetine sahip çıkmakta da zorlanır. Gözünü koruyabilen ırzını da daha iyi bir şekilde koruyabilir. Çünkü nefse hâkimiyet, göze hâkimiyetten geçmektedir.

Peygamberimiz şöyle buyurur:

“Şüphesiz ki Allah, **Âdemoğluna** zinadan nasibini yazmıştır, buna erişecektir. Gözlerin zinası bakmaktır. Kulakların zinası dinlemektir. Dilin zinası konuşmaktır. Ellerin zinası tutmaktır. Ayağın zinası bu işe yürümektir. Nefis arzular ve ister. İnsanın tenasül uzvu ise ya bunu yapar ya da terk eder.”⁶²²

Göz zinası, kadın ve erkeğin gayri meşru beraberliğinin öncüsü gibidir. Bundan dolayı hem kadın hem erkek gözüne sahip çıkmakla ve harama bakmamakla emrolunmuştur.

Gözünü koruyamayan namusunu korumakta da zorlanır. Öyle ki, artık dayanamaz ve sabredemez hale gelir. Bunun neticesinde bir takım taşkınlıkları yapabilir. Günümüzde gayri meşru beraberlikler içerisinde olan nice insan bu acı gerçeğin şahitleridir.

Bediüzzaman, beşer imtihanının bu yönüne temasla şöyle der:

⁶²²Buhârî, Kader 9; Ebû Dâvûd, Nikâh, 43

Risale-i Nur talebelerinden bir genç hâfız, pek çok adamların dedikleri gibi dedi: “Bende unutkanlık hastalığı tezayüd ediyor, ne yapayım?”

Ben de dedim: Mümkün oldukça nâmahreme nazar etme. Çünkü rivayet var; İmam Şafî’nin (ra) dediği gibi, nazar-ı haram nisyan verir.

Evet, ehl-i İslam’da, nazar-ı haram ziyadeleştikçe, hevesat-ı nefsaniye heyecana gelip, vücudunda sû’-i istimalât ile israfa girer. Haftada birkaç defa gusle mecbur olur. Ondan, tıbben kuvve-i hâfızasına za’f gelir.

Evet, bu asırda açık-saçıklık yüzünden, hususan bu memalik-i harrede o sû’-i nazardan sû’-i istimalât, umumî bir unutkanlık hastalığını netice vermeye başlıyor. Herkes cüz’i, küllî o şekvadadır. İşte bu umumî hastalığın tezayüdüyle, hadîs-i şerifin verdiği müthiş bir haberin tevili ucunda görünüyor. Ferman etmiş ki: “Âhîrzamanda, hâfızların göğsünden Kur’an nez’ediliyor, çıkıyor, unutuluyor.” Demek bu hastalık dehşetlenecek, hıfz-ı Kur’an’a bu sû’-i nazarla bazıları da sed çekilecek; o hadîsin tevilini gösterecek.⁶²³

Unutkanlığın çok sebepleri vardır. Burada “genç bir hafız” medar-ı bahs olduğu cihetle, gençlerde unutkanlığa yol açabilecek en tehlikeli bir duruma dikkat çekilmiştir. Burada “nâmahreme nazar etme” denilirken “Mümkün oldukça” diye kayıtlanması dikkat çekicidir. Çünkü bundan bütünüyle kurtulabilmek -özellikle de günümüz şartlarında- çok da kolay değildir.

Peygamber Efendimizin Hz. Ali’ye söylediği şu sözde, buna bir bakış yakalayabiliriz:

“Ya Ali! İlk görmeden sonra gözünü çevirip bakma! Birincisinde mazursun, ama ikincinin vebali sanadır.”⁶²⁴

⁶²³Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 133-134

⁶²⁴Ebû Davud, Nikâh, 43; Tirmizi, Edeb, 28

Tesettür

Bediüzzaman'ın telif ettiği eserlerden biri Tesettür Risalesidir. Bu eseri, 1930'lu yılların Türkiye'sinde suç sayılmış, bu sebeple Eskişehir Hapishanesinde iki buçuk yıl kalmıştır. Bu eserinde tesettürün kadınlar için fitrî, tesettürsüzlüğün ise fitratlarına aykırı olduğunu anlatır.⁶²⁵

Tesettür, erkeğin ve kadının dinin ölçüleri çerçevesinde örtülmesi gereken yerlerini örtmeleridir. Bu, -her ne kadar mezhepler arasında işin ayrıntılarında bazı farklılıklar varsa da- ana hatlarıyla erkeklerde diz ile göbek arası, kadınlarda ise el ve yüz dışında vücudun tamamıdır. Erkeğin tesettürü kadına nisbetle daha kolay olduğundan ve normal şartlarda Müslim, gayri Müslim neredeyse bütün erkeklerin günlük hayatta buna riayet etmeleri sebebiyle, tesettür denildiğinde daha çok kadının tesettürü hatıra gelir.

Tesettürsüzlük aslında bir cahiliye kültürüdür. Cenab-ı Hak **“ilk cahiliye dönemi gibi açılıp saçılmayın”** buyurur.⁶²⁶

Cahiliye, genel anlamda İslam öncesine verilen bir isim olmakla beraber yalnızca belli bir dönemi belirten bir kavram olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü o, her çağda yaşanabilme imkânında olan bir zihniyeti sembolize eden bir kavramdır.⁶²⁷

Öyle anlaşılıyor ki açılıp saçılma temel itibariyle cahiliye döneminin bir yadigarıdır. Dünyada hem bugün hem de eskide çıplak topluluklar vardır. Mesela günümüzde Avustralya yerlileri ve Afrika yerlileri gibi tesettürle pek de alakası olmayan ilkel kabilelere rastlarız. Buralarda çıplaklık hayatın bir parçasıdır. Ama bu, doğrudan bir medeniyet değildir.

⁶²⁵Bkz. Nursi, **Lem'alar**, s. 195 ve devamı...

⁶²⁶Ahzab, 33

⁶²⁷Erdoğan Pazarbaşı, **Kur'an ve Medeniyet**, Pınar Yay. İst. 1996, s. 54

Binaenaleyh, kadınlar için serbest kıyafeti medeniyetin “olmazsa olmaz bir rüknü” olarak görmek yanlıştır. Meseleyi şöyle özetlemek mümkündür: Elbise, medeniyetin bir parçası olmakla beraber, çıplaklık asla bir medeniyet göstergesi ve ölçüsü olamaz. Öte yandan insan, sadece elbise ile medeni sayılamaz.

Kadının tesettürüyle ilgili başlıca iki âyet vardır. Bunlardan birincisi başörtüyle alakalı, ikincisi ise dış örtüyle alakalıdır:

1. “(Mü’min kadınlara söyle) **...Başörtülerini, yakalarını üzerine salsınlar.**”⁶²⁸

Âyet metninde geçen **humur** kelimesi **humâr** kelimesinin çoğulu olup “örten, bürüyen şey” anlamında kullanılır. Bunu Türkçede **başörtüsü** kelimesi ile karşılayabiliriz.

Başörtüsü başka dinlerde de vardır. Mesela İncil’de şöyle denilir:

“...Kadın başını örtmeyecekse, saçlarını da kessin! Madem kadının saçlarını kesmesi ya da tıraş etmesi saygınlığını hiçe indiriyor, başını örtmesi zorunludur...”⁶²⁹

Bunun bir tezahürü olarak rahibeler tesettürlü oldukları gibi, XX. yüzyıla kadarki zaman diliminde dindar Hıristiyan kadınlar da tesettürlüdür. Sayıları azalsa da, günümüzde bunu devam ettirenler yine de bulunmaktadır.

İkinci âyet ise, kadının dışarıya çıkarken örtünerek çıkmasını esas alır. Kur’an, bunu şöyle bildirir:

2. **“Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle: Üzerlerine cilbablarını (dış elbiselelerini) alsınlar. Bu onların tanınıp eza görmemeleri için çok**

⁶²⁸Nur, 31

⁶²⁹İncil, Korintoslulara 1. Mektup 10-11

daha uygundur. Ve Allah Ğafur-Rahîm'dir (bağışlayıcıdır, son derece merhamet sahibidir).”⁶³⁰

Hitap “ey mü'min kadınlar” şeklinde doğrudan kadınlara yönelilmeyip “**Ey Peygamber! Hanımlarına ve kızlarına, müminlerin kadınlarına söyle**” şeklinde Peygambere yapılmıştır. Böyle gelmesi, bazı emirlerin doğrudan ifade edilmesinin daha belâğatli olmasındandır.

Âyette geçen **cilbab**, kadının dış elbisesini ifade eder. Bu dış elbise, bölgeden bölgeye, mevsimden mevsime değişebilir. Hz. Peygamber devrinde tesettür emri geldiğinde, kadınların o günün şartları ve imkânları içinde siyah renkli elbiselerle tesettürü sağladıkları rivayetlerden anlaşılmaktadır. Ancak bu siyah renk, dinin belirlediği bir ölçü olmayıp o günün örfünü ve uygulamasını yansıtır. Günümüzde, isteyen kadın elbette siyah rengi tercih edebilir, ama illa siyah renk olmasının şart olmadığını da bilmek lazımdır.

Osmanlı döneminde yaygın olan kıyafet daha çok **çarşaf**tı, bundan dolayı Bediüzzaman'ın eserlerinde de bu dış elbise çarşaf olarak ifade edilir.⁶³¹ Ancak bundan hareketle “İslamî tesettür mutlaka çarşafı olur. Manto veya pardösüyle tesettür kıyafetine girdiklerini söyleyenler, kendilerini aldatmakta ve tesettürlü olduklarını sanmaktadırlar” demek yanlış bir değerlendirme olur. Bir kadın “çarşaf benim tercihimdir” diyebilir, ama “herkes çarşafı tercih etmelidir” deme hakkına sahip olamaz.

Tesettürle ilgili âyetin “...**Bu, onların tanınıp da eza görmeleri için çok daha uygundur...**” kısmı, tesettürün en mühim bir hikmetine dikkat çeker.⁶³² Kadının tesettürlü bir kıyafete girmesi kendi şahsı açısından mühimdir, onu zararlı

⁶³⁰ Ahzab, 59

⁶³¹ Mesela bkz. Lem'alar, s. 196, 202

⁶³² Ahzab, 59

bakışlardan kurtarır. Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerimde **“Allah gözlerin hain bakışını bilir”** buyurur.⁶³³

Dekolte bir kıyafet içerisinde bulunan bir kadına bakışlar o kadar da temiz değildir. Günümüzde bakışların çoğu kirlidir, kalpten geçenler de genelde kirlidir. Batı tarzı hayatı tercih edenlerde evlilik öncesi ilişki yaygındır, hatta evlilik sonrası beraberlik de yaygındır.

Mahremiyette hassas bir nokta

Günümüzde zaman zaman medyada yer alan ve “aile içi yasak ilişki” anlamında kullanılan ensest ilişki, normal şartlar altında akl-ı selim sahibi her insanın karşı çıkacağı bir durumdur. Bediüzzaman, buna yol açabilecek durumlardan birine şöyle dikkat çeker;

...İnsan, hemşire misillü mahremlerine karşı fitraten şehevanî his taşıyamıyor. Çünkü mahremlerin sîmaları, karabet ve mahremiyet cihetindeki şefkat ve muhabbet-i meşruayı ihsas ettiği cihetle; nefsi, şehevanî temayülü kırar. Fakat bacaklar gibi şer'ân mahremlere de göstermesi caiz olmayan yerlerini açık-saçık bırakmak, süflî nefislere göre gayet çirkin bir hissini uyanmasına sebebiyet verebilir. Çünkü mahremin sîması mahremiyetten haber verir ve nâmahreme benzemez. Fakat meselâ açık bacak, mahremin gayrıyla müsavidir. Mahremiyeti haber verecek bir alâmet-i farikası olmadığından, hayvanî bir nazar-ı hevesi, bir kısım süflî mahremlerde uyandırmak mümkündür. Böyle nazar ise, tüyleri ürpertecek bir sukut-u insaniyettir!⁶³⁴

Bir insan, normal şartlar altında kendi kız kardeşine karşı şehevani meyiller taşımaz. Ama bir kadının mahremlere de

⁶³³Mü'min, 19

⁶³⁴Nursi, **Lem'alar**, s. 197

göstermesi caiz olmayan yerlerini açık-saçık bırakması, o kimselerde süfli hislerin uyanmasına yol açabilir. Bu ise, tüyleri ürpertecek boyutta insanlık mertebesinden bir düşüş demektir.

Erkeğin kadın doktora, kadının erkek doktora görünmesi

İnsan, zayıf bir varlıktır. Hastalıklar ise hayatın âdeti bir parçasıdır. Tarih boyu kadın genelde evinde olduğundan kadın doktor sayısı erkeklere göre daha az olmuştur. Böyle olunca, kadınların erkek doktorlar eliyle tedavi olması bütün zamanların görüntülerinden biridir diyebiliriz. Din -en azından zaruret olduğu cihetle- buna cevaz vermektedir. Bediüzzaman bu konuya şöyle temas eder:

Nasıl ki bir tabip, doktorluk noktasında bir nâmahrem'in en nâmahrem uzvuna bakar ve zaruret olduğu vakit ona gösterilir. Hilaf-ı edeb denilmez. Belki edeb-i tıb öyle iktiza eder denilir. Fakat o tabip, raculiyet unvanıyla yahut vaiz ismiyle yahut hoca sıfatıyla o nâmahremlere bakamaz. Ona gösterilmesini edep fetva veremez ve o cihette ona göstermek, hayâsızlıktır.⁶³⁵

Doktorun karşı cinsten muayeneye gelen hastasının en nâmahrem uzvuna bile bakabilmesi, doktorluk hasebiyledir. Yoksa adamlık, hocalık, vaizlik gibi cihetlerden değildir. Bediüzzaman'ın "zaruret olduğu vakit ona gösterilir" demesi önemli bir kayıttır. Çünkü hasta bir kadının, kadın bir doktora muayene olma imkânı olduğunda onu tercih etmesi daha münasiptir.

Sûret-perestliğin hükmü

Günümüzün ve bütün zamanların en önemli sanat eserlerinden bir kısmı, resim ve heykel olarak karşımıza çıkar.

⁶³⁵Nursi, **Lem'alar**, s. 54

Heykel için “gölgesi olan suret”, resim için “gölgesi olmayan suret” ifadeleri kullanılır.

Kur’an’da, geçmiş toplumların resim ve heykel yaptıkları konusuna da temas edilmektedir. Mesela Hz. Süleyman’ın cinleri istihdamının anlatıldığı kısımda, onların “timsaller” yani heykeller yaptıkları da belirtilir.⁶³⁶ Buradan hareketle o zamanın şartlarında heykel yapmanın haram sayılmadığı söylenebilir.

İslam dünyasında resim ve heykel sanatı pek görülmez. Resim ve heykel yapımına olumsuz bakılmasıyla putperestliği engelleme düşüncesi arasında önemli bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶³⁷ İbn Abbas, putperestliğin iyilikleriyle tanınmış insanların hatırasını yaşatma amacıyla heykellerinin yapılması sonucunda ortaya çıktığını belirtir.⁶³⁸

Hz. Aişe resimli bir eşya satın alır. Hz. Peygamber kendisine şöyle der: “Bu resimleri yapanlara kıyamet günü azap edilir ve onlara, ‘Hadi, yaptığınız şu suretlere can verin!’ denilir.”⁶³⁹

Bu ve benzeri hadislerde nazara verilen durum, gölgeli ve gölgesiz suretlerin zamanla bir put haline gelebilme endişesindedir. Putlar, tarih boyunca insanlığın önünden hiç eksik olmamıştır. İlkel kabile dinlerindeki totemlerden, günümüzün sözde medenilerinin önündeki “modern putlara” varıncaya kadar putperestliğin değişik tezahürlerini görmek mümkündür.

Bediüzzaman, bu konuda şöyle der:

Sanem-perestliği şiddetle Kur’an men’ettiği gibi, sanem-perestliğin bir nevi taklidi olan sûret-perestliği de men’eder. Medeniyet ise, sûretleri kendi

⁶³⁶Sebe, 13

⁶³⁷Tuncay Başoğlu, “**Resim**” DİA, XXXIV, 579

⁶³⁸Buhârî, Tefsir, 71/1

⁶³⁹Buhârî, Libas, 92

mehasininden sayıp Kur'ana muaraza etmek istemiş. Hâlbuki gölgeli gölgesiz sûretler, ya bir zulm-ü müteaccir veya bir riya-yı mütecessid veya bir heves-i mütecessimdir ki, beşeri zulme ve riyaya ve hevâyâya, hevesi kamçılıyıp teşvik eder.

Sûret-perestlik, sûrete tapmaktır. Bunlar ya heykelde olduğu gibi gölgeli veya resimde olduğu gibi gölgesiz olur. Bediüzzaman'a göre bunlar:

1-Ya taşlaşmış bir zulüm

2-veya ceset giymiş bir riya

3-veya tecessüm etmiş bir hevestir.⁶⁴⁰

-**Taşlaşmış zulüm olması**, müstebit zorba hükümdarların zulümlerinin sembolü olması yönüyle;

-**ceset giymiş bir riya olması**, artistik pozlar ile bunların gösterişi temsil etmesiyle;

-**tecessüm etmiş bir heves olması** ise bunların insandaki kibir, gurur, beğenilmek, takdir edilmek, başkalarına üstten bakmak gibi hevese dayalı zaafın yansıdığı eserler olması yönüyle veya müstehcenlikte kullanılmaları cihetiyle ele alınabilir.

Resim ve heykel alanı sıkıntılı olunca Müslüman sanatçılar başka bir bakışla tahayyül, çizim ve boyamanın farklı terkiplerini ortaya koymuşlardır. Bunun sonucu olarak hat, tezhip, ebru gibi sanat dalları ortaya çıkmıştır.⁶⁴¹

Müstehcen resimlere bakmanın hükmü

Ahırzamanda göze bakan günahlar başka devirlerle kıyaslanmayacak boyutta öne çıkmıştır. Özellikle 1970'li yıllardan bu yana gazete, dergi ve kitaplar, televizyon programları müstehcen

⁶⁴⁰Nursi, **Sözler**, s. 409

⁶⁴¹Başoğlu, "**Resim**" DİA, XXXIV, 582

görüntülerle doldurulduğu gibi, 1990'lı yıllarda hayatımıza giren internet müstehcenliği sınır tanımaz bir boyuta taşınmıştır. Bu günah selinin önünde durabilmek çok da kolay görülmemektedir. Günümüz insanının ve özellikle de gençlerin ızdıraplı hayatında müstehcen görüntülerin derin izleri vardır.

Bediüzzaman, meselenin bir yönüne şöyle dikkat çeker:

...Hususan suret-perestlik, ahlâkı fena halde sarstığı ve sukut-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasıl ki merhume ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlâkı tahrip eder. Öyle de: Ölmüş kadınların suretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan suretlerine hevesperverane bakmak, derinden derine hissiyat-ı ulviye-i insaniyeyi sarsar, tahrip eder.⁶⁴²

Bediüzzaman, burada müstehcen resimler ve san'at adı altında yapılan müstehcen heykellerin ruhta yaptığı dehşetli tahribata dikkat çekmektedir: Ölmüş bir kadına şehvet ve heves nazarıyla bakmak ahlâken çökmüslüğü gösterdiği gibi, sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan sûretlerine hevesperverane bakmak, benzeri bir çökmüslüğü göstermektedir. Nitekim gözüne sahip olamayan kimselerin "cinsel sapıklığa" kadar işi ileri götürdüğü bilinen bir durumdur. Cinsellik imtihanında en önemli unsurlardan biri gözlere sahip çıkılması, gözlerin korunmasıdır.

MİRAS KONULARI

Ölüm hak, miras helaldir. Cenab-ı Hak miras taksimiyle ilgili şöyle bildirir:

"Evladınıza miras taksiminde Allah size şunu tavsiye ediyor: Mirasta erkeğe, kadının iki katı pay vardır."⁶⁴³

⁶⁴²Nursi, **Sözler**, s. 410

⁶⁴³Nisa, 11

Âyette **“tavsiye ediyor”** denilmesi bunu bir emir olmaktan çıkarmaz. Mesela üst makamda olan biri alt makamda olan birine “şöyle yapılması ricasıyla” diye bir yazı gönderdiğinde, bu rica bir emir olarak değerlendirilir.

Kur’an-ı Kerimde yer alan bu hüküm, İslam’ı tenkit etmek isteyenlerce zaman zaman gündeme getirilir, kadına yarı pay verilmesi kadının hakkının tam verilmemesi gibi değerlendirilir.

Bediüzzaman bu konuda şunları nazara verir:

Muhakemesiz medeniyet, Kur’an kadına sülüs verdiği için âyeti tenkid eder. Hâlbuki hayat-ı içtimaiyede ekser ahkâm ekseriyet itibariyle olduğundan, ekseriyet itibariyle bir kadın kendini himaye edecek birisini bulur. Erkek ise, ona yük olacak ve nafakasını ona bırakacak birisiyle teşrik-i mesaî etmeye mecbur olur. İşte bu surette bir kadın, pederinden yarısını alsa, kocası noksaniyetini temin eder. Erkek, pederinden iki parça alsa, bir parçasını tezevvüc ettiği kadının idaresine verecek; kız kardeşine müsavi gelir. İşte adalet-i Kur’aniye böyle iktiza eder, böyle hükmetmiştir.⁶⁴⁴

İslam’a göre evin masraflarını karşılamak erkeğin omuzlarındadır. Böyle olunca mirasta kadından fazla alması yükünü hafifletecek, evin iâşesini daha kolay temin edecektir.

Öte yandan evin hanımı her ne kadar kendi ailesi tarafından gelecek mirasta erkeğin yarısını alsa da, kocasının alacağı fazlalıkla bunu telafi edecektir.

Bediüzzaman’ın **“adalet-i Kur’aniye böyle iktiza eder”** demesi ve adalete vurgu yapması önemli bir noktaya dikkat çeker. Şöyle ki: Eşitlik ve adalet aynı şeyler değildir. Küçük bir çocukla güçlü bir delikanlıya aynı yükü yüklemek eşitlik-
tir, ama adalet değildir. Benzeri bir şekilde mirasta kadına ve

⁶⁴⁴Nursi, **Sözler**, s. 409

erkeğe aynı payı vermek eşitlik olur, ama adalet olmaz. Çünkü maddi meselelerde erkeğin yükü daha ağırdır.

Bununla beraber, şu noktalar da göz ardı edilmemelidir:

-Kadına mirastan pay verilmeyen cahiliye toplumunda erkeğin yarısı kadar verilmesi çok ileri bir adımdır.

-İslam'da miras hukuku "feraiz ilmi" adıyla meşhurdur. Bu ilim incelendiğinde, kadının erkekle aynı payı aldığı durumlar olduğu da görülecektir.

-Miras, günümüzde rızaya dayalı olarak varisler arasında eşit olarak bölüştürülebilir.

-Hatta varislerden bir kısmı kendi rızalarıyla bazı erkek veya kız kardeşleri lehinde fedakârlık yapabilir.

-Kur'an kadına erkeğin payının yarısını verirken, bazı Müslüman kimselerin kız çocuklarına mirastan hiç vermeme-leri, tam bir cahiliye zihniyettir.

Anneye mirastan pay

Kur'an-ı Kerim miras taksiminde annenin evladına varis olduğu durumları da nazara verir. Mesela şöyle bildirir:

"Eğer ölenin çocuğu yok da, mirasçı olarak ana-babası kalmışsa, annenin payı üçte birdir.

Eğer ölenin kardeşleri varsa, terekenin altında biri annenindir."⁶⁴⁵

Bediüzzaman, bu âyet münasebetiyle şöyle bir soru-cevaba yer verir:

Neden fedakâr, yüksek bir şefkati taşıyan valide;
bu zamanda veledinin malından irsiyet almasından
mahrum edildi?

⁶⁴⁵Nisa, 11

Valideler bu asırda, bir aşılama suretinde şefkatlerini yanlış bir tarzda sarfetmeleridir ki; “evlâdım şan, şeref, rütbe, memuriyet kazansın” diye, bütün kuvvetleriyle evlatlarını dünyaya, mekteplere sevk ediyorlar. Hatta mütediyyin de olsa, Kur’anî ilimlerin okumasından çekip dünya ile bağlarlar. İşte bu şefkatin bu yanlışından, kader bu mahrumiyete mahkûm etti.⁶⁴⁶

Kanunlar zaman zaman değiştiğinden günümüzde daha farklı bir durum olabilir. Ancak öyle anlaşılıyor ki, Bediüzzaman’ın sürgünde olduğu Kastamonu hayatı yıllarında (1935-1943) bu gibi durumlarda anneye mirastan pay verilmemiştir.

Mirasta kaderin bir cilvesi

Kur’ana göre erkeğe mirastan pay üçte iki iken, günümüz kanunlarına göre kadınlara aynı payı almaktadır. Bediüzzaman bir soru-cevap olarak bunu şöyle değerlendirir:

Şu asırda öyle acib bir aşılama, ebeveynine hürmet ve peder ve vâlidesinin şefkatlerine mukabil bilâkayd u şart kemal-i hürmet ve itaat lâzım iken; ekseriyetle o hakikî hürmet ve itaat bozulduğundan, iki sülüs almaktan zulmen mahrum edildiler. Kader, onların kusuruna binaen müsaade etti.

Kızlar ise; gerçi başka cihetlerde kusurları çok, fakat za’fiyetlerine binaen, himayetkâr ve şefkatkâr ellere ziyade muhtaç bulduklarından hürmetlerini, peder ve vâlidelerine karşı ihtiyaçlarını hassasiyetle bir cihette ziyadeleştirdiklerinden, beşerin zalim eliyle kardeşlerinin kısmen haklarını muvakkaten onlara vermeye müsaade etti.⁶⁴⁷

Bediüzzaman’ın cevabında odak nokta, erkek çocukların bu zamanda anne-babalarına genelde isyankâr olmaları,

⁶⁴⁶Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 264

⁶⁴⁷Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 264

kızların ise daha hürmetkâr olmalarıdır. Bu durumu “hüküm çoğunluğa göredir” esasıyla anlamak gerekir. Yoksa anne-babalarına hürmetkâr erkek evlatlar olduğu gibi, isyankâr olan kızlar da bulunmaktadır.

BAZI BEŞERÎ MÜNASEBETLER

Tekfir meselesi

Tekfir, bir Müslümanı veya Müslüman kabul edilen birini küfre nisbet etmek; küfre girdiğini, kâfir olduğunu söylemektir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Bir kimse, din kardeşine ‘Ey kâfir!’ dese, bu sebeple ikisinden biri muhakkak kâfirdir. Eğer dediği kimse kâfir değilse, söz kendi aleyhine döner.”⁶⁴⁸

Bediüzzaman, kendi hareket tarzını “müsbet hareket” olarak ifade eder.⁶⁴⁹ Bunun yansımalarından biri de tekfir meselesinde kendini gösterir. Mesela şöyle der:

Said’i bilenler bilirler ki, mümkün olduğu kadar tekfirden çekinir. Hattâ sarîh küfrü bir adamdan görse de, yine tevile çalışır.⁶⁵⁰

Bazı Müslümanlarda gördükleri hatalar yüzünden onları tekfire yeltenen kimseler tarih boyunca hep olagelmıştır. Bunların delil olarak kullandıkları âyetlerden biri şudur:

“Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.”⁶⁵¹

Hz. Ali Sıffin savaşında hakemi kabul etti diye -haşa- Onu dahi tekfir eden bu zihniyet, problemleri bir zihniyettir. Hâl-buki Bediüzzaman’ın da dikkat çektiği gibi **“Kim Allah’ın**

⁶⁴⁸Müslim, İman, 26

⁶⁴⁹Nursi, **Emirdağ Lahikası II**, s. 240

⁶⁵⁰Nursi, **Şualar**, s. 423

⁶⁵¹Maide, 44

indirdiği ile hükmetmezse...” ifadesi “Kim Allah’ın indirdiğini tasdik etmezse...” demektir.⁶⁵²

Üstteki âyetin devamında şu âyetlere de dikkat edilmesi gerekir:

“Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”⁶⁵³

“Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.”⁶⁵⁴

Öyle görülüyor ki Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenlerin bir kısmı kâfirdir, bir kısmı zalimdir, bir kısmı da fasıktır. Ama bazı kimselerin hem kâfir, hem zalim ve hem de fasık olmaları mümkündür. Yani küfür, zulüm ve fısık özelliklerini kendilerinde cem etmişlerdir.

Öte yandan, Allah’ın hükümlerini uygulama imkânı olan ulü’l-emr, yani yetki sahibi kimseler eğer uygulamıyorlarsa elbette sorumludurlar, ilgili âyetin hükmüne muhataptırlar. Uygulayamamak ayrı, uygulamamak ayrıdır. Mesela günümüz şartlarında bir hâkim adam öldürme suçuna idam cezası veremez, ama mevcut kanunlar çerçevesinde verebileceği en ağır cezayı verir. Kur’ana göre hüküm verememesi, onu tekfir sebebi olamaz.

Konunun ilginç örneklerinden biri, Bediüzzaman’ın Osmanlı şeyhülislamı olan Mustafa Sabri Efendi ile Moskova müftüsü olan Musa Carullah Bigiyef’in Muhyiddin İbn Arabî hakkındaki tartışmalarını ele alan şu ifadeleridir:

Mustafa Sabri ile Musa Bekuf’un⁶⁵⁵ etkârlarını muvazene etmek için vaktim müsait değildir. Yalnız bu

⁶⁵²Nursi, *Asar-ı Bediyye*, s. 367

⁶⁵³Maide, 45

⁶⁵⁴Maide, 47

⁶⁵⁵Risaleler Osmanlıca yazılmıştır. Günümüz harfleriyle basılırken Bigiyef, Bekuf olarak okunmuştur. Yani bu yazılışta bir okuma hatası söz konusudur.

kadar derim ki: Birisi ifrat etmiş, diğeri tefrit ediyor. Mustafa Sabri gerçi müdafaatında Musa Bekuf'e nisbeten haklıdır, fakat Muhyiddin gibi ulûm-u İslâmiyenin bir mu'cizesi bulunan bir zâtı tezyifte haksızdır. Evet, Muhyiddin, kendisi hâdî ve makbuldür, fakat her kitabında mühdî ve mürşid olamıyor. Hakaikte çok zaman mizansız gittiğinden kavaid-i Ehl-i Sünnete muhalefet ediyor. Ve bazı kelâmları, zahiri dalalet ifade ediyor, fakat kendisi dalaletten müberrâdır. Bazan kelâm küfür görünür, fakat sahibi kâfir olmaz. Mustafa Sabri bu noktaları nazara almamış. ⁶⁵⁶

Muhyiddin İbn Arabî, tarih boyu tartışılan bir şahsiyet olmuştur. Bediüzzaman, burada da görüldüğü üzere onu methetmekte, hatta kendisini “İslami ilimlerin bir mu'cizesi / harikası” olarak görmektedir. Ancak İbn Arabî'nin bazı cümleleri eskiden beri ehl-i sünnet âlimlerince çeşitli dozajlarda tenkit edilmiştir. Bediüzzaman'a göre de Muhyiddin İbn Arabî'nin bazı ifadeleri sıkıntılıdır, görünüşte dalalet ifade etmektedir, fakat kendisi dalaletten uzaktır. Çünkü “Bazan kelâm küfür görünür, fakat sahibi kâfir olmaz.”

Muhyiddin İbn Arabî mesela “velayet nübüvvetten üstündür” demiştir. Bundan muradı velinin peygamberden daha üstün olduğunu söylemek değil, her peygamberin velayet yönünün risalet yönünden daha üstün olduğunu ifade etmektedir. ⁶⁵⁷

Konunun bir başka örneğini, Hz. Ali'nin halifeliği döneminde ve devamında meydana gelen olayları yorumlamada görebiliriz. Şia, bu olaylarda Hz. Ali'nin karşısında yer alanlara sert bir üslup kullanmakta, zaman zaman tekfire kadar gitmektedir. Bediüzzaman, mezkûr olayları şöyle değerlendirir:

⁶⁵⁶Nursi, **Lem'alar**, s. 273-274

⁶⁵⁷Bkz. Kadir Özköse, Ahmet Ögke vd., **Tasavvuf**, Grafiker Yay. Ankara 2012, s. 441

Madem zemmetmemek ve tekfir etmemekte bir emr-i şer'î yok, fakat zemde ve tekfirden hüküm-ü şer'î var. Zemm ve tekfir, eğer haksız olsa, büyük zararı var; eğer haklı ise, hiç hayır ve sevap yok. Çünkü tekfirden ve zemme müstahak hadsizdir. Fakat zemmetmemek, tekfir etmemekte hiçbir hüküm-ü şer'î yok, hiç zararı da yok. İşte bu hakikat içindir ki; ehl-i hakikat, başta Eimme-i Erbaa ve Ehl-i Beyt'in Eimme-i İsnâ Aşer olarak Ehl-i Sünnet, mezkûr hakikate müstenit olan kanun-u kudsiyeyi kendilerine rehber edip, İslâmlar içinde o eski zaman fitnelerinden medar-ı bahs ve münakaşa etmeyi caiz görmemişler; menfaatsiz, zararı var demişler.⁶⁵⁸

Yani, böyle durumlarda muhataplarla alakalı olarak mutlaka “kâfirdir” diye hüküm vermemiz gerekmez. İsbet bile edilse bunun bir sevabı yoktur. İsbet etmeme durumunda ise büyük bir vebal söz konusudur. Eğer tekfirse, bunun en ileri şeklini Hariciler yapmaktadır. Öyle ki İslam kahramanı olan Hz. Ali'ye bile -haşa- “kâfirdir” demektedirler.

Bediüzzaman, tekfirin bir başka cihetine şöyle temas eder:

...Meselâ, demiş “bu şey küfürdür.” Yani o sıfat imandan neş'et etmemiş, o sıfat kâfiredir. O haysiyet ile o zât küfür etti denilir. Fakat mevsumu ise masume ve imandan neş'et ettikleri gibi, imanın reşehatına da haize olan başka evsafa mâlik olduğundan, o zât kâfirdir denilmez. İllâ ki, o sıfat küfürden neş'et ettiği yakinen biline. Zira başka sebepten de neş'et edebilir. Sıfatın delaletinde şekk var. İmanın vücudunda da yakîn var. Şekk ise yakînin hükmünü izale etmez. Tekfirden çabuk cür'et edenler düşünsünler!⁶⁵⁹

⁶⁵⁸Nursi, **Emirdağ Lâhikası - I**, s. 205

⁶⁵⁹Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 144-145

Misal olarak “Müslümana sövmek fâsıklıktır, onunla savaşmak küfürdür”⁶⁶⁰ hadisine bakabiliriz. Üstte temas ettiğimiz Hz. Ali devri olaylarında tam da bunu görebiliriz. İki taraf da Müslüman olmakla birlikte hem birbirlerine kötü sözler söylemişler, hem de birbirleriyle savaşmışlardır. Bu durumda bazıları üstteki hadisten hareketle kendi tarafını hakiki Müslüman görüp diğer tarafa “kâfir” damgası basabilir. Hâlbuki bu hemen bir anlık heyecanla kolayca söylenecek bir ifade olmamalıdır. İşte Bediüzzaman buna dikkat çekmekte, vasıf olarak kâfir olmakla şahıs olarak kâfir olmanın arasını ayırmaktadır. Benzeri bir durumu şu hadiste görebiliriz:

“Münafığın alameti üçtür:

1-Konuştuğunda yalan söyler

2-Va’dini yerine getirmez.

3-Emanete hıyanet eder.”⁶⁶¹

Hâlbuki bir başka hadiste, bu üçüncüye bir dördüncü özellik eklenir: “Hasımlaştığında zulmeder” denilir ve devamında şu hususa dikkat çekilir: “Her kimde bu dört özellik bulunursa, tam bir münafıktır. Kimde de, bunlardan herhangi bir haslet olsa, o kimse münafıklıktan bir özellik taşıyor demektir.”⁶⁶²

Münafıklığı “İtikatta münafıklık ve amelde münafıklık” olarak ikiye ayırdığımızda mesele hallolacaktır. Eğer nifak akideye ait ise, küfürdür. Bunun dışında olan şeye dair ise, günahdır.⁶⁶³

İşte, bu nokta gayet mühimdir. Yalan söyleyen birini gördüğümüzde “bu münafıktır!” dememiz acele verilmiş bir

⁶⁶⁰ Buhârî, İmân 36, Edeb 44, Fiten 8; Müslim, İmân 116. Ayrıca bk. Tirmizî, Birr 51, İmân 15; Nesâî, Tahrîm 27; İbni Mâce, Mukaddime, 7, 9, Fiten 4

⁶⁶¹ Buhârî, Şehâdât, 28; Müslim, İman, 107; Tirmizî, İman, 14

⁶⁶² Buhârî, İman, 24; Müslim, İman, 106; Tirmizî, İman, 14

⁶⁶³ Bkz. Kılıç, s. 142-143

hüküm olur. Münafıklıktan bir alamet taşımakla, münafık olmak elbette bir değildir. Münafıklıktan bir alamet taşıyan günahkâr mü'min olur. Münafık ise, kâfirden daha beter bir haldedir. **“Münafıklar, Cehennem in en alt tabakasındadırlar”** âyeti böyleleri içindir.⁶⁶⁴

Tekfirde cesur olanlar daha çok Haricilerdir. Bunlar, Hazreti Ali döneminde meydana gelen Sıffin savaşından sonra ortaya çıkan bir ekoldür. Hz. Ali ve Muaviye taraftarları arasında meydana gelen bu savaşta, Muaviye taraftarları mağlup olacaklarını anlayınca mızraklarının ucuna Kur'ân sayfaları takarlar, “aramızda Kur'ân hakem olsun” derler. Bunun üzerine çatışmalar durur, görüşmeler başlar.

İşte bu “hakem olayından” sonra bir kısım insanlar “sen insanları hakem olarak kabul ettin. Hâlbuki hüküm ancak Allah'ındır” diyerek Hazreti Ali'nin saflarından ayrılırlar.⁶⁶⁵ Bunlara “Hariciler” denir.

Hariciler **“Hüküm ancak Allah'ındır”** cümlesini slogan haline getirirler. Hatta bir gün Hazreti Ali halka hitap ederken haricilerden biri kalkar, “Ey Ali! Allah'ın dinine insanları ortak kıldın. Hüküm ancak Allah'ındır” der. Bunun üzerine diğer Hariciler de “Hüküm ancak Allah'ın!”, “Hüküm ancak Allah'ın!” diyerek slogan atarlar. Hazreti Ali buna mukabil şöyle der: “Hak bir söz. Fakat bununla batıl murat ediliyor.”⁶⁶⁶

Hazreti Ali, İbn Abbas'ı haricilere elçi olarak gönderir. Onlar “Hüküm ancak Allah'ın!” dediklerinde İbn Abbas şöyle söyler:

⁶⁶⁴Nisa, 145

⁶⁶⁵Muhammed b. Abdulkerim Şehristani, **el-Milel ve'n-Nihal**, Tashih ve Ta'lik: Ahmed Fehmi Muhammed, Daru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut, 1992,s. 106-07; Ebu'l-Hasen Eş'ari, **Makâlâtu'l-İslamiyyin**, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1990, I, 167-168

⁶⁶⁶Şerif Radi, **Nehcü'l-Belâğa**, Müessesetü'l-Mearif, Beyrut. s. 163. Şehristani, s. 107 (dipnotta).

“Evet, hüküm ancak Allah’ın. Fakat Allah karı-koca arasındaki geçimsizlikte hakem tayinini istemiştir.⁶⁶⁷ Keza, ihramlı iken avlanan hakkında yine hakem tayin etmiştir.⁶⁶⁸ Dolayısıyla karı-koca ve av meselesinde hakem tayin etmek mi önce gelir, yoksa ümmeti ilgilendiren bir mesele mi daha önceliklidir?”⁶⁶⁹

Ülkemizde “ben Hariciyim” diyen bir kimseye rastlayabiliriz. Ama zihniyet olarak bunu taşıyan kimseler, sayıca hiç de az değildir. Böylesi, Bediüzzaman’ın “**dinde hassas, muhakeme-i akliyyede noksan**”⁶⁷⁰ diye tarif ettiği kimselerdendir.

Büyük günah işlemek insanı kâfir yapar mı?

İslam Tarihinde en fazla tartışılan konulardan biri **mürtekib-i kebire** yani büyük günah işleyeninin durumu olmuştur. Haricilere göre, büyük günahlar insanı kâfir yapar, böyle günahları işleyenler ebedi cehennemliktir. Yine onlara göre iman-küfür ortası yoktur ve amel, imandan bir küzdür.

Günümüzde de bazıları -her ne kadar “biz hariciyiz” demeseler de- aynı zihniyete sahiptirler. Bu konuda şu esaslara dikkat çekmekte fayda görüyoruz:

-İnsan günaha meyilli bir varlıktır. Nefsine mağlup olup şeytanın peşinden gitmeye müsaittir. Ama tevbe kapısı can boğazdan çıkıncaya kadar açıktır. Dolayısıyla, günaha girenin kâfir olduğunu kabul etmek ağır bir hükümdür. Günahkâr mümine “kâfir” değil, “fasık” adı verilir.

⁶⁶⁷ “Eğer karı-koca arasının açılmasından korkarsanız, erkeğin ve kadının ailelerinden birer hakem gönderin” âyetine işaretir. Nisa, 35.

⁶⁶⁸ Maide, 95

⁶⁶⁹ İbn Kayyim, I, 163

⁶⁷⁰ Nursi, *Asar-ı Bediyye*, s. 437

-Ebedi cehennem kâfirler içindir. Günahları sevaplarından fazla olan bir mümin, cehennemde ebedi kalmaz, cezasını çektikten sonra çıkar.

-İman bir ağacın köklerine, amel de onun meyvelerine benzetilebilir. Kökler zayıfsa meyveler az ve cılız olur. Onun gibi, amelde noksanlık imanın zayıf olmasına delalet eder. Mesela nice içki içen kimse vardır ki bu halden kurtulmak ister, kalben pişmanlık duyar, “Allahım beni bu halden kurtar” diye yalvarır. Böylelerine “kâfir” deme hakkımız yoktur. Ama hiç pişmanlık duymadan gönül rahatlığıyla büyük günahları işleyen birinin imandan nasibi olmadığı veya çok çok zayıf bir imanı olduğu ortadadır.

-Nefis ve şeytana mağlup olup günaha girmek insanı kâfir yapmaz, ama o günahın günah olduğunu inkâr etmek insanı küfre sokar. Sözelimi içki içen bir insan, içki içmesinden dolayı kâfir olmaz. Ama içki içmeyen birisi “içki haram değildir” dese küfre düşer. Çünkü içkinin haram oluşu âyetle sabittir. Kur’an’ın herhangi bir hükmünü kabul etmemek ise, insanı dinden çıkarır.

-İnsan, nefisine karşı tavizsiz, başkalarına karşı müsamahalı olmalıdır. Kendi noksan ve kusurlarını görmek, devamlı başkalarının noksan ve kusurlarını görmekten onu alıkoymalıdır.

Bediüzzaman “büyük günah işleyeninin durumu” meselesini eserlerinin değişik kısımlarında ele almıştır. En ayrıntılı açıklamaları ise On üçüncü Lem’ada yapmaktadır. Misal olarak şu kısma bakabiliriz:

“Günah-ı kebireyi işleyen, nasıl mü’min kalabilir?” diye sullerine cevap ise:

...Sâniyen: Nefs-i insaniye, muaccel ve hazır bir dirhem lezzeti; müeccel, gaib bir batman lezzete tercih ettiği gibi, hazır bir tokat korkusundan, ileride bir sene azaptan daha ziyade çekinir. Hem insanda

hissiyat galip olsa, aklın muhakemesini dinlemez. Heves ve vehmi hükmedip, en az ve ehemmiyetsiz bir lezzet-i hazırayı, ileride gayet büyük bir mükâfata tercih eder. Ve az bir hazır sıkıntıdan, ileride büyük bir azab-ı müecceleden ziyade çekinir. Çünkü tevehhüm ve heves ve his, ileriye görmüyor belki inkâr ediyorlar. Nefis dahi yardım etse, mahall-i iman olan kalp ve akıl susarlar, mağlup oluyorlar.

Şu halde kebairi işlemek, imansızlıktan gelmiyor, belki hiss ve hevesin ve vehmin galebesiyle akıl ve kalbin mağlubiyetinden ileri gelir.⁶⁷¹

Günah, insanın hamurunda vardır. İlk insan Hz. Âdemin yasak ağaçtan yemesi, bunun bir göstergesidir. Dolayısıyla bütünüyle günahlardan uzak kalabilmek neredeyse mümkün değildir. Bir de insan peşincidir, ilerisini o kadar düşünmez. Eline geçecek azıcık bir lezzeti, sabretme durumunda ileride elde edebileceği büyük lezzetlere tercih eder. Hazır bir tokat korkusundan, ileride bir sene azaptan daha ziyade çekinir. Hislerine mağlup olduğunda aklın kontrolünden çıkar, çocukça kararlar alır, yanlışlar yapar. Nefsani arzuları hükmettiğinde imanın mahalli olan kalp ve akıl devre dışı kalırlar...

Meselenin mütemmimi olarak Bediüzzaman'ın şu ifadelerine de bir bakmak ve üzerinde dikkatlice düşünmek gayet yerinde olacaktır:

...Hâlbuki Allah'ı bilmek, bütün kâinata ihata eden rububiyetine ve zerrelere yıldızlara kadar cüz'î ve küllî her şey onun kabza-i tasarrufunda ve kudret ve iradesiyle olduğuna kat'î iman etmek ve mülkünde hiçbir şeriki olmadığına ve "Lâ ilahe illallah" kelime-i kudsiyesine, hakikatlerine iman etmek, kalben tasdik etmekle olur. Yoksa "Bir Allah var" deyip, bütün mülkünü esbaba ve tabiata taksim etmek ve onlara

⁶⁷¹Nursi, **Lem'alar**, s. 76-77

isnat etmek, -hâşâ- hadsiz şerikleri hükmünde esbabı merci' tanımak ve her şeyin yanında hazır irade ve ilmîni bilmemek ve şiddetli emirlerini tanımamak ve sıfatlarını ve gönderdiği elçilerini, peygamberlerini bilmemek, elbette hiçbir cihette Allah'a iman hakikati onda yoktur. Belki küfr-ü mutlakdaki manevî cehennemî dünyevî tazibinden kendini bir derece teselliye almak için o sözleri söyler.

Evet, inkâr etmemek başkadır, iman etmek bütün bütün başkadır.

Evet, kâinatı hiçbir zışuur, kâinatın bütün eczası kadar şahitleri bulunan Hâlık-ı Zülcelal'i inkâr edemez. Etse, bütün kâinat onu tekzip edeceği için susar, la-kayt kalır. Fakat ona iman etmek: Kur'an-ı Azîmüş-şan'ın ders verdiği gibi, o Hâlık'ı sıfatları ile, isimleri ile umum kâinatın şهادetine istinaden kalben tasdik etmek ve elçileriyle gönderdiği emirleri tanımak ve günah ve emre muhalefet ettiği vakit, kalben tövbe ve nedamet etmek iledir. Yoksa büyük günahları serbest işleyip istiğfar etmemek ve aldirmamak, o imandan hissesi olmadığına delildir.⁶⁷²

Burada **“inkâr etmemek başkadır, iman etmek bütün bütün başkadır”** denilmesi son derece veciz ve dikkat çekicidir. İnsan iman ettiğinde, bu amele de yansımaları ve kendini göstermelidir. **“Yoksa büyük günahları serbest işleyip istiğfar etmemek ve aldirmamak, o imandan hissesi olmadığına delildir.”** Evet, insan nefesine mağlup düşebilir ve bunun sonucu olarak büyük bir günah işlemiş de olabilir. Ama böyle hallerde iman devreye girmeli, kişiyi tevbe ve istiğfara sevk etmelidir.

⁶⁷²Nursi, **Emirdağ Lahikası- I**, s. 203

Gıybet hakkında

İnsanların en fazla maruz kaldıkları durumlardan biri gıybettir. **Gıybet**, Hz. Peygamberin ifadesiyle “birisinin ardından onun hoşlanmayacağı şeyleri söylemektir.”⁶⁷³

Hz. Peygamber bunu söyleyince sahabe “Dediğim şey onda varsa da gıybet etmiş olur muyum?” diye sorar. Hz. Peygamber şöyle cevap verir: “Evet, söylediğin eğer kardeşinde varsa gıybet etmiş olursun, yoksa iftira atmış olursun.”⁶⁷⁴

Gıybet, Kur’anın şu âyetiyle yasaklanmıştır:

“Birbirinizin gıybetini yapmayın. Sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?”⁶⁷⁵

Âyete muhatap olan herkesin zihninde ister istemez “birinin ardından konuşmak bütün durumlarda gıybet olur mu? Bunun istisnaları yok mu?” soruları oluşacaktır. Bediüzzaman buna şöyle temas eder:

Gıybet, mahsus birkaç maddede caiz olabilir:

Birisi: Şekva suretinde bir vazifedar adama der, ta yardım edip o münkeri, o kabahati ondan izale etsin ve hakkını ondan alsın.

Birisi de: Bir adam onunla teşrik-i mesaî etmek ister. Senin ile meşveret eder. Sen de sırf maslahat için garazsız olarak, meşveretin hakkını eda etmek için desen: “Onun ile teşrik-i mesai etme. Çünkü zarar göreceksin.”

Birisi de: Maksudı, tahkir ve teşhir değil; belki maksudı, tarif ve tanıttırmak için dese: “O topal ve serseri adam filan yere gitti.”

Birisi de: O gıybet edilen adam fâsık-ı mütecahirdir. Yani fenalıktan sıkılmıyor, belki işlediği seyyiatla

⁶⁷³Tirmizî, Birr, 23; Dârimî, Rikat, 6

⁶⁷⁴Müslim, Birr, 70

⁶⁷⁵Hucurat, 12

iftihar ediyor; zulmü ile telezüz ediyor, sıkılmayarak aşikâre bir surette işliyor.

İşte bu mahsus maddelerde garazsız ve sırf hak ve maslahat için gıybet caiz olabilir. Yoksa gıybet, nasıl ateş odunu yer bitirir; gıybet dahi a'mal-i sâlihayı yer bitirir.⁶⁷⁶

Bu durumda, yetkili kişiye gidip “falan şöyle şöyle yapıyor” diyerek onun kötülüklerini söylemek, böylece kötülüğün önlenmesine çalışmak gıybet değildir.

Ticari ortaklık veya evlilik gibi bir konuda “falan hakkında ne dersin?” diye sorulduğunda meşveretin hakkını eda olarak o kişinin tarafımızca bilinen eksi ve eksik yönlerine dikkat çekmemiz gıybet değildir.

Birisini anlatırken muhatabımız onu tanımakta zorlandığında tahkir gayesi olmaksızın sırf tarif niyetiyle onun aslında hoşlanmayacağı bir lakabını söylemek gıybet değildir.

Yaptığı rezaletlerle gurur duyan kimselere insanların kapılmaması için, onların bu rezaletlerinden bahsetmek gıybet değildir...

Kazf-ı muhsanat

Kazf-ı muhsanat, “muhsan olan (namuslu) bir kimseye zina ithamında bulunmak veya nesebini reddetmek” demektir. Daha çok kadınlar hakkında ithamlar olduğundan “namuslu kadınlara zina isnadında bulunmak” anlamında **kazf-ı muhsanat** denilmiştir. Ama hüküm itibarıyla iffetli bir kadına böyle bir ithamda bulunmakla, iffetli bir erkeğe ithamda bulunmak arasında bir fark yoktur.

Hz. Peygamber, böyle bir iftirayı insanı helake götüren yedi büyük günahın biri olarak zikretmiştir.⁶⁷⁷

⁶⁷⁶Nursi, **Mektubat**, s. 277

⁶⁷⁷Buhârî, Vesâyâ, 23

Nur Sûresinin ilk üç sayfası zina ve zina iftirası konularını ele alır. Kazf-ı muhsanat meselesi de bu münasebetle ifade edilmiştir. Kur'an bunu şöyle bildirir:

“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen sopa vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsıkların ta kendileridir.”⁶⁷⁸

Bediüzzaman, bu meselede şu noktalara dikkat çeker:

Gıybetin en fena ve en şenii ve en zalimane kısmı, kazf-ı muhsanat nev'idir. Yani gözüyle görmüş dört şahidi gösteremeyen bir insan, bir erkek veya kadın hakkında zina isnad etmek; en şeni' bir günah-ı kebaire ve en zalimane bir cinayettir, hayat-ı içtimaiye-i ehl-i imanı zehirlerdir bir hıyanettir, mes'ud bir ailenin hayatını mahveden bir gadirdir.

Evet, Sure-i Nur bu hakikati o kadar şiddetle göstermiş ki, vicdan sahibini titretiyor ve tüylerini ürperttiriyor. *لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا* *سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ* şiddetle ferman ediyor ve diyor ki: Gözüyle görmüş dört şahidi gösteremeyen merduduş-şehadettir. Ebedî şehadetlerini kabul etmeyiniz. Çünkü yalancılardır.

Acaba böyle kazfe cesaret eden hangi adam var ki, gözüyle görmüş dört şahidi gösterebilir? Kur'an-ı Hakîm bu şartı koşturmakla, böyle şeylerde şakk-ı şefe etmeyiniz, bu kapıyı kapayınız demektir.⁶⁷⁹

Bediüzzaman'ın bu değerlendirmesinde şu noktalar görülmektedir:

- Kazf-ı muhsanat, gıybetin en fena, en çirkin ve en zalimane kısmıdır.

⁶⁷⁸Nur, 4

⁶⁷⁹Nursi, **Barla Lahikası**, s. 267-268

- Kadınlara mesnetsiz zina isnadı cezayı gerektirdiği gibi, erkeklere iftira da aynı cezayı gerektirir.

- Böyle bir iftira, mü'minlerin sosyal hayatını zehirlendiren bir hıyanettir.

- Böyle bir yalan, mutlu bir ailenin hayatını mahveden bir zulümdür.

-“**O’nu** (böyle bir iftirayı) **işittiğinizde ‘Bu konuda konuşmamız yakışık almaz; -haşa-, bu büyük bir iftiradır’ demeniz gerekmez miydi?**”⁶⁸⁰ âyetinin hükmüyle ehl-i iman böyle iftira durumlarında sessiz kalmamalı, “bu bir iftiradır!” diyerek tepki vermelidir.

- Böyle bir iddiada bulunanın olayı gözüyle görmüş dört şahit getirmesi gerekir.

- Şahit getiremediğinde artık fasık sayılır, daha sonraki hayatında şahitliğine itibar edilmez.

- Kur’an-ı Hakîmin dört şahit şartı getirmesinde, “böyle şeylerde ağzınızı açmayınız, bu kapıyı kapayınız” mesajı vardır.

Büyüklerin küçüklere “oğlum” demeleri ve zıhar olayı

İslâm öncesi Arap toplumunda cari adetlerden biri, evlatlık sistemidir. Evlatlıklar aynen evlat gibi kabul edilir, söz gelimi evlatlığının boşadığı hanımla evlenmek uygun görülmezdi. Zeyd Bin Harise, Hz. Peygamberin evlatlığı durumunda idi. Hanımını Zeyneb’i boşayınca, Rasûlullah İlahi irade doğrultusunda Hz. Zeyneb’i zevce olarak aldı. Bu uygulama ile evlatlığın gerçek evlat olmayacağı fiili bir şekilde gösterildi.

Cenab-ı Hakk, bu konuda şu hükmü bildirir:

⁶⁸⁰Nur, 16

“Allah, evlatlıklarınızı oğullarınız kılmamıştır... Onları babalarına nisbetle çağırın. Allah katında bu daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar dinde kardeşiniz ve dostlarınızdırlar...”⁶⁸¹

Bediüzzaman, bu muhtevayı vuzuha kavuşturma sadedinde şöyle der:

Büyüklerin küçüklere “oğlum” demeleri, zıhar meseleleri gibi, yani karısına “anam gibisin” dese, haram olduğu gibi değildir ki, ahkâm onunla değişsin. Hem büyüklerin raiyetlerine ve peygamberlerin ümmetlerine pederane nazar ve hitapları, vazife-i risalet itibariyledir; şahsiyet-i insaniye itibariyle değildir ki onlardan zevce almak uygun düşmesin?⁶⁸²

Yani, kişi hanımına “anamsın, bacımsın” dese, buna bir hüküm terettüp eder, onu boşamış olur. Ama -bir öğretmenin öğrencisine “oğlum” demesi misali- birisine “oğlum” demekle o kişi gerçekten onun oğlu olmaz ve buna bir şey terettüp etmez.

Zıhar, sırt anlamına gelen zahr kökünden gelir. Terim olarak kişinin hanımını anne veya kız kardeşi gibi nikâhı kendisine ebedi haram olan birisine benzetmesidir. İslam öncesinde kişi hanımına “Sen bana anam gibisin” dediğinde onu boşamış oluyordu. İslam Dini geldiğinde bunu tümüyle kaldırmadı, ama kefarete vererek evliliği devam ettirebilmelerine imkân sağladı.

⁶⁸¹ Ahzab, 4-5

⁶⁸² Nursi, **Mektubat**, s. 28

6. BÖLÜM: UKÛBÂT (Ceza Hukuku)

Şeriat

Şeriat, “kendisinden su içilen, açıkta olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar” demektir. Dinin daha çok hüküm yönünü ifade eder. Dinin bu şekilde isimlendirilmesinde Allah’ın koyduğu hükümlerin tertemiz bir âb-ı hayat olduğuna işaret vardır. “Allah’ın şeriatı” denildiğinde “Allah’ın dini” anlaşılır. Fıkıh ilminden “şeriat” olarak da bahsedilir. Hüküm koyması itibarıyla Cenab-ı Hakka “Şâri’, Şâri-i Hakiki” denilir.

Şu âyet, dinin bir şeriat olduğunu anlatır:

“Sonra (ey peygamber!) Din hususunda Seni bir şeriat üzere kıldık, ona tabi ol!”⁶⁸³

Günümüzde pek çok kimse İslam ülkesinde yaşadığı halde dini o kadar da bilmemektedir. Aslen Müslüman olmakla birlikte bazıları “Ben şeriata karşıyım” diyebilmektedir. Bu söz, aslında küfürdür. Ama bunu söyleyen kendi zihnindeki şeriata karşıdır. Zihnindeki şeriat ise daha çok “adam öldüren kisas cezası ve hırsızlık edenin elinin kesilmesi” gibi durumlardır. Şeriatın İslam olduğundan haberi bile yoktur. Dolaşısıyla böyle bir sözü inkârından dolayı değil, cehaletinden dolayı söylemiştir.

Bediüzzaman, şeriatın insanlara bir kısım hükümler bildirmesinin makul bir cihetini şöyle nazara verir:

⁶⁸³Casiye, 18

Acaba bir şeriat, 'karıncaya bilerek ayak basmayınız' dese, tâzibinden men etse, nasıl benî Âdem'in hukukunu ihmâl eder?⁶⁸⁴

Allah, -tabir yerindeyse- karıncanın bile hukukunu gözetmişse, Âdemoğullarının hukukunu elbette ihmal etmez.

Bediüzzaman "Şeriat ikidir" der ve şöyle açıklar:

Birincisi: Âlem-i asgar olan insanın ef'al ve ahvalini tanzim eden ve sıfat-ı kelâmdan gelen bildiğimiz şeriattır.

İkincisi: İnsan-ı ekber olan âlemin harekât ve sekenatını tanzim eden, sıfat-ı iradedden gelen şeriat-ı kübra-yı fitriyedir ki; bazan yanlış olarak tabiat tesmiye edilir.⁶⁸⁵

Bunlardan birincisi, şu koca âlemin küçük bir numunesi olan insanın fiillerini ve hallerini tanzim eden şeriattır. İkincisi ise, büyük bir insan hükmünde olan âlemin hareketlerini ve durumlarını tanzim eden şeriattır. Şeriat denildiğinde daha çok Allah'ın kelim sıfatından gelen birincisi hatıra gelir. İkinci şeriat ise, Allah'ın irade sıfatından gelmekte ve âlemdeki nizam ve intizamı sağlamaktadır. Mesela güneş bu şeriata bağlı olarak belli bir yörüngede hareket etmekte ve kendisine gösterilen çizgiden asla sapmamaktadır. İnsanlarla ilgili şeriat da insanların düzgün bir hayat yaşamalarına yönelik İlahi kanunlarla, emir ve yasaklarla doludur. Ama güneşten farklı olarak bunlara uyup uymamak insanların kendi iradelerine bırakılmıştır. Çünkü insan bu dünyada imtihan edilmektedir...

1909 yılında **Otuz bir Mart Hâdisesi** denilen bir darbe teşebbüsü meydana gelir. Bediüzzaman, olaylarda yatıştırıcı olduğu halde mahkemeye sevk edilir. İdamla yargılandığı

⁶⁸⁴Nursi, **Asar-ı Bediye**, s. 335

⁶⁸⁵Nursi, **Mektubat**, s. 478

mahkemeden beraatla çıkar. Mahkeme reisi Hurşid Paşanın ithamlarından biri, “Sen de şeriat istemişsin?...” ifadesidir.

Bediüzzaman şöyle cevap verir:

Şeriatın bir hakikatine, bin ruhum olsa feda etmeye hazırım. Zira şeriat, sebep-i saadet ve adalet-i mahz ve fazilettir. Fakat ihtilâlcilerin isteyişi gibi değil!⁶⁸⁶

Şeriatı istemek kötü bir şey değildir. Çünkü şeriat insanların dünya ve âhîret mutluluğuna sebeptir. Hükümleri itibariyle tamamıyla adalet ve fazilettir. Ancak o, bu kalkışma hareketinde meydanlarda “şeriat isteriz!” diye slogan atanların isteyişi tarzında bir hareketin içinde olmamıştır. Bunu güncel bir örnekle ifade edersek şöyle denilebilir: Müslümanım, ama DAİŞ militanları gibi değil!

Bediüzzaman’ın mahkemedeki ifadelerinden biri de şudur:

Ben talebeyim, onun için her şeyi mizan-ı Şeriatla muvazene ediyorum.”⁶⁸⁷

Dinin terazisiyle değil de, söz gelimi günümüzde mer’i kanunlara göre tartılırsa, pek çok meselenin hükmü çok farklı olacaktır. Mesela şeriate göre içki haramdır, masum bir cana kıymanın cezası idamdır, flört caiz değildir, faiz yasaktır... Ama bunların hükümleri mevcut kanunlara göre hayli farklıdır.

Tesir yönüyle beşerî ve ilahî hukuk

Hukuk kurallarının insan üzerindeki etkisiyle, İlahi hükümlerin insan üzerindeki etkisi aynı değildir. İlahi hükümler, beşeri kanunlara göre çok daha ileri düzeyde yaptırım gücüne sahiptir. Bunu takoz ve fren misaliyle kolayca anlayabiliriz. Beşeri kanunlar boşa alınmış bir arabayı durdurmak

⁶⁸⁶Nursi, *Asar-ı Bediyye*, s. 424; *Tarihçe-i Hayat*, s. 60. Ayrıca bkz. *Şualar*, s. 449

⁶⁸⁷Nursi, *Asar-ı Bediyye*, s. 423

için konulan takoza, İlahi hükümler ise aynı arabadaki fren sistemine benzer.⁶⁸⁸

Misal olarak hemen her zamanda ve hemen her toplumda görülebilen zina olayına bakalım. Zina, dinen günah, ahlaken kötü ve kanunen de suçtur.⁶⁸⁹

İnsan nefis itibarıyla zina gibi fiillere meyillidir. Kanunlar ceza vermek suretiyle bu meyli kırmaya çalışır. İlahî kanunda da bunun cezası vardır. Ama bunun dışında “Allah’ın emrine muhalefet etmiş olmak, diğer âlemde bu yüzden azap çekmek...” gibi başka müeyyideler de bulunmaktadır.

Bir başka misal olarak, alacaklı kimsenin vadesi gelen borcunu tahsiline bakabiliriz. Alacaklı kimse, borçlu kimse borcunu zamanında vermediğinde mahkemeye müracaat edebilir ve haciz yoluyla alacağını alabilir. Bu, tamamen kanunidir, dinen de meşrudur. Ancak din böyle durumlarda başka alternatifler de sunar. Mesela konuyla alakalı şu âyete bakalım:

“Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. (Borcu) sadaka olarak bağışlamanız ise, -eğer bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.”⁶⁹⁰

Bu âyeti bilen bir kişi, alacağını tahsil etmediğinde gönül rahatlığıyla “haydi, alacağımdan vaz geçtim, sadakam olsun” diyebilir. Böylece âyetin “-eğer bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır” kısmının müjdesine nail olmaya çalışır.

Kıyas

Kıyas, kasten işlenen adam öldürme ve yaralamalarda suçlunun kendi işlediği fiil cinsinden ve ona denk bir ceza ile cezalandırılmasıdır. Kasten öldüren biri devlet eliyle öldürülür, kasten yaralayan biri benzeri bir şekilde ceza görür. Kıyasın

⁶⁸⁸ Bkz. Köse, s. 45

⁶⁸⁹ Bkz. Köse, s. 46

⁶⁹⁰ Bakara, 280

uygulanması, ölenin yakınlarının affetmemesi veya diyeti kabul etmemesi durumundadır.

Kur'an, kisasın önemini şöyle bildirir:

“Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.”⁶⁹¹

Kur'an, haksız yere cana kıyan katil için “cana can” prensibini getirir:

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.”⁶⁹²

Masum bir cana kıyan kimsenin öldürülmesi nice faydalar sağlar. Şöyle ki:

-Başkasını öldürmeyi düşünen nice katil aday, cezanın ağırlığı sebebiyle öldürmeye cesaret edemez, böylece hem muhatabı ölmemiş olur, hem de kendisi.

- Masumu öldürenin öldürülmesi, kan davalarını önler. Katile hapis cezası verilip sonra çıktığında masumun yakınları onu veya o sülaleden birisini veya birilerini öldürmeye çalışır. Bu ise zincirleme olarak kan davalarına yol açar. Ama katil, devlet eliyle öldürüldüğünde, maktulün yakınları rahat eder ve iş orada biter.

- İdam cezası, kangren olmuş bir uzvu kesmeye benzer. Halkımız arasında “merhametten maraz doğar” tabiri vardır. Her zaman için değilse bile, en azından bazı durumlar için bunun doğru olduğunda şüphe yoktur. İslam'da esas olan merhamettir ve insanlara şefkatle muamele etmektir. Ama kangren olmuş bir uzuv haline gelen bir katile merhamet edip idama karşı çıkmak, mağdur durumda olan nice insanın haklarını nazara almamak anlamına gelir.

- Günümüzde Avrupa Birliği örneğinde görüldüğü gibi bazı ülkelerde idam cezası kaldırılmıştır. Avrupa birliğine aday

⁶⁹¹ Bakara, 179

⁶⁹² Bakara, 179

bir ülke olarak bizde de idam cezası uygulanmamaktadır. Ama kamu vicdanı bu meselede -tabir yerindeyse- idamı özlemektedir. Çünkü mevcut sistemde binlerce kişinin katiline bile idam cezası verilememektedir. Onlarca çocuğa tecavüzde bulunup öldüren, toplum için tam bir felaket olan psikolojik deli ve sapık kimseler yakalandığında hapishanede beslenmektedir. Bugün Amerika gibi nice ülkede idam cezası varken Kur'anda yer alan bir hükmün uygulanmayışı kendi köklerimize ters düşmenin bir görüntüsüdür. Bu, bize yakışmamaktadır. Suç varsa ceza da olmalıdır. Bazı suçların cezası ise, idamdır.

Bediüzzaman'ın şu ifadesi bu bağlamda düşünülebilir:

On üç asır evvel şariat-ı garra teessüs ettiğinden, ahkâmda Avrupa'ya dilencilik etmek, Din-i İslâma büyük bir cinayettir ve şimale müteveccihen namaz kılmak gibidir.⁶⁹³

Avrupa, kendi dinine ve örfüne göre kısas uygulamayabilir, bu onların meselesidir. Ama İslam Dininde kısasla ilgili açık hükümlere rağmen bunu göz ardı etmek Müslüman olmanın izzetiyle bağdaşmamaktadır. Böylesi bir durum, üstteki değerlendirmeye “kuzeye doğru namaz kılmak gibidir.”

İslam Dini hayatı mukaddes tanır, haksız yere bir cana küymayı bütün insanları öldürmeye eş tutar:

“...Bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın kim bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir.”⁶⁹⁴

Bediüzzaman âyeti şöyle açıklar:

Adalet-i mahzanın en büyük düsturunu vaz'ediyor.
Der ki: Bir masumun hayatı, kanı, hatta umum beşer için olsa da heder olmaz. İki nazar-ı kudrette bir olduğu gibi, nazar-ı adalette de birdir.⁶⁹⁵

⁶⁹³Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 496

⁶⁹⁴Maide, 32

⁶⁹⁵Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 143

Beşer hukuku, en azından uygulamalar yönüyle cüz'i hakları göz ardı edebildiğinden, tarih boyu adalet görünümü altında nice zulümler işlenmiştir. Kur'an ise, velev bütün beşer için de olsa bir masumun kanını heder etmemektedir.

Ölenin yakınlarının katili affetmeleri veya diyete razı olmaları durumunda kısas hükmü düşer. Kur'an bunu şöyle bildirir:

“Ancak katil, kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir şekilde affedilirse, maruf bir yol izlemek ve güzellekle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir.”⁶⁹⁶

Âyet metnindeki “şey” ifadesi, en ufak bir affı da içine alır. Çünkü affın az bir kısmı da, kısasın düşmesinde tam affetmek gibidir. Buradaki af, öldürülenin velisi tarafından yapılan af'tır. **“Kardeşi”** diye ifade edilmesi, iki tarafın insan cinsinden ve İslam dininden olmasını nazara vererek kalbi rikkate getirmek, şefkate sevk etmek içindir. Ölenin velisi, kısas istememe durumunda, diyeti kaba bir tavra girmeden istemeli, öldüren de güzel bir şekilde bunu ödemelidir, geciktirmemeli ve miktarı azaltmamalıdır. **Maruf yol** ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir yol izlemektir.

Bediüzzaman, üstteki âyet çerçevesinde, kendisiyle beraber hapiste bulunanlara şöyle der:

Ey hapis arkadaşlarım ve din kardeşlerim!

Size hem dünya azabından, hem âhiret azabından kurtaracak bir hakikati beyan etmek, kalbime ihtar edildi. O da şudur:

Meselâ: Birisi birinin kardeşini veya bir akrabasını öldürmüş. Bir dakika intikam lezzetiyle bir katil, milyonlar dakika hem kalbî sıkıntı, hem hapis azabını çektirir ve maktulün akrabası dahi intikam

⁶⁹⁶Bakara, 178

endişesiyle ve karşısında düşmanını düşünmesiyle, hayatının lezzetini ve ömrünün zevkini kaçıır. Hem korku, hem hiddet azabını çekiyor. Bunun tek bir çaresi var. O da Kur'anın emrettiği ve hak ve hakikat ve maslahat ve insaniyet ve İslâmiyet iktiza ve teşvik ettikleri olan barışmak ve musalaha etmektir.

Evet, hakikat ve maslahat sulhtur. Çünkü ecel birdir, değişmez. O maktul, herhalde ecel geldiğinden daha ziyade kalmayacaktı. O katil ise, o kaza-i İlahiye vasıta olmuş. Eğer barışmak olmazsa, iki taraf da da-ima korku ve intikam azabını çekerler. Onun içindir ki; “Üç günden fazla bir mü'min diğer bir mü'mine küsmemek” İslâmiyet emrediyor. Eğer o katil, bir adavetten ve bir kinli garazdan gelmemişse ve bir münafık o fitneye vesile olmuş ise; çabuk barışmak elzemdir. Yoksa o cüz'î musibet büyük olur, devam eder. Eğer barışsalar ve öldüren tövbe etse ve maktule her vakit dua etse, o halde her iki taraf çok kazanırlar ve kardeş gibi olurlar. Bir gitmiş kardeşe bedel, birkaç dindar kardeşleri kazanır...⁶⁹⁷

Katil cennete girer mi?

Bediüzzaman'ın matbu kitaplarında yer almayan, ancak “gayrı münteşir” diye bilinen mektuplarından birinde şöyle önemli bir soru ve cevaba yer verilir:

Müdakkik talebelerinden Re'fet Bey, kendisine şöyle bir soru sorar:

“Kim bir mü'mini kasten öldürürse; cezası, içinde ebedî olarak kalacağı cehennemdir.”⁶⁹⁸ âyet-i celilesi katiller hakkında pek korkunçtur. Bunu soruyorlar. “İstiğfar eden kabul olunmaz mı” diyorlar. Cevaben dedim:

⁶⁹⁷Nursi, **Sözler**, s. 151-152

⁶⁹⁸Nisa, 93

“Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındakileri ise, dilediği kimse için bağışlar.”⁶⁹⁹ âyeti mûcibince kabil-i afvdir.

Her iki âyet-i celilenin manalarının te’lifini ve biri diğeri-ni nakzedip etmediğinin bildirilmesini istediler. Üstadımıza müracaata mecbur kaldım...

Bediüzzaman buna Tefsir ve Fıkıh kitaplarında yer alan bir açıklama ile cevap vererek şöyle der:

Birinci âyetin tefsirinde, istihlal ile küfre gider, ebedî Cehennem’de kalır, demişler.⁷⁰⁰

Yani âyetteki bu şiddetli ceza, mü’minin kanını heder olarak görüp, onu öldürmeyi helal sayan kimse içindir. Mü’mini mü’min olduğu için öldüren biri, bunun cezasını ebedi cehennem olarak çeker. İkinci âyette “şirk dışında her günahın bağışlanabileceği” ifade edilmiştir. Nefsine ve öfkesine mağlup olarak bir mü’mini öldüren mü’min kimse, bundan dolayı ciddi pişman olup tevbe ettiğinde ve ömrünün sonraki günlerinde istikamet üzere yaşayabilğinde affa nail olabilir veya ebedi cehennem hükmünden hariç kalabilir.

Öte yandan, âyette bildirilen cehennemde daimi kalmaktan murat, uzun süre kalmak da olabilir. Çünkü günahkâr mü’minlerin cehennemde azaplarının ebedi olmadığına pek çok deliller bulunmaktadır.

Hırsızın cezası

Kişinin helâlinden kazanmış olduğu malına hiçbir şekilde dokunulamaz. Çalan kimse şiddetli bir şekilde cezalandırılır ve eli kesilir. Kur’an bunu şöyle bildirir:

⁶⁹⁹Nisa, 116

⁷⁰⁰<http://risaleinur.online/ansiklopedi/K/37-kisas.php>

“İşledikleri suça bir karşılık ve Allah tarafından insanlara ibret verici bir ceza olmak üzere, hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesin. Allah Azîzdir- Hakîmdir (mutlak galiptir, tam hikmet sahibidir.)”⁷⁰¹

Hamdi Yazır, bu konuda şöyle der: “Hırsızlığa cesaret eden bir elin İslâm’ın toplum hayatı içinde kangren olmuş bir uzuv gibi kesilmesi kaçınılmaz olur.”⁷⁰²

İslam hukuk sisteminde hırsıza verilen cezayı çok şiddetli bulan birisine, muhatabı sorar: “Dostum, otuz yıllık birikimini birisi evine girip çalsa, sonra sen de onu yakalasan, ona ne yaparsın?”

Adam der: “Öldürürüm onu!”

Muhatabı der: “Sen, şiddetli bulduğun hükümden daha ileri gittin, şeriat onun bir elini keserken, sen adamın canına kıydın, ne el bıraktın, ne ayak!”

Gerçi günümüzde de din adına konuşanlardan bazıları hırsız elinin idamına hükmeden âyeti **tarihsel** bağlamda ele almakta ve günümüz şartlarında farklı ceza alternatifleri olabileceğini söylemektedir. Ama her halükarda şu nokta göz ardı edilmemelidir: Cezalar okşayıcı değil, caydırıcı olmalıdır. Okşayıcı cezalar suçu önlemez, aksine suça özendirir. “Ah bir zengin olsam” diyen nice insan, hırsızlıkla buna ulaşmayı hayal edebilir. Yakalansa bile eline bir şey olmadığını, hapiste üç-beş ay yatıp sonra çıktığını gördüğünden bu riski kolaylıkla göze alır, hırsızlık yapar.

Şayet yakalansa, içerde kaldığı üç-beş ay kendisine âdeta bir “korku yenme” tecrübesi olur, akli başına gelip vazgeçmekten ziyade “hırsızlığa devam” kararı alır. Hele içerde benzeri şahıslarla kalmışsa, onlardan da tecrübe kazanır, hatta

⁷⁰¹Maide, 38

⁷⁰²Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, III, 1673

çıktıklarında organize hale gelip “çete” olarak yollarına devam ederler.

Bediüzzaman, dinde hırsızlığın cezası meselesini mufassal bir anlatımla şöyle ele alır:

Bir zaman bir adam, bir sahrada, bedeviler içinde ehl-i hakikat bir zatın evine misafir olur. Bakıyor ki, onlar mallarının muhafazasına ehemmiyet vermiyorlar. Hatta ev sahibi, evinin köşesinde paraları oralarda açıkta bırakmış. Misafir, hane sahibine dedi: “Hırsızlıktan korkmuyor musunuz, böyle malınızı köşeye atmışsınız?”

Hane sahibi dedi: “Bizde hırsızlık olmaz.”

Misafir dedi: “Biz paralarımızı kasalarımıza koyduğumuz ve kilitlediğimiz halde çok defalar hırsızlık oluyor.”

Hane sahibi demiş: “Biz emr-i İlahî namına ve adalet-i şer’iye hesabına hırsızın elini kesiyoruz.”

Misafir dedi: “Öyle ise çoğunuzun bir eli olmamak lâzım gelir.”

Hane sahibi dedi: “Ben elli yaşına girdim, bütün ömrümde bir tek el kesildiğini gördüm.”

Misafir taaccüp etti, dedi ki: “Memleketimizde her gün elli adamı hırsızlık ettikleri için hapse sokuyoruz. Sizin buradaki adaletinizin yüzde biri kadar tesiri olmuyor.”

Hane sahibi dedi: “Siz büyük bir hakikatten ve acib ve kuvvetli bir sırdan gaffet etmişsiniz, terketmişsiniz. Onun için adaletin hakikatini kaybetmişsiniz. Maslahat-ı beşeriye yerine adalet perdesi altında garazlar, zalimane ve tarafgirane cereyanlar müdahale eder, hükümlerin tesirini kırar. O hakikatin sırrı budur:

Bizde bir hırsız elini başkasının malına uzattığı dakikada hadd-i şer’inin icrasını tahattur eder. Arş-ı

İlahîden nâzil olan emir hatırına gelir. İmanın hassası ile, kalbin kulağı ile, kelâm-ı ezeliîden gelen ve “hırsız elinin i’damına” hükmeden *وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا* ve *أَيْدِيَهُمَا* âyetini hissedip işitir gibi iman ve itikadı heycana ve hissiyat-ı ulviyesi harekete gelir. Ruhun etrafından, vicdanın derin yerlerinden, o sirket meyelanına hücum gibi bir halet-i ruhiye hâsıl olur. Nefis ve hevesten gelen meyelan parçalanır, çekilir. Git gide o meyelan bütün bütün kesilir. Çünkü yalnız vehim ve fikir değil, belki manevî kuvveleri -akıl, kalb ve vicdan- birden o hisse, o hevese hücum eder. Hadd-i şer’îyi tahattur ile ulvî zecr ve vicdanî bir yasakçı o hissın karşısına çıkar, susturur.

Evet, iman kalpte, kafada daimî bir manevî yasakçı bıraktığından fena meyelanlar histen, nefisten çıktıkça “yasaktır” der, tardeder kaçıır.

Evet, insanın fiilleri kalbin, hissın temayülatından çıkar. O temayülat, ruhun ihtisaratından ve ihtiyacatından gelir. Ruh ise, iman nuru ile harekete gelir. Hayır ise yapar, şer ise kendini çekmeğe çalışır. Daha kör hisler onu yanlış yola sevkedip mağlup etmez.

Elhasıl: Had ve ceza, emr-i İlahî ve adalet-i Rabbâniye namına icra edildiği vakit hem ruh, hem akıl, hem vicdan, hem insanîyetin mahiyetindeki latifeleri müteessir ve alâkadar olur. İşte bu mana içindir ki, elli senede bir ceza, sizin her gün müteaddit hapsinizden ziyade bize faide veriyor. Sizin adalet namı altındaki cezalarınız, yalnız vehminizi müteessir eder. Çünkü biriniz hırsızlığa niyet ettiği vakit millet, vatan maslahatı ve menfaati hesabına cezaya çarpılmak vehmi gelir. Yahut insanlar eğer bilseler ona fena nazarla bakarlar. Eğer aleyhinde tebeyyün etse, hükümet de onu hapsedmek ihtimali hatırına geliyor. O vakit yalnız kuvve-i vahimesi cüz’î bir teessür hissederek. Hâlbuki nefis ve histen çıkan -hususan ihtiyacı

da varsa- kuvvetli bir meylan galebe eder. Daha o fenalıktan vazgeçmek için o cezanız fayda vermiyor. Hem de emr-i İlahî ile olmadığından o cezalar da adalet değil. Abdestsiz, kiblesiz namaz kılmak gibi battal olur, bozular. Demek hakikî adalet ve tesirli ceza odur ki: Allah'ın emri namıyla olsun. Yoksa tesiri yüzden bire iner.

İşte bu cüz'î sirkat meselesine sair küllî ve şümüllü ahkâm-ı İlahiye kıyas edilsin. Ta anlaşılınsın ki: Saadet-i beşeriye dünyada adalet ile olabilir. Adalet ise doğrudan doğruya Kur'anın gösterdiği yol ile olabilir...⁷⁰³

Öyle görülüyor ki, İslam'da hırsız verilen el kesme cezası elleri kesmek için değil, hırsızlığın önünü kesmek içindir. Bu cezanın uygulandığı dönemlerde hırsızlığın önü büyük ölçüde alınmış, dengeli ve huzurlu bir toplum modeli ortaya konmuştur.

Mürtedin katli

Mürted, “dönmek” anlamındaki “irtidad” masdarından gelir. İrtidad, “Bir Müslümanın kendi iradesiyle İslâm dininden çıkmasını” ifade eder. İslam Dini, mürtede hayat hakkı tanımaz. Bununla ilgili Kur'anda açık bir hüküm olmamakla birlikte, hadislerde onlara hayat hakkı tanınmamıştır.⁷⁰⁴ Ulemanın da yorumu -ilgili hadislerden hareketle- genelde bu merkezdedir. Hz. Peygamber şöyle bildirir:

“Dinini değiştireni öldürün!”⁷⁰⁵

Bediüzzaman, -doğrudan değilse bile- eserlerinde yeri geldikçe bu konuya temas etmiştir. Mesela:

⁷⁰³Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 407-409

⁷⁰⁴Mesela bkz. Buhârî, Cihâd, 149; Müslim, Kasame, 25, 26; Tirmizi, Hudud, 15; Ebu Davud, Hudud, 1; Nesâî, Kasame, 5, 14

⁷⁰⁵Buhârî, İstîtabetü'l-mürteddîn, 2

...Bir Müslüman İslâmiyet dairesinden çıksa, mürted ve anaşist olur, hayat-ı içtimaiyeye zehir hükmüne geçer.⁷⁰⁶

...Mürtedin vicdanı tamam bozulduğundan, hayat-ı içtimaiyeye zehir olur. Ondandır ki, ilm-i usûlde “Mürtedin hakk-ı hayatı yoktur. Kâfir eğer zimmî olsa veya musalaha etse, hakk-ı hayatı var” diye usûl-i Şeriatın bir düsturudur.⁷⁰⁷

Hem İslâmiyet, sair dinlere kıyas edilmez. Bir Müslüman İslâmiyetten çıksa ve dinini terketse, daha hiçbir peygamberi kabul edemez; belki Cenab-ı Hakk'ı dahi ikrar edemez ve belki hiçbir mukaddes şey'i tanımaz; belki kendinde kemalâta medar olacak bir vicdan bulunmaz, tefessüh eder. Onun için İslâmiyet nazarında, harbî kâfirin hakk-ı hayatı var. Hariçte olsa musalaha etse, dâhilde olsa cizye verse; İslâmiyetçe hayatı mahfuzdur. Fakat mürtedin hakk-ı hayatı yoktur. Çünkü vicdanı tefessüh eder, hayat-ı içtimaiyeye bir zehir hükmüne geçer. Hâlbuki Hristiyan'ın bir dinsizi, yine hayat-ı içtimaiyeye nâfi' bir vaziyette kalabilir. Bazı mukaddesatı kabul eder ve bazı peygamberlere inanabilir ve Cenab-ı Hakk'ı bir cihette tasdik edebilir.⁷⁰⁸

Mürtedi de zehir bilir. Hem de bir semm-i kâtil. Onun için idam eder. Heder eder kanını.⁷⁰⁹

Öyle görülüyor ki, Müslüman iken dini bırakan kimse vicdanen tefessüh etmekte, Müslümanların toplum hayatı için öldürücü bir zehir hükmüne geçmektedir. Bu sebeple hayat hakkı tanınmamıştır. Kâfirin ise hayat hakkı vardır. Kendi

⁷⁰⁶Nursi, **Emirdağ Lâhikası - II**, s. 159

⁷⁰⁷Nursi, **Lem'alar**, s. 122

⁷⁰⁸Nursi, **Mektubat**, s. 438

⁷⁰⁹Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 636-637

ülkesinde yaşayan bir kâfirle Müslümanların bir alıp veremediği olmaz. Hatta kâfirler “cizye” denilen vergilerini vererek hayatları ve hukukları mahfuz bir şekilde İslam diyarında da yaşayabilirler.

Dinden çıkmanın hukuk düzeni bakımından suç sayılması İslâm’dan önce de yaygın bir anlayış olup Yunanlılar ve Romalılar’da bu suça ölüm cezası verilmiş, Yahudilikte taşlanarak öldürülme cezası öngörülmüştür.⁷¹⁰ Hristiyanlıkta dinden çıkanlar için çeşitli dönemlerde ölüm ve aforoz gibi cezalar uygulanmış ve engizisyon mahkemeleri kurulmuştur.⁷¹¹

Günümüz şartlarında pek çok insan hadislerde bildirilen hükmü çok ağır görebilir. Hatta Kur’andaki **“De ki: Hak Rabbinizdir. Artık dileyen iman etsin, dileyen de kâfir olsun”**⁷¹² ve **“Dinde zorlama yoktur”**⁷¹³ gibi âyetlerden hareketle meseleyi tamamen “fikir ve inanç hürriyeti” çerçevesinde değerlendirebilir. Kanaatimizce burada göz ardı edilen şöyle bir durum vardır: İlgili suç ve ceza, kendi halinde yaşayan bir mürtedle ilgili olmaktan ziyade “vatana ihanet” kabilinden bir durumu ifade etmektedir. Bütün devletlerde en ağır cezalar, devleti yıkmaya yönelenlerle ilgilidir. Anlaşıldığı kadarıyla mürtedle alakalı ceza da buna benzemektedir. Nitekim büyük âlimlerden Pezdevi meseleyi şöyle değerlendirir: Mürtedin öldürülmesi dinden dönmesinden dolayı değil, Müslümanlarla savaştan dolayı gerekir.⁷¹⁴

Bu meselede çok önemli başka bir nokta şudur: Mürtedle ilgili hükmü vermek ve cezayı uygulamak, devlete ait bir görevdir. Bir Müslümanın dinden çıkan biri hakkında “mürted

⁷¹⁰Tevrat, Tesniye, 13/6-10

⁷¹¹İrfan İnce, **“Ridde”** md. DİA, XXXV, 88

⁷¹²Kehf, 29

⁷¹³Bakara, 256

⁷¹⁴Ebu'l-Yüsr Pezdevi, **Kenzü'l-Vüsûl**, Beyrut 1997, IV, 419

oldu, katli vaciptir!” deyip infazda bulunması söz konusu olamaz. Dolayısıyla böyle bir durumun tesbiti, İslam Devleti bünyesindeki mahkemelerde belirlenir. Hükmün uygulanması da devlet eliyle gerçekleştirilir.

7. BÖLÜM: DİN VE DEVLET

İslamî hükümlerin evrenselliği

Kur'an, bütün insanlara son İlahi mesajdır. Araplar her ne kadar onun ilk muhatapları ise de, tek muhatabı değildir. Buna kısaca "Kur'anın evrenselliği" denir. Güneş on dört asır evvelinde dünyayı aydınlatıyordu, bu gün yine aydınlatıyor, yarın da aydınlatmaya devam edecektir. Benzeri bir durum İslam güneşi için geçerlidir.

Esas itibarıyla Kur'ana dayanan İslam Hukuku, statik değil dinamik bir yapıya sahiptir. Her ne kadar bazıları onu 14 asır öncesine çözüm üreten bir sistem olarak görseler de, son din olarak İslam kıyamete kadar bütün zamanlara ve o zamanlardaki bütün insanlara çözümler sunmakta, hayatlarını tanzim etmektedir. Bediüzzaman şöyle der:

Kur'anın düsturları, kanunları, ezelden geldiğinden ebede gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölüme mahkûm değildir. Daima gençtir, kuvvetlidir.⁷¹⁵

İnsanların yaptığı kanunlar sık sık değişime maruz kalırlar. Kur'an ise Allah'ın ezeli ilminden geldiği cihetle bütün zamanlara hitap eder. Bediüzzaman, bunu şöyle nazara verir:

Kur'an, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakat-ı beşeriyeye birden hitab ettiği için öyle daimî bir şebabeti bulunmak lâzımdır. Hem de, öyle görülmüş ve görünüyor. Hatta efkârca muhtelif

⁷¹⁵Nursi, **Sözler**, s. 408

ve istidatça mütebayın asırlardan her asra göre güya o asra mahsus gibi bakar, baktırır ve ders verir. Beşerin âsâr ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor, değişiyor, tebdil ediliyor. Fakat Kur'anın hükümleri ve kanunları o kadar sabit ve rasihtir ki, asırlar geçtikçe daha ziyade kuvvetini gösteriyor.⁷¹⁶

Kur'an, bütün zamanlarda tazeliğini, gençliğini muhafaza etmektedir. Günümüzde de dünya nüfusunun beşte birinin Müslüman olması ve Kur'anı anlamaya çalışması bunu net bir şekilde gösterir. İnsanoğlunun fikirleri ve kanunları zamanla yaşlanır ve ölür. Kur'an ise ezeli bir hutbe olarak daima ter ü tazedir, iştiyakla okunmakta hatta ezberlenmektedir.

Önceki peygamberler kendi kavimlerine gönderilmişlerdi. Hz. Peygamber ise bütün insanlara gönderildi. Kur'an bunu şöyle anlatır:

“Biz seni bütün insanlara ancak bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”⁷¹⁷

“(Ey Peygamber!) De ki: Ey insanlar! Ben size ancak apaçık bir uyarıcıyım.”⁷¹⁸

İslam'ın evrenselliğinde şu gibi noktalar öne çıkmaktadır:

1-) O dayanağı itibarıyla evrenseldir, çünkü âlemlerin Rabbinin kelimasıdır.

2-) O, hitabında evrenseldir. İlk muhatapları Arap olmakla beraber “ey Araplar” diye hitap etmez, “ey insanlar!”, “ey iman edenler!” şeklinde umuma hitap eder.⁷¹⁹

3-) O, fitrata hitap ettiği için evrenseldir. Fıtrat ise bütün zamanlarda aynı özellikler gösterir. Mesela yalanı yasaklar.⁷²⁰

⁷¹⁶Nursi, **Sözler**, s. 407

⁷¹⁷Sebe, 28

⁷¹⁸Hac, 49

⁷¹⁹Mesela bkz. Bakara 22, 104, 153, 168, 172, 178, 183, 208, 254, 264, Nisa 1, 133, Araf 158, Hacc 1, Yunus 57, 104, 108, Hucurat 1, 2, 6, 10, 11, 12, 13...

⁷²⁰Hacc, 31

Bu yasak, bütün zamanlarda geçerli olan bir hükümdür. Çünkü yalan, her devirde kötüdür.

4-) O, meseleleri çözmesinde evrenseldir. Mesela ilk nazil olduğunda ırkçılık problemini çözmüş, günümüzde de aynı esaslarla çözmeye devam etmektedir.⁷²¹

5-) O, nasslar dışında akli ve içtihadı devreye sokmasıyla evrenseldir. Çünkü âyet ve hadisler sınırlı, olaylar ise âdeta sınırsızdır. Bu sınırsız olaylara **Kur'anî bir akılla**, yani onun esaslarından yola çıkan aydınlanmış bir akılla çözüm üretmek mümkündür. Mesela içki haramdır. Onun haramlığının hikmetini anladığımızda benzeri fonksiyona sahip olan uyuşturucu ve benzerlerinin de haram olduğu sonucuna rahatlıkla varabiliriz.

İslam'ın 14 asır öncesinin dini olduğunu, dolayısıyla günümüze hitap edemeyeceğini söyleyenler, nedense günümüz Avrupa hukuk sisteminin esasları itibariyle milattan önceki Roma Hukukuna dayanmasını gayet normal karşılar. Hâlbuki işin özü şudur:

Yasalar başlıca iki şekildedir: Anayasa ve diğer kanunlar. Anayasanın maddeleri çok olmaz, ama o genel esasları ve çerçeveyi belirler. Diğer yasalar ise, anayasaya ters düşmemek zorundadır.

İşte, İslam Hukukunda Kur'anın ve hadislerin bir kısım esasları anayasa hükmündedir. Bu esaslar çerçevesinde kıyamete kadar meydana gelecek bütün olaylara çözüm üretmek mümkündür.

İslam Hukukunun gerekliliği

Vahiy, bir cihetten Yüce Yaratıcının insan hayatının seyrine müdahalesi olarak değerlendirilir. Yani insanı yaratan Allah, onu kendi haline bırakmaz, gönderdiği vahiylerle yönlendirir,

⁷²¹Misal olarak Hucurat 10 ve 13. âyetlere bakılabilir.

hayatına çeki düzen verir. Bediüzzaman, bu bağlamda şöyle der:

Karıncaı emîrsiz, arıları ya'subsuz bırakmayan kudret-i ezeliye elbette,

Beşeri de bırakmaz şeriatsız, nebîsiz. Sırr-ı nizam-ı âlem, böyle ister elbette.⁷²²

Allah karıncalara ve arılara kendi içlerinden lider çıkarır, bunlar aracılığıyla onlarda bir nizam ve intizam meydana getirir. Benzeri bir durum aynen insanlar için geçerlidir. Onların da hayatlarını gönderdiği peygamberler ve indirdiği şeriatlarla tanzim eder.

Kur'anda anlatılan şu kıssa, meseleyi anlamamızda yeni ufuklar açacaktır:

Hız. Süleyman, bir sefer esnasında ordusuyla karınca vadisinden geçerken, karıncaların reisi diğer karıncalara şöyle seslenir:

“Ey karıncalar, yuvalarınıza girin! Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi çiğnemesin.”⁷²³

Karıncanın **“farkına varmadan sizi çiğnemesin”** demesi dikkat çekici bir durumdur. Böyle demesinde şu mesaj vardır: “Bu, peygamber ordusudur, bunlar hak ve hukuka riayet eden insanlardır, bilerek karıncaı bile incitmezler.”

Bediüzzaman, bu olaydan mülhem olarak dinin hukuka bakan yönünü şöyle ifade eder:

Acaba bir şeriat ‘karıncaya bilerek ayak basmayınız’ dese, tazibinden men etse, nasıl Benî Âdemin hukukunu ihmal eder?⁷²⁴

⁷²²Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 549

⁷²³Neml, 18-19

⁷²⁴Nursi, **Âsar-ı Bediyye**, İttihad Yayıncılık, İst. 2002, s.387

Karınca, son derece küçük bir varlıktır. Onun bile bir hukuku varsa, elbette yeryüzünün halifeleri kılınan insanların birbirleri üzerinde çok önemli hakları olacaktır. Din, bu hakları hem beyan eder, hem de korunmasını ve bunlara riayet edilmesini sağlar. Şu anekdot, buna güzel bir misaldir:

Kanuni Sultan Süleyman, zaman zaman bazı meseleleri hocası Şeyhülislam Ebussuud Efendiye şiirle sormaktadır. Bir defasında sarayın has bahçesinde gezerken taze ayva ağacını karıncaların sardığını görür, bunların katli için fetva almak ister, hocasına şu notu gönderir:

**“Dırahta ger ziyan etse karınca,
Zarar var mıdır ânı kırınca?”**

(Karınca ağaca zarar verse, onu öldürmekte bir zarar var mıdır?)

Ebussuud Efendi, aynı üslupla şu latif cevabı yazar:

**“Yarın Hakk’ın divanına varınca,
Süleyman’dan hakkın alır karınca.”⁷²⁵**

İslam Hukukunun özgünlüğü

İslam Hukukunun özgünlüğü, onun kendine has özelliklerinin olmasını ifade eder. Bediüzzaman bunu “İstiklal ve istiğna” özellikleriyle açıklar.

Şeriat-ı Garra’da olan nur-u İlahî, hassa-i mümtazıdır: İstiğna, istiklalîyet.⁷²⁶

Bunlardan **istiğna**, bazı hükümleri başkasından almaya muhtaç olmaması, **istiklal** ise hükümlerinin müstakil olmasını anlatır.

⁷²⁵ Bkz. Muhittin Eliaçık, “Lâle Devri Şeyhülislamı Yenişehirli Abdullah Efendi ve Manzum Fetvası”, Journal of Language Academy, 2014 Volume 2/4 Winter, s. 88

⁷²⁶ Nursi, **Sözler**, s. 713

İslam Hukuku kendi sistemleriyle müstakil ve müstağnidir, özgün esaslara sahiptir. Bu esaslar, Roma Hukuku gibi başka sistemlere dilencilik yaptırmayacak şekilde kuvvetli ve yeterlidir. Mesela krallıkla yönetilmek yerine insanların kendi idarecilerini seçmeleri ileri bir merhalelidir. Hz. Peygamber kendi yerine halife bırakmamış, bunu sahabilerin meşveretine havale ederek ümmetin kendi yöneticilerini kendilerinin seçmesini sağlamıştır.⁷²⁷

Keza günümüzün “ortak akıl, kolektif şuur” gibi cazip kavramları İslam’da şûra esasıyla halledilmiştir. Kendisine vahiy gelen peygambere bile “yapılacak işler hususunda onlarla meşveret emri” verilmiş,⁷²⁸ ayrıca “**onların aralarındaki işleri şûra iledir**”⁷²⁹ âyeti ile de işlerin danışarak yapılması öne çıkarılmıştır.

Günümüzde Almanya, Hollanda gibi ülkelerde iş bulamayanlara “işsizlik maaşı” adıyla sosyal haklar sunulması gerçekten de takdire şayan bir durumdur. Ama dikkat edilirse İslam’da olan zekât müessesesi zaten bunu karşılamaktadır.

Hukuk devleti

Hukuk, haklar demektir. Hukuk devleti, evrensel kurallar çerçevesinde vatandaşın haklarını koruyan devlettir. Allah’ın esma-i hüsnasından bir tanesi Hak ismidir. Bediüzzaman, Onun Hak ismiyle ilgili şu yorumu yapar:

Madem Hak’tır, hukuku zayı’ etmeyecektir.⁷³⁰

Devlet, yüce yaratıcının Hak ve Adil isimlerini kendi icraatlarında tecelli ettirmeli, vatandaşının haklarını adil bir

⁷²⁷Will Durant, **İslâm Medeniyeti**, Ter: Orhan Bahaeddin, Tercüman Gazetesi Yay. İst. s. 67

⁷²⁸Âl-i İmran, 159

⁷²⁹Şûra, 38

⁷³⁰Nursi, **Sözler**, s. 416

şekilde verebilmelidir. Bunun için devlet bünyesinde adliye teşkilatı kurulur. Bediüzzaman bu teşkilatın olması gereken görevini şöyle nazara verir:

Hakları muhafaza etmek ve haksızları tecavüzden durdurmaktadır.⁷³¹

Kendisi Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu aşamasında Ankara'ya çağrılmış, Türkiye Büyük Millet Meclisine davet edilmiştir. Burada neşrettiği manifesto niteliğindeki beyanname şuna da dikkat çeker:

Şu inkılab-ı azimin temel taşları sağlam gerektir.⁷³²

Yeni bir devlet kurulmaktadır, keyfi uygulamalarla değil sağlam esaslarla temelinin atılması gerekir. Bediüzzaman'ın şu ifadesi, işin temelini beyan etmektedir:

Kuvvet kanunda olmalı, yoksa istibdat tevzi olunmuş olur.⁷³³

Devlet adına icrada bulunan yetkililer, kendilerine belirlenen sınırlar çerçevesinde icraatta bulunmalıdır. Yoksa herkes kendi keyfine göre bir uygulama yapacaktır. Bu da devletin zirvesinden en küçük birimde görev yapan memuruna kadar hemen herkesi müstebit ve baskıcı hale getirir, tabir caizse “koridor tanrıları(!)” üretir.

Hukuk herkese lazımdır. Devletin en önemli bir görevi, herkese hukukunu (haklarını) vermektir. İnsanlara haklarının verilmesi bir bağış değil, bir vazifedir. Hayatında pek çok mezalime maruz kalan, hapislerle ve sürgünlerle haklarından mahrum bırakılan Bediüzzaman'ın “**Ben hukukumu kanun dairesinde istiyorum**”⁷³⁴ demesinde böyle bir incelik olsa gerektir.

⁷³¹ Bkz. Nursi, **Emirdağ Lahikası**, I, s. 23

⁷³² Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s. 142

⁷³³ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 496

⁷³⁴ Nursi, **Şualar**, s. 459

Hukukun üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü, -her ne kadar uygulamada sıkıntılar olsa da- devletlerin genel ilkelerinden biridir. Bediüzzaman II. Dünya savaşı yıllarında olup bitenleri değerlendirirken şöyle der:

Elbette zemin yüzünde bu dehşetli düelloda, semavata ağılatacak zulümler ve tahribat oluyor; çok masum ve mazlumların hukukları kayboluyor, mahvoluyor. Mimsiz gaddar medeniyetin zalimane düsturu olan, “Cemaat için fert feda edilir, milletin selâmeti için cüz’î hukuklara bakılmaz” diye, öyle dehşetli bir zulüm meydana açmış ki, kurûn-u ulâ vahşetlerinde de emsali vuku’ bulmamış.⁷³⁵

Bediüzzaman burada “Cemaat için fert feda edilir, milletin selâmeti için cüz’î hukuklara bakılmaz” ilkesini “mimsiz gaddar medeniyetin zalimane düsturu” olarak nazara verir. Böyle bir ilkeyle yola çıkanlar, dehşetli zulümler yapmaktan kurtulamazlar. Buna mukabil Kur’an karıncanın bile hukukunu nazara alır. Bir masumu öldürmeyi bütün insanları öldürmek gibi görür.⁷³⁶ Bu bağlamda Bediüzzaman şunlara vurgu yapar:

Bir masumun hakkı, bütün halk için dahi ibtal edilmez. Bir fert dahi, umumun selâmeti için feda edilmez. Cenab-ı Hakk’ın nazar-ı merhametinde hak haktır, küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için ibtal edilmez. Bir cemaatin selâmeti için, bir ferdin rızası bulunmadan hayatı ve hakkı feda edilmez.⁷³⁷

“Hukukun üstünlüğü mü, üstünlerin hukuku mu?” sorusu zaman zaman gündeme gelir. Dünya çapında genel uygulama çoğu zaman “üstünlerin hukuku” şeklinde olmuşsa da, artık evrensel hukuk bunu böyle kabul etmemektedir. En azından teoride esas olan “hukukun üstünlüğü”dür.

⁷³⁵Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 150

⁷³⁶Bkz. Neml, 18-19; Maide, 32

⁷³⁷Nursi, **Mektubat** - 53-54

Hukukullah ve hukuk-u ibad

Hukukullah, “Allah’ın hakları” demektir. İki anlamda kullanılır.

1- Yalnız bir şahsa ait olmayıp umuma bakan hükümlerdir. Buna **âmmе hukuku** da denir. Yani kamuya ait hakları ifade eder. Mesela haddini aşanlara yönelik had cezalarının uygulanması, hukukullahtır. Allah’a nisbet edilmesi, tazim içindir ve ehemmiyetine işaret eder.

2- Allah’ın kulları üzerinde olan hakkına denir. Bu ise, Ona kul olmak, emir ve yasaklarına uymayı ifade eder.

Hukuk-u ibad: İnsanlarla olan muamelelerimizdeki ferde ait olan hususi haklardır. Her insanın şahsına ait temel hak ve hürriyetlerini, bir de insanların birbirlerine karşı sorumlu olduğu hakları ifade eder.

Hukukullahı riayet Allah’ın emrine saygıyı, hukuk-ı ibâda riayet ise Allah’ın yarattıklarına şefkati netice verir.⁷³⁸

Bediüzzaman her iki hukukla alakalı bir değerlendirme-sinde şöyle der:

Bahusus bu güruh-u mücahidîn ve bu yüksek meclis-in ef’ali taklit edilir. Kusurlarını millet ya taklit veya tenkit edecek; ikisi de zarardır. Demek onlarda hukukullah, hukuk-u ibadî da tazammun ediyor.⁷³⁹

Onun bu ifadeleri 1920’li yılların başlarında davet üzere gittiği Türkiye Büyük Millet Meclisinde neşrettiği beyannamede yer alır. Burada milletin temsilcisi olan milletvekillerine özel sorumluluklarını hatırlatmak vardır. Çünkü onlar göz önünde seçkin kimselerdir. Yanlış işler yaptıklarında bu yanlışları geniş kitleler tarafından taklit veya tenkit edilir. Bunların her ikisi de zarar verir. Kusurları taklit edildiğinde nice

⁷³⁸ Bkz. Mustafa Çağrıcı, “Kul Hakkı”, DİA, XXVI, 350

⁷³⁹ Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s. 141

insanı hataya sevk etmiş olurlar. Tenkit edildiğinde ise, milli birlik ve beraberliğe zarar vermiş olurlar. Dolayısıyla onların hukukullahı yerine getirmeleri, hukuk-ı ibad olarak da üzerlerinde bir vazifedir.

Hukuk-u şahsiye ve hukuk-u umumiye

Hukuk-u şahsiye, kişisel hukuk; **hukuk-u umumiye** ise kamuya ait olan genel hukuk demektir. Mesela biri bir başkasına ait bir malı çalar. Bu, onun şahsi hukukunu çiğnemek ve ona zarar vermek olur. Ama bir başkası bir milletin medar-ı iftiharını bir sanat eserini müzeden çaldığında herkesin hukukunu çiğnemiş olur.

Bediüzzaman, bu kavramlarla alakalı şunlara dikkat çeker:

Nasıl “Hukuk-u Şahsiye” ve bir nevi “Hukukullah” sayılan “Hukuk-u Umumiye” namıyla iki nevi hukuk var. Öyle de: Mesail-i şer’iyede bir kısım mesâil, eşhasa taalluk eder; bir kısım, umuma, umumiyet itibarıyla taalluk eder ki; onlara ‘Şeâir-i İslâmiye’ tabir edilir. Bu şeâirin umuma taalluku cihetiyle umum onda, hissedardır. Umumun rızası olmazsa; onlara ilişmek, umumun hukukuna tecavüzdür. O şeâirin en cüz’isi (sünnet kabilinden bir mes’alesi) en büyük bir mes’ele hükmünde nazar-ı ehemmiyettedir. Doğrudan doğruya umum âlem-i İslâm’a taalluk ettiği gibi, Asr-ı Saadetten şimdiye kadar bütün eâzım-ı İslâm’ın bağlandığı o nurani zincirleri koparmağa, tahrip ve tahrif etmeye çalışanlar ve yardım edenler, düşünsünler ki, ne kadar dehşetli bir hataya düşüyorlar. Ve zerre miktarı suçları varsa, titresinler!⁷⁴⁰

Bediüzzaman’ın bu değerlendirmeleri, ezanın asli suretinden çıkarılması gibi İslâm’ın şeairlerine planlı ve programlı bir şekilde hücumların yapıldığı tek parti yıllarına aittir.

⁷⁴⁰Nursi, **Mektubat**, s. 396

Dönemin yöneticilerine bunun vebalinin ne kadar büyük olduğunu hatırlatmakta, bu milleti köklerinden koparmaya çalışanların ne büyük bir hata içinde olduklarına dikkat çekmektedir.

Hukuk-u insaniye

Hukuk-u insaniye, “insan hakları” demektir. Bu, son devirlerin öne çıkan kavramlarından biridir. İnsan, insan olması hasebiyle asil bir varlıktır. Dini, dili, rengi... ne olursa olsun insanca yaşamaya ve muamele edilmeye layıktır. İnsanın bu mükerreriyeti âyette şöyle nazara verilir:

“Andolsun ki Biz, Âdemoğullarını mükerrer kıldık.”⁷⁴¹

Hz. Peygamber devrinde yaşanan şu olayı bu mükerreriyet çerçevesinde değerlendirebiliriz:

Bir gün Hz. Peygamber ve ashabı oturup sohbet ederlerken yanlarından bir cenaze geçer. Peygamber ayağa kalkınca bazıları “bu bir Yahudi cenazesidir” diye hatırlatma yaparlar. Hz. Peygamber şu cevabı verir: “O bir insan değil mi?”⁷⁴²

Bediüzzaman, II. Dünya savaşı yıllarıyla alakalı bir değerlendirmesinde, savaşın o çetin şartlarında hayırlı gayeler için mücadele edenlerin durumuna şöyle temas eder:

Eğer o felâketi çekenler, mazlumların imdadına koşanlar ve istirahat-ı beşeriye için ve esasat-ı diniyeyi ve mukaddesat-ı semaviyeyi ve hukuk-u insaniyeyi muhafaza için mücadele edenler ise, elbette o fedakârlığın manevî ve uhrevî neticesi o kadar büyüktür ki; o musibeti onlar hakkında medar-ı şeref yapar, sevdirebilir.⁷⁴³

⁷⁴¹ İsra, 70

⁷⁴² Müslim, Cenaiz, 78

⁷⁴³ Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 112

II. Dünya savaşı gayri Müslimlerin kendi aralarında bir savaşı olduğu cihetle, burada nazara verilen kimseler de onlardan bazılarıdır. Onlar içinde çok zalimler vardır ve böyle savaşlarda dünyada dahi bir nevi cezalarını çekmektedir. Ama bir de bunların içinde dinin esaslarını, semavi olarak bildirilen kutsalları ve insan haklarını korumak için mücadele edenler vardır. Bunlar, elbette yaptıkları bu fedakârlıkların karşılığını Allah katında alacaklardır.

Kur'an'ın belirttiği gibi, **“ehl-i Kitabın hepsi bir değildir.”**⁷⁴⁴ Onlar içinde muharref de olsa bir dinin esaslarını yaşamaya çalışan, dininden ve vicdanından yola çıkarak insan haklarını korumaya çalışanlar bulunmaktadır. Günümüzde İsrail'in Filistinlilere karşı uyguladığı şiddete şiddetle karşı çıkan ve hayatı bahasına mücadele veren bazı Yahudilerin olması bunun bir misalidir.

Hatta müşriklerin de hepsi bir değildir. Mesela Hz. Peygamber'in iki amcası olan Ebu Talib ve Ebu Leheb, iman dairesinde olmamakla beraber, elbette küfürde aynı derecede değillerdi. Nitekim Ebu Talib Hz. Peygambere yardımcı olmuş, Ebu Leheb ise devamlı engel olmaya çalışmıştır.

Adalet ilkesi

Bediüzzaman, Kur'anın dört temel esası olduğunu nazara verir. Bunlar: “Tevhid, nübüvvet, haşir ve adalettir.”⁷⁴⁵

Hamdi Yazır, adaletin yeri ve önemini şöyle anlatır: “Nev'-i insaninin bekası medeniyetle, medeniyetin kıvamı da adaletlidir. Adalet ise evvelen kanun, saniyen o kanunun hüsn-i tatbik ve icrasına vabestedir.”⁷⁴⁶

⁷⁴⁴ Âl-i İmran, 113

⁷⁴⁵ Nursi, **Emirdağ İlahikası - II**, s. 92

⁷⁴⁶ Yazır, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler**, s. 75

Yani insan türünün hayatının devamı medeniyetle, medeniyetin kıvamı da adalettedir. Adalet ise önce kanun, ikinci olarak ise o kanunun güzelce uygulanması ve icrasına dayanır.

İslamî terbiyeden geçmiş II. Halife Hz. Ömer, âdeti tecesüm etmiş bir adalettir. Kendisinin “**adalet mülkün temeli-dir**”⁷⁴⁷ sözü dillere destandır.

Bediüzzaman başka vesileyle ifade ettiği şu manalar, bir cihetten meselemize de bakmaktadır:

“Bu devlet ve saltanat hangi şey üzerinde duruyor?” (sualinin) cevabında *عَلَى السَّيْفِ وَالْقَلَمِ* denilir. Yani “Asker kılıcının şecaatine, kuvvetine ve memur kaleminin dirayetine ve adaletine istinad eder.”⁷⁴⁸

Adalet, kısaca “ihkak-ı haktır.” Yani hak sahibine hakkını, suçluya da cezasını vermektir. Bediüzzaman buna şöyle dikkat çeker:

Adalet iki şıktır. Biri müsbet, diğeri menfidir. Müsbet ise, hak sahibine hakkını vermektir... İkinci kısım menfidir ki, haksızları terbiye etmektir.⁷⁴⁹

Âdil olan Allah, insanların da adil olmasını ister. Her Cuma hutbesinde okunan “**Şüphesiz Allah adaleti, ihsanı, yakınlara vermeyi emreder...**” âyeti, bunu bize açıkça gösterir.⁷⁵⁰

Kanun önünde eşitlik

Adaletin mühim bir esası, kanun önünde eşitliktir. Adalet mekanizması, güçlülerin saltanatına hizmet unsuru olmamalıdır. Bediüzzaman buna şöyle vurgu yapar:

⁷⁴⁷ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, VII, 68

⁷⁴⁸ Nursi, *Lem'alar*, s. 92

⁷⁴⁹ Nursi, *Sözler*, s. 85

⁷⁵⁰ Nahl, 90. Hutbelerde bu âyetin okunması Ömer Bin Abdülazizin aziz bir hatırasıdır. Emevilerin ilk döneminde hutbelerde ehl-i beyte lanet okunurken O buna son vermiş, adaleti emreden bu âyeti okutmayı esas almıştır.

Müsavatsız adalet, adalet değildir.⁷⁵¹

Yani eşitliği nazara almayan bir adalet, mükemmel bir adalet olamaz.

Ancak bunu belli kayıtlarla anlamak gerekir. Çünkü eşitlik her zaman adaleti yansıtmayabilir. Mesela çok iyi çalışan biriyle gevşek çalışan birine aynı ücreti vermek eşitliktir, ama adalet değildir. Bu durumda eşitliğin hangi durumlar için olacağı öne çıkar. Buna cevabı şu ifadelerde bulabiliriz:

...Ve meşreben ve fikren “müsavat-ı hukuk” mesleğini kabul edenlerdenim.⁷⁵²

Müsavat-ı hukuk, “kanun önünde eşitlik” demektir. Devletin en üst kademesinde olan idareciyle en altta bulunan sıradan bir vatandaş, kanun önünde aynı haklara sahip olmalı, suç işlediklerinde de her biri cezalandırılmalıdır.

Hz. Peygamber döneminde yaşanan şu olay, buna güzel bir misaldir:

Mahzumoğulları kabilesine mensup eşraftan Fatıma adında bir kadın hırsızlık yapar, Hz. Peygamberin huzuruna getirilir, suçu sabit görülerek elinin kesilmesine hükmedilir. Kureyş'in ileri gelenleri, affedilmesi için Üsâme Bin Zeyd'i araya koyarlar. Üsâme'nin böyle bir şefaatte bulunması Hz. Peygamber'e çok ağır gelir. Bu münasebetle ashabına şöyle der:

“Ey insanlar! Sizden öncekilerin neden dolayı yoldan sapıklarını biliyor musunuz? Asilzâde biri hırsızlık yaptığında onu affeder, kimsesiz biri bir şey çalarsa onu cezalandırırlardı. Allah'a yemin ederim ki, kızım Fatıma da böyle bir şey yapsa, onun elini de kestirirdim.”⁷⁵³

Herkes kanun önünde eşittir, suçu işleyen kimse, kim olursa olsun cezasını çekmelidir. “Kanunlar, kartalların delip

⁷⁵¹Nursi, **Sözler**, s.726

⁷⁵²Nursi, **Lem'alar**, s. 170

⁷⁵³Müslim, Hudud, 2

geçtiği, sineklerin ise av olduğu bir örümcek ağı gibi olmalıdır.”⁷⁵⁴

Kanun önünde eşitlik ilkesine uyulmaması, insan onurunu ayaklar altına alan şiddetli bir zulümdür. Bediüzzaman buna şöyle dikkat çeker:

Hem de şu içtimaî sistemdeki damar-ı zulmün bir mecrası da şudur: Yüksek tabakada birinin öldürülmesiyle, çok seneler matem tutulur. Hâlbuki onun cinayetiyle tabaka-i avamda yüzer, belki binler kişi telef olsa, bir-iki günde unutulur. Şu ise adalet-i Kur’âniyeye zıddır; bir şah, bir gedayı öldürse şeriat kısasa hükmeder, ikisini bir görür.⁷⁵⁵

Bediüzzaman, ”Gayri Müslimlerle nasıl müsavi olacağız?” şeklindeki bir soruya şöyle cevap verir:

Müsavat ise, fazilet ve şerefte değildir, hukuktur. Hukukta ise şah ve gedâ birdir. Acaba bir şeriat, ‘karıncaya bilerek ayak basmayınız’ dese, tâzibinden men etse, nasıl benî Âdem’in hukukunu ihmâl eder? Kellâ... Biz imtisal etmedik. Evet, İmam Ali’nin (ra) âdî bir Yahudi ile muhakemesi ve medâr-ı fahrinin olan Selâhaddin-i Eyyûbî’nin miskin bir Hıristiyan ile mürafaası, sizin şu yanlısınızı tashih eder zannedirim.”⁷⁵⁶

Hiz. Ali’nin olayı, kitaplarımızda şöyle anlatılır:

Hiz. Ali, kendi hilâfeti devrinde örme zincirden yapılmış zırhı yeleğini kaybeder. Derken zırh bir Yahudi’nin eline geçer. Hiz. Ali onu Yahudi’de gördüğünde “Bu zırh benimdir; ben onu ne sattım ne de başkasına verdim” der. Lakin Yahudi de zırhın kendisine ait olduğunu söyler. Bunun üzerine Hiz. Ali, “O

⁷⁵⁴Bkz. Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yay. İst. 1985, s. 205. Ayrıca bkz. Meriç, **Sosyoloji Notları**, İletişim Yay. İst. 2013, s. 191

⁷⁵⁵Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 124

⁷⁵⁶Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 335

zaman kadıya çikalım” der, Kadı Şurayh'e giderler. Kadı, Hz. Ali'ye “Elinizde bir delil var mı?” diye sorar. O da, Kanber ve oğlu Hasanı şahit olarak gösterir. Şurayh, “Bir oğulun babası için şahitlik etmesi uygun olmaz” der. Bunu duyan Yahudi gördüğü muamele karşısında daha fazla dayanamaz “Beni kendi kadısının huzuruna çıkarın halifedir; lakin kendi kadısının aleyhine karar vermiştir. Zırh Ali'indir” der ve kelime-i şهادeti getirip Müslüman olur.⁷⁵⁷

Selahaddin Eyyübî'nin miskin bir Hıristiyan ile hâkim karşısına çıkması ise şöyle anlatılır:

Bir Ermeni, Selahaddin Eyyubîyi İslam mahkemesine şikâyet eder, yüce sultan Ermeni'yle beraber hâkim karşısına çıkar. Mahkeme Selahaddin Eyyubî lehine sonuçlanır. Sultan Selahaddin, Ermeni'ye “mademki İlahi emirlere itaate güvendi, haydi şunları al!” diyerek bir kısım ihsanlarda bulunur.⁷⁵⁸

Selahaddin Eyyubî ile ilgili benzeri bir olay ise şöyle nakledilir:

Selahaddin Eyyubî Akka kalesi karşısında karargâh kurar. Ordu kâdısı ile birlikte at sırtında dolaşırken bir Yahudi onlara şöyle seslenir: Müslümanların şeriatından yardım istiyorum.

Askerler adama derler: Kimden şikâyetçisin, sana haksızlık yapan kimdir, bize söyle.

Yahudi şöyle cevap verir: Sultanın kendisi; askerleri bana tecavüz etti.

Bu sözleri işiten Selahaddin Eyyubî, atından iner. Onu gören kâdı da atından iner. Sultan, kâdı'nın karşısında Yahudi

⁷⁵⁷Süyüti, **Tarihu'l-Hulefa**, Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts. s. 147-148; Ayrıca bkz. Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi II**, Ter. Salih Tuğ, İrfan Yay. İst. 1991, s. 933; Corci Zeydan, **İslam Uygarlıkları Tarihi II**, s. 262

⁷⁵⁸Namık Kemal, **Evrak-ı Perişan**, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 96

ile yan yana durur. Yahudi derdini şöyle anlatır: Ben Şam tacirlerindenim. Deniz yolu ile İskenderiye'den geliyorum. Yanımda yirmi yük şeker vardı. Akka limanına çıkınca adamlarınız beni soydular ve bana “Sen kâfirsın, malların Sultanın hakkı” dediler.

Bunun üzerine Selahaddin Eyyubî, şekere el koyanları getirtir. Bunlar şekeri hazineye teslim ettiklerini söylerler. Bunun üzerine şekerin bedeli Yahudi tacire ödenir.⁷⁵⁹

Adalet-i mahza ve adalet-i izafiye

Bediüzzaman adalet konusunda zaman zaman **adalet-i mahza ve adalet-i izafiye** kavramlarını kullanır.

Mahz; sırf, halis, katıksız, tam gibi manalara gelir. Bu adalette, hiçbir kimsenin en küçük bir hakkının bile çiğnenmemesi esastır. Adaletin diğer şubesi olan adalet-i izafiye ise, katıksız, tam değildir. Bu tür adalette cemaatin menfaati için ferdin hukuku nazara alınmaz, ehven-i şer esas alınır.

Bediüzzaman konuyu şöyle açar:

(Adalet-i mahzada) Bir masumun hakkı, bütün halk için dahi iptal edilmez. Bir fert dahi, umurun selâmeti için feda edilmez. Cenab-ı Hakk'ın nazar-ı merhametinde hak haktır, küçüğüne büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için iptal edilmez. Bir cemaatin selâmeti için, bir ferdin rızası bulunmadan hayatı ve hakkı feda edilmez. Hamiyet namına rızasıyla olsa, o başka mes'eledir.

Adalet-i izafiye ise: Küllün selâmeti için, cüz'ü feda eder. Cemaat için, ferdin hakkını nazara almaz. Ehvenü'ş-şer diye bir nevi adalet-i izafiyeyi yapmağa

⁷⁵⁹Bkz. Muharrem Kesik, “Selâhaddin Eyyubî'nin 10 liderlik sırrı”, Derin Tarih, Mart-2015, s. 80

çalışır. Fakat adalet-i mahza kabil-i tatbik ise, adalet-i izafiyeye gidilmez, gidilse zulümdür.⁷⁶⁰

Bediüzzaman, esas olanın adalet-i mahza olduğuna vurgu yapar. Adalet-i izafiyenin suiistimallere açık olduğuna dikkat çeker:

Zalim siyasetin gaddarane bir düsturu olan “cemaat için fert feda edilir” diye çok zalimane pek çok vukuatı, ehvenü’ş-şer diye bir nevi adalet-i izafiye namında hâkimiyetine bir maslahat göstermişler.⁷⁶¹

Bediüzzaman, “Hazret-i Ali zamanında başlayan muharebelerin mahiyeti nedir? Muhariplere ve o harpte ölen ve öldürülenlere ne nam verebiliriz?” diye sorulan bir soruya, adalet-i mahza ve adalet-i izafiye kavramlarını esas alarak cevap verir ve şöyle der:

Cemel Vak’ası denilen Hazret-i Ali ile Hazret-i Talha ve Hazret-i Zübeyr ve Âişe-i Sıddıka (Radiyallahü Teâlâ anhüm ecmaîn) arasında olan muharebe; adalet-i mahza ile adalet-i izafiyenin mücadelesidir. Şöyle ki:

Hazret-i Ali, adalet-i mahzayı esas edip, Şeyheyn zamanındaki gibi o esas üzerine gitmek için içtihat etmiş. Muarızları ise: Şeyheyn zamanındaki safvet-i İslâmiye adalet-i mahzaya müsait idi, fakat müruru zamanla İslâmiyetleri zaîf muhtelif akvam hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyeye girdikleri için, adalet-i mahzanın tatbikatı çok müşkil olduğundan, “ehvenü’ş-şerri ihtiyar” denilen adalet-i nisbiye esası üzerine içtihat ettiler. Münakaşa-i içtihadîye siyasete girdiği için, muharebeyi intaç etmiştir... İmam Ali Radiyallahü Anh, adalet-i mahzayı “Şeyheyn zamanındaki gibi kabil-i tatbiktir” deyip, hilafet-i İslâmiyeyi o esas üzerine

⁷⁶⁰Nursi, **Mektubat**, s. 53-54

⁷⁶¹Nursi, **Emirdağ Lahikası - I**, s. 210

bina ediyordu. Mukabilleri ve muarızları ise, “Kabil-i tatbik değil, çok müşkilâtı var.” diye adalet-i izafiye üzerine içtihat etmişler. Tarihin gösterdiği sair esbap ise, hakikî sebep değil, bahanelerdir.⁷⁶²

Öyle anlaşılıyor ki, adalet-i mahza adaletin ideal şeklidir. Adalet-i izafiye ise bazı hakların göz ardı ve ihmal edildiği bir adalettir. Adaleti harfi harfine uygulamak mümkün olmadığı durumlarda bu izafi adalet uygulaması esas alınır. Ancak hassas davranılmazsa, bu tür uygulamalar zulümlere de açıktır.

Adaleti uygulamada hassasiyet

İnsan, binlerce hislere sahiptir. Bu hisler, günlük hayatın olayları içinde kendilerini gösterirler. İnsana göz verilmiş ama harama bakması nasıl yasaklanmışsa, bu hislerin de dinin belirlediği ölçüler çerçevesinde kullanılması gerekir. Adaletin icrasında şahsın sosyal statüsüne göre muamele edilmez ve edilmemelidir.

Bediüzzaman, hislerin kontrolüyle alakalı olarak özellikle adalet mekanizmasında çalışanlara hitap eden bir misali şöyle zikreder:

Hem bir adliye reisi bir memuru, kanunca bir hırsızın elini kestiği vakit o memurun o zalim hırsıza hiddet ettiğini gördü. O dakikada o memuru azleyledi. Hem çok teessüf ederek dedi: “Şimdiye kadar adalet namına böyle hissiyatını karıştıranlar pek çok zulmetmişler. Evet, hükm-ü kanunu icra etmekte o mahkûma acımasa da hiddet edemez, etse zalim olur. Hatta kısas cezası da olsa hiddetle katletse, bir nevi katil olur” diye o hâkim-i âdil demiş.⁷⁶³

⁷⁶²Nursi, **Mektubat**, s. 53-54

⁷⁶³Nursi, **Şualar**, s. 379

Salahat mı, maharet mi? (Dindarlık mı, liyakat mı?)

Kur'anın bize bildirdiği esaslardan biri, emanetleri ehline vermemizdir:

“Şüphesiz Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.”⁷⁶⁴

Bir Müslüman açısından dindarlık elbette artı bir değerdir ve tercih sebebidir. Ancak hayatın seyri içinde bütün işler dindar olanlarla yapılamayabilir ve yapılamaz da... Zira hayatın realiteleri buna müsait değildir. Bediüzzaman şöyle der:

...Fakat hamiyet ayrı, iş ayrıdır. Bence bir kalp ve vicdan, fezail-i İslâmiye ile mütezeyyin olmazsa, ondan hakikî hamiyet ve sadakat ve adalet beklenilmez. Fakat iş ve san'at başka olduğu için, fâsık bir adam güzel çobanlık edebilir. Ayyaş bir adam, ayyaş olmadığı vakitte iyi saat yapabilir. İşte şimdi salahat ve mahareti, tabir-i âherle fazileti ve hamiyeti, nur-u kalp ve nur-u fikri cem edenler vezaiife kifayet etmezler. Öyle ise, ya maharettir veya salahattır. San'atta maharet ise müreccaktır.⁷⁶⁵

Bir kalp ve vicdan, İslami faziletler ile zinetlenmezse, ondan hakikî hamiyet, sadakat ve adalet beklenilmez. Ancak hamiyet ile işi birbirine karıştırmamak gerekir. Mesela günahlarla iç içe fasık bir adam güzel çobanlık edebilir. Sarhoş bir adam, ayık iken iyi saat yapabilir. Salahat ve mahareti, diğer bir ifadeyle fazileti ve hamiyeti, kalb nuru ve fikir nurunu cem edenler yapılacak işlere yetmezler. Bu durumda maharet ve salahattan birini seçmek gerekir. San'atta maharet ise tercih sebebidir. Faraza evdeki musluğu tamir ettireceğimiz zaman işi bilen birini tercih ederiz. Dindar ama acemi birine yaptırdığımızda onun dindarlığı bu tamiri yapmaya yetmeyecektir.

⁷⁶⁴Nisa, 58

⁷⁶⁵Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 330

Bediüzzaman, bu meyanda şuna da dikkat çeker:

Ef'al-i hususiye-i nâmeşrua, san'attaki meharet ve hazakatine münafî değildir ve san'atı menfur etmez. Nasıl ki bir tabib-i hâzık ve bir mühendis-i mahirin nâmeşru harekâtı için, onların tıp ve hendeselerinden mani-i istifade olamaz.⁷⁶⁶

Kişinin hususi meşru olmayan fiilleri, sanattaki maharet ve becerisine aykırı değildir. Mesela işinin ehli bir doktorun ve maharet sahibi bir mühendisin içki veya kumar gibi meşru olmayan hareketleri olsa, bu durum onların tıp ve mühendisliklerinden istifadeye engel değildir. Günahlarının vebali kendi boyunlarındadır, ama sanatlarından ve hünerlerinden istifade edilir.

İslamî hizmetlerde siyaset üstü olabilmek

Bediüzzaman, “Euzü billahi mineş şeytani ve's-siyase” diyerek şeytandan ve siyasetten Allaha sığınmıştır.⁷⁶⁷ Bunu şöyle ele alabiliriz:

Siyaset, yönetime talip olmaktır. Bediüzzaman siyaset üstü bir hizmet metoduyla insanlara faydalı olmaya çalışmıştır. Dolayısıyla onun bu ve benzeri cümlelerini “kendi hizmet tarzı” açısından yorumlamak gerekir. Nitekim kendisi tarikatla da hizmet etmemiştir, ama tarikata karşı da değildir. Siyasetle ilgili tercihini de bu bağlamda değerlendirmek uygun düşer.

Kendisi niçin böyle tercihte bulunduğunu şöyle açıklar:

Hayat-ı beşeriye bir yolculuktur. Şu zamanda, Kur'an'ın nuruyla gördüm ki, o yol bir bataklığa girdi. Mülevves ve ufunetli bir çamur içinde, kafil-i beşer düşe kalka gidiyor. Bir kısmı selâmetli bir yolda gider. Bir kısmı mümkün olduğu kadar çamurdan,

⁷⁶⁶Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 535

⁷⁶⁷Mesela bkz. Nursi, **Mektubat**, s. 49

bataklıktan kurtulmak için bazı vasıtaları bulmuş. Bir kısım-ı ekseri, o ufunetli, çamurlu bataklık içinde karanlıkta gidiyor. Yüzde yirmisi, sarhoşluk sebebiyle o pis çamuru misk ü amber zannederek yüzüne gözüne bulaştırıyor; düşerek, kalkarak gider, tâ boğulur. Yüzde sekseni ise, bataklığı anlar, ufunetli, pis olduğunu hisseder; fakat mütehayyirdirler, selâmetli yolu göremiyorlar. İşte bunlara karşı iki çare var:

Birisi, topuzla o sarhoş yirmisini ayıltmaktır.

İkincisi, bir nur göstermekle mütehayyirlere selâmet yolunu irâe etmektir.

Ben bakıyorum ki, yirmiye karşı seksen adam, elinde topuz tutuyor. Hâlbuki o biçare ve mütehayyir olan seksene karşı hakkıyla nur gösterilmiyor. Gösterilse de, bir elinde hem sopa, hem nur olduğu için, emniyetsiz oluyor. Mütehayyir adam, “Acaba nurla beni celb edip topuzla dövmek mi istiyor?” diye telâş eder. Hem de bazan arızalarla topuz kırıldığı vakit, nur dahi uçar veya söner.⁷⁶⁸

Bediüzzaman, “Kur’ân ve iman hizmetinin kendisini siyasetten men ettiğini” söyler ve bunu şöyle açıklar:

“Hakaik-i imaniye ve Kur’âniye birer elmas hükmünde olduğu halde, siyasetle âlûde olsaydım, elimdeki o elmaslar, kandırılabilen avam tarafından, ‘Acaba taraftar kazanmak için bir siyaset propagandası değil mi?’ diye düşünürler. O elmaslara âdi şişeler nazarıyla bakabilirler. O halde, ben o siyasete temas etmekle, o elmaslara zulmederim ve kıymetlerini tenzil etmek hükmüne geçer.”⁷⁶⁹

İşte böyle ciddi sebeplerden dolayı siyasetin içine girmeden vatan evladına faydalı olmaya çalışan Bediüzzaman, siyasilere

⁷⁶⁸Nursi, **Mektubat**, s. 45

⁷⁶⁹Nursi, **Mektubat**, s. 59

de zaman zaman mektuplar göndererek Kur'an, iman hesabına uyarılarda bulunur. Bu siyaset üstü metodun sonucu olarak çeşitli partilere mensup kimseler O'nun eserlerinden istifade ederler.

Reddetmek başka, amel etmemek başka

Bediüzzaman, din ve vicdan hürriyeti bağlamında şu önemli esası nazara verir:

Bir şeyi reddetmek başkadır ve onun ile amel etmemek bütün bütün başkadır.⁷⁷⁰

İnsanların hataları olduğu gibi, hükümetlerin de hataları olur. Bizler tümüyle masum olmadığımız gibi, tümüyle masum hükümet arayışı içinde olmak büyük bir yanlıştır. Kişi, kendi hatalarını görüp düzeltmeye çalışmalı, hükümetlerle ilgili de benzeri bir yol izlemelidir.

Bediüzzaman, 1926-1950 yılları arasında sürgün hayatı yaşadı, bu arada üç defa hapsedildi. Vefat ettiği yıl olan 1960'a kadar da gözetlemeler devam etti. Fakat O, hiçbir zaman devlete isyan eden biri olmadı ve talebelerini de öyle yönlendirdi.

Şüphesiz O'nun bu tarz tavrı, o dönemlerde yapılan bir takım yanlışları kabul etmek anlamına gelmiyordu. Kendisinin mahkemede kullandığı şu ifadelerinde bu noktayı açıkça görebiliriz:

Bir şeyi reddetmek ayırdır, kalben kabul etmemek ayırdır ve amel etmemek bütün bütün ayırdır. Ehl-i hükümet ele bakar, kalbe bakmaz. İdare ve âsâyişe ilişmeyen şiddetli muhalifler her hükûmette bulunur. Hatta Hazret-i Ömer'in (ra) taht-ı hâkimiyetindeki Hıristiyanlara -kanun-ı şeriatı ve Kur'an'ı inkâr ettikleri halde- ilişilmiyordu.⁷⁷¹

⁷⁷⁰Nursi, **Şualar**, s. 358

⁷⁷¹Nursi, **Şualar**, s. 350

Bediüzzaman savunduğu bu ince noktalar, artık günümüzde “evrensel hukuk” çerçevesinde gittikçe yükselen kıymetler halini almaktadır. Din ve vicdan hürriyeti, fikir hürriyeti gibi değerler dünyanın her tarafında genel kabul görmeğe başlamıştır.

Bediüzzaman, yanlış uygulamalara “fıkren ve ilmen taraf-tar olmadıklarını” açıkça beyan etmekten çekinmez.⁷⁷² Fakat bu yanlış uygulamalardan hareketle isyan cihetine de gitmez. Böyle bir hareketin çok acı sonuçlar doğurabileceğini nazara verir. İdarede olanlara şöyle seslenir:

Sizin vazifeniz ele bakmaktır, kalbe bakmak değil.
Çünkü idarenizi, asayişinizi istiyorsunuz. El karışma-
dığı vakit, ne hakkınız var ki hiç lâıyk olmadığınız
halde ‘kalp de bizi sevsin’ demeye.⁷⁷³

Bediüzzaman’ın nazara verdiği **“bir şeyi reddetmek başkadır ve onun ile amel etmemek bütün bütün başkadır”**⁷⁷⁴ manası günümüz dünyasında geniş revaç bulmaktadır. Özellikle sivil toplum kuruluşları mevcut hükümetlerin yanlışları olduğunda harekete geçip bu yanlışların önünü almaya çalışmaktadırlar. Bu bir isyan değildir, ama aynen kabul de değildir. Hata hata olarak görülmekte, bünyede zarar vermeksizin tedavisi cihetine gidilmektedir.

“Hâkimiyet milletindir” ne demek?

Bununla, “hâkimiyet belli bir şahsın, belli bir zümrenin, bir azınlığın değil, doğrudan doğruya halkındır” manası kastedilirse bir problem yoktur. Ama “ben Allah’ın bize hükmetmesini istemiyorum, milletin kendini yönetecek kanun ve kurallarını belirlemesini istiyorum” manası kastedilirse inanç

⁷⁷²Nursi, **Şualar**, s. 394

⁷⁷³Nursi, **Mektubat**, s. 64

⁷⁷⁴Nursi, **Şualar**, s. 358

yönünden ciddi bir problemdir. Çünkü Yüce Yaratıcı insanları kendi hallerine bırakmamış, onların şahsi, ailevi ve toplum hayatlarını tanzim edecek esaslar bildirmiştir. Bu esaslar, dünya ve âhiret mutluluğunu sağlamaya yöneliktir. Samimi bir Müslümanın -haşa- “benim bunlara ihtiyacım yok” demesi söz konusu olamaz.

1908’de II. Meşrutiyet ilan edilir. Meşrutiyetin ne olduğu, ne getirip ne götüreceği zihinlerde pek de net değildir. Bediüzzaman’a o yıllarda “meşrutiyet nedir?” diye sorulduğunda şu veciz ifadeyi kullanır:

Meşrutiyet, hâkimiyet-i millettir.⁷⁷⁵

Meşrutiyet, hükümdarlık ile yönetilen bir ülkede hükümdar başkanlığı altında parlamentonun da bulunmasıdır. Meşrutiyet kelimesi Arapça “şart” kökünden gelir. Hükümdarlık sisteminden farkı, parlamentoda kabul edilen kanunlar çerçevesinde ülkenin yönetilmesidir.

İslamî olmayan yönetimlerde oy kullanmak

Dinî konularda konuşan ve kendilerini “selefi çizgide” gören bazı Müslümanlar İslamî olmayan yönetimlerde oy kullanmayı şirk olarak görseler de, bunun şirkle bir alakası bulunmamaktadır. Şöyle ki:

Oy vermek, mevcut şartlar içinde halka sunulmuş güzel bir fırsattır. Halk, yönetime talip olanlara bakacak ve bunlardan faydalı gördüğüne oyunu verecektir. Oy verme fırsatı verilmeyen veya verilse bile tek parti adaylarına oy verilen sistemlere göre demokratik bir ortamda oy kullanmak, değil şirk olması, doğrudan doğruya bir vatandaşlık görevidir. Oy vermemek ise “bizi kim idare ederse etsin!” anlamına gelebilecek

⁷⁷⁵Nursi, **Asar-ı Bediye**, s. 310

bir safdillik ve zamanın ruhunu okuyamamaktır. Böyle bir saflık, şuurlu bir Müslümana yakışmayan bir durumdur.

Bediüzzaman, çok partili hayata geçildiğinde Halk Partisine karşı Demokrat Partiyi desteklemiştir. Bunu açık bir şekilde şöyle ifade eder:

Eğer Demokrat Parti düşse, ya Halk Partisi veya Millet Partisi iktidara gelecek. Hâlbuki Halk Partisi, İttihatçıların bozuk kısmının cinayetleri ve hem cumhuriyetin birinci reisinin Sevr Muahedesiyle ve çok siyasî desiselerin icbarıyla, on beş senede yaptığı icraatının kısm-ı a'zamı tamamıyla eski partiye yüklediği için, bu asil Türk milleti ihtiyarıyla o partiye kat'iyen iktidara getirmeyecek. Çünkü Halk Partisi iktidara gelecek olursa, komünist kuvveti aynı partinin altında bu vatana hâkim olacaktır. Hâlbuki bir Müslüman kat'iyen komünist olamaz, anarşist olur. Bir Müslüman hiçbir zaman ecnebilerle mukayese edilemez. İşte bunun için hayat-ı içtimaiye ve vatanımıza dehşetli bir tehlike teşkil eden bu partinin iktidara gelmemesi için, Demokrat Parti'yi, Kur'an ve vatan ve İslâmiyet namına muhafazaya çalışıyorum.⁷⁷⁶

Bediüzzaman, Demokrat Partiyi tümüyle dindar bir parti olarak da görmez. O günün mevcut şartları içinde bir nevi ehven-i şer olarak değerlendirir. Mesela şöyle der:

...Bu cihetten biz, Demokratları iktidar yerinde muhafaza etmeye Kur'an menfaatine kendimizi mecbur biliyoruz. Onlardan hayır beklemek değil; belki dehşetli, baştaki iki cereyana siyasetlerince muâırız oldukları için; onların az bir kısmı dine verdikleri zararı, vücudun parçalanmasına bedel, yalnız bir parmağı kesmek gibi pek cüz'î bir zararla pek küllî bir zarardan kurtulmamıza sebep oluyorlar bildiğimizden, o

⁷⁷⁶Nursi, **Emirdağ Lahikası - II**, s. 206

iktidar partisinin lehinde ehl-i dini yardıma davet ediyoruz...⁷⁷⁷

Bediüzzaman'ın nazara verdiği iki cereyan şunlardır:

Birincisi: Komünist, dinsizlik cereyanı. Bu cereyan yüzde otuz-kırk adama zarar verebilir.

İkincisi: Eskiden beri müstemlekâtların, Türklerle alâkalarını kesmek için, Türkiye dairesinde dinsizliği neşretmek için ifsat komitesi namında bir komite. Bu da yüzde on-yirmi adamı bozabilir.⁷⁷⁸

Türkiye dâru'l-harb midir?

Ülkeler, bir cihetten dâru'l-İslâm ve dâru'l-harp olarak iki ayrı kategoride ele alınır. Ömer Nasuhî Bilmen, her iki kavramı şöyle tarif eder:

“**Dâru'l-İslâm**, Müslümanların hâkimiyeti altında bulunup Müslümanların emn ü eman içinde yaşayarak dinî vazifelerini ifa ettikleri yerlerdir. Müslümanlar ile aralarında musalaha bulunmayan gayri Müslimlerin hâkimiyeti altında bulunan yerler de **dâru'l-harptir**.”⁷⁷⁹

Müslümanlarla barış halinde olan ülkeler ise “**dâru'l-ahd, dâru'l-eman**” gibi isimlerle anılır. Mesela Hz. Peygamber İslam'ın Mekke döneminde bazı Müslümanları Habeşistan'a göndermiştir. O günün şartlarında Habeşistan bir İslam ülkesi değildir, ama dâru'l-harp de değildir. Müslümanların güven içinde yaşayabilecekleri bir dâru'l-ahd ve dâru'l-emandır.

“**Dâru'l-harp**” terkibi her ne kadar ilk bakışta “kendisiyle dâru'l-İslâm arasında savaş halinin mevcut olduğu ülke” manasını ifade ediyorsa da İslâm hukuku kaynaklarında

⁷⁷⁷Nursi, **Emirdağ Lahikası - II**, s. 208-209

⁷⁷⁸Nursi, **Emirdağ Lahikası - II**, s. 208-209

⁷⁷⁹Bilmen, III, 394

“dâru'l-İslâm dışındaki ülkeler” anlamında ve bugünkü “yabancı ülke” tabirinin karşılığı olarak kullanılmıştır.⁷⁸⁰

Nitekim Bediüzzaman'ın tarifi de bu yöndedir. Bu konuda şöyle der:

...Ecnebi diyarına, lisan-ı şeriatta “Dâr-ı Harb” denilir. Dâr-ı Harbde çok şeylere cevaz olabilir ki, diyar-ı İslam'da mesağ olamaz.⁷⁸¹

Bu tarife göre dâru'l-harp, gayri Müslimlerin hâkim olduğu ülkedir. İmam Azam ve talebesi İmam Muhammed'e göre dâru'l-harpte Müslümanla bu ülkenin vatandaşı gayri Müslim arasında dinen alım satımı yasaklanan maddelerin alınıp satılması ve faiz işlemleri câizdir. Ayrıca dâru'l-harb'te hadler uygulan(a)maz, Bir Müslümanın Dâru'l-harb'te bulduğu define kendisine aittir.

Ömer Nasuhi Bilmen, bu konuda şunlara dikkat çeker:

“...Bir İslam ülkesinde bulunan bir Müslümanın dini ve dünyevi vecibelerini bilmemesi bir özür teşkil etmez. Mesele fasık olan bir kimsenin şهادeti kabul edilmez. Vele ki o kimse, fıskın şهادete mani olduğunu bilmiş olmasın. Nitekim bir memlekette neşredilmiş olan bir kanun, bütün ahaliye malum sayılır. Hiç bir kimse ‘Ben kanunun şu hükmünü bilmiyordum’ diye kendisine mazur gösteremez... Fakat dar-ı harbde yeni ihtida eden bir kimse, uhdesine düşen namaz gibi, oruç gibi vazifelerini bilmezse mazur sayılır, bunlardan dolayı mesul olmaz. Çünkü bir ecnebi yurdu, ulum-u İslamiyenin bir merkezi değildir.”⁷⁸²

Bediüzzaman'a göre:

Frengistan diyarı, Hristiyan şevketi dairesidir...

⁷⁸⁰ Ahmet Özel, “Darü'l-harb” md. DİA, VIII, 536

⁷⁸¹ Nursi, **Mektubat**, s. 433

⁷⁸² Bilmen, I, 297

Diyar-ı İslâm'da ise; muhit, o kelimat-ı mukaddese-nin meal-i icmalisini ehl-i İslâma lisan-ı hal ile ders veriyor. An'ane-i İslâmiye ve İslâmî tarih ve umum şair-i İslâmiye ve umum erkân-ı İslâmiyete ait muhaverat-ı ehl-i İslâm, o kelimat-ı mukaddesenin mücmel meallerini, mütemadiyen ehl-i imana telkin ediyorlar. Hatta şu memleketin maabid ve medaris-i diniyesinden başka makberistanın mezar taşları dahi birer telkin edici, birer muallim hükmündedir ki, o maânî-i mukaddeseyi ehl-i imana ihtar ediyorlar.⁷⁸³

Avrupa'da büyük ölçüde Hristiyanlık hâkimdir. Çarşı - pazar hep Hristiyanlığı hatırlatan sembollerle doludur. İslam diyarında ise İslâmî gelenekler, İslâmî tarih, cami ve medrese gibi İslami şair, günlük hayatta namazdan oruçtan bahsetmek gibi yapılan konuşmalar, camilerde yapılan vaazlar, okunan hutbeler, minarelerden yükselen ezan sesleri, okullarda öğretilen din dersleri gibi bütün etkinlikler o ülkenin İslam diyarı olduğunun göstergeleridir. Hatta kabirlerdeki mezar taşları bile sessiz bir şekilde "burası İslam diyarıdır, dâru'l-harp değildir!" diye haykırmaktadır.

Ülkemizde 1970'li ve 1980'li yıllarda dindar bazı kesimler "Türkiye daru'l-harbtir, bu şartlarda Türkiye'de Cuma namazı kılınmaz" demişler, o günün Cuma namazı yerine öğle namazı kılmışlardı. 1990'lı yıllarda onların çoğu bu fikirlerin sıkıntılı olduğunu farkettiler, Cumaları da kılmaya başladılar.

Bugün Almanya, İngiltere gibi İslâm beldesi olmayan yerlerde (daru'l-harbt) yaşayan Müslümanlar, Cuma namazı vasıtasıyla bir araya gelirler, birbirlerinden kuvvet bulurlar, şevk alırlar, şevk verirler. Böylece, daru'l-İslâm olmayan o yerlerde, muazzam bir kuvve-i maneviye kazanırlar; yabancı bir kültür içerisinde asimile olmaktan, erimekten, dağılmaktan kurtulurlar.

⁷⁸³Nursi, **Mektubat**, s. 433-434

Türkçe ezan ve namaz

1950 yılında çok partili sisteme geçinceye kadarki tek parti iktidarında devlet eliyle dinin hayli meselelerine müdahale edildi. Mesela 1932-1950 arasında on sekiz sene ezan Türkçe olarak okutuldu. Aynı dönemde camilerde namazın da Türkçe meâl ile kıldırılması gündeme geldi.

Ziya Gökalp, o dönemin resmi ideolojisinin fikir hocalarındandır. Bu konuyu daha Cumhuriyet kurulmadan 1918 yılında Yeni Hayat dergisinde yayınlanan **Vatan** adlı şiirinde şöyle dile getirir:

Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur,

Köylü anlar manasını namazdaki duânın.

Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'ân okunur.

Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüdâ'nın.⁷⁸⁴

Bediüzzaman bu meseleyi soru-cevap olarak şöyle değerlendirir:

Mühim bir soru: Bazı ehl-i tahkik derler ki: Elfaz-ı Kur'aniye ve zikriye ve sair tesbihlerin her biri müteaddit cihetlerle insanın letaif-i maneviyesini tenvir eder, manevî gıda verir. Manaları bilinmezse, yalnız lafız ifade etmiyor, kâfi gelmiyor. Lafız bir libastır, değiştirilse her taife kendi lisanıyla o manalara elfaz giydirse daha nâfi' olmaz mı?

El-cevab: Elfaz-ı Kur'aniye ve tesbihat-ı Nebeviyenin lafızları camid libas değil; cesedin hayattar cildi gibidir, belki mürur-u zamanla cild olmuştur. Libas değiştirilir; fakat cild değişse, vücuda zarardır. Belki namazda ve ezandaki gibi elfaz-ı mübarekeler, mana-yı örfilerine alem ve nam olmuşlar. Alem ve isim ise, değiştirilmez...

⁷⁸⁴<http://www.siiirparki.com/gokalp6.html>

Her mü'mine bilmesi lâzım olan mücmel manaları, yani muhtasar bir meal-i ise, en âmî bir adam dahi çabuk öğrenir. Bütün ömrünü İslâmiyetle geçiren ve kafasını binler malayaniyat ile dolduran adamlar, bir-iki haftada hayat-ı ebediyesinin anahtarı olan şu kelimat-ı mübarekenin meal-i icmalisini öğrenmemesine nasıl mazur olabilirler, nasıl Müslüman olurlar, nasıl "akıllı adam" denilirler? Ve öyle heriflerin tembelliklerinin hatırı için, o nur menba'larının mahfazalarını bozmak kâr-ı akıl değildir!

Hem "Sübhanallah" diyen, hangi milletten olursa olsun, Cenab-ı Hakk'ı takdis ettiğini anlar. İşte bu kadar kâfi gelmez mi? Eğer manasına kendi lisanıyla müteveccih olsa, akıl noktasında bir defa taallüm eder. Hâlbuki günde yüz defa tekrar eder. O yüz defa, aklın hisse-i taallümünden başka, lafızdan ve lafza sırayet eden ve imtizac eden meal-i icmalî, çok nurlara ve feyizlere medardır. Bahusus tekellüm-ü İlahî haysiyetiyle aldığı kudsiyet ve o kudsiyetten gelen feyizler ve nurlar, çok ehemmiyetlidir.

Elhasıl: Zaruriyat-ı diniye mahfazaları olan elfaz-ı kudsiye-i İlahiyenin yerine hiçbir şey ikame edilemez ve yerlerini tutamaz ve vazifelerini göremez. Ve muvakkat ifade etseler de; daimî, ulvî, kudsî ifade edemezler.

Amma nazariyat-ı diniyenin mahfazaları olan elfazlar ise, değiştirilmeye lüzum kalmaz. Çünkü nasihat ile ve sair tedris ve talim ve va'z ile o ihtiyaç mündefî olur.⁷⁸⁵

Bediüzzaman'ın cevabında şu gibi noktalar öne çıkmaktadır:

- Kur'anın ve Hz. Peygamberden rivayetle bize gelen tesbihatın lafızları cansız bir elbise değil; cesedin hayattar cildi

⁷⁸⁵Nursi, **Mektubat**, s. 340-342

gibidir, hatta zaman içerisinde cild olmuştur. Elbise değiştirilir, fakat cild değişse vücuda zarardır. Hatta namazda ve ezandaki gibi mübarek lafızlar, ifade ettikleri manalara özel isim olmuşlardır. Özel isim ise, değiştirilmez. Mesela birinin adı Nazif ise “haydi bunu Türkçeleştirelim, buna ‘temiz erkek’ diyelim denilmez.

- Her mü'minin bilmesi gereken mücmel manaları, yani muhtasar bir meali ise, en âmî bir adam dahi çabuk öğrenir. İşin ayrıntıları ise; din dersleri, eğitim faaliyetleri ve vaaz gibi çalışmalarla rahatlıkla öğretilir. Özellikle günümüzün bu kadar yaygın öğrenim imkânları içerisinde bir kimsenin “İslam'ın kaynakları Arapça olduğu için ben dinimi öğrenemiyorum” şeklinde haklı bir mazereti olamaz.

Bediüzzaman, yine bu mesele münasebetiyle şöyle bir soru ve cevaba da yer verir:

Ehl-i ilhada kapılan ulema-üs sû', milleti aldatmak için diyorlar ki: İmam A'zam, sair imamlara muhalif olarak demiş ki: “İhtiyaç olsa, diyar-ı bâidede, Arabî hiç bilmeyenlere, ihtiyaç derecesine göre; Fatiha yerine Farisî tercümesi cevazı var.” Öyle ise, biz de muhtacız, Türkçe okuyabiliriz?

El-cevab: İmam A'zam'ın bu fetvasına karşı, başta a'zamî imamların en mühimleri ve sair on iki eimme-i müçtehidîn, o fetvanın aksine fetva veriyorlar. Âlem-i İslam'ın cadde-i kübrası, o umum eimmennin caddesidir. Mu'zam-ı Ümmet, cadde-i kübrada gidebilir. Başka hususî ve dar caddeye sevkedenler, idlâl ediyorlar.

İmam A'zam'ın fetvası, beş cihette hususîdir:

-Birincisi: Merkez-i İslâmiyetten uzak diyar-ı âherde bulunanlara aittir.

-İkincisi: İhtiyac-ı hakikiye binaendir.

-Üçüncüsü: Bir rivayette, lisan-ı ehl-i Cennet'ten sayılan Farisî lisanıyla tercümeyle mahsustur.

-Dördüncüsü: Fatiha'ya mahsus olarak cevaz verilmiş, ta Fatiha'yı bilmeyen namazı terketmesin.

-Beşincisi: Kuvvet-i imandan gelen bir hamiyet-i İslâmiye ile maânî-i mukaddesenin avamın tefehhümüne medar olmak için cevaz gösterilmiş.

Hâlbuki za'f-ı imandan gelen ve menfî fikr-i milliyetten çıkan ve lisan-ı Arabîye karşı nefret ve za'f-ı imandan tevellüt eden meyl-i tahrib saikasıyla tercüme edip Arabî aslını terketmek, dini terk ettirmektir!⁷⁸⁶

Bediüzzaman burada **ulema-i-su'**, yani kötü âlimler kavramı kullanmıştır.

- Gerçekleri gizlemek,

- az bir menfaate hakikati feda etmek

- ve din ile dünyanın avına çıkmak bunların en seçkin özelliklerindedir.

Öyle anlaşılıyor ki, bu fikri dile getiren **ulema-i su'**, dinsizliği esas alan bazı kimselerden etkilenip bu fikirleri söylemektedirler. Ancak İmam Azamdan delil getirerek vardıkları sonuç, hiç de sağlıklı değildir. Çünkü diğer mezhep imamları bu fetvanın aksine fetva vermişlerdir. Dolayısıyla bu meselede İmam Azamın fetvası hususi kalmış, cumhurun fetvası esas olmuştur.

Bediüzzaman, üstteki ifadelerinde bu meseleyi gündeme getirenlerin özelliklerini şöyle sıralar:

- Bu gibi konuları gündeme getirmek iman zafiyetinden kaynaklanır.

- Bu görüşlerin arka planında menfî milliyetçilik fikri vardır.

- Böyle konulara girenler genelde Arap diline karşı nefret duyarlar.

⁷⁸⁶Nursi, **Mektubat**, s. 433-435

- Bunların hareket tarzlarında tahrip meyli ön plandadır.
- Bunları yönlendirenlerin nihai hedefi, dini terk ettirmektir.

Türkçe hutbe

1920-1950 yılları arasında sıkça gündeme gelen konulardan biri de, Cuma hutbelerinin tümüyle Türkçe okunması meselesidir. Bediüzzaman, o günlerin bu aktüel tartışmasına eserlerinde temas eder. Mesela **İctihad Risalesi** isimli çalışmasında şu değerlendirmeleri yapar:

Bazı gafiller, hutbe gibi bazı şair-i İslâmiyeyi, Arabîden çıkarıp her milletin lisaniyla söylemeyi, iki sebep için istihsan ediyorlar:

Birincisi: “Tâ, siyaset-i hazıra avam-ı müslimîne de o suretle tefhim edilsin.”

Hâlbuki siyaset-i hazıra, o kadar çok yalan ve hile ve şeytanet içine girmiş ki, vesvese-i şeyatın hükmüne geçmiştir. Hâlbuki minber, vahy-i İlahînin tebliğ makamı olduğundan, o vesvese-i siyasiyenin hakkı yoktur ki, o makam-ı âliye çıkabilsin.

İkinci sebep: “Hutbe, bazı suver-i Kur’aniyenin nasihatları anlaşılacak içindir.”

Evet, eğer millet-i İslâm, İslâmiyetin zaruriyatı ve müsellematı ve malûm olan ahkâmını, ekseriyet itibariyle imtisal edip yerine getirseydi, o vakit nazariyat-ı şer’iye ve mesail-i dakika ve nasayih-i hafiyeyi anlamak için, bildiği lisan ile hutbe okunması ve suver-i Kur’aniyenin -eğer mümkün olsaydı- tercümesi belki müstahsen olurdu. Fakat namaz, zekât, orucun vücubu ve katl, zina ve şarabın haramiyeti gibi malûm olan ahkâm-ı kat’iyye-i İslâmiye mühmel kalıyor. Avam-ı nas, onların vücubunu ve haramiyetini ders almağa muhtaç değiller. Belki teşvik ve ihtar ile o ahkâm-ı kudsiyeyi hatırlatıp, İslâmiyet damarını ve iman hissini tahrik etmekle imtisallerine

teşvik ve tezkire ve ihtara muhtaçtırlar. Hâlbuki bir âmi ne kadar cahil dahi olsa, Kur'an'dan ve hutbe-i Arabiyeden şu meal-i icmalîyeyi anlar ki: "Herkes ve bana malûm olan imanın rûkûnlerini ve İslâmî-yet'in umdelerini hatib ve hâfız ihtar ediyor ve ders veriyor, okuyor" der; kalbinde onlara karşı bir iştiyak hâsıl olur.⁷⁸⁷

"Hutbe Türkçe okunsun" diyenlerin öne sürdükleri iki gerekçe vardır:

- 1- Günümüz siyaseti bu şekilde geniş kitlelere anlatılabilir.
- 2- Kur'anın manaları ve nasihatleri herkesçe anlaşılabilir.

Bediüzzaman birinci gerekçeye günümüz siyasetinin içine pek çok yalan, hile ve şeytanlık girmesini nazara vererek karşı çıkar. Minber, İlahî vahyin tebliğ makamıdır. Siyasi vesveselerin o yüce makama çıkmaya hakkı yoktur.

İkinci gerekçeye mukabil olarak ise şunları nazara verir: İnsanımız ekseriyet itibarıyla dinin zarurî, herkesçe bilinen ve kabul edilen namaz, zekât ve orucun farz oluşu, öldürmek, zina ve şarabın haram oluşu gibi meselelerde bir gevşeklik içindedir. Daha bunları bile halledememişken dinin teorik meselelerini Türkçe olarak vermek sadra şifa bir durum olmayacaktır. Kaldı ki, dinin meseleleri Türkçe olarak yapılan vaaz ve sohbetlerle, yazılan kitaplarla rahat bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bediüzzaman'ın üstteki metinde yer alan ifadelerini okuyunca, "acaba günümüzdeki hutbe uygulamasını uygun görmüyor mu?" sorusu hatıra gelebilir. Kanaatimizce, Bediüzzaman'ın Türkçe hutbe konusundaki bu ifadelerini 1930'lu yılların şartlarına göre değerlendirmek gerekir. Çünkü o günün şartlarında 1932'de ezan Türkçeleştirilmiş, hatta Kur'anın da mealinin camide kılınan namazlarda okunmasının provaları yapılmıştır. Böyle bir ortamda, o günün tek parti iktidarı

⁷⁸⁷Nursi, **Sözler**, s. 483

hutbeyi de tamamen Türkçeleştirmek ve kendi siyasi emellerine uygun bir şekilde merkezden gönderilen hutbelerle halkı yönlendirmek istemektedir. Bediüzzaman, bu cihetten buna bütün kuvvetiyle karşı çıkmıştır. Günümüzde ise, hutbenin farz kısmı olan Arapça bölümler zaten okunmakta, bir de ayrıca her hafta dine ait bir konu ele alınmaktadır. Zaman zaman bazı hutbeler halkımız arasında hoşnutsuzluğa yol açsa da, genelde dinin herkese bakan ve gerekli olan meselelerinin hutbelere yansıdığını ve bunlardan istifade edildiğini söyleyebiliriz.

Bir de şu durum göz ardı edilmemelidir: O günün toplumu Osmanlı bakiyesi kimseler olarak Kur'ana belli bir ölçüde muhatap olabilmektedir. Keza o günün konuşulan dili, Arapça kelimelerle doludur. Ama günümüz şartlarında Türk dili pek çok tebdilata maruz kalmış, "Öztürkçe" adı altında uydurma çalışmaları yapılmış, nesillerimiz Kur'an dilinden hayli uzak kalmıştır. Dolayısıyla günümüz şartlarında Arapça aslının yanında Türkçe nasihat kısmının da olmasının gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu yapılırken, minberin siyasete âlet edilmemesine azami itina gösterilmelidir. Çünkü üstte Bediüzzaman'ın dikkat çektiği gibi "*Minber, vahy-i İlahînin tebliğ makamıdır.*" Siyasi meselelerin o yüce makama çıkmasına asla izin verilmemelidir. Çeşitli partilere mensup her kesiminden insanlar, başka yerde değilse bile camide bir araya gelirler. Allah bütün insanların Rabbi, İslam bütün insanların dini, cami de bütün Müslümanların mabedidir. İktidar partisinin, minberi kendi görüşlerini ve icraatlarını anlatmaya vesile yapması camide fitne meydana getirir, birliğimizin en önemli bir göstergesi olan cemaat ruhuna ciddi zararlar verir.

Şapka Meselesi

Osmanlı toplumu, sarıklı bir toplumdur. Sarık, zamanla yerini fese bırakmıştır. Osmanlının fesle tanışması, 16. yüzyılda Cezayirli denizciler vasıtasıyla olur. II. Mahmud

döneminde ise, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrasında hayli yaygınlaşır. Osmanlı sona erip de devamında Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda bir eksen kayması yaşanır, Batı tarzı bir hayat modeli öne çıkar. Bu; kanunlarda, eğitimde kendini gösterdiği gibi kılık ve kıyafette de kendini gösterir. Şapka, bu değişikliklerin âdeta bir sembolü gibidir. Erkeklerin şapka giymesinin zorunlu kılınması 25 Kasım 1925 tarihinde 671 no'lu kanun olarak mecliste kabul edilmiş ve devlet eliyle uygulanması yaptırılmıştır. İlgili kanun şöyle demektedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesata mensup memurin ve müstahdemin, Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumî serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükümet meneder.”⁷⁸⁸

1990'lı yıllarda bazılarının devlet eliyle üniversitede okuyan kızların başörtüsünü çıkarmaya çalışmaları misali, nedense o yıllarda da erkeklerin başına bir şapka geçirilmeye çalışılmıştır. Günümüz Türkiye'sinde demokrasinin geldiği nokta daha özgürlükçüdür. Üniversitede okuyan kızların başörtüsüyle uğraşılmadığı gibi, başörtüsü kamusal alanda da serbest bırakılmıştır. Şapka ise, kanun olarak aslında yine vardır, ama uygulaması yapılmamakta, hukukî deyimiyse söylesek “ölü kanun” olarak durmaktadır.

Şeyhülislâm Zembilli Ali Efendi gibi âlimler “Şapkayı şaka ile dahi başa koymağa hiç bir cevaz yok” demişlerdir. Bunun sebebi, Hristiyan kıyafeti olmasından kaynaklanmaktadır. Bediüzzaman meselenin bu yönüne şöyle dikkat çeker:

Sual: Küfür kalbe ait bir özelliktir. Bu durumda zünnar bağlamak veya ona kıyas edilen şapka nasıl küfür olur?

⁷⁸⁸ <https://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=19133>

Cevap: Şeriat gizli şeylere emarelerle itibar eder, hatta bu sırdan, zahiri sebepleri illet makamına koymuştur. İşte, bazı türü rükûa mani olan zünnar giymekte ve secdeye engel olan şapkeyi takmakta, ubudiyetten istiğna alâmeti; kâfirlerin gidişatını ve dinlerini beğenmeyi ima eden kendini onlara benzetmek vardır. Gizli olan küfür özelliğinin olmayışına kat'i hükmedilemediğinden, zâhir olanla hüküm verilir.⁷⁸⁹

Zünnar, Hristiyan rahiplerinin veya puta tapanların belleğine bağladıkları kuşaktır. Rükûa mâni olduğu için, kuşanılması İslâm Dininde küfür alâmeti sayılmıştır. Bunu bayrak örneğiyle daha net olarak anlayabiliriz. Bayrak, maddesi itibarıyla bir bezdir, ama o bir bez olmanın ötesinde bir milletin bağımsızlık sembolüdür. Benzeri bir durum zünnar ve şapka için geçerlidir.

O günün şartlarında Bediüzzaman şapka ile uğraşılmasını tasvip etmemiş, eserlerinde buna muhalefetini de net bir şekilde dile getirmiştir. Ancak kanun zoruyla giyilmesi mecburi kılındığı için şu değerlendirmeleri yapmıştır.

“...Acaba o zaman onu giyen kâfir olmaz mı?”

Dedim: “Şapka başa gelecek, secdeye gitme diyecek. Fakat baştaki iman o şapkeyi da secdeye getirecek, inşaallah Müslüman edecek.”⁷⁹⁰

Bediüzzaman'ın bu değerlendirmesi, en azından “zaruret” çerçevesinde değerlendirilebilir. Bunun sonuçlarına ise şöyle temas eder:

...Cin ve insan Şeyhülislâmı Zembilli Ali Efendi'nin “Şapkeyi şaka ile dahi başa koymağa hiç bir cevaz yok.” demesiyle beraber bütün şeyhülislâmlar ve bütün ulema-i İslâm cevazına müsaade etmedikleri halde, avam-ı ehl-i iman onu giymeğe mecbur olduğu

⁷⁸⁹Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 74-75

⁷⁹⁰Nursi, **Şualar**, s. 359

zaman, o büyük allâmelerin adem-i müsaadeleri ile, onlar tehlikede.. yani ya dinini bırakmak, ya isyan etmek vaziyetinde iken, kırk sene evvel Beşinci Şua'ın bir fıkrası: “Şapka başa gelecek, secdeye gitme diyecek. Fakat baştaki iman o şapkayı da secdeye getirecek, inşaallah Müslüman edecek.” demesiyle avam-ı ehl-i imanı hem isyan ve ihtilâlden, hem ihtiyarıyla imanını ve dinini bırakmaktan kurtarmıştır...⁷⁹¹

Bediüzzaman, bu fetvanın iki sonucunu söylemektedir:

- 1- Ehl-i imanı isyan ve ihtilâlden kurtarmak.
- 2- Bile bile imanını ve dinini bırakmaktan kurtarmak.

Bu tür fetvalar olmasa, ülke içinde hayli kargaşalar yaşanabilirdi. Prof. Dr. Ergün Aybars'ın **İstiklal Mahkemeleri** adlı kitabının “Şapka Kanunu'na Tepkiler ve Yargılamalar- Mahkemenin Bu Suçlarla İlgili Gezisi” bölümünde konu hayli ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Numune olarak bir kısmına bakabiliriz:

Erzurum: Erzurum'da halkın bir kısmı çarşayı kapatıp Vali'nin evi önünde: “Biz gâvur memur istemeyiz” diye bağırды, polisin uyarılarına aldırış etmeyenlere karşı kuvvet kullanıldı, 27 kişi tutuklandı. Hükümet Erzurum'da bir ay süreyle sıkıyönetim ilân etti. Yargılamalar Erzurum'da İstiklâl Mahkemesi bulunmadığı için Sıkıyönetim Mahkemesi'nce yapıldı. Suçlu bulunanlar idama mahkûm edilerek asıldı.

Sivas: İstiklal Mahkemesi, 25 Kasım günü Sivas'a geldi. Sivas'ta şapka aleyhine duvarlara asılan yazılar dolayısıyla Sivas'ın bütün muhtarları yargılandı, beraat etti. Yargılanan bazı belediye görevlilerinden İmamzâde Mehmet Necati'nin idama, iki kişi beşer, altı kişi onar sene, Belediye Başkanı Abbas ve diğerleri yedi buçuk sene hapse mahkûm edildi.

⁷⁹¹Nursi, **Şualar**, s. 385

Trabzon: Trabzon'da hemen herkes şapka giymişti. İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey Halk Partisi binasında bir konuşma yaptı, Trabzon halkının şapkayı isteyerek giymiş olmasından duydukları memnuniyeti belirtti.

Rize: İstiklal Mahkemesi Rize'de 12-13 Aralık'ta 143 kişiyi yargıladı. Köy imamlarının halkı ayaklanmaya kışkırttığı, İskipli Atıf Hoca'nın "Frenk Taklitçiliği ve Şapka" adlı risalesinin kışkırtıcılığın etkeni olduğu, bu ayaklanmada, İstanbul'daki gizli bir örgütün büyük rolü bulunduğu anlaşıldı. Mahkeme, 143 tutukludan sekizini idama, 14'ünü on beşer, 22'sini onar, 19'unu beşer sene hapse mahkûm oldu. 80 kişi beraat etti. İdam hükümleri, aynı gün öğleden sonra uygulandı.

Giresun: 1 Şubat'ta başlayan Giresun ve Erzurum olayı sanıklarının yargılanması sonucunda Atıf Hoca ile Ali Rıza idama mahkûm edildi. Hasankale Telgraf Müdürü Halit, Uşaklı Köseoğlu Ahmet, Salih, Yusuf Kenan Onar; Saatçi Süleyman, Kâmil Paşaoğlu Muhlis on beşer sene küreğe; Murahip Ali, Hoca Osman, Hacı Bey, Hoca Mehmet, Kara Sabri, Emekli Yüzbaşı İsmail yedişer sene ve Fatih Türbedarı Hasan beş sene hapse mahkûm oldular. Hoca Tahir, Hacı Fettah Adana'da üç sene, Hasan Fehmi'nin üç sene Isparta'da ve Sami Muhsin, Sabuncuzade Mustafa, Zühtü'nün üç sene İstanbul'da sürgün bulunmalarına karar verildi...⁷⁹²

Ulü'l-emre itaatte ölçü

Ulü'l-emr âmir, idareci anlamındadır. Kur'an ulü'l-emre itaati emreder:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ulü'l-emre de."⁷⁹³

⁷⁹²Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Cilt II, İleri Kitabevi, 1995, İzmir

⁷⁹³Nisa, 59

İdarecilerin emirlerine itaat, işlerin düzgün yürümesini sağlar. Ama uygulamada bazı incelikler vardır. Şöyle ki:

-Bu itaat, kayıtsız şartsız bir itaat olmayıp, belli ölçüler çerçevesindedir. Mesela Kur'an şöyle bildirir:

“Yeryüzünde bozgunculuk yapan ve ıslah etmeyen müsriflerin (aşırı gidenlerin) emrine itaat etmeyin!”⁷⁹⁴

-Hz. Peygamber, şöyle der: “Müslüman kişiye vacib olan, bir günahla emredilmediği müddetçe, sevse de sevmese de dinlemek ve itaat etmektir. Fakat bir günahla emredilse, dinlemek ve itaat etmek yoktur.⁷⁹⁵ Çünkü Allah'a isyan olan şeyde, kula itaat edilmez. Diğer itaatler, vefakârlıklar, sadakatler ancak Allah'a olan itaatin karşısında bulunmamak, bu itaate muhalif olmamak şartıyla kabul edilebilir. Yoksa bu aslî itaatin muhalifi olan her itaat batıldır ve cevaz verilmez.”⁷⁹⁶

-Asr-ı saadette yaşanan şu olay, konumuza ışık tutacak mahiyettedir: Rasûlullah, bir grubu sefere gönderir. Onlara, komutanlarına itaat etmelerini hatırlatır. Yolda giderlerken bazıları itaatte kusur eder. Sinirlenen komutan grubu durdurur, etraftan odun toplamalarını söyler. Toplanan odunları yaktırdıktan sonra “kendinizi bu ateşe atın” der. Asker, âdeta şok olur. Kimi, “Peygamber itaat etmemizi istemişti. Haydi, kendimizi atalım” derken, diğerleri karşı çıkar. “Bizler, ateşten kurtulmak için peygambere tabi olduk. Ne diye kendimizi ateşe atalım ki?” derler. Tartışma esnasında ateş söner, bu arada komutanın öfke ateşi de söner. Görevlerini yapıp Medine'ye dönerler. Durum Hz. Peygambere anlatıldığında, şunu söyler: “Şayet o ateşe girselerdi, hep ateşte kalırlardı. Allah'a

⁷⁹⁴Şuara, 151-152

⁷⁹⁵Tirmizi, Cihad, 29

⁷⁹⁶Ebu'l- A'lâ Mevdudî, **İslâm'da Hükümet**, Ter. Ali Genceli, Hilal Yay. İst., s., 247-250

isyan olan durumda itaat yoktur. İtaat, ancak maruf (meşru) şeylerdedir.”⁷⁹⁷

Yakın tarihimizin önemli olaylarından biri 31 Mart Vakasıdır. (Rumî Takvim'e göre 31 Mart 1325, miladi takvime göre ise 13 Nisan 1909) Bediüzzaman bu olayda darbe yapmaya kalkışan askerleri yatıştırıcı konuşmalar yapmış, onları mutedil olmaya davet etmiştir. Mesela şöyle demiştir:

Biliniz ki: Asker ocağı cesim ve muntazam bir fabrikaya benzer. Bir çark itaatsizlik etse, bütün fabrika herc ü merc olur. Asker neferatı siyasete karışmaz. Yeniçeriler şahittir. Siz Şeriat dersiniz, hâlbuki Şeriata muhalefet ediyorsunuz ve lekedar ediyorsunuz. Şeriatla, Kur'an ile, hadîs ile, hikmet ile, tecrübe ile sabittir ki: Sağlam, dindar, hakperest ulü'l-emre itaat farzdır. Sizin ulü'l-emriniz ve üstadınız; zabitlerinizdir.⁷⁹⁸

Kur'an ve hadîs ve hikmet ve tecrübe ile sabittir ki: Haklı âmire itaat farzdır.⁷⁹⁹

Fahr-i Âlem'in (Aleyhissalâtu Vesselâm) fermanını size tebliğ ediyorum ki, şeriat dairesinde ulü'l-emre itaat farzdır.⁸⁰⁰

Dikkat edilirse Bediüzzaman askerleri onların ulü'l-emri olan komutanlarına itaate davet ederken sadece “ulü'l-emre itaat farzdır” dememiş, bunu “Sağlam, dindar, hakperest ulü'l-emre itaat farzdır.” “Haklı âmire itaat farzdır.” “Şeriat dairesinde ulü'l-emre itaat farzdır” şeklinde belli kayıtlarla söylemiştir.

Nitekim bu durum günümüz kanunlarında da aynen muhafaza edilmiştir. Anayasa'nın 137. maddesinde “**Kanunsuz Emir**” başlığı altında bu durum düzenlenmiştir. Buna göre,

⁷⁹⁷Ebu Davud, Cihad, 87

⁷⁹⁸Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 432

⁷⁹⁹Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 533

⁸⁰⁰Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 534

“konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.”⁸⁰¹

İslam ülkesinde gayri Müslimlere resmi görev

1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Osmanlının sisteminde bazı değişiklikler oldu. Mesela daha evvelinde gayri Müslim azınlıklar resmi görevlere getirilmezken artık önlerinde bir engel kalmadı. O günlerde Bediüzzaman’a “Şimdi Ermeniler kaymakam ve vali oluyorlar, nasıl olur?” diye sorulunca şöyle cevaplandırdı:

Saatçi ve makineci ve süpürgeci oldukları gibi... Zira meşrutiyet, hâkimiyet-i millettir. Hükümet hizmetkârdır. Meşrutiyet doğru olursa; kaymakam ve vali reis değiller, belki ücretli hizmetkârlardır. Gayri Müslim reis olamaz, fakat hizmetkâr olur. Farzediniz ki, memuriyet bir nevi riyaset ve bir ağalıktır. Gayri Müslimlerden üç bin adamı ağalığımıza, riyasetimize şerik ettiğimiz vakitte; millet-i İslâmiyeden aktarı-âlemde üç yüz bin adamın riyasetine yol açılıyor. Biri zayı’ edip, bini kazanan zarar etmez.⁸⁰²

Bediüzzaman’ın cevabında gerçekten de çok önemli noktalar bulunmaktadır. Şöyle ki:

- Bir gayri Müslim saatçi, makineci ve süpürgeci olduğu gibi, kaymakam ve vali de olabilir.

-Meşrutiyet (parlementer sistem) milletin hâkim duruma gelmesidir. Hükümet ise hizmetkârdır. Meşrutiyet doğru uygulanırsa; kaymakam ve vali reis değil, belki ücretli hizmetkâr konumunda olur.

-Faraza böyle makamlara gelmeleri bir çeşit reislik ve bir ağalık da olsa, onlara bu hak verildiğinde yabancı ülkelerde

⁸⁰¹ https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=137

⁸⁰² Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 342-343

bulunan Müslümanların benzeri makamlara gelebilmelerinin önü açılmış olacaktır.

Uluslararası ilişkilerde “**mütekabiliyet esası**” uygulanır. Biz kendi içimizdeki azınlıklara haklar tanıdığımızda, aynı hakların başka devletlerde azınlık olarak yaşayan insanlarımıza verilmesini sağlamış oluruz. Gerçekten de bunun benzerlerini günümüzde görebilmekteyiz. Mesela Pakistanlı göçmen bir ailenin çocuğu olan Sadık Han 2016'da Londra belediye başkanlığı seçimlerini kazanmış, 2021'de ikinci kez seçilmiştir.⁸⁰³

Gayri Müslim'in askerliği

İslam ülkesi dâhilinde tarih boyu gayri Müslim azınlıklar da yaşamıştır. Osmanlı devleti çatısı altında da hayli gayri Müslim yaşamaktaydı. Bunlardan cizye adıyla vergi alınır, askerlik yapmazlardı. II. Meşrutiyetin başlamasıyla onların askere de alınmaları gündeme geldi. O yıllarda Bediüzzaman'a yöneltilen sorulardan biri de “**Gayri Müslim'in askerliği nasıl caiz olur?**” sorusuydu. Kendisi buna şöyle cevap verir:

Dört vecihle:

Evvela: Askerlik kavga içindir. Dünkü gün siz o deşetli ayı ile boğuştuğunuz vakit karılar, çingeneler, çocuklar, itler size yardım ettiklerinden size ayıp mı oldu?

Sâniyen: Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâm'ın Arab müşriklerinden muahid ve halifleri var idi. Beraber kavgaya gider idiler. Bunlar ise, ehl-i kitaptır. Ordu da toplu olmayıp müteferrik olduklarından, bizdeki ekseriyet ve kuvvet-i hissiyat, mazarrat-ı mütevehhimeye karşı set çeker.

⁸⁰³<https://www.trhaber.com/haber/dunya/sadik-han-ikinci-kez-londra-belediye-baskani-oldu-579390.html>

Sâlisen: Düvel-i İslâmiyede velev nadiren olsun gayri Müslim, askerlikte istihdam olunmuştur. Yeniçeri Ocağı buna şahittir.

Râbian: Neslen ve serveten tedennimize ve gayri Müslimlerin terakkisine sebep; askerliğin bizde münhasır olması idi. Zira bundan kaç asır evvel şu devletin nüfus-u İslâmiyesi kırk milyondan fazla idi. Ve şimdi içimizdeki o gayri Müslimler o vakitte yalnız beş altı milyon idi. Servet ve ticaret elimizde idi. Hâl-buki biz yirmiye yuvarlandık. Fakr bataklığına düştük. Onlar fakrın ayağı altından çıkıp servetin başına binerek on milyona çıktılar.

Bunun en mühim sebebi: Meselâ senin dört oğlun varsa, askerlik mülahazasıyla evlenmezler. Şayet evlenseler memuriyet ilcasıyla kedi yavrusu gibi her tarafa gezdirerek mahsul-u hayatını zayi' edecektir. Delil istersen Van'a git bir Ermeni kapısını, bir İslâm dergâhını aç bak! Göreceksin ki; Ermeni evi on sağlam delil gösterecek, İslâm'ın evi iki zayıf burhanı nazar-ı ibrete arz edecektir.⁸⁰⁴

Bediüzzaman'ın hem naslara, hem tarihe, hem de maslahata dayanan bu cevabında şunlar gibi noktalar dikkat çekmektedir:

- Askerlik kavga içindir. Bir ayıyla boğuşulduğunda kadınlar, çocuklar, köpekler yardım ettiklerinde hayli makbule geçer.

- Hz. Peygamberin Arap müşriklerinden muahid ve mütefikleri vardı, beraberce savaşırlardı. Müşriklerle bile ittifak yapıp savaşa beraber gidilebiliyorsa, ehl-i kitap olanlarla haydi haydi beraberce savaşılır.

-Din farklılığından dolayı ister istemez “bunlara ne derece güvenebiliriz?” sorusu hatıra gelecektir. Bunlar orduda toplu olmayıp parça parça olduklarından, olası zararlara karşı set çeker.

⁸⁰⁴Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 340-341

- Yeniçeri Ocağı örneğinde olduğu gibi, İslâm devletlerinde nadiren de olsa gayri Müslimler askerlikte istihdam olunmuştur.

- Osmanlının nesil ve servet yönüyle geri gitmesine, gayri Müslimlerin de ilerlemelerine sebep, askerliği sadece Müslümanların yapmasıdır. Bunun sonucu olarak bizim askerlerimiz savaşlarda ölmüş, sayımız azalmıştır. Onlar ise cephe gerisinde sanat ve ticaretle uğraşarak hem sayıca hem de servetçe çoğalmışlardır.

Bediüzzaman, devamında şunlara da dikkat çeker:

... İşte memuriyet filcümle ve askerlik bilcümle bizde olduğu için, servetimizi israf eline verip neslimizi etrafa saçıp zayı' ettik. Eğer öyle gitse idi, biz de elden giderdik. İşte onların asker olması, zarûrete yakın bir maslahat-ı mürseledir. Hem de mecburuz. Mesalih-i mürsele ise, İmam-ı Mâlik mezhebinde bir illet-i şer'îye olabilir.⁸⁰⁵

İnsanların maişetlerini temin etmeleri için fitrî ve büyüme-ye açık yol; san'at, ziraat ve ticarettir. Memurluk ise, üretime dönük değildir ve genelde de memurların çoğunun yükselme noktasında önu kapalıdır. Gayri Müslimler daha çok sanat ve ticarete yönelerek zengin oldular. Memurluk ve askerlik Müslüman tebaada olunca, hem neslen azalma hem de servet yönüyle fakirleşme oldu. Bu durumda Ermeni ve emsali vatandaşların askerlik yapmaları ülke yararına bir maslahattır. Bir şeyde maslahat varsa ve dinin de genel prensiplerine aykırı değilse yapılabileceği özellikle Malikî mezhebinde genel kabul gören bir durumdur. Dolayısıyla en azından o mezhebin görüşüne göre onların askerlik yapmaları kendisinde yarar olan bir durumdur.

⁸⁰⁵Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 342

Cihadın hükmü

Cihad kelimesi, Arapça “cehd” kökünden gelir. Kelime anlamı itibarıyla elden gelen gayreti göstermeyi ifade eder. Bir cihetten baktığımızda hayat, bir faaliyet ve harekettir. Cihad ise -terim anlamı itibarıyla-, Allah yolundaki her türlü faaliyet ve hareketin adıdır. “Hakkı üstün ve hâkim kılmak için gayret sarfetmektir.”⁸⁰⁶ Başka bir ifadeyle cihad, İslâm’ın aksiyon yönüdür, onun hamle gücüdür.

Cenab-ı Hak **“Allah uğrunda hakkıyla cihad edin.”** ve benzeri âyetlerle cihadı farz bir görev olarak emreder.⁸⁰⁷ Cihad, normal şartlarda **farz-ı kifayedir.** Olağanüstü hallerde ise, **farz-ı ayn** olur.⁸⁰⁸ Yani ümmetin her ferdinin cihadla meşgul olması zor olduğundan herkese farz değildir. Ümmet içinden bir topluluğun bu görevi ifa etmesi yeterli görülmektedir. Ancak -İstiklal Harbi yıllarında olduğu gibi- zor günlerde herkesin yapması gereken bir farz derecesine yükselir. Bu, toptan seferberlik ilan edilmesine benzer.

Şu âyet, normal şartlarda cihadın farz-ı kifaye olduğuna delalet eder:⁸⁰⁹

“Mü’minlerin hep birden sefere katılmaları uygun değildir. Onların her kesiminden bir grup, din konusunda köklü bilgi sahibi olmak ve kavimleri seferden döndükleri zaman onları uyarmak için seferber olsun. Umulur ki sakinirler.”⁸¹⁰

⁸⁰⁶ Bekir Topaloğlu, DİA. “Günümüzde Cihad” md. VII, 532; Abdülkerim Zeydan, **Usulü’l-Dave**, Müessesetü Risale, Beyrut, 1990, s. 272

⁸⁰⁷ Hac, 78. Ayrıca bkz. Maide 35, Tevbe 41, 73, 86, Furkan 52, Tahrîm, 9

⁸⁰⁸ Mevsilî, IV, 117; İbn Rüşd, I, 380-381; Ebu’l-Fadl Âlûsî, **Ruhu’l-Meânî**, Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, Beyrut, 1985, II, 106

⁸⁰⁹ Râzî, XVI, 225-226; İbn Rüşd, I, 380-381; Kurtubî, VIII, 186; Bilmen, III, 358-359

⁸¹⁰ Tevbe, 122

Rivayetlere göre, bir seferden geri kalanları kınayan âyetler nazil olunca, mü'minlerin toptan seriyelere ve seferlere katılmak istemesi üzerine, üstteki âyet nazil olmuştur.⁸¹¹ Rasûlullahın sefere gittiğinde bazılarını geride bıraktığı veya bazı küçük seferlere kendisinin katılmadığı, tarihi birer realitedir.

Cihadın herkese farz olmaması, savaş görevinin ordunun üzerinde olması gibidir. Düşmanla savaşta ordu yeterli geldiğinde, ümmetin diğer fertlerinden bu görev düşer. Fakat yeterli gelmediğinde seferberlik ilan edilir ve yedisinden yetmişine herkes sefere katılır; dinini, vatanını, namusunu kurtarır.

Cihadın farz-ı kifaye olması, ümmetten bir topluluğun bu göreve yeterli olduğu durumlar için söz konusudur. Belli bir topluluk cihad yükünü kaldıramadığında, bütün ümmet bu yükü omuzlamakla mükelleftir. Birkaç yüzyıldan beri Müslümanların maddî ve manevî perişanlığından hareketle, günümüz şartlarında cihadın farz-ı ayn, yani her Müslümana doğrudan bir farz olduğunu söyleyebiliriz.⁸¹²

Bediüzzaman bunu şöyle ifade eder:

Cihadımız eskide farz-ı kifaye idi. Şimdi farz-ı ayn olmuş, belki muzaaf bir farz.⁸¹³

Burada hatıra şöyle bir soru gelebilir: Avamdan olan bir mü'min nasıl cihad edebilir ki, cihad ona farz olsun?

Herkesin cihadı kendi şartlarına ve imkânlarına göredir. Âlim olan biri ilmiyle etrafını aydınlatmaya çalışır. Asker, vatanın muhafızlığını yaparak cihad eder. Zengin kişi, cihad edenlere uygun zemin hazırlamak, ekonomik destek vermek suretiyle mücahid olur. Avamdan olan birinin de en azından

⁸¹¹Râzi, XVI, 225-226

⁸¹²Hasan Benna, **Risaletü'l-Cihad** (Resailu Hasan el-Benna içinde), Daru'l-Endülüs, Beyrut, 1965, s. 53; Kâdiri, I, 63

⁸¹³Nursî, **Asar-ı Bediyye**, s. 643

batıldan uzaklaşır hak ehliyle omuz omuza olması onun için bir mücahededir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Şüphesiz Allah, bir tek okla, üç kişiyi cennete alır:

- 1- Oku yapan
- 2- Onu atan
- 3- Atan kişiye uzatan.”⁸¹⁴

Hemen her yerde İslamî hizmetlerde bulunan kimseler içinde avamdan sayılabilecek nice kimseler olması, cihad konusunda hemen herkesin bir şeyler yapabildiğinin ve yapabileceğinin çok açık bir göstergesidir.

Dâhilde cihad ile hariçte cihadın farkı

Bediüzzaman cihad konularına temas ederken ülke dâhilinde yapılacak cihadla, harice karşı yapılacak cihadın farklı olduğunu ifade eder ve şöyle der:

Haricî tecavüze karşı kuvvetle mukabele edilir. Çünkü düşmanın malı, çoluk-çocuğu ganîmet hükmüne geçer. Dâhilde ise öyle değildir. Dâhildeki hareket müsbet bir şekilde manevî tahribata karşı manevî, ihlas sırrı ile hareket etmektir. Hariçteki cihad başka, dâhildeki cihad başkadır.⁸¹⁵

Dışa karşı, gerekirse sıcak savaş yapılır, zulmüne engel olunur. Dâhilde ise, müsbet bir şekilde din tebliğ edilir, kötülüklere karşı mücadele edilir.⁸¹⁶ Buna, **emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker** denilir. Yani iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak. Şu âyet, ümmet içinde bunu yapacak bir topluluğun bulunmasını gerekli kılar:

⁸¹⁴Ebu Davud, Cihad, 23; Tirmizi, Fedâilu'-Cihad, 11

⁸¹⁵Nursi, **Emirdağ Lahikası - II**, s. 242

⁸¹⁶Bkz. Nursi, **Emirdağ Lahikası - II**, s. 241

“İçinizden, insanları hayra çağırarak iyiliği emredip kötülükten alıkoyacak bir topluluk bulunsun...”⁸¹⁷

Böyle bir topluluk, toplumun manevi asayiş muhafızları olacaktır. Nasıl ki, maddi asayiş için emniyet teşkilatı görev yapar; hastalıkların tedavisinde Sağlık Bakanlığı mensupları çalışır; onun gibi, ülkenin manevi asayışı ve manevi yaralarının tedavisi için böyle bir topluluk gayret gösterecektir.

Rasulullah, şu ifadeleriyle emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker'in önemini vurgular:

“Nefsim elimde olan Allah'a yemin ederim ki, ya iyiliği emreder ve kötülüğe engel olursunuz, ya da Allah yakında umumi bir bela verir. O zaman dua edersiniz, fakat duanız kabul olmaz!”⁸¹⁸

İyiliği emr ve kötülükten nehyi kendine şiar edinen bir toplum; sağlam, dengeli, kuvvetli bir birlik meydana getirir, “fazilet toplumu” olur. Böyle bir toplumda, zararlı akımlar boy gösteremez, yangınlar seyredilmez, yavru yılanların birer kobra haline gelmesine göz yumulmaz. Kamu vicdanı, duyarlı olur...

Bediüzzaman bu meselede şöyle der:

...Dine imale etmek ve iltizama teşvik etmek ve vazife-i diniyelerini ihtar etmekle dine hizmet olur. Yoksa “dinsizsiniz” dese, onları tecavüze sevkettirir. Din dâhilde menfi tarzda istimal edilmez.⁸¹⁹

İslam ülkesi içinde yapılacak dinî hizmetlerde

- dine meylettirmek,
- dini yaşamalarına yardımcı olmak,
- insanlara dinî görevlerini hatırlatmak vardır ve olmalıdır.

⁸¹⁷Âl-i İmran, 104

⁸¹⁸Tirmizi, Fiten, 9

⁸¹⁹Nursi, *Asar-ı Bediyye*, s. 163

-Dinde ihmali olan veya bilmediğinden dolayı dini tenkit edenlere “dinsiz” damgası basmak, fayda değil zarar verir, onları dine karşı saldırgan hale getirir.

Cihad-ı ekber

Cihad-ı ekber, “en büyük cihad” demektir. Bununla nefisle yapılan cihad kastedilir. Hz. Peygamber Tebuk Seferi dönüşünde ashabına şöyle der: **“Küçük cihaddan büyük cihada döndük.”**

Sahabe bunun ne olduğunu sorduklarında ise “nefisle yapılan cihad” diyerek açıklama yapar.⁸²⁰

Rasulullahın bu sözü, insanları düşmana karşı savaştan alıkoyan bir hadîs olmayıp, nefisle mücadeleye dikkat çeken bir ifadedir.⁸²¹

Bediüzzaman şöyle der:

Herkes kendi âleminde bir kumandan olduğundan
âlem-i asgarında cihad-ı ekber ile mükelleftir.⁸²²

Sathi bir nazarla bakanlar, düşmanla savaşı daha büyük bir cihad olarak görebilirler. Hâlbuki düşmana karşı cihadın başlangıcı, nefisle cihaddan geçer. Nefsiyle cihad etmeyen, düşmanla savaşıamaz. Nefsine mağlup olan, düşmana da mağlup olur, Seyyid Kutub’un ifadesiyle,

“Savaş alanı sadece meydanlar değildir; insanın içi de, bir başka savaş alanıdır.”⁸²³

“İç âlemdeki savaşta galip gelmeden, meydandaki savaşta galip gelinmez.”⁸²⁴

⁸²⁰ Aclûnî, I, 424; Râzî, XXIII, 72; Beydâvi, II, 97

⁸²¹ Benna, s. 58-59

⁸²² Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 499

⁸²³ Kutub, I, 457

⁸²⁴ Kutub, I, 493

Nefisle olan cihad, bir ömür boyu devam eder. Düşmanla olan cihadda ise aynı devamlılık yoktur. Düşmanla cihad esasında daha büyük bir cihad, insanın iç âleminde yaşanır. İnsanın nefsi, şeytandan aldığı direktiflerle, o insanı savaştan vazgeçirmeye çalışır, en azından cesaretini kırmak ister. Düşmanla yapılan savaşta cepheden kaçmak en büyük günahlardan biri iken, “Geride çoluk çocuğun var. Ya yaralanıp sakat kalırsan, hele ölecek olursan!?! Hanımın başkasına gider, çocukların perişan olur... Savaşma, sıvış! vs... vs...” şeklinde nefisten feryatlar gelir. Bu sesleri aşabilenler, düşman karşısındaki cihadda muvaffak olurlar, aslanlar gibi dövüşürler.

Ayrıca, nefisle cihadda mağlup olan, cehenneme gider. Düşmanla cihadda mağlup olup hayatını kaybeden ise şehid olur, cennete gider.

Dinde zorlama var mı?

Din, insanları kendi hür iradeleriyle Allaha ibadete ve teslimiyete davet eder. Allah istese herkesi melekler gibi itaatkâr kılabilirdi. Ama o insanları imtihan etmeyi dilemiş ve bunun için de onları tercihlerinde serbest bırakmıştır. Kur'an bunu şöyle ifade eder:

“Dinde zorlama yoktur.”⁸²⁵

Medineli Müslümanlardan birinin hicret öncesi Hristiyan olmuş iki oğlu vardı. Bunlar Medine'ye geldiklerinde “ikiniz de Müslüman olmadıkça sizi bırakmam” dedi. Onlar ise reddettiler. Sonunda Hz. Peygambere müracaat ettiler. Bu zat dedi: “Ya Rasûlallah, bu iki oğlum gözümün önünde ateşe mi girecekler?” Üstteki âyet bu münasebetle nazil oldu. Bunun üzerine onları kendi hallerine bıraktı.⁸²⁶

⁸²⁵Bakara, 256

⁸²⁶Beydâvî, I, 135

Âyet-i kerime, tam bir inanç ve vicdan hürriyetini ifade eder. Müslüman olmayan biri, zor kullanılarak İslam'a sevk edilmez ve edilmemelidir. Zira gördüğü cebr karşısında "tamam, artık ben de Müslümanım" diyen birisi aslında münafık olur. Münafık ise kâfirden bile daha kötü durumdadır.

Bediüzzaman bu bağlamda şöyle der:

Medenilere galebe çalmak ikna iledir. Söz anlamayan vahşiler gibi, icbar ile değildir.⁸²⁷

"Rabbinizden size hak gelmiştir. Artık dileyen iman etsin, dileyen kâfir olsun"⁸²⁸ âyeti de konumuz açısından manidardır. Bediüzzaman'ın ifadesiyle "Akla kapı açmak, iradeyi elden almamak" dinin önemli esaslarından biridir.⁸²⁹

Müslümanların görevi başkalarını zorla Müslüman yapmak değil, dini güzel yaşayarak İslam'a girmelerine vesile olmaktır. Tarih boyunca yapılan da genelde bu olmuştur. Rum ve Acem ülkeleri fethedilince, Müslüman ordular bu ülkelerin insanlarını "İslâm ile kılıç" arasında değil, "İslâm ile cizye" arasında serbest bırakmışlardır.⁸³⁰

Yani onlara "ya Müslüman olursunuz, ya da sizi öldürürüz" denilmemiş, "ya Müslüman olursunuz, ya da buraları biz yönettiğimizde bize verginizi ödersiniz" denilmiştir. Malezya, Endonezya gibi ülkelerin İslam'a girmeleri savaşla değil, Müslüman tüccarların dürüstlüğünden etkilenmeleri vesilesiyle olmuştur.

Dinî cemaatlere bakışta ölçü

Dinî cemaatler hayatın bir realitesidir. Bunlar bir nevi STK olarak topluma hizmet sunarlar. Gerçi 15 Temmuz

⁸²⁷Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 495

⁸²⁸Kehf, 29

⁸²⁹Bkz. Nursi, **Sözler**, s. 340

⁸³⁰Bkz. Ahmet Akgündüz & Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, OSAV Yay. İst.1999, s. 28

darbe teşebbüsü, “cemaat” kelimesinin yara almasına yol açmıştır. Ama bu, hem ülkemizde hem de hemen her yerde dinî cemaatlerin varlığı realitesini ortadan kaldırmaz. Dinde cemaatler olması bir problem değil, bazılarının “cemaatçilik” yapması problemdir.

Zaman zaman bazıları “Bütün cemaatler bir olsun, bir araya gelsin” gibi ütopyik temennilerde bulunurlar. Bediüzzaman bu konuda şöyle söyler:

Dinî cemaatler maksatta ittihat etmelidirler. Mesalikte ve meşreplerde ittihat mümkün olmadığı gibi, caiz de değildir. Zira taklit yolunu açar ve “Neme lâzım, başkası düşünsün” sözünü de söylettirir.⁸³¹

Bu cemaatlerin bir kısmı Kur'an öğretmeyi esas alır. Bir kısmı medrese eğitimi verir. Bir kısmı iman hakikatlerini anlatır. Bir kısmı medya çalışmaları yapar. Bir kısmı dıştan verdikleri kurslarla İlahiyat eğitimine katkı sunar, kaliteyi artırır... Bunların hepsini aynı şeyleri yapar hale getirmeye çalışmak bir nevi abesle iştigaldir. Esas olan dinî cemaatlerin aynı maksada ve hedefe yönelmeleridir. Yoksa bunların meslek ve meşrep olarak bir olmaları mümkün olmadığı gibi, caiz de değildir.

“Müsbet hareket” ölçüsü

Müsbet hareket, Bediüzzaman'ın kavramlaştırdığı hayata ve olaylara olumlu tarafından bakıp olumlu tepkiler vermeyi ifade eden bir hayat prensibidir. Mesela cihad konularını değerlendirdiği bir bağlamda şöyle der:

Bizim vazifemiz müsbet hareket etmektir. Menfi hareket değildir.⁸³²

Keza şöyle der:

⁸³¹Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 514

⁸³²Nursi, **Emirdağ Lahikası II**, s. 240

“Güzel gör, hem güzel bak; tâ güzel düşünmeli.
Güzel bil, hem güzel düşün; tâ leziz hayatı bulma-
lı.”⁸³³

Geçinmek müsbet harekettir, geçimsizlik menfi hareket. Ümit müsbet harekettir, ümitsizlik menfi hareket. Tamir müsbet harekettir, tahrip menfi hareket...

Müsbet hareket, olumlu bakmayı esas alan bir hayat felsefesidir, bardağa dolu tarafından bakmaktır. “Kahrolsun karanlık!” demek yerine, bir mum yakmaktır. Müsbet hareket, dalgalı hayat denizinde sahil-i selamete varmanın, hayat maratonunda engelleri daha kolay aşmanın esasıdır. İslâm Dini, ifrat ve tefritten azade olarak orta yolu benimser. Müsbet hareket, orta yolda gidebilmenin altın formülüdür.

Muaz Bin Cebel’in anlattığı şu olay **“müsbet hareket”**in güzel bir misalidir:

Allah Rasûlü bir gün Kâbe’yi tavaf ediyordu. Kendisine “En şerli insan kimdir?” diye sordum. Bu sualimden hoşlanmadı, benim için “Allahım, onu bağışla!” diye dua buyurdu. Sonra da şu ikazı yaptı: “Ya Muaz, hayırdan sor, şerden sorma...”⁸³⁴

İslâm Dini için en birinci referans olan Kur’an-ı Kerim, **“müsbet hareket”** esasının örnekleriyle doludur. Mesela:

“Kötülüğe en iyisiyle mukabelede bulun...”⁸³⁵

“Onların Allah’ı bırakıp taptıkları ilahlarına sövmenin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler.”⁸³⁶

⁸³³Nursi, **Sözler**, s. 710

⁸³⁴Nureddin Heysemi, **Mecmau’z-Zevâid**, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, I, 185

⁸³⁵Mü’minun, 96

⁸³⁶En’am, 108

Bu bağlamda Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'a bildirilen kavli-leyyin esasını hatırlayabiliriz. Şöyle ki:

Cenab-ı Hak, Firavun gibi bir zalime, Hz. Musa gibi bir Peygamberini gönderir. Ona ve kardeşi Harun'a şu talimatı verir:

“O'na kavli-leyyinle (yumuşak bir dille) anlatın. Umulur ki, öğüt alır veya korkar.”⁸³⁷

Yezide lanet!

Ehl-i Sünnet ve Şia, İslam dünyasında ortaya çıkan iki ana akımdır. Şia'nın uygulamalarından biri, Yezide lanet okumaktır. Bunun sebebi, onun zamanında Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi ve yine onun devrinde ehl-i beyte büyük zulümler yapılmasıdır. Ehl-i sünnet de o devirde yapılan bu mezalimi asla tasvip etmez. Hüseyin ismi ve ehl-i beyt mensubu olanların isimleri sünnî camiada çok yaygın olmakla beraber Yezid ismi yok denilecek kadar azdır. Ama Ehl-i sünnet Yezid ve emsaline lanetle de meşgul olmaz. Şia'nın bir kısmı ise, toplantılarında “Yezide lanet olsun!” dedikten sonra “Ona lanet etmeyenlere de lanet olsun!” şeklinde işi hayli ileri götürürler.

Bediüzzaman, bir lahika mektubunda konuyla ilgili hayli uzun denilebilecek değerlendirmelerde bulunur. Mesela şöyle der:

...Haccac-ı Zalim, Yezid ve Velid gibi heriflere İlm-i Kelâm'ın büyük allâmesi olan Sa'deddin-i Taftazanî, “Yezid'e lanet caizdir” demiş; fakat “Lanet vâcibdir” dememiş. “Hayırdır ve sevabı vardır” dememiş. Çünkü hem Kur'anı, hem Peygamberi, hem bütün sahabelerin kudsi sohbetlerini inkâr eden hadsizdir. Şimdi onlardan meydanda gezenler çoktur. Şer'an bir

⁸³⁷Taha 43-44

adam, hiç mel'unları hatıra getirmeyip lanet etmese, hiçbir zararı yok. Çünkü zemm ve lanet ise, medih ve muhabbet gibi değil; onlar amel-i salihde dâhil olmaz. Eğer zararı varsa daha fena...⁸³⁸

Hattâ Ehl-i Sünnet'in ve İlm-i Kelâm'ın azîm imamlarından meşhur Sa'deddin-i Taftazanî, Yezid ve Velid hakkında tel'in ve tatlile cevaz vermesine mukabil, Seyyid Şerif-i Cürcanî gibi Ehl-i Sünnet ve'l-cemat'ın allâmeleri demişler: "Gerçi Yezid ve Velid, zalim ve gaddar ve fâcirdirler; fakat sekeratta imansız gittikleri gaybîdir. Ve kat'î bir derecede bilinmediği için, o şahısların nass-ı kat'î ve delil-i kat'î bulunmadığı vakit, imanla gitmesi ihtimali ve tövbe etmek ihtimali olduğundan, öyle hususî şahsa lanet edilmez. Belki لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ وَ الْمُنَافِقِينَ gibi umumî bir unvan ile lanet caiz olabilir. Yoksa zararlı, lüzumsuzdur." diye Sa'deddin-i Taftazanî'ye mukabele etmişler.⁸³⁹

Öyle görülüyor ki, Bediüzzaman ismen lanet yerine "Allah'ın laneti zalimler ve münafıklar üzerine olsun!" şeklinde genel bir unvan ile laneti daha isabetli görmektedir.

⁸³⁸Nursi, **Emirdağ Lahikası - I**, s. 204

⁸³⁹Nursi, **Emirdağ Lahikası - I**, s. 206-207

8. BÖLÜM: ULUSLARARASI MÜNASEBETLER

Savaş mı, yoksa barış mı?

Kelime olarak İslam, barış anlamına gelen “s-l-m” kökünden gelir. Bediüzzaman, İslam kelimesinin kökünden hareketle şöyle der:

İslâmiyet, selm ve müsalemettir; dâhilde niza ve husumet istemez.⁸⁴⁰

Kur’an-ı Kerimin 114 sûresinden biri olan Mümtehine Sûresinde, barışla ilgili önemli noktalar vardır. Bu sure, Mekk’e’nin fethinden önce gelmiştir. Bu surede, Peygambere ve arkadaşlarına gelecekteki barıştan söz edilmekte ve şöyle denilmektedir:

“Umulur ki Allah, sizinle onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında bir sevgi meydana getirir. Allah kadirdir ve Allah Ğafur - Rahîm’dir.”

“Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara mutedil davranmaktan sizi men etmez.”⁸⁴¹

Görüldüğü üzere, bu âyetlerde din düşmanı zalimlerle böyle olmayanlar birbirinden ayırt edilmiştir. Ayrıca, âyetin başında Mekkeli müşriklerle Müslümanlar arasında bir dostluk meydana geleceğine işaret edilmiştir. Vaat edilen bu sevgi

⁸⁴⁰Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 572 ve Sözlür, s. 719

⁸⁴¹Mümtehine, 7-8

Mekke'nin fethiyle gerçekleşmiş, müşrikler İslam'a girerek Müslümanlarla kardeş olmuşlardır.

İslam'da sulh asıl, harb arızîdir.⁸⁴² Yani esas olan savaş değil, barıştır. Bunun önemli göstergelerinden biri Hudeybiye Barışdır. Hz. Peygamberin müşriklerle yaptığı bu barışta bazı maddeler Müslümanların aleyhinde görülmekle beraber Kur'an bunu "feth-i mübin" yani apaçık bir fetih olarak nitelemiştir.⁸⁴³

Bediüzzaman 1909'da yayınlanan bir makalesinde ise şöyle der:

Biz muhabbet fedaileriyiz, husumete vaktimiz yoktur.⁸⁴⁴

Ancak dışardan bir saldırı olduğunda elbette savunma yapılacaktır. Bediüzzaman, buna şöyle temas eder:

Şu rabıta şe'nidir; samimî bir uhuvvet, umumî bir selâmet.

Haric etse tecavüz, o da eder tedafü'.⁸⁴⁵

Şartları gerçekleştiğinde -İstiklal Harbimiz örneğinde görüldüğü gibi- savaşmak bir hak, hatta bir vazife olur. Ecdadımız bunu şöyle ifade etmiştir: "Hazır ol cenge, ister isen sulh u salah."

Müslümanlar, en muazzam güce sahip olmalıydılar. Fakat bu güç, düşmanları imha için değil, onları caydırmak için kullanılmalıdır. Karşı taraf barışa meylederse, Müslümanlar da meyletmelidirler. "Fırsat bu fırsat" deyip onları toptan imha etmek uygun görülmemiştir. Zira esas olan öldürmek değil, yaşatmaktır.

⁸⁴² Cahit Baltacı, **İslam Medeniyeti Tarihi**, İFAV Yay. İst. 2010, s. 54

⁸⁴³ Bkz. Fetih, 1

⁸⁴⁴ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 496

⁸⁴⁵ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 561

Dostlar ve düşmanlar

Hz. Ali şöyle der:

“Dostların üç sınıfıdır, düşmanların da üç sınıfıdır.

Dostların:

- 1-Senin dostun
- 2-Dostunun dostu
- 3-Düşmanının düşmanı.

Düşmanların:

- 1-Senin düşmanın
- 2-Dostunun düşmanı
- 3-Düşmanının dostu.”⁸⁴⁶

Dostlarını ve düşmanlarını iyi ayırt etmeyenler, çok yönlü mahrumiyetler ve pişmanlıklar yaşar. Hz. Ali'nin üstteki veciz ifadesi ve tasnifi, nice kimseye ilham kaynağı olmuştur. Mesele, “dostun dostu dosttur” denilir.

Bediüzzaman da -muhtemelen Hz. Ali'nin üstte mezkûr ifadelerinden hareketle- şöyle der:

Düşmanın düşmanı, düşman kaldıkça dosttur.

Nasıl ki düşmanın dostu, dost kaldıkça düşmandır.⁸⁴⁷

Ülkeler, genelde dostlarını ve düşmanlarını bu ölçüler çerçevesinde belirlemekte ve ona göre hareket etmektedirler.

Hristiyanlara “hey kâfir” denilir mi?

Bediüzzaman Münazarat isimli eserinde şöyle bir soru ve cevaba da yer verir:

S- Bir kısım Jön Türk der: “Demeyiniz Hristiyanlara hey kâfir. Zira ehl-i kitaptırlar.” Neden kâfir olana kâfir demeyeceğiz?

⁸⁴⁶Radi, **Nehcü'l-Belağâ**, s. 748-749

⁸⁴⁷Nursi, **Mektubat**, s. 474

C- Kör adama, hey kör demediğiniz gibi... Çünkü eziyettir. Eziyetten nehiy var: **مَنْ أَدَى ذَمِيًّا** ilh...

Saniyen: Kâfirin iki manası vardır: Birisi ve en mütebadiri, dinsiz ve münkir-i Sani' demektir. Şu mana ile ehl-i kitaba ıtlak etmeğe hakkımız yoktur. İkinci-si: Peygamberimizi ve İslâmiyeti münkir demektir. Şu mana ile onlara ıtlak etmek hakkımızdır. Onlar dahi razıdırlar. Lâkin örfen evvelki mananın tebadüründen, bir kelime-i tahkir ve eziyet olmuştur.

Hem de daire-i itikadı, daire-i muamelata karıştırmaya mecburiyet yoktur. Kabildir, o kısım Jön Türklerin muradı bu olsun.⁸⁴⁸

Jön Türkler, (Genç Türkler) II. Abdülhamid döneminde muhalif olarak ortaya çıkan genç ve okumuş kesimden bir kuşağa verilen bir isimdir. İçlerinde Abdullah Cevdet gibi ateistler de vardı; yenilikçi fikirlere sahiptiler.

Osmanlıda hatırı sayılır bir şekilde başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere Hristiyan bir kesim de vardı. Bunlara “hey kâfir!” diye hitap edilip edilemeyeceği o günün gündemlerinden biridir. Bediüzzaman eserlerinde Jön Türklerin dine lakayt olmaları gibi bazı hatalarına dikkat çeker,⁸⁴⁹ ama bu meselede onlar gibi düşünmektedir. Ona göre:

- Kör adama, “hey kör!” denilmesi uygun olmadığı gibi, Hristiyan’a da “hey kâfir!” denilmemelidir. Çünkü böyle bir hitap muhataba eziyettir. Hâlbuki Hz. Peygamber eza vermekten nehyetmiş ve şöyle buyurmuştur:

“Kim bir zimmîye eziyet ederse, Ben onun hasmı olurum...”⁸⁵⁰

⁸⁴⁸Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 338

⁸⁴⁹Mesela bkz. **Sözler**, s. 716

⁸⁵⁰Münâvî, VI:19, hadis no: 8270

Zimmi, İslam devleti bünyesinde yaşayan ehl-i kitab azınlıktır.

- Kâfir denildiğinde ilk hatıra gelen “Allah’ı inkâr eden, ateist” manasıdır. Bu anlamda onlara kâfir demek uygun değildir, çünkü Allaha inanmaktadırlar.

- Peygamberimizi ve İslâmiyeti inkâr edene de kâfir denilir. Bu anlamda onlara kâfir denilebilirse de, bu kelime daha çok “Allah’ı inkâr eden” manasını çağrıştırdığından onlara karşı kullanmamak daha uygundur.

-Bir de itikat dairesini muamelat dairesiyle karıştırmamak gerekir. Onlarla ticari münasebetler gibi bir kısım ilişkiler, hatta onlardan kız alarak akraba olmak gibi münasebetler vardır. Meselenin bu kısmında onların itikadı değil, beşeri yönleri ön planda olur. Bu tür durumlarda insan olmaları hasebiyle onlara muhatap olunur. Böyle beşerî münasebetlerde ise “hey kâfir!” demenin bir yeri asla olamaz.

Cenab-ı Hak Kafirun Sûresinde Hz. Peygambere şöyle hitap eder:

“De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem.”⁸⁵¹

Burada hatıra şöyle bir soru gelebilir: Peygamber Efendimize **“Ey kâfirler!”** demesi emredilmişken, Bediüzzaman’ın üstteki açıklamaları Kur’an ile çelişmez mi?

Hayır, böyle bir çelişki söz konusu olamaz. Hz. Peygamberin muhatap kitlesi müşrik Mekke toplumu idi. Bunlar Hz. Peygambere ve müminlere şiddetli bir baskı uygulamaktaydılar. Bunlara **“Ey kâfirler!”** demekle, İslam devletinin himayesi altında olan ehl-i kitap Hristiyanlara **“Ey kâfirler!”** demek elbette aynı değildir. Keza, günlük hayatta iç içe olduğumuz, münasebetlerde bulunduğumuz ehl-i kitab kimselere

⁸⁵¹ Kafirun, 1-2

“**Ey kâfirler!**” demekle, Hz. Peygamberin İslam'ı ortadan kaldırmaya çalışan kimselere “**Ey kâfirler!**” demesi, bağlam itibarıyla da aynı olamaz.

Yahudi ve Hristiyanlarla beşeri münasebetler

Yahudilik ve Hristiyanlık semavi dinlerdir. Ancak zamanla bazı tahrifat olunca Allah mesajını yenilemiş ve İslam Dinini göndermiştir. Hz. Peygamber devrinde onlarla münasebetler olduğu gibi, sonraki devirlerde de münasebetler devam etmiştir.

Bediüzzaman'a “Yahudi ve Nasara ile muhabbetten Kur'anda nehiy vardır: **“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin”**⁸⁵² Bununla beraber nasıl dost olunuz dersiniz?” diye soru sorulur. Bediüzzaman bu önemli soruya şöyle cevap verir:

Evvela: Delil kat'iyü'l-metin olduğu gibi, kat'iyü'd-delalet olmak gerektir. Hâlbuki tevil ve ihtimalin mecali vardır. Zirâ nehy-i Kur'ânî âmm değildir, mutlaktır. Mutlak ise, takyid olunabilir. Zaman bir büyük müfessirdir; kaydını izhar etse, itiraz olunmaz. Hem de hüküm müştak üzerine olsa; me'haz-ı iştikakı, illet-i hüküm gösterir. Demek bu nehiy, Yahudi ve Nasara ile yahudiyet ve nasraniyet olan ayineleleri hasebiyledir. Hem de bir adam zâtı için sevilmez. Belki muhabbet, sıfat veya san'atı içindir. Öyle ise her bir Müslümanın her bir sıfatı Müslüman olması lâzım olmadığı gibi, her bir kâfirin dahi bütün sıfat ve san'atları kâfir olmak lâzım gelmez. Binaenaleyh Müslüman olan sıfat veya bir san'atı istihsan etmekle iktibas etmek neden caiz olmasın? Ehl-i kitaptan bir haremın olsa elbette seveceksin.

⁸⁵²Maide, 51

Sâniyen: Zaman-ı Saadette bir inkılab-ı azîm-i dinî vücûda geldi. Bütün ezhanı nokta-i dine çevirdiğinden, bütün muhabbet ve adaveti o noktada toplayıp muhabbet ve adavet ederlerdi. Onun için gayri Müslimlere olan muhabbetten nifak kokusu geliyordu. Lâkin şimdi âlemdeki bir inkılab-ı medenî ve dünyevîdir. Bütün ezhanı zabt ve bütün ukûlü meşgul eden nokta-i medeniyet ve terakki ve dünyadır. Zaten onların ekserisi, dinlerine o kadar mukayyet değildirler. Binaenaleyh onlarla dost olmamız, medeniyet ve terakkilerini istihsan ile iktibas etmektir ve her saadet-i dünyeviye'nin esasını oluşturan asayişini muhafazadır. İşte şu dostluk, kat'iyyen nehy-i Kur'ânîde dâhil değildir.⁸⁵³

Onun bu cevabında üzerinde dikkatle durulması gereken hayli noktalar vardır. Şöyle ki:

Delil kat'iyyü'l-metin olduğu gibi, kat'iyyü'd-delalet olmak gerektir. Hâlbuki tevil ve ihtimalin mecali vardır.

Kur'anda böyle bir âyet vardır, ama âyetin onlarla her türlü münasebeti kesme manasına delaleti yoktur. Dinî meselelerin delilinde iki cihete bakılır:

- 1-Sübutunun kat'i olması
- 2-Delaletinin kat'i olması.⁸⁵⁴

Kur'an-ı Kerimin ve mütevatir hadislerin sübutu kat'idir. Mesela şu âyete bakalım:

“Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır.”⁸⁵⁵

Âyetin hükmünce, alışveriş helaldir, faiz ise haramdır.

Bir de şu âyete bakalım:

⁸⁵³Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 337-338

⁸⁵⁴Köse, s. 84

⁸⁵⁵Bakara, 275

“Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.”⁸⁵⁶

Bu âyet metnindeki “ve'nhar” ifadesinin Müslümanlara kurban kesmeyi emretmesi, delalet yönüyle kat'i görülmemiştir. Bu sebeple, Hanefî mezhebinde kurban kesmek farzın bir alt derecesi olan vacip olarak değerlendirilirken, Şafîî mezhebinde sünnet olarak kabul edilmiştir.

Zirâ nehy-i Kur'ânî âmm değildir, mutlaktır. Mutlak ise, takyid olunabilir.

Âyette “Bütün, tamamı, hepsi...” gibi tekid edatı olmadığı cihetle mutlak gelmiştir. Mutlak bir ifade ise, kayıtlanabilir.

Zaman bir büyük müfessirdir; kaydını izhar etse, itiraz olunmaz.

Gerek Hz. Peygamber devrinde gerekse sonraki devirlerde onlarla beşeri münasebetler olmuş, mesela komşuluk münasebetleri yaşanmış, kendileriyle ticaret yapılmıştır.

Hem de hüküm müştak üzerine olsa; me'haz-ı ıstikak-ı, illet-i hüküm gösterir. Demek bu nehiy, Yahudi ve Nasara ile yahudiyet ve nasraniyet olan ayineleri hasebiyledir.

Üstteki âyeti doğru yorumlama noktasında Fıkıh usulündeki **“hüküm müştak üzerine olsa, me'haz-ı ıstikak hükümün illetini gösterir”⁸⁵⁷** esasını hatırdan uzak tutmamak gerekir. Mesela, “hırsızlık yapanlara şu cezayı uygulayın” denildiğinde hükmün illetinin hırsızlık olduğu aşikârdır. Onun gibi, âyetteki nehiy dahi, onların Yahudilik ve Hristiyanlık cihetleriyle ilgilidir. Yani âyetle şu mesaj verilmiştir: Onların dinlerine, kültürlerine, örf ve âdetlerine özenmeyin, onlar gibi olmaya çalışmayın!

Hem de bir adam zâtı için sevilmez. Belki muhabbet, sıfat veya san'atı içindir. Öyle ise her bir Müslümanın

⁸⁵⁶Kevser, 2

⁸⁵⁷Zeydan, **Veciz**, s.178

her bir sıfatı Müslüman olması lâzım olmadığı gibi, her bir kâfirin dahi bütün sıfat ve san'atları kâfir olmak lâzım gelmez. Binaenaleyh Müslüman olan sıfat veya bir san'atı istihsan etmekle iktibas etmek neden caiz olmasın? Ehl-i kitaptan bir haremın olsa elbette seveceksin.

Aslında her bir Müslümanın her bir sıfatının Müslüman olması beklenir. Ama realitede bu mümkün değildir. Benzeri bir şekilde her bir kâfirin her bir sıfatının kâfir olması hatıra gelir. Ama realitede durum böyle değildir. Bir Müslümanın İslam'la örtüşmeyen bazı sıfatları olabildiği gibi, bir kâfirin de İslam'ın emrettiği bazı güzel sıfatlar taşıması mümkündür. Dolayısıyla, onlarda bulunan Müslüman sıfatlar veya faydalı san'atlar noktasından muhatap olmak niçin caiz olmasın? Nitekim ehl-i Kitaptan kız almak dinen caizdir.⁸⁵⁸ **“Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin...”** âyeti onlarla her türlü münasebeti haram kılsaydı, âyetin zahirine göre insanın ehl-i kitaptan olan hanımını da sevmemesi gerekirdi.

***Sâniyen:** Zaman-ı Saadette bir inkılab-ı azîm-i dinî vücûda geldi. Bütün ezhanı nokta-i dine çevirdiğinden, bütün muhabbet ve adaveti o noktada toplayıp muhabbet ve adavet ederlerdi. Onun için gayri Müslimlere olan muhabbetten nifak kokusu geliyordu. Lâkin şimdi âlemdeki bir inkılab-ı medenî ve dünyevîdir. Bütün ezhanı zabt ve bütün ukûlü meşgul eden nokta-i medeniyet ve terakki ve dünyadır. Zâten onların ekserisi, dinlerine o kadar mukayyet değildirler. Binaenaleyh onlarla dost olmamız, medeniyet ve terakkilerini istihsan ile iktibas etmektir ve her saadet-i dünyevîyenin esasî olan asayîşi muhafazadır. İşte şu dostluk, kat'iyyen nehy-i Kur'ânîde dâhil değildir.⁸⁵⁹*

⁸⁵⁸ Maide, 5

⁸⁵⁹ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 337-338

Hız. Peygamber döneminin şartlarıyla günümüz şartları aynı değildir. O dönemde Hız. Peygamberin riyasetinde din merkezli büyük bir inkılap gerçekleşti. Din, hayatın ta merkezinde idi. Ama günümüzde toplumların birbirleriyle münasebetleri din merkezli olmaktan ziyade medeni ve dünyevidir. Ekonomik mülahazalar ve kaygılar çok daha öne çıkmıştır. Hatta bırakın ehl-i kitap olanlarla ticaret yapılması, bütün Müslüman ülkeler kitap ehli olmayan Çin ile de ticari münasebetler içindedir. Dinen böyle bir münasebet ise yasaklanmış değildir. Müşrike bir Çinli kadınla evlenmeyi din caiz görmez, ama onlarla ticari veya sanatsal münasebetlere dinen bir engel yoktur.

Kur'an'ın belirttiği gibi, **“ehl-i Kitabın hepsi bir değildir.”**⁸⁶⁰ Onların hepsini aynı kategoride görmek, Kur'ana ve tarihî realiteye muhaliftir. Onlardan zalim olanlar olduğu gibi, kendileriyle oturup sohbet edilebilecek, beraber iş yapılabilecek olanlar da vardır. **“Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin.”** âyeti onlarla beşerî ilişkilere mani değildir.

Hamdi Yazır, üstteki âyetle ilgili şöyle der: Mü'minler, Yahudi ve Hristiyanlara iyilik etmekten, dostluk yapmaktan, onlara idareci olmaktan menedilmemiş, onları veli ittihaz eylemekten, yardıklık etmekten nehyedilmişlerdir. Çünkü onlar, mü'minlere yâr olmazlar.⁸⁶¹

Gayri Müslimleri aldatmak dinen caiz midir?

Hız. Peygambere, gayri Müslimlere bile adaletli muamele etmesi emredilir:

“Eğer aralarında hüküm vermen için sana gelirlerse, aralarında hükmet veya yüz çevir. Eğer yüz çevirirsen,

⁸⁶⁰ Âl-i İmran, 113

⁸⁶¹ Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, III, 1712

sana bir zarar veremezler. Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah adaletli olanları sever.⁸⁶²

Hamdi Yazır, bu konuda şu noktaya dikkat çeker:

“Hak, kâfire dahi taalluk etse yine haktır. Ve bir dinin kemali, hukukî telakkilerinin şümûl ve ciddiyetinde ve İslam’ın en büyük inkişafı, adil kuvvetinin tecelliyatında aranmak lazım gelir. Kâfirin küfrü, hukukuna tecavüzü mubah kılmaz.”⁸⁶³

Yani “bu kâfirdir, onu kandırıp zarara uğratabiliriz” diyemeyiz. Kâfir kimse Müslümandan gördüğü insanca muameleden etkilenmeli, İslam’a sempati duyar hale gelmelidir. Dürüst muamele etmediğimiz bir gayri Müslim’den İslam’a girmesini beklemek boş bir hayaldir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: **“Kim bir zimmiye zulmeder veya gücünün üstünde bir iş yükler ya da zorla ondan bir şey alırsa kıyamet günü ben onun hasmıyım.”**⁸⁶⁴

Hz. Ömer, yaşlı ve âmâ bir dilenci görür. Onun ehl-i kitap bir Yahudi olduğunu; cizyeden, ihtiyaçtan ve ihtiyarlıktan dolayı dilendiğini anlayınca elinden tutar, evine götürür. Ona bir şeyler verir. Sonra onu **beytü’l-mal’e** (hazineye) gönderir. Oradaki görevliye der:

“Bu ve emsallerine yardımcı ol. Gençliklerinde onlardan yararlanıp, ihtiyarlıkta yüzüstü bırakırsak, insafsızlık etmiş oluruz.”⁸⁶⁵

Bediüzzaman şöyle der:

Biz ki hakikî Müslümanız, aldanırız, fakat aldatmayız. Bir hayat için, yalana tenezzül etmeyiz.⁸⁶⁶

⁸⁶²Maide, 42

⁸⁶³Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, II, 1451

⁸⁶⁴Ebu Davud, Harac, 31-33

⁸⁶⁵Ebu Yusuf, **Kitabu’l-Harac**, Matbaatu’s-Selefiye, Kahire, 1397 h. s. 136

⁸⁶⁶Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 434

“Müslüman” ve “aldatmak” kelimeleri yan yana olmaması gereken kelimelerdendir. Bir Müslümanın yalan söyleyerek veya hile yaparak başkasını aldatması, asla olmamalıdır. Bediüzzaman bu meselede şu önemli tesbitte bulunur:

Ahlâk-ı âliyeyi hakikat toprağıyla buluşturan ciddi-yettir. O ahlâkın hayatını devam ettirmek ve tamamını intizam altına almak ancak sıdk iledir. Şayet sıdk onların arasından çekilse, rüzgârların savurduğu saman gibi olur.⁸⁶⁷

Dolayısıyla ciddiyeti bozacak ve doğruluğa zarar verecek durumlar, ahlakın kökleşmesine en büyük birer engeldir.

İttihad-ı İslam

İttihad-ı İslam, Müslümanların bir ve beraber olmalarıdır. Asr-ı Saadetin hemen peşinden, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan dâhili fitnenin faturası, Müslümanlara çok ağır olmuştur. Cemel ve Sıffin Savaşları'nda on binlerce Müslüman hayatını kaybetmiştir. 1980'li yıllarda sekiz yıl devam eden Irak-İran Savaşı, Müslümanlar arasındaki mücadelenin zararlarının günümüzdeki canlı örneklerindedir. Irak ve İran savaşmış, bir milyondan fazla kişi hayatını kaybetmiş; savaşı silah satan ülkeler kazanmıştır. Durum böyleyken, günümüzde âlem-i İslâm'ın bir araya gelememesi, Kur'an'ın açık bir emrine muhalefetten başka bir şey değildir.

Eskide ve yenide İslam Birliği fikrini dile getiren, bunu kendine dert edinen hayli kimse olmuştur. Mesela İslam Birliği ideali için büyük mücadeleler veren Yavuz Sultan Selim, bir şiirinde şöyle der:

“Milletimde ihtilaf u tefrika endişesi,
Kuşe-i kabrimde DAHİ bıkarak eyler beni.
İttihatken savlet-i a'dayı def'a çaremez.
İttihat etmezse millet dağdar eyler beni.”⁸⁶⁸

⁸⁶⁷Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 166

⁸⁶⁸Akgündüz, **Bilinmeyen Osmanlı**, s. 137

Yani, ayrılık ve bölünme endişesi, yattığım kabrimde bile beni rahatsız eder. Düşmanların saldırılarına karşı çareimiz, bir ve beraber olmak iken, eğer millet birleşmezse beni perişan eder.

Bu ülkenin derdiyle dertlenenlerden biri de Namık Kemal'dir. Bir şiirinde şöyle der:

“Bais-i şekva bize hüzn-ü umumidir, Kemal,
Kendi derdi gönlümün billah gelmez yâdına.”⁸⁶⁹

Yani, bizi halimizden şikâyete sevkeden, herkesi üzen durumlardır. Yoksa vallahi kendi derdim hatırıma bile gelmez.

Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy ise bizlere şu çağırışı yapar:

“Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım.
Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım.”⁸⁷⁰

Topyekûn bir uyanış bizi kendimize getirecek, tarih sahnesinde yeniden özne olarak yerimizi almamızı sağlayacaktır.

Ülke dâhilinde sağ-sol gibi gruplara ayrılmak ülkemiz insanını çok oyalamıştır. Cemil Meriç şöyle der: “Kanaatimce sağ ve sol tasnifi Avrupa'dan ithal edilen bir bid'attir. Hepimiz aynı tarihin çocuklarıyız.”⁸⁷¹

Yusuf Kaplan, ümmet şuuruna yükselebilenin çaresini “ümmîleşme”de görür, “önce zihinsel hicret” yapılmasını hatırlatıp “ümmîleşmeden, ümmetleşilemez” der.⁸⁷² Burada ümmilik, anadan doğduğu haliyle safi kalmayı ifade eder. İnsanımız Batı formatlarına göre eğitim almış, Batı filmleriyle şekillenmiştir. Her şeyden önce kendisine giydirilen zihinsel

⁸⁶⁹ Meriç, **Kültürden İrfana**, İletişim Yay. İst. 2014, s.272

⁸⁷⁰ Mehmed Akif Ersoy, **Safahat**, Hece Yay. İst. 2009, s. 201

⁸⁷¹ Meriç, **Kültürden İrfana**, s. 482

⁸⁷² Yusuf Kaplan, “**Medeniyet Krizi: Müslüman Zihni'nin ve Mekânı'nın Çökmesi**”, Yeni Şafak Gazetesi, 01 Nisan 2016. Erişim tarihi: 21.06.2018

formattan sıyrılmalı, tabir yerindeyse “fabrika ayarlarına” dönebilmelidir. Bunu yapabildiğinde ümmet şuuruna ulaşacak, “ben”den “biz”e geçiş yapabilecektir.

Sağ-sol ayrımını sağ kol ve sol kol gibi de görebiliriz. Sağ da bizim, sol da bizimdir. Benzeri bir değerlendirme Sünni-Alevi, Türk- Kürt gibi sun’î farklılıklar için de söz konusudur. Bu ülkenin çocuklarına yaraşan, aynı baş altında vücudun azaları gibi olabilmektir. Biz bir milletiz. Bir yönüyle **millet, aynı devlet çatısı altında kader birliği yapmış insanlar topluluğudur.** Dil, din, vatan, kültür, tarih, ülkü birliği gibi bizi biz yapan ve ayakta tutan ortak değerlerimiz vardır. Bu değerler, toplum binasını birbirine kenetleyen çimento gibidir, birırka ve bir mezhebe bağlı olmanın çok çok üstündedir.

Osmanlının son zamanında koca devleti çöküşten kurtarmak için farklı formüller gündemdediydi. Kimi “adem-i merkezîyet” diyor, farkına varmadan devleti parça parça edecek fikirler söylüyor, kimi “pan-Türkizm” adıyla Türkleri bir araya getirmeye çalışıyor, kimi de “pan-İslamizm” veya diğer adıyla ittihad-ı İslâm diyerek bütün Müslümanları birleştirmeye gayret gösteriyordu.

Dönemin ateist önderlerinden Abdullah Cevdet, ittihad-ı İslâmı “bir hayal-i ham” yani ham bir hayal olarak değerlendirir.⁸⁷³ Bediüzzaman ise, “**Bu zamanın en büyük farz vazifesi, ittihad-ı İslâmdır**” der.⁸⁷⁴

İttihad-ı İslam, “İslam Birliği” demektir. Şüphesiz bu birlik, bütün İslam ülkelerinin tek bayrak altında toplanması demek olmayıp siyasi, askeri, ekonomik, kültürel... iş birliği anlamındadır.

⁸⁷³ Aydın, **Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet**, Kapı Yay. İst. 2016, s. 385

⁸⁷⁴ Nursi, **Âsar-ı Bediye**, s. 580

İslam Birliği, İslam Dünyasının maruz kaldığı problemlerin çözüm yolu olacaktır.⁸⁷⁵

Günümüzde, “Araplar I. Dünya Savaşında bize hıyanet etti, İngilizlerle bir oldular, bizi arkadan vurdular” gerekçesiyle, bir kısım insanımızda “Arap düşmanlığı” fikri olabilmekte, Araplar da İngilizlerin “Osmanlı sizi 400 yıl sömürdü, geri bıraktı” desiseleriyle “Türk düşmanlığı” yapabilmektedir. Hâlbuki Osmanlı oraları idare ettiği zamanda petrol bilinmiyordu ve sömürülecek bir şeyleri de yoktu.

Bediüzzaman bir vesileyle “sineklerin ısırması ve yılanların ısırması” örneğini verir.⁸⁷⁶ Bunu, “İslam dünyasının kendi içindeki problemleri ve dıştan onlara yönelik tehditler” manasına da uygulayabiliriz. Şöyle ki:

II. Dünya savaşında Almanya ve İtalya birleşip, Hollanda, Belçika, İngiltere ve Fransa'ya büyük zarar verdikleri halde, bugün hepsi aynı Avrupa Birliği çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Onlar, ciddi problemlere rağmen kendi aralarında birleşirken, İslam Dünyasının bölük pörçük olması elbette hoş bir durum değildir. İslam Dünyası kendi aralarındaki “sinek ısırması” türünden problemleri bırakıp, onları yutmak isteyen yılanlarla uğraşmalıdır.

Günümüzün süper güçlerine baktığımızda, bu ülkelerin nüfus itibarıyla de önde olduklarını görürüz. “Müslüman ülkeler arasında Rusya (Ortodoks), Çin (Doğu Asya dinleri), Hindistan (Hindu), ABD (Protestan) ve hatta Brezilya (Katolik) ayarında bir büyük devlet yok. Belki de dünyanın diğer tüm medeniyetlerinin aksine, Müslüman ülkelerin arasında en büyük, en zengin ve en kalkınmış olanları bile (Pakistan,

⁸⁷⁵ Aliya İzzetbegoviç, **İslam Deklarasyonu**, Ter: Rahman Ademi, Fide Yay., İst.- 2010, s. 19

⁸⁷⁶ Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 124

Endonezya, İran, Türkiye, Mısır, vs.) bir büyük devlet (great power) olmaktan çok uzak.⁸⁷⁷

İslam Birliğinin en büyük alt yapısı “ümmeť şuurı”dur. Ümmeť şuurı, “ben”i aşırp “biz”e geçişin adıdır. Kabilecilik, aşiretçilik, ırkçılık gibi fikirlerden sıyrılıp “büyük düşünmenin” bir merhalesidir.

İslam ümmeťi, Mehmet Aydın’ın ifadesiyle “onlarca ırktan teşekkül etmiş global bir topluluktur.”⁸⁷⁸

Eskide pek çok İslam milletlerini bünyesinde barındıran Abbasi, Selçuklu, Osmanlı bunu sağlamaktaydı. Günümüzde bunu İslam Birliği ile telafi etmek mümkündür. Bediüzzaman, 1911’de Şam’da verdiği hutbede aynı dil, aynı din ve aynı kültürden gelen Araplara Amerikan eyalet sistemi örneğini verir ve şöyle der:

...Onun için tembellikle günahınız büyüktür ve iyiliğiniz ve haseneniz de gayet büyük ve ulvidir. Hususan kırk-elli sene sonra Arab taifeleri, Cemahir-i Müttefika-i Amerika gibi en ulvî bir vaziyete girmeye, esarette kalan hâkimiyet-i İslâmiyeyi eski zaman gibi küre-i arzın nısfında, belki ekserisinde tesisine muvaffak olmanızı rahmet-i İlahiyeden kuvvetle bekliyoruz.⁸⁷⁹

Gerçi Bediüzzaman’ın nazara verdiği Arap Birliği kısmen gerçekleşmiştir. Ama etkin bir güç olarak tam da bir ve beraber oldukları söylenemez.

Bediüzzaman, 1945’de Endonezya’nın ve 1947’de Pakistan’ın bağımsız devletler haline gelmesini büyük bir sevinçle karşılar ve bu gelişmeleri “âlem-i İslam’ın büyük bayramının öncüleri” olarak görür:

⁸⁷⁷ Şener Aktürk, “Braudel’den Elias’a ve Huntington’a Medeniyet Kavramının Kullanımları”, Doğubatı Dergisi, Sayı: 41, 2007, s. 173

⁸⁷⁸ Aydın, *Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet*, s. 57

⁸⁷⁹ Nursi, *Âsar-ı Bediyye*, s. 397

...Çok zamandan beri esaret altında kalmış ve istiklaliyetini kaybetmiş Hindistan, Arabistan gibi âlem-i İslam'ın büyük memleketleri birer devlet-i İslâmiye şeklinde Hind'de yüz milyon bir devlet-i İslâmiye, Cava'da elli milyondan ziyade bir devlet-i İslâmiye ve Arabistan'da dört-beş hükûmet bir cemahir-i mütefika gibi Arab birliği ile İslâm birliğini birleştirmesindeki âlem-i İslam'ın bu büyük bayramının mukademesini tebrik ile bu bayram bize müjde veriyor.⁸⁸⁰

İslam Dünyasının önünde Avrupa Birliği güzel bir model olarak durmaktadır. Birliği meydana getiren irili ufaklı ülkeler kendi sınırları içinde müstakil devletlere sahip olmakla beraber, üst çatıda ve uluslararası siyasette bir ve beraberdirler. Avrupa, kendi arasında savaşmanın acı faturasını II. Dünya Savaşıyla çekmiş, 55 milyon insan bu savaşta hayatını kaybederken Avrupa kıtasının çoğu yeri de harabe haline gelmiştir. Bundan ders alarak savaştan beş yıl sonra 1950'de Avrupa Ortak Pazarını, devamında da Avrupa Birliğini kurmuşlardır. Cihan barışını hedefleyen Müslümanların "İslam Birliği" adıyla benzeri bir yapılanmayı gerçekleştirmeleri elzem bir durumdur. 2022 yılı itibariyle yaklaşık iki milyar nüfusa sahip olan Müslümanlar böyle bir birliktelik ile kendilerine gelecek ve küresel güçlerin oyuncağı olmaktan kurtulup küresel oyun kurucu olacaklardır.

İslam Birliğinin temelleri olarak başlıca şu unsurlara bakabiliriz:

-İslam Dini, müntesiplerini "**Mü'minler ancak kardeşirler.**"⁸⁸¹ âyeti hükmünce "kardeş" olarak ilan eder. Bu kardeşlik, aynı anne-babadan gelen nesebî kardeşlikten daha kuvvetlidir. Bediüzzaman'ın 130 risalesinden biri olan Uhuvvet Risalesi (22. Mektub) bu kardeşliği anlatmakta, kardeşli-

⁸⁸⁰Nursi, **Emirdağ lahikası- I**, s. 268

⁸⁸¹Hucurat, 10

ği zedeleyen durumların nasıl halledileceğine dair çözümler üretmektedir.

Cemil Meriç, imandan gelen kardeşliği şöyle yorumlar: “Bu ülkenin bütün ırklarını, tek ırk, tek kalp, tek insan haline getiren İslamiyet olmuş. Biyolojik bir vahdet değil bu. Ne kanla ilgisi var, ne kafatasıyla. Vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi. İster siyah derili, ister sarı... inananlar kardeşlerdir. Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için yaşamak ve ölmek. Türk’ü, Arab’ı, Arnavut’u düğüne koşar gibi gazaya koşturan bir inanç; gazaya, yani irşada.”⁸⁸²

2002’de Rotterdam İslam Üniversitesindeki görevim esnasında Fas’lı bir öğrencimin ders sonrası Türkiye’yle alakalı ayrıntılı sorular sorması dikkatimi çekmişti. “Türkiye’de olup bitenleri takip ediyor musun?” diye sordum. Şöyle cevap verdi: “Biz Türkiye’yi rol model olarak görüyoruz. Bundan dolayı bir kulağımız Fas’ta iken diğer kulağımız Ankara’da oluyor. İnanıyoruz ki, Türkiye ayağa kalktığında İslam Dünyası ayağa kalkacaktır.”

-Allah, Müslümanları bir ve beraber olmaya çağırır. Mesele şöyle buyurur: “**Hep birlikte Allah’ın ipine sınıksıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin.**”⁸⁸³

- İslam Dini, müntesiplerini günde beş defa vakit namazlarında, daha kalabalık olarak haftada bir defa Cuma namazında, yılda iki defa da Bayram namazlarında camide bir araya getirir. Bu, Müslümanların birbirlerini görmelerini, tanımalarını, aralarında yardımlaşmalarını sağlar.

-Daha büyük bir topluluk ise hac ibadetinde gerçekleşir. Dünyanın her tarafından gelen Müslümanlar renkleri, dilleri, milletleri farklı farklı olmakla beraber aynı duygu ve heyecanlarla Kâbe etrafında bir ve beraber olurlar. Toynbee’nin de

⁸⁸² Meriç, **Bu Ülke**, s. 181

⁸⁸³ Âl-i İmran, 103

dikkat çektiği gibi “İslam’ın hac kurumu, farz olan bir yolculuğu yerine getirmenin ötesinde, bir simge olarak bütün Müslümanları birbirine bağlayan kardeşlik ruhunu simgeleyen bir yolculuktur...”⁸⁸⁴

-Hz. Peygamber, mü’minleri bir vücudun azaları gibi görür: “Mü’minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine merhamet etmekte ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuz kalır ve harareti yükselir.”⁸⁸⁵

İşte, bütün bu unsurlar İslam Dünyasını kuvvetli bir şekilde bir arada tutmaya, ortak hareket etmeye yeter ve artar kuvvettedir. Müslümanlara ve özellikle de üst düzey yetki sahiplerine düşen görev, bu birliği bir an önce gerçekleştirmektir.

Şunu unutmamak lazımdır: Haçlı seferleri “medeniyet” adı altında devam etmektedir.⁸⁸⁶ Bu saldırıların karşısında mütesanit bir blok oluşturmadan durabilmek pek de mümkün görülmemektedir.

⁸⁸⁴ Arnold J. Toynbee, **Uygarlık Yargılanıyor**, (Civilization on Trial) Ter: M. Yalman, K. Yargıcı, Örgün Yay. s. 75-76

⁸⁸⁵ Buhârî, Edeb, 27

⁸⁸⁶ Bkz. W.C. Blunt, **The Future of Islam**, Sind Sakar Akademi, Lahore, 1975, s. 175-177

9. BÖLÜM: MUHTELİF MESELELER

Bilmemek özür sayılır mı?

Kötü bir şeyi bilmeden yapmak da kötüdür, ama bile bile yapmak çok daha kötüdür. Bilmemek bazı durumlarda bir özür sayılsa da, çoğu yerde de bir özür sayılmayabilir.

Müslüman bir ülkede dini hükümleri bilmemek bir özür sayılmaz.⁸⁸⁷ Ancak Müslümanların bulunmadığı veya az olduğu gayri Müslim ülkelerde İslam'a yeni girmiş kimseler için bilmemek bir özürdür. Bunların da en kısa zamanda öğrenmeleri gerekir.

Bediüzzaman, Doğuda aşiretler içinde seyahati esnasında “Biz cahiliz, sizin gibi ehl-i ilmi taklit ederiz” diyen bazı muhataplarına şöyle cevap verir:

“Çendan cahilsiniz, fakat âkılısınız. Hanginizle zebibi, yani üzümü paylaşsam, zekâvetiyle bana hile edebilir. Demek cehliniz özür değil...”⁸⁸⁸

Bediüzzaman'ın “Gerçi cahilsiniz, fakat akıl sahibisiniz...” demesi, konuyu değerlendirmemizde gerçekten ufuk açıcı bir yaklaşımdır. Burada vurgulanan durum, insanların cehalet kalkanının arkasına sığınmamalarıdır. Dünya işlerinde uyanık olurken, dinle veya âhiretle alakalı meselelerde “ben cahilim, bilmiyorum” demek pek de kurtarıcı bir can simidi değildir. Hâlbuki aynı insan dünyevi bir menfaat için -hem de hayli para ve zaman harcayarak mesela - yabancı bir dil

⁸⁸⁷ Zeydan, **Veciz**, s. 145

⁸⁸⁸ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 326

öğrenmekte, faraza “bitcoin” diye yeni bir şey duysa ne yapıp edip bunun ne olduğunu anlamaktadır.

Amel, imandan bir cüz müdür?

Bazı mezhepler, “amel imandan bir cüz’dür” diyerek, günah işleyenleri tekfir ederler, onların küfre düştüğüne inanırlar.⁸⁸⁹ Onlara göre, Allah’ın açık bir şekilde yasakladığı bir hükmü ihlal etmek, imanla asla bağdaşmaz.

Bediüzzaman, **“İman eden ve salih ameller işleyenleri cennetler ile müjdele!”**⁸⁹⁰ âyetinin açıklamasında konuyu şöyle ele alır:

Buradaki و harfi “mugayeret” sırrıyla Mu’tezilenin dediğinden farklı olarak, amelin imana dâhil olmadığına ve amelsiz imanın da yetmediğine bir işaretir.⁸⁹¹

Amel, imandan bir cüz değil, onun kemâlinden bir cüzdür. Yani bir insan iman ettiğinde salih amelle bunu destekliyorsa, bu onun imanının kalitesini gösterir. İman bir ağacın köklerine, amel de onun meyvelerine benzetilebilir. Kökler zayıfsa meyveler az ve cılız olur. Onun gibi, amelde noksanlık imanın zayıf olmasına delâlet eder.

İman ayrı, amel ayrıdır. İman varsa amel de olmalıdır, ama olmadığında bu illa imansızlık anlamına gelmez, imanın zayıflığına veya nefse mağlubiyet gibi durumlara delalet eder. Mesela “sigara sağlığa zararlıdır” ifadesi tıbbî bir hükümdür ve bunu en iyi bilenler doktorlardır. Bununla beraber onlardan sigara içenler de çıkabilmektedir. Sigara içen doktorlar üstteki hükmü inkâr ettiklerinden değil, başka sebeplerle onu içmektedir. Benzeri bir durum, amelde kusuru ve ihmali olan ehl-i iman için geçerlidir.

⁸⁸⁹Ebu Zehra, I, 71-73

⁸⁹⁰Bakara, 25

⁸⁹¹Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 198

Teklif-i mâ lâ yutak var mıdır?

Teklif-i mâ lâ yutak, “güç yetirilemeyen şeyin insana yüklenmesi” anlamına gelir. Deveye “haydi uç”, serçeye “haydi yüz” demek, onlar açısından birer teklif-i mâ lâ yutaktır.

Bu mesele, Bakara Sûresinin sonunda geçen şu âyet vesilesiyle Kalam kitaplarında yer almıştır:

“Allah, kimseye gücünün yettiğinden daha fazlasını yüklemez...”⁸⁹²

Bediüzzaman, bu meseleye şöyle atıfta bulunur:

...Hem madem لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا
teklif-i mâ lâ yutak yoktur..⁸⁹³

Kur’an, Ebu Lehebin ve eşinin iman etmeyeceklerini, alevli ateşe (cehenneme) gireceklerini bildirir. Hâlbuki her ikisi de diğer insanlar gibi iman etmekle mükellef idi. Bu durumu “teklif-i mâ lâ yutak” olarak görmek uygun değildir. Çünkü her ikisi de iman edebilirlerdi. Onların iman etmeyişi, kaderden bir cebr ve zorlama olmayıp tamamen kendi tercihleridir. Çünkü insan hür olmaya mecburdur. Hür olduğu için de tercihlerinden sorumludur.

Allah’ın bize yükledikleri aslında kaldırabileceğimiz kaddardır, ama her insan bu yükü kaldıramayabilir. Faraza bir deprem olur, depremde canlar gider, evler yıkılır, mallar telef olur. Geride kalanların bir kısmı “el-hükmü lillah, veren de O, alan da O” der, bunu teslimiyetle karşılar. Bir kısmı ise böyle bir teslimiyet gösteremediğinden yıkılır, perişan olur.

Kur’anı dinleme adabı

Bediüzzaman’a camide Kur’an dinlerken nasıl dinlemek gerektiği sorulur. Buna şöyle cevap verir:

⁸⁹²Bakara, 286

⁸⁹³Nursi, **Mektubat**, s. 71

Eğer Kur'an okunurken, namaz tesbihatının tetimmesi ise, kibleye karşı duranlar vaziyetlerini bozmamak evlâdır. Yalnız müezzinin önündeki adam arkasını çevirsin yahut çekilsin.

Eğer Kur'an müstakil olarak okunursa, okuyana karşı teveccüh etmek evlâdır.

Hem cihat-ı sitte ile mukayyet olmayan ruh kulağıyla dinleyen adam kibleye karşı teveccüh etse ve cismanî kulağıyla dinleyen adam, okuyana karşı teveccüh etse evlâdır.⁸⁹⁴

Bir başka eserinde ise, Kur'anı dinlemenin adabını daha mufassal olarak şöyle anlatır:

Bil ki: Kur'anı dinlediğinde Hz. Cebrail'den (as.) tut, ta kendisinden Kur'anı dinlediğin kimseye kadar Kur'anın

- perdelere göre gittikçe tekâmül eden,
- irşadî mertebelerde çeşitlilik arzeden
- ve vasıtaların hissiyatıyla boyalanan nağmelerinden her bir nağmede, ona uygun bir elbise giy.

Bunun için, bulunduğu mecliste Kur'an okuyan kimseden kulağını çevirip, nübüvvet şahikasının zirvesinden arz meclisinde o arzın evlatları olan Benî Âdeme ve başkalarına Kur'anı okuyan Hz. Peygamberi (asm) dinlemeye geçebilirsiniz.

Keza o Kur'anı, "**ufuk-u âlâ**" da Hz. Peygambere hitab ederken Hz. Cebrail'den dinleyebilirsiniz. (Aleyhi-me es-salâtu ve's-selâm)

Keza, "**kab-ı kavseyni ev edna**" da Hz. Peygamberle konuşan Mütekellim-i Ezeliyi yetmiş bin perde arkasında dinleyebilirsiniz.

İşte yapabiliyorsan, bunlardan her birine layık bir libas giy.⁸⁹⁵

⁸⁹⁴Nursi, **Barla Lahikası**, s. 251

⁸⁹⁵Nursi, **Mesnevi**, s. 277

Ufuk-u âlâ, “en yüce ufuk” demektir. “**Kab-ı kavseyni ev edna**” ise, huzura çıkmak, çok çok yakın olmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Her iki ifade Necm Sûresinde miraçtan bahseden âyetler arasında geçer.⁸⁹⁶ “Yetmiş bin perde” ise hadiste geçen bir anlatımdır. Şöyle ki: “Şüphesiz Allah için nurdan ve zulmetten yetmiş bin perde vardır. Şayet o perdele-ri açsa ‘sübuhat-ı vechi’ (yüzünün parlaklığı) gözü idrak eden her şeyi yakardı.”⁸⁹⁷

Öyle görülüyor ki, kişi Kur’anı dinlerken dinlediği şahsın arka planında Hz. Peygamberi, Onun da arka planında Hz. Cebrail’i, Onun da arka planında vahyi gönderen Allah’ı dinler gibi bir edeple Kur’ana muhatap olabilir. Çünkü Kur’an her ne kadar Hz. Peygambere inmişse de, Onun şahsında muhatap olabilen her bir insana inmiştir.

Dinde ölümlere Kur’an okumak var mıdır?

Günümüzde bazıları ölümlere üç İhlas bir Fatıha veya Yasin veya hatim okumak gibi etkinliklere karşı çıkarlar ve buna Yasin Sûresinde geçen şu âyetten delil getirirler:

“(Bu Kur’an), **diri olanları uyarmak içindir.**”⁸⁹⁸

Böyle bir istidlal, sağlıklı olmaktan uzaktır. Çünkü ölüle-
rin ardından okunması “onları uyarmak için olmayıp, onlara manevi bir hediyedir.” Kaldı ki Hz. Peygamber (asm) “ölülerinize Yasin Sûresini okuyun” buyurmuştur.⁸⁹⁹ Bu görüşte olanlar ise ya bu hadisi inkâr ederler ya da “bundan murat ölmüş olanlara değil, ölmek üzere olanlara okuyun, manasıdır” derler.

⁸⁹⁶ Bkz. Necm, 7 ve 9

⁸⁹⁷ Bkz. Müslim, İman, 293; Ebu Hamid Gazali, **Kavaidu'l-Akaid**, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985. s. 112; Râzi, XXIII, 230- 231

⁸⁹⁸ Yasin, 70

⁸⁹⁹ Bkz. Ebu Davud, Cenaiz, 24; İbn Mâce, Cenaiz, 4

Hız. Peygamberin hadislerinde ölenler adına yapılan iyiliklerin onlara fayda verebileceğine dikkat çekilmiştir. Mesela, bir mezarlıktan geçerken, iki mezardaki ölünün bazı küçük şeylerden dolayı azap çekmekte olduklarını görür. Bunlardan biri hayatında koğuculuk yapar, diğeri ise idrar sıçramasından sakınmazdı. Allah Rasûlü eline yaş bir dal alır, ortadan ikiye böler ve her bir parçayı bu kabirlere diker. Ashap, niye böyle yaptığını sorduklarında şöyle der:

“Bu iki dal yaş kaldığı sürece, bunların çekmekte olduğu azabın hafifletilmesi umulur.”⁹⁰⁰

Öyle anlaşılıyor ki, ölü adına yapılan ikramda bulunmak, sadaka vermek, yemek yedirmek, Kur’an ve mevlit okutmak gibi iyilikler ona ulaşmaktadır. Bunlar bizim onlara manevi hediyelerimizdir. Nitekim şu rivayet de bunu teyit eder:

“İnsanoğlu öldüğü zaman, şu üç şey dışında amellerinin sevabı sona erer: Sadaka-i câriye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat.”⁹⁰¹

Bediüzzamanın, ölenlerle aramızdaki münasebetleri şöyle nazara verir:

...Bize nasıl Yeni Dünya, yani Amerika var ve orada insanlar bulunur; o insanların vücutlarına hiç vehim hatıra gelmez. Öyle de şüphe kabul etmez ki, şimdi âlem-i melekût ve ervahta; ölmüş, vefat etmiş insanların ervahı pek çok kesretle vardır ve bizimle münasebettardır. Manevî hedayamız onlara gidiyor, onların nurani feyizleri de bizlere geliyor.⁹⁰²

Ölenlerin gittikleri diyara “mezaristan, kabristan” deriz. Bu tıpkı “Türkmenistan, Özbekistan” dercesine farklı bir

⁹⁰⁰Buhârî, Cenâiz, 82; Müslim, İmân, 34; Ebu Davud, Tahâret, 26

⁹⁰¹Müslim, Vasiyyet 14. Ayrıca bk. Ebu Davud, Vasâya 14; Tirmizi, Ahkâm 36; Nesâî, Vasâyâ 8

⁹⁰²Nursi, **Sözler**, s. 517

diyari ifade etmektedir. Bize göre çok uzakta bulunan Amerika nasıl varsa, “ölenlerin yaşadığı” öyle bir âlem de vardır ve oradakiler bizimle münasebet halindedir. Onlara dua etmemiz, onlar adına iyilik yapmamız, ruhları için Kur’an okumamız gibi manevi hediyemiz onlara gitmekte, onlardan da bizlere nurani feyizler gelmektedir.

Üç İhlas bir Fatiha

Hz. Peygamber bir gün ashabına “Sizden biri bir gecede Kur’an-ı Kerim’in üçte birini okumaktan aciz midir?” diye sorar. Ashab, “Buna hangimiz güç yetirebilir?” derler. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurur:

“İhlas suresi Kur’an’ın üçte biridir.”⁹⁰³

Bu rivayete dayanarak ümmet arasında üç İhlas okumak rağbet görmüş, bunun peşinden de Kur’anın hulasası olan Fatiha okunması müstahsen bir âdet olmuştur.

Bediüzzaman, üç İhlas bir Fatiha’nın hangi vakitlerde okunmasının daha efdal olduğu kendisine sorulduğunda şöyle cevap verir:

Üç İhlas bir Fatiha muhtasar bir hatim hükmünde olduğundan, ona vakit tahdit edilmez. Her vakitte gayet müstahsendir.⁹⁰⁴

Nitekim yatmadan önce üç İhlas bir Fatiha okunması hayli revaçta olduğu gibi, bunların kabir ziyaretlerinde de okunması hayli yaygındır.

⁹⁰³Buhari, Fedâilü'l-Kur’an 13, Tevhid 1; Müslim, Müsâfirûn, 259; Tirmizi, Fedâilü'l-Kur’ân, 11

⁹⁰⁴Nursi, **Barla Lahikası**, s. 251

İmam ardında Fatiha okunması

Hz. Peygamber “**Fatiha’sız namaz olmaz**” der.⁹⁰⁵ İmam Şafî, bu hadise dayanarak cemaatle namazda imam ardında Fatiha suresi okunması gerektiğini söyler. İmam Azam ise, “imamın kıraati cemaatin kıraatidir”⁹⁰⁶ gibi rivayetlerden hareketle, imam ardında cemaatin okumaması içtihadında bulunur. Bediüzzaman bu durumla alakalı şu yorumda bulunur:

Hikmet-i İlahiyenin tensibiyle İmam-ı Şafî’ye ittiba eden, ekseriyet itibariyle Hanefilere nisbeten köylülüğe ve bedeviliğe daha yakın olup cemaatı birtek vücut hükmüne getiren hayat-ı içtimaiyede nâkıs olduğundan, her biri bizzât dergâh-ı Kadîyü’l-Hacat’ta kendi derdini söylemek ve hususî matlubunu istemek için, imam arkasında Fatihâ’yı birer birer okuyorlar. Hem ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir. İmam-ı A’zam’a ittiba edenler, ekseriyet-i mutlaka itibariyle, İslâmî hükûmetlerin ekserisi, o mezhebi iltizam etmesiyle medeniyete, şehirliliğe daha yakın ve hayat-ı içtimaiyeye müstaid olduğundan; bir cemaat, bir şahıs hükmüne girip, birtek adam umum namına söyler; umum kalben onu tasdik ve rabt-ı kalb edip, onun sözü umumun sözü hükmüne geçtiğinden, Hanefî Mezhebi’ne göre imam arkasında Fatiha okunmaz. Okunmaması ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir.⁹⁰⁷

Bediüzzaman’a göre Şafîlerin uygulaması, Allah’ın huzurunda her birinin derdini doğrudan söylemesi ve özel talebini iletmesi gibidir. Hanefîlerin uygulaması ise, içlerinden bir temsilciyi sözcü seçip Allahtan istemeye benzer. Dolayısıyla her ikisi de haktır, her ikisi de hikmetlidir.

⁹⁰⁵Tirmizi, Mevakit, 69

⁹⁰⁶İbn Mâce, İkâme, 13; Ayrıca bkz. Mevsîlî, I, 50

⁹⁰⁷Nursi, **Sözler**, s. 486

“La yestevi” kıraati لَا يَسْتَوِي

Kur’anın her tarafı mukaddes ve kutsal olmakla beraber, Hz. Peygamber âyetü’l-kürsi gibi bazı yerlere işaret edip bunların daha özel olduklarını nazara vermiştir. Bunlardan biri de Haşir Sûresinin son üç âyetiyle ilgilidir. Hz. Peygamber şöyle bildirir:

“Kim ki sabahleyin üç kere ‘eûzü billahi’s-semî’l-alîmi mine’ş-şeytani’r-racîm’ der ve Haşir sûresinin sonundaki üç âyeti okursa, Allah o kimseye akşama kadar duâ ve istiğfar etmek üzere yetmiş bin melek görevlendirir. O gün vâdesi yetip ölürse şehit olarak vefat eder. Kim bu âyetleri akşamleyin okursa, aynı mükâfat ve dereceye ulaşır.”⁹⁰⁸

Müslümanlar bu rivayet sebebiyle sabah ve akşam namazlarından sonra bu üç âyeti okumayı gelenek haline getirmişlerdir. Bunun uygulaması, camilerimizde yapılmaktadır. Ancak pek çok yerde son üç âyet yerine son beş âyet okunmakta, bu durumda ilgili kıraate لَا يَسْتَوِي kısmından başlanmaktadır. Bediüzzaman, bu konuda şöyle soru ve cevaba yer verir:

Sabah ve akşam namazlarından sonra Sure-i Haşir’in sonunda هُوَ اللَّهُ الَّذِي den başlamak sünnet iken، لَا يَسْتَوِي den başlanması efdaliyeti terk olur mu?

El-cevap: Cemaatin ihtiyakına ve okuyanın niyetine göre efdaliyet tahavvül eder.⁹⁰⁹

Görüldüğü gibi, kendisi bunu bir mesele yapmamakta, uygulamanın cemaatin ihtiyakına göre farklı olabileceğine dikkat çekmektedir. Ayrıca meselenin niyet boyutuna dikkat çekmekte, okuyanın niyetine göre efdaliyetin değişebileceğine işaret etmektedir. Mesela selefi akımların etkili olduğu yerlerde “madem rivayet böyle, bu sınırdadır duralım, üç âyeti beşe çıkarmayalım” diyebilirler ve uygulamayı buna göre yaparlar.

⁹⁰⁸Tirmizî, Fedâil, 22

⁹⁰⁹Nursi, **Barla Lahikası**, s. 251

Bir başka yerde “geleneksel olarak hep beş okunmuş, geleneği bozmayalım. Neticede Allah'ın kelamı okunuyor, iki âyet fazla okunduğunda sevabımız daha ziyade olur” derler, niyetlerine göre sevap alırlar. Bu gibi durumlarda Hz. Peygamberin “**Ben Yahudilik ve Hristiyanlık'la değil, müsamahakâr Hanîf bir dinle gönderildim...**”⁹¹⁰ hadisini rehber yapmak gerekir.

Kur'anda zikir yerleri

Kur'an'ın bize bildirdiği açık emirlerinden olan **zikir**, Allah'ı anmak ve hatırlamaktır.⁹¹¹ Zikir iki türlü olur:

- 1- Lisan ile.
- 2- Kalp ile.

Bediüzzaman, Kur'anın bir cihetinin “zikir kitabı” olduğunu söyler.⁹¹² Tarıkatta bir esas olan zikrin Kur'anda geçen ibarelerle yapılmasına dikkat çeker ve şöyle der:

İnsan bir viridi alsın Kur'andan almalı, bir zikretse Kur'anın tayin ettiği adet ile ders almalı. Mesela “Subhanallah” dediği vakit Kur'anın kelamı olarak dese, hem sevab-ı Kur'anı hem fazilet-i zikriyi alır. “La ilahe illallah”ı Kur'anın âyeti cihetiyle dese, hem kıraattır, hem zikirdir. Gaflet gelse zarar vermez, o niyet olmazsa zarar vardır.⁹¹³

Subhanallah, Kur'anda geçen bir ifadedir.⁹¹⁴ Ayrıca pek çok Kur'an âyeti “Subhanallah” demeyi emreder. Mesela şu iki âyete bakalım:

⁹¹⁰İbn Hanbel, V, 266

⁹¹¹Mesela bkz. Enfal, 45

⁹¹²Nursi, **Sözler**, s. 242, 367

⁹¹³Nursi, **Rumuzat-ı Semaniye**, İttihad Yayıncılık, İst. 2016, s. 143 (29. Mektub, Sekizinci kısım, Yedinci Remiz)

⁹¹⁴Bkz. Rûm, 17.

“O hâlde, azîm olan (azamet sahibi) Rabbinin ismini tesbih et.”⁹¹⁵

“Rabb-i Âlâ'nın (Yüce Rabbinin) ismini tesbih et.”⁹¹⁶

Tesbîh, “Subhanallah” diyerek Allah'ı kendisine lâıyık olmayan niteliklerden ve eylemlerden tenzih etmek, O'nun kusurlardan uzak olduğunu söylemektir. Rükûa vardığımızda birinci âyet mucibince “Subhane Rabbiye'l- azîm” (Azim olan Rabbin her türlü kusur ve eksikten münezzehtir) deriz. Secdeye vardığımızda ise ikinci âyet mucibince “Subhane Rabbiye'l- âlâ” (Yüce olan Rabbin her türlü kusur ve eksikten münezzehtir) deriz.

“La ilahe illallah”, Kur'anda da geçen bir ibaredir.⁹¹⁷ Hz. Peygamber, “**zikrin en efdali la ilâhe illallahtır**” buyurur.⁹¹⁸ âyet ve hadise ittibaen tarikatların hemen tamamında bu zikir görülür.

“Ya Hayy, ya Kayyum” pek çok tarikatta bulunan zikirlerdendir. Bu ikisi Kur'anda Allah'ın esma-i hüsnasından bir ikili olarak alır.⁹¹⁹

Keza pek çok tarikatte çekilen zikirlerden biri olan “Hasbünallah ve ni'mel vekil: Allah bize yeter. O, ne güzel vekildir”, Kur'anî bir ibaredir.⁹²⁰

İşte bunlar gibi zikir yönü de olan ibareler hem Kur'an kıraati, hem de zikir niyetiyle okunsa büyük bir sevaba medar olacaktır.

⁹¹⁵Vakıa, 96

⁹¹⁶Âlâ, 1 ve

⁹¹⁷Bkz. Saffat, 35

⁹¹⁸Tirmizî, Daavât 9; İbn Mâce, Edeb 55

⁹¹⁹Mesela bkz. Bakara 255, Âl-i İmran 2 ve Taha 111

⁹²⁰Âl-i İmran, 173

Bazı sure ve âyetlerden özel bir hizib yapmak

Kur'an-ı Kerim semavi bir sofraya hükmündedir. Bu sofraya yönelen herkes sofradan doyararak kalkar, hem feyiz alır, hem de istifade eder. Bunun yollarından biri de Kur'ana muhatap olan kimselerin kendi hallerine, meslek ve meşreplerine göre Kur'andan bazı sure ve âyetleri derlemeleridir. Bediüzzaman buna şöyle temas eder:

...Başta sahabeler ve matbu Mecmuatü'l-Ahzab'da bulunan Hazret-i Üsâme Radıyallahü Anh hizb-i Kur'anîsi ki, herbir günde bir kısmını okumakla taksim edilmiştir. Ve aynı kitapta ve Mecmuatü'l-Ahzab'ın aynı cildinde İmam Gazalî'nin Radıyallahü Anh bir hizb-i Kur'anîsi ve çok ehl-i velayetin kendi meşreplerine muvafık bazı sureleri ve âyetleri bir hizb-i mahsus-u Kur'anî yaptıkları meydandadır.⁹²¹

Öyle görülüyor ki, bu tarz hizipler, İslam'ın ilk devrinden beri yapılmaktadır.

Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm'ın büyük bir kumandanı olan Hazret-i Üsâme Radıyallahü Anh; bir gün "hamd" e ait, bir gün "istiğfar" a ait âyetler, bir gün "tesbih" e ait, bir gün "tevekkül" e, bir gün de "selâm" lafzına, bir gün de "tevhid" ve "Lâ ilâhe illâ hu"ya ait, bir gün de "Rab" kelimesine ait bütün Kur'andan müteferrik surelerden bir hizb-i Kur'anî çıkarmış, kendine bir vird eylemiş. Demek böyle hizblere izn-i Peygamberî var.⁹²²

Benzeri çalışmaları Kur'anda derinleşmek isteyen herkes yapabilir. Mesela bir astronomi âlimi Kur'andaki uzayla ilgili âyetleri bir hizip yapar, bir başkası gaybla ilgili âyetleri bir hizip yapar...

⁹²¹Nursi, **Emirdağ Lahikası-II**, s. 150

⁹²²Nursi, **Emirdağ Lahikası-II**, s. 152

Latin harfleriyle Kur'an okumak

1928 harf inkılabından sonra bu milletin Kur'an okuyabilmesi biraz zorlaşmış, bunun için ayrıca ders almak durumu hâsıl olmuştur. Az sayıda da olsa bazıları işin kolayına kaçarak şimdiki kullanılan latin alfabesiyle Kur'anı okumaya çalışmışlardır. Bediüzzaman bu konuda şu uyarıda bulunur:

Kur'anı öğrenmek için ders almağa çalışıyorsunuz. Sizin bildiğiniz yeni harfte noksanlar olduğu için, mümkün oldukça yeni harften okunmamak lâzım gelir.⁹²³

Mesela Arapçada üç farklı (s) ve üç farklı (z) harfi vardır. Şimdiki harflerle bunlar gösterilemediğinden, bunlarla yapılacak bir Kur'an okumasının hiç de sağlıklı olmayacağı ortadadır.

Kur'an ile tefe'ül

Fal kökünden gelen **tefe'ül**, gelecekle ilgili iyimser beklentileri ifade eder. Terim olarak ise, kutsal metinlerin, tanınmış şairlerin divanlarının ve dini muhtevalı makbul eserlerin bir niyet veya dilek tutularak rastgele açılması sonucu ilk göze çarpan ifadelerin okunup yorumlanması demektir.

Anlam alanı içinde daha çok "hayra yormak" manası öne çıkmaktadır.⁹²⁴

Falı reddeden İslamiyet, "tefe'ül"ü kabul eder. Mesela, Hz. Peygamber Hudeybiye Seferinde, barış görüşmeleri için Mekkelilerin Süheyl Bin Amr'ı gönderdiğini görünce O'nun ismiyle tefe'ül ederek, "İşimiz kolaylaştı" diye ashabına haber

⁹²³Nursi, **Emirdağ Lahikası-I**, s. 238

⁹²⁴Ebu'l- Fadl Cemâluddîn İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, Dâru Sadır, Beyrût, 1990.XI, 513-514

vermişti.⁹²⁵ Süheyl ismi, kolaylık anlamına gelen suhulet ile aynı kökten gelmektedir.

-Doktora gitmek üzere yola çıkan bir hastanın “Salim” diye birisinin çağrılmasını duyup, iyileşeceğine alamet sayması,⁹²⁶

- O gün önemli bir işinin gerçekleşme ihtimali olan birinin sabah ilk olarak Murat isimli bir arkadaşıyla karşılaşınca, “inşallah muradıma kavuşacağım” diye düşünmesi,

-Bir esnafın günün ilk satışını muhterem bir zata yapması sebebiyle “İnşallah, bugün işlerim iyi gidecek” demesi gibi durumlar birer tefe’üldür.

Bediüzzaman şöyle der:

Tesadüf, ancak cehlimizi örten bir perdedir.⁹²⁷

Çok âdî (sıradan) perdeler içinde mühim işaretler verilir, ehli anlar.⁹²⁸

Hiçbir şey (Allah’ın) daire-i ilim ve kudretinden hariç olmadığı gibi, daire-i irade ve meşietinden dahi hariç değildir.⁹²⁹

Trafik işaretlerinden haberi olmayan birisi, polisin el kol hareketlerine bir anlam veremez. Yoldaki işaretleri de sadece seyrederek. Fakat bilen birisi, o hareketlerden ve işaretlerden, sözlü birer ifade gibi mana çıkarır, istifade eder. Kâinata meydana gelen olaylar, tamamen Allah’ın kudreti ve tasarrufu ile olur. Mesela, biz yağmurun yağdığını görürüz. Gerçekte ise, yağmur yağdırılır. Rüzgârlar rastgele değil, Allah’ın emrine göre eserler. Hiçbir olayda tesadüf yoktur. Hamdi Yazır’ın

⁹²⁵ İbn Kesir, IV, 198; Abdülmelik İbn Hişam, **Sire**, Matbûâtı Mustafa el-Bânî, Mısır, 1936. III, 331.

⁹²⁶ Kâmil Miras, **Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, Diyanet Yayınları ts. XII, 93

⁹²⁷ Nursî, **Sözler**, s. 677

⁹²⁸ Nursî, **Barla Lahikası**, s. 313

⁹²⁹ Nursî, **Kastamonu Lahikası**, s. 65

dikkat çektiği gibi, “Bizim tesadüf olarak gördüklerimiz, hakikatte Allah’ın tasarrufudur.”⁹³⁰

Kör tesadüfün karışamadığı şu âlemde, olaylar elbette ba-şiboş değildir. Her şeyde İlâhî bir tasarruf, kasdî bir tevafuk söz konusudur. Bu sırrı bilen kişilerin, karşılaştıkları olaylar-
dan gaybî birtakım işaretler sezinlemeleri ve bu işaretleri hay-
ra yormaları, bir feraset ve basiret örneğinden başka bir şey
değildir.

Meselenin bir de Kur’an ile tefe’ülde bulunmak yönü var-
dır. Bu, daha çok kalbinden bir niyet geçirip “acaba Kur’an bu
meselede bana ne mesaj veriyor” diye rastgele bir yer açmak
ve oradaki âyetlere bakmak şeklinde uygulanır. Bediüzzaman
bu konuda şöyle der:

Kur’an ile tefe’üle ve rü’yaya itimada ehl-i hakikat
tarafıtar değİller. Çünkü Kur’an-ı Hakîm, ehl-i küf-
rû kesretle ve şiddetli bir tarzda vuruyor. Tefe’ülde,
kâfire ait şiddeti, tefe’ül eden insana çıktığı vakit, yeis
veriyor; kalbi müşevveş ediyor.⁹³¹

Burada olası bir duruma dikkat çekilmektedir. Kur’anda,
kâfirlere şiddetli bir tarzda vuran yerler sıkça yer alır. Tefe’ülde
bulunan kişiye böyle bir yer çıkma ihtimali hayli kuvvetli-
dir. Böyle olunca, kendisine bu türden bir yer çıkan kimse
ümitsizliğe kapılabilir. Ancak bu, “tefe’ül caiz değildir” gibi de
anlaşılmalıdır. Bediüzzaman’ın kendisi de zaman zaman
tefe’ülde bulunmuştur. Mesela bunlardan ikisini şöyle anlatır:

Bundan otuz sene evvel eski Saîd’in gafil kafasına
müthiş tokatlar indi. “El-mevtü hak” kaziyesini dü-
şündü, kendini bataklık çamurunda gördü. Medet is-
tedi, bir yol aradı, bir halaskar taharri etti. Gördü ki,
yollar muhtelif, tereddütte kaldı. Gavs-ı Azam olan

⁹³⁰ Yazır, **Hak Dîni Kur’an Dili**, IV, 2802

⁹³¹ Nursi, **Mektubat**, s. 347

Şeyh Geylani'nin (ra), Fütûhu'l-Gayb namındaki kitabıyla tefe'ül etti. Tef'eülde şu çıktı:

أَنْتَ فِي دَارِ الْحِكْمَةِ فَاطْلُبْ طَبِيبًا يُدَاوِي قَلْبَكَ

Aciptir ki, o vakit ben Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiye azası idim. Güya, ehl-i İslâm'ın yaralarını tedaviye çalışan bir hekim idim. Hâlbuki en ziyade hasta ben idim. Hasta evvela kendine bakmalı, sonra hastalara bakabilir.

Sonra, İmam-ı Rabbanî'nin Mektubat kitabını gördüm. Elime aldım. Halis bir tefe'ül ederek açtım. Acaibtendir ki bütün Mektubat'ında yalnız iki yerde 'Bediüzzaman' lafzı var. O iki mektup bana birden açıldı. Pederimin ismi Mirza olduğundan, o mektupların başında 'Mirza Bediüzzaman'a mektup' diye yazılı olarak gördüm. 'Fesühbanallah, dedim, bu bana hitap ediyor.' İmam, o mektuplarında tavsiye ettiği gibi, çok mektuplarında musırrane şunu tavsiye ediyor: 'Tevhid-i kible et!' Yani, birini üstad tut, arkasından git, başkasıyla meşgul olma!⁹³²

Bir başka tefe'ülünü ise şöyle hikâye eder:

İki gün evvel sorgu hâkimi beni çağırdığı vakit, ben "kardeşlerimi nasıl müdafa edeyim" diye düşünürken, İmam Gazalî'nin "Hizbü'l-Masun"unu açtım. Birden bu âyetler nazarımda görüldü:

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا * يَسْعَى نُوْرُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
وَبِأَيْمَانِهِمْ * اللَّهُ حَفِيْظٌ عَلَيْهِمْ * طَوْبَى لَهُمْ

... Elhamdülillah dedim, benim müdafaama ihtiyaç bırakmıyor.⁹³³

Âyetlerin manası bilindiğinde, Bediüzzaman'ın "Elhamdülillah dedim, benim müdafaama ihtiyaç bırakmıyor" demesi daha iyi anlaşılacaktır. Şöyle ki:

⁹³²Nursi, **Mektubat**, s. 355

⁹³³Nursi, **Şualar**, 304-305

“Muhakkak ki Allah, ehl-i iman olanları müdafaa eder.”⁹³⁴

“Onların nuru, önlerinde ve sağlarında koşar.”⁹³⁵

“Allah onları kollayıp gözetmektedir.”⁹³⁶

“Ne mutlu onlara!”⁹³⁷

Bid'at

Bid'at (bid'a), Hz. Peygamber devrinde olmayıp sonradan din görünümlü olarak çıkan dine muhalif şeylerdir. Mesela 1932 - 1950 yılları arasında İslam'ın şairinden olan ezanın on sekiz yıl boyunca Türkçe olarak okutulması tam bir bid'attır. Bu, dinden olan bir uygulamayı kaldırmış, yerine başka bir şeyi ikame etmiştir. Bu cihetten bakıldığında XX. yüzyıl ülkemiz açısından “bid'atlar yüzyılı” olmuştur. Yani dinden olan nice değer kaldırıp atılmış, yerine dinin ruhuna ters nev-zuhur şeyler ikame edilmiştir.

Bediüzzaman, bu tür icraat yapan o dönemin yetki sahiplerinden “ehl-i bid'a” diye bahseder. Mesela şöyle der:

Acaba bu ehl-i bid'a ve doğrusu ehl-i ilhad, bu dinsizlikte hangi menfaati buluyorlar?⁹³⁸

Kemale ermiş bir dine yeni ilaveler yapmak, elbette dinin özüne zarar verir. Allah'ın en mükemmel eseri olan insana, sözgelimi bir burun daha ilave etmek gibi fazladan bir organ takmak hem onun zarafetini bozar, hem de ona fayda değil zarar verir. Dine yapılacak yeni ilaveler de bunun gibidir.

⁹³⁴ Hac, 38

⁹³⁵ Hadîd, 12

⁹³⁶ Şûrâ, 6

⁹³⁷ Ra'd, 29

⁹³⁸ Nursi, **Mektubat**, s. 438

Hiz. Peygamber şöyle bildirir: **“Her bid’at dalalettir ve her dalaletin sonu ateştir.”**⁹³⁹

Bu meyanda şu hadisi göz ardı etmemek gerekir:

“Her kim İslam’da güzel bir çığır açarsa, ona hem açtığı bu çığırın sevabı, hem de kendisinden sonra aynı çığırda yürümeye devam edenlerin sevabı yazılır. Her kim de İslam’da kötü bir çığır açarsa ona hem bu çığırın günahı ve hem de kendisinden sonra o çığırda yürüyenlerin günahı yazılır.”⁹⁴⁰

Bediüzzaman bid’at konusunda şöyle der;

Ahkâm-ı ubudiyette yeni icadlar bid’attır. Bid’atlar ise, **الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ** sırrına münafı olduğu için, merduddur. Fakat tarîkatta evrad ve ezkâr ve meşrebler nev’inden olsa ve asılları Kitab ve sünnetten ahzedilmek şartıyla ayrı ayrı tarzda, ayrı ayrı surette olmakla beraber, mukarrer olan usûl ve esat-ı sünnet-i seniyyeye muhalefet ve tağyir etmemek şartıyla, bid’a değillerdir. Lâkin bir kısım ehl-i ilim, bunlardan bir kısmını bid’aya dâhil edip, fakat “bid’a-i hasene” namını vermiş.⁹⁴¹

Yani ubudiyetle ilgili yeni hükümler icad etmek bid’attır. Bid’atlar ise, Hiz. Peygamberin veda haccında nazil olan **“Bugün dininizi kemâle erdirdim.”**⁹⁴² sırrına aykırı oldukları için, din onları reddeder. Fakat tarikatta zamanla ortaya çıkan bazı yeni şeyler şu şartlarla bid’at sayılmazlar:

-Bunlar evrad, ezkâr ve meşrebler nev’inden olmalıdır.

-Bunların asılları Kitab ve sünnetten alınmalıdır.

⁹³⁹Müslim, Cum’a, 43

⁹⁴⁰Müslim, Zekât, 69

⁹⁴¹Nursi, Lem’alar, s. 56

⁹⁴²Maide, 3

-Eskiden beri gelen ve artık yerleşmiş bulunan usûl ve sünnet-i seniye esaslarına muhalefet etmemeli ve onları değiştirmemelidir.

Mesela günde 1000 defa “La ilahe illallah” zikri bir tarikatte günlük vird olarak çekilebilir. Kur’anda buna asıl olarak **“Allah’ı çokça zikredin, umulur ki felaha erersiniz”**⁹⁴³ gibi hükümler vardır. Ayrıca bu uygulama, dinin yerleşmiş kullarından hiçbirini ortadan kaldırmamaktadır.

Ancak, bir kısım âlimler, bunları da bid’at kavramına dâhil etmekle beraber, yararlı oldukları cihetle onlara **bid’at-ı hasene** demişlerdir.

“Bid’at-ı hasene” tabiri Hz. Ömer’in teravih uygulamasına dayandırılabilir. Şöyle ki:

Hz. Peygamber zamanında teravih cemaatle sekiz rekât olarak kılınıyor, sahabiler geri kalan on iki rekâtı evlerinde tamamlıyorlardı. Bu, Hz. Ebubekir’in hilafeti zamanında da aynen devam etti. Bir Ramazan günü Hz. Ömer mescidde insanların kiminin cemaatle, kiminin münferiden teravih kıldıklarını görünce, bu dağınıklıktan rahatsızlık duydu, yirmi rekâtı da cemaatle kılma uygulamasını başlattı. Bunu bid’at görenlere de **“Ni’mel-bid’atü hâzilihi:** Bu ne güzel bid’at!” diyerek cevap verdi.⁹⁴⁴

Şüphesiz bu ifade Hz. Ömer’in bid’atı hoş gördüğü anlamına gelmez. Muhtemelen bunu kelime anlamında kullanmış, bunun aslında bid’at olmadığını vurgulamıştır.

Faydalı bid’atler

İslam Dini yeniliklere açıktır. Onu birebir on dört asır öncesinde olduğu şekliyle aynen yaşamaya çalışmak, çok sıkıntıları da beraberinde getirebilir. Dinin kırmızı çizgilerine tam

⁹⁴³ Enfal, 45. Ayrıca bkz. Âl-i İmran 41, Şuara 227...

⁹⁴⁴ Buhârî, Salâtü’t-terâvîh, 1

bir hassasiyetle riayet ettikten sonra, işin fûruat kısmında bazı farklılıklar olması, İslam Dini için çok önemli bir ayrıntıdır.

Cenab-ı Hak Hz. Peygamberin bir görevini şöyle ifade eder:

“(Peygamber) temiz - hoş şeyleri onlara helâl kılar. Habis şeyleri ise haram kılar.”⁹⁴⁵

Dinin özünde temiz - hoş şeylerin helâl, hoş olmayan şeylerin ise haram olması vardır. Bu esastan hareketle, dinde zamanla çıkan bir kısım yeniliklerin, -dinin ruhuna aykırı olmamak şartıyla- reddedilmemesi gerekir. Şöyle ki:

Hz. Peygamber zamanında Mescid-i Nebevinin minareleri yoktu, günümüzdeki kadar da büyük ve süslü değildi. Ama zamanla minareler camilerin müştemilatına dâhil oldu, hatta İslam'ın alameti olan şeaïrden sayıldı. Din, böyle bir şeyi emretmemiş olmakla beraber, minarelerin bid'at olduğu, yani dinin ruhuna aykırı olduğu söylenemez.

Kur'an Hz. Peygamber devrinde mushaf haline getirilmedi, çünkü vahiy devam ediyordu. Ama Hz. Ebubekir devrinde ihtiyaca binaen iki kapak arasında cem edildi. Hz. Ebubekir dahi başlangıçta “Peygamberin yapmadığını nasıl yaparız?” demiş olsa bile, sonunda bunu yapmanın gerekliliği genel kabul gördü ve gereği yapıldı.

Kur'an-ı Kerim başlangıçta harekesizdi. Zamanla Araplar dışında başka milletlerden İslam'a girenler olunca, ihtiyaca binaen Kur'an harekelendi, güzel de oldu, insanlar Kur'an'ı daha rahat okuyabildi.

Camilere halı serilmesi, camideki levhalara ilk dört halifenin isimlerinin yazılması, Cum'a ve kandil gecelerinde sala okunması, tesbihatın cemaat halinde yapılması, farz namaz öncesi üç İhlas ve bir Fatiha okunması, tesbihatta tesbih kullanılması gibi durumlar Hz. Peygamber devrinde bire bir olmamakla

⁹⁴⁵Araf, 157

beraber, dinin ruhuna da ters olmadıklarından bid'at olarak görülmedi, güzel birer âdet olarak değerlendirildi.

Böyle âdetleri, çekirdeğin zamanla bir ağaç halini alması olarak görebiliriz. O çekirdekten zamanla kök, gövde, dal, yaprak ve meyve gibi şeyler çıkacaktır. Bunlar, çekirdek merhalesine göre bid'at gibi telakki edilse de, çekirdeğin tekâmülünün güzel sonuçlarıdır.

Bediüzzaman'ın risalelerinden biri **“Mirkatü's-Sünne ve Tiryaku Marazı'l-Bid'a”** ismini verdiği 11. Lem'adır. Bu risale, sünnetin ne olduğunu ortaya koymakta, bid'at marazını da teşhis ve tedaviye çalışmaktadır. Kendisinin şu ifadelerinde bid'at - sünnet meseleleri geniş bir perspektiften sunulmuştur:

Sünnet-i Seniyenin meratibi var. Bir kısmı vaciptir, terkedilmez. O kısım, Şeriat-ı Garra'da tafsilâtıyla beyan edilmiş. Onlar muhkematdır, hiçbir cihette tebedül etmez. Bir kısmı da, nevaflı nev'indedir. Nevafil kısmı da, iki kısımdır. Bir kısım, ibadete tâbi' Sünnet-i Seniye kısımlarıdır. Onlar dahi şeriat kitaplarında beyan edilmiş. Onların tağyiri bid'attır. Diğer kısmı, “âdâb” tabir ediliyor ki, Siyer-i Seniye kitaplarında zikredilmiş. Onlara muhalefete, bid'a denilmez. Fakat âdâb-ı Nebevîye bir nevi muhalefettir ve onların nurendan ve o hakikî edebden istifade etmemektir. Bu kısım ise, örf ve âdât ve muamelât-ı fitriyede Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm'ın tevatürle malûm olan harekâtına ittiba etmektir. Meselâ, söylemek âdâbını gösteren ve yemek ve içmek ve yatmak gibi hâlâtın âdâbının düsturlarını beyan eden ve muâşerete taalluk eden çok Sünnet-i Seniyeler var. Bu nevi Sünnetlere “âdâb” tabir edilir. Fakat o âdâba ittiba eden, âdâtını ibadete çevirir, o âdâbdan mühim bir feyz alır. En küçük bir âdâbın müraatı, Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm'ı tahattur ettiriyor, kalbe bir nur veriyor.⁹⁴⁶

⁹⁴⁶Nursi, **Lem'alar**, s. 56

Bid'at meselesinde en can alıcı nokta şudur: **Bid'at, dinin ruhuna aykırı olarak sonradan çıkan şeylere denir, yoksa her sonradan çıkan şey bid'at değildir.** Hazreti Peygamber ata, deveye binmiştir. Bundan hareketle günümüzde de mutlaka at ve deveye binmek lüzumunu çıkarmak ve otomobil, tren gibi vasıtaları bidat saymak, öz varken kabuğa yönelmek olur.

Bid'atın alternatifi sünnettir. Sünnet üzere bir hayat, ferdi ve toplumu bid'atlerden kurtaracak, öze ve köklere dönmemizi sağlayacaktır.

Kandil geceleri bid'at mı?

Millet olarak kandil gecelerinin hayatımızda ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bunlar Receb ayında **Regâib ve Miraç**, Şaban ayında **Berâet**, Ramazan ayında **Kadir Gecesi** ve bir de Ramazandan beş ay sonra Rabiü'l-evvel ayındaki **Mevlid kandilidir.**

Kadir gecesinin kutsallığı, **“Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır.”**⁹⁴⁷ âyetiyle sabittir. Hadiste ise Şaban ayının ortasındaki **Beraet gecesine** dikkat çekilmiş, şöyle müjde verilmiştir:

“Şaban ayının yarısı gelince gecesini namazla, gündüzünü oruçla geçiriniz. Allah o gece güneşin batmasıyla dünya semasına yönelir ve şöyle der: Yok mu benden af dileyen, onu affedeyim. Yok mu benden rızık isteyen, rızık vereyim. Yok mu benden şifa dileyen, şifa vereyim.”⁹⁴⁸

Bu ikisi dışındaki geceler hakkında kesin sayılabilecek bir bilgi ve yönlendirme yoktur. Ama bu gecelerin kutlanmasını nehyeden bir rivayet de yoktur. Bu nedenle bazı âlimler bu gecelerin kutlanmasına, hem de bu gecelerde toplu biçimde

⁹⁴⁷Kadr, 3

⁹⁴⁸İbn Mâce, İkametü's-Salât, 191; Tirmizî, Savm, 38

ibadet yapılmasına bid'at olduğu gerekçesiyle karşı çıkmışlar-
sa da, İslam toplumu içerisinde bu gecelerde ibadet etmek
yaygınlaşmıştır.

Regâib kandili, üç ayların Perşembeyi Cumaya bağlayan
ilk gecesi olarak kutlanır. Üç aylara kavuşmanın sevinciyle bir
araya gelmenin, o geceye rağbet göstermenin dinen bir zararı
olmadığı gibi, ibadetle geçirildiğinden çok büyük sevabı var-
dır.

Mirâc kandili, Peygamber Efendimizin göklere urucunun
(yükseltilmesinin) aziz bir hatırasıdır. Bu vesileyle bir araya
gelmek, miracı anlamaya çalışmak ve kendi namazlarımızı bir
nevi miraç kılmak çok kârlı davranıştır.

Mevlid kandili, Peygamber Efendimizin âleme teşrifinin
sene-i devriyesini kutlamaktır. Bu vesileyle Onu yâd etmek,
anlamaya çalışmak, inkâr edilmesi gereken bir durum değil,
kutlanması gereken bir harekettir.

Bediüzzaman, bu mübarek gecelerin meşruiyetini, bid'at
olup olmadığını Risalelerinde doğrudan ele almamaktadır.
Ama onun özellikle Lahika mektupları talebelerine gönderdi-
ği tebrik mesajlarıyla ve bu gecelerin faziletini anlatan ifade-
lerle doludur. Misal olarak bir kaçına bakabiliriz:

“Aziz, sıddık kardeşlerim!

Seksen sene bir manevî ömr-ü bâki kazandıran
şuhûr-u selâsenizi ve mübarek kudsî gecelerinizi ve
leyle-i regaibinizi ve leyle-i mi'racınızı ve leyle-i be-
ratınızı ve leyle-i kadrinizi ruh u canımızla tebrik ve
her bir Risâle-i Nur talebesinin manevî kazançları
ve duaları umum kardeşleri hakkında makbuliyetini
rahmet-i İlahiyeden rica ve hizmet-i Nuriyede mu-
vaffakiyetinizi tebrik ederiz.⁹⁴⁹

⁹⁴⁹Nursi, **Emirdağ Lahikası - II**, s. 121

Leyle-i Mî'rac, ikinci bir Leyle-i Kadir hükmündedir. Bu gece mümkün oldukça çalışmakla kazanç birden bine çıkar.⁹⁵⁰

...Leyle-i Berat, bütün senede bir kudsi çekirdek hükmünde ve mukadderat-ı beşeriyenin programı nev'inden olması cihetiyle Leyle-i Kadr'in kudsiyetindedir. Her bir hasenenin Leyle-i Kadir'de otuzbin olduğu gibi, bu Leyle-i Berat'ta her bir amel-i sâlihın ve her bir harf-i Kur'anın sevabı yirmi bine çıkar. Sair vakitte on ise, şuhur-u selâsede yüze ve bine çıkar. Ve bu kudsi leyalı-i meşhurede on binler, yirmi bin veya otuz binlere çıkar. Bu geceler, elli senelik bir ibadet hükmüne geçebilir. Onun için elden geldiği kadar Kur'anla ve istiğfar ve salavatla meşgul olmak büyük bir kârdır.⁹⁵¹

Mevlidin dindeki yeri

Mevlid, kelime olarak doğum zamanı ve doğum yeri anlamına gelir. Halk arasında bir terim olarak ise Peygamber Efendimizin dünyayı şerefliendirdiği gün anlamında kullanılır. Bunu Hristiyan kültürden alınan bir "happy birthday" merasimi olarak görmek yanlış olur. Peygamberimizin dünyaya teşrif ettiği Rabiülevvel ayınının 12. gecesini vesile ederek mevlid merasimleri tertip etmek hicrî yedinci asırdan itibaren başlamıştır. Daha sonra bu âdet yaygınlaşarak bütün İslâm ülkelerinde ve bilhassa Osmanlılarda devam etmiştir

Bugün İslâm ülkelerinde çeşitli dillerde okunan mevlidler vardır. Türkçede ise yirmiden fazla mevlid manzumeleri yazılmıştır. Bunlardan en meşhuru, ülkemizde mevlid merasimlerinde yaygın olarak okunan Süleyman Çelebi'nin 1409 yılında yazdığı **Vesiletü'n-Necât** adlı na'tıdır.

⁹⁵⁰Nursi, **Şualar**, s. 499

⁹⁵¹Nursi, **Şualar**, s. 505

Mevlidin amacı, Peygamber Efendimizin dünyayı şerefleştirmesinden ötürü duyulan sevinci ortaya koymaktır. Çünkü Onun doğduğu gün, sıradan bir gün değildir. Dolayısıyla Onun doğumu münasebetiyle bir yerde toplanmak, Kur'an okumak, dini sohbet yapmak, salavat getirmek, yemek yedirmek, hediyeleşmek ve Hz. Peygamber'i övücü bazı İlahi ve kasideleri okumak neden yanlış olsun veya bid'at sayılsın?

Bediüzzaman, mevlid konusunda şu net değerlendirmeyi yapar:

Mevlid-i Nebvî ile Mi'racyenin okunması, gayet nâfi' ve güzel âdettir ve müstahsen bir âdet-i İslâmiyedir. Belki hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyenin, gayet latif ve parlak ve tatlı bir medar-ı sohbetidir. Belki hakaik-i imaniyenin ihtarı için, en hoş ve şirin bir derstir. Belki imanın envârını ve muhabbetullah ve aşk-ı Nebvîyi göstermeye ve tahrike en müheyyiç ve müessir bir vasıtaadır. Cenab-ı Hak bu âdeti ebede kadar devam ettirsin ve Süleyman Efendi gibi mevlid yazanlara Cenab-ı Hak rahmet etsin, yerlerini Cennetü'l-Firdevs yapsın, âmîn...⁹⁵²

Bediüzzaman'a göre mevlid,

- Gayet faydalı ve güzel âdettir.

-Dinin güzel gördüğü bir âdet-i İslâmiyedir.

-İslam'ın sosyal hayatının gayet latif ve parlak ve tatlı bir sohbet vesilesidir.

- İman hakikatlerinin hatırlatılmasına vesile olan en hoş ve şirin bir derstir.

- İmanın nurlarını, muhabbetullah ve peygamber aşkını göstermeye ve tahrike en müheyyiç ve müessir bir vasıtaadır.

⁹⁵²Nursi, **Mektubat**, s. 307

Elhasıl: Din, mevlidi emretmez, ama onu inkâr da etmez. Mevlid, sünnet değil, âdettir.

Hız. Peygamber şiir dinlemiştir.⁹⁵³ Şiir dinlemek caiz iken mevlid dinlemek niye günah olsun? Mevlidi bid'at görenler, onu susturmaya çalışmak yerine her yeri âdeta istila eden ve şehvi duyguları kamçılayan veya bedbinliği telkin eden müzik türlerini susturmaya çalışmalıdır. Zira mevlidin en azından zararı yoktur, ama dine aykırı müzik parçalarının, onları dinleyenleri ne hale getirdiği gözler önündedir.

Lihye-i şerife

Hız. Peygamberin sakal-ı şerifi zaman zaman camilerimizde ziyarete açılır, bu münasebetle salavat-ı şerife getirilir, manevi bir atmosfer oluşur. Ancak bazı ehl-i iman bunu bid'at, hatta şirk olarak görür, karşı çıkarlar. Kur'an'da anlatılan şu olayda konuya sağlıklı bir bakış yakalayabiliriz:

İsrailoğulları, Hız. Musa'dan sonra bir müddet istikamet üzere yaşarlar. Daha sonra, bozulmalar başlar, günahlara dalarlar. Cenab-ı Hak, onlara düşmanlarını musallat eder. Düşmanları, onların bir kısmını öldürür, bir kısmını da esir alır. Pek çok beldelerini ele geçirirler. Tevrat levhaları ve Hız. Musa döneminden kalan kutsal ahit sandığı gibi mukaddes emanetler düşmanın eline geçer.⁹⁵⁴

Bu zor günlerde İsrailoğulları o dönemdeki peygambere müracaatla Allah'tan bir lider talebinde bulunurlar. Peygamber de **Talut**'un Allah tarafından kendilerine melik / kral olarak seçildiğini söyler. Ancak Talut, kral ailesinden değildir. Üstelik serveti de yoktur.⁹⁵⁵ Bu bahanelerle onu kral olarak kabul etmek istemezler. Peygamberleri şöyle der:

⁹⁵³Bkz. Müslim, Şiir 1, Ebû Dâvûd, Edeb 95, Tirmizî, Edeb 70...

⁹⁵⁴İbn Kesîr, I, 443-444

⁹⁵⁵Râzî, VI, 173

“Allah onu seçti ve ona bilgi ve vücut kuvveti bakımından üstünlük verdi.”

Daha sonra, onun krallık alametinden bahsedip der:

“Onun krallık alâmeti, ‘tabut’un (kutsal ahit sandığının) size gelmesidir. Onda Rabbinizden size bir ‘sekîne’, Musa ve Harun ailesinin arkaya bıraktıklarından bir ‘bakiyye’ (arda kalanlar) vardır. Onu melekler taşır. Eğer inananlar iseniz, bunda sizin için büyük bir alamet vardır.”⁹⁵⁶

Âyette, Hz. Musa ve Hz. Harun ailesinden kalan bakiyye’den de bahis vardır. Öyle anlaşılıyor ki, bu bakiyye, onlarda mukaddes emanetlerden idi. Hristiyanlıktaki “haç” misali üzerlerinde etkili idi. Kur’an’da kutsal ahit sandığının İsrailoğulları üzerinde bu etkisinin anlatılması, Hz. Peygamberin sakal-ı şerifiyle yapılan teberrüke bir misal olabilir. Çünkü kutsal telakki olunan bir şey, muhataplarında müsbet heyecanlara vesile olur. Camilerimizde zaman zaman yapılan sakal-ı şerif ziyaretine -haşa- şirk olarak değil, bu noktadan bakmak gerekir.

Bediüzzaman, bu konuda şu değerlendirmeleri yapar:

Hadîşçe sabittir ki, Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Ves-selâm’ın Lihye-i Saadetinden düşen saçların taneleri mahduttur. Otuz kırk tane veya elli altmış tane gibi az bir miktarda iken, binler yerde Lihye-i Saadetin saçları bulunması, beni bir zaman çok düşündürdü. O vakit hatırıma gelmiş ki: Lihye-i Saadet, yalnız Lihye-i Şerifin saçlarından ibaret değil, belki re’s-i mübarekinin tıraş oldukça hiçbir şeyini kaybetmeyen sahabeler, o nurlu ve mübarek ve daimî yaşayacak saçları muhafaza etmişler. Onlar binlerdir. Şimdiki mevcuda müsavi gelebilirler.

⁹⁵⁶Bakara, 247-248

Yine o vakit hatırıma geldi ki: Acaba her câmide bulunan, sened-i sahih ile bu saç Hazret-i Risalet'in saç olduğu sabit midir ki, ona karşı ziyaret makul olabilsin?

Birden hatıra geldi ki: O saçların ziyareti, vesiledir. Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm'a karşı salavat getirmeye sebep ve bir hürmet ve muhabbete medardır. Vesilelik ciheti o şeyin zâtına bakmaz, vesilelik cihetine bakar. Onun için eğer bir saç hakikî olarak Lihye-i Saadet'ten olmazsa, madem zahir hale göre öyle telakki edilmiş ve o vesilelik vazifesini yapıyor ve hürmete ve teveccühe ve salavata vesile oluyor; kat'î sened ile o saçın zâtını teşhis ve tayin lâzım değildir. Yalnız, aksine kat'î delil olmasın, yeter. Çünkü telakkiyat-ı âmme ve kabul-ü ümmet, bir nevi' hüccet hükmüne geçer. Bazı ehl-i takva böyle işlerde, ya takva veya ihtiyat veya azimet noktasında ilişmeler de, hususî ilişirler. Bid'a da deseler, bid'a-i hasene nev'inde dâhildir. Çünkü vesile-i salavattır.⁹⁵⁷

Görüldüğü gibi, Bediüzzaman sakal-ı şerifziyaretini salavata vesile olması yönünden değerlendirmekte **“Vesilelik ciheti o şeyin zâtına bakmaz, vesilelik cihetine bakar”** demektedir.

Şuhûr-u selâse (Üç aylar)

Şuhûr-u selâse, üç aylar demektir. Bunlar, art arda gelen Recep, Şaban ve Ramazan aylarıdır. Bunlar içinde Ramazan, ayların sultanıdır. Recep ve Şaban da ona bir hazırlık gibidir. Normal şartlar altında Müslümanların çoğu senenin geri kalan aylarında dünyevi işleriyle daha yoğun olarak ilgilenirken, Ramazan orucu ve bu ay içindeki Kadir gecesi onların

⁹⁵⁷Nursi, **Lem'alar**, s. 106

rağbetini âhirete yönlendirir. Âdeta dünya pazarı geçici olarak kaldırılır, âhret pazarı açılır.

Hz. Peygamber üç aylar hakkında şöyle dua ederdi:

“Allahım! Recep ve Şaban aylarını bize mübarek kıl ve bizi Ramazan’a kavuştur.”⁹⁵⁸

Bediüzzaman Lahika mektuplarında üç aylara hayli tahşidat yapar ve muhataplarını bu kıymettar zaman dilimlerini en verimli bir şekilde değerlendirmeye davet eder. Mesela şöyle der:

Aziz ve sıddık kardeşlerim ve fedakâr ve sadık arkadaşlarım!

Sizin, bu mübarek şuhûr-u selâse ve içindeki kıymettar leyalı-i mübarekeleri tebrik ediyoruz. Cenab-ı Hak, her bir geceyi sizin hakkınızda birer Leyle-i Regâib ve Leyle-i Kadir kıymetinde size sevap versin, âmîn.⁹⁵⁹

Beş günden sonra çok mübarek ve çok sevaplı ibadet ayları olan şuhûr-u selâse gelecekler. Her hasenenin sevabı başka vakitte on ise, Receb-i Şerifte yüzden geçer, Şaban-ı Muazzamda üçyüzden ziyade ve Ramazan-ı Mübarekte bine çıkar ve Cuma gecelerinde binlere ve Leyle-i Kadir’de otuz bine çıkar.⁹⁶⁰

Esas olan senenin bütün aylarını, haftanın bütün gün ve gecelerini en iyi ve verimli bir şekilde değerlendirmektir. Üç ayları iyi değerlendirmek, bunun başarılmasına vesile olmaktadır. Arabanın yıllık bakımı gibi, bu zaman diliminde Müslümanlar maneviyata daha ziyade yönelmekte, eksiklerini tamamlamakta ve senenin tamamını değerlendirmeye büyük bir potansiyel kazanmaktadır.

⁹⁵⁸ İbn Hanbel, I, 259

⁹⁵⁹ Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 84

⁹⁶⁰ Nursi, **Şualar**, s. 493-494

Vefat etmiş büyük zatlardan istimdat

Arabistan merkezli Vahhabilerin en fazla üzerinde durdukları konulardan biri, şirk meselesidir. Bu bağlamda mezarlara yönelik el kaldırıp dua etmeyi bile şirk sayarlar. Ülkemizden hacca giden nice kimse, Peygamber Efendimizin kabrine yönelip, Onu duasının kabulüne vesile kılanlara orada bulunan görevlilerin “böyle yapmayın, bu bir şirktir. Allahtan isteyin” dediklerine şahit olmuştur. Bu konuda getirilen delillerden biri şu âyettir:

“Allah’ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek kimseye dua eden kimseden daha ziyade yoldan sapan kim olabilir? Oysa onlar, bunların dualarından habersizdirler.”⁹⁶¹

Bu meselede şu noktalar nazara alınırsa daha sağlıklı bir değerlendirme yapılabilir diye düşünüyoruz:

- Âyetin öncelikli olarak anlattığı ve tasvir ettiği durum putlardır. Putlara yapılan dua elbette batıldır ve aynen âyette tasvir edildiği gibidir.

- Mezardakilere tapmak ayrı, onları duada vesile yapmak ayrıdır.

- Aslında Hz. Âdem'den günümüze kadar vefat eden herkes ruh itibarıyla hayattadır. Ölüm, ruhun ölmesi değil, ruhun bedenden ayrılması olayıdır. Nitekim Hz. Peygamber Bedir savaşında ölmüş müşriklere seslenip şöyle dedi: “Ben Rabbimin bana vadettiği zaferi gerçekleştirmiş buldum, siz de Onun vadedtiği azabı gerçekleştirmiş buldunuz mu?” Sahabe, bu konuşmaya şaşırıyorlardı. Hz. Ömer, “Ya Rasûlallah! Onlar artık cansız cesetler, onlarla niye konuşursun?” deyince

⁹⁶¹ Ahkaf, 5

Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Siz onlardan daha fazla işitiyor değilsiniz; ancak onlar artık cevap veremezler.”⁹⁶²

Bu açıdan bakıldığında sadece Kur’anın nassıyla hayatta oldukları sabit olan şehitlerin⁹⁶³ değil, vefat eden herkesin hayatta olduğu anlaşılır. Bunlardan bazılarına Allah tarafından darda kalanlara yardım etme görevi veya izni verilmişse, bunu reddetmenin sağlam bir mantığı yoktur.

-Hz. Peygamber şöyle buyurur: “...Bana salavat getirin, çünkü siz nerede olursanız olun, salavatınız bana ulaşır.”⁹⁶⁴

Konuya arka plan olabilecek bu bilgilerden sonra, Bediüzzaman’ın meseleye bakışına geçebiliriz. Kendisi bu konuda bir tecrübesini şöyle anlatır:

“Ben sekiz-dokuz yaşında iken, bütün nahiyemizde ve etrafında ahali Nakşî Tarikatında ve oraca meşhur Gavs-ı Hızan namiyle bir zattan istimdat ederken, ben akrabama ve umum ahaliye muhalif olarak “Yâ Gavs-ı Geylanî” derdim. Çocukluk itibarıyla elimden bir ceviz gibi ehemmiyetsiz bir şey kayboldu, “Yâ Şeyh! Sana bir Fatiha, sen benim bu şeyimi buldur.” Acıdır ve yemin ediyorum ki, bin defa böyle Hazret-i Şeyh, himmet ve duasıyla imdadıma yetişmiş. Onun için bütün hayatımda umumiyetle Fatiha ve ezkâr ne kadar okumuş isem, Zât-ı Risaletten (asm) sonra Şeyh-i Geylanî’ye hediye ediliyordu. Ben üç-dört cihetle Nakşî iken, Kadiri meşrebi ve muhabbeti bende ihtiyarsız hükmediyordu. Fakat tarikatla işti-gale ilmin meşguliyeti mâni oluyordu.⁹⁶⁵

Bu tür olaylar, özellikle tasavvuf ve menakıb kitaplarında tarih boyu yazılmıştır. Günümüzün maddeci ortamından

⁹⁶²Buhârî, Meğazi 8; Müslim, Cennet, 77

⁹⁶³Bkz. Bakara, 154;Âl-i İmrân, 169-171

⁹⁶⁴Ebu Davud, Menasik, 100

⁹⁶⁵Nursi, **Sikke-i Tasdik-i Gaybi**, s. 143

etkilenen bir kısım insanı ve hatta dinî eğitimi alan bazı hocaları bu tür anlatımlara itibar etmemekte, anlamaya çalışmak yerine işin en kolay şekli olan inkâr etmeyi tercih etmektedirler. Hâlbuki her şey malumatımıza münhasır değildir. Bazı şeyleri bizim tecrübî olarak yaşamayışımız bir başkasının yaşayamayacağına delil olamaz. Faraza bir öğretmen sene boyu derslerine girdiği öğrencilerin isimlerini tek tek hatırında tutamayabilir. Aynı sınıfa misafir olarak gelen bir hafıza eğitmeni bir defada hepsinin isimlerini zihnine nakşeder. Bu durumda öğretmen bu vakii durum sebebiyle elbette “hayır, böyle bir şey olamaz!” demeyecek, “acaba bunu ben de nasıl yapabilirim?” diyecektir.

Bediüzzaman bu konuda şu ince noktalara dikkat çeker:

Bil ki: Evliyanın himmeti ve mededi, feyiz verme sûtretindeki manevi fiilleri, hâli veya fiilî bir nev'i duadır, hidayeti veren ise Allah'tır. Muğis ve Muin de Odur.

Bu konuda bana bir şey görüldü, fakat müşahhas hâle gelmedi. Şöyle ki: İnsanda bir latife ve bir hâl vardır, insan fasık da olsa o latîfenin diliyle dua ederse mutlaka duasına icabet edilir. Evet, o bir latîfedir, Allah adına yemin edecek olursa Allah onun isteğini yerine getirir.⁹⁶⁶

Bedir Harbinde meleklerin yardıma gelmesi, Kur'anın nassıyla sabittir. Meleklerin bu yardımlarının hemen devamında şu mana ders verilir:

“Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. (Yoksa) yardım, yalnız Azîz - Hakîm olan Allah katındandır.”⁹⁶⁷

Netice olarak şunu diyebiliriz: Meleğin Allah'ın izniyle yardıma gelmesi ne ise, evliyaullahın da yardıma gelmesi odur.

⁹⁶⁶Nursi, **Mesnevi**, s. 514

⁹⁶⁷Âl-i İmran, 126

Dinde vesile (tevessül)

Vesile, bir zararı def etmeye veya bir menfaati celp etmeye başkasını vasıta kılmaktır. Vesile kelimesi Kur'an'da iki yerde geçer.⁹⁶⁸ Bunlardan birinde şöyle bildirilir:

“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve O'na vesile arayın.”⁹⁶⁹

Âyette geçen vesile, Allaha yakınlığa götüren vasıtalaradır. Vesile aramaya **tevessül** denilir. Meşru olan tevessül, başlıca üç şekilde olur:

1- Allah'ın isim ve sıfatlarıyla. Mesela “Allahım, Rahman ve Rahim isimlerinin hürmetine senden istiyorum” demek şeklinde Allah'ın isim ve sıfatları hürmetine istenir ve bu isimlerle tevessül edilir. Şu âyette bu tevessül çeşidini görebiliriz:

“Esmâü'l-hüsna (en güzel isimler) Allah'ındır. Öyleyse Ona bu isimlerle dua edin.”⁹⁷⁰

Hz. Süleyman da şu duasında Allah'ın rahmetiyle tevessülde bulunmuştur: **“Ve beni rahmetinle (rahmetin hürmetine) salih kullarının arasına kat!”**⁹⁷¹

Bediüzzaman, eserlerinin sonunda basımına vesile olanlara şöyle dua eder:

İsm-i Azam'ın hakkına ve Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın hürmetine ve Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm'ın şerefine, bu mecmuayı bastıranları ve mübarek yardımcılarını Cennetü'l-Firdevs'te saadet-i ebediyeye mazhar eyle, âmîn.⁹⁷²

24. Mektubun sonunda ise şöyle bir dua yapar:

⁹⁶⁸ Bkz. Maide, 35; İsrâ, 57

⁹⁶⁹ Maide, 35

⁹⁷⁰ Araf, 180

⁹⁷¹ Neml, 19

⁹⁷² Nursi, **Sözler**, s. 774

Ya Rab! Habib-i Ekrem (Aleyhissalâtu Vesselâm) hürmetine ve ism-i azam hakkına, şu risaleyi neşredenlerin ve rüfekasının kalplerini, envar-ı imaniyeye mazhar ve kalemlerini esrar-ı Kur'aniyeye naşir eyle ve onlara sırat-ı müstakimde istikamet ver.⁹⁷³

2- Amel ile. Kişinin “Allahım, şu amelim hürmetine beni bağışla” demesi gibi. Takva sahiplerinin bir duası olarak bildirilen şu âyet bu tür tevessüle işaret eder: **“Ey Rabbimiz, biz gerçekten iman ettik. Öyleyse günahlarımızı bağışla ve ateş azabından bizi koru.”**⁹⁷⁴

Bu takva sahibi zatlar, imanlarını vesile yapıp bağışlanma ve cehennem azabından korunma talebinde bulunmuşlardır.

Bediüzzaman, bu konuda bir hatırasını şöyle anlatır:

Bana sekiz sene kemal-i sadakatla hiç gücendirmeden hizmet eden Barla'lı Süleyman'ın halasının, bir vakit gözü kapandı. O sâliha kadın, bana karşı haddimden yüz derece fazla hüsn-ü zan ederek, “Gözümün açılması için dua et” diyerek, câmi kapısında beni yaladı. Ben de, o mübarek ve meczube kadının salâhatını duama şefaathçi yapıp, “Ya Rabbi, onun salâhatı hürmetine onun gözünü aç” diye yalvardım. İkinci gün Burdurlu bir göz hekimi geldi, gözünü açtı.⁹⁷⁵

Görüldüğü gibi Bediüzzaman bu olayda kadının salâhatını duasının kabulüne vesile kılmıştır.

3-Zat ile. Buna şu âyeti örnek verebiliriz:

“Hani şöyle demiştiniz: Ey Musa, biz tek çeşit yemeğe asla katlanamayız. Bizim için Rabbine dua et de bize yerin bitirdiği şeylerden; sebze, kabak, sarımsak, mercimek ve soğanından çıkarsın.”⁹⁷⁶

⁹⁷³Nursi, *Mektubat*, s. 308

⁹⁷⁴Âl-i İmran, 16

⁹⁷⁵Nursi, *Lem'alar*, s. 213

⁹⁷⁶Bakara 61

Görüldüğü gibi Hz. Musa'nın kavmi bunları doğrudan Allahtan istememiş, kendi peygamberlerinin bunları Allahtan talep etmesini söylemişlerdir.

Bediüzzaman Hz. Peygamber ile şöyle tevessülde bulunur:

(Ya Rab) Şu Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm'ın bereketi hürmetine, bize ihsan ettiğin maddî ve manevî rızkımıza bereket ihsan et!⁹⁷⁷

Bir de **şirk olan tevessül** vardır. Bu da, kabirlere giderek, “Bana eş ver, iş ver, çocuk ver...” şeklinde istekte bulunmak, bunun tahakkuku için kabirlere çaput bağlamak, kabre karşı secde etmek gibi bid'atlerdir.

Duada vesile yapmak

Vesilenin görünümlerinden biri dualarımıza yansır. Başta Peygamber Efendimiz olmak üzere Allah nezdinde makbul bazı kimseleri duamızın kabulüne vesile yapar, “Allahım, falan hakkı için’ veya ‘falan hürmetine’ benim duama icabet et, isteğimi ver” deriz.

Sözgelimi yolumuz Çanakkale'ye düşüp şehitliği ziyaret ettiğimizde bizde manevi bir yoğunluk olur. Resmi rakamlara göre iki yüz elli üç bin şehidin bulunduğu o mekânda ellerimizi açar, Allaha dua ederiz. Duamız esnasında orada bulunan şehitlerimizin ruhlarına Fatiha hediye ederken, bir de “Ya Rabbi, burada bulunan şehitler hürmetine duamı kabul buyur” diyerek o aziz insanları duamızın kabulüne vesile yaparız.

Bediüzzaman, Hz. Peygamberin mucizelerini ele aldığı Mucizat-ı Ahmediye Risalesinde şu olaya da yer verir:

Hem vefat-ı Nebevîden sonra, Hazret-i Ömer, Hazret-i Abbas'ı vesile yapıp demiş: “Yâ Rab! Bu senin

⁹⁷⁷Nursi, **Mektubat**, s. 119

habibinin amucasıdır. Onun yüzü hürmetine yağmur ver.” Yağmur gelmiş.⁹⁷⁸

Namazda Fatiha'da “(Allahım) **yalnızca Senden yardım dileriz**”⁹⁷⁹ deyişimiz vesilelerin inkârı anlamına gelmez. Şöyle ki:

-Mesela, vahyi gönderen Allah'tır, ama elçi olarak Cebrail de vardır.

-Keza, canları alan Allah'tır, ama Azrail de vardır.

-Bedir'de Müslümanlara yardım eden Allah'tır, ama görevli beş bin melek de vardır...

-Sahabeler, zor zamanlarda Hz. Peygambere gider ve On-dan dua talebinde bulunurlardı.⁹⁸⁰

-Günlük yaşantımızda -faraza- ağır bir yükü kaldırırken arkadaşımıza “şunun ucundan tutar mısınız?” deyişimiz tevhide aykırı olmadığı gibi, dualarımızda tevessülde bulunmamız da hakiki tevhide aykırı değildir.

-Mübarek zatların kabrine yönelik dua eden kimse orada medfun bulunan kimseden değil, Onu vesile yaparak Allah-tan istemektedir.

Bediüzzaman bir duasında, dört büyük melek hürmetine diyerek onları duasına şefaatchi yapar:

Cebrail, Mikâil, İsrail, Azrail hürmetlerine ve şefaathelerine, beni cin ve insan şerhlerinden muhafaza eyle.⁹⁸¹

Bir duasında ise şöyle der:

اَللّٰهُمَّ يَا مُنْزِلَ الْقُرْآنِ بِحَقِّ الْقُرْآنِ وَ بِحَقِّ مَنْ أُنزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ نَوِّرْ قُلُوبَنَا وَ
قُبُورَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ وَ الْقُرْآنِ آمِينَ يَا مُسْتَعَانُ

⁹⁷⁸Nursi, **Mektubat**, s. 143. Rivayetin kaynağı için bkz. Buhârî, İstiska, 3.

⁹⁷⁹Fatiha, 4

⁹⁸⁰Buhari, Cum'a, 34

⁹⁸¹Nursi, **Şualar**, s. 257

“Ey Kur’anı indiren Allahım! Kur’an hakkı için ve Kur’anın indirildiği zat hakkı için kalplerimizi ve kabirlerimizi iman ve Kur’anın nuruyla nurlandır. Âmin, Ya Müstean.”⁹⁸²

Dinde rabıta

Rabıta, “bağ, münasebet ilgi, alâka, bağlılık, mensup olmak...” gibi anlamlara gelir. Daha çok Tasavvufta ve tarıkkatta kullanılan bir kavramdır. Kendi şahsiyetinden sıyrılıp, sözelimi şeyhin veya Rasûlullah’ın şahsiyetiyle bütünleşme, bir bağ kurma şeklinde uygulanır. Kur’anda rabıtayla aynı kökten gelen “rabıtû” emri bulunmaktadır:

“Ey iman edenler! Sabredin. Sabırda birbirinizle yarışın. (Cihad için) hazırlıklı olun...”⁹⁸³

Üstteki âyet metnindeki **ribat**, lafız olarak rabıta ile ilgili görülse de, mana itibarıyla “savaş için hazırlıklı olmayı” ifade eder. Hem kalelerde, kışlalarda bedeni ve atları hazırlamak, hem de nefis terbiyesi yaparak en büyük düşman olan nefisle mücadele için kullanılır. Hem düşmanla savaş, hem de nefisle savaş ciddi bir ön hazırlık gerektirir.

Malum olduğu üzere, seven sevdiğini hayal eder. Onu kendine yakın hisseder. Hatta rüyalarında bile onunla olur, onunla aynileşmek ister. Usta-çırak, hoca-öğrenci münasebetleri de rabıtayla alakalıdır. Çırak ustasının hareketlerini, öğrenci hocasının söylediklerini hatırlamaya, sanki tekrar ile o ana dönmeye gayret eder.

Antrenör-sporcu ilişkisi de, bir çeşit rabıtaadır. Antrenör, örnektir. Sporcu ise, onu taklit etmeye çalışır. Kendi başına çalışırken bile fikren ve hayalen antrenörün yaptıklarıyla bir bağ kurmaya gayret eder. Bu bağın kuvveti nisbetinde, sporcu başarılı olur.

⁹⁸² Bkz. Nursi, **Sözler**, s. 141

⁹⁸³ Âl-i İmran, 200

Aslında rabıta psikolojik bir olgudur. **Hemen her insan bir şekilde rabıta yapar.** Hayran olduğumuz kimseleri hayalen hatıra getirdiğimizde onlarla bir nevi rabıta yapmış oluruz. Öğrenciler öğretmenleriyle, siyaset meraklıları siyasi önderleriyle bir nevi rabıta yaparlar.

Rabıtada gönülden bir bağ kurmak ve rabıta yapılan kişiyle bir nevi özdeşleşmek vardır.⁹⁸⁴ Rabıta yapan kişi, hayranı olduğu kimseye benzemek ister, onu taklit eder, onun gibi olmaya çalışır. Yemesinde içmesinde, yürümesinde konuşmasında... ona benzemeye gayret eder.

Rabıtada telkin vardır. Mürit, müşdidinin hal ve hareketlerini hayal ettiğinde, müşdidî âdeti ona “sen de böyle yap!” demektir.

Bu beraberlik hakiki olabileceği gibi, hükmî de olabilir. Yani, dosdoğru bir insanla aynı sohbet meclisinde olabildiğimiz gibi, hayatta veya vefat etmiş muhterem insanlarla hayalen de beraber olabiliriz.

Rabıtada sirayet vardır. Rabıtada bulunulan kimsenin hasletleri, rabıtada bulunan kimseye yansır, onda da görülmeye başlar.

Rabıta, bir “rol model” alma olayıdır. Hz. Peygamberin siyerini veya hadislerini okuyan biri hayalen asr-ı saadete gitse ve o hadisleri Rasûlullahın mübarek dudaklarından dökülür gibi dinlese istifadesi ve istifazası (feyiz alması) kat kat artacaktır.

İşte, bir müridin müşdidini hatırlaması da böyle bir rabıta. Bu rabıta, müşdidin suretine değil, o vücutta sergilenen İslamî özellikleridir. Daha doğrusu, öyle olmalıdır. Böyle bir rabıta, müşdidteki kemâl vasıflarının müride yansımalarına sebebiyet verecektir. Buna, “**fena fi’ş-şeyh**” denir.

⁹⁸⁴ Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yay. İst. 1994s. 135

Fakat mürid orada kalmamalı, “fena fi’r-rasul” ve “fena fillah” makamlarına yükselmeye gayret etmelidir. Yani, şeyhinde fâni olan bir mürid, ondaki güzel özellikleri kazanıp, ondan peygamberde fâni olmaya yönelmeli, daha sonra da, Allah’ta fâni olmalıdır.

Günlük hayatta hemen hepimizin muhatap olduğu bazı rabitaları Bediüzzaman şöyle ifade eder.

Malûmdur ki, karyeleri ve şehirleri ve memleketleri veya taburları ve kumandanları ve üstadları gibi rabitaları bir olan adamlar sevimli bir uhuvvet ve dostane bir arkadaşlık hissederler. Ve bu gibi rabitalardan mahrum olanlar daimî, elîm karanlıklar içinde azab çekiyorlar.⁹⁸⁵

Bediüzzaman’ın şu ifadelerinde ise rabitanın çok daha geniş bir dairesine dikkat çekmek vardır:

Ehl-i hakikatin sohbetine zaman, mekân mâni’ olmaz; manevî radyo hükmünde biri şarkta biri garpta, biri dünyada biri berzahta olsa da rabita-i Kur’aniye ve imaniye onları birbiriyle konuşturur.⁹⁸⁶

Öyle görülüyor ki ehl-i hakikat olan kimseler Kur’an ve iman rabitasıyla farklı zamanlar ve farklı mekânlarda bile olsalar birbirleriyle görüşebilmekte ve konuşabilmektedir. Öyle ki birinin dünyada, diğerinin berzahta olması bile buna engel olmamaktadır. **Berzah**, bir yönüyle kabir olarak anlaşılabilir. Ancak şöyle değerlendirmek daha uygun olur kanaatindeyiz: Kabir, cesedin bırakıldığı yer, berzah ise ruhların gönderildiği yerdir. Ölümünden kıyamete kadarki hayat merhalesi berzahı ifade eder. Kıştan bahara geçişte bahar berzahı olduğu gibi, dünyadan âhirete geçişte de kabir berzahı vardır. Nitekim şu âyet bunu anlatır:

⁹⁸⁵Nursi, **Şualar**, s. 69

⁹⁸⁶Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 5

“Onların önünde, diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.”⁹⁸⁷

Bediüzzaman, Nakşibendî tarikatındaki rabıtayı açıklarken şu sırta dikkat çeker:

Hristiyanlar azizlerine, mânâ-yı ismiyle birer menba-ı feyz ve -güneşin ziyasından bir fikre göre istihale etmiş lâmbanın nuru gibi- birer maden-i nur nazarıyla bakıyorlar. Biz ise evliyaya mânâ-yı harfiyle, yani âyine güneşin ziyasını neşrettiği gibi birer ma'kes-i tecelli nazarıyla bakıyoruz.⁹⁸⁸

Hristiyanlar kendi azizlerini, bir lamba misali ışık kaynağı olarak görürler. Biz ise güneşin ziyasını neşreden bir ayna gibi görürüz. Böyle olunca, rabıtada mürşide yansıyan feyzin, bereketin, halin müride de bir yansıması söz konusudur.

Müridin iradesi

Mürid, kelime anlamı itibarıyla “irade sahibi” demektir. Bazı tasavvuf ehli “mürid gerçekte iradesi olmayandır” demişlerdir. Bundan maksatları, müridin kendi iradesiyle şeyhe tam bir bağılılıkla kendini teslim etmesidir. Hatta tasavvufta şöyle denilir:

“Mürid, gassalın elindeki meyyit gibi olmalıdır.” Ölmüş kimsenin ölü yıkayanın elinde sağa sola çevrilmesi gibi, tam bir teslimiyet göstermelidir.

Hakiki bir mürşide tam bir teslimiyette mürid gerçekten ciddi istifadeler eder. Ama günümüz şartlarında sahte şeyhler, ham sofular eksik olmadığından bu tarz **“sorgulamasız teslimiyet”** zaman zaman ciddi sıkıntılara yol açabilir. Hatta içki içen “şeyh görünümlü sahekâra” “şeyhimiz aslında cennet

⁹⁸⁷Mü'minun, 100

⁹⁸⁸Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 682-683

şarabından içiyor, ama bu biz gafillere dünya şarabı olarak görülüyor” diyen saf müritler bile çıkabilmektedir.

Hız. Peygamberin ashabı, Onun yanında rahatlıkla kendi görüşlerini söyleyebiliyorlardı. Mesela, Bedir Savaşı öncesi, orduya yerleşme emri verdiğinde, ashaptan Hubab Bin Münzir şöyle der:

“Ya Rasûlullah, buraya yerleşmemiz, Allah’tan bir vahiyle midir? Yoksa sizin düşüncemiz midir?”

Rasulullah, kendi düşüncesi olduğunu söyleyince, Hubab, su olan bir yere yerleşmenin daha uygun olacağını ifade eder. Rasûlullah, bu görüşten memnun kalır ve o doğrultuda hareket emri verir.⁹⁸⁹

Burada, şu da kendini göstermektedir ki, ashap, Rasûlullah’ın risalet yönüyle, beşeriyet yönünü iyi tefrik etmektedir. Risalet yönünü ilgilendiren hususlarda, ashaba düşen görüş beyan etmek değil, itaat etmektir. Ama vahiy gelmeyen hususlarda, onların da görüş beyan etme hak ve hürriyetleri vardır.

Bediüzzaman, kendisinin “tahkik mesleğinde” gittiğini söyler.⁹⁹⁰ Talebelerini de muhakkik olarak yetiştirmek ister, eserlerinde buna göre değerlendirmelerde ve uyarılarda bulunur. Mesela şöyle der:

...Üstâdınız lâyuhtî değil... Onu hatasız zannetmek hatadır.⁹⁹¹

Şu ifadeleri ise, tahkik mesleğinin gayet belîğ bir anlatımıdır:

Hiçbir müfsit ben müfsidim demez. Daima sûret-i haktan görünür yahut bâtlı hak görür. Evet, kimse demez, ayranım ekşidir. Fakat siz mihenge vurmadan

⁹⁸⁹ İbn Hişam, II, 272

⁹⁹⁰ Nursi, **Mektubat**, s. 347

⁹⁹¹ Nursi, **Barla Lahikası**, s. 137

almayınız. Zira çok silik söz ticarete geziyor. Hatta benim sözümü de, ben söylediğim için hüsn-ü zan edip tamamını kabul etmeyiniz. Belki ben de müfsidim veya bilmediğim halde ifsat ediyorum. Öyle ise, her söylenen sözün kalbe girmesine yol vermeyiniz. İşte söylediğim sözler hayalin elinde kalsın, mihenge vurunuz. Eğer altın çıktı ise kalpte saklayınız. Bakır çıktı ise, çok giybeti üstüne ve bedduayı arkasına takınız, bana reddediniz, gönderiniz.⁹⁹²

Kutsalın yeri

Pozitivist ve materyalist felsefe kutsalı reddeder, her türlü kutsalı hayatımızdan çıkarmaya çalışır. Dini reddeden bu kimselerin dindeki kutsalları kabul etmemeleri kendi hayat felsefeleri açısından az çok anlaşılır olmakla beraber, İslam adına konuşur görünen bazı kimselerin kutsalı reddetmeleri doğrusu anlaşılır bir durum değildir.

Hâlbuki her türlüyle din, kutsala inanmaktır ve İslam dininde de kutsalın özel bir yeri vardır. Mesela Kâbe, sadece küp şeklinde taştan bir yapı olarak görülmez, sembolik bir şekilde “Beytullah” yani Allah’ın evi olarak görülür. Kâbe’deki Hacerü’l-Esved siyah bir taş olmanın ötesinde çok şeyler ifade eder.

Kutsalla alakalı şu âyete bakabiliriz: Allahu Teâlâ, Hz. Mu-sa’ya ilk vahyinde şöyle buyurur:

“Ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tu-va’dasın.”⁹⁹³

Görüldüğü üzere yüce Allah Tuva vadisini mukaddes yani kutsal bir yer olarak nitelemektedir. Bütün zamanlar ve bütün

⁹⁹²Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 376

⁹⁹³Taha, 12

mekânlar Allah'ın olmakla beraber, bunların bir kısmına ayrı bir ihtimam gösterilmiştir.

-Mesela Cuma günlerin sultanı,

-Kadir Gecesi gecelerin sultanı,

-Ramazan ise ayların sultanıdır.

-Benzeri bir şekilde Mekke herhangi bir şehir olmadığı gibi, Kâbe de herhangi bir yapı değildir.

-İnsanların dinine hizmet etmek, kutsal bir hizmettir.

-Başkalarına faydalı olma hisleriyle dopdoluluk olmak, kutsal bir ruh halidir.

-İnsanlara dini ve Kur'anı öğretmek, kutsal bir meşguli-yettir.

-“Subhanallah, Elhamdülillah, Allahu Ekber” gibi kelimeler, kutsal kelimelerdir...

-Dinî ve mukaddes değerler için hayatını vermek, herhangi bir ölüm değil, ölümün kutsal şekli olan “şehadettir.”

Bediüzzaman, “kutsal” manasına gelen “kudsî” ve bu kökten türeyen “mukaddes” gibi kelimeleri sıkça diyebileceğimiz şekilde kullanır. Mesela:

Hâlbuki hakaik-i imaniye ve hizmet-i nuriye-i kudsiye, kâinata hiçbir şeye âlet olamaz. Rıza-yı İlahîden başka bir gayesi olamaz.⁹⁹⁴

İman hakikatleri kudsi hakikatlerdir ve bunların neşriyle meşgul olmak kudsi bir hizmettir:

Dikkat ediniz: Vazifeniz kudsiyedir, hizmetiniz ulvîdir.⁹⁹⁵

İnsanların karnını doyurmak için çalışmak da elbette bir hizmettir. Ama onların akıl ve kalplerine, hatta latifelerine

⁹⁹⁴Nursi, **Emirdağ Lahikası - I**, s. 39

⁹⁹⁵Nursi, **Mektubat**, s. 427

hitap etmek, şu dünyada ebedi cennet saadetini kazanmalarına yardımcı olmak, kudsi bir vazifedir.

Subhanallah kelime-i kudsiyesi ise, Cenab-ı Hakk'ı şerikten, kusurdan, noksanıyetten, zulümden, aczden, merhametsizlikten, ihtiyaçtan ve aldatmaktan ve kemal ve cemel ve celaline muhalif olan bütün kusurattan takdis ve tenzih etmek manasıyla, saadet-i ebediyeyi ve celal ve cemel ve kemal-i saltanatının haşmetine medar olan dâr-ı âhireti ve ondaki Cennet'i ihtar edip delalet ve işaret eder.⁹⁹⁶

Subhanallah, kudsi bir kelimedir. Bu kelime -üstte nazara verildiği gibi- Cenab-ı Hakkı her türlü noksandan, kusurdan, ihtiaçtan... takdis ve tenzih manası taşır.

Eğer istersen hayalinle Nurşin karyesindeki Seyda'nın (kuddise sirruh) meclisine git. Onun kudsi sohbetiyle ortaya çıkan İslâm medeniyetine bak. Orada fukara elbisesi içinde melikler, insan elbiseleri içinde melekler göreceksin.⁹⁹⁷

Bahsi geçen Seyda, Nurşin beldesinde ve bölgede büyük hizmetleri olan Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'dir. (ö. 1886) Nice insanlar onun kudsi sohbetiyle irşad olmuşlardır.

Kutsal mekânlara saygının dinde yeri

Bazılarının din görünümlü olarak "Eşya mukaddes olamaz, eşyaya saygı göstermek şirktir" demeleri dayanaksız bir iddiadır. Mesela bayrak, bezden yapılmış olmakla beraber bir bez olmanın çok çok ötesinde hürriyetin ve istiklalın bir sembolüdür.

Benzeri bir şekilde dinî hayatımızda sembol yönü olan nice şeyler vardır. Mesela Safa ve Merve, Mekke'de iki küçük tepedir; hac veya umre yapılırken bunlar arasında sa'y yapılır.

⁹⁹⁶Nursi, **Şualar**, s. 235

⁹⁹⁷Nursi, **Mesnevi**, s. 189-190

Âyet-i kerime, bunları Allah'ın şeairinden, yani Onu hatıra getiren alametlerden olarak bize bildirir:

“Şüphesiz Safa ve Merve Allah'ın şeairindedir.”⁹⁹⁸

Çünkü burada Hz. İbrahim, eşi Hacer ve oğlu İsmail'le alakalı olaylar yaşanmıştır. Buraya ziyarete giden kimse, iki küçük tepe görmenin ötesinde şimdiki dinî hayatımızı da etkileyen tarihte yaşanmış o olayları görür, âdeta ekranda seyrederek gibi seyrederek ve etkilenir.

Şeaire karşı görevimiz ise, onlara saygı duymaktır. Kur'an bunu şöyle anlatır:

“Kim Allah'ın şeairine saygı gösterirse şüphesiz bu, kalbin takvasındandır.”⁹⁹⁹

Benzeri bir durumu mesela Hıra Mağarası ve Uhud Dağı için söyleyebiliriz. Hıra, Hz. Peygambere vahyin ilk geliş yeridir. Uhud ise, Uhud savaşının mekânıdır. Buralara giden bir Müslüman, bu mekânlarda herhangi bir mağara veya herhangi bir dağın ötesinde şeyler hisseder, duygulanır, âdeta tarihte bir yolculuk yapar.

Tabiat boşluk kabul etmez. Hayatımızdan kutsal çıkardığımızda “kutsal olmayan şeyler” hayatımızda yer alır. Böyle biri hayatı oyun ve eğlence olarak görür, ulvi değerlerden habersiz yaşar. Niçin yaşadığını bilmediği gibi, uğruna hayatını verebileceği değerlerden de mahrum olur.

Bediüzzaman, şeairi âlim bir hoca olarak görür ve şöyle der:

Her bir şeair bir hoca-i dânadır,
Ruh-u İslam'ı daim enzara ders veriyor.
Mürur-u a'sar ile sebep-i istimrar-ı zaman,
Güya tecessüm etmiş envâr-ı İslâmiyet, şeairi içinde.¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁸ Bakara, 158

⁹⁹⁹ Hac, 32

¹⁰⁰⁰ Nursi, **Sözler**, s. 731

Cami gibi şairden olan mekânlar asırların geçmesiyle İslam nurlarının mücessem bir timsali haline gelmiş, İslam'ın ruhunu ümmete ders vermektedir.

Bediüzzaman, şair kelimesiyle aynı kökten kelimelere dikkat çekip şöyle der:

...Her şairde nur-u İslam'a bir şuur ve bir iş'ar vardır.¹⁰⁰¹

Görüldüğünde hemen İslam'ı hatıra getiren Kâbe ve cami gibi mekânlar; eda edilen namaz ve oruç gibi ibadetler; Allahu Ekber ve Elhamdülillah gibi kudsî kelimelerin hepsi şairdendir. Bunlar Müslümanların şuur kazanmasında çok büyük etkilere sahiptir.

Kur'anda camilerden “mescid” olarak bahis vardır ve buraların mübarek kılındığı anlatılır. Mesela Mekke'deki Mescid-i Haram (Kâbe) ile ilgili şöyle buyrulur:

“Şüphesiz, insanlar için ilk mabed, çok mübarek ve âlemlere hidayet olarak bina edilen Mekke'deki Kâbe'dir.”¹⁰⁰²

Âyette Kâbe'nin mübarekiyeti açıkça ifade edilmektedir. Şu âyette ise Kudüs'teki Mescid-i Aksanın çevresinin mübarek olduğu ifade edilir:

“Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir.”¹⁰⁰³

Mescid-i Aksanın ve çevresinin mübarek olması çeşitli cihetlerden olabilir. Her şeyden önce buralar nice peygamberin gelip geçtiği ve yaşadıkları yerlerdir. Mekânın şerefi, orada bulunandan gelir. Mesela Hz. Zekeriya, Hz. Yahya, Hz. İsa

¹⁰⁰¹ Nursi, **Nur'un İlk Kapısı**, s. 26

¹⁰⁰² Âl-i İmran, 96

¹⁰⁰³ İsra, 1

buralarda yaşamışlardır. Ayrıca bu yerler son derece bereketli, verimli arazilere sahiptir.¹⁰⁰⁴

Böyle mübarek yerler insanları kendine celp ve cezbeder, insanlar nice meşakatlere katlanarak buraları ziyarete giderler. Mesela hac, böyle mukaddes bir ziyaret olayıdır.

Öyle anlaşılıyor ki böyle yerler Allah'ın mübarek kılmasıyla başka yerlere üstün olabilmektedir. Hz. Peygamber şöyle der:

“(İbadet için) şu üç mescidden başkasına yolculuk edilmez: Mescid-i Haram (Kâbe), Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksâ.”¹⁰⁰⁵

Yani bu üç mescid diğerlerinden mümtazdır. Bunları ziyaret etmek bile doğrudan bir ibadettir. Nitekim hac ve umrede buralar ziyaret edilir. Buralara gelenler ulvi duygularla coşarlar, manevi yönden mutmain hale gelirler.

Teberrük caiz mi?

Teberrük, mübarek sayılan bir şey vasıtasıyla güzel sonuçlara ulaşmayı dilemektir.

Teberrükün caiz olup olmadığı zaman zaman tartışılrsa da, caiz olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun delillerinden biri, Hz. Yusuf'un gönderdiği gömlekle Hz. Yakub'un gözlerinin açılmasıdır. Şöyle ki:

Oğlundan ayrı kalmanın üzüntüsüyle Hz. Yakub'un gözleri görmez hale gelmiştir. Hz. Yusuf, yıllar sonra kardeşlerini bulup babasının durumunu onlardan öğrenince kardeşlerine şöyle der:

¹⁰⁰⁴ Bkz. Beydâvî, I, 564

¹⁰⁰⁵ Buhârî, Enbiyâ 8; Müslim, Mesâcid 2

“Benim şu gömleğimi götürün, babamın yüzüne bırakın, gözleri görür hale gelecektir.”¹⁰⁰⁶

Kafile Mısır'dan ayrıldığı sırada, Ken'an diyarındaki Hz. Yakub'ta bir hareketlilik gözlenir. Sevinçle etrafındakilere, **“Eğer bana bunak demezseniz, (diyeceğim o ki) ben, Yusuf'un kokusunu alıyorum”** der.

Etrafındakiler ise, böyle bir koku almadıklarından cevapları şu olur: **“Vallahi, sen hâlâ eski şaşkınlığındasın.”**

Yusuf'un kardeşleri gömleği alarak babalarına dönerler. Müjdeci gelip gömleği Hz. Yakub'un yüzüne bıraktığında Hz. Yakub'un gözleri açılır, **“Ben size, Allah tarafından sizin bilmediğinizi bilirim demedim mi?”** der.¹⁰⁰⁷

Sevdiğimiz bir zattan bize gelen tesbih gibi bir hediye, her gördüğümüzde bize o dostumuzu hatırlattığı gibi, Peygamber Efendimizin günümüze kadar gelen eşyaları da bize Onu hatırlatır, salavat getirmemize, Ona bağlılığımızı ilan etmemize vesile olur. Teberrükü kabul etmek, -haşa- bizi şirke sokmaz, hayatımıza bir bereket ve renklilik katar.

Bediüzzaman'a hediye olarak Mevlana Halid'in cübbesi gelmiştir. Bu münasebetle talebelerine şöyle yazar:

Yüz yirmi yaşında bulunan Mevlâna Hâlid'in (ks) cübbesini size bir gün göndereceğim. O zât onu bana giydirdiği gibi, ben de onun namına sizin her birinize teberrükten giydirmek için hangi vakit isterseniz göndereceğim.¹⁰⁰⁸

Böyle bir hatıra, talebelerinde şevke medar olacak, o mübarek zatlar gibi olmak isteyeceklerdir.

¹⁰⁰⁶ Yusuf, 93

¹⁰⁰⁷ Bkz. Yusuf, 94-96

¹⁰⁰⁸ Nursi, **Şualar**, s. 306

Bediüzzaman, Bitlisin Hizan ilçesinin Nurs köyündendir. Kardeşi, doğum yeri olan ve kırk sekiz yıldır görmediği köyünden bir parça bal göndermiştir. Bunu şöyle hikâye eder:

Kırk sekiz seneden beri görmediğim Nurs köyümün, meskat-i re'simin bir teberrükü olan o tatlıdan, bayram tatlısı olarak her bir kardeşim bir parçacığını tatsın diye bir miktar gönderdim.¹⁰⁰⁹

Bu şartlarda gelen balın bir teberrük sayılması şu cihetlerdir: Kişi, aynı kalitede bir balı çarşıdan da alabilir. Ama bu, insanda o derece heyecan meydana getirmez. Köyünden gelen bal ise, köyünün buram buram hatıralarıyla gelmektedir. Dolayısıyla çok daha kıymetlidir, çok daha özeldir.

Din büyüklerinin özel halleri

Dinin hükümleri kitap ve sünnetten alınır. Hz. Peygamber bunu şöyle bildirir:

“Size iki şey bıraktım. Onlara sımsıkı sarıldığınız süreçte yolunuzu asla şaşırırmazsınız: Allah’ın Kitabı ve Rasülünün sünneti!”¹⁰¹⁰

Büyük zatların hayatlarında ibret alabileceğimiz, istifade edebileceğimiz çok noktalar olabilir, ama haram-helal gibi ölçüleri büyük zatların hikâyelerinden değil, âyet ve hadislerden almak gerekir. Buna bazı örneklerle şöyle bakabiliriz:

Ahmed-i Bedevînin yüzü örtülüydü. Bu onun özel bir halidir, başkasını bağlayıcı bir hüküm değildir.

Ahmet Yesevi, Hz. Peygamberin o yaşta vefat etmiş olmasından hareketle altmış üç yaşından sonra yer altında yaşamayı tercih etti.¹⁰¹¹ Bu onun şahsi bir tercihidir, müntesiplerine ve sevenlerine “siz de böyle yapın” anlamına gelmez.

¹⁰⁰⁹ Nursi, **Şualar**, s. 511

¹⁰¹⁰ İmam Malik, **Muvatta’**, Kader, 3

¹⁰¹¹ Özköse, s.229

Maneviyat büyüklerinden Fudayl Bin İyaz'ın gülümserken görülmediği söylenir.¹⁰¹² Ama bu, gülümsemeyelim anlamına gelmez.

Bediüzzaman'ın dikkat çeken özelliklerinden biri, hediyeleri kabul etmemesidir. Kendisinin bu meselede ciddi gerekçeleri vardır ve haklıdır.¹⁰¹³ Ama onun bu tavrından dolayı “başkalarından hediye alınmaz” diye bir hükme varamayız. Zira hediyeleşmek sünnettir.¹⁰¹⁴

Bediüzzaman'ın en seçkin talebelerinden olan Zübeyr Gündüzalp, ihlasına zarar gelmesin diye tanıdık dükkânlardan alış veriş yapmamış. Onun bu hareketi takdire şayan olmakla beraber “tanıdık dükkânlardan alış veriş yapmayın” şeklinde genel bir hükme medar olamaz. Çünkü kendisi saygın bir konumda olduğundan muhtemelen tanıdık dükkândan alış veriş yaptığında ücret almak istemeyecekler, o da bundan rahatsızlık duyacaktır. Dolayısıyla, yaptığı bu hareket kendisi hakkında doğru olmakla beraber, başkaları hakkında bağlayıcı değildir.

Divan edebiyatında meyhane gibi mazmunların kullanılması

Bazı tasavvuf ehli, eserlerinde “şarap- meyhane” gibi mazmunlara sıkça yer vermişlerdir. Burada kullanılan mazmunlar, semboliktir. Mesela dergâh meyhane ile, mürşit meyhaneci ile, dergaha hizmet edenler sâkiler ile, alınan feyiz içilen şarap ile... sembolize edilir. Manadan nasibini almayanlar bu ifadeleri zahirine göre değerlendirmişler, o büyük zatları yanlış tanımış ve anlatmışlardır.

Mesela, bazılarının yanlış anladığı Mevlâna şöyle der:

¹⁰¹² Özköse, s. 127

¹⁰¹³ Bkz. Nursi, **Mektubat**, s. 12-13

¹⁰¹⁴ Tirmizî, Vela ve'l-Hibe, 6

“Senin içtiğin şarap haramdır.
Biz helâl olan şaraptan başka içmiyoruz.
Çalış da yokluktan varlığa ulaş.
Allah şarabıyla sarhoş ol.”¹⁰¹⁵

Nitekim yüce Allah şöyle bildirir:

“Onların Rabbi, onlara tertemiz bir şarab takdim etmiştir.”¹⁰¹⁶

Âyette geçen “şarab” kelimesi, Türkçede kullandığımız “içki” anlamında olmayıp, “içecek” manasındadır. Ama bunu bilmeyen, “Mevlana, haram olan şarabın kendilerine helâl sayıldığını söylüyor” diyebilir. Onun sözünden bu manayı çıkartmak, belağattan nasipsizliktir.

İki Hak dostu arasındaki şu muhavereyi de bu türden değerlendirmek gerekir:

Yahya Bin Muaz der: “Muhabbet kadehinden o kadar içtim ki, sonunda mestoldüm.”

Bayezid-i Bistami ise şöyle cevap verir: “Muhabbet şarabını kâse kâse içtim. Lakin ne şarap bitti, ne de benim hararetim geçti.”¹⁰¹⁷

Ancak Hallac-ı Mansur gibi “şarabın dozunu” kaçırıp “Ene'l-Hak” diyenler de olmuştur. Mevlana, böyleleri hakkında şu mühim hatırlatmayı yapar:

“Sen, sarhoş olanlardan kılavuzluk arama!”¹⁰¹⁸

Yani, böyle zatlar, hidayet üzere olmakla beraber, peşinden gidilecek kimseler değillerdir.

¹⁰¹⁵ Celâleddin Rûmî, **Mesnevi**, (İzbudak tercümesi, MEB. Yay. İst. 1990), VI, 54

¹⁰¹⁶ İnsan, 21

¹⁰¹⁷ Rûmî, **Mesnevi**, (Tâhiru'l-Mevlevî tercümesi), Ahmed Saîd Matbaası, İst. 1971. I, 72

¹⁰¹⁸ Rûmî, (Tâhiru'l-Mevlevî tercümesi), VII, 567.

Bediüzzaman, Eski Said tabir ettiği dönemde yazmış olduğu bir eserinde belîğ bir kelâmın özelliklerini anlatırken meyhane mazmunu kullanır. Şöyle ki:

...Eğer iştahın açılmasıyla üslûp denilen hakikatin şişesindeki zülâl-i mana nasıl kendine muvafık ve nasıl imtizaç etmesini seyretmek ve o zülâli içmeye iştihan varsa, meyhaneye git ve de: “Ey meyhanece, kelâm-ı belîğ nedir?”

Elbette onun sanatı onu şöyle söylettirecek: “Kelâm-ı belîğ, ilim denilen çömlerde pişirilen ve hikmet denilen büyük küplerde duran ve fehîm denilen süzgeç ile süzülen âb-ı hayat gibi bir manayı, zürefâ denilen sâkiler, döndürüp efkâr içer; esrarda temeşşî etmekle, hissiyatı ihtizaza getiren kelâmdır.”¹⁰¹⁹

Yani, belîğ kelâm şu özellikleri taşır:

- İlim çömlerinde pişirilir,
- Hikmet denilen küplerde bekletilir,
- Fehîm süzgeciyle süzülür.
- Ab-ı hayat gibi bir manayı zarif sunucular takdim eder,
- Fikir bunları içer,
- İnsanın içinde bunlar dolaşır ve hisleri harekete geçirir.

Bunları kısaca şöyle açabiliriz:

Bir kelâmın belîğ olabilmesi için her şeyden önce ilme dayanması gerekir. Ama bu bilgi ham olmamalı, pişmeli ve kıvamını bulmalıdır.

Bu bilgi hikmet seviyesine ulaşmalıdır. Her bilgi, hikmetli olmayabilir. Bilgidir, ama hikmetli değildir. Hikmet ise, o bilginin faydalı olması, hale muvafık olması gibi halleridir.

¹⁰¹⁹ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 240

“Sözü süz de söyle” denilir. Her bildiğimizi hemen söylemek faydalı olmayabilir. İyi bir hatip, neyi nerede söyleyeceğini bilir. Yerinde ve yeterince konuşur.

Ayrıca, kelâmın zarif bir şekilde sunulması gerekir. Ne söylediğimiz önemli olduğu gibi, nasıl söylediğimiz de önemlidir. Sözümüz âb-ı hayat gibi olmalı, ama bu âb-ı hayat muhatabı cezbedecek bir zarafette sunulmalıdır.

Kelâm, fikre hitap etmeli, onu doyurmalıdır. Özellikle yüksek idrak sahibi kimselere, sadece hislere hitap eden sözler tesir etmez, bir fayda vermez.

Kelâmın sırf fikre yönelik olması iyi değildir, hislere de hitap etmesi gerekir. Çünkü beynin sol lobu mücerret fikirlere muhatap olurken, sağ lobu temsil, teşbih gibi hislere ve hayallere hitap eden anlatımlara muhatap olur.

Bediüzzaman gibi bir âlimin, Tefsir Usûlü olarak yazdığı eserinde belîğ kelâmın tarifinde meyhane mazmununa yer vermesi ilk bakışta garip gelebilir. Ama divan edebiyatına aşina olanların gayet iyi bildikleri gibi, bu tarz anlatım eskiden beri vardır. Burada kullanılan mazmunlar, semboliktir. Cama bakmak yerine, camın ötesine geçebilmek lazımdır. Cama baktığımızda lekeleri görürüz. Ama camdan ilerisine bakarsak, güzellikleri seyrederiz.

Dünyayı sevmeye ölçü

Dünya hemen her insana cazip gelir. Ama onun mahiyetini bilirsek bu cazibeden kurtuluruz. Kur’an şöyle bildirir:

“Doğrusu siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhîret daha hayırlı ve daha daimîdir.”¹⁰²⁰

Kur’an-ı Kerimde dünya ve âhîret kelimeleri dengeli bir şekilde 115’er defa geçer. Ama insanların özel hayatlarında

¹⁰²⁰ Âlâ, 16-17

böyle bir denge tutturabilmeleri çok da kolay görülmemektedir.

Kimi insan, -Hristiyanların ruhban sınıfında ve Hind fakirlerinde olduğu gibi- tümüyle dünyayı terk ederken, kimi insan da **“varsa da yoksa da dünya hayatı”**¹⁰²¹ demektedir. âdeta dünyaya tapmaktadır.

Hâlbuki Bediüzzaman'ın nazara verdiği **“dünyayı kesben değil kalben terketmek”** düsturu meseleyi kolay bir şekilde halletmektedir.¹⁰²² Mevlana, bunu şöyle bir temsil anlatır:

“Su, geminin içine girerse onu batırır. Altında bulursa, onu yüzdürür.”¹⁰²³

Dünya sevgisi, denizin suyu gibidir, insanın kalbi de gemiye benzer. Dünya sevgisi esas olmuşsa, kalp gemisi su alıyor demektir. Keza, başkalarına faydalı olmak, vefatından sonra sadaka-i cariyeye olacak hayır kurumları kurabilmek gibi gayelerle zenginliğe talip olunmuşsa, bunda bir problem yoktur, hatta takdire şayan bir durumdur. Ama nefsanî gayelerle zenginlik istenmişse durum son derece vahimdir.

İslam Dini ve ruhbanlık

Ruhbanlık, dünyadan el etek çekmek, evlenip ev-bark edinme gibi nimetlerden vazgeçerek ve hatta meşrû lezzetleri de terk ederek ömrünü inziva ve ibadet üzere geçirmektir. Bu kelime Kur'an'da sadece şu âyette geçer:

“Bir de ruhbanlık uydurdular. Biz onu kendilerine farz kılmadık, ancak onlar Allah rızasını kazanmak için böyle yaptılar. Ama buna gereği gibi de uymadılar.”¹⁰²⁴

¹⁰²¹ Mü'minun 37, Casiye 24.

¹⁰²² Bkz. Nursi, **Mesnevi-i Nuriye**, s. 124

¹⁰²³ Rûmî, **Mesnevî**, (Tâhiru'l-Mevlevî tercümesi), I, 76

¹⁰²⁴ Hadid, 27

Üstteki âyet, Hristiyanlarla ilgilidir. Ruhbanlık bu dinde önemli bir esastır ve hayli yaygındır. Özellikle bu dinin mensuplarının kahir ekseriyetini teşkil eden Katolik Mezhebinde, ruhbanlık sistemi dinin âdeta kendisi haline gelmiştir. Manastırlar, ruhban sınıfının inzivaya çekildikleri ve kendilerini ibadete verdikleri mekânlardır.

Ruhban sınıfı -başta Papa olmak üzere- Hz. İsa'nın temsilcileri kabul edilir ve çok geniş yetkilere sahiptirler. Rahip ve rahibeler evlenmezler, kendilerini dinin hizmetine adanlar.

Üstteki âyetten anlıyoruz ki:

1-Ruhbanlığı tercih etmek, yani dine hizmet için evliliği bile terk etmek, Allah'ın bir emri değildir.

2-Din, böyle bir hayatı emretmediği gibi, reddetmez de.

3-Ruhbanlığı tercih edenler, kendi koydukları kurallara uymuş olsalar, Allah'ın rızasını elde edebilirlerdi.

4-Ama böyle bir hayatı tercih edenlerin çoğu, bunun hakkını vermemiş, tam ruhban olamamışlardır. Nitekim zaman zaman üst düzey ruhbanların aşırı denilebilecek mal varlıklarının çıkması bunun göstergelerinden biridir.

Not: Ruhbanlara yönelik bu tenkitler, Müslümanlardan böyle bir hayatı tercih eden kimseler için de aynen geçerlidir. Mesela dünyayı terkeder görünüp iç dünyasında dünya sevgisiyle dopdolu olan biri, görünüşte zahid olmakla birlikte, işin hakikatine erememiş ve din ile dünya avına çıkmıştır.

“İslam'da ruhbanlık yoktur.”¹⁰²⁵ Yani hiçbir zümre “dini ben temsil ederim” iddiasında bulunamaz.

“İslam'da ruhbanlığın olmayışı prensibi”, evliliği terk edenleri kınama aracı olarak kullanılmamalıdır. Normal şartlar altında evlilik sünnettir, evlenmeyen biri sünneti terk etmiş olur.

¹⁰²⁵ İbn Hanbel, VI, 226

Günümüzde de bazıları dine hizmet gibi gerekçelerle evlenmemiş olabilir. Bunu “İslam’da ruhbanlık yoktur” çerçevesinde değerlendirerek tenkit etmek doğru değildir. Bu bir tercihtir, tercihe saygı duymak gerekir.

Bediüzzaman, bu meseleyi şöyle değerlendirir:

...Hem de **لَا رُهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ** “Ruhbaniyet İslâmî miyette yoktur.” manası, “ruhbanîler gibi tecerrüt merduttur, hakikatsizdir, haramdır” demek değildir. Belki **حَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ** hadîsinin sırrı ile hayat-ı içtimaiyeye hizmet etmek için, içtimai bir âdet-i İslâmîyeye terviçtir. Yoksa selef-i sâlihînden binlerle ehl-i hakikat inzivaya, mağaralara muvakkaten girmişler. Dünyanın fâni müzeyyenatından istîğna ve tecerrüd etmişler; tâ ki, hayat-ı ebediyelerine tam hizmet etsinler.¹⁰²⁶

Yani “**İslam’da ruhbanlık yoktur**” ifadesi, “ruhbanların yaptığı gibi evlenmemek yoktur, böyle bir şey hakikatsizdir ve haramdır” manasına gelmez. “İnsanların hayırlısı onlara faydalı olandır”¹⁰²⁷ hadîsinin sırrı ile toplum hayatına hizmet edilmesine bir teşviiktir. Yoksa önceki devirlerde de nice hakikat ehli zatlar bir süreliğine inziva için mağaralara çekilmişlerdir.

Din Dersi öğretmenliği, imamlık gibi mesleklerde ücret almanın hükmü

Kur’an-ı Kerim peygamberlerin ortak yönlerinden biri olarak kavimlerine söyledikleri şu söze vurgu yapar:

“Buna (dini tebliğime) karşılık sizden hiç bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbine aittir.”¹⁰²⁸

¹⁰²⁶ Nursi, **Hanımlar Rehberi**, s. 27

¹⁰²⁷ Aclûnî, II, 463; Münâvî, III, 481, hadis no: 4044.

¹⁰²⁸ Mesela bkz. Şuara, 109, 126, 145, 164, 180,

İslam'ın ilk devrinde Allah'ın dinini tebliğ eden, Kur'anı öğreten insanlar da bir ücret almadan -bir nevi peygamber varisi olarak- devam etmişlerdir. Ancak zamanla hemen her alanda müesseseler teşekkül ettiği gibi, dinin talim ve tedrisi için de medreseler açılmış, ihtiyaca binaen buralarda görev yapanlara bir ücret takdir edilmiştir. Günümüzde de bu tarz devam etmektedir.

Bediüzzaman bu meselede şöyle der:

...Hakaik-i imaniye ve esasat-ı Kur'aniye, resmî bir şekilde ve ücret mukabilinde dünya muameleatı suretine sokulmaz. Belki bir mevhibe-i İlahiye olan o esrar, hâlis bir niyet ile ve dünyadan ve huzuzat-ı nefsanîyeden tecerrüt etmek vesilesiyle o feyizler gelebilir.¹⁰²⁹

Din alanında görev yapanlar -en azından niyet olarak- “imkânım olsa ben bu kutsal görevi hiçbir ücret almadan da yaparım” demeli, elinden geldiğince de görevinin hakkını vermeye çalışmalıdır.

Din görevlilerimiz, dini temsil eden yegâne otorite değil, dinin eğitimini almış ve dini anlatan bir zümreden ibarettir. Kendilerinde Hristiyan ruhbanlığında olduğu şekilde “istediğini affetme, dünyada cenneti parselleme, afarozla dinden çıkarma” gibi yetkiler yoktur. “**Atanmışlıktan adanmışlığa**” yükselbilirlerse güzel hizmet ederler. Toplumdaki iş bölümü sonucu, yapmış oldukları vazife itibarıyla maaş alırlar, ama maaş için görev yapmaktan kaçınmaları gerekir.

Öte yandan “**din görevlisi**” olmayan biri, dini çok iyi öğrenerek ve yaşayarak bir “**din gönüllüsü**” olarak dine hizmet edebilir.

Prof. Dr. İsmail Karaçam, 1954 senesinde Bediüzzaman'la olan bir hatırasını şöyle anlatır:

¹⁰²⁹ Nursi, **Şualar**, s. 471

İmam Hatip Okulu talebesiyiz. Bir Said Ağabeyimiz vardı. Bana “Sen mevlid okuyorsun, Kur’an okuyorsun, para veriyorlar; bu parayı alıyorsun, bu caiz mi, değil mi? Bunu Üstad’a sor” dedi.

Gittik İsparta’ya... Üstad bizimle sohbet etti. Sohbetten sonra içimde bu soru vardı. Bunu sorayım dedim, ama bir türlü mümkün olmadı. Kalktık gideceğiz... Üstad dedi ki: “Sen talebesin, talebeliğini bitirip memur oluncaya kadar mevlitten, hatimden zekât veren olursa al.”¹⁰³⁰

Öyle anlaşılıyor ki, ihtiyacı olan biri böyle hallerde verileni alabilir. Ama üstteki değerlendirmelerle beraber düşünüldüğünde, -eğer kendi imkânları iyiyse- almaması daha faziletlidir. Bu durumda, almak fetva, almamak ise takva olarak görülebilir.

Domuz eti niçin haram?

Allah, -genel anlamda ifade edilecek olursa- “temiz ve hoş şeyleri helal, pis ve habis şeyleri haram kılmıştır.”¹⁰³¹ Domuz eti, haram kılınanlardandır.¹⁰³²

Bir mü’min bu yasağın hikmetini bilse de bilmese de Allah’ın yasaklaması yenilmemesi için yeter sebeptir. Askeri tabirle ifade edilecek olursa “bu bir emirdir, emrin mütalaası yapılmaz!”

Bediüzzaman, domuzun haram kılınmasını ele alırken önce meselenin bu illet boyutuna dikkat çeker. Devamında da şöyle der:

İşte, bu kaide-i şer’iyyeye binâen, ahkâm-ı şer’iye hikmetlere göre tegayyür etmiyor, hakikî illetlere bakar. Meselâ, o doktorun bahsettiği gibi, hınzırın etinden

¹⁰³⁰ Bkz. <https://sorularlarisale.com/taniyanlarin-dilinden/ismail-karacam-prof-dr>

¹⁰³¹ Bkz. A’râf, 157

¹⁰³² Bakara, 173; Nahl, 115; ayrıca bkz. Mâide, 3; En’âm, 145

bildiği zarardan, hastalıktan başka, “Hınzır eti yiyen bir cihette hınzırlaşır” kaidesiyle ve o hayvan, sâir hayvânât-ı ehliye gibi zararsız yapılmıyor. Etinden gelen menfaatten ziyade çok zarar îrâs etmekle beraber, etindeki kuvvetli yağ, kuvvetli soğuk memleketi olan Frengistan’dan başka tıbben muzır olduğu gibi, mânen ve hakikaten çok zararlı olduğu tahakkuk etmiş.

İşte bu gibi hikmetler, onun haram olmasına ve nehy-i İlâhî taallûkuna da bir hikmet olmuştur. Hikmet her fertte ve her vakitte bulunmak lâzım değildir. O hikmetin tebeddülü ile illet değişmez. İlet değişmezse hüküm değişmez...

Haşiye: Acaba Frengistan’ın bu kadar harika terakkiyât-ı medeniyetiyle ve kemâlât-ı fenniyesiyle ve insaniyetperverâne ulûmuyla ileri gittiği halde, o terakkiyat ve kemâlâta ve o ulûma bütün bütün zıt olan maddiyyunluk ve tabiiyyunluk zulümâtında hınzırcasına saplanmalarında, hınzır etinin yemesinin med hali yok mudur? Soruyorum. İnsan, beslendiği şeyle mizâcı müteessir olduğuna delil, “kırk günde her gün et yiyen kasâvet-i kalbiyeye ducâr olduğu” darbimesel hükmüne geçmesidir.¹⁰³³

Bediüzzaman, cevabında işin hikmet boyutuna da temas etmektedir. İnsan, yediği şeylerden mutlaka etkilenir. Nitekim “Kırk günde her gün et yiyenin kalbi katılaştır” denmiştir. Bu bağlamda meseleye bakıldığında, domuz eti yiyenlere de domuzun tabiatının sirayet ettiği görülecektir. Mesela domuz, hayvanlar içinde eşini kıskanmayan bir tabiattadır. Domuz etiyile beslenenlerde bu özellik bariz bir şekilde kendini göstermektedir. Domuz etiyile beslenen Avrupa ülkelerinde birbirlerinin eşleriyle dans etme gibi bir âdetin yaygın olması, bunun tezahürlerinden biridir.

¹⁰³³ Nursi, **Lem’alar**, (Osmanlıca) 9. Lem’a, 4. Suâl, s. 89

Musiki aletleri eşliğinde İlahi dinlemek

İnsanın tabiatı güzel seslerden hoşlanır. Bundandır ki, dünyanın hemen her yerindeki insanlar bir şekilde müzikle ve musiki ile meşguldür. Bizde de özellikle def ve ney eşliğinde ilahi söylenmesi hayli yaygındır.

Bazıları bunun caiz olmadığını söylese de, genelde âlimler cevazına hükmetmişlerdir. Bediüzzaman, **“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi”**¹⁰³⁴ âyetinin açıklamasında musiki konusuna şöyle temas eder:

...Çünkü iman nuru kendisinde yerleştiğinde ve ona dayandığında; âlemdeki bütün nidaları hissetmek, onların zikirlerini anlamak, kâinatın seslerini duymak, tesbihatını fehmetmek kulağın şanıdır. Öyle ki,

-rüzgârların eşisindeki terennümtan,¹⁰³⁵

-bulutlardaki gök gürültüsünün naralarından,

-denizin dalgalarının nağmelerinden,

-taşların tıktıkasının çıkardığı sadalardan,

-yağmurun nüzulünün şıpıltılarından

- ve kuşların civıltılarından Rabbani bir kelâm duyar, ulvî bir tesbih işittir. Kâinat ona sanki büyük bir musiki dairesi olur. Kalbinde ulvî bir hüznün, ruhani bir aşk coşkusu meydana getirir. Dostları ve enisi olanları hatırlamakla hüznülenir, ama bu hüznün bir lezzet olur, yoksa ahbapsızlıktan kaynaklanan ve sonu gam olan bir hüzn değildir.

Bu kulak küfür ile karanlıkta kaldığında ise, bu lezzetli seslere karşı sağır olur, kâinattan ancak matem ağlamaları, ölüm ağıtları duyar. Bu da, “benim bir

¹⁰³⁴ Bakara, 7

¹⁰³⁵ **Terennümat:** Terennümler. **Terennüm** kelimesi bülbül gibi kuşların ötüşü için kullanılır.

Malikim var ve benimle ilgili her şeyi tekeffül etmiştir” diye inanmadıklarından kalpte yetimliği, yani ahbapsızlığı ve gurbet vahşetini, yani kendini âlemde sahipsiz, yapayalnız hissetmeyi netice verir.

İşte bu sırta binaen şeriat, ulvî aşk ve aşıkî hüznüleri çoşturan bazı sesleri helal kıldı. Nefsani şehveti kabartan, yalnızlık hüznü veren sesleri ise haram kıldı. Şeriatın sana hükmünü bildirmediklerini ise, ruh ve vicdanında yaptığı tesire göre onları temyiz et!¹⁰³⁶

İman nuru ile âleme bakan kimseye, kâinat büyük bir musiki dairesi olur. Duyduğu seslerden, bu kimsenin kalbinde ulvî bir hüznün, ruhani bir coşku meydana gelir. Mevlâna ve Yunus Emre gibi zâtlar, aşk-ı İlahi ile kendinden geçen kimselerdir. Bunların bu halinde, kâinatın musikisini duymalarının büyük tesiri vardır. Öte yandan hüznün de hem ulvisi, hem de süflisi vardır. “Neden çalgınca eğlenmeye imkânım yok” diye üzölmek süfli bir hüznündür. Arabesk parçalar genelde kaderden şikâyeti netice verecek cümlelerle dolu olduğundan süfli hüznün meydana getirir. Ama “neden Allah’a layıkıyla kul olamıyorum, niye hizmet edemiyorum” diye üzölmek ulvî bir hüznündür.

İslam Dini, Rabbanî aşk ve ulvî hüznüleri çoşturan sesleri helal; nefsi kabartan, yalnızlık hüznü veren sesleri ise haram kılmıştır. Dinin doğrudan bildirmedikleri ise, insanın ruh ve vicdanında yaptığı tesire göre hüküm alır. Mesela, ney ve def gibi çalgı aletleri eşliğinde İlahi dinleyen birinde, ulvî değil de süfli duygular harekete geçiyorsa, o kimseye bunları dinlemek caiz olmaz. Bu, faydalı olan bazı gıda maddelerinin veya bazı ilaçların, bazı bünyelere yan tesiri sebebiyle o kimselere yasaklanmasına benzer.

¹⁰³⁶ Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s.77-78

Nazar değmesi

Hemen her insan bazı bakışlardan rahatsızlık duyduğunun, bazı bakışların kendisi üzerinde ağırlık yapan bir tesire sahip olduğunun farkındadır. Yılan, avını -tabir yerindeyse- “gözleriyle yakalar.” Gözlerinden gönderdiği zehirli şular yoluyla avının beyin fonksiyonlarını bozar. Zavallı av, bir anlık göz göze gelmenin bedelini hayatıyla öder.

Maddeden madde ötesine bakışın hayli ilerlediği günümüzde, göz değmesi gibi olaylar reddedilmemekte, Parapsikoloji gibi ilimler aracılığıyla ruhun sırlarına ulaşılmaya çalışılmaktadır. Şu âyet, bir yönüyle nazar hakkında değerlendirilmektedir:

“(Ey Peygamber!) **Doğrusu inkâr edenler Zikri** (Kur’an’ı) **ışittiklerinde neredeyse seni gözleriyle yıkıp devireceklerdi.**”¹⁰³⁷

Kur’an’ı işiten müşrikler, ellerinden gelse Hz. Peygamberi gözleriyle devirmek istemişlerdir.¹⁰³⁸

Hz. Peygamber “**nazar, haktır**” sözüyle bakıştaki tesire dikkat çekmiştir.¹⁰³⁹ Mesela, uzaktan kumanda ile televizyon arasında bir etkileşim söz konusudur. Biri etkileme, diğeri de etkilenme özelliği gösterir. Onun gibi; hasetle, düşmanlıkla bakan bir göz, karşısındaki zayıf konumda birisine zarar verebilir.¹⁰⁴⁰

Hamdi Yazır, bunu şöyle anlatır:

“Öfkenin bedende bir hükmü olduğu gibi, gözlerin de karşılındakine bakışlarına göre iyi veya kötü bir hükmü vardır.

¹⁰³⁷ Kalem, 51

¹⁰³⁸ İbnu Cerir Taberî, **Camîu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'ân**, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995. XXIX, 45-46

¹⁰³⁹ Buhârî, Tıp, 36; *Müslim, Selam, 42; Tirmizî, Tıbb, 19.*

¹⁰⁴⁰ Ahmed Mustafâ Merâğî, **Tefsîru'l-Merâğî**, Şirketu Mektebe, Mısır, 1953. XXIX, 48; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, VIII, 5305

Kimi elektrik gibi dokunur, çarpar, mıknaatılar, manyetize eder. Kimi meclub olur, kimi de aldığı teessürle hasedinden bir gayza düşer, türlü türlü suikasta, mekirlere kalkışır.”¹⁰⁴¹

Bir çocuğun masum bakışıyla, bir düşmanın hain bakışı elbette bir değildir. Biri okşar, diğeri ise çarpar. Keza, kâmil insanların bakışları insanı rahatlatır, hâsid insanların nazarları ise insanı rahatsız eder.

Bediüzzaman bu konuda şu mülahazalarda bulunur:

Kardeşlerim! Benim kat’î kanaatim geldi ki; nazar, beni şiddetle müteessir ve hasta eder. Çok defa tecrübe ettim. Ben ruh u canla size her vaziyette arkadaş olmak istiyorum, fakat **النَّظَرُ يُدْخِلُ الْجَمَلَ الْقِدْرَ وَ الرَّجُلَ الْقَبْرَ** meşhur kaide ile nazar beni vurur. Çünkü bana bakan, ya şiddetli adavetle veya takdir ile nazar eder. Bu iki nazar dahi bazı insanların bir hasiyet-i isabet sırrıyla bakmasında bulunur.¹⁰⁴²

Üstteki Arabî ibare, “Nazar, deveyi kazana, insanı da mezara gönderir”¹⁰⁴³ anlamındadır. Öyle anlaşılıyor ki, bazı insanların şiddetli düşmanlıkla ve takdir ile olan bakışı, göz değmesi dediğimiz duruma sebebiyet vermektedir.

Fasıkın şahitliği

Müslümanın her hali Kur’an’a göre tanzim edilmiş olması gerekirken, bu her zaman mümkün olmamaktadır. **Fısk**, emredileni yapmayarak hak yoldan çıkmaktır. **Fasık** ise daha çok, “günahkâr mü’min” anlamında kullanılır. Beydavi, fıskın üç mertebesi olduğunu söyler:

- 1-Hoşlanmayarak büyük günah işleyenler.
- 2-Rahatsızlık duymadan büyük günah işleyenler.

¹⁰⁴¹ Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, VIII, 5305

¹⁰⁴² Nursi, **Şualar**, s. 323

¹⁰⁴³ Aclûni, *II*, 76

3-Zevk alarak, tasvip ederek büyük günahlara dalanlar.¹⁰⁴⁴

Kamil mü'min şeffaf bir aynaya, inatçı kâfir ise siyah bir aynaya benzetilirse, günahkâr mü'min, kirlî bir aynaya benzetilebilir. Tevbe seferinden geri kalan ve sefere katılmayan bazı mü'minlerle ilgili olarak âyette şöyle denilir: **“...Onlar salih ameli kötü amelle karıştırdılar.”**¹⁰⁴⁵ Yani, hem iyi işler yaptılar, hem de kötü işler...

Kur'anın şu ifadesi de konumuz açısından dikkat çekicidir: **“İnsanların çoğu fasıktırlar.”**¹⁰⁴⁶

Burada medar-ı bahs olan fasık, Müslümanların fasıkları olmayıp geneldir. Fıskın, “emredileni yapmayarak hak yoldan çıkmak” olduğunu nazara aldığımızda bunu daha net görebiliriz. Nitekim şu âyet de bu manayı teyit eder:

“Münafıklar, fasıkların ta kendileridir”¹⁰⁴⁷

Âyetten öyle anlaşılıyor ki, her münafık aynı zamanda fasıktır, yani taatten çıkmıştır ve fıskın kemâli onlardadır. Fakat her fasık münafık değildir, Müslümanlardan da fısk çamuruna düşenler bulunmaktadır. Hemen her insan hata yapabilir, küçük veya büyük günaha girmiş olabilir. Günahından dolayı bu kimseye “kâfir” damgası basmak çok ağır bir hükümdür. Kültürümüzde “Bir kere sürçen atın ayağı kesilmez” denilir.

Münafığın maneviyattaki görüntüsü siyah, fasık mü'minin ise gridir. Tevbe ve istiğfarla, takva ve salih amelle grilikten kurtulup bembeyaz hale gelebilir.

Bediüzzaman, **“Fâsıkımız başka fasıka benzemez”**¹⁰⁴⁸ diyerek Müslüman birinin fasık olmasıyla başka dinden veya

¹⁰⁴⁴ Beydâvi, I, 46

¹⁰⁴⁵ Tevbe, 102

¹⁰⁴⁶ Maide, 49

¹⁰⁴⁷ Tevbe, 67

¹⁰⁴⁸ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 636

inançtan birinin fasık olması arasında büyük bir fark olduğunu söyler ve şunları nazara verir:

Bizde biri fâsık olsa galiben ahlâksız ve vicdansız olur. Zira arzu-yu masiyet, vicdandaki imanın sadâsını susturmakla inkişaf edebilir. Demek vicdanını ve maneviyatını sarsmadan, istihfaf etmeden tam ihtiyar ile şerri işlemez. Onun için İslâmiyet; fâsıkı hain bilir, şehâdetini reddeder. Mürtedi zehir bilir, i'dam eder. Zimmîyi ve muahidi ibka eder.¹⁰⁴⁹

Ateist veya Hristiyan bir kimse -faraza- içki içtiğinde vicdanen kendisini rahatsız edecek bir durumla karşılaşmaz. Ateist zaten haram diye bir şey tanımaz, Hristiyanlıkta da net bir haramlık söz konusu değildir. Böyle olunca bu kimseler “gönül rahatlığıyla” içkilerini içerler. Müslüman biri ise aynı işi vicdanını aşarak yapabilir. Bu da vicdanının tefessüh etmesini netice verir.

Her doğru her yerde söylenir mi?

Elimizdeki tohumları araziye rastgele saçmadığımız gibi, her doğruyu hemen her yerde söylememiz uygun düşmez. Bazıları “**cihadın en efdali, zalim sultanın karşısında gerçeği söylemektir**”¹⁰⁵⁰ hadisinden hareketle hamasi bir yorumla “her doğru her yerde söylenir ve söylenmelidir” diyebilirler. Ama esas olan, doğruları doğru yerde söylemektir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle bildirir:

“**Öyleyse öğüt ver, eğer öğüt fayda verirse.**”¹⁰⁵¹

Fayda beklenmeyen bir durumda öğüt vermeye kalkmak, o öğüdün asaletine de zarar verir. Mesela sarhoş birine o haliyle vereceğimiz öğüt boşa gidecektir. Ayılmasını beklemek ve

¹⁰⁴⁹ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 689

¹⁰⁵⁰ Ebu Davud, Melahim, 17; Tirmizi, Fiten, 13; İbn Mâce, Fiten, 20

¹⁰⁵¹ Âlâ, 9

nasihati kabule müsait olduğu bir zamanı kollamak lazımdır. Zira insanların çoğu doğrudan tenkidi kaldırmaya müsait değildir. “Tıraş etmeden önce müşterisinin sakalını sabunlayan berber gibi hareket etmek” hikmete daha uygundur.¹⁰⁵²

Öte yandan -mesela- bir istihbarat elemanı, görevi ve konumu gereği doğruları doğrudan söyleyemez. Bilse de bilmez gibi hareket eder. Keza, bir devlet başkanı nice sırlı bilgiye ulaşır, ama bunları ulu orta kullanmaz, kullanmaması da gerekir.

Bediüzzaman, gayet veciz bir şekilde şöyle der:

Her söylediğin hak olsun. Fakat her hakkı söylemeye senin hakkın yoktur.

Her dediğin doğru olmalı. Fakat her doğruyu demek doğru değildir.¹⁰⁵³

Maslahata binaen yalan söylenebilir mi?

Yalan, bir Müslümana asla yakışmayan bir davranıştır. Müslüman, özü ve sözü doğru olan kimsedir. Hz. Peygamber buna bir istisna getirerek şöyle buyurmuştur:

“Yalan sadece üç yerde helâl olur: Kişinin eşini memnun etmesinde, harpte, insanların arasını bulmakta.”¹⁰⁵⁴

Mesela savaşta düşman eline geçen bir subay, “doğru” konuşursa devletin nice sırlarını karşı tarafa aktarmış olur. Bunun adı doğruluk değil, vatana hıyanet olur. Dolayısıyla ya hiç konuşmayacak, ya tevriyeli ifadeler kullanacak ya da yalan söyleyerek onları yanıltacaktır.

Hadiste nazara verilen durumlardan savaş hali net olmakla beraber, diğer ikisinin uygulamasında -her ne kadar hadis metninde yer almasa da- ciddi bir hassasiyet gerekir. Mesela

¹⁰⁵² Dale Carnegie, **Dost Kazanmak Sanatı**, Timaş Yay. İst. 1994,s. 130

¹⁰⁵³ Nursî, **Mektubat**, s. 265

¹⁰⁵⁴ Müslim, Birr 27; Tirmizî, Birr 26

despot bir adam hanımına “bundan sonra anne-babanla görüşmeyeceksin” demiş olabilir. Kadın bir şekilde onlarla görüşmüşse doğruyu söylese aile yuvası yıkılabileceğinden doğru söylememesine cevaz verilmiştir. Yoksa eşler bu hadise dayanarak birbirlerine yalan söylemeyi âdet haline getirirlerse, o evlilik asla sağlıklı yürümez. Esas olan doğruluktur, yalana cevaz çok özel durumlar için geçerlidir.

Öte yandan üstteki hadise dayanarak “maslahat için yalan söylenebilir” şeklinde bir genellemeye gitmek, din kılıfı altında tam bir cinayet olur. Çünkü hemen herkes kendine göre maslahat bulacağından, böyle bir fetva “yalancı bir toplum” meydana getirir.

Bediüzzaman bu meseleyi şöyle ele alır:

Amma maslahat için kizb ise, zaman onu neshetmiş. Maslahat ve zarûret için bazı âlim “muvakkat” fetvası vermişler. Bu zamanda o fetva verilmez. Çünkü o kadar sù'-i istimal edilmiş ki, yüz zararı içinde bir menfaati olabilir. Onun için hüküm maslahata bina edilmez.

Meselâ: Seferde namazı kasretmenin sebebi, meşakkattir. Fakat illet olamaz. Çünkü muayyen bir haddi yok. Sù'-i istimalle düşebilir. Belki illet, yalnız sefer olabilir. Aynen öyle de, maslahat dahi yalan söylemeğe illet olamaz. Çünkü muayyen bir haddi yok, sù'-i istimalle müsait bir bataklıktır. Hüküm-ü fetva ona bina edilmez. Öyle ise **لَمَّا الصِّدْقُ وَإِنَّمَا السُّكُوتُ** Yani yol ikidir, üç değildir. Ya doğru, ya yalan, ya sükût değildir.

İşte şimdi beşerin ortadaki dehşetli yalancılığıyla ve tezivratlarıyla emniyet-i umumiyenin ve rûy-i zemin asayişlerinin zîr ü zeber olması kizble ve maslahatın sù'-i istimali ile olmasından, elbette o üçüncü yolu kapatmağa beşeri mecbur ediyor ve kat'î emir veriyor. Yoksa bu yarım asırda gördükleri umumî harpler ve

dehşetli inkılaplar ve sukutlar ve tahribatlar, başlarına bir kıyameti koparacak.

Evet, her söylediğin doğru olmalı, fakat her doğruyu söylemek doğru değil. Bazan zarar verse sükût etmek... Yoksa yalana hiç fetva yok. Her söylediğin hak olmalı, fakat her hakkı söylemeğe senin hakkın yok. Çünkü hâlis olmazsa sû'-i tesir eder; hak, haksızlıkta sarfolur.¹⁰⁵⁵

Bediüzzaman, aynı konuyu bir başka eserinde şu şekilde ele alır:

“Eğer deseniz: Maslahat için yalan affedilir!

El-cevap: Maslahat kat'î bir zaruret olduğunda caizdir. Bununla beraber, bu (yalanı maslahata bağlamak) batıl bir özürdür. Çünkü Fıkıh Usûlünde ifade edildiği üzere mazbut olmayan, yani sınırları netleşmemiş bir durum, su-i istimale kabil olması sebebiyle hükme illet ve medar olamaz. Mesela, “meşakkat” mazbut bir şey olmadığından namazı kasretmeye illet olamaz. İlet, seferdir.

Maslahat için yalana fetvayı kabul etsek bile, bir şeyin zararının menfaatine galebe çalması, onun neshine, yani hükmün iptaline fetva verdirir, bu durumda maslahat onu yapmamakta olur.

Âlemin halinde gördüğün herc ü merc, maslahat özrünün zararının faydasına galebe ettiğine şahittir. Ancak tariz ve kinaye, yalana dâhil sayılmaz.

Bu durumda yol ikidir:

1-Ya sükût etmek. Çünkü her söylenen şeyin doğru olması lüzumundan her doğruyu söylemek lâzım gelmez.

2-Veya doğruyu söylemektir.”¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁵ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 394

¹⁰⁵⁶ Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 97

Öyle anlaşılıyor ki, genel bir ifadeyle “maslahat varsa yalan söylemek caizdir” denilmesi uygun düşmez. Çünkü iş maslahata dayandırılırsa, herkes kendine göre bir maslahat bulabilir.

Seferde namaz kasredilir, yani dört rekât yerine iki rekât kılınır. Bunun illeti sefer, hikmeti ise meşakkattir. Eğer hüküm meşakkate bina edilseydi günlük hayatta da namazı kasretmeye cevaz olurdu. O zaman herkes kendine göre yoğun bir meşakkat içinde olduğunu düşünebilirdi, bu da ciddiyeti bozardı.

Tariz ve kinaye yoluyla söylenen bir ifade, yalana dâhil sayılmaz. Mesela Hz. İbrahim, putperest kavmi kendisini törenlerine davet ettiklerinde “ben rahatsızım” demiş ve gitmemiştir.¹⁰⁵⁷ Gerçi bedenen rahatsız değildi ama ruhen onların bu hâllerinden rahatsızlık duyuyordu.

Vasiyetname yazmak

Vasiyet, ölümden sonraya bağlı olmak üzere teberru yoluyla bir malı bir şahsa veya bir müesseseye bırakmaktır. Bediüzzaman hayatının son dönemindeki mektuplarından birinde şöyle der:

Ecel gizli olmasından, vasiyetname yazmak sünnettir.¹⁰⁵⁸

Nitekim Hz. Peygamber vefatına yakın günlerde bir vasiyet yazdırmak istemiş, yanındakilere “Gelin size bir yazı yazdırayım, ta ki dalâlete düşmeyesiniz!” demiştir.¹⁰⁵⁹

Kur’an-ı Kerimde ölmeye yakın kimselerin vasiyette bulunmaları şöyle nazara verilir:

¹⁰⁵⁷ Bkz. Saffat, 88-89

¹⁰⁵⁸ Nursi, **Emirdağ Lahikası-I**, s. 136

¹⁰⁵⁹ Bkz. Buhârî, İlim, 39

“Sizden birine ölüm geldiğinde, eğer geride bir hayır (mal) bırakırsa, ana-babaya ve akrabaya maruf bir tarzda vasiyette bulunması size farz kılındı.”¹⁰⁶⁰

Keza, miras taksimiyle ilgili âyetlerde, bu taksim -şayet varsa- borç ve vasiyetin ifasından sonra olması gerektiği anlaşılmıştır.¹⁰⁶¹

Bir kişi, mal ve haklarının en fazla üçte biri üzerinde ölümüne bağlı tasarrufta bulunabilir, geriye kalan üçte iki varisler namına korunmuş hissedir. Çünkü Hz. Peygamber malının yarısını vasiyet etmek isteyen bir sahâbiye üçte birini vasiyet etmesini söylemiştir.¹⁰⁶²

Duanın makbuliyet şartları

Dua; istemek, çağırarak, yalvararak demektir. İnsanın zaaf ve ihtiyacını görüp, her şeye gücü yeten Allah'a yönelmesi, halini O'na arz etmesi, O'ndan istemesidir.

Bediüzzaman “Mü'minin mü'mine en iyi duası nasıl olmalıdır?” sorusuna cevap sadedinde duanın makbul olma şartlarını da ele alır ve şöyle der:

Esbab-ı kabul dairesinde olmalı. Çünkü bazı şerait dâhilinde dua makbul olur. Şerait-i kabulün içtimai nisbetinde makbuliyeti ziyadeleşir. Ezcümle:

-Dua edileceği vakit, istiğfar ile manevî temizlenmeli,

-sonra makbul bir dua olan salavat-ı şerifeyi şefaâtçi gibi zikretmeli

- ve âhirde yine salavat getirmeli. Çünkü iki makbul duanın ortasında bir dua makbul olur.

-Hem بِظَهْرِ الْغَيْبِ yani “gıyaben ona dua etmek”,

¹⁰⁶⁰ Bakara, 180

¹⁰⁶¹ Mesela bkz. Nisa, 11-12

¹⁰⁶² Buhârî, Vesâyâ 3

-hem hadîste ve Kur’anda gelen me’sur dualarla dua etmek. Meselâ:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ لِي وَلِئِهِ فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ
gibi câmi’ dualarla dua etmek;

-hem hulûs ve huşu’ ve huzur-u kalb ile dua etmek;

- hem namazın sonunda, bilhâssa sabah namazından sonra;

-hem mevâki’-i mübarekede, hususan mescidlerde;

-hem Cum’ada, hususan saat-ı icabede;

-hem şuhur-u selâsede, hususan leyali-i meşhurede;

-hem Ramazanda, hususan leyle-i kadirde dua etmek kabule karin olması rahmet-i İlahiyeden kaviyyen me’muldür.

O makbul duanın ya aynen dünyada eseri görünür veyahut dua olunanın âhiretine ve hayat-ı ebediyesi cihetinde makbul olur. Demek aynı maksat yerine gelmezse, dua kabul olmadı denilmez; belki daha iyi bir surette kabul edilmiş denilir.¹⁰⁶³

Verilen cevapta şunlar gibi noktalar dikkat çekmektedir:

-Duadan önce istiğfar etmek, manevi bir temizliktir.

-Başta ve sonda Hz. Peygambere salavat getirmek, dua için bir nevi şefaattir, makbul bir referanstır.

-Kişinin gıyabında yapılan dua, makbul dualardandır. Peygamber Efendimiz şöyle der:

“Müslümanın mümin kardeşine bizahri’l- gayb, (yani gıyaben) duası müstecap bir duadır Bir kimse din kardeşine hayır dua ettikçe, yanında bulunan görevli melek ona, ‘Duan kabul olsun, aynı şeyler sana da verilsin.’ diye dua eder.”¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶³ Nursi, **Mektubat**, s. 279

¹⁰⁶⁴ Müslim, Zikr, 88

-Hz. Peygamberin hadislerinde ve Kur'an-ı Kerimin âyetlerinde nice dualar vardır. Yapacağımız dualarda bunlar en güzel modellerdir.

“Allahım, Senden kendim ve onun için dünyada ve âhirette af ve âfiyet istiyorum.”¹⁰⁶⁵

“Ey Rabbimiz, bize dünyada da güzellik ver, âhirette de güzellik ver. Ve bizi Cehennem ateşi azabından koru.”¹⁰⁶⁶

Bediüzzaman'ın misal olarak verdiği kapsayıcı ve şümulü bu iki duadan birincisi hadisten, ikincisi ise âyetten örnek dualardır.

-İnsanın dili Allahtan bir şeyler isterken kalp de buna katılmalı, dua “hulûs, huşu' ve huzur-u kalb” ile olmalıdır.

-Namaz sonraları ve özellikle sabah namazı sonrası;

-Mübarek mevkiler ve özellikle mescitler,

- Cuma günü ve özellikle icabet saati,

-Üç aylar ve özellikle bu aylar içinde olan Regaip, Miraç, Berat gecesi gibi meşhur geceler,

- Ramazan ayında ve özellikle Kadir gecesinde yapılan dualar makbul olmaya çok daha yakındırlar.

Yağmur duası âdâbı

Güneşin belli bir doğuş - batış ve hareket yörüngesi vardır. Ama yağmurun belli bir takvimi yoktur. Allah dilediği şekilde dilediği yere dilediği kadar yağmur göndermektedir. Yağmurun bizim fiillerimizle de alakalı olduğu Kur'anda şöyle ifade edilir:

¹⁰⁶⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri Nevevî, **el-Ezkâr**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, s. 74; Ebu Abdullah Hâkim, (Nisâbüri), **Müstedrek**, Mektebu Matbûati'l-İslâmiyye, Beyrût, I, 517

¹⁰⁶⁶ Bakara, 201

“Eğer dosdoğru yolda olsalar, onlara bolca yağmur yağdırırız.”¹⁰⁶⁷

Âyetin mefhum-i muhalifinden öyle anlaşılıyor ki, insanlar istikametli olmadıklarında rahmet kapıları kapanır, mücessem rahmet olan yağmur az gönderilir.

Hız. Peygamber, zaman zaman yağmur duası yapmıştır. Mesela bir defasında Cuma hutbesi sırasında bir kişi ayağa kalkar, kuraklıktan şikâyet eder. Peygamberimizden yağmur duası için talepte bulunur. Peygamber Efendimiz dua ettiğinde minberden daha inmeden bereketli bir yağmur gönderilir.¹⁰⁶⁸

Bediüzzaman’a “yağmur duası ve namazın neticesi görünmedi, faidesiz kaldı; iki-üç defa bulut toplandı, yağmur vermeden dağıldı. Neden?” diye sorulduğunda konuyla ilgili hayli değerlendirmeler yapar. Aşağıda nakledeceğimiz kısımda ise, yağmur duasının bazı âdâbına dikkat çeker:

...Altıncı Nokta: Yağmursuzluk bir musibettir ve ceza-yı amel bir azaptır. Buna karşı ağlamakla ve hüzünlü ve kederle, niyaz ve hazînane yalvarmakla ve pek ciddi nedamet ve tövbe ve istiğfar ile karşılamak ve sünnet-i seniye dairesinde, bid’alar karışmadan, şeriatın tayin ettiği tarzda dergâh-ı İlahiyeye iltica etmek ve dua ve o hale mahsus ubudiyetle mukabele etmektir.

Hem böyle umumî musibetler, ekser nâsın hatasından geldiği cihetle, o insanların ekseri, kısım-ı a’zamı tövbe ve nedamet ve istiğfar etmekle def’ olur.¹⁰⁶⁹

Böyle umuma gelen musibetler, insanların çoğunun hatasına ceza olarak gelir. Bunun kaldırılması da onların büyük bir kısmının tevbe ve istiğfarda bulunması, ciddi manada

¹⁰⁶⁷ Cin, 16

¹⁰⁶⁸ Buhârî, İstiska, 6-8, 21, 24; Müslim, Salâtü'l-istiska, 8-9

¹⁰⁶⁹ Nursi, **Emirdağ Lahikası-I**, s. 34

hatalarına karşı pişmanlık duymalarıyla gerçekleşir. İnsanlar yağmur duasına çıktıklarında ağlamalı, hüznü ve kederli olmalıdır. Dua ederken hazin bir şekilde yalvarmalıdır. Hz. Peygamberin sünnetinde nasıl gelmişse öyle dua etmeli, bid'alar-
dan uzak bir şekilde Allah'ın dergâhına iltica etmelidir.

Bir bineğe binerken okunacak âyet

İnsan, mükerrem, seçkin bir varlıktır. Yüce Allah onu en güzel rızıklarla beslemekte, canlı- cansız şeylerle onu karada ve denizde taşıtmaktadır.

Bir âyette şöyle bildirilir:

“O Allah ki, her şeyi çift yarattı. Sizin için gemi ve hayvanlardan üzerlerine bineceğiniz şeyler yarattı. Ta ki, onların sırtına yerleşip rahat bir şekilde oturduğunuzda Rabbinizin nimetini hatırlayıp şöyle diyebilirsiniz: **Bunu bizim emrimize veren Allah'ı tenzih ederiz. Biz bunlara güç yetiremezdik. Şüphesiz Rabimize döneceğiz.**”¹⁰⁷⁰

Hız. Peygamberin bir bineğe bindiğinde bu âyetin son kısmını okuduğu rivayet edilir.¹⁰⁷¹

Tefekkür mesleğinde ilerleyen birisi, dünyamızı da muhteşem bir binek olarak tasavvur edebilir. Bu dünya gemisi saatte 108.000 km. gibi muhteşem bir hızla, üzerindeki feza denizinde gezdirmekte ve âhirete doğru götürmektedir. Bediüzzaman, böyle bir tefekkür halini şöyle anlatır:

...Sonra هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا
âyeti hatırıma geldi ki; zemin musahhar bir sefine, bir merkûb olduğunu işaret ediyor. O işareten kendimi feza-yı kâinata sür'atle seyahat eden pek büyük bir geminin yüksek bir mevkiinde gördüm. At ve gemi gibi bir merkûbe binildiği zaman kıraati sünnet olan

¹⁰⁷⁰ Zuhurf, 13-14

¹⁰⁷¹ Bkz. Müslim, Hac: 425; Ebu Davud, Cihad: 72, 74; Tirmizî, Daavât: 46

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ âyetini okudum.¹⁰⁷²

Bediüzzaman'ın nazara verdiği birinci âyet, “O (Allah) ki, yeryüzünü ayaklarınızın altına serdi. Haydi, onun omuzlarında yürüyün”¹⁰⁷³ meâlindedir. Diğer âyet ise “Bunu bizim emrimize veren Allah'ı tenzih ederiz. Biz bunlara güç yetiremezdik” manasını ifade eder. Arzın omuzları bile insanın emrine âmâde kılınmışsa, insana itaat ettirilmeyen bir şey kalmamış demektir.

Okunan virdleri herkese bağışlamak

İnsan; Fatiha, Yâsin ve Kur'an hatmi gibi okuduğu virdleri ve kudsî şeyleri hem vefat etmiş bütün ehl-i imanın ruhlarına, hem de hayatta olanların ruhlarına bağışlayabilir ve hediye edebilir. Zaten bunların duaları yapılırken “başta Peygamber Efendimizin ruhu olmak üzere bütün enbiyanın, evliyanın, salihlerin ruhlarına, kendi akraba ve taallukatımızın ruhlarına ve ehli imanın hepsinin ruhlarına bağışladık. Allahım sen vasıl et ve ruhlarını haberdar kıl” denilmektedir.

Bediüzzaman, bu konuda belki de pek çok kişinin hatırına gelen şöyle bir soruyu ele alır:

Denildi ki: “Fatiha ve Yâsin ve hatm-i Kur'anî gibi okunan virdler, kudsî şeyler, bazan hadsiz ölmüş ve sağ insanlara bağışlanıyor. Hâlbuki böyle cüz'î bir tek hediye ân-ı vâhidde hadsiz zatlara yetişmek ve her birisine aynı hediye düşmek, tavr-ı aklın haricindedir.”

El-cevab: Fâtır-ı Hakîm nasıl ki unsur-u havayı kelimelerin berk gibi intişarlarına ve tekessürlerine bir mezraa ve bir vasıta yapmış ve radyo vasıtasıyla bir minarede okunan ezan-ı Muhammedî (asm) umum

¹⁰⁷² Nursi, **Mektubat**, s. 16

¹⁰⁷³ Mülk, 15

yerlerde ve umum insanlara aynı anda yetiştirmek gibi, öyle de; okunan bir Fatıha dahi, (meselâ) umum ehl-i iman emvatına aynı anda yetiştirmek için hadsiz kudret ve nihayetsiz hikmetiyle manevî âlemde, manevî havada çok manevî elektrikleri, manevî radyoları sermiş, serpmiş; fitrî telsiz telefonlarda istihdam ediyor, çalıştırıyor. Hem nasıl ki bir lâmba yansa, mukabilindeki binler âyineye (her birine) tam bir lâmba girer. Aynen öyle de, bir Yâsin-i Şerif okunsa, milyonlar ruhlara hediye edilse, her birine tam bir Yâsin-i Şerif düşer.¹⁰⁷⁴

Okuduğumuz virdleri ve Kur'an surelerini kimlere hediye etmişsek hepsine aynı anda ulaşması iki misalle izah edilmektedir. Radyoda yapılan bir yayını alıcısı olan ve frekansı tutan her bir insan aynı anda alabilmektedir. Keza bir lambanın karşısında ne kadar ayna olsa, hepsine aynı ışık bir eksilme olmaksızın yansımaktadır. İşte bu iki misalde olduğu gibi, mesela bir Yasin-i Şerif okusak ve bütün ehl-i imanın ruhlarına bağışlasak hepsinin ruhu bundan haberdar olur, hediyemiz onlara ulaşır.

Şehitlik türleri

Şehit, Allah yolunda canını feda eden ehl-i imandır. Şehit denildiğinde hatıra gelen ilk mana bu olmakla beraber, Hz. Peygamber savaş dışında da ehl-i iman insanların şehit sayılabileceğine dikkat çekmiştir. Mesela

- Suda boğulanlar.
- Ateşte yananlar.
- Enkaz altında kalanlar.
- Veba gibi bulaşıcı bir hastalıktan ölenler.
- Sıtma gibi ateşli hastalıktan ölenler.

¹⁰⁷⁴ Nursi, **Şualar**, s. 685

- Doğum sırasında veya lohusa iken ölen kadınlar... da hükmen şehit sayılmışlardır.¹⁰⁷⁵

Bazı zatlar bunlara “**şehîd-i uhrevî: âhîret şehidi**” kavramını kullanır.

Bediüzzaman, hastalık konusunu ele alırken bu konuya şöyle temas eder:

Evet, hastalıkların bir kısmı var ki; eğer ölümle neticelense, manevî şehit hükmünde şehadet gibi bir velayet derecesine sebebiyet verir. Ezcümle: Çocuk doğurmaktan gelen hastalıklar (Haşiye)¹⁰⁷⁶ karın sancısıyla, gark ve hark ve taun ile vefat eden şehid-i manevî olduğu gibi, çok mübarek hastalıklar var ki, velayet derecesini ölümle kazandırır.¹⁰⁷⁷

Bediüzzaman, I. Dünya Savaşı yıllarında Van'daki dostlarının bir kısmının savaşta, bir kısmının da o zor şartların meydana getirdiği musibet ortamında vefat etmelerinden bahsederken şöyle der:

O fedakâr arkadaşlarımın bir kısmı hakikî şehit, diğer bir kısmı da o musibet yüzünden manevî şehit olarak vefat etmişlerdi.¹⁰⁷⁸

Dikkat edilirse Bediüzzaman burada şehitliğin her iki türünü de ifade etmekte, bunlarla ilgili olarak “**hakikî şehid**” ve “**manevî şehid**” kavramlarını kullanmaktadır.

¹⁰⁷⁵ Bkz. Buhârî, Ezan, 32, Cihâd, 30; Müslim, İmâre, 164; Tirmizî, Cenâiz, 65, Fedâilu'l-Cihâd, 14; İbn Mace, Cihad, 17; Ahmed b. Hanbel, I/22, 23, II/323, 325

¹⁰⁷⁶ (Haşiye): Bu hastalığın manevî şehadeti kazandırması, lohusa zamanı olan kırk güne kadardır. (Müellif)

¹⁰⁷⁷ Nursi, **Lem'alar**, s. 214

¹⁰⁷⁸ Nursi, **Lem'alar**, s. 247

İnsan, kendi vücudunda dilediği gibi tasarrufta bulunabilir mi?

İnsan, gafflet saikasıyla vücudunu kendi malı ve mülkü zannedip “bu vücut benim, onda istediğim gibi tasarrufta bulunurum” diyebilir. Hâlbuki vücut ona -askere silah verilmesi misali- emaneten verilmiştir. Bediüzzaman, bu konuyu şöyle ele alır:

Ey insan ve ey nefsim, muhakkak bil ki: Cenab-ı Hakk'ın sana in'am ettiği vücudun, cismin, a'zaların, malın ve hayvanatın ibahadır, temlik değildir. Yani, istifaden için kendi mülkünü senin eline vermiş, istifade et diye ibaha etmiş. Senin gibi, idare etmekten hakikaten âciz ve tedbirden cidden cahil bir şahsa temlik etmemiş. Çünkü mülk olarak verse idi, idaresini sana bırakmak lâzım gelirdi.

Acaba en kolay, en zahir ve daire-i ihtiyar ve şuurda dâhil olan bir midenin idaresini yapamadığın halde; nasıl göz ve kulak gibi daire-i ihtiyar ve şuurun haricinde idare isteyen şeylere mâlik olabilirsin?

Madem sana verilen hayat ve hayatın levazımatı temlik değil, ibahadır. Elbette ibahanın düsturuyla hareket etmek lâzımdır. Yani nasıl bir zât, ziyafete misafirleri davet eder. Onlara, meclis ziyafetindeki eşyadan ve ziyafetten istifadeyi ibaha ediyor, temlik etmiyor. İbaha ve ziyafetin kaidesi ise; mihmandarın rızası dâhilinde tasarruf etmektir. Öyle ise israf edemez, başkasına ikram edemez, sofradan kaldırıp başkasına sadaka veremez, dökemez, zayi' edemez. Eğer temlik olsa idi, yapabilirdi ve kendi arzusuyla hareket edebilirdi.

Aynen bunun gibi; Cenab-ı Hak sana ibaha suretinde verdiği hayatı intihar ile hâtime çekemezsin, gözünü çıkaramazsın ve manen gözü kör etmek demek olan gözü verenin rızası haricinde harama

sarfedemezsin. Ve hâkeza kulağı ve dili ve bunlar gibi cihazatı harama sarfetmekle manen öldüremezsin. Ve eti yenilmeyen hayvanını lüzumsuz tazib edip katlemezsin. Ve hâkeza...

Bütün sana verilen nimetler, bu misafirhane-i dünyanın sahibi olan Mihmandar-ı Kerim-i Zülcelal'in kavanin-i şeriatı dairesinde tasarruf etmek gerektir.¹⁰⁷⁹

Bediüzzaman bu mektubunda “ibaha” kelimesine hayli vurgu yapmaktadır. **İbaha**, bir şeyin kullanımının mubahlığını ifade eder. Mesela askere askerlik süresince kullanması için silah verilir. Bu asker “bu benim silahımdır, istediğim gibi kullanma hakkına sahibim” diyemez. Havaya lüzumsuz bir şekilde bir mermi atsa, bunun hesabı kendisinden sorulur. Benzeri bir şekilde insana verilen göz, kulak, dil gibi her azanın nasıl kullanılacağı dinen bildirilmiştir. Allah'ın askeri durumunda olan insan başıboş olmadığını bilir, asker itaatıyla Allaha itaatini gösterir.

İntiharın hükmü nedir?

İntihar, kişinin kendi hayatına son vermesidir. Cenab-ı Hak şu âyetle başkalarını öldürmeyi yasaklar:

“Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin.”¹⁰⁸⁰

Öldürmenin hak olduğu yerler; kısas, savaş, nefsi müdafaa gibi durumlardır.

Bir insanın başkasının hayatına son vermesi dinen caiz olmadığı gibi, kendi hayatına son vermesi de caiz değildir. Cenab-ı Hak bunu şöyle bildirir:

“Nefislerinizi öldürmeyin.”¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁹ Nursi, **Barla Lahikası**, s. 327

¹⁰⁸⁰ İsra, 33

¹⁰⁸¹ Nisa, 29

Bediüzzaman, bir mektubunda şöyle der:

Cenab-ı Hak sana ibaha suretinde verdiği hayatı intihar ile hâtime çekemezsin.¹⁰⁸²

Kendisinin şu ifadelerinde konuyla ilgili bazı incelikleri görebiliriz:

Seksen küsür senelik bütün hayatımda dünya zevki namına bir şey bilmiyorum. Bütün ömrüm harp meydanlarında, esaret zindanlarında yahut memleket hapisanelerinde, memleket mahkemelerinde geçti. Çekmediğim cefa, görmediğim eza kalmadı. Divan-ı harplerde bir cani gibi muamele gördüm, bir serseri gibi memleket memleket sürgüne yollandım. Memleket zindanlarında aylarca ihtilâttan menedildim. Defalarca zehirlendim. Türlü türlü hakaretlere maruz kaldım. **Zaman oldu ki hayattan bin defa ziyade ölümü tercih ettim. Eğer dinim intihardan beni menetmeseydi, belki bugün Said topraklar altında çürümüş gitmişti.**¹⁰⁸³

Bediüzzaman'ın üstteki ifadelerinden açıkça anlaşıldığı üzere, kendisi çokça çile çekmiş ve zaman zaman o şartlarda yaşamaktansa ölmeyi tercih edecek duruma gelmiştir. Ama İslam Dini intihara izin vermediği için bütün o zorluklara sabırla ve metanetle mukabele etmiştir.

Yedi kebair (Yedi büyük günah)

Günah, Hz. Peygamber'in ifadesiyle “Kalbi tırmalayan ve başkalarının bilmesinden hoşlanılmayan şeydir.”¹⁰⁸⁴

Nasıl ki devletin kanunlarında bazı şeyler yasak olur, onun gibi Allah'ın kanunlarında da bazı şeyler yasak kılınmıştır. Bu yasakların işlenmesi “günah” kavramıyla ifade edilir.

¹⁰⁸² Nursi, **Barla Lahikası**, s. 327

¹⁰⁸³ Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s. 629

¹⁰⁸⁴ Tirmizi, Zühd, 52.

Günahlar iki kısma ayrılır:

1-Büyük günahlar.

2-Küçük günahlar.

Gıybet etmek ve adam öldürmek ikisi de günah olmakla beraber, derece itibariyle elbette aynı değillerdir. Büyük günahlara “**kebire**” denilir. Bunun çoğulu “**kebair**” kelimesidir. Böyle bir ayırım, bazı âyetlerde de görülmektedir. Mesela:

“Eğer size yasaklananların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz...”¹⁰⁸⁵

“Bazı küçük kusurlar hariç, günahın büyüklerinden ve çirkin işlerden kaçınanlara gelince, şüphesiz Rabbinin affı geniştir.”¹⁰⁸⁶

Peygamber Efendimiz ashabına “Yedi helâk edici şeyden kaçın!” der. Ashab, “Bunlar nedir yâ Rasûlallah?” diye sorar. Peygamber Efendimiz bunları şöyle sayar:

“-Allah’a şirk koşmak,

-Sihir yapmak,

- Allah’ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmek,

-Yetim malı yemek,

-Faiz yemek,

-Düşmanla savaşta cepheden kaçmak,

-Namuslu, kendi halinde mümin kadınlara zina iftirası atmak.”¹⁰⁸⁷

Bediüzzaman kendisine bu konu sorulduğunda şöyle anlatır:

...Mektubunuzda “yedi kebair”i soruyorsunuz. Kebair çoktur, fakat ekberü’l-kebair ve mubikat-ı seb’a tabir edilen günahlar yedidir: Katl, zina, şarab, ukuk-u

¹⁰⁸⁵ Nisa, 31.

¹⁰⁸⁶ Necm, 32.

¹⁰⁸⁷ Müslim, İman, 141-146.

vâlideyn (yani kat'-ı sıla-yı rahm), kumar, yalancı şehadetlik, dine zarar verecek bid'alara taraftar olmaktır.¹⁰⁸⁸

Üstteki hadisle Bediüzzaman'ın nazara verdiği yedi büyük günah arasında az da olsa bir farklılık vardır. Bu farklılık, hadislerin değişik kanallardan gelen rivayetlerinde de görülen bir durumdur. Yani Hz. Peygamber farklı zamanlarda farklı şekilde yedi büyük günaha dikkat çekmiştir. Mesela Allah'a ortak koşmak, adam öldürmek, ana babaya karşı gelmek, yetim malı yemek, faiz yemek, dürüst kadınları iffetsizlikle suçlamak, büyü yapmak, savaştan kaçmak, yalancı şahitlikte bulunmak ve ödenemeyecek miktarda borçlu olarak ölmek... büyük günahların başında zikredilmiştir.¹⁰⁸⁹

Mubikat-ı seb'a, “helâk edici yedi davranış” demektir, doğrudan hadis metninde de geçen bir ifadedir. **Ukuk-u vâlideyn**, ana babaya karşı gelmek ve onlarla sıla-i rahmi kesmeyi ifade eder. Bediüzzaman'ın yedi günahı nazara verirken “dine zarar verecek bid'alara taraftar olmayı” da sayması, günümüzün yaygın ve öne çıkan günahlarından olması itibarıyla ele alınabilir.

İbn Abbâs'a göre, “Allah'ın yasak ettiği her şey büyük günahtır.” Bu durumda, hadiste sayılan yedi büyük günah misal olarak zikredilmiş olup, büyük günahlar bunlarla sınırlı değildir.

Şeytan, insanları bu günahlara sevk etmek ister. Ama o, bunun hemen birden olmayacağını bilecek kadar da bilgi ve tecrübe sahibidir. Bundan dolayı, işe küçüklerden başlatır, alıştıra alıştıra gittikçe dozajı artırır, insanı büyük günahlara müptela hale getirir.

¹⁰⁸⁸ Nursi, **Barla Lahikası**, s. 335

¹⁰⁸⁹ Bkz. İbn Hanbel, II, 201, 214; IV, 392; V, 413; Müslim, İmân, 143-146

Bundan dolayı, günahları küçük görmeye gelmez, “damlaya damlaya göl olur.” Mesela içki bağımlıları önce küçük bir kadehle veya bira gibi alkolü az olan bir içkiyle başlarlar. Ama bu sadece başlangıçtır. İş bu kadarla kalmayacak, çığırından çıkacaktır. Bu nedenle çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır.

Bu konuda şu esas da mühimdir: İstiğfarla büyük günah, ısrarla da küçük günah kalmaz. Yani, ciddi istiğfar edildiğinde büyük günahlar bile affedilir. Ama günahla ısrar edilirse, küçük günahlar küçük olarak kalmaz, büyürler.¹⁰⁹⁰

Cünüp kimsenin tırnak kesmesi

Cünüp kimsenin tırnak - kıl gibi şeyleri kesmesini mekruh olarak görenler olduğu gibi, bunda bir beis olmadığını söyleyenler de vardır. Din İşleri Yüksek Kurulunun değerlendirmesi şöyledir:

Bazı kaynaklarda cünüplük, lohusalık ve hayız hallerinde gusletmeden saç ve tırnakları kesmenin, koltuk ve kasık temizlemenin tenzihen mekruh olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır (el-Fetâva'l-Hindiyye, V, 338). Ancak bu konuda sağlam bir delil bulunmamaktadır. Nitekim diğer bazı kaynaklarda, yapılan bu değerlendirmenin uygun olmadığı da ifade edilmiştir (Büceyrimi, Tuhfe, I, 364; Dimyati, Haşiyetü İ'neti't-talibin, I, 137). Bu sebeple cünüp, lohusa ve hayız halinde olanların gusletmeden saç ve tırnaklarını kesmesinde; koltuk ve kasık temizliği yapmasında bir sakınca yoktur.¹⁰⁹¹

¹⁰⁹⁰ Bkz. Şâtîbî, I, 115-117

¹⁰⁹¹ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/125/adet--lohusalik-veya-cunupluk-hallerinde-vucut-temizligi-yapmanin--tirnak-kesmenin-ya-da-sac-kestirmenin-sakinca-si-var-midir?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>

Bediüzzaman doğrudan böyle bir konuyu ele almamakla beraber, öldükten sonra dirilmeyi anlatırken kısa da olsa konuya girer ve şöyle der:

Zahire göre yeniden dirilişte aslî ve fazlalık olan cüzler, beraber iade edilir. Maşher ehlinin cisimlerinin büyüklüğü ve cünüp bir kimse için tırnak - kıl gibi şeyleri kesmesinin mekruh oluşu, ayrıca bunları gömmenin sünnet olması buna işaret eder. **Tahkika nazaran** ise, insanın yeniden teşekkülü için bir tohum ve madde olmaya acbüz-zeneb yeterlidir.¹⁰⁹²

Öyle görülüyor ki, Bediüzzaman -ilgili rivayetlerden hareketle- cünüp kimsenin tırnak ve kıl gibi şeyleri kesmesini mekruh olarak görmektedir. Ancak buna gerekçe olarak nazara verilen “çünkü insandan eksilen şeyler diğer âlemde ona tekrar dönecektir. Bu yüzden tırnak ve kıllarını cünüp iken kesmemelidir” şeklindeki değerlendirmeyi de “işin zahiri” olarak görmekte, işin hakikatinde ise diğer âlemdeki yaratılışta acbüz-zenebin yeterli olacağına dikkat çekmektedir. Bu durumda, “Bediüzzaman’ın tırnak ve kılları cünüp iken kesmeyi mekruh görmesi, diğer âlemde bu kesilen cüzlerin tekrar insana geleceğinden değil, temiz iken kesmenin efdaliyetindedir” diyebiliriz.

Acbüzzeneb, “İnsanın kuyruk sokumundaki en küçük kemik” diye ifade edilir. Buna dair bir hadiste şöyle denilir:

“Acbüzzeneb müstesna, Âdemoğullarının her şeyini toprak yiyecektir. Her insan bundan yaratılmıştır ve bundan ter kib olunacaktır.”¹⁰⁹³

Bugün bilim adamları insanın her hücrelerinde hatta her bir DNA’sında bütün organlarının genetik programının bulunduğunu söylüyorlar. Her hücrede bütün özellikler yazılı

¹⁰⁹² Nursi, **İşaratü'l-İ'caz**, s. 66

¹⁰⁹³ İbnu Mace, Zühed, 32

olduğuna göre, insanın kuyruk kemiğinden yaratılması uzak görülmemelidir. Bediüzzaman ‘acb-üz-zeneb’i, “ecza-i esasiye ve zerrat-ı asliye”, yani “esas cüzler ve aslı zerrelere” şeklinde ele alır ve bunların ikinci yaratılış için kâfi bir esas ve temel olduklarını söyler.¹⁰⁹⁴

Dişlerin kaplanması

Bediüzzaman kendisine dişlerin kaplanması hakkında sorulan bir suale şöyle cevap verir:

1932 tarihli sualinize şimdilik etraflıyla cevap veremiyorum. Fakat bu mes’ele ile münasebettar bir-iki mes’ele-i şeriatı icmalen yazıyorum. Şöyle ki:

Abdest vaktinde ağız yıkamak farz değil sünnettir. Fakat gusül hengâmında ağızını yıkamak farzdır. Az bir şey de yıkanmadık kalsa olmaz, zarardır. Onun için dişleri kaplama lehinde ulemalar fetva vermeye cesaret edemiyorlar. İmam A’zam ile İmam Muhammed (Radiyallahü anhüma) gümüş ve altından dişlerin yapılmasına fetvaları, sabit kaplama hakkında olmamak gerektir. Hâlbuki bu diş mes’alesi umumül-belva suretinde o derece intişarı var ki, ref’i kabul değil. Ümmeti bu belva-yı azîmeden kurtarmak çaresini düşündüm, birden kalbime bu nokta geldi. Haddim ve hakkım değil ki ehl-i içtihadın vazifesine karşıyım, fakat bu umumül-belva zaruretine karşı fetvalara taraftar olmadığım halde diyorum ki:

Eğer mütedeyyin bir hekim-i hâzıkın gösterdiği ihtiyaca binaen kaplama sureti olsa, altındaki diş ağızın zahirîsinden çıkar, bâtın hükmüne geçer. Gusülde yıkanmaması guslü iptal etmez. Çünkü üstündeki kaplama yıkıyor, onun yerine geçiyor. Evet, cerihaların üstündeki sargıların zarar için kaldırılmadığından

¹⁰⁹⁴ Nursi, **Sözler**, s. 524

ceriha yerine yıkanması, şer'an o yaranın gasli yerine geçtiği gibi; böyle ihtiyaca binaen sabit kaplamanın yıkanması dahi dışın yıkanması yerine geçer, guslü ibtal etmez. وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ

Madem ihtiyaca binaen bu ruhsat oluyor. Elbette yalnız süs için, ihtiyaçsız dişleri kaplamak veya doldurmak bu ruhsattan istifade edemez. Çünkü hatta zaruret derecesine geldikten sonra böyle umumî'lbavada eğer bilerek sû'i ihtiyarıyla olsa, o zaruret ibahaya sebebiyet vermez. Eğer bilmeyerek olmuş ise, zaruret için elbette cevaz var.¹⁰⁹⁵

Din İşleri Yüksek Kurulunun fetvası da aynı yöndedir. Şöyle ki:

Tedavi amacıyla diş doldurtmak veya kaplatmak caizdir. Dolgu, kaplama, tel taktırma, implant yaptırma veya sabit protez, abdest ve guslün sıhhatine engel olmaz. Ancak çıkarılıp takılabilen / sabit olmayan dişlerin gusül abdesti esnasında ağız yıkarken (mazmaza) çıkarılması gerekir. Diş dolgusu yapıldıktan ve dolguyu korumak için üstü de kaplandıktan sonra, dolgu ve kaplamanın dışı, dişin dış kısmı hükmünü alır. Bu sebeple, ağız yıkanınca, kaplama yapılan dişler de yıkanmış sayılır. Bu nedenle kişi, tedavi amaçlı olarak dişlerine dolgu veya kaplama yaptırabilir ve abdest ya da gusül alıp, ibadetlerini yapabilir. Söz konusu tedavinin abdestsiz, cünüp veya âdetli iken yapılması da mümkündür.¹⁰⁹⁶

Şüpheli şeylerde ölçü

Helal ve haramlar ana hatlarıyla dinde bildirilmiştir ve nettir. Ama bir de helal mi yoksa haram mı olduğu çok net

¹⁰⁹⁵ Barla Lahikası, s. 276 - 277

¹⁰⁹⁶ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/46/dis-doldurtmak--kaplatmak-veya-tel-taktirmak-abdest-ve-gusle-engel-olur-mu-?enc=QisAbR4bAkZg-1HIImXXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>

olmayan şüpheli şeyler vardır. Haramlardan sakınmaya **takva**, şüphelilerden sakınmaya ise **vera'** denir. Hz. Peygamber şüpheli şeyler hakkında şöyle uyarıda bulunur:

“Helâl bellidir; haram da bellidir. İkisinin arasında ise bir takım şüpheli şeyler vardır. İnsanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşebilir. Sürüsünü koruluğun etrafında otlatan bir çobanın koyunlarını oraya kaçırması nasıl muhtemelse, şüphelere dalan bir kimsenin de harama düşmesi aynı şekilde muhtemeldir. Dikkat edin! Her hükümdarın girilmesi yasak bir arazisi vardır. Allah'ın yasak arazisi ise haram kıldığı şeylerdir.”¹⁰⁹⁷

Mesela bir malı çok ucuza satan birini gördüğümüzde, bu malın çalıntı olma ihtimali hayli yüksektir. En azından şüpheli olması cihetiyle almamayı tercih etmek ihtiyata daha muvafık olur.

Bediüzzaman, şüpheli şeylerle alakalı şöyle der:

Böyle acib bir zamanda, şüpheli mallarda, zaruret derecesinde iktifa etmek lâzımdır. Çünkü **إِنَّ الضَّرُورَةَ تَقْدَرُ بِقَدْرِهَا** sırrıyla: Haram maldan, mecburiyetle zaruret derecesini alabilir; fazlasını alamaz. Evet muztar adam, murdar etten tok oluncaya kadar yiyemez. Belki, ölmeyecek kadar yiyebilir. Hem yüz aç adamın huzurunda, kemal-i lezzet ile fazla yenilmez.¹⁰⁹⁸

1940'lı yıllarda yaşanan kıtlık zamanlarındaki bir durumu ise şöyle değerlendirir:

...Ehl-i ibadet ve salâhat dahi, ekser insanların aç kaldığı bu zamanda ve çok karışmış ve haram ve helâl farkedilmeyecek bir tarza gelmiş ve şübheli mal hükümünde ve manen müşterek olan erzak-ı umumiyyeden

¹⁰⁹⁷ Müslim, Müsâkât, 107

¹⁰⁹⁸ Nursi, **Lem'alar**, s. 142

helâl olmak için miktar-ı zaruret derecesine kanaat ediyorum diye bu mecburî belaya bir riyazet-i şer'îye nazarıyla bakmaktır. Kader-i İlahiye karşı şekva ile değil, rıza ile karşılamaktır.¹⁰⁹⁹

Böyle bir hengâmede ekser insanlar açtır. Helal ve haram âdeta iç içe geçmiş, farkedilmeyecek bir tarza gelmiştir. Umu mi rızık ise, manen müşterektir. Yani her ne kadar bazıları geniş imkânlarla sahip de olsalar, özellikle böyle zor günlerde diğer insanların da bu mallarda hakkı vardır. Normal zamanlarda zekât miktarı mal, zengin kendi malı sayılmaz, fakirin onun malı içindeki hakkıdır. Kıtlık günlerinde ise zekât miktarının da fevkinde bir miktar, fakirlerin hakkı haline gelir. Dolayısıyla çoğu kimsenin aç yaşadığı bir ortamda, zengin kimse kendi keyfine göre yaşamaz ve yaşamamalıdır.

Büyük zatları anarken kullanılan ifadeler

İnsan, çok kapasiteli bir varlık olarak dünyaya gelir. İnsanın mahiyetinde hem iyilik hem de kötülük tohumları beraberce bulunur. Peygamberler, âlimler, salih kişiler müsbet yönlerini tekâmül ettirebilmiş kimselerdir. Böyle zatlardan bahsederken, onları saygıyla ve manevi konumlarına uygun unvanlarla anmak güzel bir geleneğimizdir. Bediüzzaman, “Sahabe-i Kiram Hazeratına ‘Radıyallahü Anh’ denildiğine binaen, başkalara da bu manada söylemek muvafık mıdır?” sorusuna cevap verirken bu konuyu şöyle ele alır:

Evet, denilir. Çünkü Rasûl-i Ekrem'in bir şiarı olan 'Aleyhissalâtü Vesselâm' kelâmı gibi Radıyallahü Anh terkibi sahabeye mahsus bir şiar değil, belki sahabe gibi veraset-i nübüvvet denilen velayet-i küb-rada bulunan ve makam-ı rızaya yetişen Eimme-i Erbaa, Şah-ı Geylanî, İmam Rabbanî, İmam Gazalî gibi zâtlara denilmeli. Fakat örf-ü ulemada sahabeye,

¹⁰⁹⁹ Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 141

Radıyallahu Anh; Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîne, Rahimehullah; onlardan sonrakilere, Gaferehullah ve evliyaya, Kuddise Sırruhu denilir.¹¹⁰⁰

“Aleyhissalâtü Vesselâm: Allah’ın salat ve selamı Onun üzerine olsun” ifadesi sadece Peygamber Efendimiz için kullanılır. Diğer peygamberlerden bahsederken ise “aleyhi’s-selam: Allah’ın selamı Onun üzerine olsun” denir. Ancak Peygamber Efendimiz yanında bir başka peygamber adı geçerse, peygamberimiz esas alınarak “Peygamberimize ve Ona salat ve selam olsun” anlamında “Alâ Nebiyyina ve Aleyhissalâtü Vesselâm” denir. Bediüzzaman, Hz. Yunus’tan bahsederken “Hazret-i Yunus İbni Metta Alâ Nebiyyina ve Aleyhissalâtü Vesselâm’ın münacatı, en azîm bir münacattır ve en mühim bir vesile-i icabe-i duadır” demesi böyle bir kullanımdır.¹¹⁰¹

Sahabeden bahsederken “Allah ondan razı olsun” anlamında “Radıyallahü Anh” denilir. Başka büyük zatlara da bu ifade kullanılabilir. Ancak ulemanın örfünde üstte metinde ifade edildiği üzere Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîne “Allah ona rahmet etsin” anlamında “Rahimehullah”; onlardan sonrakilere “Allah onu bağışlasın” anlamında “Gaferehullah” ve evliyaya “Sırrı (engin iç dünyası) tertemiz olsun” anlamında Kuddise Sırruhu denilir.

¹¹⁰⁰ Nursi, **Mektubat**, s. 279

¹¹⁰¹ Nursi, **Lem’alar**, s. 5

10. BÖLÜM: BEDİÜZZAMAN'IN FIKHÎ YÖNDEN TENKİD EDİLEN DURUMLARI

1-Hediye almaması

Hz. Peygamberin bize bildirdiği esaslardan biri “Hediyeleşin” emridir.¹¹⁰² İnsanların birbirlerine hediye vermeleri, aralarındaki muhabbeti artırır, bir sevgi toplumu meydana getirir. Hz. Aişe'nin anlattığına göre “Resulullah hediye kabul eder ve ona karşılıklıta bulunurdu.”¹¹⁰³

Bediüzzaman, Hz. Peygamberin sünnetine harfiyen riayet etmeye çalışan biri olmakla beraber, hediye kabul etmezdi. Onun bu tavrı, ilk bakışta yadırganabilir ve sünnete muhalif görülebilir. Ancak kendisinin bu konuda ciddi gerekçeleri vardır. İlgili gerekçeler zaviyesinden bakıldığında bu hareketinin ince bir hassasiyetten kaynaklandığı görülecektir. Nitekim Ömer Bin Abdülaziz de halifeliği döneminde hediye almazdı. Bir keresinde verilen hediyeyi almayınca “Hz. peygamber hediye kabul ederdi, (sen niye almıyorsun?)” diye soruldu. Şöyle cevap verdi: “Evet, O'na hediye idi, fakat bize rüşvettir.”¹¹⁰⁴

Gazali, bu cevabı şöyle yorumlar: O'na peygamberliği açısından yakın olmak isterlerdi. Bize ise emirliğimiz açısından yakın olmak isterler.¹¹⁰⁵

Bediüzzaman kendisinin hediye almamasını -özetle- şöyle gerekçelendirir:¹¹⁰⁶

¹¹⁰² Tirmizi, Vela ve'l-Hibe 6

¹¹⁰³ Buharî, Hibe 11; Ebu Davud, Büyü 87; Tirmizi, Birr 34

¹¹⁰⁴ Gazali, **İhyau Ulumi'd-Din**, Daru Sadır, Beyrut. 2000. II, 194

¹¹⁰⁵ Gazali, **İhya** II, 194

¹¹⁰⁶ Bkz. Nursi, **Mektubat**, s. 13-14

1-Dalalet yolunda gidenler, dinî ilimlerle meşgul olanları “bunlar ilmi kendilerine geçim vasıtası yapıyorlar” diye suçluyorlar. Hediye almak da bu babta değerlendirilebileceğinden buna fırsat vermemek lazımdır.

2-İslam'ı neşretme hususunda peygamberlere uymak gerekir. Onlar tebliğ görevlerine mukabil “**Benim ücretim ancak Allah'a aittir.**”¹¹⁰⁷ diyerek insanlardan bir ücret almamışlardır. Ayrıca Yasin Suresinde “**Uyun hidayet üzere olup sizden bir ücret istemeyenlere**”¹¹⁰⁸ denilmesi, bu meselede çok manidardır.

3-Hediyeleşmede hem verenin Allah namına vermesi, hem de alanın Allah namına alması esastır. Hâlbuki çoğu kere veren kendini mal sahibi görerek vermekte, alan da onu öyle zannederek hata etmektedir.

4- Tevekkül, kanaat ve iktisat öyle bir hazine ve bir servettir ki, hiçbir şey ile değişilmez. İnsanlardan hediye yoluyla mal edip o tükenmez hazine ve defineleri kapatmamak gerekir.

5- Herkesin hediyesi alınmaz. Bazı hediyeler insana zarar verir.

6- İbn-i Hacer “Salahat niyetiyle sana verilen bir şeyi, sâlih olmazsan kabul etmek haramdır” der. Kişinin kendini salih görerek olması sıkıntılı bir durumdur. Salih değilse de alması uygun düşmez.

Özet olarak verdiğimiz bu gerekçeler, Bediüzzaman'ın hediyeleri kabul etmemesini haklı göstermeye yetecek kuvvettedir. Onun hediye almaması -haşa- “**hediyeleşiniz**” hadisini devre dışı bırakmak değil, bulunduğu konum itibarıyla kendine has bir uygulamadır.

Bediüzzaman, iki hemşerisi olan Nuh Bey ve Molla Hamid'in hediyelerini kabul etmez, durumu kendilerine şöyle izah eder:

¹¹⁰⁷ Yunus, 72

¹¹⁰⁸ Yasin, 21

Mühim bir tüccar dostum otuz kuruşluk bir çay getirdi, kabul etmedim.

“İstanbul’dan senin için getirdim, beni kırma” dedi. Kabul ettim, fakat iki kat fiyatını verdim. Dedi: “Ne için böyle yapıyorsun, hikmeti nedir?”

Dedim: Benden aldığın dersi, elmas derecesinden şişe derecesine indirmemektir. Senin menfaatin için, menfaatimi terk ediyorum. Çünkü dünyaya tenezzül etmez, tama’ ve zillete düşmez, hakikat mukabilinde dünya malını almaz, tasannua mecbur olmaz bir üstad-dan alınan ders-i hakikat elmas kıymetinde ise; sadaka almaya mecbur olmuş, ehl-i servete tasannua muztar kalmış, tama’ zilletiyle izzet-i ilmini feda etmiş, sadaka verenlere hoş görünmek için riyakârlığa temayül etmiş, âhiret meyvelerini dünyada yemeğe cevaz göstermiş bir üstaddan alınan aynı ders-i hakikat, elmas derecesinden şişe derecesine iner. İşte sana manen otuz lira zarar vermekle, otuz kuruşluk menfaatimi aramak, bana ağır geliyor ve vicdansızlık telakki ediyorum. Sen madem fedakârsın; ben de o fedakârlığa mukabil, menfaatinizi menfaatime tercih ediyorum, gücenme!

O da bu sırrı anladıktan sonra kabul etti, gücenmedi. Ey Nuh Bey ve Hamid Kardeşlerim! Siz de gücenmeyiniz. Hem Nuh Bey, biliniz ki; şu zamanda o havalide vefadarane, şefkatkârane beni aramaklığınız öyle bir hediyedir ki, bunun gibi binler hediyeden kıymettardır. Hem size gönderdiğim risaleleri muhafaza etmek ve sahip çıkmak ve benim yerimde onları himaye etmek binler lira kıymetinde bana karşı büyük bir hediyedir. Çünkü netice-i hayatımı ve vazife-i vataniyemi ve o havalideki kardeşlerimin uhuvvet ve muhabbetlerine karşı borçlarımı eda eden o risalelere ciddi sahip çıkmak, tam muhafaza etmek ve ehline yetiştirmeye vasıta olmak öyle bir hediyedir ki; dünyevî hediyelerin binlerine mukabildir.

Hem emin olunuz ki; manevî zararım büyük olmasa idi Nuh Bey’in hatırını kırmayacaktım. Şimdiye kadar

Cenab-ı Hakk'a şükür hediyeleri kabul etmeğe mecbur olmadım ve şu zamanda ehl-i ilmin bir sebab-i sukutu olan tama'a girmeye ihtiyar benden selbedildi.

Hem eğer sizin hediyenizi kabul etseydim, çok zatların ya kalbi kırılacaktı veyahut elli senelik kaidem bozulacaktı.¹¹⁰⁹

2-Sakal bırakmaması

Bediüzzaman, hayatı boyunca sakal bırakmamıştır. Hâlbuki sakal bırakmak sünnettir. Erkek ile kadın arasındaki biyolojik farklılardan birisi, erkeğin sakallı olmasıdır. Hz. Peygamber “On şey fitrattandır” der ve bunlar arasında sakalı da sayar:

“Bıyığı kısaltmak, sakalı bırakmak, misvak kullanmak, buruna su çekmek, tırnakları kesmek, parmak aralarını yıkamak, koltuk altını temizlemek, etek tıraşı olmak, istinca ve istibra.”¹¹¹⁰

Peygamber Efendimizin yaşadığı toplumda Müslim'i ve gayri Müslim'iyle erkekler sakallıydı. Hatta XX. yüzyıla gelinceye kadar dünyanın hemen her yerinde erkeklerin genelde sakallı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak traş aletlerinin gelişmesi sebebiyle -başta Batı toplumlarında olmak üzere- pek çok erkek sakalını traş etti, bu akım zamanla Mısır gibi bazı İslam ülkelerini ve ülkemiz erkeklerini de etkiledi.

Bu meselede şu noktalara dikkat çekmek isteriz:

- Helal - haram meselelerinde kuvvetli bir delile dayanmadan zanna dayalı hüküm vermek asla uygun değildir. Kur'an şöyle bildirir:

“Dillerinizin uydurduğu yalanlara dayanarak ‘Şu helâldir, şu haramdır’ demeyin, yoksa Allah adına yalan uydurmuş olursunuz.”¹¹¹¹

¹¹⁰⁹ Nursi, **Barla Lahikası** - 122-123

¹¹¹⁰ Ebu Davud, Taharet 29; Müslim, Taharet, 56; Nesâî, Zinet, 1

¹¹¹¹ Nahl, 116

-Sakal bırakmanın en azından sünnet olduğunda asla bir şüphe yoktur. Hz. Peygamber sakal bıraktığı gibi, sakal bırakmaya teşvik de etmiştir.

-Her ne kadar sakal bazı mezheplerde farz olarak görül-müşse de, Kur'an'da böyle bir emir yoktur.

-Sakalı “dinin olmazsa olmazlarından” görmenin gün-ümüz şartlarında bir takım sıkıntıları beraberinde getireceği unutulmamalıdır.

-Farz olan bir meseleyi mubah seviyesine indirmek prob-lem olduğu gibi, sünnet olan bir meseleyi farz derecesinde görmek de bir problemdir.

Bediüzzaman meseleyi şöyle değerlendirir:

Sakal mes'elesi ise: Bu bir sünnettir, hocalara mah-sus değil. Bu millette yüzde doksan sakalsız olanların içinde küçükten beri sakalsız bulundum. Bu yirmi senedir bana resmî hücumlarda bazı arkadaşlarımla sakallarını kestirmeleriyle, benim sakal bırakmadı-ğım bir hikmet, bir inayet-i İlahiye olduğunu isbat etti. Eğer sakal olsaydı tıraş edilseydi, Risale-i Nur'a büyük bir zarardı. Çünkü ölecektim, dayanamayacaktım. Bazı âlimler “Sakalı tıraş etmek caiz değildir” demişler. Muradları sakalı bıraktıktan sonra tıraş et-mek haramdır demektir. Yoksa hiç bırakmayan, bir sünneti terketmiş olur. Fakat bu zamanda, dehşetli pek çok günah-ı kebireden çekinmek için, bu terk-i sünnete mukabil, Risale-i Nur'un irşadıyla, yirmi sene haps-i münferid hükmünde işkenceli bir hayat geçirdik; inşallah o sünnetin terkinde bir kefarettir.¹¹¹²

Dinin furuatında -özellikle günümüz şartlarında- tartış-malara girmek, hem zaman kaybı, hem de -tabir yerindeyse- kan kaybıdır. Bediüzzaman, âlim bir zatın kendisinin sakal bırakmamasını tenkidi münasebetiyle şu kıymetli değerlen-dirmelerde bulunur:

¹¹¹² Nursi, **Emirdağ Lâhikası - I**, s. 48

Mesleğimiz, sırr-ı ihlasa dayanıp, hakaik-i imaniye olduğu için; hayat-ı dünyaya, hayat-ı içtimaiyeye mecbur olmadan karışmamak ve rekabet ve tarafgirliğe ve mübarezeyle sevkeden hâlâttan tecerrüt etmeğe mesleğimiz itibariyle mecburuz. Binler teessüf ki; şimdi müthiş yılanların hücumuna maruz biçare ehl-i ilim ve ehl-i diyanet, sineklerin ısırması gibi cüz'î kusurâtı bahane ederek birbirini tenkidle yılanların ve zındık münafıkların tahribatlarına ve kendilerini onların eliyle öldürmesine yardım ediyorlar. Gayet muhlis kardeşimiz Hasan Âtîf'ın mektubunda, bir ihtiyar âlim ve vaiz, Risale-i Nur'a zarar verecek bir vaziyette bulunmuş. Benim gibi binler kusurları bulunan bir biçarenin, ehemmiyetli iki mazeretine binaen, bir sünneti (sakal) terkettiğim bahanesiyle şahsımı çürütüp, Risale-i Nur'a ilişmek istemiş.

Evvelâ: Hem o zât, hem sizler biliniz ki: Ben, Risale-i Nur'un bir hizmetkârıyım ve o dükkânın bir dellâlıyım. O ise (Risale-i Nur), Arş-ı A'zam'la bağlı olan Kur'an-ı Azîmüşşan ile bağlanmış bir hakikî tefsiridir. Benim şahsımdaki kusurat, ona sirayet edemez. Benim yırtık dellâllik elbisem, onun bâki elmaslarının kıymetini tenzil edemez.

Sâniyen: O vaiz ve âlim zata benim tarafımdan selâm söyleyiniz. Benim şahsıma olan tenkidini, itirazını başım üstüne kabul ediyorum. Sizler de, o zâtı ve onun gibileri münakaşa ve münazaraya sevketmeyiniz. Hatta tecavüz edilse de beddua ile de mukabele etmeyiniz. Kim olursa olsun, madem imanı var, o noktada kardeşimizdir. Bize düşmanlık da etse, mesleğimizce mukabele edemeyiz. Çünkü daha müthiş düşman ve yılanlar var.

Hem elimizde nur var, topuz yok. Nur kimseyi incitmez, ışığıyla okşar. Ve bilhassa ehl-i ilim olsa, ilimden gelen enaniyeti de varsa, enaniyetlerini tahrik etmeyiniz. Mümkün olduğu kadar، **وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا** düsturunu rehber ediniz.

...Biz, değil onlar gibi ehl-i diyanet ve tarıkata mensup Müslümanlar, şimdi bu acip zamanda, imanı bulunan ve hattâ fırak-ı dâleden bile olsa onlarla uğraşmamak ve Allah'ı tanıyan ve âhireti tasdik eden, Hristiyan bile olsa, onlarla medar-ı niza' noktaları medar-ı münakaşa etmemeyi; hem bu acip zaman, hem mesleğimiz, hem kudsî hizmetimiz iktiza ediyor.¹¹¹³

Günümüzde hemen her cepheden İslam'a saldırı vardır. İslam'ın inançla ilgili esaslarına yapılan saldırılar “müthiş yılanların hücumu” gibidir. Sakal gibi fûruatla ilgili bazı meseleleri farklı yorumlamalardan dolayı meydana gelen tartışmalar ise “sineklerin ısırması” gibidir. Yılanların hücumuna mukabele etmek, elbette ve elbette sineklerin ısırmasına karşı savunma yapmaktan önceliklidir ve öncelikli olmalıdır.

Sembolik bir anlatımla denilir ki: Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethederken, papazlar Ayasofya'da toplanmışlar, meleklerin dişi mi yoksa erkek mi olduğunu tartışarak netleştirmeye çalışmışlar! Fûruatı esasat yerine koyup kıyasıya tartışarak benzeri bir duruma düşmek büyük bir gaffet olur.

Dinin bu tür fûruatını dinin esaslarının önüne geçirip tartışan, kamuoyunu böyle meselelerle meşgul edenler hemen her devirde olmuştur ve öyle görülüyor ki olmaya da devam edecektir. Bediüzzaman bunlara mukabil “O zâtı ve onun gibileri münakaşa ve münazaraya sevketmeyiniz” diyerek önemli bir esası nazara verir. Bunu Rahmanın seçkin kullarının bir özelliğini nazara veren şu âyetle teyid eder. **“Onlar uygunsuz bir şeye maruz kaldıklarında güzellikle geçip giderler.”**¹¹¹⁴

Bediüzzaman'ın bu mektubunda nazara verdiği esaslar, **“ehemmi mühimme tercih”** şeklinde hülasa edilebilir. Yani ‘daha önemli’ olan, ‘önemli’ olana tercih edilir. Sakal elbette sünnettir ve önemlidir. Ama hayatta sakaldan daha önemli durumlar vardır. Bir Müslüman sakal bırakmadığında veya

¹¹¹³ Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 245-246

¹¹¹⁴ Furkan, 72

bulduğu şartlar itibarıyla bırakmadığında bir sünneti terketmiş veya yerine getirememiş olur. Ama öte yandan dinin inanç esasları vardır, günümüzde terke maruz kalmış farzlar vardır. Bunlar elbette ve elbette dinin sünnetlerinden çok daha önemlidir ve önceliklidir.

3-Evlenmemesi

Hz. Peygamber evlilikle ilgili şöyle der:

“Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”¹¹¹⁵ Yani sünnet olan, nikâh yoluyla beraber olmaktır. Evliliği bırakıp gayri meşru beraberliğe yeltenen kimse Onun yolundan yüz çevirmiş olur.

Bediüzzaman evlenmemiştir. Onun bu yönü bazılarınca hem hayatında hem de vefatından sonra tenkit konusu olmuştur. Kendisi buna şöyle cevap verir:

“Neden sünnet-i seniyyeye muhalif olarak mücerret kaldın?” **sualine bir cevaptır**

Birincisi: Kırk seneden beri gayet dehşetli bir zındıka hücumu karşısında, her şeyini feda edecek hakikî fedakârlar lâzım geldiği bir zamanda, Kur'an-ı Hakîm'in hakikatine, değil dünya saadetimi, belki lüzum olsa âhiret saadetimi dahi feda etmeye karar verdim. Değil bir sünnet olan muvakkat dünya zevcelerini almak, belki bu dünyada on huri de bana verilse idi bırakmaya mecburdum ki, ihlas-ı hakikî ile hakikat-ı Kur'aniyyeye hizmet edebileyim. Çünkü bu dehşetli dinsizlik komiteleri, öyle dehşetli hücumları ve desiseleri yapıyorlardı ki, bunlara karşı gelmek için a'zamî fedakârlık yapmak ve harekât-ı diniyesini rıza-i İlahî'den başka hiç bir şeye âlet yapmamak lâzım geliyordu.

Biçare bir kısım âlimler ve ehl-i takva insanlar, çoluk-çocuğunun maişet derdi için bid'alara fetva verdiler veya taraftar göründüler. Hususan din derslerini

¹¹¹⁵ Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4; Dârimî, Nikâh, 3

kaldırıp Ezan-ı Muhammedî'yi kaldırmak gibi dehşetli hücumlara karşı, a'zamî fedakârlık ve a'zamî sebat ve metanet ve herşeyden istiğna etmek lüzumu karşısında, ben bir sünnet-i seniye olan evlenmek âdetini terkettim ki; tâ çok haramlara girmeyeyim ve çok vacipleri ve farzları yapabileyim. Bir sünnet yüzünden yüz günaha girilmez. Çünkü o kırk sene zarfında bir tek sünneti yerine getiren bazı hocalar, on kebaire ve haramlara girmeye, bir kısım sünnet ve farzları bırakmaya kendilerini mecbur bildiler.

Saniyen: Âyet-i kerimede **فَانْكُحُوا مَا طَابَ لَكُمْ** ve hadîs-i şerifteki **تَنَآكُحُوا تَكَاتُرُوا** gibi emirler emr-i daimî ve vücubî değildirler. Belki istihbabî ve sünnet emirleridir. Hem şartlara bağlıdır. Hem de herkes için her vakit değildir.

Hem de **لَا زُهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ** “Ruhbaniyet İslâmiyette yoktur.” manası, ruhbanîler gibi tecerrüt merduddur, hakikatsizdir, haramdır demek değildir. Belki **حَيْرٌ** **النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ** hadîsinin sırrı ile hayat-ı içtimaîye hizmet etmek için, içtimaî bir âdet-i İslâmiyeye terviçtir. Yoksa selef-i sâlihînden binlerle ehl-i hakikat inzivaya, mağaralara muvakkaten girmişler. Dünyanın fânî müzeyyenatından istiğna ve tecerrüt etmişler; ta ki hayat-ı ebediyelerine tam hizmet etsinler. Madem şahsî ve hususî kemalât-ı bâkiyesi için dünyayı terkeddenler, selef-i sâlihînden çok var. Elbette hususî değil, küllî ve umumî olarak çok biçarelerin saadet-i bâkiyeleri için ve dalalete düşmemeleri ve imanlarını takviye edip kurtarmaları için ve hakikat-ı Kur'aniye ve imaniyeye tam hizmet etmek ve hariçten gelen, dâhilde çıkan dinsizlere karşı dayanmak için, zâil ve fânî dünyasını terketmek, elbette sünnet-i seniye muhalefet değil; belki hakikat-ı sünnete mutabakattır. Ve Sıddık-ı Ekber'in “Cehennemde vücudum büyüsün, tâ ehl-i imana yer bulunmasın.” diye fedakârlıkta a'zamî sadakatın bir zerresini kazanmak fikriyle, biçare Said bütün ömründe tecerrüdü, istiğnayı ihtiyar etmiş.

Salisen: Risale-i Nur'un talebelerine "Başkaları evleniyorlar, siz tezevvüçten vazgeçiniz" denilmemiş, denilmez. Fakat talebeler birkaç tabakadır. Bir tabakanın hakikî ihlası kaybetmemek ve hakikî fedakârlık ve a'zamî bir sadakat taşımak için, dünya ihtiyaçlarına mümkün olduğu kadar ömrünün muvakkat bir kısmında bağlanmaması bu zamanda lâzım geliyor. Eğer hizmet-i Kur'aniye ve imaniyede yardımcı bir hanım bulsa alır. Hizmetine zarar vermez. Lillahilhamd bu neviden çok Nur talebeleri var, zevceleri onlardan geri kalmıyorlar. Belki kadınlardaki şefkatten gelen ücretsiz fitrî kahramanlık ve hakikî ihlas cihetiyle zevcinden daha ileri gidebilir. Nur talebelerinin yetişmiş kısımlarından ekserisi evlenmişler, bu sünneti yerine getirmişlerdir. Risale-i Nur onlara der ki: Haneniz bir küçük Medrese-i Nuriye, bir mekteb-i irfan olsun ki; bu sünnet tam yerine gelsin. Sünnet-i seniyenin meyvesi olan çocuklar âhirette size şefaathçi olsunlar. Dünyada da iman dersini alıp size hakikî evlat olsunlar. Yoksa bu otuz senede kısmen olduğu gibi, o çocuklara yalnız terbiye-i medeniye verilse, bir cihette o çocuklar dünyada faidesiz ve âhirette davacı olarak "Ne için imanımı kurtarmadınız?" diyeceklerinden peder ve validelelerini mahzun etmek, sünnet-i seniyenin hikmetine münafî olur.¹¹¹⁶

Onun bu uzun cevabında aşağıdaki noktalar dikkat çekmektedir:

-Evlilik farz değil, sünnettir. Evlenmeyen biri sünneti terk etmiş olur. Peygamberlerden de Hz. İsa ve Hz. Yahya gibi evlenmeyenler vardır. Keza Zemaşşeri, Taberi, Nevevi, İbn Teymiye ve Seyyid Kutub gibi önemli İslam âlimleri evlenmişlerdir.

-Onu evlenmekten alıkoyan, her şeyden önce, İslam'a bu derece yoğun hücumun olduğu bu zamanda dine hizmet

¹¹¹⁶ Nursi, **Hanımlar Rehberi**, s. 25-29

etmek gayesi olmuştur. Evli olarak da elbette hizmet edilebilir ve edilmektedir. Ama o, adanmış bir ruhla her şeyiyle hizmet edebilmek için bu yolu seçmiştir.

-“**..Hoşunuza giden kadınlarla evlenin**”¹¹¹⁷ âyetinde ve “**evlenin, çoğalın**”¹¹¹⁸ hadisinde geçen emir, vücup değil mubahlık bildirir. Yani, “evlenebilirsiniz” demektir. Hem evliliğin de şartları vardır.

“**İslam'da ruhbanlık yoktur**”¹¹¹⁹ denilmesi “evlenmemek ruhbanların âdetidir, İslam'da yoktur” anlamına gelmez. Bundan murat, “**İnsanların hayırlısı onlara faydalı olandır**”¹¹²⁰ hadisinin sırrı ile insanları toplum hayatına katkı sunmaya bir teşviiktir. Yoksa önceki devirlerde de nice salih kimseler ve hakikat ehli zatlar inzivaya çekilmişler, hayatlarının bir kısmını mağarada geçirmişlerdir.

-Bediüzzaman, talebelerine “Başkaları evleniyorlar, siz tezevvüçten vazgeçiniz” dememiştir. Onlara söylediği şu olmuştur: “*Haneniz bir küçük Medrese-i Nuriye, bir mekteb-i irfan olsun ki; bu sünnet tam yerine gelsin. Sünnet-i seniyenin meyvesi olan çocuklar âhirette size şefaatçi olsunlar. Dünyada da iman dersini alıp size hakikî evlat olsunlar.*”

Üniversitedeki derslerimden birinde bir öğrencim şöyle bir soru sormuştu: Hocam, bazıları “dine hizmet edeceğiz” diyerek hayatlarını vakfediyorlar, evlenmiyorlar. Bu durum sünnete muhalif değil mi?

Cevaben şöyle dedim: Hayır, değil. Bu bir tercihtir. Nitekim Hz. Peygamberin ahabından da Ashab-ı Suffa böyle bir hayatı seçmişti. Niyetine uygun bir şekilde yaşıyor ve kendini İslam'a hizmete verebiliyorsa bir problem yoktur. Ama siz evlenin, bu

¹¹¹⁷ Nisa, 3

¹¹¹⁸ Beyhakî, VII, 81; İbn Mâce, Nikâh, 1

¹¹¹⁹ İbn Hanbel, VI, 226

¹¹²⁰ Aclûnî, II, 463; Münâvî, III, 481, hadis no: 4044.

sünneti yerine getirin. Ancak şunu göz ardı etmeyin: Çocuklarınızı yetiştirirken öylelerinin desteğine muhtaç olacak, “iyi ki bazıları kendini her şeyiyle İslam’a hizmete vermiş” diyeceksiniz!

4-Cumaya gelmemesi

Bediüzzaman'ın Cumaya gelmemesi, hayatının sürgün yıllarına ait bir durumdur. O dönemde zaman zaman Cuma'ya katılmamış, evinde öğle namazını eda etmiştir. Ancak bu “Türkiye dâru'l-harbtir, burada Cuma namazı kılınmaz” gibi bir görüşten kaynaklanmış bir hareket değildir. Kendisine bu mesele sorulduğunda şöyle cevap verir:

Evvelâ: Ben Şafîyim; Şafîî Mezhebinde Cumanın bir şartı; kırk adam imam arkasında Fatiha okumaktır. Daha başka şartlar da var. Onun için burada bana Cuma farz değil. Ben, mezheb-i A'zamîyi takliden, bazan sünnet olarak kılıyordum.

Sâniyen: Yirmi senedir haksız olarak beni insanlarla görüştürmekten men'ettikleri için, -hem bu âhirde, resmen dört ay evvel perde altında insanlarla temas ettirmemek için tenbihat olmuş- hem yirmibeş senedir ben münzevi yaşadığım için, kalabalık yerlerde huzur bulamıyorum ve herkesin arkasında mezhebimce iktida edip namaz kılamıyorum ve okumakta yetişemiyorum ve daha Fatiha'nın yarısını okumadan, imam rükûa gidiyor. Bizde Fatiha okumak farzdır.¹¹²¹

Bediüzzaman, cevabında Şafîî mezhebinden olmasını nazara vermektedir. Bulunduğu ortamda (Emirdağ'da) bu mezhebe göre Cumanın şartları gerçekleşmediğinden gitmediği zamanlar olmuştur. Gittiğinde de Hanefî mezhebine niyetlenerek Cumayı kılmıştır.

Bir de meseleyi daha net anlayabilmek için 1930 ve 1940'lı yıllarda Cuma namazının durumunu bilmekte fayda vardır.

¹¹²¹ Nursi, **Emirdağ Lahikası-I**, s. 48

Kendisinin aşağıdaki mektubunu da bu zaviyeden değerlendirmek gerekir:

Sakın hocaların Cuma ve cemaatlerine ilişmeyiniz. İştirak etmeseniz de, iştirak edenleri tenkit etmeyiniz. Gerçi İmam Rabbanî demiş ki: “Bid’a olan yerlere girmeyiniz.” Maksudı, sevabı olmaz demektir; yoksa namaz battal olur değil. Çünkü selef-i sâlihînden bir kısmı, Yezid ve Velid gibi şahısların arkasında namaz kılmışlar. Eğer mescide gidip gelmekte kebaire maruz kalırsa, halvethanesinde bulunması lâzımdır.¹¹²²

Öyle anlaşılıyor ki, o günlerin şartlarında beş vakit namazını düzgün kılanlardan bir kısmı da “camiler siyasete âlet ediyor” diyerek Cuma ve cemaatten geri kalmışlardır.

Yezid ve Velid, zulümleriyle öne çıkan iki Emevi halifesidir. O günün uygulamasında Cumayı bizzat halife kıldırıldığı cihetle bu ikisi de Cumada ümmetin önünde imam olmuşlar, minbere çıkıp hutbe okumuşlardır. O devirdeki kâmil, salih zatlardan niceleri “İyi ve kötü (müttakî ve günahkâr) her Müslümanın arkasında namaz kılınız.”¹¹²³ hadisi mucibince fitneye sebebiyet vermemek için onların arkasında namaz kılmışlar ve toplumun selameti için sabretmişlerdir.

5- “Mukabele-i bilmissil kaide-i zâlimânesiyle...” ifadesi

Bediüzzaman, bir lahika mektubunda şöyle der:

“Risale-i Nur’daki şefkat, vicdan, hakikat, hak, bizi siyasetten men’etmiş. Çünkü masumlar belaya düşerler, onlara zulmetmiş oluruz. Bazı zâtlar bunun izahını istediler. Ben de dedim:

Şimdiki fırtınalı asırda gaddar medeniyetten neş’et eden hodgâmlık ve asabiyet-i unsuriye ve umumî

¹¹²² Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 247

¹¹²³ Ebû Dâvûd, Salât, 64, Cihâd, 35

harbden gelen istibdadat-ı askeriye ve dalaletten çıkan merhametsizlik cihetinde öyle bir eşedd-i zulüm ve eşedd-i istibdadat meydan almış ki, ehl-i hak hakkını kuvvet-i maddiye ile müdafaa etse, ya eşedd-i zulüm ile, tarafgirlik bahanesiyle çok biçareleri yakacak, o halette o da elzem (daha zalim) olacak ve mağlup kalacak. Çünkü mezkûr hissiyatla hareket ve taarruz eden insanlar, bir-iki adamın hatasıyla yirmi-otuz adamı, âdi bahanelerle vurur, perişan eder. Eğer ehl-i hak, hak ve adalet yolunda yalnız vurana vursa, otuz zayıata mukabil yalnız biri kazanır, mağlup vaziyetinde kalır. Eğer mukabele-i bilmisil kaide-i zalimanesiyle, o ehl-i hak dahi bir-ikinin hatasıyla yirmi-otuz biçareleri ezseler, o vakit hak namına dehşetli bir haksızlık ederler.”¹¹²⁴

Gerçi metnin tamamı bir bütün olarak dikkatle okunduğunda herhangi bir problem görülmemektedir. Mektupta mukabele-i bilmisil adı altında “bir-iki adamın hatasıyla yirmi-otuz adamı, âdi bahanelerle vurmak, perişan etmek” gibi yapılan haksızlıklara dikkat çekilmektedir. Ancak bu mana ifade edilirken “**Mukabele-i bilmisil kaide-i zâlimânesiyle...**” denilmesi, ister istemez konuya az çok vakıf olanlarda bazı istifhamlara yol açmaktadır.

Mukabele-i bilmisil, misliyle mukabele demektir, bir nevi meşru müdafaa hakkıdır. Mesela kötü söz söyleyene benzeri şeyler söylenebilir, vurana vurulabilir. -Ölçüyü aşmamak şartıyla- dinde bunun yeri vardır. Mesela Kur'an şöyle bildirir:

“**Hürmetler** (dokunulmazlıklar, saygı gösterilmesi gereken şeyler) **kısasa tabidir. Artık kim size haddi aşarsa (saldırırsa), siz de size yaptığının aynıyla ona haddi aşın**

¹¹²⁴ Nursi, **Şualar**, s. 291

(yaptığının misliyle cezalandırın) **ve Allah'a karşı gelmekten sakının. Bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir.**"¹¹²⁵

Âyet, Hudeybiye Antlaşması öncesinde Müslümanların Mekke'ye umre için gitmelerinin engellenmesi üzerine inmiştir. Yani "Onlar haram ayın hürmetini çiğneyerek sizi Mescid-i Harama girmekten alıkoydular, siz de onlara misilleme yapın."

"Bir seyyienin karşılığı, ona denk bir seyyiedir (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez."¹¹²⁶

Yapılan bir kötülüğe misliyle, yani ona denk bir fiille karşılık verilir. Ancak, din bir yönüyle kurallar manzumesidir. Küllî kaideler uygulanırken kuralın genel olmasından yola çıkıldığında zaman zaman suiistimaller olabilmektedir. Mesela "zaruretler haramı helal kılar" hükmünden hareketle "günümüz şartlarında faiz çok yaygın, zaruret halini almış bir durumda, öyleyse ben de faiz alıp verebilirim" diye düşünmek, sınırı aşmak olur.

Benzeri bir şekilde, mukabele-i bilmisil kaidesinin hem adilane hem de zalimane kullanımı söz konusudur. Bediüzzaman'ın ifadesi, bunun zalimane kullanımıyla ilgilidir.

Adilane kullanımına şunları misal verebiliriz:

- Hz. Ömer, zimmîden yirmide bir oranında vergi alınmasını düşünmektedir. Civardaki gayri Müslim devletlerin Müslüman tüccardan onda bir oranında vergi aldıklarını öğrenince, onlardan aynı oranda vergi alınmasını emreder.¹¹²⁷

-Devletler hukukunda vatandaşınızdan vize isteyen devlet siz de vize talebinde bulunur, size ambargo uygulayana siz de ambargo uygularsınız.

¹¹²⁵ Bakara, 194

¹¹²⁶ Şûra, 40

¹¹²⁷ Bkz. Ahmet Özel, "Mukabele-i bilmisil" md. DİA, XXXI, 106

Zalimane kullanımına ise şunları misal verebiliriz:

-Savaş meydanında **müsle** tabir edilen kulak, burun kesmek gibi taşkınlıklara misliyle mukabelede bulunmak.

Şu olay, buna güzel misaldir: Abdullah Bin Âmir, bir savaş sonrasında Hz. Ebubekir'e bir düşman liderinin başını getirir. Hz. Ebubekir bunu hoş karşılamaz. Abdullah, onların da Müslümanlara böyle yaptığını söyleyince şöyle der: "Farslar'ı ve Bizanslılar'ı mı örnek alacağım."¹¹²⁸

-Zalim bir topluluk, başka bir topluluğun çocuklarını katletmişse, ceza olarak onların çocuklarını öldürmek.

Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatında anlatılan şu durum, meselemizi güzel izah etmektedir:

O muharebeler esnasında, Ermeni fedaileri bazı yerlerde çoluk çocuğu kesiyorlardı. Buna karşı Ermenilerin çocukları da bazan öldürülüyordu. Bediüzzaman'ın bulunduğu nahiyeye binlerle Ermeni çocuğu toplanmıştı. Molla Said askerlere: "Bunlara ilişmeyiniz!" diye emretti. Daha sonra bu Ermeni çoluk çocuğunu serbest bıraktı; onlar da, Rusların içerisindeki ailelerinin yanına döndüler. Bu hareket Ermeniler için büyük bir ibret dersi olup, Müslümanların ahlâkına hayran kalmışlardı. Bu hâdise üzerine, Ruslar bizi istilâ ettiklerinde, fedai komitelerin reisleri Müslüman çoluk çocuğunu kesmek âdetini bırakıp, "Madem Molla Said bizim çoluk çocuklarımızı kesmedi, bize teslim etti; biz de bundan sonra Müslümanların çocuklarını kesmeyeceğiz" diye ahdettiler.¹¹²⁹

Mukabele-i bilmisilin uygulanmasında, dinin öngördüğü şu kaidelerin nazara alınması gerekir. Yoksa mukabele-i bilmisil yapayım derken zulme düşme riski olacaktır:

¹¹²⁸ Beyhaki, IX, 132

¹¹²⁹ Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s. 110-111

1- “Zarar verme ve zarara zararla mukabelede bulunma yoktur.”¹¹³⁰

2-”Zarar izâle olunur.”¹¹³¹

3-”Bir zarar kendi misliyle giderilemez.”¹¹³²

Bu kaidelerden birincisi hadis, diğer ikisi ise Mecellenin hükümleridir. Meselâ birisi komşusunun camını kırsa, ceza olarak onun camını kırmak uygun değildir. Kırılan camın tazmin ettirilmesi gerekir. Birisi borcunu ödemedi ise, bunun bedeli onu öldürmek veya öldürtmek olamaz. Meşru çerçevede borcun telafisine gayret göstermek gerekir.

Öte yandan, Bediüzzaman'ın mukabele-i bilmisil ile ilgili bu ifadesi, kısas cezalarını kişinin kendisi uygulaması yönünden de ele alınabilir. Kısas, devlet eliyle uygulanır. Bir kimse kendisi kısas uygulamaya kalkarsa toplumda kaos ve kargaşa meydana gelir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da zaman zaman meydana gelen kan davaları bunun bir şahididir.

6- İctihadları semavî görmesi

İslam Hukuku, menşesinde semavî, fûriyatında beşerîdir. Yani onun hükümleri Kur'ana dayanır, Kur'an ise semavidir. Ancak onda Kur'an ve onun açıklaması hükmünde olan hadislerde yer almayan hükümler de vardır. Bu hükümler Kur'ana dayanması itibarıyla semavî, müçtehit zatların içtihadıyla meydana geldiği için de beşerî bir karakter arzeder. Bediüzzaman, bu meselede şöyle der:

Şeriat semaviyedir ve içtihadat-ı Şer'iyeye dahi, onun ahkâm-ı mestûresini izhar ettiğinden semaviyedirler.¹¹³³

¹¹³⁰ İbn Mace, Ahkâm, 17

¹¹³¹ Mecelle, 19. Madde

¹¹³² Mecelle, 24. Madde

¹¹³³ Nursi, **Sözler**, s. 482

Bediüzzaman, bu değerlendirmesinde Kur'anın örtülü hükümlerini açığa çıkarmaları yönünden müçtehitlerin içtihatlarını da semavî kabul etmektedir. Mesela Kur'an "**tayyibatın:** temiz-hoş yiyeceklerin **helal kılındığını, habisatın:** çirkin-nahoş yiyeceklerin **ise haram kılındığını**" bildirir.¹¹³⁴ Âyetin bu genel ifadesinden hareketle domates yemenin helal, sinek yemenin ise haram olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu hükümler -her ne kadar açıktan Kur'an âyetlerinde yer almasa da- örtülü bir şekilde onun genel hükümlerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, bunların helal ve haram olması semavî olan Kur'anın hükmü gibidir.

Eğer belli bir çerçevede anlaşılmazsa Bediüzzaman'ın üstteki cümlesi, bazı risale okuyucularını müçtehitlerin içtihatlarının tümüyle semavî olduğu sonucuna vardırabilir. Bu ise beraberinde bir kısım sıkıntılar meydana getirir. Mesela Şafî mezhebiyle Hanefî mezhebi deniz ürünlerinin yenilmesi konusunda farklı içtihatlarla sahiptir. Bu hükmü içtihat hükmü olarak görmek yeterlidir. Yoksa hiç ayırım yapmadan bütünüyle semavî görüldüğünde aynı meselede birbirine zıt iki semavî hüküm olduğunu kabullenmek gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Müşahhas bir misalle ifade edecek olursak, Şafî mezhebinde midye helal iken, Hanefî mezhebinde ise helal olmayacaktır.

Deniz ürünlerinin yenilebilmesi konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı şu açıklamayı yapmıştır:

"...Bütün âlimlere göre balık türleri helaldir. Balık dışındaki ürünler, Hanefî âlimler tarafından helal kabul edilmiştir. Mâlikî, Şafî ve Hanbelî âlimleri ise Mâide Sûresinin 96. âyetindeki "deniz avı" ifadesinin kapsamlı oluşunu ve Hz. Peygamber'in, "Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir"¹¹³⁵ ifadesine dayanarak, deniz ürünlerinin yenilmesi hususunda oldukça geniş bir yaklaşım ortaya koymuşlardır.

¹¹³⁴ A'raf, 157

¹¹³⁵ Ebû Dâvud, "Tahâret", 41

Mâlikî ve Hanbelî âlimlere göre, deniz hayvanları prensip olarak helaldir. Ancak timsah gibi yırtıcı hayvanlar helal değildir.

Şâfiî mezhebinde ise; aslen suda yaşadığı halde karada da yaşayabilen kurbağa, yengeç, kaplumbağa ve su yılanı gibi hayvanlar habis ve zararlı oldukları için helal değildir. Bunların dışında kalan midye, kalamar, ıstakoz, karides gibi deniz ürünlerinin yenmesi ise helaldir.”¹¹³⁶

Bu bağlamda aşağıda sunulan bilgiler meseleyi daha sağlıklı değerlendirmeye vesile olacaktır:

İmam Malik, bir mesele hakkında içtihat ettiğinde şu âyetin ibarelerini kullanarak kendi ulaştığı bu sonucun zann-ı galibe dayalı bir hüküm olduğuna dikkat çekerek:¹¹³⁷

“Biz ancak bir zan içindeyiz. Yakinen bilenlerden değiliz.”¹¹³⁸

Bundaki incelik şudur: Bir müçtehit, âyet veya hadisten hareketle bir sonuca vardığında aslında isabet etmemiş de olabilir. Böyle olunca, kendisinin vardığı sonuç herkesi bağlayıcı bir hüküm taşımaz. O, bütün gayretini kullanıp doğruya ulaşmaya çalışır. Vardığı nihai sonuca göre amel etmek ve sorulduğunda ona göre cevap vermek durumundadır. Fakat kendi ulaştığı sonucu gerçeğin ta kendisi olarak görmek uygun değildir. Zira gerçek, daha farklı olabilir.

Hız. Peygamber, din ile içtihadı net bir şekilde birbirinden ayırmıştır. Mesela, komutanı Büreyde'ye düşmanı kuşattıklarında nasıl hükmedeceğini sorar. Büreyde, “onları Allah'ın hükmüne çağırırım” deyince, şu hatırlatmayı yapar:

¹¹³⁶ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/987/yengec--istakoz--karides--kalamar--midye--kurbaga-vs--gibi-deniz-urunleri-yenir-mi-?enc=QisAbR-4bAkZg1HimMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>

¹¹³⁷ İbn Kayyim, I, 35.

¹¹³⁸ İbn Kayyim, I, 35. İktibas edilen âyet, Casiye, 32. âyettir.

“Böyle deme. Onlar hakkında Allah'ın hükmüne isabet edip etmediğini bilemezsin. Lakin onları senin ve arkadaşlarının hükmüne davet et.”¹¹³⁹

Hiz. Ömer bir gün minberde şöyle der: “Ey insanlar! Rey (görüş, içtihad) ancak Peygamberden isabetli olur. Çünkü Allah O'na gerçeği göstermiştir. Bizden sadır olan rey ise, bir zan ve tekellüftür.”¹¹⁴⁰

Hiz. Ömer'in kâtibi, onun bildirdiği bir hükmü yazarken “Bu, emiru'l- mü'minin Ömer'e Allah'ın gösterdiği reydir” şeklinde bitirince, Hiz. Ömer müdahale edip şöyle der: “Böyle yazma! Lakin ‘bu emiru'l- mü'minin Ömer'in reyidir’ yaz.”¹¹⁴¹

Fukahadan biri İmam Azama sorar: “Bu, kendisinde asla bir şek olmayan nihai bir sonuç mudur?” İmam Azam şu cevabı verir: “Bilmiyorum, belki de hiç şeksiz batılın ta kendisidir.”¹¹⁴²

7- Mezheblerin tevhidini desteklememesi

Mezheblerin tevhiidi, onları ortadan kaldırıp bütün Müslümanların tek mezhep üzere amel etmelerini sağlamaktır. Bu, ilk bakışta parlak bir fikirdir ve insana hoş gelebilir. Ama uygulama noktasında ayakları yere sağlam basmamakta ve hayatta bir karşılığı bulunmamaktadır. Bediüzzaman, bunu hayatın realitelerine ters bularak şöyle demiştir:

...Eğer beşerin ekseriyet-i mutlakası bir mekteb-i âlînin talebesi gibi, bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyeyi giyse, bir seviyeye girse; o vakit mezhepler tevhid edilebilir. Fakat bu hal-i âlem, o hale müsaade etmediği gibi, mezahib de bir olmaz.¹¹⁴³

¹¹³⁹ İbn Kayyim, I, 31

¹¹⁴⁰ İbn Kayyim, I, 43

¹¹⁴¹ İbn Kayyim, I, 31-32

¹¹⁴² Ebu Zehra, II, 79

¹¹⁴³ Nursi, **Sözler**, s. 485. Ayrıca bkz. **Sözler**, s. 719

dir. Dış düşmanların hücumunda ülke içindeki münakaşaları bırakmalıdır. Ayrıca hak yolun yolcuları olan Müslüman kardeşlerini sukuttan ve zilletten kurtarmayı en birinci ve en mühim bir uhrevi görev bilmelidir.

Üstteki pasajın son kısmında yer alan “...meslektaşlarınızla ve dindaşlarınızla ittifak ediniz.. yani, ihtilafa düşmeyiniz” ifadeleri, ittifakın pek de bilinmeyen bir yönünü ortaya koyar. Yani ihtilafa düşmemek de bir ittifaktır. Yoksa herkesin diğer tarafın görüşüne katılmasını beklemek kuru bir hayaldir. Çünkü ihtilafı konularda meselelerin tarafları bir araya geldiklerinde -genellikle- hakkı araştırmak ve bulmak yerine kendi görüşlerinin hak olduğunu sunmaya çalışırlar. Bu tür toplantılardan çok da verim alındığı söylenemez. Bunun yerine farklılıkları kabullenmek hem daha gerçekçi, hem de daha uygulanabilir ve daha faydalı olacaktır. Tecrübî olarak yaşanmış şu olay, bu manaları teyit etmektedir:

1990'lı yıllarda İstanbul'da seferilik ile ilgili geniş katılımlı toplantılar yapılmıştı. Katılımcılardan İslam Hukukçusu Prof. Dr. Mustafa Baktır hocamıza toplantı sonrası “Hocam, bu kadar akademisyen ve araştırmacı tek bir konu için bir araya geldiniz. Ortak bir karar alabildiniz mi?” diye sordum. Gülerek şöyle cevap verdi: “Herkes kendi tebliğini sundu, herkes kendi görüşünün doğru olduğunu iddia etti. Ortak bir karar yok!”

Seferilik konusu, dinin furuata dair binlerce meselesinden sadece bir tanesidir. Konunun ehli olan zatlar bir araya gelip iki günlük toplantıda ortak bir karar alamıyorsa, burada durup düşünmek gerekir. Öyle görülüyor ki, bu tür münakaşalı alanlarda ortak bir görüşte birleşmek hayli zordur. İşte Bediüzzaman, böyle bir alana pek girmemiş, bunun yerine -mesela- dinin usulünden olan iman hakikatlerini vuzuha kavuşturmaya ve namazı kılmanın lüzumunu anlatmaya odaklanmıştır. Çünkü günümüz insanının önceliği seferilikte namazın durumu değil, hayatın her gününde farz bir vazife olanın namazın kendisidir.

SONUÇ

Fıkıh, bir cihetten bakıldığında “ince anlayış, keskin kavrayış, derin idraktır.” Bediüzzaman, her ne kadar ıstılah anlamıyla bakıldığında eserlerinde Fıkıh konularına çok girmemişse de, -çalışmamız boyunca görüldüğü üzere- yazdığı risalelerde neredeyse Fıkıhın hemen her alanında bir şeyler söylemiştir. Söyledikleri ise hemen herkesin söyleyebileceği şeyler türünden olmayıp “Bediüzzaman” lakabına haklılık verdiren ifadelerdir. Çünkü Bediüzzaman “zamanın harikası” demektir. O, fikhî konuları ele almada ve değerlendirmede orijinal tesbitleriyle ve yaklaşımlarıyla bu ilme ciddi katkılar sunmuş, eserlerini okuyanları Fıkıhta da derinleştirmiş, “bediü'l-beyan” olduğunu göstermiştir. Kendisi şöyle demektedir:

Tahayyül ediyorum, halkın ilmi dimağındadır. Musluğu açılrsa rahatla akıyor... Benimki kuyu gibi kalbimeddir. Çıkması güçtür. Çok yazamıyorum, vakıf malı olan mesaili veya bizzat kalbime mal olmayan mebahisi nakletmek istemem.¹¹⁴⁶

Fıkıh kitaplarında “namazın farzları, vacipleri, sünnetleri ve orucu bozan şeyler...” gibi konular zaten halledilmiş, enine boyuna ele alınmıştır. Bediüzzaman bunlar gibi kitaplarda var olan mevcut meseleleri nakletmez, “Amerika’yı yeniden keşfe” çalışmaz, bunları Fıkıh ve İlmihal kitaplarına havale eder. Ama -söz gelimi- 1. Söz ile besmelenin sırlarını beyan eder. Katre risalesinde niyetin ne kadar önemli olduğuna

¹¹⁴⁶ Nursi, **Asar-ı Bediyye**, s. 77

vurgu yapar. 4, 9 ve 21. Söz risalelerinde namazın hikmetlerini, niçin kılınması gerektiğini, neden beş vakitte kılındığını... anlatır. Mektubat içindeki Ramazan risalesiyle muhataplarını oruç tutmaya sevkeder. İlmihal kitabındaki bilgiler kişiyi o ameli yapmaya ikna hususunda yetmeyebilir. Ama Bediüzzaman'ın ele aldığı tarz bilgiler kişiyi o ameli yapmaya sevkeder. Bunu nasıl yapacağını öğrenmek için de Fıkıh ve İlmihal kitaplarına müracaat ettirir.

Onun Fıkıh Dünyası, her şeyden önce “**Fıkhu'l-Ekber:** En büyük Fıkıh” denilen Kelamî konulardadır. Çünkü meselenin kayyumu imandır. Allaha şeksiz inanan biri, elbette Ona itaat edecek, Peygambere tam inanan biri, elbette Onun yolundan gidecek, âhirete tereddütsüz inanan biri, elbette orası için hazırlık yapacaktır. Bu sebeple Bediüzzaman “ben imanın cereyanındayım”¹¹⁴⁷ demiştir. Onun faaliyetlerini bir nevi “temel atma çalışmaları” olarak değerlendirebiliriz. Prof. Dr. İrfan Küfrevioğlu'nun Bediüzzaman'ın talebelerinden Hasan Atıf'tan bir hatıra olarak anlattığına göre, Bediüzzaman'a sigaranın hükmü sorulur. Doğrudan “helaldir, haramdır, mekruhtur...” gibi bir açıklama yapmaksızın “kardeşim, biz teferruatla değil iman hakikatleriyle meşgulüz” diye cevap verir. Eserlerinde de böyle bir konuya girmemekle beraber, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: O, “dumansız bir cemaat” yetiştirmiştir. Önceki hayatında sigara içen nice kimse, onun eserlerini okuduktan sonra sigarayı bırakmış, daha nezih ve temiz bir hayatı seçmiştir. Gerçi eserlerini ciddi manada okuyanlar arasında “biz eski Said'in talebeleriyiz” şeklinde bir mülâtefe ile sigara içenler de vardır, ama bunlar milyonlar okuyucu içinde % 1 oranında bile değildir.

Aslında her amelî işin bir iman boyutu da vardır. Faza namazın kılınması gerektiğine inanmayan biri namaz

¹¹⁴⁷ Nursi, **Mektubat**, s. 71

kılmayacak, zekât vermenin lüzumuna inanmayan biri zekât vermeyecek, tasaddukta bulunmayacaktır. İşte Bediüzzaman asıl mesaisini Kur'an hakikatlerini isbata hasretmiş, bu meselelerde muhataplarını ikna edecek deliller zikretmiştir.

Bediüzzaman'a göre insanın muhatap olduğu iç içe farklı daireler vardır. Buna şöyle dikkat çeker:

Ömür sermayesi pek azdır. Lüzumlu işler pek çoktur. Birbiri içinde mütedâhil daireler gibi, her insanın kalp ve mide dairesinden ve ceset ve hane dairesinden, mahalle ve şehir dairesinden ve vatan ve memleket dairesinden ve Küre-i Arz ve nev-i beşer dairesinden tut.. tâ zihayat ve dünya dairesine kadar, birbiri içinde daireler var. Her bir dairede her bir insanın bir nevi vazifesi bulunabilir. Fakat en küçük dairede, en büyük ve ehemmiyetli ve daimî vazife var.¹¹⁴⁸

İnsanın ilgi alanıyla etki alanı aynı değildir. Mesela hemen her bir insan ülkesinin dış politika konularını da merak edebilir. Ancak sade bir vatandaş olarak bu konuda elinden bir şey gelmeyecektir. Bu durumda bu insanın yapabileceği işlere ağırlık vermesi daha akıllıca olacaktır. Kişi, ülkesinin dış politikasını belirlemede etkin bir konumda değildir, ama kendi şahsî dünyasında veya aile hayatında önemli kararlar almasına ve uygulamasına hiçbir engel yoktur. Rahatlıkla ibadetlerini yapabilir, her gün bir program dâhilinde kitap okuyabilir, kendi "aile devletinde" "yasama ve yürütme" aktiviteleri uygulayabilir. Makro siyasette sadece bir izleyici konumunda iken, mikro siyasette kendine ve çevresine nice hayırlara vesile olabilir. Makro iktisatta pek bir şey yapamazken, mikro iktisatta kendisinin ve çevresinin ekonomik problemlerini halledebilir... İşte Bediüzzaman eserleriyle bunu yapmaya çalışmış, büyük ölçüde de muvaffak olmuştur.

¹¹⁴⁸ Nursi, **Şualar**, s. 202

Bu zaviyeden baktığımızda Bediüzzaman'ın Fıkhnı **“Fıkhu'l-evleviyat”** olarak görebiliriz. Yani o, önceliği olanlara mesai harcamış, hemen her insanın her zaman muhtaç olduğu konuları işlemeyi esas almıştır. Bunu **“Ehemmi mühim-me tercih”** olarak da ifade edebiliriz. Yani, ‘daha önemli’ olan ‘önemli’ olana tercih edilir. Kendisi bunu “sineklerin ve yılanların hücumu” örneğiyle anlatır ve şöyle der:

Yılanlar zehirine karşı tiryak tedarikiyle ve onları kaçırmayla meşgul ve vazifedar bir tek adam, yılanlar içinde duran ve sineklerin ısırmasına maruz olan ve sinekleri kaçırmak için çok yardımcıları bulunan diğer bir adama, yılanların ısırmasını bırakıp ona, sinekler ısırmasına yardım için koşan divanedir ve onu çağırana dahi divanedir. O sohbet dahi divanece bir konuşmaktır...¹¹⁴⁹

İnsanın Fıkhi konularda probleminin olması sineklerin ısırması gibi, imanî ve Kelamî konularda probleminin olması ise yılanların ısırması gibidir. Kişi elbette sineklerin ısırmasından rahatsızlık duyar, ama bu rahatsızlık hiçbir zaman yılanların ısırması boyutunda olamaz.

Bediüzzaman eserlerinde Fıkhnın bütün konularını belli bir tasnifle ele almamakla beraber, Fıkhn konularında muhteşem ufuklar açar. Okuyucularını mazinin derinlerinde dolaştırmaz, günümüze getirir, kendilerine hayatın içinden çözümler sunar. Onları “mutaassıp birer fanatik” değil; farklılıklara saygılı, geniş zaviyeden meseleleri görebilen ve değerlendirebilen birer muhakkik yapar. Risale-i Nur külliyatına serpiştirilmiş bir şekilde Fıkhn Usülü konularını vermesinin yanında, Fıkhn “ibadât, ukubât, muamelât, din-devlet ilişkileri, uluslararası ilişkiler” gibi diğer konularını da ana hatlarıyla anlatır. Bunları ele alırken muhatabını farklı görüşler arasında bocalar bir

¹¹⁴⁹ Nursi, **Kastamonu Lahikası**, s. 124

vaziyette bırakmaz, “kavl-i fasl” denilebilecek şekilde mutlaka bir sonuca bağlar.

İslam güneşi maziyi aydınlattığı gibi günümüzü de aydınlatır, istikbalin insanlarını da tenvir eder. Bediüzzaman’a göre, İslam şeriatı tarihsel değil, evrenseldir. Onda, kıyamete kadar karşılaşılabilecek bütün meselelere çözüm üretebilecek esaslar bulunmaktadır. Bir çekirdeğin gittikçe dal budak salması ve yeni yeni yapraklar ve meyveler vermesi misali, zamanın ilerlemesiyle tekâmül eder, yeni karşılaşılan durumlara çözümler üretir.

Bediüzzaman, dinin % 90 meselelerinin içtihad alanı dışında temel meseleler olduğunu, ancak % 10 meselelerde içtihad yapılabileceğini anlatır. Mezhepleri hayatın bir realitesi olarak görür, mezhepsizliğin tehlikesine dikkat çeker, mezhepçilik yapmanın yani “mezhep = din” şeklinde bir bakışın doğru olmadığına temas eder. İctihadî meselelerde şahısların, toplumların durumuna göre farklı içtihadların yapılabileceğine işaret eder.

Bediüzzaman’a göre içtihad kapısı açıktır, ama bu zamanda oraya girmeye bir kısım maniler vardır. Selef-i salihin İslam’ın ilk üç asrında ana hatlarıyla dinin içtihadî meselelerini bütün zamanlara dar gelmeyecek bir şekilde ele almışlardır. Zaten hallolmuş bu meseleleri günümüzde yeniden halletmeye çalışmanın bir anlamı ve bir faydası yoktur. Ama kasko, organ nakli, bitcoin... gibi yeni meselelerde elbette içtihad yoluyla bunların hükümleri verilecektir ve verilmelidir.

Bediüzzaman içtihadların semavi veya arzi olduğunu belirtir. Kitap ve sünnetin esasları çerçevesinde yapılan bir içtihad semavi, sadece maslahatı esas alarak keyfi bir şekilde yapılan içtihad ise arzidir. Günümüzde içtihadta hevesli bir kısım insanlar semavilikten uzaklaşmakta, “Kitaba uymak” yerine “kitabına uydurmaya” çalışmaktadır.

Bediüzzaman “**rey-i cumhur**” konusuna zaman zaman atıfta bulunur, önemine dikkat çeker. Ona göre, tartışmalı konularda şaz görüşlere itibar edilmemeli, konunun uzmanı olan ekser âlimlerin ne dediğine bakılmalıdır. Bir mezhebe göre daralma olan durumlarda başka mezheplerin görüşlerinden de yararlanılmalıdır. O, seçkin âlimlerden meydana gelecek bir heyetin içtihatlardaki kargaşaya son verebileceği görüşündedir. Günümüz şartlarında bu Din İşleri Yüksek Kurulu aracılığıyla gerçekleştirilebilir diye düşünmekteyiz.

Son olarak “Bediüzzaman Fıkıh ilmine ne katmıştır?” diye sorulacak olursa, kısaca şöyle diyebiliriz:

O, dinin uygulamalı kısmı olan Fıkha sağlam bir imanî temel atmış, muhataplarına Fıkhın meselelerini değerlendirebilecek fikrî bir altyapı kazandırmış, uygulamaları için de bir ruh ve heyecan vermiştir. Dini irfan ve ihsan boyutuyla yaşamaya çalışan milyonlarca Risale-i Nur okuyucusu bunun canlı şahitleridir.

BİBLİYOGRAFYA

- ACLÜNÎ, Muhammed, **Keşfu'l-Hafa**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1351 h.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet & Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, OSAV Yay. İst.1999
- AKTÜRK, Şener, “**Braudel'den Elias'a ve Huntington'a Medeniyet Kavramının Kullanımları**”, Doğubatu Dergisi, Sayı: 41, 2007
- ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl, **Ruhu'l-Meânî**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1985
- AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, Cilt II, İleri Kitabevi, 1995, İzmir
- AYDIN, Mehmet, “**Eğitim Açısından Din Ve Ahlak İlişkisi**”, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yay. Ankara
- AYDIN, Mehmet, **Din Felsefesi**, Dokuz Eylül Ün. Yay. İzmir, 1987
- AYDIN, **Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet**, Kapı Yay. İst. 2016
- AYDIN, Mehmet, **Tanrı- Ahlak İlişkisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991
- BADILLI, Abdülkadir **Mufassal Tarihçe-i Hayat**, Sebat Yay. İst.
- BAKTIR, Mustafa, “**Azîmet**” md. DİA
- BALTACI, Cahit, **İslam Medeniyeti Tarihi**, İFAV Yay. İst. 2010
- BAŞGİL, Ali Fuad, **Din ve Laiklik**, Yağmur Yay. İst. 1977
- BAŞOĞLU, Tuncay, “**Resim**” DİA
- BEYDÂVÎ, Kadı, **Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, **Şuabu'l-İman**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut
- BİLGİN, Beyza, **İslam'da Kadının Rolü, Türkiye'de Kadın**, Konrad Adenauer Vakfı Ankara, 2001
- BİLMEN, Ömer Nahuhi, **Hukuku İslamiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu**, Bilmen Yay. İst.

- BLUNT, W.C., **The Future of Islam**, Sind Sakar Akademi, Lahore, 1975
- BOLAY, M. Naci, Farabi ve İbn-i Sina'da Kavram Anlayışı, MEB Yayınları, İstanbul, 1990
- BUHÂRÎ, Muhammed İsmail, **Câmiu's-Sahîh** (Sahihu'l-Buhârî), Çağrı Yay. İst. 1981.
- CARNEGİE, Dale, **Dost Kazanmak Sanatı**, Timaş Yay. İst. 1994
- CEVDET PAŞA, Ahmed, **Belâğat-ı Osmaniye**, İst. 1310 h.
- ÇAĞRICI, Mustafa,
- "**Ahlak**" md. DİA
- "**Kul Hakkı**", md. DİA
- ÇINAR, Mahmut, "Zarûrât-ı Dîniyye" md. DİA
- DARİMÎ, Abdurrahman, **Sünen**, Çağrı Yay. İst. 1981.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "**Ruhsat**" md. DİA
- DURANT, Will, **İslâm Medeniyeti**, Ter: Orhan Bahaeddin, Tercüman Gazetesi Yay. İst
- EBU DAVUD, **Sünen**, Çağrı Yay. İst. 1981
- EBU YUSUF, **Kitabu'l-Harac**, Matbaatu's -Selefiye, Kahire, 1397 h.
- EBU ZEHRA, Muhammed, **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiye**, Daru'l-Fikri'l-Arabi
- ELİAÇIK, Muhittin, "Lâle Devri Şeyhülislâmı Yenişehirli Abdullah Efendi ve Manzum Fetvası", Journal of Language Academy, 2014 Volume 2/4 Winter
- ERAYDIN, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yay. İst. 1994
- EREN, Şadi, Risale Notları, Nesil Yay. İst. 2006
- ERSOY, Mehmed Akif, **Safahat**, Hece Yay. İst. 2009
- EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasen, **Makâlâtü'l-İslamiyyîn**, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1990
- GAZALÎ, Ebu Hamid,
- **İhyau Ulumi'd-Din**, Daru Sadır, Beyrut. 2000.
- **Kavaidu'l-Akaid**, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam Peygamberi**, Ter. Salih Tuğ, İrfan Yay. İst. 1991
- HASAN BENNA, **Risaletü'l-Cihad** (Resailu Hasan el-Benna içinde), Daru'l-Endülüs, Beyrut, 1965

- HEYSEMÎ, Nureddin, **Mecmau'z-Zevâid**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut
- HÖKELEKLİ, Hayati, **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993
- İBN ABİDİN, **Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- İBN HANBEL, Ahmed, **Müsned**, Çağrı Yay. İst. 1981.
- İBN HAZM, **el-İhkam fi Usuli'l-Ahkâm**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut
- İBN HİŞAM, Cemâluddîn Ebu Muhammed Abdulmelik, **Sîre**, Matbûâtı Mustafa el-Bânî, Mısır, 1936.
- İBN KAYYİM Cevziye, **İlamu'l-Muvakkiin an Rabbi'l-Âlemin**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail,
- **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut
- **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, Daru'l-Marife, Beyrut 1982
- İBN MACE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd Kazvînî, **Sünen**, Çağrı Yay. İst. 1981.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn, **Lisanu'l-Arab**, Dâru Sadır, Beyrût, 1990.
- İBN RÜŞD, Muhammed, **Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l-Muktesid**, Daru'l-Marife, Beyrut, 1988
- İBN TEYMÎYE, Takıyyüddin, **et-Tefsîru'l-Kebir**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988
- İMAM MALİK, **Muvatta**, Çağrı Yay. İst. 1981
- İNCE, İrfan, "**Ridde**" md. DİA
- İNCİL
- İSFEHÂNÎ, Râğıb, **Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'an**, Kahraman Yay. İst. 1986.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya, **İslam Deklarasyonu**, Ter: Rahman Ademi, Fide Yay., İst.- 2010
- KADİRÎ, Ahmed, **el-Cihadu fi Sebilillah**, Daru'l-Menare, Cidde, 1992
- KAPLAN, Yusuf, "**Medeniyet Krizi: Müslüman Zihni'nin ve Mekânı'nın Çökmesi**", Yeni Şafak Gazetesi,
- KARAMAN, Hayreddin,

- **İslam Hukukunda İctihat**, Ankara 1985
- **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, Nesil Yay. 1988
- KÂSÂNÎ, Ebu Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed, **Bedâiyu's-Sanâyi'**, Beyrut 1328
- KATİB ÇELEBÎ, **Mizanu'l-Hak fi İhtiyari'l-Ehak**, Marifet Yay. İst. 1990
- KESİK, Muharrem, **"Selâhaddin Eyyubî'nin 10 liderlik sırrı"**, Derin Tarih, Mart-2015
- KILIÇ, Sadık, **Kur'an'a Göre Nifak**, Furkan Yay. İst. 1982
- KÖSE, Saffet, **İslam Hukukuna Giriş**, Hikmetevi Yay. İst. 2020
- KURTUBÎ, Ebu Abdullah, **el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993
- MADELUNG, W., Dictionary of the Middle Ages, **"Cihad"** md.
- MERÂĞÎ, Ahmed Mustafâ, **Tefsîru'l-Merâğî**, Şirketu Mektebe, Mısır, 1953.
- MERİÇ, Cemil,
- **Bu Ülke**, İletişim Yay. İst. 1985
- **Kültürden İrfana**, İletişim Yay. İst. 2014
- **Sosyoloji Notları, Sosyoloji Notları**, İletişim Yay. İst. 2013
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Alâ, **İslâm'da Hükümet**, Ter. Ali Genceli, Hilal Yay. İst
- MEVSİLÎ, Abdullah Bin Mahmud, **İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar**, Çağrı Yay. İst. 1980
- MİRAS, Kâmil, **Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, Diyanet Yayınları ts.
- MÜNÂVÎ, Muhammed Abdurrauf, **Feyzu'l-Kadir**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut
- MÜSLİM, İbnu Haccac, **Camiu's-Sahih**, (Sahihu Müslim), Çağrı Yay. İst. 1981.
- NASR, Seyyid Hüseyin, **Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi**, (A Young Muslim's Guide to the Modern World) Ter: Şahabeddin Yalçın, İz Yayıncılık İst. 2003
- NESAİ, Abdurrahman, **Sünen**, Çağrı Yay. İst. 1981.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, **el-Ezkâr**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut
- NURSÎ, Said (Bediüzzaman),

- **Asar-ı Bediyye**, İttihad Yayıncılık, İst. 2002
- **Barla Lahikası**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Divan-ı Harb-i Örfi**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Emirdağ Lahikası I – II**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Hanımlar Rehberi**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **İşaratu'l-İ'caz**, (Arabi) Sözlür Yayinevi, İst. 1994
- **Kastamonu Lahikası**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Kızıl İcaz**, Evkaf matbaası, İstanbul, h. 1339
- **Lem'alar**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Lem'alar**, (Osmanlıca)
- **Mektubat**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Mesnevî** (Arabi) (Ter. Şadi Eren), Selsebil Yay. İst. 2014
- **Mesnevî-i Nuriye**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Nur'un İlk Kapısı**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Rumuzat-ı Semaniye**, İttihad Yayıncılık, İst. 2016
- **Sikke-i Tasdik-i Gaybi**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Sözler**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Şualar**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- **Tarihçe-i Hayat**, Envar Neşriyat, İst. 2002
- ÖZEL, Ahmet,
 - “**Daru'l-harb**” md. DİA
 - “**Mukabele-i bilmisil**” md. DİA
- ÖZKÖSE, Kadir, Ahmet Ögke vd., **Tasavvuf**, Grafiker Yay. Ankara 2012
- PAZARBAŞI, Erdoğan **Kur'an ve Medeniyet**, Pınar Yay. İst. 1996
- PEZDEVİ, Ebu'l-Yüsr, **Kenzü'l-Vüsûl**, Beyrut 1997
- RADÎ, Şerif, **Nehcü'l-Belâğa**, Müessesetü'l-Mearif, Beyrut.
- RÂZÎ, Fahreddin, **Mefatihü'l- Gayb** (Tefsir-i Kebir), Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut
- RÛMÎ, Celâleddîn,
 - **Mesnevi**, (İzbudak tercümesi) MEB. Yay. İst. 1990.
 - **Mesnevî**, Tercüme ve Şerh: Tâhiru'l-Mevlevî, Ahmed Saîd Matbaası, İst. 1971.
- SÂBUNÎ, Muhammed Ali, **Safvetu't-Tefasir**, Ensar Yay. İst. 1987
- SERAHSÎ, Şemsü'l-eimme Muhammed, **Mebisûl**, Matbaatü's-Saade

SÜYÛTÎ, Celaleddin,

- **Camiu's-Sağir**, Daru'l-Fikr, Beyrut.

- **Târihu'l-Hulefâ**, Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts.

ŞARANÎ, Abdülvehhab, **Mizanu'l-Kübra**, Mustafa El-Bani Matb. 1. baskı. Kahire, 1940

ŞÂTİBÎ, Ebu İshak, **el-Muvafakat fi Usuli's-Şeria**, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2001.

ŞEHRİSTANÎ, Muhammed b. Abdulkerim, **El-Milel ve'n-Nihal**, Tashih ve Ta'lik: Ahmed Fehmi Muhammed, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992

ŞEREBASÎ, Ahmed, **el-Eimmetü'l-Erbaa**, Daru'l-Ceyl, Beyrut

TABERÎ, İbnu Cerir, **Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an**, (Tefsiru't-Taberi), Daru'l-Fikr, Beyrut 1995.

TARLAN, Ali Nihat, **Edebi Sanatlara Dair**, İnkılap Kitabevi İst. 1993

TEVRAT, (Kitab-ı Mukaddes), Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İst. 1981

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed, **Sünen** (Sünenu't-Tirmizi) Çağrı Yay. İst. 1981.

TOPALOĞLU, Bekir, DİA. "**Günümüzde Cihad**" md

TOYNBEE, Arnold J., **Uygarlık Yargılanıyor**, (Civilization on Trial) Ter: M. Yalman, K. Yargıcı, Örgün Yay.

YAZIR, Hamdi,

- **Hak Dini Kur'an Dili**, ts.

- **Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler**, Klasik Yay. İst. 2011

YEMENÎ, Ebu Muhammed, **Akaidu seles ve's-Sebine fırka**, Tahkik: Muhammed Abdullah Zerban el-Ğamidi, Mektebetu'l-Ulüm ve'l-Hikem, Medine, 1414 h

ZERKANÎ, Abdulazîm, **Menâhîlu'l-İrfân**, Mısır, 1360 h.

ZEYDAN, Abdülkerim,

- **el-Veciz**, Mektebetu'l-İslami, İst. 1979

- **Usulü'd-Dave**, Müessesetü Risale, Beyrut, 1990

ZEYDAN, Corci, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, Ter: Nejdet Gök, İletişim Yay. İst. 2015

ZÜHAYLÎ, Vehbe, **Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh**, 2. baskı, Dımaşk 1985